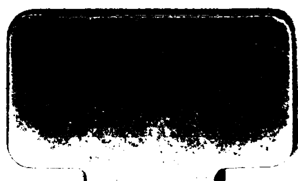

Londini

APUD

ALEXANDRUM MACMILLAN

Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus; quod in omnibus causis et debet et solet valere plurimum: et primum quidem omni antiquitate: quae quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant vera, cernebat. CICERO, TUSC. DISP. I. xii.

Quo fonti propiores sunt rivi, eo solent esse puriores; et quo Apostolis aut temporibus Apostolicis proximiores sunt Christiani Patres, eo magis probati et irrefragabiles habentur doctrinae orthodoxae testes. T. BURNET, DE STATU MORTUORUM ET RESURGENTIUM, cap. iv.

S. CLEMENTIS ROMANI,

S. IGNATII, S. POLYCARPI,

PATRUM APOSTOLICORUM,

QUAE SUPERSUNT.

ACCEDUNT

S. IGNATII ET S. POLYCARPI

MARTYRIA.

AD FIDEM CODICUM RECENSUIT,
ADNOTATIONIBUS VARIORUM ET SUIS ILLUSTRAVIT,
INDICIBUS INSTRUXIT

GUILIELMUS JACOBSON

SS. THEOLOGIAE PROFESSOR REGIUS, ET AEDIS CHRISTI CANONICUS,
COLLEGII EXONIENSIS QUONDAM SOCIUS.

EDITIO QUARTA.

TOMUS I.

OXONII,
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO,
M.DCCC.LXIII.

MONITUM.

UT ad hanc Aevi Apostolici monumentorum editionem adornandam me accingerem, auctor mihi fuit Edvardus Burton, SS. Theologiae nuper Professor Regius, vir si quis alius de bonis literis, de Academia nostra, de Ecclesia Anglicana optime meritus; cujus et memoriae dulcedine et desiderii acerbitate imbutus esse animus meus nunquam desinet. Cui profecto si vita diuturnior concessa fuisset, votis meis nunc demum liber melius responderet, lectorum commodis et utilitati melius inserviret.

Ad textus recensionem quod spectat, Ecclesiae Smyrnensis Epistolam si excipias, novos quos adirem lectionis fontes non habui. Quoad Clementem Romanum, Codex Alexandrinus in Musei Britannici Bibliotheca praesto fuit quem pro re nata evolverem. Ad Ignatii et Polycarpi contextum concinnandum quidquid subsidiorum apud exteros adservatur, ea me spero omnia, maximi momenti et ponderis, dum per ferias plures aestivas Florentiae, Romae, Parisiis, Vindobonae aliquantisper commorarer, inspexisse. In summa autem

qua laborant Patres Apostolici Codicum manu scriptorum penuria, utpote quorum non nisi unico Clementis uti liceat, et Ignatii nunc demum duobus, quorum alter fere alterum reddit, officii esse duxi libros impressos, quotquot sunt, ad manum habere, et maxima qua potui cura denuo comparare.

Adnotationes eorum qui hisce Ecclesiae primitivae reliquiis interpretandis operam ante me dederunt, alias intactas reliqui, alias in brevius redegi, quasdam emendatas et auctas adscribendas curavi, novas denique ipse subinde adjeci.

In Clementem notulas quasdam Sancroftii, Archiepiscopi olim Cantuariensis, inveni e Reverendissimi patris libro in bibliotheca Coll. Emmanuel. Cantab. descriptas in marginem exempli editionis alterius Fellianae nunc in Bibl. Bodleiana adservati. (8°. Rawlinson. 441.) Millii animadversiones, quarum partem tantum dederat Russelius, integras suppeditavit editionis Junianae exemplar. (Auct. S. 2. 12.)

In adnotationibus ad Ignatium reperientur notulae quaedam Marklandi hactenus ineditae, quarum summa benignitate copiam mihi fecit vir venerabilis Martinus Josephus Routh, S. T. P. Collegii B. Mariae Magdalenae Praeses. Animadversiones Toupii nonnullas subministravit exemplum editionis Smithianae in Bibl. Bodleiana. (4°. Rawlinson. 158.)

Versione Latina in Clementis reliquiis usus sum Coteleriana ab Ittigio et Wottono refecta. Ignatii et Polycarpi Epistolis, necnon Ignatii Actis Versiones antiquas apposui, barbaras quidem, sed ad verbum fideliter expressas, ita ut Codicum vicem quodam modo praestent. Martyrium Polycarpi comitatur "versio vel metaphrasis potius" quam e Codd. Sarisb. et Cotton. olim edidit Usserius.

Codices, quibus usus sum, hi sunt:

In Clemente Romano, unicus, nempe Alexandrinus. Vid. Tab. lithographicam I.

In Ignatio, Mediceo-Laurentianus, Plut. lvii num. 7 membranaceus, in 4 majori, quem saeculo undecimo adscribit Bandinius, Catal. ii col. 348. Vid. Tab. II.

E Dresselii Editione lectiones mutuatus sum Codicis Casanatensis, ita ab illo viro doctissimo descripti: "Chartaceus, foliorum octonariorum, non una eademque manu "scriptus, saeculi XV." Epistolas novem exhibet, nempe easdem "quas I. Vossius ex pretioso illo Codice Mediceo primus evulgavit." Dresselio hunc Cod. perlustranti Mediceus fons atque exemplar fuisse diu visus est; postea vero uterque 'ex eodem vetustissimo archetypo, per ambages quidem, emanasse;' et Casanatensi in multis locis plus auctoritatis tribuendum esse putavit quam Mediceo.

Cod. 1451 (olim 460) Bibliothecae Regiae Parisiensis, membranaceus, exhibet Epist. ad Romanos, quae in Cod. Mediceo deest, cujus omissionis haec Smitho vera ratio esse videtur, quod in Actis Martyrii Ignatii semper solita fuerit interponi. Vide sis infra p. 378.

In Cod. 37 Collegii Caiensis Cantabrigiae, post Pearsonum et Smithum, contuli Versionem veterem Latinam. Vid. infra p. xxxvi.

In Polycarpi Epistola, Cod. Vatican. fo. 859, membra-

naceus, saeculi forsitan XIII^{mi}, judice cel. Maio. Vid. Tab. III.

Cod. 937 Bibl. Reg. Paris. (olim Colbertin.) forma 4, chartaceus, saeculo sexto decimo exaratus dicitur.

Cod. 21 Plut. vii Bibl. Mediceo-Laurentianae, chartaceus, in 4 min. saeculi forsitan XV^{mi}. Polycarpi reliquiae Epistolas undecim Ignatii Interpolatas subsequuntur.

Cod. 20 Plut. xxii ejusdem Bibliothecae, membranaceus, forma fol. cum literis initialibus Epist. nonnullarum aureis, versionem hujusce Epistolae veterem exhibet. Saeculo XV^{mo} tribuit Bandinius.

In Polycarpi Martyrio, Cod. Barocc. 238 fol. membranaceus. Vid. Tab. IV.

Cod. iii Hist. Graec. Eccl. (olim xi) Bibl. Caesareo-Vindobonensis, "membranaceus, pervetustus, elegans, "et optimae notae, in folio ut vocant super regali." Conf. Lambecii Catal. viii col. 187 ed. Kollar. Libri nota est, Magni Menologii Graecorum Mensis Februarius. Variationes paucas quae apud Lambecium occurrunt exhibet Smithus.

Faxit Deus Optimus Maximus, *sine quo nihil est validum, nihil sanctum,* ut nostrae quoque curae qualescunque studiis rerum sacrarum adjuvandis fructu omnino non careant.

S. CLEMENS ROMANUS.

τοῖς ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι.—Ep. I § 2.

HIERONYMUS, Lib. de Viris Illustribus, cap. 15,
Opp. ii p. 839 ed. Vallars.

CLEMENS,[a] de quo Apostolus Paulus[b] ad Philippenses scribens ait, *Cum Clemente et caeteris cooperatoribus meis, quorum nomina scripta sunt in libro vitae*, quartus post Petrum Romae Episcopus: siquidem secundus Linus fuit, tertius Anacletus,[c] tametsi plerique Latinorum secundum post Petrum[d] Apostolum putent fuisse Clementem. Scripsit ex persona Romanae Ecclesiae[e] ad Ecclesiam Corinthiorum valde utilem Epistolam,[f] quae et in nonnullis locis publice legitur,[g] quae mihi videtur characteri Epistolae quae sub Pauli nomine ad Hebraeos fertur, convenire. Sed et multis de eadem Epistola non solum sensibus sed juxta verborum quoque ordinem abutitur.[h] Omnino grandis in utraque similitudo est.[i] Fertur et secunda ejus nomine Epistola, quae a veteribus reprobatur;[k] et Disputatio Petri et Appionis, longo sermone conscripta, quam Eusebius in tertio

Historiae Ecclesiasticae volumine coarguit.[l] Obiit[m] tertio Trajani anno; et nominis ejus memoriam usque hodie[n] Romae exstructa Ecclesia custodit.

[a] *CLEMENS*] De patria et genere hujusce Episcopi vere Apostolici altissimum est apud antiquiores silentium. Quali morte, et quoto suae aetatis anno exstinctus sit difficillimum dictu est. Quae sane in Clementis Romani vita conscribenda protulerunt Cavius aliique, commenta mera sunt, maxima ex parte e libris Recognitionum, qui sub Clementis nomine circumferuntur, desumta. Ciaconius, in libro cui titulus, Vitae et Res Gestae Pontificum Romanorum ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX, Romae 1601, Oldoinus qui Ciaconii opus excepit, Romae 1677, et Rondininus, in libro De S. Clemente Papa et Martyre, ejusque Basilica in urbe Roma, Romae 1706, prodigia omnia et miracula a Symeone Metaphrasta, ad diem 24 Novemb. commemorata, tanquam si verissima essent, accipiunt et tradunt. Talium narrationum originem et institutum praeclare tractat cl. Neander, *Allgemeine Geschichte der Christlichen Religion und Kirche*, I i p. 29.

E Pontificiis vetustioribus plerique, sive ut Paparum succedentium majestati consulerent, sive quod Clementem nostrum a Flavio illo Clemente, viro consulari, qui Domitiani jussu pro Christo occubuit, (vid. Dion. Hist. Rom. lxvii 14) parum diligenter discernerent, eum "e vetusta prosapia Senatorum atque "etiam ex stirpe Caesarum," ut Eucherii verbis utar, ortum esse perhibebant: vid. Epist. Paraen. ad Valerianum, Magn. Biblioth. Vett. Patt. III i p. 775. Tillemontius autem, *Mémoires*, ii 149, ex Epistola i §§ 4, 31, 55, sibi visus est colligere Clementem ex stirpe Judaica esse editum. Vide sis infra p. 20 l. 13, ad quem locum notare debebam Coustantium sententiam suam postea mutavisse. Cf. Epist. Rom. Pontif. pp. 11 et 41. Tillemontii sententiam amplexus est Herm. Venema, ut exinde argumentum deduceret contra Epistolam posteriorem, cujus scriptor sese origine Gentilem aperte prodit.

Clementem esse Romanum, non autem Alexandrinum, qui, in Fragmento Parvi Labyrinthi, Caio Presbytero forsitan tribuendi, commemoratur inter Scriptores a quibus Christi Divinitas adstruitur, pro certo habet Routhius, Reliq. Sacr. ii 145.

[b] *de quo Apostolus*] Cum Hieronymo stant Eusebius, H. E. iii 4 et 15, Origenes in S. Johan. i 29, Opp. iv p. 153 ed. Ben., Epiphanius, Haer. xxvii 6, Opp. i p. 107 ed. Petav., Photius, Biblioth. cxiii. Quorum testimonia, gravissima sane, summo studio acceperunt, inter alios, Hammondus, c. Blondellum, p. 254, Oudinus, Comment. de Script. Eccles. i p. 19, Wetstenius, Prolegom. in duas Epistolas Syriacas. p. ix, Gallandius, Proleg. p. xi, et Lardnerus, *Credibility*, P. ii cap. xxxviii § 23. Eumdem tamen fuisse Clementem nostrum cum eo quem S. Paulus designat, ad Philipp. iv 3, minime pro certo habent Wallus, *History of Infant Baptism*, i p. 62 Oxon. 1836, Venema, Hist. Eccl. Christ. Saec. i § 249; negant Gieselerus, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, i 121, Guerikeus *Handbuch der K. G.* i 167, R. A. Lipsius, in Disquisitione de Clementis Rom. Ep. ad Corinthios priore, Lips. 1855, p. 167, aliique, quorum ad confirmandam opinionem magnum accedit pondus ex eo quod Irenaeus, qui omni laude Clementem nostrum cumulat, de tali ac tanto testimonio ab ipso Spiritu Sancto dato ne verbum quidem habeat. Exstat locus, III iii 3, Κλήμης, *ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους* Ἀποστόλους, *καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν* Ἀποστόλων, *καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων.*

[c] *Anacletus*] *Cletus* legendum est, non Anacletus, ut Sophronius legit et Interpres. VICTORIUS.

[d] *secundum post Petrum*] Num Clemens immediatus Petri successor fuerit, necne, ipsi Pontificii secum pugnant. Vid. D. Nelleri, Jurisconsulti Trevirensis, Disputatio de Clemente, Episcopo Romano, Trevir. 1772, et Disquis. Critica in G. C. Nelleri, de tribus Episcopis S. Petri etiamnum viventis, in Romana cathedra successoribus, systema novum, uti et primatum pontificium S. Clementis I ab eodem viro clariss. in jus vocatum. Coloniae 1772. Cf. Ephem. Litter. Goetting. 1773, n. 6. HARLESIUS.

Hieronymus ipse in Comment. ad Esaiae cap. lii, Opp. iv p. 612 ed. Vallars. et in libro adv. Jovinianum primo, cap. 12, ii p. 258, obiter dicit Clementem successisse S. Petro. Conf. Tertull. de Praescript. Haeret. § 32. Irenaeus, qui Episcoporum Romanorum seriem et successionem ab Apostolis ad duodecimum, Eleutherium, exhibet III iii 3, tertio post S. Petrum loco Clementem ponit. Cum Irenaeo stat Eusebius H. E. iii 15, 21; eamdemque sententiam, cunctanter quidem, tuetur Epiphanius. Augustinus autem e contrario, Epist. ad Generosum, 53 ed. Ben.

et post eum Optatus, II, iii, p. 28 ed. Du Pin, Clementem Lino immediate successisse statuunt. Pontificum Romanorum, qui a Petro proximi fuerunt, perobscuram esse seriem, disertis verbis jamdudum fassus est Petavius, ad Epiphan. Haer. xxvii 6. Tu confer omnino Pearsoni de Serie et Successione primorum Romae Episcoporum Dissert. ii 1, 2.

[e] *ex persona Romanae Ecclesiae*] ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος, στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἣν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει. Irénaeus, III iii 3. Vid. infra p. 222.

Τούτου δὴ οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη μία Ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασία, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης. Euseb. H. E. iii 16.

Καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο. ib. iii 38.

[f] *valde utilem Epistolam*] Circa tempus quo Epistola ista scripta est, triplex maxime exsistit opinio: prima J. E. Grabii, qui, Spicil. Patt. i p. 254, eam Neronis persecutione desinente, proxime post Apostolorum Petri et Pauli martyrium, h. e. A. D. 68, vel etiam 65 exeunte scriptam esse contendit; altera G. Vendelini, eamdem anno Christi 95, fervente Domitiani persecutione, illigantis; postrema Cotelerii atque Tillemontii, qui illam desinente ejusdem imperatoris persecutione circa A. D. 97 scriptam arbitrantur. Quartam Vir cl. Claudius Fleuri, tom. i *Hist. Eccl.* p. 213, excogitavit, quae ad Grabii sententiam propius accedat. Nempe ad id tempus, quod Neronis interitum excepit, et Hierosolymitanum antecessit excidium referri posse opinatur; et casus adversos, in Epistolae principio memoratos, de bello civili quod Neronis mors excitavit, interpretatur. COUSTANTIUS.

Grabius, Spicil. Patt. i 254, e verbis Clementis § 41, Οὐ πανταχοῦ ἀδελφοί . . . προειρημένων λειτουργῶν, certo constare sibi dicit Templum Hierosolymitanum tunc stetisse, atque excidium illius, quod in annum 70 incidit, nondum contigisse. Sed omnem difficultatem solvunt duo loci Josephi, Antiq. iii 8 de Pontificali ornatu tempore semper praesenti exponentis: πρῶτον μὲν περιτίθεται τὸν μαναχασὴν λεγόμενον—ὅταν δὲ σπουδάζειν περὶ τὰς θυσίας δέῃ καὶ διακονεῖν—ἀναβαλλόμενος ἐπὶ τὸ λαιὸν ὠμοφορεῖ κ. τ. λ. et vii 14 de Sortitione Pontificum: ἡ πρώτη μὲν ἀναβᾶσα πατριὰ ἐγράφη

πρώτη· ἡ δὲ δευτέρα ἀκολούθως ἄχρι τῶν εἴκοσι τεσσάρων, καὶ διέμενεν οὗτος ὁ μερισμὸς ἄχρι τῆς σήμερον ἡμέρας: atqui Josephus haec scripsit anno demum tertio decimo Domitiani, A. D. 94. ORELLIUS. Epistola ad Diognetum scripta, quam non multo ante Justini tempora literis mandatam esse constat, eadem loquendi ratione utitur. Accedit, quod in Talmudicis quoque Libris post Hierosolymam dirutam editis praesens tempus sexcenties ad sacrificia Hierosolymitana describenda adhibetur. R. A. LIPSIUS.

Cotelerium et Tillemontium sequitur Dresselius, Proleg. p. xix. Cum Grabio stant Clericus, Gallandius, Prolegom. p. xix, Hefelius, Prolegom. p. xxxvi, Pagius, Crit. Hist. Chron. in Annal. Baronii, A. D. 78 § 3, Grotius in Epist. ad H. Bignonium, 154 ad Gallos, et Uhlhornius, in Niedneri *Zeitschrift für die historische Theologie,* 1851, p. 322. Millius, Prolegom. § 138, anno 69 Clementis Epistolam scriptam fuisse contendit; Dodwellus anno 64, Diss. Sing. de Rom. Pontif. xi 4. Annum 65 ineuntem intelligere videtur Schenkelius, in libello de Eccles. Corinth. primaeva factionibus perturbata, §§ 77–85, qui ἐπὶ τῶν ἡγουμένων, p. 28 l. 3, interpretatur *coram praefectis,* i. e. in conspectu principum atque praefectorum urbis martyrium perpessus est. Venemae scripta videtur post annum 70. Hist. Eccl. Saec. I § 251. Ruchatus, Lardner. Moehler. et Burtonus noster, *Testimonies of the Ante-Nicene Fathers to the Divinity of Christ,* p. 5, inter Vendelinum et Cotelerium medii, eam ad annum 96 referunt, Praefat. in *Lettres et Monumens de trois Pères Apostoliques; Credibility,* P. ii c. 2; *la Patrologie,* i 66. Inter annum 92 et 96, Lipsius, De Clem. R. Ep. Disquis. p. 143, Circa A. D. 80–90, Ritschl, *Die Entstehung der Altkatholischen Kirche,* p. 286.

g *publice legitur*] ἥτις ἐν φανεροῖς τόποις δημοσίᾳ ἀναγινώσκεται. SOPHRONIUS. Ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πάλαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν. Euseb. H. E. iii 16. Καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμνηται ἐπιστολῆς, (sc. Διονύσιος ὁ τῶν Κορινθίων ἐπίσκοπος) δηλῶν ἀνέκαθεν ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. ib. iv 23. Vid. Routh. Reliq. Sacr. i pp. 180 et 188. Ὡς αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς κατὰ πάντα ἐλέγχει, ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων. Epiphanius, Haer. xxx 15. Catalogus Scriptorum Sacrorum Codici Alexandrino praefixus Epistolas Clementis Novi Foederis libris accenset, quippe qui ita explicit,

Ἐπιστολαὶ Παύλου ΙΔ.

Ἀποκάλυψις Ἰωάννου.
Κλήμεντος ἐ . . . . . λη Ā.
. . . . εντος ἐ . . . . . λη B̄.
Ψαλμοὶ Σολομῶντος ΙΗ̄.

Catalogum integrum videas apud Beveregium, Cod. Canon. Eccl. Prim. Vind. lib. ii cap 9.

[h] *abutitur*] Ita Erasmus consensu Codd. Malim tamen legere *utitur*. Nam Eusebius habet χρησάμενος. E. S. CYPRIAN.

[i] *similitudo est.*] Satis indicat eam Epistolam videri Clementis, etiamsi propter contentiosos non audet palam fateri. ERASMUS. Epistolae ad Hebraeos exhibet haec tot consimiles phraseologias, tot torrentes quasi ab isthoc fonte oriundos, ut non mirum sit utramque eidem authori antiquitatem paene omnem ascripsisse. Praetereo enim, quod eadem non pauca habet atque eodem sensu Clemens hic noster, quae ille author, quicunque fuerat plusquam humanus, nec alius praeter ipsum Novi Instrumenti scriptor nisi rarissime iisdem utitur, v. gr. δημιουργός, νωθρός, βοηθός, ἡγούμενοι, παρεμβολή, λιθάζω, φιλοξενία, ἐγκαταλείπω, κατάσκοπος, ἀπαύγασμα, εὐλαβής, σκληρύνω, μαρτυρεῖν: et siqua sunt similia utrisque communia, sententiolas etiam quasdam videtur inde sumpsisse, et in rem suam accommodasse, quarum in tuam gratiam, quicunque sis horum Authorum studiosus, exhibeo hanc qualemcunque σκιαγραφίαν et πίνακα.

Author ad Hebraeos.	*Clemens Romanus.*
Cap. i. 3—5.	Cap. xxxvi. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα κ. τ. λ.
7.	
13.	
Cap. iii. 2.	Cap. xliii. Πιστὸς θεράπων ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ κ. τ. λ.
5.	
Cap. iv. 14.	Cap. lviii. Διὰ τοῦ ἀρχιερέως κ. τ. λ.
Cap. vi. 13—15.	Cap. x. Ἀβραὰμ ὁ φίλος κ. τ. λ. Ἀβραὰμ . . . πιστὸς εὑρέθη κ. τ. λ.
	Cap. ix. Λάβωμεν Ἐνώχ.
Cap. xi. 5—20.	xii. διὰ πίστιν . . . ἐσώθη Ῥαὰβ κ. τ. λ.
30, 31.	
	xvii. Οἵτινες ἐν δέρμασιν κ. τ. λ.
Cap. xiii. 1, 2.	Cap. xi. Διὰ φιλοξενίαν . . . Λὼτ ἐσώθη κ. τ. λ.
17.	Cap. i. ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις.

GRABIUS.

[k] *reprobatur*] ἥτις παρὰ πάντων ἀποδοκιμάζεται. SOPHRONIUS. ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται. Photius, Biblioth. cxiii. Ἰστέον δ' ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή. Οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μηδὲ καὶ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν. Euseb. H. E. iii 38, quae verba Hieronymum et Rufinum duriuscule interpretatos fuisse censent Bullus, Def. Fid. Nic. II 3, 5, et Nerreterus in Dissert. Historico-Critica de Fragmento Clem. Rom. quod sub nomine Ep. secundae ad Corinthios habetur. Altorf. 1749. Cf. Coteler. infra p. 219.

Homiliae potius quam Epistolae fragmentum esse optimo jure contendunt Vendelinus, Blondellus, Grabius, Spicil. i 268, Schroeckhius, *Kirchengeschichte* ii 271, Muenscher, *Handbuch d. Dogmengeschichte* i. 124, Neander, *Allgemeine Geschichte der Christlichen Religion* I iii 736, et Dodwellus, qui, probante Clerico, ad veterem illam Διδαχήν Clementinam omnino referendam esse censet. Dissert. in Irenaeum, i § 29.

Suspectam habuerunt Morinus, Exercit. Bibl. I ix 4 9, et Grotius, Epist. ad Bignon. ex characteris diversitate. Pro spuria habetur a Venema, Hist. Eccl. Saec. I § 252, a Grabio, Spicil. i 265, et Orellio, Select. Patt. Capp. &c, Turici 1830, i 8, qui illam Clementi suppositam fuisse saeculo iii et quidem medio suspicantur; a Lardnero, *Credibility*, P. II cap. 3, a Lessio, *ueber die Religion*, i 510, a Stolleo, *Leben der Kirchen Väter*, p. 18, a Crednero, *Beiträge zur Einleitung, &c.* i p. 14, a Moehlero, *la Patrologie*, i 75, ab Hilgenfeldio, *die Apostolischen Väter*, p. 120, qui intra annos 161 et 180 eam scriptam fuisse suspicatur. Schweglerus, *Geschichte des Nachapostolischen Zeitalters*, i p. 449, post Homilias Clementinas scriptam esse censet.

[l] *coarguit*] εὐθύνει. SOPHRONIUS. Ἤδη δὲ καὶ ἕτερα πολυεπῆ καὶ μακρὰ συγγράμματα ὡς τοῦ αὐτοῦ ἐχθὲς καὶ πρώην τινὲς προήγαγον, Πέτρου δὴ καὶ Ἀπίωνος διαλόγους περιέχοντα· ὧν οὐδ' ὅλως μνήμη τις παρὰ τοῖς παλαιοῖς φέρεται. Οὐδὲ γὰρ καθαρὸν τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀποσώζει τὸν χαρακτῆρα. Euseb. H. E. iii 38. Hanc Disputationem idem opus esse cum Recognitionibus censent Cotelerius, i 490 ed. Cler. 1724, et Valesius in not. ad Euseb. l. c. quorum rationes neutiquam placent Grabio, Spicil. i 272 sq. Præter Recognitionum libros decem, Clementis nomen praeferunt alia scripta supposititia; quinque ad diversos Epistolae, Homiliae xix, Constitutionum Apostolicarum libri viii, Liturgia, et Canones Apostolorum, quae omnia collegit et illustravit Cote-

lerius. In quaestione de Constitutionibus Apostolicis separatim ac diligenter elaboraverunt Krabbeus, *Ueber den Ursprung und Inhalt der Apostol. Constitutionen.* Hamburg. 1829, et J. S. v. Drey. *Neue Untersuchh. ueber die Constitutionen u. Kanones der Apostel.* Tübing. 1832. Textum Copticum vulgavit Tattamus, Lond. 1849. "Consentiunt," inquit Bullus, "reformati Theologi "omnes, neque reclamant hodie ex Pontificiis Critici doctiores, "clamat vero res ipsa, Constitutiones illas Clementis non esse." Def. Fid. Nic. II iii 6.

Wetstenius, ad calcem editionis N. T. 1752, Epistolas duas e Codice N. T. Syriaci tum primum erutas, edidit, quae totae in Virginitate celebranda versantur. Argumentis quibus Clementi Romano eas vindicavit responsum est a Lardnero in Dissertatione peculiari Londini anno proxime sequenti emissa, quam hodie Operibus ejus subjectam legas; necnon ab Herm. Venema qui tres epistolas Wesselingio, Hemsterhusio, Cannegietero inscriptas anno 1754 vulgavit. Contra Lardnerum disseruit Wetstenius in Diario, *Bibliothèque Raisonnée*, tom. 50 Part. ii art. 8 p. 363, quumque deinde epistolae Venemianae primae responsionem aegre conscripsisset, morbo lethali est correptus. Consulas J. G. Freudenbergeri Comment. quae Historiam recentioris controversiae de Clem. Rom. Epistolis exhibet. 1755, 4. Lips. In Museo Britannico adservatur N. T. Wetsteniani exemplar, cujus ad oram Caesar de Missy multa acute arguteque disputavit de harum Epistolarum textu et interpretatione, et de locis S. Scripturae, quorum haud pauca Wetstenium fugerant. Epistolarum *γνησιότητα* demonstrare conatus est Gallandius, Prolegom. p. 20 sq.; textum et versionem Wetstenii a Finettio castigatas exhibuit Bibl. Vett. Pat. I p. i–xxv. Versionem Germanicam notis illustratam evulgavit P. P. Zingerle, Vindob. 1827.

Baratierius, de Successione antiquissimorum Episcoporum, pp. 76—78, conjecit Clementem Romanum Epistolam ad Diognetum scripsisse. De Actibus Apostolorum haec habet Chrysostomus, Homil. in Ascensionem D. N. Jesu Christi, Opp. iii 764 ed. Ben. *Ζητοῦμεν οὖν τίς ὁ συντάξας ταύτην τὴν βίβλον τῶν πράξεων· πολλοὶ γὰρ εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους ἐμερίσθησαν ἐννοίας, οἱ μὲν εἰπόντες ὅτι Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος συνέταξεν αὐτὰς, ἄλλοι δὲ λέγουσιν Βαρνάβας, ἄλλοι δὲ ὅτι Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής.* Galeus inter Clementis R. scripta retulit Hermae Pastorem. Vid. Fabric. Cod. Apocr. N. T. ii 969.

m *Obiit*] Plerique inter Martyres Clementem referunt, tra-

duntque eum sub Trajano apud Chersonesum relegatum, ancora ad collum alligata, in mare demersum fuisse. Ejus memoriam celebrant Martyrologia d. 23 Novembris; Menologium a Canisio in antiquis lectionibus editum d. 24 Novembris; Menologium ab Ughello in Italia Sacra editum d. 25 Novembris, ubi refertur, Clementem in Ancyram Galatiae urbem relegatum, ibique janua lapidibus obstructa parieti inclusum, et leguminibus sustentatum, donec in hoc squalore vivis excederet. At Johannes Pearsonius in Operibus suis posthumis, et Dodwellus in additionibus suis omnes de Clementis martyrio narrationes fabulosas esse existimant; quum veteres, qui aliqua ex Clemente testimonia adducunt, nusquam eum martyrem appellent, omniumque primi Rufinus et Gregorius Turonensis martyrem eum faciant; nec levis sit suspicio, non minus famam de splendidis Clementis natalibus, quam traditionem de ejus martyrio inde natam esse, quod hic Clemens cum Clemente, Imperatoris Domitiani consobrino, confusus fuerit. ITTIGIUS. Cum Hieronymo stat Eusebius, tradens, H. E. iii 34, Clementem naturae satisfecisse. Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδοὺς τὴν λειτουργίαν, ἀναλύει τὸν βίον.

[n] *usque hodie*] Quo tempore Hieronymus hunc librum emiserit, capite ultimo de se loquens notat, his verbis, 'usque in 'praesentem annum, id est Theodosii Principis decimum quar- 'tum haec scripsi.' Concurrere illum cum anno a Christo nato 392 non est qui dubitet; malim vero ejus anni posteriorem partem intelligi, ut caetera rectius aptentur. VALLARSIUS.

[o] *Romae exstructa Ecclesia*] Sub Ecclesia S. Clementis in convalle inter Esquilinum Coeliumque collem, cujus antiquitas in saeculum xiimum recedere fertur, Basilica primaeva in hujus Patris Apostolici memoriam exstructa nuper exhumata est. Anno 1857, vir reverendus Josephus Mullooly, Coenobii vicini Prior, certa explorandi indicia consecutus, excavare instituit, et, terra, per fossorum manus assiduas, usque ad 38 pedum altitudinem egesta, tandem detexit columnas plures perpulchras, atque in parietibus imagines coloribus expressas, ornamenta Ecclesiae ab Hieronymo commemoratae.

S. IGNATIUS.

ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται. Ep. ad Rom. § 7.

HIERONYMUS, *Lib. de Viris Illustribus, cap.* 16.
Opp. ii p. 141 ed. Vallars.

IGNATIUS,[a] Antiochenae Ecclesiae tertius[b] post Petrum Apostolum Episcopus, persecutionem commovente Trajano, damnatus ad bestias, Romam vinctus mittitur.[c] Quumque navigans Smyrnam venisset, ubi Polycarpus, auditor Johannis,[d] Episcopus erat, scripsit unam Epistolam[e] ad Ephesios, alteram ad Magnesianos, tertiam ad Trallenses, quartam ad Romanos, et inde egrediens scripsit ad Philadelpheos, et ad Smyrnaeos, et proprie ad Polycarpum,[f] commendans illi Antiochensem Ecclesiam, in qua[g] et de Evangelio quod nuper a me[h] translatum est, super personam Christi ponit testimonium, dicens: *Ego vero et post resurrectionem in carne eum vidi,*[i] *et credo quia sit.* Et quando venit ad Petrum et ad eos qui cum Petro erant, dixit eis: *Ecce, palpate me, et videte, quia non sum daemonium incorporale.*[k] *Et statim tetigerunt eum, et crediderunt.* Dignum autem videtur,

quia tanti viri fecimus mentionem, et de Epistola ejus, quam ad Romanos scribit, pauca ponere :

De Syria usque ad Romam pugno ad bestias, in mari et in terra, nocte dieque ligatus cum decem leopardis, hoc est, militibus qui me custodiunt; quibus et quum benefeceris, pejores fiunt. Iniquitas autem eorum, mea doctrina est, sed non idcirco justificatus sum. Utinam fruar bestiis, quae mihi sunt praeparatae, quas et oro mihi veloces esse ad interitum, et alliciam eas ad comedendum me, ne sicut aliorum Martyrum non audeant corpus meum attingere. Quod si venire noluerint, ego vim faciam, ego me ingeram[1] *ut devorer. Ignoscite mihi, filioli: quid mihi prosit, ego scio. Nunc incipio Christi esse discipulus, nihil de his quae videntur desiderans, ut Jesum Christum inveniam. Ignis, crux, bestiae, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contritio, et tota tormenta diaboli, in me veniant, tantum ut Christo fruar.*

Passus est[m] anno undecimo[n] Trajani. Reliquiae corporis ejus Antiochiae jacent extra portam Daphniticam[o] in coemeterio.

[a] *IGNATIUS*] De patria Ignatii nihil nobis servavit antiquitas. Tentzelius quidem, Exercit. Select. I iii 1, quem sequitur Tillemontius, *Mémoires, &c.* ii 190, scriptorem Arabem adducit, Greg. Abulpharagium, qui, in Dynastiarum Historia, Dyn. vii p. 119, interprete Pocockio, tradit, *sub Trajano necatum inter alios esse Ignatium Nuraniensem, Episcopum Antiochenum, qui ad leones conjectus ab iis discerptus est.* Unde apud Noram vel Nuram, urbem Sardiniae, Ignatium primam vidisse lucem colligit. Cavius, Hist. Lit. i p. 41, si modo fides scriptori qui claruit circa annum 1284, potius Norae alteri, quam in Cappadocia collocant Strabo et Diodorus Siculus, in Phrygia C. Nepos, in confinio Lycaoniae et Cappadociae Plutarchus, Ignatii natales

ascribendas esse pronuntiat. Hydius, Linguae Hebraicae Professor Regius, 1697–1702, suspicatus est nomen Latinum Ignatio parente Judaeo apud Sardos orto, ex patria Nora sive Nura inditum, quia scilicet *Nûr* sive *Nûra* Chaldaice *Ignem* significat; quam conjecturam ipsi quoque in mentem venisse testatur Petrus Wesselingius ad Antonini Itinerarium, p. 84. Vid. Grabii Spicil. Patt. ii 2, et Harles. in Fabric. Bibl. Graec. vii 33, et Assemani Biblioth. Orient. iii p. 16 n. 4. Conf. Fragment. Severi Patriarchae Antioch. ap. Cureton. pp. 216, 357. De animi ardore vehementi et quasi *igneo* intelligit Denzingerus, *über die Aechtheit des bisherigen Textes*, p. 39. Pearsonus autem nomen Ignatii Romanum esse credit, factum ex *Egnatius*, nomine saepius apud Ciceronem et Tacitum, et in Gruteri Inscriptionibus passim obvium, ab Egnatia urbe Apuliae deductum, uti ab Hadria Hadrianus, a Corfinio Corfinius, &c.

De Θεοφόρου cognomento, vid. infra pp. 270, 578.

[b] *tertius—Episcopus*] Ex Eusebii lib. iii cap. 22 liquet locum ita intelligi debere, ut Petrus primus, Euodius secundus, tertius denique Ignatius fuisse censeatur. Nec aliud vult idem Eusebius, quando cap. 36 ejusdem libri ait: Ἰγνάτιος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδοχῆς δεύτερος τὴν ἐπισκοπὴν κεκληρωμένος. E. S. CYPRIANUS.

Socrates, H. E. vi 8, Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας τῆς Συρίας τρίτος ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἐπίσκοπος. Origenes in S. Lucam Hom. vi, Opp. III p. 938 ed. Ben. *Ignatium dico, Episcopum Antiochiae post Petrum secundum.* Existit hoc loco quaestio, num Euodio, aut S. Petro immediate successerit Ignatius, quem a S. Paulo Sedi Antiochenae praefectum fuisse statuunt Constit. Apost. vii 46, a S. Petro autem Theodoretus, Dial. i, Opp. iv 33 ed. Sirmond. et Chrysostomus, Homil. in S. Ignat. Mart. Opp. ii 597 ed. Ben. Quam ut dirimant controversiam, Baronius, Ann. 45 14, et 71 11, atque Natalis Alexander, Saec. i Diss. xiv Prop. i, auctoritate Const. Apost. vii 46, ut videtur, freti, conjiciunt a S. Petro Euodium, a S. Paulo Ignatium esse creatos Episcopos, ut alter Judaeis, alter Ethnicis qui in Ecclesiam venerant praeesset, quibus ad concordiam tandem adductis, Ignatium Euodio cessisse, iterumque post obitum illius sedisse. Duas in quibusdam civitatibus, temporibus Apostolorum, Ecclesias, duos Episcopos fuisse, probabilissimum ex ipsis scriptis Apostolicis fecisse Hamondum, statuit Pearsonus, Vindic. ii 186. In Dissert ii 3, de Serie et Successione primorum Romae Episcoporum, eam opi-

nionem, tanquam novum commentum, nec veterum cuiquam cognitum deposuit.

c *Romam vinctus mittitur*] Historia martyrii ejus [sc. Act. Interpol. § 8, apud Cotelerii Patres Apost. edente Clerico, ii 165] hanc dedit rationem, quare non Antiochiae sed Romae fuerit coronatus, ut longiore itinere, et continuis vexationibus animus ejus frangeretur, et, ne Antiochiae occisus fideles in fide confirmaret, adeo ut eum noluerit Trajanus inter suos gloriose pugnare, et mori, sed inter ignotos, ut pro malefico haberetur. VENEMA, Hist. Eccl. Saec. ii § 7. Aliter Chrysostomus, Homil. in S. Ignatium, *διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς συνεχώρησεν ἐκεῖ τὸν βίον αὐτὸν καταλῦσαι, ὥστε τὴν τούτου τελευτὴν διδασκάλιον γενέσθαι εὐσεβείας τοῖς τὴν Ῥώμην οἰκοῦσιν ἅπασιν.* Romam abductum fuisse Episcopum Antiochiae ut Trajanus oblectationi plebis Romanae consuleret, statuunt Schroeckhius, *Christliche K. G.* ii 336, et Burtonus, *Lectures*, ii 25. Jortinus, *Remarks on Eccl. Hist.* i 361, opinatur Trajanum ideo ad Romam duci Ignatium jussisse ut ludibrio eum exponeret, atque aliis exemplo faceret. Greswellius autem, *Dissertations*, iv 417, conjecturam facit Ignatium civem Romanum fuisse, Cf. Plin. Ep. x 97, 'quos quia cives 'Romani erant, adnotavi in urbem remittendos.'

d *auditor Johannis*] Ignatium ipsum Johannis auditorem fuisse, Polycarpi condiscipulum, testantur Acta ejus, § 3, vid. infra p. 582 l 15, quibus hac in re fidem adhibent Ittigius, Dissert. de Patr. Apost. p. 259, Venema, H. E. Saec. II § 6, Schroeckhius, *Christliche K. G.* ii 336. Cum Apostolis familiariter versatum fuisse affirmant Socrates, H. E. vi 8, et Chrysostomus, l. c. *Συνεγένετο τοῖς Ἀποστόλοις γνησίως, καὶ τῶν πνευματικῶν ναμάτων ἀπέλαυσεν. Ὁποῖον οὖν εἶναι εἰκὸς τὸν ἐντραφέντα ἐκείνοις, καὶ πανταχοῦ συγγενόμενον, καὶ ῥητῶν καὶ ἀπορρήτων αὐτοῖς κοινωνήσαντα, καὶ τοσαύτης εἶναι δόξαντα αὐτοῖς ἀρχῆς ἄξιον;*

e *unam Epistolam*] Hieronymus ordinem neglexit, et Epistolas septem enumerare contentus, promiscue retulit. In Codice Mediceo Graeco autem et veteri versione Latina hic est ordo: 1° ad Smyrnaeos, 2° ad Polycarpum, 3° ad Ephesios, 4° ad Magnesios, 5° ad Philadelphenses, 6° ad Trallianos. Nam Epistola ad Romanos, quia Actis martyrii Ignatiani inserta legitur, in illa collectione omissa est. * * * * * * Praeter has septem Ignatii τοῦ Θεοφόρου Epistolas, solas antiquitati primitivae cognitas, non tantum exstant illae eaedem Epistolae (a quo et quo tempore, ante A. C. 580 saltem, non sane constat) interpolatae; sed etiam

spuriae aliae, antiquioribus scriptoribus ignotae: Graece quidem quinque, 1° ad Mariam Castabalitidem sive Neapolitanam prope Zarbum (Ciliciae haec oppida sunt) cujus et ipsius Mariae nomine Epistola ad Ignatium fertur, Latine primum ab Usserio, et Graece ab Is. Vossio edita, 2° ad Tarsenses, 3° ad Antiochenos, 4° ad Heronem, Diaconum Antiochenum, et 5° ad Philippenses, περὶ Βαπτίσματος. FABRICIUS.

Ego quidem ordinem Eusebii, H. E. iii 36, secutus sum.

[f] *proprie ad Polycarpum*] Hinc liquet, Jacobum Usserium errare, dum Ignatium seorsim ad Polycarpum scripsisse negat; atque Epistolam ad Polycarpum, cujus Eusebius et Hieronymus meminerunt, eandem facit cum Epistola ad Smyrnaeos; illam vero, quae hodie ab Ignatio ad Polycarpum data circumfertur, rejicit inter spurias. Nam aut sex priores simul rejiciendae sunt, aut haec cum illis retinenda. Diserte Eusebius, ἰδίως τῷ Πολυκάρπῳ ὁμιλεῖ, quod ad verbum reddit Hieronymus: *proprie ad Polycarpum.* E. S. CYPRIANUS.

Cf. Pearson. in Prooemio Vindiciarum, p. 21. 1672, p. 50 ed. Churton.

[g] *in qua*] Male ait haec in Epistola ad Polycarpum reperiri, quum deprehenduntur in Epistola ad Smyrnaeos, [§ 3] ut ex Eusebio notatum. E. S. CYPRIANUS. Locum, si modo verba *et proprie ..... Antiochensem ecclesiam* parenthesi includantur, emendari posse arbitratur Fabricius.

[h] *a me*] Notandum in Graeco deesse voces ὑπ' ἐμοῦ. VALLARS. In cap. ii hujusce de Viris Illustribus libri, Hieronymus, "Evan-"gelium quoque quod appellatur secundum Hebraeos, et a me "nuper in Graecum Latinumque sermonem translatum est, quo "et Origenes saepe utitur."

[i] *Vidi*] Hieronymi auctoritas in errorem induxit non solum antiquum illum Ignatii Interpretem, et alios, qui ex hoc loco de Ignatii aetate judicium ferendum putarunt, verum etiam recentissimum doctissimumque Hieronymiani Catalogi Editorem, cl. Cyprianum, qui, in notis suis p. 244, contendit, omnino istis verbis dictum velle Ignatium suis semet ipsum oculis vidisse Christum, refutatque B. Ittigium secus sentientem. Verum omnino vera est Ittigii sententia, et Valesii versione Eusebii H. E. iii 36 confirmatur. Ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα. *Ego vero post resurrectionem Dominum ipsum in carne apparuisse scio et credo.* Cl. Cyprianus vero juxta cum aliis a recta verborum constructione abiisse vide-

tur. Scilicet non ita cohaerent verba Ignatii: Ἐγὼ ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα, sed sic: Ἐγὼ ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα ὄντα. Pari modo Vossius senior erravit, in quodam Philostrati loco τὸ οἶδα reddens per *vidi*, notatus idcirco a cl. Fabricio, Biblioth. Graec. lib. IV cap. xxiv § 12 n. 1 p. 54. Sic Julianus Imperator, Orat. iv, scribit, οἶδα μὲν οὖν καὶ Πλάτωνα τὸν μέγαν. E quibus verbis nemo confecerit, Julianum significare suis semet oculis vidisse Platonem Philosophum. ACTA ERUDIT. LIPS. Septemb. 1713.

Verba Ignatii male intellexerunt Maestraeus in notis ad Epistolam Ignatii, Montacutius in Origin. Eccles. ii 457, et Huetius, Demonstr. Evang. i. pp. 17, 18.

[k] *incorporale*] σωματικόν, Sophronius. Ubi videtur error irrepsisse, et legendum ἀσωματικόν, *incorporale*, sicut in vetustissimis Hieronymi exemplaribus constanter legitur, et sicut ipsum Hieronymum Prooemio in lib. 18 in Esaiam etiam legisse apparet, ubi ista exstitisse in Evangelio Nazaraeorum a se nuper translato memorat. LEMOYNIUS, Var. Sacr. ii 418.

[l] *ego me ingeram*] Haec verba nec habentur apud Sophronium, nec in vetustis exemplaribus emendatioribus. ERASMUS.

[m] *Passus est*] Acta Martyrii Ignatii interpolata habent Graece Metaphrastes, 20 Dec. et exinde Latine Surius et Bollandus, Calendis Februar.: Graece et Latine in Patribus Apostolicis Cotelerius. Sinceriora Jac. Usserius in lucem protulit Latine ex duplici diversa interpretatione, quam utramque e MSS. Codd. cum notis eruditis vulgavit in Appendice Ignatiana, Lond. 1647, 4. Etiam Graecum Actorum Ignatii exemplar in Bibl. Bodleiana, sed interpolatorum reperit; itaque editione indignum existimavit. Haec vero a Philone, Caio, et Agathopode, Diaconis, qui beatum Christi Martyrem e Syria comitati erant, descripta fuisse sibi persuadet; et sane in monumentis hujus generis videntur esse fide dignissima. Post Usserium eadem dedere Bollandus in Actis Sanctor. Calendis Febr. tom. i p. 13 sq. et Cotelerius in Patribus Apostolicis, tom. 2. Graece denique et Latine e Codice Colbertino edidit Theodoricus Ruinartus, in Actis Martyrum Selectis, Paris. 1689, 4. Atque inde Jo. Ernestus Grabe, tom. 2 Spicilegii Patrum, Oxon. 1699, 8. pag. 9. Tho. Ittigius, in Bibliotheca Patrum Apostolica, Lips. 1699, 8, ac denique Tho. Smithus ad calcem Epistolarum Ignatii, Oxon. 1709, 4. In his Actis Epistola Ignatii ad Romanos Graece sincere legitur, quam in Mediceo Codice omissam videre optaverat Is. Vossius, contentus interim interpolatam ex veteri versione Latina recensere et castigare. FABRICIUS.

Acta Ignatii sinceriora defendunt Mamachius, Orig. et Antiq. Christian. iv p. 402 sq, Pearson. Vindic. II c. 12, Dodwell. Dissert. Cypr. xii § 43, Tillemont. *Mémoires*, ii p. 195, Ceillier. *Histoire Générale des Auteurs Sacrés et Ecclésiastiques*, i p. 620, Gallandius, Proleg. pp. lx–lxii, Möhler, *la Patrologie*, p. 408, Gieseler. *K. G.* I i § 33 n 8. Smithi Praefationem habes infra p. 588 sq.

Acta rejiciunt Basnagius, Annal. A. D. 107, c. vii p. 17, Oudinus, Comment. de Scriptoribus Ecclesiasticis, p. 133, 4. Heumannus, Conspect. Reipub. Liter. vii § 45.

[n] *anno undecimo*] Ἔπαθε δεκάτῳ ἔτει Τραϊανοῦ. SOPHRONIUS. Eusebius in Chronico, anno Trajani decimo tertiam Christianorum persecutionem consignans, in ea et Symeonem Cleophae Hierosolymorum Episcopum, et Ignatium Antiochenum Episcopum passos esse ait . . . Verum Eusebius quae gesta variis annis sunt, Epitomatorum more, uno tenore retulit. OUDINUS.

Conf. omnino Greswell. *Dissertations*, iv 415 sq.

Anno Christi 107, Trajani decimo, Ignatii martyrium illigant Usserius, Nott. in Ignatii Acta, p. 36, Tillemontius, *Mémoires*, ii 195, Ruinartus, Act. Sinc. Mart. p. 10, Dodwellus, Dissert. Cypr. xi 18, Baraterius, de Successione, p. 92, Gallandius, Proleg. p. lxii, Burtonus, *Lectures*, ii 23, Bunsenius, *Hippolytus and his Age*, iv 208, *Ignatius und seiner Zeit*, p. 23. Circiter A. D. 108, Uhlhornius, in Niedneri *Zeitschrift für die histor. Theologie*, 1851, p. 328. Pearsonus autem, vid. infra pp. 564–569, Ignatium in anno 116 occubuisse statuit, quem secuti sunt Lloydius, Pagius, Critic. in Annal. Baronii 107, num. 3–6, Grabius, Spicil. ii 9, Le Quienius, Oriens Christianus, ii 701, Clericus, Hist. Eccles. ann. 116, § 7, Benedictini, in opere *L'art de vérifier les dates* inscripto; Venema, Hist. Eccles. Saec. II § 7; Eckhelius, Doctr. Num. Vet. vi 450–454, Gieselerus, *Kirchengeschichte*, i 117, Guerikeus, *K. G.* i 169. In medio relinquit Schroechkius, *K. G.* ii 336, 337. Clintonus, Fast. Rom. diem statuit 20 Decembris A. D. 115. In hac dissensione remedium opportunum Dresselius, pp. xxiv, 368, sibi visus est invenisse in exordio Actuum quae, ex Cod. Vat. 866, ab ipso primum edita, tacent prorsus de Ignatio, a Trajano Antiochiae condemnato, quum capitale ejus judicium coram Imperatore et Senatu Romae actum referunt.

[o] *Daphniticam*] Sic dicta a Daphne Antiochiae suburbio ad orientem. Vid. Evagrium, lib. i c. 16. VALLARSIUS.

JUDICIA

DE

S. IGNATII EPISTOLIS,

TUM PROLIXIORIBUS, TUM BREVIORIBUS;

Ex Viri clarissimi Joannis Pearsoni, Cestriensis Episcopi, Vindiciis Ignatianis, excerpta.

[Ex Editione Russeliana desumta.]

SUB Ignatii nomine primo Tres Epistolae in lucem editae sunt Parisiis Latine tantum, A. D. 1495, ad B. Mariam una, ad S. Joannem Apostolum duae. Anno 1498 undecim Epistolae aliae, Latinae pariter, ex Veteri Versione, nondum comparente exemplari Graeco, a Fabro Stapulensi typis sunt impressae[a]. Tum vero Symphorianus Champerius Lugdunensis, has a Fabro editas, cum tribus aliis ab illo rejectis, et quarta ad Mariam Cassobolitam nunquam ante publicata, edi curavit; atque ita tandem Quindecim Ignatii Epistolae exstiterunt[b].

Et haec quidem facies S. Ignatii sub initio decimi sexti saeculi fuit; quum ipse Faber Stapulensis ejus auctoritate tanquam indubitata in libello de Triduo Christi utitur. Faber Stapulensis.

[a] Et Polycarpi ad Philippenses singularis, una cum Dionysio Areopagitae adscriptis Operibus. Quae [Epistolae] cum iisdem Argentinae 1502, et Parisiis, a Judoco Clichtoveo recognitae, 1515, seorsim vero, Argentorati 1527, et alibi sunt recusae. USSER.

[b] Hae, cum Latinis Pseudo-Dionysii antiquioribus Versionibus, Coloniae 1536, cum Pseudo-Clementis Operibus, in Micropresbytico, Basileae 1550, cum nova Pseudo-Dionysii Versione per Joachimum Perionium, Coloniae 1557, et cum Pseudo-Clementis Operibus, ibidem 1570, sunt impressae. USSER.

Fisher, 1522. Joannes etiam Episcopus Roffensis, Libello cui titulus, *Petrus fuit Romae,* inter primos has Epistolas citavit. Driedo, 1533. Quinetiam Joannes Driedo, celebris ea aetate Theologus, libro De Dogmatibus Ecclesiasticis et Apocryphis, quamplurima Romanae Ecclesiae dogmata, longa sententiarum serie ex Epistolis Ignatii petita, confirmare nititur. Et Ayala. Martinus Peresius Ayala[c], scriptor inter Pontificios non ignobilis, inde testimonia saepissime adhibuit; et ad confirmandas Traditiones non scriptas omnes has Epistolas defloravit. Neque quemquam novi, qui ea aetate de Duodecim praesertim Epistolis dubitavit.

A. Gesner. Post autem sexaginta annos, Andreas Gesnerus, si ipsi credendum sit, Epistolas Duodecim Graece, interprete Joanne Brunnero, primus omnium edidit, A. D. 1559[d]. Ita enim in Praefatione loquitur: "Ignatium vero quum ille "(Henricus Petri scilicet) Latine tantum ediderit, ego "Graecum exemplar MS. nactus ex Bibliotheca cl. V. piae "memoriae D. Gaspari a Nydpryck, existimavi neque Henrico Petri molestum, studiosis autem plerisque gratum "fore, si ea quae hactenus Latine tantum circumferebantur, Graece simul et Latine a me fuissent edita." Sed quicquid dixerit Gesnerus, ante eum S. Ignatium Graece ex Augustanae Bibliothecae exemplari Valentinus Pacaeus publicaverat, A. D. 1557[e], quem primum in lucem eas edidisse testatur Morellius, qui easdem Parisiis recudendas curavit A. D. 1558[f]. Eamque a Pacaeo procuratam prin-

[c] Episcopus Segobiensis, deinde Archiep. Valentinus, qui interfuit Concilio Tridentino, ab anno 1551, si Sarpio fides. Hispani autem aiunt eum Concilio adfuisse in annis 1546, 7, et Capitulis de Justificatione operam contulisse. Mortuus est a. 1566. CHURTON.

[d] Tigurina [Editio] anno 1560, ex MS. Codice Gasparis a Nydpruck, una cum Johannis Brunneri versione, vel potius paraphrasi, &c. USSER.

[e] Dilingana 1557. Hanc reliqui secuti sunt Editores: non ex Graeco aliquo Codice alio, sed partim ex ingenio, partim ex vetere vulgato Latino Interprete, non paucis in locis eandem corrigentes. USSER.

[f] Et 1562, additis tum Notulis, de iis quae ipsi mutanda visa sunt, tum Versione Latina, quae et Parisiis anno 1561, impressa prodiit. Iterum vero a Christophoro Plantino, Antuerpiae anno 1566 et 1572, seorsim, et a Joh. Jacobo Grynaeo, Basileae 1569 in Orthodoxorum volumine, Augustanus ille Ignatius, eo quo diximus modo correctus, recusus est: nova Interpretatione Hieronymi Vairlenii Sylvii adjecta. Quae (licet in multis

cipem esse Graecarum Epistolarum Editionem, fidem faciunt illa Centuriatorum Magdeburgensium: "Est et hoc "annotandum, quod hoc anno 1558 Epistolae Ignatii "Graecae sint impressae et publicatae, quae hactenus per "aliquot saecula latuerunt." Quare Duodecim Epistolae ante a Stapulensi aut Champerio Latine, nunc a Pacaeo ex Augustano primum, dein a Gesnero e Nydprucciano codice editae sunt.

Quum jam Graeca exemplaria exstarent, primi omnium Centuriatores Magdeburgici suspiciones suas, sed caute satis moderateque proposuerunt. Quinetiam statim gravis illa Joannis Calvini censura prodiit, lib. i cap. 3 Institutionum, jam tum in commodiorem formam redactarum; "Nihil "naeniis illis, quae sub Ignatii nomine editae sunt, puti-"dius. Quo minus tolerabilis est eorum impudentia, qui "talibus larvis ad fallendum se instruunt." Ita ille pro more suo acriter satis et animose. "Nec tamen offendit "Calvinum Ignatius, sed ii qui Ignatium corruperunt," inquit Rivetus: auctoritatem enim Ignatii rejicit ab Antitrinitariis objectam, ex Epistola sine dubio ad Tarsenses, quae pro genuina non agnoscitur; et Quadragesimam aliasque traditiones objicit, quae in assumentis tantum inveniuntur.

Centuriat. Magdeburg. **Calvin.** **Rivetus.**

Tum Marianus Victorius in S. Hieronymum: "Ignatius, "Vir Apostolicus, scripsit litteras ad sacratissimam Vir-"ginem, Dei genitricem Mariam, et alias quae exstant." Ac statim etiam ex Lutheri Schola celebris Theologus, Martinus Chemnitius, in Examine Concilii Tridentini, harum Epistolarum testimoniis saepe utitur, eisque multum tribuit. Sed alibi non sine censura laudat, inquiens, "transformatae videntur in multis locis ad stabiliendum "statum regni Pontificii" &c. Primus enim observavit, locum ex Epistola ad Smyrnaeos citatum a Theodoreto, nec in Graecis Codicibus nec in Latinis reperiri, quamvis a Guilielmo Wideford pariter citatus sit; et loca plurima ex Apostolicis Constitutionibus Epistolis Ignatii esse assuta.

Victorius, 1579. **Chemnitius, 1576.**

locis admodum infida atque mutila) una cum brevibus ejusdem Vairlenii Scholiis, ex Plantiniana Editione in varias Bibliothecae Patrum Editiones (Parisiis et Coloniae excusas) postea traducta est. USSER.

Canisius, 1586. Post quem Petrus Canisius, vir eruditus, ad confirmationem Catechismi, testimonio Ignatii ex Veteri Interprete creberrime utitur.

Campianus, 1581. Whitaker, 1606. Centuriatores et Calvinum, quod Ignatium tam parvi penderent, perstringit una sententia Campianus, Ratione Quinta. Defendit statim Calvinum Whitakerus, et Epistolas "obscurae dubiaeque fidei" esse notat, "quod "plures Ignatio nunc adscribantur, de quibus Eusebius et "Hieronymus non meminerunt, et quod ejus quoddam dic"tum recitet Hieronymus, aliudque Theodoretus, quod in "istis quae circumferuntur Epistolis nusquam reperitur." Ac Bellarmino respondens, ex Duodecim Ignatii Epistolis Graece exstantibus Septem tantum memoratas Eusebio et Hieronymo animadvertit; "de quibus," inquit, "quid sta"tuamus, non satis constat: constat autem Quinque esse "sine dubio spurias et adulterinas." Eidem Campiano respondens Laurentius Humfredus, notat "Magdeburgenses "moderatissima oratione prudentissime monuisse, haberi "quaedam in hisce Epistolis, quae ad deformes naevos de"clinare videntur; et quaedam obrepsisse illis adulterina "non ferenda" asserit: aliquid eis resectum, aliquid assutum esse autumans.

Laur. Humfrey, 1584.

Whitgift, 1574. Cartwright, 1575. Interim reverendus admodum Whitgiftus in Ecclesiae nostrae controversiis Ignatio multum tribuebat; et Schismaticorum coryphaeus Thomas Cartwrightus ejusdem auctoritatem defugiebat; et Calvinum sequi professus, aliaque argumenta ex proprio penu suppeditans, negabat auctorem Epistolarum fuisse illum Apostolorum discipulum: quod et ejus sequaces fecere, quoties aliquid ipsis objectum est, cui respondere aliter non potuerunt; quoties autem ad Presbyterium confirmandum aliquid facere videbatur, ejus auctoritate libenter frequenterque utebantur.

Baronius. Tum vero eminentissimi duo Cardinales, Baronius atque Bellarminus, ita judicabant. Baronius caute primum distinguit inter Epistolas Latine tantum exstantes, et eas quae Graece etiam prodierant: priores nullius auctoritatis esse innuit; posteriores omnes avide amplectitur, incorruptas et integras esse pronunciat, easque miris effert laudibus. Non enim Septem tantum Eusebio cognitas, sed et Quinque re-

liquas "Ignatii esse germanas, easdemque sincerissimas, "nemo jure," inquit, "poterit dubitare." Bellarminus notat "Latinas Tres gravitatem eloquii S. Ignatii omnino "non redolere: Quinque Eusebio incognitas ob styli "similitudinem et spiritum vere Apostolicum, a viris "doctis omnino recipi; non esse magnam fidem haben-"dam Codicibus Graecis, qui nunc exstant, quando dis-"crepant a Latinis; sæpe enim emendatiores inveniri "Codices Latinos quam Graecos: quod verum," inquit, "esse intelliget, qui conferet testimonia quae ex Ignatio "citant S. Athanasius et Theodoretus, cum verbis ejus-"dem Ignatii, quae nunc habemus in Codicibus Latinis "et Graecis." Bellarminus.

De Epistola ad Tarsenses primo dubitat Faustus Socinus, Responsione ad Vujekum; et sententiam suam liberius de omnibus profert Animadversione ad Assertionem septimam Posnaniensium. "Ignatii scripta partim adulterina, partim "admodum corrupta et additamentis quibusdam coinqui-"nata; adeo ut eorum quoque in ipsis fiat mentio, quae "non nisi post aliquot saecula exstiterunt." Et licet Latinum Ignatii exemplar tantummodo tunc temporis vidisset, et *Missarum* voce offensus ita scriberet, nactus tamen postea Graecum Codicem, ubi eum locum aliter se habere invenit, sententiam non mutavit. In hunc enim modum concludit: "Fuit, nimirum, liber iste Epistolarum Ignatii, "quandocunque id factum fuerit, ab iis partim depravatus, "partim etiam consarcinatus, qui tyrannidem Episcoporum, "non in Ecclesiam tantum, sed in Rempublicam quoque, "contra omne jus fasque, invectam vehementer probabant, "ac stabilire volebant." F. Socinus, 1624.

Paullo post Rodolphus Hospinianus, Tigurinus, Historiae Sacramentariae lib. ii cap. 1, Ignatium nostrum tanquam testem locupletissimum laudat. Hospinianus, 1602.

Perkinsius autem nostras Whitakerum interim in hunc modum sequitur. "Eusebius cum Hieronymo Septem "Ignatii pro veris numeravit Epistolas: at nunc sub illius "nomine habenter Duodecim, quarum Quinque spuriae "sunt. Etiam Epistola ad Ephesios aut spuria est, aut Perkins, 1603.

"saltem corrupta; quia locus a Theodoreto et Gelasio ex "illa citatus in nostris exemplaribus non invenitur[g]."

Bilsonus, 1610. Thomas Bilson nostras, Vir magni in Ecclesia nominis, de perpetua gubernatione Ecclesiae scripsit fuse atque erudite: S. Ignatium autem in eo opere ut indubitatum Auctorem frequenter laudat, et dum in vivis esset, eas ipsas Epistolas, quas citat, scripsisse sanctissimum illum Martyrem affirmat.

Scultetus, 1598. Abraham Scultetus, in Medulla Patrum, ita pronunciat: "Rationibus in omnem partem probe diligenterque ex-"cussis, in tertiam nonnulli secesserunt sententiam, sta-"tueruntque esse quidem Epistolas hasce Ignatii, sed "adulteratas, sed interpolatas: quorum in judicio et nos "acquiescimus."

Possevinus, 1603. Possevinus autem adhaerens Baronio, "Licet S. Hiero-"nymus," inquit, "tantum meminerit Septem Epistolarum, "Duodecim tamen haud dubiae fidei habemus. Quae vero "Tres aliae feruntur, etsi non tam certae fidei sunt, ci-"tantur tamen a S. Bernardo; nec defuere post illum Viri "docti, qui ipsarum meminerunt." Et Jacobus Gretserus eadem presse sequitur vestigia de Duodecim Epistolis genuinis; quarum Vindicias ab eodem scriptas alicubi latere testatur se audivisse Labbaeus.

Gretserus.

Maestraeus, 1608. Tum vero Martialis Maestraeus, Doctor Parisiensis, qui Ignatium ipsum edidit[h], et Notis illustravit, Tres Latinas in Commentationum Apocrypharum numero collocat; reliquas Duodecim "germanas et vere aureas Ignatii Epistolas "praedicat, sed ab Haereticis et a Graeculis posterioribus "alicubi interpolatas et depravatas fatetur."

Dounham, 1620. Georgius Dounamus nostras[i], Vir doctissimus, saepe

[g] Nescio unde haec. Eandem vero sententiam breviter dat Perkinsius in 'Reformato Catholico' suo prope finem, fusius in 'Problemate,' Opp. ii 490. CHURTON.

[h] Latinam Vairlenii interpretationem emendavit et supplevit; atque insuper tum suis, tum Morelii, Vairlenii, et Billii in Ignatium Observationibus simul collatis, amplioribus Notis illustravit. Atque hujus Graeco-Latinus Ignatius, et separatim anno 1608, et in Bibliothecae Patrum tomo i Graeco-Latino, an. 1624 Parisiis habetur editus. USSER.

[i] Concionem suam habitam in Consecratione Jac. Montague, a. 1608, justo

schismaticos et sui et prioris saeculi accusat, quod nunc Ignatii testimonia in sua causa urgent, nunc Epistolas ejus tanquam spurias rejiciunt; et Septem illas ab Eusebio memoratas doctas et pias appellat; quas vel ideo rejici non posse ait, quod ab Eusebio memorentur.

Inter Socinianos Hieronymus Moscorovius de vera harum Epistolarum antiquitate dubitasse haud videtur, quum in Refutatione appendicis Martini Smiglecii haec habeat: "Ignatius, Patrum apud Latinos, quorum quidem scripta "exstant, vetustissimus, apertissime fatetur in Epistola ad "Tarsenses, quod Christus non sit ille qui est super omnia "Deus, sed filius ipsius." **Moscorovius, 1617.**

Isaaci certe Casauboni, veterum scriptorum peritissimi judicis, sententia in hac etiam causa maxime notanda. Quare Parkerus hunc inter eos numerat, quos omnes Ignatii Epistolas fictitias docuisse vult: sed hoc et sublesta fide tradit, et levissimo argumento suadere conatur, quod Casaubonus de prisca Ecclesiae disciplina locutus, Cyprianum testem adhibuit, Ignatium non nominavit: quum in Exercitationibus Baronianis S. Ignatium saepe laudet, et "nonnullarum ejus Epistolarum antiquitatem novis ratio-"nibus se tuiturum" polliceatur; quas praematura Viri maximi morte ereptas nobis fuisse dolemus. **Is. Casaubon, 1615.**

"Sed unus quidem Vir, caetera doctissimus," ut testatur Vedelius, "extra omne dubium ponit suppositionem harum "Epistolarum: immo dicere non veretur, Ignatium nullas "unquam Epistolas scripsisse." De hoc Viro doctissimo altercantur Doctores duo, Owenus et Hammondus; quem quasi nec nomine nec scripto notum producunt, et quem Anonymum ineditum Hammondus vocat. Est autem ille extra omne dubium Robertus Parker[k], schismaticus Anglus. Omnia enim quae Vedelius a Viro illo caetera doctissimo dicta profert, in Parkeri libro secundo de Politeia **Parker, 1616.**

volumine defendit, Lond. 1611. Vid. illius libr. iii c. 2 § 9, c. v § 7. CHURTON.

k Floruit ille Bilsono Episcopo coaetaneus; exsul in Geldria, ut fertur, mortuus est. Editi sunt ejus Libri tres de Politeia Ecclesiastica sine nomine loci aut typothetae. 4°. 1615. CHURTON.

Ecclesiastica capite decimo tertio reperiuntur. Non est igitur alius Vedelii Vir doctissimus quam Robertus Parker nostras, schismaticorum coryphaeus, quem Vedelius, quum refutare vellet, et Genevensis disciplinae summum patronum fuisse nosceret, honoris causa nominare noluit. Hic autem Parkerus tredecim rationibus Epistolas Ignatii fictitias esse probare conatur: cujus conjecturis Dallaei Dissertatio maxime locupletata est.

Cocus, 1614. Post hunc Robertus Cocus[l] etiam nostras edidit Censuram quorundam Scriptorum Veterum, in qua quotcunque aut quaecunque firma sententiae suae probandae argumenta attulit, id tantum revera probare putavit, "Epistolas "Ignatii aut esse supposititias, aut corruptas."

Vedelius, 1623. Quum haec ita se haberent, Nicolaus Vedelius, Professor Genevensis, rem totam ad examen revocavit: Apologiam pro Ignatio scripsit, novam Editionem adornavit[m], Exercitationibus et Appendice Epistolas illustravit. Tres igitur ille Latinas omnino rejecit, quod "nimis aperta ipsarum "suppositio ei videretur." Reliquas Duodecim in duos Libros distinxit, quorum prior continet Epistolas Genuinas, posterior Supposititias. Genuinas tantum agnoscit Septem illas ab Eusebio memoratas; reliquas Quinque aut perperam inscriptas, aut plane supposititias esse statuit. Praeterea in ipsas Septem genuinas non pauca irrepsisse stellionum audacissimorum vestigia testatur: quae Notulis quibusdam in margine positis jugulavit.

Rivetus, 1619. Quare Andreas Rivetus, licet in tertia editione Critici Sacri censura Roberti Coci sit adjutus, moderatissimam tamen sententiam amplecti se profitetur, scilicet, "esse "plerasque Epistolas Ignatii, ad minimum Septem; sed "hoc tempore non haberi nisi adulteratas, et multis in "locis interpolatas." Et Daniel Chamierus, in Responsionibus ad Testimonia a Bellarmino adducta, auctoritatem

Chamier, 1606.

[l] Ecclesiae Leodiensis Vicarius, Coll. Aen. Nasi olim socius.

[m] Omnium locupletissima Graeco-Latina Genevensis anno 1623 est Editio, a Nicolao Vedelio adornata: qui Latinum Maestraei textum in margine passim correxit, Exercitationes pro antiquitate Catholica adversus Baronium et Bellarminum singulis Epistolis attexuit, Apologiam pro Ignatii scriptis praemisit, et Criticas Notas vice Appendicis toti Operi subjecit. USSER.

Ignatii nunquam declinat. Semel tantum ait, "Epistola "ad Antiochenses viris doctis non videtur legitima, quia "ab Hieronymo non annotata in censu Operum Ignatii, "ipsisque adeo Veteribus sit incognita."

Daniel Heinsius ad Novum Testamentum, Epistolas Heinsius.
quasdam earum quae editae sunt, Ignatii revera fuisse in- 1633.
dicat, alias non item. Gerardus Joannes Vossius, de natali G. J. Vossius.
anno Christi, sect. 41, "Alii respondent Ignatii Epistolas 1643.
"esse supposititias, nec ulli ante Nicaenum Concilium "memoratas. Itane vero? Quasi non meminerit earum "Irenaeus lib. v cap. 28, et eo antiquior ipsique par "Ignatio Polycarpus, apud Eusebium, lib. iii cap. 36, ut "de Origene taceam, qui quiddam inde adducit, Homil. 6 "in Lucam."

Petrus autem Halloixius Jesuita non tantum omnes Halloix.
Graecas genuinas et germanas esse operose contendit; sed 1639.
et de tribus Latinis ita judicium suum profert: "Nec ita "certae sunt, ut indubitatam fidem apud omnes merean- "tur, nec ita incertae, ut omnem perdant." Aliter tamen
Dionysius Petavius, licet ejusdem ordinis. "Constat," Petavius.
inquit, "omnes Ignatii Epistolas interpolatas fuisse. Nam "pleraque ex illis loca ab Antiquis laudata, vel in eis "minime reperiuntur, vel longe aliter concepta[n]."

Et denique Walo Messalinus: "Apud me constat omnes Walo Messalinus, i.e. Salmasius.
"illas Ignatii Epistolas supposititias esse, vel certe multis
"locis interpolatas;" et aliqua recitat, quae "satis evin- 1641.
"cunt," inquit, "non posse illud Opus Auctori quem "ementitur adscribi." Ac rursus, "Epistolae illae natae "et suppositae videntur, circa initium aut medium secundi "saeculi; quo tempore primus singularis Episcopatus supra "Presbyteratum introductus est."

Huc usque Virorum doctorum judicia, sive conjecturae potius progressae sunt, dum Editio una Graeca, licet ex duobus MSS exemplaribus, et una etiam Interpretatio Latina Vetus, illi satis apte respondens, aut ab aliis ad Graecos illos Codices reformata, exstaret: de quibus conjecturis, nonnulla notatu non indigna visum est observare.

[n] [Aliter, post Usserii editionem, judicavit Petavius. Vide infra, p. xxxviii, et conf. de Eccl. Hierarchia, I ii 14.]

Parker et Salmasius.

Primo, Sententia decretoria Parkeri et Salmasii, qui statuunt omnes Epistolas sub nomine Ignatii editas, esse plane supposititias, minime ferenda est: tum quod eorum argumenta nihil aliud evincunt quam quod a caeteris statuitur, nempe omnes aut supposititias esse aut interpolatas; (quum enim adhuc nescirent qualis revera interpolatio fuerit, quicquid illis displicuit, potuit ad interpolationes pertinere;) tum quod Parkerus statuat, neminem ante Concilium Nicaenum earum meminisse, quod apertissime falsum est.

Secundo, Ingens discrimen inter Tres Latinas et Duodecim Graecas Epistolas recte observatum est; et Latinae primum emissae ab universis fere merito sunt rejectae: tum quod Graecis omnibus fuerint incognitae, neque Graecismum omnino redoleant, ut non ab Interprete, sed Auctore Latino videantur profectae; tum quod in vetustissimis Vulgatae Versionis MSS Codicibus non inveniantur, et seorsim aliquando scriptae sint, et inter Latinos a Bernardo aut Pseudo-Dextro primum memoratae; tum denique quod vix rationi temporum videantur consentire, aut cum institutis Ignatii quicquam commune habere: "pro quibus "frustra nonnulli pugnare aggressi sunt ante aliquot an-"nos," ut recte judicavit Philippus Labbaeus.

Tertio, Ne ipsae quidem Graecae Duodecim parem auctoritatem sibi vindicant; et recte posita videtur distinctio inter Septem Epistolas, quae sunt ab Eusebio memoratae, reliquisque antiquissimis Patribus frequenter laudatae, et Quinque alias, quae non nisi post aliquot saecula ab ullo Graeco scriptore agnitae sunt, atque ideo jure vel in dubium vocantur, vel etiam plane rejiciuntur: idque non tantum, quia verisimile non est, eas Eusebium, si ejus aevo exstitissent, latere potuisse, aut ab eodem, si ipsi cognitae essent, praeteriri; sed etiam, quia vel ob modum loquendi, ab Eusebianis multum discrepantes apparent, vel ob materiam doctrinae, institutis et moribus posterioris Ecclesiae magis consonae, et Ignatianis Eusebio memoratis sola imitatione, eaque nimis affectata, similes.

Quarto, Recte animadversum est a quamplurimis, etiam illas Septem antiquissimas et maxime genuinas Epistolas

in Editione Graeca tunc temporis vulgata, interpolatas et corruptas fuisse: idque cum loca a veteribus Patribus adducta, quae in ea Editione aut non comparent, aut non recte repraesentantur, tum alia etiam non pauca, quae neque antiquitati neque sententiae S. Ignatii congruunt, neque tenori Epistolarum satis convenienter inseruntur, planum faciunt.

Quinto, Industria Vedelii, quam ad loca in Epistolis Eusebio memoratis corrupta et interpolata indicanda, et a genuinis secernenda adhibuit, si conatum spectemus, laudanda, si eventum sive successum, parvi quidem aestimanda videatur. Tanta enim diligentia hoc tandem effectum est, ut ex una parte inserta et interpolata pleraque praetermittantur, ac pro genuinis retineantur; ex altera vero, germana atque genuina saepiuscule pro ascititiis notentur et rejiciantur. Quamvis igitur quamplurimi optimas Ignatii Epistolas corruptas esse judicarent, hactenus tamen ad genuinas a corruptelis certo aliquo criterio vindicandas parum aut nihil est effectum. Ut verum illud sit quod a Dallaeo observatur, "Nisi sincerius exemplar Usserius et "Vossius nacti essent, nulla plane spes superesset Inter-"polatoris aliena a veris Scriptoris internoscendi et secer-"nendi."

Quare Jacobus Usserius, Archiepiscopus Armachanus, Hiberniae Primas, Vir mirae in his rebus perspicaciae fideique, quum videret talibus conjecturis nihil effici, animadverteretque tres in Anglia nostra Theologos olim locum quendam ex Epistola Ignatii a Theodoreto citatum[o], nec in

Usserius. 1644.

[o] In vulgatis nostris Codicibus, Latinis pariter et Graecis, luculentum illud testimonium desiderari vident omnes, ex Ignatii Epistola ad Smyrnaeos, a Theodoreto, in 3° Dialogo qui Ἀπαθὴς inscribitur, depromptum. Εὐχαριστίας καὶ προσφορὰς οὐκ ἀποδέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν χρηστότητι ὁ Πατὴρ ἤγειρεν. Cujus sententiae priorem partem, a Guilielmo Widefordo, sub annum Domini 1396 ita citatam invenio. "Considerate qualiter Anthropomorphi a communione et oratione "Sanctorum recedunt; propter quod non habent confiteri Eucharistiam "carnem esse Salvatoris." Posteriorem, a Roberto Lincolniensi Episcopo, circa annum 1250, ita: "Est enim Eucharistia, secundum beatum Igna-"tium, caro Salvatoris nostri Jesu Christi pro peccatis nostris passa, quam "benignitate Pater resuscitavit." Utramque vero, a Johanne Tissingtono

Editione Graeca aut Vulgata Versione tunc repertum, eodem plane modo, quo a Theodoreto productus fuerat, laudasse; circumspicere coepit, num forte in Anglia exemplar aliquod Latinum adhuc delitescens reperiri posset, ex quo sua tres illi Theologi hauserunt, et loca reliqua a Theodoreto aliisque antiquis Patribus citata, integra comparerent. Quum, ecce, libros duos MSS nactus est, e publica Collegii Gonvilli et Caii apud Cantabrigienses nostros unum[p], e

Franciscano, hunc in modum recitatam. "Considerate qualiter [Anthro-"pomorphi] a communione et oratione Sanctorum recedunt; propter non "confiteri Eucharistiam carnem esse Salvatoris, quam Pater sua benigni-"tate resuscitavit. Contradicentes huic dono, perscrutantes moriuntur. "Decens est a talibus recedere, et nec communiter nec seorsum cum eis "loqui." USSER.

[p] In 4° 756, 56 Catal. MSS Angl. 395, vel I 37 Catal. Coll. Caiensis, cujus Libri titulus sic se habet:

Liber Epistolarum S. Ambrosii, Episcopi et Doctoris summi 81, *et Epistolarum S. Dionysii Martyris undecim numero, et Epistolarum S. Ignatii Episcopi et Martyris numero* 17. *Donatur communi Librariae Sociorum Collegii Annunciationis B. Mariae in Cantabrigia per Magistrum Walterum Crome, Sacrae Theologiae Professorem, quondam Socium ejusdem Collegii, anno Domini* 1444, *in festo S. Hugonis.*

Epistolae S. Ignatii ibi hoc ordine occurrunt.

1. Smyrnaeis.
2. Smyrnaeis a Troade Polycarpo.
3. Ephesiis.
4. Magnesiis.
5. Philadelphicis.
6. Trallesiis Asiae.
7. Epistola Mariae Proselytae Chassaobolorum ad Ignatium, Episcopum Antiochiae.
8. Responsio Ignatii Mariae Proselytae super eadem Epistola.
9. Tharsensibus.
10. Antiochenis.
11. Eroni, Diacono Ecclesiae Antiochenorum.
12. Martyrium S. Ignatii, Episcopi Antiochiae Syriae. Epist. xii. Sic enim ibi appellatur.
13. Romanis.

Scripsit Beatus Ignatius Smirnaeis a Troade, Polycarpo a Troade, Ephesiis a Smyrna, Magnesiis a Smyrna, Philadelphicis a Troade, Tralesiis a Smyrna, Mariae Proselytae ab Antiochia, Tarsensibus a Philippensibus, Antiochenis a Philippensibus: Eroni Diacono a Philippensibus, Romanis a S . . . . [*Smyrna*], *Martyrium Sancti Ignatii cum Epistola ad Romanos, scripta ab ipso ad populum Romanorum.*

14. Joanni Evangelistae.

privata D. Richardi Montacutii Norvicensis nuper Episcopi Bibliotheca alterum[q], qui Ignatii Epistolarum Interpretationem a Vulgata Latina diversissimam continebant. Et statim collatione facta, testimonia Patrum omnium qui intra quinque, ut ait, post Christum saecula floruerunt, a Graecis Latinisque Codicibus dissidentia, cum hac Versione optime convenire, et multa a Graeculis posterioribus inserta et intertexta ab eadem pariter abesse conspexit. Jam vero non ex levibus conjecturis, aut ex sententia sua, ut Vedelius, sed ex Veteris Versionis fide Graecas Ignatii Epistolas recognovit, assumenta stellionum a genuinis facile et aperte secrevit; Polycarpianam illarum Syllogen ita excudendam curavit, ut minio in textu Graeco laciniae illae signarentur, quas a recentiori Interpolatore assutas fuisse, Veteris Latini Interpretis, tunc primum ab ipso editi, indicio deprehenderat. Felix hoc quidem inceptum; quo Reverendus Senex, cum ingenii, judicii, et doctrinae specimen singulare exhibuit, tum Ecclesiae utilissimam, et hisce temporibus maxime salutarem operam praestitit.

Id vero ad cumulum accessit, quod vir praestantissimus et omni doctrinae genere admodum excultus, Isaacus Vos- Vossius.
sius, Graecum exemplar (quod, opinor, infinitae lectionis 1646.
Turrianus centum fere annis ante viderat, et vetustissimum emendatissimumque esse testatus est) e Medicea Bibliotheca exscriptum produceret, viris doctissimis amicissime communicaret, et quoniam Latinae versioni ab Usserio publicatae apprime consonum animadvertit, cum ea simul imprimendum ac notis illustrandum curaret. Quae quum tam

15. Joanni Evangelistae.
16. S. Mariae.
17. Ignatio Sancta Maria.

De hoc Codice rectissime haec annotavit D. Pearsonus: "Ordo hic "Latinarum idem est cum ordine Graecarum in Codice Mediceo: licet "Usserius eas ediderit eodem ordine, quo Graecae Interpolatae editae sunt. "Unde non minima Epistolae ad Polycarpum injuria facta." SMITH, in Praefat. suae Edit. Ignatii, 4° Oxon. 1709.

Hujus Codicis lectiones variantes humanissime ad usus meos exscripsit Vir reverendus Johannes Jacobus Smith, A.M. Coll. Caiensis Socius.

[q] Ubi hic Codex jam reperiendus sit, ne investigando quidem expiscari possum. SMITH.

amice conspirarent, non dubitavit asserere doctorum virorum Par, easdem Epistolas tandem nos habere, quas habuit Eusebius, quas edidit Polycarpus, quas scripsit Ignatius.

Sarravius. 1647. Quam viris eruditis grata fuerit haec Vossii editio, vel inde patet, quod Claudius Sarravius, senator Parisiensis, ab ipso in notis obiter laudatus, ei haec rescripserit: "Ago "itaque gratias, ago gratias tibi summas, mi Vossi; aeter- "num enim me tibi devinxisti tanto et tam praeclaro erga "immerentem testimonio. Video enim ibi famam meam "aeternitati consecratam, eo monumento, quod saxa et "marmora duratione vincat."

Rivetus. 1619. Quare statim ex Protestantibus Andreas Rivetus, quum ei Usserius novam Ignatii ex veteri libro editionem communicasset, in ultima Critici sui Sacri recognitione illius Petavius. judicium secutus est; et ex Jesuitis Petavius, Graecis Vossii et Latinis Usserii conspectis, "Haec," inquit, "prudens et justa suspicio est, illas esse genuinas Ignatii "Epistolas, quas antiquorum consensus illustribus testi- "moniis commendatas et approbatas reliquit." Idem etiam Fabrotus. 1649. judicium Nicolai Fabroti fuit, ut ostendunt notae ejus ad Anastasium; "S. Ignatius, Epistola ad Ephesios (edidit "eruditus vir Isaacus Vossius)" et statim, "pseudo-Igna- "tius in Epistola ad Antiochenos," et alibi, "Vetus Inter- "pres Epistolae ad Philippenses, quae S. Ignatio adscri- "bitur." Ita ille genuinas Epistolas a spuriis saepe distinguit, ut in Editione Vossii distinguuntur.

Salmasius. Salmasius vero, Editione Usserii perspecta, et Codice Mediceo, antequam ederetur, viso, auctoritati Ignatii iniquior factus est: Ecce enim in Apparatu ad Libros de Primatu Papae, [Lugd. Bat. 1645.] "Varias," inquit, "diversi temporis ejus operis interpolationes esse factas "multis ostendit Reverendissimus et doctissimus Vir, Ja- "cobus Usserius, Armachanus. Quale autem ab Auctore "primum prodiit, ne genuinum quidem Ignatii esse, pos- "sum omni asservatione confirmare." Haec paullo sedatius. Quae non longe post sequuntur, Salmasium magis sapiunt. "Qua autem aetate vixerit hic impostor, qui nomen Ig- "natii ementitus est in istis Epistolis conscribendis, in- "quirendum est. Nam Ignatium non esse earum aucto-

"rem, tam certum puto quam me haec scribere." Hic sane purum putum Salmasium habemus. Ad tempus autem quod attinet, impostorem eodem cum Valentino vixisse suspicatur; imperante, nimirum, Antonino, aut certe sub Marco Aurelio. Atque haec est summa sententiae Salmasianae. Ipse autem quum haec in Apparatu tam strenue asseruisset, in ipso opere auctoritate Ignatii saepiuscule utitur. Quae quum vidisset Claudius Sarravius, **Sarravius.** aurem Salmasio vellit et admonuit: "Non placet, quod ea "in Apparatu culpes, quae in ipso opere laudas. De "Ignatianis Epistolis intelligo, quas in Apparatu, qui "prior legitur, merito τῆς νοθείας revincis: et tamen earum "auctoritate postea saepiuscule uteris, quasi essent legitimae, nec titulus auctorem mentiretur. Saltem de ista "tua sententiae mutatione aliquid significasses." Epist. p. 181. Haec, opinor, in Sarravio, maximo Salmasii hyperaspista, etiam illi ferre possunt, qui eadem in Hammondo non ferunt.

David etiam Blondellus, ut ipse in Praefatione Apologiae **Blondellus.** [Amstel. 1646] fatetur, quamprimum Epistolarum priorum Sex Isaacus Vossius copiam fecit, eas avidis oculis hausit, manu propria descripsit, cum citatis a Veteribus locis studiose contulit, saeculo nostro gratulatus, quod illud ipsum exemplar, quo ante 1300 annos usus erat Eusebius, novam ipsi propediem affulsuram lucem sponderet. Sed postquam attentiore animo singularum et phrasin et materiam et ordinem expendit, blandientes antea spes pudibundus abjicere coactus, bonae Patrum fidei impudenter illusum doluit, et argumentis quibusdam a priori, quam de Ignatianis Epistolis imbiberat, opinione depulsus, eas omnes supposititias credere coactus est. Ipsum autem impostorem, qui Ignatii Martyris nomen Septem, Eusebio, Athanasio, Hieronymo laudatis, Epistolis appinxit, longe post annum centesimum quadragesimum quartum, adeoque post Clementis Alexandrini, toto fere centenario Ignatio posterioris, obitum, prodiisse tradit.

Antequam haec a Blondello ederentur, postquam vero ab opinione, quam e Mediceo Codice primum imbiberat, **Grotius.** depulsus est, sententia ejus Hugoni Grotio, viro maximo, **1643.**

innotuit; qui, quid de ea sentiret, in Epistola ad Gerardum Vossium data protinus significavit: "Blondellus, "magnae vir diligentiae, sed suae parti super aequum "addictus, quid de Episcopis et Presbyteris sentiat ex "scriptis ejus antehac editis non obscurum est. Im- "primitur nunc apud Blavium liber ejus specialiter de eo "argumento. Cognovi autem ex sermone ipsius, omnimodo "agere eum hoc velle, ut aliquid reperiat unde famam "spargat, te in ea re plane secum sentire. Ignatii "Epistolas, quas filius tuus ex Italia attulit, puras ab "omnibus iis, quae Eruditi hactenus suspecta habuere, "ideo admittere non vult, quia, Episcopatuum vetustati "clarum praebent testimonium. Argumento autem non "alio utitur, quam quod in iis verba quaedam appareant "elegantiora quam solent in Apostolorum scriptis repe- "riri, quales sunt ἀξιέπαινοι, ἀξιομνημόνευτοι, et similia. "Dixi ego, paris monetae vocabula non pauca esse in "Clementis Epistola, quam suspectam non habet: ad- "haesisse haec illis ex lectione Graecorum qui nitidius "scripserant."

Quamprimum autem Blondelliana in lucem prodirent, et Isaacus Vossius Codicem Mediceum, quem tam feliciter ediderat, tam male tractatum videret, statim Epistola ad Rivetum rationes perscripsit, "cur eum non omnino per- "movere potuerint Argumenta illa, quae David Blondellus "ad evertendam Epistolarum Ignatii veritatem attulit." Huic Epistolae Blondellus Annotata sua adspersit, et praeterea stricturas quasdam ad Vossii notas ante editas; quibus altera prolixiori Epistola ad Rivetum pariter missa Isaacus accurate respondit.

Usserius. 1647. Quinetiam Archiepiscopus Armachanus in Appendice, proximo post Blondelli Apologiam anno edita, mirari satis se non potuisse profitetur, duos hos magni nominis viros, Salmasium et Blondellum, conjecturis suis tantum tribuisse, quum Polycarpi ad Philippenses literas, quibus Ignatianas a se subjectas fuisse ipse confirmat, germanas fuisse fateantur, et has ipsas quae Ignatio tribuuntur Epistolas in Mediceo Codice a novitiis assumentis demum liberatas, non minus quam Polycarpi ipsam, Eusebii temporibus in om-

nium manibus fuisse non negent; in hisce tamen effingendis Impostorem aliquem nomen Ignatii ementitum esse, confidentissime pronuntient. Pupugit Blondellum severa haec mitissimi Senis reprehensio, admirantis tantam ex levibus conjecturis confidentiam: quare Epistola ad eum data, et quatuor productis argumentis, quae ipsum sententiam mutare vetarent, haerere se etiamnum professus est.

Postea insignis admodum Theologus, Henricus Hammondus, quum videret Theologicas Theses in Gallia propositas, proclamantes, litem et controversiam de Episcoporum supra Presbyteros praerogativa definitam jam videri a Viris longe doctissimis Domino Salmasio et Blondello; Dissertationes Quatuor, quibus Episcopatus jura ex S. Scripturis et primaeva Antiquitate adstruuntur, edidit, (Lond. 1561) et earum secundam de Ignatii scriptis instituit. In illa autem Dissertatione, primo quicquid ad has Ignatio abjudicandas Epistolas dictum est, solenniter ad examen vocavit: secundo quaedam addidit, quae earundem auctoritatem stabiliant. Hammondus.

Ad haec Hammondi nihil Salmasius, nihil Blondellus reposuit. Domi autem Theologus, Joannes Owenus nostras, in Praefatione quadam [r] Anglice scripta multa in Hammondiana Ignatii Defensione culpat; quae peculiari scripto [s], lingua etiam nostra Hammondus defendit. Non tamen Owenus eorum sententiam probat, qui Epistolas omnes Ignatianas tanquam fictas et supposititias absolute condemnant: immo in earum aliquibus "suavem et gratio-"sum," ut nostrates loquuntur, "fidei, dilectionis, sanc-"titatis, et zeli Dei spiritum spirantem et operantem" agnoscit. Ministri etiam Londinenses cum Sculteto, Vedelio, et Riveto professi sunt, se minime omnes reprobare; sed ita de corruptelis locuti sunt, ac si Editiones Usserii Vossiique nunquam vidissent: certe quid de Epistolis defaecatis sentirent, minime indicarunt. Owenus.

[r] [Vid. librum inscriptum, *The doctrine of the Saints' Perseverance explained and confirmed.* Lond. 1654 fol.]

[s] [*Answer to the Animadversions on the Dissertations touching Ignatius's Epistles.* Lond. 1654 4°.]

Raynaudus, 1653. Theophilus autem Raynaudus in Erotematibus negat Epistolam ad Mariam Deiparam esse Ignatianam. "Epi-"stolam tamen," inquit, "ad Mariam Cassoboliten esse "S. Ignatii foetum genuinum, extra controversiam pono; "quicquid contrarium pauci quidam Sectarii effutive-"rint."

Albertinus, 1655. Edmundus etiam Albertinus Usserii Responsionibus et Hammondi Dissertationi minime acquievit, sed in Libris de Eucharistia Latine editis decretoriam sententiam in haec verba protulit: "Non negaverim Ignatium Epistolas "aliquas scripsisse; sed si quas scripsit, illae perierunt; "et plures aliae sub illius nomine circa medium secundi "saeculi compositae sunt, ac incaute et absque examine "a Veteribus receptae." Dallaeus. Et eodem anno Johannes Dallaeus, libro de Jejuniis et Quadragesima tertio, (Daventriae, 1654) "Totum hoc quod Ignatii nomine circum-"fertur Epistolarum opus supposititium esse, sanctissimo-"que Martyri non paucis post ejus mortem annis falso et "per fraudem adscriptum fuisse, tam evidentibus patet "documentis, ut mirum sit, hanc imposturam homines eru-"ditissimos tam diu latere potuisse;" et de Sex illis, quas Usserius voluit esse vere Ignatianas, "Sed quod magni "Viri pace dictum sit, ne istae quidem, quas ille publi-"cavit, a meliori quam caeterae manu esse videntur."

Interim tamen non est omittendum, nobilem in Theologia Criticum, Morinus, 1655. Johannem Morinum, collatis diversis Editionibus ex Augustano et Florentino Codicibus depromptis, in aliam plane diversam maximeque mirandam sententiam incidisse. "Antiqua," inquit, "Ignatianarum Epistolarum "Editio genuinum textum nobis exhibet, nova vero man-"cum et interpolatum." [De S. Eccles. Ordin. P. III iii 11.]

Bochartus, 1663. Samuel autem Bochartus, vir doctissimus, in ingenti opere, Hierozoico, Epistolam ad Romanos, Eusebio visam, probatam, atque defloratam, non ante Constantini Imperatoris aevum scriptam fuisse, asserere non dubitavit.

Dallaeus, 1654. Tandem Johannes Dallaeus, Theologus e Gallia celeberrimus, plurimisque in hoc praesertim genere controversiarum elaboratis operibus notissimus, non contentus iis quae de manifesta impostura obiter, libro de Jejuniis, monuerat, et

in novam plane sententiam de aetate Impostoris delapsus, miraque suae conjecturae dulcedine captus, controversiam hanc magna animi contentione redintegravit, et grandi volumine adversus omnes quarumcumque S. Ignatii Epistolarum defensores late disputavit. Sub ejus enim nomine prodierunt "De Scriptis quae sub Dionysii Areopagitae, et "Ignatii Antiocheni nominibus circumferuntur, Libri Duo: "quibus demonstratur," uti praefert Titulus, "illa subdi-"titia esse, diu post Martyrum, quibus falso tribuuntur, "obitum ficta." (Gen. 1666.)

Et quidem de indubitata suppositione scriptorum Dionysii Areopagitae Dallaeo plane assentitur Pearsonus; idque putat ante Dallaeum, Sirmondum, Petavium, Launoyum, Morinum, aliosque, vel ipsis Pontificiis persuasisse. Sed de aetate Auctoris, qui ea scripsit et Areopagitae supposuit, quicunque fuit, ab eo prorsus dissentit.

De Ignatio duplicem Dallaeus proponit quaestionem, quarum prima haec est, "An omnes Epistolae, quae sub "ejus nomine circumferuntur, ejusdem sint parentis?" Hanc negat; neque Pearsonus affirmat, aut de ea litem movet. Secunda quaestio est, "An earum Epistolarum, "quae sunt ab Eusebio et Hieronymo memoratae, vere "auctor sit vir sanctissimus Ignatius, qui anno Trajani "undecimo martyrium Romae fecit?" Hanc ille pariter negat: Pearsonus nullo modo negandum putat, et omni asseveratione potius affirmat,

I. Scripsisse aliquas Epistolas, non negat Dallaeus; et ne talis ipsi affingatur sententia, summopere cavet.

II. Epistolas eas, quas nunc habemus in Editionibus Usserii et Vossii ab assumentis liberas, easdem omnino esse, quas habuit Eusebius, cum Blondello suo fatetur Dallaeus.

III. Epistolas illas, quas habuit Eusebius, ab Ignatio scriptas fuisse negat; ab Impostore aliquo fictas et suppositas affirmat. Impostorem illum, non circa medium secundi saeculi, ut Albertinus; non sub Antonino vel M. Aurelio, ut Salmasius; non statim post Clementis Alexandrini dormitionem, sive centum ab Ignatii morte annis, ut Blondellus; sed praecipiti tertio saeculo Epistolas

effinxisse, et opus effictum in lucem exiisse circa tertii saeculi finem, vel quarti initia, hariolatur.

IV. De numero Epistolarum quae Eusebio memoratae sunt, aliquando dubitat Dallaeus, easque Sex Septemve saepe nominat; ex vulgari, scilicet, opinione Septem, ex singulari Usserii sententia Sex: aliquando numerum satis confidenter assignat, et Sex tantum asserit. "Quod "vero," inquit, "vulgo putant quandam ab Eusebio me- "morari seorsum ad Polycarpum scriptam, doctissimus "Usserius hanc non diversam, sed unam et eandem "revera cum Epistola quae est ad Smyrnaeos, ab Eusebio "intelligi, et acutissime conjicit, et ex Hieronymo de- "monstrat. Et hanc merito ab Epistolarum ab Eusebio "dictarum censu expungendam colligit; numeratque inter "eas, quas nondum Eusebii et Hieronymi temporibus "exstitisse validissime probat." Hanc igitur Epistolam ad Polycarpum ab alio Impostore sub quinto saeculo fictam putat.

Pearson, 1672. Pearsonus vero nec priorem, nec posteriorem hujus Epistolae Fictorem agnoscit; et inter Septem Eusebio memoratas, et a se defendendas omnino numerandam censet: easdem omnes in Polycarpiana Συναγωγῇ collectas, Epistolae ejus, in conventu Asiae per aliquot saecula publice lectae, subjunctas, et a S. Martyre conscriptas fuisse asseveranter contendit. Sententiam Dallaei de Impostore primo, Sex Epistolas post ducentos ab Ignatii martyrio annos in lucem proferente, et secundo, illam ad Polycarpum post ducentos etiam alios parturiente, figmentum, immo portentum esse judicat.

Pro tribus Usserii, quatuor diversas Ignatii editiones olim obtinuisse statuit. Prima fuit germana, Epistolarum tantum Septem; a Polycarpo edita, et ipsius Epistolae ad Philippenses subjecta, Irenaeo, Theophilo, Origeni, Eusebio, Athanasio, Chrysostomo, Hieronymo, Theodoreto, Gelasio, Ephraimo, Antiocho cognita. Secunda fuit earundem Epistolarum Septem, sed interpolata: qualis in suo[t] exemplari Graeco MS. exstat, Stephano Gobaro,

[t] Habeo exemplar MS. Graecum, mihi a Viro docto et Antiquitatum

Anastasio Patriarchae Antiocheno, et Chronici Alexandrini consarcinatori conspecta. Tertia editio fuit, ex Septem genuinis, et Quatuor fictis seu supposititiis conflata; qualis in Mediceo Codice, et Interprete Usseriano comparet, Johanni Damasceno, et Antonio usurpata. Quarta denique fuit, ex Septem interpolatis et Quinque supposititiis constans, addita scilicet Epistola ad Philippenses, postremo loco ficta; qualis in Augustano Codice et Nydprucciano repraesentatur, et a vulgato Interprete redditur, Anastasio Presbytero, et Adoni Viennensi visa.

Dissertationem Dallaei totam, quanta quanta est, ad examen vocavit, rationes momento suo ponderavit, singula quae Ecclesiae SS. Patres ullo modo spectant excussit, omnia quae auctoritatem S. Ignatii confirmare possint exposuit, quae labefactare videantur, refellit et refutavit. Ita fidem suam perfecte liberans, hisce verbis praestitam, "Quum magna diligentia usus sit vir doctissimus, ut nihil "ageret; ego non minori mihi utendum putavi, ut eum "nihil egisse omnibus appareat." Vindiciarum Partis 1^mae^, Cap. 6. [p. 193 ed. Churton.]

EX ALIORUM SCRIPTIS EXCERPTA.

[J. E. Grabii, in Spicil. Patr. ii p. 56.] Et sane id omnibus apparet, nisi praejudicio quodam praepeditis metuque, ne, si S. Martyris Epistolas admittant, una cum iis sacrum Episcopalem Ordinem, quem semel citra necessitatem temere abjecerunt, et adhuc recusant, admittere teneantur, a S. Apostolis, et proinde ab ipso Spiritu S. institutum. Hunc enim Ecclesiasticae dignitatis apicem in omni Epistola laudat B. Martyr, huic omnes in Ecclesia subjectos esse vult, immo sine hoc ne quidem Ecclesiam

Grabius, 1699.

curioso communicatum, cum assumentis diu post Eusebium immo et Gelasium factis, Epistolas hoc ordine repraesentans.

Πρὸς Τραλλησίους Α.
Πρὸς Μαγνησίους Β.
Πρὸς Φιλαδελφεῖς Γ.
Πρὸς Σμυρναίους Δ.
Πρὸς Πολύκαρπον ἐπίσκοπον Σμύρνης Ε.
Πρὸς Ἐφεσίους ς.
Πρὸς Ῥωμαίους Ζ. PEARSON.

dicendam autumat: sine hoc nullam Eucharistiam, quin nullum Sacramentum ratum, nullum cultum Deo placitum esse pronuntiat. Quicunque igitur Episcopali, ac omni forte, ordine carent, eorum omnino interest, ut S. Ignatii Epistolas impugnare haud desistant. Atque hinc factum, ut Anonymus quidam, quem jam constat Matthaeum de la Roque fuisse, Pearsonianas Vindicias ad examen revocare aggressus sit. "Sed," ut Johannes Clericus bene notat[u], "illarum rerum periti, utroque opere diligenter perlecto, "negarunt eruditum illum virum ulla ratione Pearsonii "argumenta labefactasse."

M. de la Roque, 1674.

Erat aliquando Grabio animus, exceptiones La Roquanias peculiari scripto discutere; verum quum id partim a doctissimo Georgio Bullo, in Defensione Fidei Nicaenae, [Sect. iii inf. i § 10 sqq.] partim a Nicolao le Nourry, tom. i Apparatus ad Bibliothecam Maximam Patrum, aliisque factum vidisset, a proposito destitit.

Bullus. Cf. infra p. liii.

[J. Clerici, in Dissert. de Epp. Ignatianis. Patt. Apost. ii p. 501 Amst. 1724.] Vir autem doctissimus Guilielmus Whiston, quum videret circumferri duo Ignatianarum Epistolarum Exemplaria, de quibus copiose egerat Vir longe eruditissimus Jac. Usserius Armachanus, et quorum quidem alterum brevius genuinum judicaverat, alterum vero longius, ut interpolatum, damnarat; existimavit sibi contra posterius quasi genuinum defendendum, eo quod multa in eo legantur quae Arianis dogmatibus manifesto favent; alterum vero repudiandum quasi ab Athanasiano quodam mutilatum. Quod si contra contigisset, ut in breviore Editione fuisset Arianismus, cujus nullum in longiore fuisset vestigium; continuo hanc νοθείας insimulasset, illam vero γνησιότητος titulo honestasset. Neque haec mera est divinatio: quum enim Vir clarissimus, apud se, Arianismum esse doctrinam Evangelicam statuisset, et contrariam Athanasianam, necesse paene erat eam praeferri Editionem Viri Apostolici, quae consentanea doctrinae videatur, quam ipse probasset.

Whiston, 1711.

Wotton.

[Wottoni in Praef. Clementis R. Epp. Editionis Cantab.

u In Praef. Patt. Apost. vol. ii.

1718.] Whistonus pro effraena, quodcunque illi libuerit, scribendi licentia, acriter contendit Epistolas Interpolatas, dudum a literato totoque paene Christiano orbe rejectas, veras esse ac authenticas S. Ignatii Epistolas; easque, quas ex celeberrimo Codice Mediceo edidit Isaacus Vossius, &c. esse Epitomen ab Athanasio, vel Marcello, vel alio aliquo aetatis illius viro, male confectam, ac Christianae Ecclesiae obtrusam. * * * * * Quae vero ab eo dicuntur, facile reducuntur ad stylum vel dicendi methodum, materiamque et internos characteres, atque externa testimonia, viz. Patrum citationes, vel eorum, quae frequentius in Antiquiorum scriptis occurrunt, allusiones ad Ignatii Epistolas.

De stylo autem Breviorum Epistolarum queritur, quod parum Graecus est; et quod plures his Epistolis insunt sententiae, quas si ad probatas Graece scribendi regulas exigamus, necessum est ut agnoscamus Ignatium ea non scripsisse. Quam futilis vero et nullius ponderis sit haec objectio, facile constabit, siquis ad illud animum suum advertat, S. Martyrem Syrum fuisse, non Graecum; adeo ut nemo jure miretur, si saepius apud eum frustra quaerat Graecae Linguae idioma. Et ut, quod ego sentio, dicam; si solae exstarent Epistolae Interpolatae, mihi non levis suspicio exoriretur contra earum authentiam, quod dicendi modus, verborum ordo ac methodus, ac tota denique Syntaxis, nimis Graeca sint; redoleantque magis quartum, quo Epitomen hanc, uti vocat, confectam fuisse vult, quam primum Ecclesiae saeculum, ac Graecum potius quam Syrum gente ac origine sua referant. E contra vero Breviorum Epistolarum stylus, dicendi methodus, sententiarum ac verborum ordo et Syntaxis apprime, multoque magis quam Interpolatarum, primaevae simplicitati rudi ac incultae, Syrorum genio, moribusque, et dicendi consuetudini, ipsique Ignatio, qui Martyrii zelo accensus totus ardebat, convenire videntur: adeo ut, siquid argumenti duci possit ex stylo, a nostra parte id omne sit; dum contendimus Breviores esse vere genuinas et authenticas. Nobiscum autem senserunt, qui de stylo optime judicarunt, et in rebus Criticis maxime versati fuerunt, Usserius,

Pearsonus, Cotelerius, Ludovicus Dupin, et Tillemontius, caeterique, qui ad haec animos suos unquam adverterunt: neque aliter sensisset ipse, si eas accessisset vacuus praejudiciis; aut aliquid de lingua, dicendi modo, moribusque Syrorum veterum aut hodiernorum Maronitarum novisset.

Quod ad Materiam; Ignatio optime conveniunt ea omnia, quae in Brevioribus Epistolis habentur; in quibus non est aliqua temporis violatio, nullaeque in iis, condemnantur Haereses, nisi quas eo tempore invaluisse vel saltem ortas fuisse certo novimus, qualia fuerunt impia Judaizantium ac τῶν Δοκητῶν dogmata; non alius de Doctrinis Fidei Christianae dicendi mos inducitur, nisi qui invaluit in initio. At in Interpolatis ubique nobis occurrunt haud immanifesta falsitatis indicia. Ut autem illud praetermittam, quod in iis citantur Constitutiones, quas eo tempore non exstitisse certo constat; adeo prope accedunt, quod ad stylum ac materiam in iis quae interpolata leguntur, ad Epistolas, quae licet Ignatio tribuuntur, Ignatii tamen non sunt, viz. Epist. ad Heronem, ad Philippenses, et ad Antiochenses, ut eundem authorem videantur referre. His sane desunt tum interni characteres, dum ea in iis leguntur, quae neque Ignatio, neque saeculo ei, quo eas scripsisse dicitur, ullo modo conveniunt; tum externa testimonia, quum nemo Veterum sit, qui eas vel citat vel memorat, aut ad illas semel alludat: quod unum sufficit ad elevandam earum authoritatem ac authentiam.

Quod ad Internos Epistolarum B. Ignatii Characteres; Epistolae Breviores ubique loquuntur Sanctum Martyrem, plenum pietate, ac zelo vere Christiano exuberantem; ac in omnibus satis respondent tum Eusebianae tum Polycarpianae earum descriptioni. At multo aliter cum Interpolatis comparatum fuit, nisi iis in locis, ubi non discedunt ab Epistolis Brevioribus. Praeterea si totam orationis seriem ac texturam harum Epistolarum accurate examinemus, facile sentiemus Breviores verum esse Sancti Martyris foetum: hae enim nihil habent cum Epitome commune; dum omnia in iis probe cohaereant, eademque sit ubique per totas Epistolas facies orationis: in Interpolatis vero

facile, quae sunt Interpolatoris, a veris et genuinis secernuntur, siquis singulas earum partes critico acumine perpendat. Quae enim a Mediceo Cod. non agnoscuntur, ipsa se produnt assumenta esse aliunde petita, quae vel explicationis causa adduntur, vel more paraphrastico dicuntur; aut denique sunt sententiae quaedam, quae cum contextu male cohaerent; dum alium a Beati Martyris stylum ubique, neque raro alias doctrinas referant.

Experitur vero quid possit ad evertendam Laurentianae Bibliothecae Codicis fidem et authentiam; nimis enim Orthodoxae sunt Epistolae Ignatii, sicut ab illo Codice exhibentur, quam ut eas ferat, qui aetate nostra Arii haeresim olim profligatam renovare, ac successus felices ausus est sibi promittere. Plures igitur sententiolas selegit, in quas dictaturam suam ac criticam artem exerceret: quarum plurimae sanae sunt, nonnullae vero vel manu medica, vel alio, eoque iis in locis emendatiore Codice egent: neque mirum est rem ita se habere; quum unus tantum sit, quantum nos scimus, Codex Manuscriptus Graecus, neque plures duobus Latinis, ad quos eas exigamus.

Quod si ab Internis utriusque Sylloges, tum Medicei Codicis tum aliorum Characteribus, ad Externa Testimonia nos ipsos conferamus, non minus facient pro authoritate ac authentia Medicei Codicis, quam Stylus, Materia, et Interni Characteres. Ut enim illud praetermittam, quod mihi sane maximi momenti esse videtur, quum plusquam duplo Interpolatae Genuinarum Epistolarum magnitudinem excedant; quod ne una est citatio intra quingentos a Christo annos, quae in Brevioribus non hodie paene totidem verbis reperitur; fieri enim vix potuit, si longiores essent verae et in initio agnitae, quin plura citarint Sancti Patres ex Ignatio, quae in iis solis habentur: Testimonia S. Athanasii, Theodoreti, ac Gelasii a nostris partibus esse, facile concedit; Eusebium vero, ac Hieronymum, velint, nolint, ad suas trahere conatur; quid autem hac in re praestiterit, postea videbimus: neque tam levis momenti esse illorum authoritatem existimamus, licet ipsi aliter visum fuerit, ut non credamus eam plurimum conferre ad confirmandam authentiam ac veritatem Medicei Codicis,

probi quum fuerint ac satis perspicaces viri, quorum testimonium minime rejiciendum est, quum sint testes idonei hac in re, qui neque ipsi facile fallerentur, neque alios nisi inviti fallerent, eorum autem authoritatem ulterius confirmat mutua illorum consensio; dum in iisdem locis citandis optime inter se ac cum Mediceo Codice conveniunt. Quod ad citationes Eusebii et B. Hieronymi, quicquid ipsi, quum sit praejudiciis totus occupatus, visum fuerit, tantum abest, quin authentiam Breviorum Epistolarum imminuant, ut eam multum confirment. In hujusmodi enim examine instituendo, ex quo judicium feratur de duobus scriptis, quum utrumque verum esse ac authenticum prae se ferat, non tantum ad numerum discrepantium lectionum oportet attendamus; sed et insuper cogitemus, cujus sint momenti, vel ad confirmandam, vel ad elevandam scripti alicujus authentiam. Male igitur ab hoc Authore instituitur calculus suus, qui numerum potius quam pondus eorum, quibus utraque Epistolarum Sylloge ab Eusebio discrepat in iis, quae ab ipso ex Ignatio citantur, aestimandum censet; quum siqua forte in re Majores Epistolae cum Eusebio melius conveniant, levis ac nullius fere momenti sit discrepantia inter Majores ac Minores Epistolas, quaeque facile ex diversis Codd. Manuscriptis earundem Epistolarum oriri potuit; quod inita comparatione satis constabit: Hieronymus vero in his citandis melius cum Mediceo Codice convenit iis in locis, ubi Eusebius ac Majores Epistolae consentiunt inter se, dum paullulum discrepent a Minoribus Epistolis. At dum in levioribus inter se convenire videntur, quae nihili fere sunt, Eusebius et Epistolae Interpolatae, in re sane maximi momenti inter se discrepant, in qua tamen Eusebius cum Epistolis Brevioribus optime convenit; quod cuivis videre est ex noto illo ac celebri loco ex Ep. ad Smyrnaeos [§ 3] citato, in quo citando paene ad verbum consentiunt inter se et cum Mediceo Codice Eusebius, Hieronymus, ac Theodoretus; dum singuli plurimum dissentiant a caeteris Codicibus, nisi, qui Mediceum sequuntur, Manuscriptis Coll. Gonv. et Caii, ac Montacutii. De allusionibus Sanctorum Patrum ad Epistolas B. Ignatii hoc unum dicendum

puto; quod ne una est per quingentos a Christo annos, quae non aeque cum Epistolis Brevioribus ac cum Interpolatis convenit; ea enim in quibus contendit allusionem esse ad Epistolas Ignatii, aut praecipue respiciunt Epistolas Breviores, aut ad Ignatium non pertinere videntur, aut nihil sunt ad rem.

Hactenus Excerpta Russeliana.

BARATIERIUS, a. 1740, Dissert. i de Const. Apost. p. 232, novam sententiam proferebat, utramque scilicet Epistolarum editionem authenticam esse. "Ignatius," inquit, "singulis Ecclesiis Epistolas illas scripsit, quas hodie ampliores habemus et interpolatas vocamus. Deinde ubi Polycarpus eum rogaret de Epistolis suis secum communicandis, Ignatius, qui earum exemplaria non habebat, vel ex memoria, vel ex primo quodam et nondum digesto conceptu, a quodam suorum illas describi curavit, quae hodie breviores exstant. Has Polycarpus collegit, et hae notiores erant." Baratier.

Contra, J. E. C. SCHMIDTIUS, a. 1795, singulari commentatione *Versuch über die gedoppelte Recension der Briefe des Ignatius* inscripta, quae prodiit in Henkii *Magazin für Religions Philosophie, Exegese, und Kirchengeschichte*, probare conatus est, nec longiorem nec breviorem harum Epistolarum recensionem opus esse Ignatii. "Idem tamen vir doctissimus," ut verbis Jani van Gilse[x] utar, "deinde sententiam suam ita mutavit, ut jam septem Ignatii Epistolas, e breviore recensione, si a nonnullis serioris temporis additamentis discedas, genuinas et veras Ignatii esse Epistolas contra Semlerum defendere haud dubitaverit. Cf. *Observationen über die Ignazischen Briefe*, in *der Bibliothek für Kritik und Exegese des N. T. und älteste Kirchengeschichte*, I 463 sq.; *Versuch über den Ursprung der Katholischen Kirche*, ib. II i p. 1; *über den Kanon des Ignatius*, III p. 299 sq. Haud ita multum ab hoc Schmidtii judicio diversa est sententia Schmidt.

[x] In Commentatione de Patrum Apost. Doctrina Morali, quam, cum duabus aliis ejusdem argumenti legas in Annal. Acad. Lugd. Bat. 1832, 3.

"Schroeckhii, *Christl. K. G.* ii 341 sq., qui item septem "Epistolas, e breviore recensione, genuinas esse censuit, "non tamen ab omni corruptione vacuas, qua, ex ejus "sententia, in primis laboravit Ep. ad Polycarpum scripta; "illam vero Schroeckhii sententiam etiam secutus est "Neander, *K. G.* I iii 1107 sq."

Horsley. SAMUEL HORSLEY, postea Episcopus Asaphensis, in Epistola quinta ad Priestleium inscripta, a. 1784, Pearsoni argumenta firmissima, et Recensionem breviorem omni fide dignam, diserte pronuntiavit. *Works*, iv pp. 133–138.

Routh. ROUTHIUS, vir magni in his literis nominis, Praef. ad Reliq. Sacr. pp. xxi, xxii, an. 1814, pp. xxvii, xxviii, an. 1846, monuit Pearsoni crisin, Vindic. Ign. P. i cap. 7, de duobus locis Ignatii ab Origene prolatis insigniter confirmatam esse a Grabii Schedis MStis, unde Origenis Graeca exhibuit editor Benedictinus, Opp. iii pp. 30 et 938.

Kist. N. C. KISTIUS, S. Theologiae in Academia Lugduno-Batava Professor, a. 1830, Dissertationem de origine dignitatis Episcopalis, sermone Belgico conscriptam edidit, in qua obiter quidem sed strenue Recensionis brevioris patrocinium suscepit. Quaestionem ipsam (pace viri hisce in rebus exercitatissimi dixerim) minus feliciter tractavit, eo quod Episcoporum regimen rem plane novam fuisse statuerit, in Ecclesiam non ante ultimum aetatis Ignatii tempus inductam. Dissertationem videas Germanice conversam in Illgenii Diario cui titulus *Zeitschrift für die historische Theologie*, II ii pp. 47–90, vel seorsum a L. T. Moselero vulgatam, *Münster und Hamm*, 1832, 8 min.

Meier. Sententiam Morini et Whistoni paradoxam nuper in lucem revocavit MEIERUS, in commentatione *über die doppelte Recension der Briefe des Ignatius*, quae prodiit in Diario *Theolog. Studien und Kritiken*, a. 1836, pp. 340–382.

Rothe. ROTHEUS, S. Theologiae in Academia Vitebergensi Professor, in appendice ad tom. i libri inscripti *Die Anfänge der Christlichen Kirche und ihrer Verfassung*, 1837, Recensionem breviorem argumentis ex Epistolarum stylo deductis defendit, et contra Meieri sententiam multa acute disputavit.

Netzius. NETZIUS, *Studien u. Krit.* 1835, pp. 881–902, et HASIUS,

Kirchengeschichte, p. 70 ed. quintae, Schmidtium secuti, utramque Recensionem ex immutatione genuini cujusdam exemplaris ortam esse statuerunt. **Hasius.**

BAURUS, propter nimiam Martyrii cupiditatem, et modestiam absurdam cum jactatione virum apostolicum minime decente conjunctam, quam deprehendisse sibi visus est, Epistolas nostras ab Ignatio diserte abjudicavit. **Baur.**

Bauri sententias repetiisse SCHWEGLERUM, in libro *das nachapostolische Zeitalter*, testatur Hefelius, Proleg. p. xlviii. **Schwegler.**

ARNDTIUS, *Studien u. Kritiken*, 1839, pp. 136–180, HUTHERUS, in Illgenii *Zeitschrift für histor. Theologie* tom. xi fasc. 4, 1841, p. 62 sq, et fusius DUESTERDIECKIUS, in Commentatione praemio regio apud Gottingenses ornata, 1843, Recensionis brevioris integritatem defenderunt. **Arndt. Huther. Duesterdieck.**

Quaestiones de Ignatii Scriptis breviter sed luculentissime perstrinxit EDVARDUS CHURTON, Clevelandiae Archidiaconus, in Pearsoni vitae expositione, Operibus minoribus praemissa, pp. lxii–lxxx, 1844; necnon in Praefatione et Notis novam Vindiciarum editionem summa cura et eruditione ad hodiernae controversiae statum accommodavit, 1852. **Churton.**

HENRICUS TATTAM, Archidiaconus Bedfordiensis, vir literis Copticis versatissimus, Versionem Syriacam Epistolae ad Polycarpum in Codice ante A. D. 556 exarato reperit. Anno autem 1842, iterum in Aegyptum profectus, inter multos Codices de Monachis Nitriensibus ad usus bibliothecae Musei Britannici coemtos, unum saeculo septimo vel octavo scriptum retulit, versionem Syriacam Epistolarum ad Ephesios, ad Romanos, et ad Polycarpum continentem, una cum pluribus Epistolarum Ignatianarum Fragmentis. **Tattam.**

Haec scilicet Versio exhibet non nisi tres Epistolas, scriptas ad S. Polycarpum, ad Ephesios, ad Romanos; sed quae non penitus respondent Graecis, et, quum magnam partem trium Epistolarum omittunt, partem Epistolae ad Trallianos in media Epistola ad Romanos habent insertam.

Deinde redintegrata est lis illa de Ignatianis et controversia tota quae definita jamdiu Bullo visa est. Cf. Fid. Nic. Def. I ii 7. Versionem enim Syriacam vir acer et eruditissimus GUILIELMUS CURETON, S. T. P. Canonicus Westmonasteriensis, tunc temporis Codd. manuscriptorum **Bullus. Cureton.**

in Museo Britannico asservatorum custos secundus, typis exscribendam curavit, et textum Graecum Syriacis respondentem concinnavit, in libro inscripto: *The Antient Syriac Version of the Epistles of St. Ignatius to St. Polycarp, the Ephesians, and the Romans, together with Extracts from his Epistles, &c. Lond.* 1845. Anno demum 1849, uberius ac fusius disputavit in libro inscripto Corpus Ignatianum. De lectoribus, quibus non contigit linguae Syriacae cognitio, optime meretur, quod, Literarum Orientalium ipse inter paucos gnarus, versionem Anglicam, accuratam magis quam elegantem conficere dignatus sit, quae voces Syriacas ad literam tam presse redditas exhibet, ut quantum posset nobiscum eruditionem suam praeclaram benigne communicavisse videatur. In Curetonum animadvertit non sine acumine et eruditione scriptor anonymus in censura trimestri, *English Review, Dec.* 1845, minus felix in eo quod Syrum pravitatis haereticae insimulaverit. Cujus argumentis Curetonus in libello singulari respondit.

Bunsen. Curetono nobis persuadere conanti Versionem hanc Syriacam nunc demum scripta Ignatii genuina exhibere, et omnia quae in Graeco Textu nostro plura leguntur, ab aliis fuisse addita, adstipulatus est clarissimus CHRISTIANUS CAR. JOS. BUNSEN, Borussiae Regis legatus, vir nullo doctrinae genere non excultus, e cujus manibus, a. 1847, exiit liber inscriptus, *Die drei ächten und die vier unächten Briefe des Ignatius von Antiochien. Hergestellter und Vergleichender Text mit Anmerkungen. Mit angehängten deutschen Texte der drei ächten Briefe.* Epistolae quoque septem a Bunsenio ad Neandrum prodierunt cum hac inscriptione, *Ignatius' von Antiochien und seine Zeit.* In Praefatione tomi iv. Libri, *Hippolytus and his Age,* pp. xxviii, a. 1852, ad controversiam rediit ut Petermanni et Churtoni argumenta elevaret. In Analectis Ante-Nicaenis, i pp. 43—53, a. 1854, trium Epistolarum textum, denuo ad exemplaria Syr. et Armen. recognitum, exhibuit.

Peterman. JUL. HENR. PETERMANNUS, Univ. Berol. Professor Extr. Acad. Armen. Mechith. Socius, Epistolas quae feruntur una cum Martyrio edidit, collatis Versionibus Syriaca, Armeniaca, Latinis.

Versio Armeniaca, e Syriaca antiquiore, saeculo quinto, si, ut par est, ducem sequamur doctissimum Petermannum, translata, ex quinque Codd. MSS. collatis, Constantinopoli typis mandata est, a. 1782. Utramque Versionem integram in Notis proposuit Petermannus, accuratiore inter se comparatione instituta; ac Fragmenta Syriaca quae vir ille de Literis Orientalibus optime meritus, Curetonus, singulari diligentia e compluribus Codicibus collecta, ediderat, non praetermisit. Versionem Latinam adjecit, ita comparatam ut ii quoque qui in his Linguis minus sint versati, sine magno labore rectum de illarum textu originali judicium ferre possint.

Argumenta sua maxima in forma compendiaria ita exhibet Petermannus.

'Versio nostra, saeculo post Christum natum quinto, ex 'illa Versione Syriaca, cujus exemplar Curetonus edidit, 'facta est.

'Versio illa Syriaca non tres tantum, sed tredecim Episto-'las S. Ignatio adscriptas, easque non decurtatas, ut in edi-'tione illa leguntur, sed ita comparatas ut Noster eas dedit, 'ab initio complectebatur, ita ut exinde appareat, conclusio-'nes, quas Bunsenius secundum illam fecerit, stare non posse.

'Sed Armeniaca Versio a librariis serioribus, vel lectori-'bus, qui Graecum Textum cum ea comparabant, passim 'interpolata et corrupta est; atque Editores critici judicii 'plane expertes has interpolationes et corruptiones textui 'inseruerunt.

'De altera Epistolae ad Romanos Versione Armeniaca 'et Syriaca, quae in Martyrologiis leguntur, nihil est quod 'addamus, quum utraque a Graeco Textu cum Martyro-'logio seriori demum tempore translata sit.'

E Petermanni laboribus occasionem nactus, ROBERTUS HUSSEY, Historiae Ecclesiasticae primus inter Oxonienses Professor Regius, qui, vitae cursu praeclare et laudabiliter confecto, ante annos, ut homines quidem existimant, in illum placidissimum portum quietis perpetuae eductus est, in Praefatione ad Conciones Academicas, Anglice scripta, a. 1849, contra decurtatoris Syri adstipulatores acute et accurate disputavit. Hussey.

Denzinger. In eodem anno HENRICUS DENZINGER, S. Theologiae in Academia Herbipolitana Professor Extraordinarius, in Tractatu singulari *ueber die Aechtheit des bisheriger Textes der Ignatianische Briefe*, Recensionis brevioris defensionem suscepit, et rationibus Pearsonianis quasdam, subtiles sane et gravissimas, de suo addidit.

An. 1851, in Censura Trimestri, tom. 88, Scriptor anonymus, a partium studio alienus, res cognitione dignissimas sagaciter tractavit.

Hilgenfeld. ADOLFUS HILGENFELD, S. Theologiae in Academia Jenensi Professor, in libro *Die Apostolischen Väter* inscripto, a. 1853, diligentiam et eruditionem non mediocrem passim prae se ferente, contendit Epistolas, ad Episcopatum praeclaro Ignatii nomine commendandum, confictas esse; atque integritatem tum Graecarum tum Syriacarum denegat.

Dressel. DRESSELIO, in Prolegom. ad Patrum Apostolicorum Opera, Lipsiae, 1857, Ignatii Epistolae, quales ad nostra usque tempora pervenerunt, vix omni ex parte eaedem esse videntur quas Philippensibus Polycarpus, § 13, commendat; atque Versio Syriaca exhibere videtur genuina spuriis permixta aeque ac archetypon Graecum.

Lipsius. RICARDUS A. LIPSIUS, *ueber das Verhaltniss des Textes der drei Syrischen Briefe zu den übrigen Recensionen der Ignatianischen Literatur*, Lips. 1859, Versiones Syriacas, Latinas, et Armeniacam inter se ingeniose et diligenter contulit, in dubium vocans, ut videtur, etiam tres Epistolas, quarum Graecum Textum, ad libelli calcem, recensuit, lectionem variantem apposuit, Versionem Syriacam ex Curetoni Corpore Ignatiano ad literam repetitam, cum ejusdem et Petermanni critica adnotatione, adjecit.

Merx. ADALBERTO MERXIO, in libello Meletemata Ignatiana inscripto, Halae Saxonum, 1861, Recensionis Graecae nexus praestare videtur Recensioni Syriacae, quam neque genuinam neque integram esse concedit, sed, ubicunque locos in textu Graeco exstantes omittit, mancam esse statuit. 'Quum vero textus Recensionis minoris multis locis sit 'corruptus, aliquando quaerendum erit an longior lectionem 'meliorem exhibeat, quod jam eam ob causam veri speciem 'habet, quod Syrus, Armenius, Graecus major contra

'Graecum minorem convenientes eandem lectionem sequuntur.'

Ego quidem, ut quod sentio dicam, non sum is qui pro Recensionis brevioris integritate ita propugnem, ut nullas sententias perplexas, corruptas, interpolatas habere contendam. Neque tamen video cur a Textu ad quem defendendum Pearsonus Vindicias suas conscripsit illico ad eum a Curetono editum nosmet recipiamus necesse sit. Syrus enim, qui aliquando Graeca non bene intellexit, uti monent Hefelius et Uhlhornius, non tam interpretis partes egisse videtur, quam epitomen, manu quidem festinante, in usus pios confecisse. Codices Tattamiani alia plura Excerpta ex Epistolis Ignatianis, atque alia opuscula ascetica continent. Et Codices a librariis Syris transcripti minus auctoritatis et fidei habent, quoniam, uti monet Tregellesius, mos fuit illis, exemplaria, e quibus exscribebant, non leviter emendare. Vid. Davidsoni *Introduction to the New Testament*, i 429.

S. POLYCARPUS.

τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γενέσθω.—Eccles. Smyrn. Ep. § 7.

HIERONYMUS, Lib. de Viris Illustribus, cap. 17, Opp. ii p. 843 ed. Vallars.

POLYCARPUS,[a] Johannis Apostoli discipulus,[b] et ab eo Smyrnae Episcopus ordinatus,[c] totius Asiae princeps[d] fuit. Quippe qui nonnullos Apostolorum, et eorum qui viderant Dominum,[e] magistros habuerit, et viderit. Hic propter quasdam super die Paschae quaestiones,[f] sub Imperatore Antonino Pio, Ecclesiam in Urbe regente Aniceto,[g] Romam venit,[h] ubi plurimos credentium, Marcionis,[i] et Valentini persuasione deceptos, reduxit ad fidem.[k] Quumque ei fortuito obviam fuisset Marcion,[l] et diceret, "Cognosce nos," respondit, "Cognosco primogenitum diaboli."[m] Postea vero,[n] regnante M. Antonino et L. Aurelio Commodo, quarta post Neronem persecutione, Smyrnae,[o] sedente Proconsule, et universo populo in amphitheatro adversus eum personante, igni traditus est.[p] Scripsit ad Philippenses[q] valde

utilem Epistolam,[r] quae usque hodie[s] in Asiae conventu[t] legitur.

[a] *POLYCARPUS*] Polycarpum Angelum esse illum Ecclesiae Smyrnensis, ad quem Christus scribi jubet, Apoc. ii 8–11, perhibent Halloixius in Vita Polyc. Scriptt. Eccles. Orient. i 488, 9, et Usserius; asseclas nacti Ittigium, Dissert. de Patt. Apost. 289, et Wallum, *History of Infant Baptism*, i 81 Oxon. 1845.

[b] *Johannis Apostoli discipulus*] Irenaeus, Fragm. Epist. ad Florinum, Opp. p. 340 ed. Massuet. Routh. Script. Eccl. Opusc. i p. 35, Aἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις συναύξουσαι τῇ ψυχῇ, ἑνοῦνται αὐτῇ· ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν μετὰ Ἰωάννου συναναστροφήν, ὡς ἀπήγγελλε καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν ἑωρακότων τὸν Κύριον, καὶ ὡς ἀπεμνημόνευε τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου τινὰ ἦν ἃ παρ' ἐκείνων ἀκηκόει· καὶ περὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας, ὡς παρὰ τῶν αὐτοπτῶν τῆς ζωῆς τοῦ λόγου παρειληφὼς ὁ Πολύκαρπος, ἀπήγγελλε πάντα σύμφωνα ταῖς γραφαῖς.

[c] *Episcopus ordinatus,*] Irenaeus, III iii 4, p. 176 ed. Massuet. ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ, ἐπίσκοπος. Tertullianus, de Praescript. Haeret. § 32. "Caeterum, si quae audent interserere se aetati Apostolicae, ut ideo "videantur ab Apostolis traditae, quia sub Apostolis fuerunt, "possumus dicere: Edant ergo origines Ecclesiarum suarum, "evolvant ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab "initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis vel ex Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perse"veraverit, habuerit auctorem et antecessorem. Hoc enim modo "Ecclesiae Apostolicae census suos deferunt: sicut Smyrnaeorum "Ecclesia Polycarpum ab Johanne conlocatum refert; sicut "Romanorum, Clementem a Petro ordinatum itidem."

Secundum a primo Bucolo Polycarpum Smyrnaeorum Episcopum collocant Suidas, v. Πολύκαρπος, et Menaea Graecorum. Aliter autem legimus in Const. Apost. vii 46, Σμύρνης δὲ Ἀρίστων πρῶτος, μεθ' ὃν Στραταίας ὁ Λωΐδος, καὶ τρίτος Ἀρίστων.

[d] *Asiae princeps*] Vide sis infra, p. 634 l. 3, atque ibi notata.

[e] *qui viderant Dominum*] Irenaeus, l. c. Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ

μόνον ὑπὸ Ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν.

[f] *super die Paschae quaestiones*] Irenaeus, in Fragm. Epistolae ad Victorem Papam Romae. Opp. 341 ed. Massuet. Cf. Euseb. H. E. v 24. *Καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικήτου, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες πρὸς ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλεριστήσαντες ἑαυτούς. Οὔτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ λοιπῶν Ἀποστόλων οἷς συνδιέτριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα· οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι· καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων, καὶ τῶν τηρούντων, καὶ τῶν μὴ τηρούντων.*

Asiatici Christiani, ut Moshemii verbis utar, Pascha suum 14[a] luna primi mensis Judaeorum, eodem nimirum tempore, quo Judaei agnum paschalem comedebant, celebrabant, ideoque jejunium magnae hebdomadis interrumpebant. Ejus autem consuetudinis auctores, se Philippum et Johannem Apostolos habere dicebant. Reliqui vero Christiani, tam in Asia, quam in Europa et Africa, nefas esse ducebant magnae hebdomadis jejunium ante diem, qui memoriae in vitam redeuntis Servatoris sacer erat, solvere, et idcirco coenam paschalem in noctem diem festum Christo in vitam revocato dicatum praecedentem differebant. Atque hunc morem Romani maxime Christiani a Petro et Paulo se accepisse perhibebant. Vid. Comment. de Rebus Christ. p. 435.

[g] *Aniceto*] Juxta Pearsoni et Dodwelli calculum, ex Eutychio haustum, Pontificatum iniit anno 142. CAVIUS.

[h] *Romam venit*] Annum, quo Romam venerit Polycarpus, definire non datur. Clericus, Hist. Eccl. p. 672, statuit A. D. 152. Pagius, ad Baron. ann. 167, et Pearsonus, Opp. Posth. p. 278, statuunt A. D. 158. Schroeckius, *K. G.* iii p. 56, A. D. 160. Cum Pagio stant Ruchatus, et Burtonus, *Lectures*, ii p. 121, Chronici Alexandrini et Fastorum Siculorum auctoritate nixi. Neander autem, *K. G.* I ii 343, iter Polycarpi ad A. D. 162, trahit.

[i] *Marcionis*] Marcionem, a B. Johanne Evangelista et a presbyteris de civitate Ephesi fugatum, Romae haeresim suam semi-

nasse tradit Philastrius, Lib. de Haeresibus, § 17, Bibl. Vett. Patt. Colon. 1618, tom. iv p. 601.

k *reduxit ad fidem.*] Irenaeus, III iii 4, *Μαρτυροῦσιν τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι, καὶ οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν Πολύκαρπον, πόλλῳ ἀξιοπιστότερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων. Ὃς καὶ ἐπὶ Ἀνικήτου ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἱρετικῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων παρειληφέναι, τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην.*

l *obvium fuisset Marcion*] Irenaeus, III iii 4, *Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος, Μαρκίωνί ποτε εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντι, καὶ φήσαντι, Ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς; ἀπεκρίθη, Ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ.*

m *primogenitum diaboli.*] Non quod aetate alios Haereticos antecederet, sed malitia, erroribus, et pravissimis consiliis. Nam diabolum inter Deum et Christum collocabat. Deum invisibilem, Christum visibilem et conditorem asserebat, diabolum vero utriusque naturae et virtutum esse participem. Scripturas interpolabat, adulterabat, et errores erroribus cumulabat. Adeo ut in Lege, Prophetis, Evangelio, nihil intactum relinqueret, omniaque illius blasphemas et temerarias manus experiebantur, ut videre est apud Epiphanium, Haeresi xlii. Sed ea praecipua de causa mihi videtur vocatus a Polycarpo primogenitus diaboli, quia negabat Christum in carne venisse. LEMOYNIUS, Var. Sacr. ii 454.

Geminum est quod in Epist. ad Philippenses, § 7, legitur. Vide sis infra, p. 538 l. 10. Cf. quae de Polycarpo, haereseos oppugnatore acerrimo, habet Irenaeus, in Fragm. Epist. ad Florinum, Opp. p. 340 ed. Massuet. apud Euseb. H. E. v. 20, et Routh. Script. Eccles. Opusc. i p. 36, *καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἴ τι τοιοῦτον ἀκηκόει ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ εἰπών· Ὦ καλὲ Θεέ, εἰς οἵους με καιροὺς τετήρηκας, ἵνα τούτων ἀνέχωμαι! πεφεύγοι ἂν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος ἢ ἑστὼς τῶν τοιούτων ἀκηκόει λόγων.*

n *Postea vero*] Irenaeus III iii 4, *ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ, ἐπιπολὺ γὰρ παρέμεινε· καὶ πάνυ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου.*

o *Smyrnae*] Sepulchrum S. Polycarpi, quod in latere montis versus Euroaustrum adhuc conservatur, Graeci, die festo ipsius memoriae consecrato, pro more qui apud ipsos obtinet et fere a

tempore ipsius martyrii obtinuit, solenniter invisunt. Situm est in quadam aedicula, Ecclesiae forte sacello, alii per quam illuc transeundum est contigua. SMITH. Septem Asiae Ecclesiarum Notitia, p. 53, 1694.

p *igni traditus est.*] Polycarpum anno 147 passum esse vult Pearsonus, de Successione, &c. Diss. II capp. xiv—xx, quem sequuntur Dodwellus, Diss. ad Irenaeum. p. 382, Diss. Cypr. p. 40, Venema, Hist. Eccl. Saec. ii § 13, Cavius, Hist. Lit. i p. 44, Lardnerus, *Credibility*, in ed. 2da. Juxta Baraterium, de Successione, p. 201, Polycarpi martyrium referri debet ad A.D. 161; juxta Norrisium, Tillemont. *Mémoires*, ii 328, et Clinton. Fast. Rom. ad annum 166; juxta Scaliger. ad Euseb. Chron. p. 221 ed. 1658, Valesium, in annot. ad Eusebium, et Gieseler. *K. G.* i p. 124, ad annum 197; juxta Guerickium, *K. G.* i pp. 73, 170; et Schulthessium, Symbol. ad internam Criticem Libb. Canon. i p. 3, ad annum 168. Baronius, Le Nourrius, Diss. de Epistola S. Polycarpi, § 9, Groddeckius, in Diss. peculiari de anno et die Passionis S. Polycarpi, Gedani 1704, Bunsenius, *Ignatius und seiner Zeit*, p. 23, cum Usserio, statuunt Polycarpum martyrio coronatum fuisse A. D. 169. Petitum si audias, Polycarpi passio ad annum 175 pertinet. Basnagius in annum 178 mortem ejus confert.

q *Scripsit ad Philippenses*] De authentia hujus Epistolae dubitavere Centuriatores Magdeburgenses, [Cent. ii cap. 10,] Dallaeus, [de Script. Dionys. et Ignat. ii 32,] et maxime Semlerus, ad Baumgarteni *Untersuchung theologischer Streitigkeiten*, ii p. 36 sq., adsentiente Röslero, *Bibliothek der Kirchenväter*. P. i p. 93 sq. [Schwegler. *Geschichte des Nachapostolische Zeitalters* ii p. 154 sq. Hilgenfeld. *Die Apostolische Väter* p. 271 sq.] Additamentum quod in Photii Cod. cxxvi deprehenditur, bene quadrare cum iis quae cap. 9 leguntur, monuit Danzius, p. 123 not. 24. Nostra aetate, praeeunte Du Pinio, Basnagio, Cavio, Ittigio, authentia Epistolae certior facta est. Cf. Le Moyne, Var. Sacr. i p. 62 sq, Moshem. Comment. p. 162, Tillemont. *Mémoires*, ii p. 327 sq, Fabric. Bibl. Graec. iv p. 46 sq. HEINICHEN. Addas omnino Lückium, *Commentar über die Briefe des. Evangelisten Johannes*, pp. 3, 4, et Uhlhornium, in Niedneri *Zeitschrift für die historische Theologie*, 1851, pp. 276—280.

r *valde utilem Epistolam*] Ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς Φιλιππησίους πάνυ θαυμαστήν. Suidas (Πολύκαρπος).

Ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη

ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας δύνανται μαθεῖν. Irenaeus, III iii 4. Cf. Euseb. H. E. iii 36, iv 14, et Pearson. Vindic. Ignat. I v.

[s] *usque hodie*] Vide sis supra p. xvii.

[t] *in Asiae conventu*] Quem Asiae conventum intelligat, difficulter cognoscitur. Sophronius reddit, ἐν τῇ Ἀσιάνῃ συνόδῳ. Constat igitur, non esse sermonem de conventibus Christianorum quotidianis, sed de notabili quodam totius Asiaticae gentis conventu. De provinciis Romanorum, ex Plinii libro X epistolis 60, 103, et aliunde, novimus, quod diem illum, quo imperatores ad reipublicae gubernacula admoti essent, quotannis magna religione ludisque ac spectaculis celebraverint, praeeunte videlicet provinciae praefecto, quem sequebantur milites ac legati civitatum, quos provinciales vocant Trajanus et Plinius. Hunc morem in Asia obtinuisse dubitari non potest; credoque hunc conventum ab Aurelio Antonino, libro IV Eusebii, cap. 13, κοινὸν τῆς Ἀσίας, *commune Asiae* appellari; ut et Valesius sentit in notis ad illum Eusebii locum. Hunc quotannis conveniendi morem in Asia retentum fuisse arbitror, quum jam Christiani imperassent, adeoque κοινὸν Ἀσίας, *commune Asiae*, hic indigitari ab Hieronymo. In conventu enim illo Christianos primo omnium de religione consultare decebat, ac praelegere acta martyrum, praecipue vero epistolam sui primarii episcopi, Polycarpi, ut gentiles, convenientium multitudine, ardore, ac zelo, inducerentur ad amplectendam doctrinam salutarem; tum etiam ut Christiani confirmarentur admirando Polycarpi monumento, ac praepararentur ad sustinendas persecutiones, si quae forte, ut Juliani tempore, supervenissent. Intelligo autem conventum Asiae proconsularis, non Asiae, quae tertiam orbis terrarum partem notat. E. S. CYPRIANUS.

INDEX EDITIONUM

FABRICIO-HARLESIANO AUCTIOR.

I. CLEMENTIS ROMANI.

1633, *Oxonii*, 4.

Clementis Romani Epistolas typis primus omnium consignandas curavit PATRICIUS JUNIUS (*Young*), Scoto-Britannus, Collegii Novi olim Capellanus, tunc vero temporis Bibliothecae Regiae Curator, cui scilicet concreditus est Codex Alexandrinus, quem a. 1628, per Thomam Roe, equitem auratum, apud Turcarum Imperatorem Angliae Regis legatum, dono ad Carolum I transmisit Cyrillus Lucaris, primum in Alexandria, postea in Constantinopoli Ecclesiae Graecae Patriarcha.

Ex hoc Codice vetustissimo Graeca Clementis literis quadratis exscribenda esse primo judicaverat Junius. Postea vero priorem Epistolam edidit addita versione Latina, notisque illustratam. Syllabas et voces deperditas, et literas vetustate exesas, spatiis accuratissime, ut ipsemet in Praefatione profitetur, dimensis, supplevit, et minio rubro signatas expressit, ut a germano Clementis textu dignosci possent.

Ad calcem libri subjecit Epistolae posterioris reliquias Graece tantum, neque notis illustratas neque interpretatione donatas; nulla cura ad lacunarum supplementa distinguenda adhibita.

1637, Iterata est haec editio.

1650, *Londini*, 8 min. **Clem. Rom.**

FRANCISCUS ROUS, Collegii Etonensis Praepositus, in libro inscripto Mella Patrum, nempe Omnium, quorum per prima nascentis et patientis Ecclesiae tria saecula, usque ad Pacem sub Constantino divinitus datam, scripta prodierunt, atque adhuc minus dubiae Fidei supersunt, versionem Junianam Epistolae prioris exhibuit, pp. 1—11, hinc inde pro arbitrio decurtatam, locis S. Scriptorum quae profert Clemens tantum non omnibus omissis.

1654, *Helmestadii*, 4.

Curante JOACH. JO. MADERO recusa est Juniana editio, nisi quod lacunae non minio rubro sed minoribus literis notarentur.

Praemisit nonnulla quibus *γνησιότης* Epistolarum, praecipue contra Voëtium, Theologiae in Academia Ultrajectina Professorem, adstruitur. Testimoniis a Junio prolatis accedunt Grotii, G. J. Vossii, Blondelli, et Conringii de his Clementis Epistolis judicia. Loco *Παροραμάτων* Junii, pagina integra erratis referta ad calcem voluminis conspicitur.

1669, *Oxoniae*, 12. *A. et L. Lichfield.*

JOHANNES FELL, Aedis Christi Decanus, Episcopus Oxoniensis, "non librum adeo quam strenam medi-"tatus," editionem Junii, quoad Epistolam priorem, denuo repraesentavit.

Versionem hinc inde correxit, veterum testimonia, et notas breves subjecit. Quae in Cod. Alex. desiderata in Junii editione minio distincta erant, in unam tabellam sive syllabum ad calcem voluminis congessit.

1677, *Oxoniae*, 12. *E Theatro Sheldoniano.*

In hac editione secunda, quae priori praenitet, ea quae Junius minio distinxerat uncinulis includuntur. Capitum distinctionem Cotelerianam adhibuit Fellus, Praefationem castigavit, Epistolam posteriorem, et Indicem locorum SS. quae a Clemente laudantur addidit.

Clem. Rom. 1671, *Parisiis*, fol.

PHILIP. LABBEUS et GABR. COSSARTIUS, Soc. Jesu Presbyteri, in tomo primo SS. Conciliorum ad Regiam Editionem Exactorum, pp. 116—192, utramque Clementis Epistolam inseruerunt, priorem quidem cum versione et notis Junii, posteriorem autem cum versione Vendelini, et ejusdem de Clementis atque Epistolarum tempore Divinatione.

1672, *Parisiis*, fol.

JO. BAPT. COTELERIUS, Societatis Sorbonicae Theologus, in tomo priore SS. Patrum qui temporibus Apostolicis floruerunt, textum Clementis primus in capita sive sectiones instituto utilissimo distinxit, versionem novam exhibuit, pp. 91—125, notasque de suo ad calcem voluminis addidit, pp. 81—112.

1698, *Antverpiae*, fol. Tom. ii.

JO. CLERICUS Genevensis, in urbe Amstelodamensi Philosophiae et SS. Literarum inter Arminianos Professor, editionem Coteleriana recudendam curavit, adjectis Junii, Felli, Colomesii, suisque notis; nonnullis quoque interspersis quae editionis prioris orae manu adleverat Edvardus Bernard, S. T. P. Astronomiae apud Oxonienses Praelector Savilianus, cujus nomen reticebat Clericus.

Testimoniis Veterum a Cotelerio prolatis subjectae sunt Epistolae VV. DD. e Maderi libro, necnon ipsius Maderi Praefatio.

1724, *Amstelaedami*, fol. Tom. ii.

Editionem iteravit Clericus.

Russelio et Gallandio mirum jure videbatur ne minimam quidem mentionem a Clerico factam fuisse editionis Wottonianae, quam ad manum habuisse vel ex eo constat, quod selectiores Boisii adnotationes a Wottono primum editas in hanc Amstelodamensem editionem transtulerit. Neque igitur ignorabat Clericus Wottonum notulis Bernardi, inciviliter forsitan et iniquius aliqua ex parte habitis, respondisse, ipsumque Clericum idemtidem haud immerito castigasse.

In hac editione, praeter alia additamenta ad voluminis secundi calcem, Guilielmi (non Henrici) Burton, Boisii, et Davisii in utramque Epistolam animadversiones, notasque suas adjecit Clericus, unde non parum incommodi lectori affertur, quippe cui Epistolae in tomo primo sunt legendae, Notaeque in secundo perpetuo quaerendae. Clem. Rom.

1687,* *Londini*, 8 min.

PAULUS COLOMESIUS, Sancroftio Archiepiscopo Cantuariensi Bibliothecarius, Epistolam utramque edidit, cum notulis paucis, versione Coteleriana priori, alteri Vendeliana apposita. Praemittitur Vendelini de Clementis tempore Divinatio. Subjiciuntur Thomae Brunonis de Therapeutis Philonis Dissertatio, et fasciculus Epistolarum singularum a variis viris doctis scriptarum.

1694, *Londini*, Repetitionem hujus editionis nesciebant Fabricius et Harlesius.

1699, *Lipsiae*, 8 min.

THOMAS ITTIGIUS, in Bibliotheca Patrum Apostolicorum Graeco-Latina, utramque Epistolam dedit, ex ed. Colomesii, cum notarum ejus spicilegio; et prioris versionem Junianam a Fello recensitam, alterius Vendelianam.

Praemisit eruditam de Patribus Apostolicis Dissertationem.

1718, *Cantabrigiae*, 8. *Typis Academicis*.

HENRICUS WOTTON e Coll. S. Johan. Evang. A. M. MStum de novo contulit, quem, quum unicus esset Codex, praeterquam in abbreviationibus usitatioribus, usque ad literam secutus est, ubi a vulgari ratione discedit. Textum, plurimis in locis a Junio parum recte descriptum, integritati suae restituit. Notas, quibus partim Bernardi objectionibus respondetur, partim

* Quum autem jam ab anno 1633 toties istae Clementis Epistolae prodierint, mirari subit, eas nonnullis incognitas mansisse. Exemplo esto Johannes Palatius, qui A.C. 1687 Gesta Pontificum Romanorum edidit, et in notis ad gesta Clementis duas Clementis Epistolas commemorari, sed non exstare dicit, tom. i p. 26. ITTIGIUS.

Clem. Rom. citationes ex SS. cum LXX Intt. aliisque optimae notae versionibus, necnon veritate Hebraica conferuntur, infra posuit: Adnotationes Junii, Cotelerii, et Boisii* non antehac editas, ad finem adjecit. Praefixae sunt Praefatio, pp. ccviii, de Usu Patrum, praecipue Apostolicorum, ac Dissertationes duae, altera de Divinitus instituto Clero, de Unitate Ecclesiae altera.

Hujus editionis accuratissimae exemplaria pauca charta majori sunt impressa.

1721, *Parisiis*, fol.

PETRUS COUSTANTIUS, Presbyter et Monachus Ord. S. Benedicti e Congregatione S. Mauri, in Epistolarum Pontificum Romanorum &c. tomo primo, eodemque ultimo, recensionem Cotelerianam presse secutus est, notis paucis perutilibus adjectis. Reliquiae Clementinae paginas sibi vindicant 9—50.

1796, *Gottingae*, 8, cura C. T. G. Schoenemanni.

1742, *Basileae*, 8.

JOH. LUDOV. FREY, S. Theol. Prof. Basiliensis, textum ex editione Ittigiana expressit, sed ita ut ad alias castigatas editiones, praecipue ad primam illam a Junio excusam perpetuo respiceret. Versio Latina in priore Epistola sequitur Ed. Ittigianam: alteri versionem Godof. Vendelini adjunxit. Wottoniani libri exemplar primum obtinuit Freyius quum epistola prior typis jam esset descripta, ut proinde posteriori tantummodo editoris Cantabrigiensis curae prodesse potuerint.

" Qualemcunque tamen," ut verbis Gallandii utar, " hujus editionis Freyanae, alioqui satis nitidae, defec-

* Johannes Boisius, postea Canonicus Eliensis, unus e Theologis qui Regis Jacobi I auspiciis S. Bibliorum versionem vernaculam emendaverunt, a Savilio, in Chrysostomi editione adornanda, in operis societatem ascitus est. Defensionem Versionis Vulgatae conscripsit sub hoc titulo, Veteris Interpretis cum Beza aliisque recentioribus collatio. Lond. 8, 1655. Septuagenario, ut ipse profitetur, jam proximus, jussu Johannis Williams Episcopi Lincolniensis, notis illustravit apographum quoddam Epistolarum Clementinarum vitiis refertum; quod inde constat, quod non tantum eas mendas quae a Junio praeter MSti fidem exhibentur conatus sit emendare, sed et multas alias, quae recte se habent in editione Juniana.

"tum supplere annisus est vir eruditus ANTONIUS Clem.Rom.
"BIRRIUS in Publico Specimine itidem Basileae, anno "1744 edito, atque conjecturis haud poenitendis ad "textum Clementinum editionis Wottonianae ulterius "adhuc detergendum referto."

1746, *Londini*, 8.

RICARDUS RUSSEL, A. M. editionem Wottonianam prae caeteris sibi sequendam duxit in SS. Patrum Apostolicorum, Barnabae, Hermae, Clementis, Ignatii, Polycarpi, Operibus Genuinis, tom. ii.

Textui Graeco Epistolae prioris, in pagina sinistra cum variantibus lectionibus collocato, ex adverso respondet Versio Coteleriana; quibus minore charactere subjicitur Juniana, a cl. Fello recensita, cum Wottonianis variationibus in margine positis. Infra ordine subjiciuntur Variorum animadversiones. Alterius Epistolae interpretationem Cotelerianam tantum exhibuit. Ad calcem voluminis primi pleraque subjecit adnotata, e cel. Millii apographo accurate ad Cod. Alex. fidem exacto descripta; quae quidem adnotata Wottonum praetermisisse jure miratur Gallandius, Proleg. p. xii.

Hujus editionis exstat censura in Act. Nov. Erud. Lips. a. 1749. mens. Octob.

1765, *Venetiis*, fol.

ANDREAS GALLANDIUS, Presbyter Congreg. Oratorii Venet. in tomo primo, pp. 1—47, operis amplissimi atque elaboratissimi, Bibliothecae Vett. Patrum antiquorumque Scriptorum Ecclesiasticorum, Clementis reliquias typis consignavit, Versionem Cotelerianam, quam utrique Epistolae adjecit, passim ubi textus reformati ratio id suadebat, immutavit.

Animadversionibus Variorum et suis textui subjectis immiscuit Gallandius emendationes Antonii Birrii, supra memoratas. Contenta hujus Bibliothecae, secundum tomos xiv digesta, exhibent Walchius, Bibl. Patrist. p. 217 ed. Danz., et Dowlingius, Notit. Script. SS. Patt. p. 192. Tomo xiii, qui a. 1779 e prelo evasit, immortuus est editor.

Clem.Rom. 1788, *Fuldae*, 8.

CONRADUS EBERTH priorem Epistolam edidit, cujus librum quum ipsi mihi inspicere non licuerit, statim pergo ad

1796, *Gottingae*, 8.

C. T. G. SCHOENEMANNUM, qui Coustantii librum denuo edidit. Interpretationem Latinam identidem, rarius tamen quam a Gallandio factum erat, correxit, notasque paucas interspersit.

1828, *Hafniae*, 4, *typis J. H. Schultz, Aulae et Universitatis Typographi.*

CL. FR. HORNEMANNUS, Theol. D. et Prof. Havn. C.O.D. in particula primi libri, Scripta Genuina Graeca Patrum Apostolicorum inscripti, non sine dedecore ipsius et typographi sui, priorem Epistolam, nova interpretatione donatam, evulgavit.

Plura qui cupit adeat Rettigii censuram, in *Theologische Studien und Kritiken*, 1830, p. 920.

1839, *Tubingae*, 8.

CAR. JOS. HEFELE, Theol. D. ejusdemque in Acad. Tubing. Prof. P. Extr. in libro Patrum Apostolicorum Opera inscripto, ad fidem editionis Wottonianae textum utriusque Clementinae Epistolae, cum notulis, excudendum curavit, pp. 29—76.

Editio secunda, 1842.

Editio tertia, aucta et emendata, 1847.

Editio quarta, 1855.

1844, *Monachii*, 12.

FR. X. REITHMAYR, SS. Theol. Professor P. O. in Universitate Monacensi, Textum ad optimarum Editionum fidem recensuit in libro Patrum Apostolicorum Epistolae inscripto.

1857, *Lipsiae*, 8.

ALBERTUS RUD. MAX. DRESSEL, inter Patrum Apostolicorum Opera, Textum recensuit atque emendavit, Notis illustravit, Versione Latina passim correcta, Prolegomenis, Indicibus instruxit.

Huic Volumini in quod multos labores impenderat Editor eruditissimus, accedit Hermae Pastor, ex Fragmentis Graecis Lipsiensibus, instituta quaestione de vero ejus Textus fonte, auctore celeberrimo Constantino Tischendorf. Clem. Rom.

VERSIONES ANGLICAE.

1647, *Londini*, 4.

GUILIELMUS BURTON, Epistolam priorem vertit, annotationesque uberrimas adjecit.

1693, *Londini*, 8.

GUILIELMUS WAKE, postea Archiepiscopus Cantuariensis, Epistolae utriusque versionem edidit, una cum Barnabae, Ignatii, et Polycarpi Epistolis, atque Hermae Pastore.

Iterum *Lond.* 1710, 1719, 1737; *Mancunii*, 1799; *Lond.* 1817, 1843; et 1838, Clementis, Ignatii, et Polycarpi reliquias sec. versionem Wakii exhibuit EDV. BICKERSTETH, in libro inscripto, *The Christian Fathers of the first and second Centuries.*

1768, *Aberdoniae*, 12.

The First Epistle of Clemens Romanus to the Church at Corinth.

Interpres anonymus Versionem suam a Wakiana hoc differre profitetur, quod verbum pro verbo reddiderit, neque Clementi vim intulerit ut ex ejus Epistola argumenta peteret quibus Ecclesiae Anglicanae disciplinam defenderet.

1833, *Cantabrigiae*, 8.

TEMPLE CHEVALLIER S. T. B. Epistolae prioris versionem Wakianam passim castigatam, notulis illustratam, edidit una cum Polycarpi et Ignatii Epistolis, atque Apologiis Justini Martyris et Tertulliani.

VERSIONES GALLICAE.

1717, *Parisiis*, 8 min.

"Ouvrages des S. Pères qui ont vécu du tems des

Clem. Rom. "Apôtres; contenans la Lettre de S. Barnabé, le "Pasteur de S. Hermas, les Lettres de S. Clément, "de S. Ignace, et de S. Polycarpe, avec des notes."

Quae conversio, a Grassio Oratorii sodale facta, exstat quoque in quarto Gallicorum Bibliorum tomo, quae Parisiis eodem anno prodierunt. fol.

1738, *Lugduni Batavorum*, 8 min. Tom. ii.

"Lettres et Monumens de trois Pères Apostoliques, "S. Clément, Évêque de Rome, S. Ignace, Évêque "d'Antioche, S. Polycarpe, Évêque de Smyrne. Avec "la Relation du Martyre des deux derniers. Le tout "traduit fidèlement sur le Texte Original, avec des "Remarques, et quatre petites Dissertations, par "ABRAHAM RUCHAT, M. D. S. E. Professeur en Théo-"logie à Lausanne, et Recteur de l'Académie."

VERSIONES GERMANICAE.

1696, *Francofurti et Lipsiae*, 12.

GODOF. ARNOLD Epistolam priorem edidit una cum Barnabae Epistola.

1711, *Schifbecae prope Hamburgum*, 12. Exstant Epistolae PP. Apostolicorum Germanice ad calcem N. T. editae.

1723, *Hamburgi*, 8.

JO. OTT. GLUSING vertit et notis illustravit in *Briefen und Schriften der Apostolischen Männer*. pp. 1—43.

1817, *Oeniponti*, 8 min. R. UNTERKIRCHER.

"Die echten Schriften der Apostolischen Väter, des "Clemens von Rom, der MM. Ignaz und Polykarp, "nebst den echten Martyrgeschichten der zwey letz-"tern, aus der Grundsprache übersetzt, und mit An-"merkungen et Bemerkungen versehen."

1825, *Vratislaviae*, 8. EDUARD HERZOG.

"Des heiligen Clemens vom Rom Brief an die Ko-"rinther, und des heiligen Polykarpus Brief an die

"Philipper. Aus dem Griechischen übersetzt und "mit den nöthigen Anmerkungen versehen. Nebst "den Lebensbeschreibungen beider Heiligen." Clem.Rom.

VERSIONES ITALICAE.

1798, *Venezia*, 8. GIO. BATTISTA GALLICIOLLI.

'Lettere di S. Clemente Papa I tradotte dal Greco e 'dal Siriaco.'

1832, *Roma*, 8. A. L. GRAZIANI.

'Lettere di S. Clemente Primo Papa e Martire ai 'Corinti, col testo a fronte, volgarizzata e corredata di 'note critiche e filologiche e di una dissertazione pro- 'emiale.'

Belgica versio, referente Sandio, Amstelodami, anno 1646, et iterum 1656, prodiit.

II. IGNATII.

Ignatius.

1646, *Amstelodami*, 4.

ISAAC VOSSIUS, qui, venia Magni Ducis Etruriae impetrata, Bibliothecae Mediceo-Laurentianae recessus intimos penetravit, ex illo precioso Codice Epistolas genuinas sex edidit; septimam autem ad Romanos, e vulgatis antea Epistolarum Interpolatarum editionibus, adjunxit, ope versionis antiquae ab Usserio editae recensitam et castigatam. Interpretationem veterem Latinam addidit, quam, Graeco exemplari propemodum in omnibus respondentem, jam in lucem extulerat Usserius, Oxon. 1644.

Subjiciuntur Epistolae Ignatio perperam tributae, pp. 63—114; Epistolae Interpolatae, pp. 115—206; Barnabae Epistola, pp. 207—254; Notae in Epp. Ignatii, pp. 255—306, et Barnabae, 307—318.

1680, *Londini*, 4.

Recusa est haec editio, ita ut pagina paginae responderet. Nihil omissum praeter brevem operis dedicationem. Exstat in Bibliotheca Bodleiana exemplum editionis Vossianae cum scripto Codice ab Ant. Biscionio collatum. (D'Orville X 2, 5, 13.)

Ignatius. 1647; *Londini*, 4.

USSERIUS, in Appendice Ignatiana, textum Vossianum recudendum curavit, cum interpretatione nova, postquam Epistolas interpolatas Graece et Latine antea evulgasset, cum eruditis Prolegomenis, Annotationibus, et sinceriorum veteri versione. Oxon. 1644, 4.

1650, *Londini*. (vid. supra, p. lxv.)

ROUSIUS, Epp. ad Eph. Magn. Trall. Rom. Philad. et Smyrn. curtatas et truncatas Latine edidit. pp. 13—21.

1672, *Parisiis*, fol. (vid. supra, p. lxvi.)

JO. BAPT. COTELERIUS Epistolas genuinas ab adulteratis, utrasque a supposititiis distinctas, inter se et cum antiquis versionibus contulit, interpretatione nova donavit, et annotationibus illustravit.

1698, *Antverpiae*, fol.

JO. CLERICUS notis Cotelerii, animadversiones Usserii et Vossii, Prolegomena Usserii, necnon Pearsoni Vindicias subjunxit.

1724, *Amstelaedami*, fol.

In hac secunda Editione Clericus textum Ep. ad Romanos et Actorum Martyrii subinde refinxit; eidemque prout sibi libuit immutato suam interpretationem adjecit. Smithi editionem eadem negligentia praeteriit qua in Clemente edendo curas Wottonianas insuper habuerat.

1689, *Parisiis*, 4.

THEODORICUS RUINARTUS, Presbyter et Monachus Benedictinus e Congregatione S. Mauri, ad calcem libri Acta Primorum Martyrum Sincera et Selecta inscripti, publici juris fecit Epistolam ad Romanos qualem in Cod. Colbertino invenit, cum nova versione, quum veterem interpretationem jam suo loco in Collectionem ejus inseruerat. pp. 695—708.

1699, *Lipsiae*, 8 min. (vid. supra, p. lxvii.)

THOMAS ITTIGIUS Epistolas septem dedit cum Cotelerii et Ruinarti versionibus. Subsequuntur interpretatio antiqua, et Epistolae, tum interpolatae, tum spuriae.

1699, *Oxoniae*, 8. *E Theatro Sheldoniano.* **Ignatius.**

J. E. Grabius, in tomo 2do Spicilegii Patrum, Epistolam ad Romanos juxta Ruinarti exemplar verbo tenus exhibuit, variasque lectiones Usserianas in cujusque paginae limbum conjecit. Fragmenta quaedam addidit, cum Praefatione de Ignatio et ejus Scriptis. pp. 1—26, et 225—230.

1714, *Oxoniae*, 8.

Prodiit editio altera auctior et emendatior.

1708, *Oxonii*, 8. *E Theatro Sheldoniano.*

Carolus Aldrich imprimendum curavit apographum Codicis Medicei ab A. M. Salvinio, Linguae Graecae in Florentino Gymnasio Professore, descriptum. (MS. Bodl. 227.) In margine contextus apposuit conjecturas Salvinii et Vossii; versionem veterem castigavit; versionis margini adlevit citationes Cotelerii; ipsa loca citata in fine libri apposuit. Praemisit Polycarpi ad Philippenses Epistolam: tres etiam pseudepigraphas Ignatii Epistolas quae in Cod. Med. continentur, nempe Mariae Castabalitidis ad Ignatium, Ignatii ad illam responsoria, et tandem Ignatii ad Tarsenses epistola, quae quidem sub finem mutila est, publicandas duxit.

Hujus editionis centum duntaxat exemplaria sunt formulis descripta typographicis. Censuram Smithi videas ad calcem Chronicorum Johannis Glastoniensis ab Hearnio editorum, p. 461 sq. Cf. Act. Erud. Lips. a. 1713, mens. Sept. p. 399 sq.

1709, *Oxonii*, 4. *E Theatro Sheldoniano.*

Thomas Smith, S. T. P. Coll. B. Mariae Magdalenae olim Socius, quum editionem quam Pearsonus, Vindic. Ign. P. ii cap. 15 p. 203, se adornaturum receperat, mors praevertisset, edendas accepit annotationes ejus posthumas, et schedas Ledgardi complexas varietates lectionis quas olim Florentiae, rogatu Pearsoni, e collatione editionis Vossianae comparaverat.

In ima pagina addidit conjecturas criticas et perbrevia scholia: apposuit versionem veterem quam

Ignatius. Pearsonus in annotationibus suis subinde correxerat: subjunxit Acta Martyrii S. Ignatii, S. Polycarpi ad Philippenses Epistolam, et Ecclesiae Smyrnensis Epistolam de S. Polycarpi Martyrio. Annotationes Pearsoni Ignatianas solum Epistolas spectant; Smithi vero notae Epistolam quoque Polycarpi, et utriusque Acta illustrant.

Hujus libri, quem Christ. Aug. Heumannus, in Act. Erudit. Lips. a. 1710, mense Maio, recensuit, exemplaria pauca charta majori sunt impressa.

*1711, *Londini*, 8.

GUIL. WHISTON, in tomo priore libri cui titulus, *Primitive Christianity revived*, pp. 1—391, utramque recensionem Epistolarum exhibuit. Longiorem ex Usserii editione desumptam nova versione donavit: breviori ex editione Aldrichiana interpretationem Wakii apposuit. Dissertationem praemisit qua probare conatus est Epistolas longiores solas genuinas esse, breviores autem non nisi excerpta ex illis, ab haereticis saeculi quarti facta.

1741, *Basileae*, 8. (vid. supra, p. lxviii.)

J. L. FREY. Smithi editionem integram, una cum praefationibus, denuo repraesentavit. Mendas typographicas emendavit, multa loca e veteribus citata, instituta diligenti inquisitione, suis auctoribus restituit, aut correxit. Antiquas versiones ad finem cujusque scripti rejecit, ad latus textus Graeci novam aliquam, ut in Ignatianis Cotelerianam, subinde emendatam apposuit.

1746, *Londini*, 8. (vid. supra, p. lxix.)

RIC. RUSSEL, A. M. contextum Graecum ex omnium Editionum collatione emendatum, una cum variis lectionibus in sinistris paginis exhibuit, cui in dextris Interpres Vetus respondet: Cotelerii versione utrique

* Anno 1710, Whistonus emisit libellum peculiarem, *An Essay on the Epistles of Ignatius*; cui respondit J. Edwards, S. T. P. in libro inscripto, *Some brief Observations and Reflections on Mr. Whiston's late Writings, falsely intitled* Primitive Christianity revived.

subjecta, in cujus locum in Ep. ad Romanos versio Clerici substituitur; inferius positis Usserii, Vossii, Cotelerii, Clericique notis, quibus Pearsoni et Smithi annotationes sunt insertae. Ignatius.

Leguntur etiam Epistolae longiores, tum spuriae tum interpolatae, cum variantibus lectionibus, vetere vulgato Interprete, item Cotelerii versione, ejusdemque ut et Usserii annotationibus subjectis: necnon S. Ignatii Martyrium, cum Smithi praefatione, versione antiqua Graecis obverse collocata, et Clerici interpretatione.

1765, *Venetiis*, fol. (vid. supra, p. lxix.)

GALLANDIUS, tomo i. pp. 243—303 Bibl. Vett. Patt. Epistolas genuinas ex ed. Smithiana inseruit, una cum Fragmentis et Actis Martyrii. Epistolarum textui duplicem apposuit utrinque versionem, alteram quidem Int. Vet. alteram Cotelerii. Actorum Graecis similiter utraque ex parte adest Int. Vet. et versio Ruinarti. Observationes, e Pearsoni, Smithi, aliorumque notis, subjiciendas contexerat eadem ferme ratione qua ad Clementis Epp. usus erat; verum casu vel typothetarum incuria omissae sunt.

1821, *Halae*, 8. min. *In Libraria Orphanotrophei.*

JOH. CAR. THILO, in usum Praelectionum Academicarum, Vossii textum omnino immutatum typis repetendum curavit, et lectionis diversitatem ex Ittigii delectu adscripsit. Collationem praemisit eorum quibus Smithi recensio a Vossiana differt.

1829, *Hafniae*, 4.

C. F. HORNEMANNUS, in particula secunda libri supra p. lxx, memorati, Epp. ad Romanos, et ad Polycarpum edidit e recensione longiore, Epp. ad Ephesios, Smyrnaeos, Trallianos e recensione breviore, omnes interpretatione nova donatas; Epistolis ad Magnesianos et Philadelphenos penitus omissis.

1839, *Tubingae*, 8. (vid. supra, p. lxx.)

CAR. JOS. HEFELE, textui ad Gallandii fere mentem exhibito, notulas quasdam, partim suas, partim e Cotelerio et Vossio desumptas subdidit pp. 77—116.

Ignatius. 1844, *Monachii*, 12.

FR. X. REITHMAYR. (vid. supra, p. lxx.)

1857, *Lipsiae*, 8.

ALBERTUS RUD. MAX. DRESSEL. (vid. supra, p. lxx.)

Interp. Vet. subjecit Versionem Holstenii qui textum absimilem secutus est, aut conjectandi licentiam sibi sumsit.

VERSIONES ANGLICAE.

1693, WAKIUS. (vid. supra, p. lxxi.)

1708, *Edini*, 8. min. ROB. CALDER.

"The Genuine Epistles of S. Ignatius, translated "into English by W. Wake, D. D. as also a Vindica- "tion of them by L. E. Du Pin. To which is added, "A short Answer to Mr. W. Jameson's *Nazianzeni* "*Querela*, where he impugns the authority of the "foresaid Epistles."

1827, *Brighton*, 1. W. K. CLEMENTSON, M. A.

"The Epistles of Ignatius and Polycarp, &c. A "new translation, with an Appendix containing notes, "in which the leading arguments of Mr. Cobbett's "History of the Reformation are refuted, and the "fundamental doctrines of the Church of Rome "proved to be contrary to the Holy Scriptures," &c. &c.

1833, CHEVALLIER. (vid. supra, p. lxxi.)

VERSIONES GALLICAE.

1717, *Parisiis*, 8. min.
1738, *Lugduni Batavorum*, 8. min. } (vid. supra, p. lxxi.)

VERSIONES GERMANICAE.

1578, *Gorlicii Lusatiorum*, 8. M. MOLLER.

1696,
1711,
1723,
1817, } (vid. supra, p. lxxii.)

1829, *Tubingae*, 8. **Ignatius.**

M. J. WOCHER. "Die Briefe des heiligen Ignatius "von Antiochien. Neu übersetzt und erklärt."

VERSIONES ITALICAE.

1799, *Venetiis*, 8. GIAMBATTISTA GALLICIOLLI.

'Lettere Genuine di S. Ignazio, Vescovo di Antiochia, 'corredate degli Atti del suo Martirio, e la Lettera di 'S. Policarpo, Vescovo di Smirne, colla Circolare del 'suo Martirio. Traduzione dal Greco.'

1833, *Romae*, A. L. GRAZIANI.

'Le sette Lettere Genuine de S. Ignazio, e quella di 'S. Policarpo ai Filippesii coi loro Martirii, e Testo 'Greco a fronte, volgarizzate e corredate di Note critiche 'e filologiche, e di una Dissertazione Proemiale.'

III. POLYCARPI.

1498, *Parisiis*.

Epistolam ad Philippenses primus JACOBUS FABER STAPULENSIS Latine vulgavit, una cum undecim Ignatii Epistolis et Pseudo-Dionysii Scriptis.

Saepius inde cum iisdem recusa est: *Argentinae*, 1502, *Basileae*, 1520, *Coloniae*, 1536.

1550, In Micropresbytico Basiliensi legitur, p. 27.

1633, *Duaci*, fol.

Graece primus extulit PETRUS HALLOIXIUS in Illustrium Orientalis Ecclesiae Scriptorum Vitis et Documentis, tom. i pp. 525—532, e Jacobi Sirmondi exemplari, quod ille e Turriani Codice descripserat.

1644, *Oxoniae*, 4. (vid. supra, p. lxxiv.)

USSERIUS, aliud nactus exemplar quod ex Andreae Schotti apographo manu sua descriptum cum Isaaco Vossio communicaverat Salmasius, hoc cum edito Halloixiano contulit, atque interpolatis Ignatii Epistolis Polycarpianam cum vetere Interprete praemisit, annotationibus suis notulisque Pat. Junii illustratam.

Ecclesiae Smyrnensis de Martyrio Polycarpi Epistolam edidit Usserius, Londini, 1647, 4.

Polycarpus. 1650, (Vid. supra, p. lxv.) ROUSIUS capita 1, 2, 7, 8 Epistolae exhibet, p. 12.

1653, *Helmestadii*, 4. (vid. supra, p. lxv.)
JOACH. JO. MADERUS Epistolam seorsim edidit una cum Martyrio, et tam veterum quam recentiorum testimoniis; suas in Martyrium, Usserii et Pat. Junii in Epistolam notas adjecit. Martyrii Graeca ex Euseb. H. E. iv 15 ed. Rob. Steph. Paris. 1544 desumpsit, versionem ex ed. Lat. Grynaei Basiliensi.

1672, *Parisiis*, fol. (vid. supra, pp. lxvi, lxxiv.)
J. B. COTELERIUS in tomo secundo Patrum Apostolicorum novam versionem suam notasque, et veteri versioni itidem notas addidit.

1698, *Antverpiae*, fol.
J. CLERICUS Usserii et Pat. Junii notas Cotelerianis adjunctas et singulis paginis substratas exhibuit.

1724, *Amstelaedami*, fol. iterum.

1685, *Lugduni Batavorum*, 4.
STEPHANUS LE MOYNE, inter Varia Sacra, cum Versione antiqua, tom. i pp. 1—10, notisque et observationibus, ii p. 1—524.

1694, Iterum.

1690, *Lipsiae*, 8. min. (vid. supra, pp. lxvii, lxxiv.) ITTIGIUS Epistolam et Fragmenta edidit, pp. 369—390, quibus Martyrium adjunxit, pp. 392—431.

1708, *Oxonii*, 8. *E Theatro Sheldoniano.* (vid. supra, p. lxxv.) ALDRICHIUS Epistolam Polycarpi Ignatianis praemisit.

1709, *Oxonii*, 8. *E Theatro Sheldoniano.*
SMITHUS Ignatianis Epp. subjecit. Ad Martyrium in ima pagina apposuit variationes paucas Cod. Vindob. quas exhibet Lambecius in Catalogo.

1741, *Basileae*, 8. (vid. supra, pp. lxviii, lxxvi.) FREYIUS recudendam curavit editionem Smithianam.

1746, *Londini*, 8. (vid. supra, pp. lxix, lxxvi.) RIC. RUSSEL. inter SS. Patrum Apost. Opera Genuina.

1765, *Venetiis*, fol. (vid. supra, pp. lxix, lxxvii.) GALLANDIUS Smithum secutus est, adjectis quinque fragmentis.

1829, *Hafniae*, 4. (vid. supra, pp. lxx, lxxvii.) HORNEMANNUS in Particula secunda, pp. 2—16.

1832, *Oxonii*, 8. *E Typographeo Academico.*

M. J. ROUTHIUS, S.T.P. inter Scriptorum Ecclesiasticorum Opuscula, i pp. 1—28, testimonia praemisit, textum recensuit, notis aliorum et suis illustravit.

1840, Editio altera.

1858, Editio tertia.

1839, *Tubingae*, 8. (vid. supra, p. lxx.) HEFELIUS Gallandium secutus est, pp. 117—124.

1844, *Monachii*, 12.

FR. X. REITHMAYR. vid. supra, p. lxx.

1857, *Lipsiae*, 8.

ALBERTUS R. M. DRESSEL. vid. supra, pp. lxx, lxxviii.

VERSIONES.

1677, *Londini.*

Polycarpi Epistolam Anglice conversam exhibet CAVIUS, *Lives of the Primitive Fathers*, i p. 126.

1693, } Epistolam et Martyrium WAKIUS et CHEVALLIER.
1833, } vid. supra, pp. lxxi, lxxviii.

1827, Epistolam seorsim CLEMENTSON. vid. p. lxxviii.

1776, *Edini*, 8. min.

DALRYMPLIUS, (Dominus de Hailes) Martyrii novam interpretationem dedit, notis illustratam, in tomo primo libri cui titulus, *Remains of Christian Antiquity.*

Gallice, 1717, GRASSIUS. } vid. supra, p. lxxii.
1738, RUCHATUS. }

Germanice, 1592, MOLLER.
1701, *Bremae*, 4. Anon.
1772, *Basileae.*
1774, *Augustae Vindelicorum*, 8.
1817, UNTERKIRCHER. } vid. supra, p. lxxii.
1825, HERZOGIUS. }

Italice, 1799, GALLICIOLLIUS. } vid. supra, p. lxxix.
1833, GRAZIANIUS. }

Tab. I.

Cod. Alex. Mus. Brit.

S. Clem. R. Ep. I. § 30 p. 116

( )ΕΠΑΙΝΟΣΗΜΩΝΕΣΤΩΕΝΘΩ·ΚΑΙ
ΜΗΕΞΑΥΤΩΝ·ΑΥΤΕΠΑΙΝΕΤΟΥΣΓΑΡ
ΜΙΣΕΙΟΘΣ·ΗΜΑΡΤΥΡΙΑΤΗΣΑΓΑΘΗΣ·
ΠΡΑΞΕΩΣΗΜΩΝΔΙΔΟΣΘΩΥΠΑΛΛΩΝ·
ΚΑΘΩΣΕΔΟΘΗΤΟΙΣΠΑΤΡΑΣΙΝΗΜΩΝ·
ΤΟΙΣΔΙΚΑΙΟΙΣ·ΘΡΑΣΟΣ·ΚΑΙΑΥΘΑΔΙΑ·
ΚΑΙΤΟΛΜΑΤΟΙΣΚΑΤΗΡΑΜΕΝΟΙΣΥΠΟ
ΤΟΥΘΥ·ΕΠΙΕΙΚΙΑ·ΚΑΙΤΑΠΕΙΝΟΦΡΟ
ΣΥΝΗΚΑΙΠΡΑΥΤΗΣ·ΠΑΡΑΤΟΙΣΗΥΛΟ
ΓΗΜΕΝΟΙΣΥΠΟΤΟΥΘΥ·

Ibid. § 44. p. 164.

ΜΑΚΑΡΙΟΙΟΙΠΡΟΟΔΟΙΠΟΡΗΣ
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙΟΙΤΙΝΕΣΕΓΚΑΡ
ΚΑΙΤΕΛΕΙΑΝΕΣΧΟΝΤΗΝΑΝΑΛΥ
ΟΥΓΑΡΕΥΛΑΒΟΥΝΤΑΙΜΗΤΙΣΑΥ
ΜΕΤΑΣΤΗΣΗΑΠΟΤΟΥΙΔΡΥΜΕΝ
ΑΥΤΟΙΣΤΟΠΟΥ·

Day & Son, Lith^rs to the Queen, London, W.C.

Cod. VII. Plut. 57. Biblioth. Mediceo-Laurent.

S. Ignat. Ep. ad Philad. § 8. p. 428.

πιστεύω τῇ χάριτι ιῦ χῦ. ὃς λύσει ἀφ' ὑμῶν πάν-
τα δεσμόν: παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μηδὲν κατ' ἐριθείαν πράσσειν. ἀλλὰ κατὰ
χριστομαθίαν. ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὕρω
ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὐ πιστεύω· καὶ λέγοντός μου αὐτοῖς ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν
μοι ὅτι πρόκειται. ἐμοὶ δὲ ἀρχαῖά ἐστιν ιῦ χῦ· τὰ ἄθικτα ἀρχαῖα. ὁ σταυρὸς αὐ-
τοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ. καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ
προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι.

Tab. III.

Cod. Biblioth. Vatican. 859.
Ep. S. Polycarpi ad Philipp. Inscr. p. 522

ιγ

Τοῦ ἁγίου, Πολυκάρπου ἐ
πισκόπου σμύρνης,
καὶ ἱερομάρτυρος.
πρὸς Φιλιππησί
ους ἐπιστολή:

Cod. MS. Hist. Graec. iii (ol. xj.) Biblioth. Caesareo-Vindobonensis
Eccles. Smyrn. Ep. Circ. Inscr. ... 604.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θῦ ἡ
παροικοῦσα σμύρναν.
τῇ παροικούσῃ ἐν φι
λομηλίῳ. καὶ πάσαις
ταῖς κατὰ πάντα τό
πον τῆς ἁγίας καθο
λικῆς ἐκκλησίας
παροικίαις.

Cod. Paris. 1452.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θῦ ἡ παροικοῦσα
σμύρναν· τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θῦ
τῇ παροικούσῃ ἐν φιλαδελφί
ᾳ καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάν
τα τόπον τῆς ἁγίας καὶ καθο
λικῆς ἐκκλησίας παροικίαις.

Cod. Barocc. 238 Biblioth. Bodleianae.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θῦ ἡ παροικοῦ
σα σμύρναν. τῇ ἐκκλησίᾳ
τοῦ θῦ τῇ παροικούσῃ ἐν φι
λαδελφίᾳ. καὶ πάσαις ταῖς
κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγί
ας καὶ καθολικῆς ἐκκλη
σίας παροικίαις.

S. CLEMENS.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α.

Praemissa salutatione [Ἡ ἐκκλη]σία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα [Ῥώμην,]

1. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ] Istius *ἐπιγραφῆς*, praeter ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α, ne verbum quidem exhibet Codex Alexandrinus. Cotelerius, quem sequitur Russelius, de suo dedit *Τοῦ ἁγίου Κλημέντος τοῦ Ῥώμης Ἐπισκόπου Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους πρώτη, ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας γραφεῖσα.*

4. [Ἡ ἐκκλη]σία] Miseret me doctorum virorum, quod odio Catholicae veritatis, studioque vanae haereseos adducti, existiment per hanc superscriptionem adjuvari errorem suum, quo Episcopis coaequant Presbyteros. Quia 'nulla peculiaris vel scribentis mentio, vel 'Cleri Romani praerogativa, vel 'Corinthiaci Presbyterii a plebe 'discretio appareat, sed omnes 'ad omnes confertim scribant.' Blondellus, Apol. pro Sentent. Hieronymi de Episc. et Presb. p. 9. At si recte ex principiis suis voluissent argumentari, concludere oportebat, idem jus fuisse Laicis, ac Presbyteris et Episcopis; atque hoc modo deterrimum rerum statum invehere, *ἀναρχίαν*, adversus quam Clemens tota pugnat Epistola. Praeclara vero hac ratiocinatione conficietur, ut Paulus, quia scribit Epistolas una cum Sosthene, Timotheo, Silvano, et fratribus universis, majorem non obtinuerit, quam ultimus Christianorum, in Ecclesiae regimine, auctoritatem. COTEL. Irenaeus, III iii [3, p. 176 ed. Bened.] *ab Ecclesia quae est Romae* scriptam hanc Epistolam dicit, [sic Clemens quoque Alex. Strom. v 12, p. 693 ed. Potter. *ἀλλὰ κἀν τῇ πρὸς Κορινθίους Ῥωμαίων Ἐπιστολῇ*] licet caeteri Clementem ejus scriptorem fuisse sentiant. Maluit autem Clemens Ecclesiae suae quam proprio eam nomine inscribere: vel quia tum Praesules nihil sine Ecclesiae suae consilio agere solerent, ut Cyprianus de se nominatim, Ep. 5, ad Clerum suum, [Ep. 14 ed. Fell.] memoravit his verbis, 'Solus rescribere non potui: 'quando a primordio Episcopatus mei statuerim, nihil sine 'consilio vestro et consensu 'plebis, mea privatim sententia, gerere:' vel etiam ne

S. CLEMENTIS

EPISTOLA AD CORINTHIOS I.

DEI Ecclesia, quae Romae peregrinatur, Ec-

proprias partes tueri videretur, si, ubi restauranda erat apud Corinthios ecclesiasticis viris competens dignitas atque reverentia, aut ipse solus, aut cum eo Clerus sine plebe Ecclesiam illam alloqueretur. Postulabat praeterea recta ratio, ut si quidem prius Corinthii non ad Clementem unum, sed ad Romanos scripserant, Romanorum nomine Clemens, non proprio, rescriberet. COUST. Eo tempore, nulla quidem fuit Romanae Ecclesiae in Corinthiam potestas; nec res Christiana eo in statu erat, ut posset ullus Episcopus in alium jus adsumere, qui paris esset ordinis. Sed nihil vetat, quamvis unus caeteris praeesset, singulari quodam jure, eum tamen auctoritatem dissimulasse; ne qui in superiorem potestatem Corinthi consurrexerunt, putarent rem agi τῶν ἡγουμένων, non ipsius Ecclesiae; atque ipsum Romanae Ecclesiae corpus id probare quod factum erat Corinthi, quidquid de eo Ecclesiae ἡγούμενοι sentirent. Haec causa videtur fuisse, cur Ecclesia scriberet ad Ecclesiam, omissis Rectorum nominibus, quicumque essent. CLER. Rothius, *Anfänge d. Christl. Kirche*, p. 404, censet, ipso tempore quo haec Epistola scripta esset, orbam fuisse Sedem Episcopalem. Vide sis Thomam Rennel in libello cui titulus, *Proofs of Inspiration, or the Grounds of Distinction between the New Testament and the Apocryphal Volume.* Lond. 1822, p. 58.

4. ἡ παροικοῦσα] Apud Euseb. H. E. iv 23, Dionysius τῆς ἐν Κορίνθῳ παροικίας, Philippus τῆς Γορτυναίων παροικίας, Episcopi perhibentur; utrobique regiones omnes istis matricibus Ecclesiis, et eidem episcopali curae subjectae, intelligendae veniunt. Priscis siquidem temporibus, idem fere erat *Paroecia*, quod nunc *Dioecesis* diceretur. Sic Can. xviii, Concil. Ancyrani: [A. D. 315, ap. Routh. Rel. Sac. iv 124.] Εἴ τινες Ἐπίσκοποι κατασταθέντες, καὶ μὴ δεχθέντες ὑπὸ παροικίας ἐκείνης εἰς ἣν ὠνομάσθησαν, ἑτέραις βούλοιντο παροικίαις ἐπιέναι, καὶ βιάζεσθαι τοὺς καθεστῶτας, καὶ στάσεις κινεῖν κατ' αὐτῶν, τούτους ἀφορίζεσθαι. Frustra itaque sunt ii, qui, ex plurium

τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ πα[ροικοῦ]σῃ Κόρινθον, κλητοῖς, ἡγι[ασμέν]οις ἐν θελήματι Θεοῦ, διὰ τοῦ [Κυρίου ἡμ]ῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· [Χάρις ὑ]μῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντο[κράτ]ορος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.

laudat Corinthiorum pietatem,

Α'. [Διὰ τὰς] αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους [γενομ]ένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ [περ]ιπτώσεις, ἀδελφοί,

Presbyterorum hac in Epistola mentione, rem hierarchicam concidisse autumant, et Presbyteranae ἰσοτιμίας imaginem et typum exhiberi gloriantur. FELL. Minus feliciter Cotelerius, *Ecclesia Dei quae incolit Romam.* Infra Ep. II § 5, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κοσμοῦ τούτου. In Inscript. Ep. Polycarpi ad Philipp. τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ παροικούσῃ Φιλίππους. Et in Inscript. Ep. Circularis Ecclesiae Smyrnensis, Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλομηλίῳ. Comparandus etiam Epistolae ad Diognetum auctor, a Fello indicatus, Πατρίδας ἔχουσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι κ. τ. λ. Vita humana a Scriptoribus Sacris peregrinationis habitu frequentius sistitur, e. g. Ps. xxxix 12, I Pet. i 17, ii 11. Sic Hermas, Past. III i 1, 'Scitis vos, Domini servos *in peregrinatione morari?*' Tertullianus, Apol. § 1, 'Scit (Religio Christiana) se '*peregrinam* in terris agere,' &c. Augustin. de Civ. Dei, I, Praef. 'inter impios *peregrinatur* ex fide vivens.' De voce παροικεῖν, omnia more suo, h. e. ὅλῳ τῷ θυλάκῳ, congessit Lemoynius Var. Sacr. tom. ii pp. 48—61. Consulendi omnino sunt Suicerus in voc. et Valesius ad Eusebium, H. E. i 1. Lineam primam usque ad hanc vocem παροικοῦσα literis miniatis exhibet Cod. MStus.

1. τῇ Ἐκκλησίᾳ—Κόρινθον] Rectissime statuit eruditissimus Junius, 'Veteres primitivae Ecclesiae Episcopos, quos viva voce propter locorum distantiam erudire non poterant, per epistolas monere, consulere, objurgare, interdum et universam fraternitatem alloqui et hortari non desiisse.' At non solum singulares personae, aut Ecclesiarum praefecti, sed tota Ecclesiarum universitas hoc ipsum praestabat. Sic Smyrnensis Ecclesiae, sic etiam Ecclesiae Viennae et Lugduni Galliarum Epistolae apud Eusebium occurrunt. [H. E. iv 15, v 1—3.] Adeo non singularis exempli res est praesentis Epistolae formula, Ecclesiae Romanae nomine perscriptae. FELL.

ib. τῇ πα[ροικοῦ]σῃ] Articulus, quem ex ingenio reposuerat Boisius, deest in Edd. ante Wotton. necnon in Russelii libro.

3. [χάρις ὑ]μῖν καὶ εἰρήνη] Sic in cunctis Epistolis Paulinis ad Ecclesias inscriptis, necnon in Ep. ad Philemonem. Quum Timotheum et Titum salutat,

clesiae Dei, quae Corinthi peregrinatur, vocatis, sanctificatis voluntate Divina, per Dominum nostrum Jesum Christum: Gratia vobis et pax ab omnipotente Deo per Jesum Christum multiplicetur.

I. Propter subitas ac sibi invicem succedentes calamitates et casus adversos, qui nobis accide-

ἔλεος quoque apprecatur Apostolus. Optimo jure monet Wottonus sententiam, quocumque modo legatur, cum πληθυνθείη claudi. Caeteri, usque ad Gallandium, Junio praeeunte, legunt ... πληθυνθείη [ἐφ' ὑ]μῶν ἰδίους καὶ ἐπ' ἀλλήλους ... adeo ut finita salutatione Epistola incipiat cum Διὰ γενομένας κ.τ.λ.

6. [Διὰ τὰς] αἰφνιδίους] Ad hanc lectionem, proculdubio veram, quam proxime conjectando accessit ὁ πάνυ Pearsonus, Vind. Ignat. Part. ii cap. 3, cujus conjecturam, a Colomesio probatam, in contextum recepit Wottonus. Literae autem illae duae vel tres, quas, damno hoc in loco Codici MSto casu vel vetustate illato, se vix dignoscere potuisse questus est Editor Cantabrigiensis, mihi saepius, et summa qua potui cura, Codicem inspicienti, oculis nudis et armatis, manifeste tandem visae sunt ΑΙΦ; et certisssime Cod. MS. totam vocem ΑΙΦΝΗΔΙΟΥΣ usque adhuc exhibet, Η pro Ι posito, quae quidem frequens est mutatio. Neque vero casu aut tempore tantum laborat Codex Alexandrinus. Hic et alibi paginas vel totas vel ex parte gallis tinctoriis olim oblevit nescio quis, vana spe literas vetustate fere exesas revocandi adductus.

ib. ἐπαλλήλους] *repeated*, Chevallier. De hac voce audiendus cl. Hermannus ad Sophocl. Antig. 57. 'Propria verbi significatio ea postulat intelligi, 'quae sibi invicem accedunt. 'Primus fortasse usus est hac 'voce Sophocles. Unde non 'mirum, si, ut solent rariora, 'recentioribus demum frequentari coepta est, translata ad 'crebram iterationem.' Exempla dabit Lobeckius, Paralipom. Gr. Gr. p. 471. Cf. Euseb. H. E. i 8, ταῖς κατὰ τὸν οἶκον ἐπαλλήλοις ἠμαύρωσε συμφοραῖς. Longin. de Subl. xx 3, τὴν διάνοιαν τῶν δικαστῶν τῇ ἐπαλλήλῳ πλήττει φορᾷ. Adverbium ἐπαλλήλως in Epist. Vienn. et Lugd. § 6, Routh Reliq. Sacr. i 302.

7. συμφορὰς καὶ [περ]ιπτώσεις,] De tempore harum calamitatum, satis sit ex acervo sententiarum a viris doctis prolatarum nonnullas breviter recensere. Et primum quidem falsus est Guilielmus Burton in eo quod putaverit universam Antiquitatem de tempore quo haec scripta fuerit Epistola prorsus tacuisse; scriptor enim omnium antiquissimus, Hegesippus, diserte posuit dissentionem Corinthiacam intra quinque ultimos Domitiani imperii annos, [scil. A. D. 92—96,] uti testatur Eusebius, H. E. iii, 15, 16. Baronius, qui si eundem

fidem, et *εὐταξίαν*, quae ante natum schisma obtinuerint.

βράδιον [νομ]ίζομεν ἐπιστροφὴν πεποιη[κέν]αι περὶ τῶν ἐπιζητουμένων [πα]ρ' ὑμῖν πραγμάτων, ἀγαπητοί, τῆς τε ἀλλοτρίας καὶ ξένης τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ Θεοῦ, μιαρᾶς καὶ ἀνοσίου στάσεως, ἣν ὀλίγα πρόσωπα προπετῆ καὶ αὐθάδη ὑπάρχοντα εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας

Clementis nostri interpretem audias, haud ullam opinionis suae rationem dignatus est proferre, testimonium Hegesippi adducit ad annum 95, 1, quod scriptionem hujus Epistolae ad annum duodecimum Domitiani refert. Junius, quum ex hisce verbis, tum etiam ex eo quod Clemens habet de S. Petri martyrio, conjicit, fuisse hanc Epistolam Corinthum missam eo tempore quo Clemens exsilio mulctatus fuerat, circa initium Trajani, aut non multo post, et duobus quidem annis vel circiter ante ejus martyrium. At ne dicamus fabulam meram esse totam illam Symeonis Metaphrastae narrationem de exsilio et martyrio Clementis, licet certe cum Clerico quaerere, 'Quis credat, Clementem 'exsulantem, nomine Ecclesiae 'cui praefuerat, Epistolam scrip- 'sisse; quum multo commodius 'ab iis, qui Romae erant, scribi 'posset? An credibile etiam 'est Clementem exsilii sui ne 'minimam quidem mentionem 'facturum fuisse?' Dodwellus, cum quo faciunt tum Pagius tum Orsius, calamitates istas ad Neronis tempora retrahit, in Dissertatione Posteriore adjecta Operibus Posthumis Pearsoni, p. 219 sq. In eamdem sententiam concesserunt Wottonus, Freyius, Gallandius, et Hefelius; atque hanc Epistolam, Neroniana persecutione desinente, stante adhuc Templo Hierosolymitano, nempe circa Aerae vulgaris annum 68, a Clemente scriptam fuisse censent. Quibus rationibus nitatur haec sententia videas apud Wotton. Praef. ad Clem. p. cciii, sq. vel apud Galland. Prolegom. ad Biblioth. Patt. p. xix. Junium secuti sunt Hilgenfeldius, p. 83 sq., et Lipsius, pp. 140–147.

1. *βράδιον*] Ita legendum viderunt Mill. et Wott. Cod. MS. exhibet ΒΡΑΔΕΙΟΝ, quod ita corrigunt Clericus et Birrius, *βραδείαν* . . . hoc scilicet sensu, *seram nos adversionem* (animi) *fecisse intelligimus.*

ib. [*νομ*]*ίζομεν*] Legit Junius *δυσοίζομεν*, satis incommode proculdubio, poeticum quum sit vocabulum, nec usquam nisi apud Poetas, raroque apud ipsos, occurrat. O ante I, vel saltem vestigium aliquod *τοῦ* O, MS. Cod. accuratioribus oculis intuenti visum fuisse adfirmat. Quam accurate hoc in loco MS. Cod. sit intuitus, ipse nescio: mihi quam accurate eum inspicienti nihil hujusmodi visum fuit, neque Millio, qui et ipse contulit, et in suo Codice hoc in loco observavit: 'Immo vero 'in MSto Cod. neutiquam certo 'deprehendas O, sed obscurum 'nescio quid, quod aeque sit 'pars literae M: certe in voce '*νομίζομεν* postea M et O parum 'admodum differunt, ita ut fa- 'cile credam ex vestigio literae,

runt, tardius, fratres, nosmetipsos convertisse existimamus ad ea, quae fuerunt quaesita inter vos, dilecti, et seditionem impiam ac detestandam, inter vos ortam, Deique electis peregrinam et alienam, quam pauci homines temerarii et audaces in tantum insolentiae accenderunt, ut honorificum et

'quod occurrit, collato cum M 'in voce νομίζομεν p. 35 ed. 'Junianae [§ 26] etiam et hic 'legi debere νομίζομεν.' Grabius etiam in suo Cod. reposuit νομίζομεν; nullus igitur dubito, quin legendum sit νομίζομεν. WOTT. ἀναγκαζόμεθα mallet Boisius. νομίζομεν, quam vocem et Junius ipse primum dederat, ni fallor, genuina est lectio. Codex MS. adhuc exhibet partem dextram literae M; et lacuna non est plurium quam trium literarum. Vana ergo est conjectura Clerici δοκήσομεν, neque admittenda γνωρίζομεν, quam emendationem, a Freyio tanquam propriam datam, et a Birrio, Gallandio, et Schoenemanno, utpote pressius accedentem ad B. Pauli stylum quem passim usurpat S. Pater, probatam, iram vix cohibens sibi vindicat Wetstenius, Prolegom. ad Nov. Test. p. 65.

ib. ἐπιστροφὴν πεποιη[κέν]αι] Ἐπιστρέφεσθαι, et ἐπιστροφὴν ποιεῖν est, *curare, animadvertere, animum adhibere vel adjicere.* JUNIUS. Ruchatus confert epistolam Philippi ad Athen. inter Philipp. Demosthenis, πολλάκις μου πρέσβεις ἀποστείλαντος .... οὐδεμίαν ἐποιεῖσθε ἐπιστροφήν.

2. ἀγαπητοί,] De hoc loco amovendum esse censet Junius [quemadmodum Boisius quoque legi debere pertendit] et cum praecedente ἀδελφοί conjungendum: neutiquam vero probanda est haec critica nimis emendatio. WOTT.

3. καὶ ξένης] Ita corrigendum viderunt vulgatum ξένοις, Boisius, Cotel. Wotton. Dresselius. Lectionis alterius patrocinium sibi suscipiendum existimavit Gallandius, praeeunte Millio; quos si audias, S. Pater schisma exhinc reprehendit, quod sit Christianis, ξένοις scilicet, et, antecessorum fidelium more, *advenis in terra electisque a Deo,* maxime abominandum. Cum Millio stant Schoeneman. et Hefelius.

4. πρόσωπα] Hanc vocem πρόσωπον eodem sensu pro homine usurpatam habes in Epistola secunda S. Pauli ad Corinthios, i 11, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν: quem sequitur Clemens hic et infra § 47. Conf. Ignatium in Ep. ad Magn. § 6. Sic Concil. Chalced. Can. 3, τῶν προσώπων τῶν μάλιστα τῆς ἐκκλησιαστικῆς δεομένων βοηθείας. ap. Routh. Script. Eccles. Opusc. i 55.

5. εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας] Hanc loquendi rationem viris eruditis tolerabilem visam fuisse miror; non enim seditionem in tantum vecordiae vel superbiae inflammarunt schismatici; sed hoc eorum fastu, vel temeritate, contigit. Id olim videns Boisius legendum conjecit, εἰς το-

ἐξέκαυσαν, ὥστε τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον ὄνομα ὑμῶν μεγάλως βλασφημηθῆναι. Τίς γὰρ παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; τήν τε σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; ἀπροσωπολήπτως γὰρ πάντα ἐποιεῖτε, καὶ τοῖς νόμοις τοῦ Θεοῦ

σοῦτον, ὑπὸ ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, *usque adeo, prae superbia accenderunt:* ad auctoris mentem recte quidem. Sed minore mutatione reponendum, εἰς τοσοῦτον ἀπονοίᾳ vel ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, *in tantum, per adrogantiam,* vel *stultam audaciam, inflammarunt.* Nam ἀπόνοια σημαίνει δύο, τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν θρασύτητα, sicut ait Etymologici Magni scriptor; et huc convenit vel haec, vel illa significatio. DAVIS. Ἄνοια proprie amentiam, insaniam significat; nec inficior ἀπόνοιαν idem significare, vid. Suid. ut et desperationem ortam ex rebus malis; hoc tamen in loco innui videtur superbia illa et elatio animi, unde praecipue oriuntur schismata et haereses, et qua, proculcata Ecclesiae authoritate, plerumque propagantur; quae quidem significatio S. Chrysostomo est adeo familiaris, ut dubitem, an unquam hac voce aliter utatur. Vol. v, Hom. xxiii, xxiv [ed. Savil. Hom. iii, iv, in illud, *Vidi Dominum,* &c. Esai. vi 1. ed. Bened. tom. vi p. 112 et sq.] Idem etiam et apud Clem. Alexand. significat ἡ ἀπόνοια. Cohort. ad Gent. [§ 9, p. 69 ed. Potter.] ὁ μὲν γὰρ (Θεὸς) ἐκ δούλων υἱοὺς ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται· οἱ δὲ καὶ υἱοὶ γενέσθαι ὑπερηφανήκασιν. Ὦ τῆς ἀπονοίας πολλῆς! τὸν Κύριον ἐπαισχύνεσθε; κ. τ. λ. neque alia hoc in loco aptior esse potest hujus vocis significatio, sive cum MSto et editis codicibus legamus εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας, sive cum Boisio εἰς τοσοῦτον ὑπὸ ἀπονοίας. Eodem in sensu explicanda est haec vox § 46 hujus Epistolae. WOTT. Optime, ut in Vet. Glossis: ''Ἀπόνοια, *con-* ' *tumacia, dementia:* ἀπονοίᾳ, ' *temeritate.* Ἀπονενοημένος, *te-* ' *merarius, demens.*' Vide Theophrasti Char. c. vii, περὶ ἀπονοίας, et c. xxv, περὶ ὑπερηφανίας, et ad illa Casaubonum. CLER. Ad locos a Wottono indicatos, addas Chrysost. de Sacerdot. iii § 1, vi § 12. Plura dabit Matthaei, J. Chrysostomi Homiliae IV. Hom. iii, not. 3. ἄνοια Schutzius vertit *superba stultitia* apud Aeschyl. Sept. c. Theb. 402.

1. τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον] Sic infra quoque § 47, τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας.

3. Τίς γὰρ παρεπιδημήσας] Hic locus usque ad vocem ἐπορεύεσθε

illustre nomen vestrum, et ab omnibus amari dignum, vehementer blasphemaretur. Quis enim apud vos diversatus omni virtute plenam firmamque ac stabilem fidem vestram non probavit? sobriamque et moderatam in Christo pietatem non est admiratus? et splendidos ac liberales hospitalitatis vestrae mores non praedicavit? et perfectam certamque cognitionem vestram non beatam existimavit? Omnia enim sine personarum intuitu a vobis fiebant, et in Dei legibus ambulabatis, praepositis

legitur ap. Clem. Alex. Strom. iv. 17, p. 610 ed. Potter.

4. *πανάρετον*] Eusebius, H. E. i 2, *τὴν τοῦ Χριστοῦ πάνσοφον καὶ πανάρετον διδασκαλίαν.*

ib. *ὑμῶν πίστιν*] *πίστιν ὑμῶν* Clem. Alex.

5. *καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ*] Codex MS. exhibet ΕΠΙΕΙΚΗΝΝΧΩ.

8. *καὶ ἀσφαλῆ*] Apud Gallandium *καί* non legitur, non tam editoris forsitan quam typographi errore. Cod. MS. exhibet ΑΣΦΑΛΗΝ.

9. *τοῖς νόμοις*] Clem. Alex. *ἐν τοῖς νομίμοις.* Quae genuina lectio, ut ex cap. iii et xl liquet. COLOM. Nuspiam, quod memini, apud LXX vel in Novo Testamento *νόμοι* effertur pluraliter, pro legibus vel praeceptis Dei, sed tantum singulariter, et denotat Dispensationem sive Legem, vel Moralem, vel Mosaicam, vel Christianam, praecipue vero Mosaicam; quum Christiana Dispensatio fere ubique vocetur Evangelium. Divinae autem leges ubique nuncupantur *ἐντολαί, προστάγματα, κρίματα, κρίσεις, διατάγματα, μαρτύρια,* et *δικαιώματα,* nusquam *νόμοι.* Nec absimile est Clementem hunc morem *νόμος* nonnisi singulariter efferendi observasse inviolatum: aliter enim videretur occasionem praebuisse Judaizantibus Christianis obligationem utriusque Legis, Christianae scilicet ac Mosaicae jugum non ponendum fidelibus imposuisse, dum Corinthios docet *ἐν τοῖς νόμοις πορεύεσθαι.* Me sane haud fugit *ἐν τοῖς νόμοις ἐπορεύεσθε* in libro Danielis semel reperiri; [ix. 10] nullus tamen hanc ob causam a mea sententia discedo; versio enim illa Danielis, quae hodie habetur, quaeque temporibus S. Hieronymi in usu fuit, neque est LXX virorum, neque Apostolica authoritate (quod quidem de caeteris partibus Bibliorum Graecorum, quae hodie leguntur, jure adfirmetur) neque Ecclesiastica munita; quum sit versio Theodotionis, transfugae a Christiana fide. Vide S. Hieron. Praef. in Dan. Apud Ezechielem legimus, *ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύεσθε,* xx 13, et *ἐν τοῖς προστάγμασί μου οὐκ ἐπορεύθησαν,* vers. 16, et *ἐν τοῖς νομίμοις τῶν πατέρων ὑμῶν μὴ πορεύεσθε,* vers. 18. *νομίμοις* igitur veram esse lectionem, non est locus dubitandi, si quid habeat authoritatis Clem. Alex.

ἐπορεύεσθε, ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ τιμὴν τὴν καθήκουσαν ἀπονέμοντες τοῖς παρ' ὑμῖν πρεσβυτέροις· νέοις τε μέτρια καὶ σεμνὰ νοεῖν ἐπετρέπετε· γυναιξίν τε ἐν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν, ἔν τε τῷ κανόνι τῆς ὑποταγῆς ὑπαρχούσας, τὰ κατὰ τὸν οἶκον σεμνῶς οἰκουργεῖν ἐδιδάσκετε, πάνυ σωφρονούσας.

Continuatio laudis Corinthiorum.

Β'. Πάντες τε ἐταπεινοφρονεῖτε, μηδὲν ἀλαζονευόμενοι, ὑποτασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑποτάσσοντες, ἥδιον

si quid perpetuus et usitatus apud LXX Intt. dicendi mos, siquid N. T. phraseologia, siquid paene ipsa verba apud Ezechielem, siquid denique Clemens ipse, qui paullo inferius [§ 3] habet ἐν τοῖς νομίμοις τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι. Lego igitur, refragante licet Cod. MSto, cum Clem. Alex. ἐν τοῖς νομίμοις. WOTT. Equidem in Wottoni partes discedo. Tu vide quae habet Clemens noster infra § 40, τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ Δεσπότου ἀκολουθοῦντες. Emendationi favet Pastor seu Hermas, a Coustantio indicatus, Vis. i, Num. 3, 'ut reddat illis repromissio-'nem, quum servaverint *legiti-'ma Dei.*'

1. ἡγουμένοις] [Guil.] Burtonus vocem ἡγούμενοι hic et alibi interpretatur magistratus civiles; affirmatque, voce πρεσβύτεροι, quae in sequentibus verbis legitur, intelligendos esse, non Ecclesiae Presbyteros, sed tantum grandiores natu, prout opponuntur νέοις, juvenibus, qui sequuntur. Haec vero sunt violenter detorta a viro docto, dum ὑποθέσει δουλεύει. Si Clemens ageret de seditione erga magistratus ethnicos, in quos surrexissent Christiani, speciosius obtrudi hic posset vox ἡγούμενοι pro magistratibus. Nunc, quum ea vox significet omnes, qui in quavis re praeeunt, sive in Republica, sive in Ecclesia, voci tribuenda est alterutra potestas, prout res, quae agitur, postulat. Vide Hammondum ad Heb. xiii 7. Jam autem nullius seditionis in magistratus civiles insimulat Corinthios Clemens, sed tantum discordiae in Ecclesia, qua fiebat, ut nonnulli adversarentur ἡγουμένοις, qua voce proinde significantur tantum ii qui praeerant Ecclesiae. Eadem ratio suadet, τοῖς παρ' ὑμῖν πρεσβυτέροις intelligendum de Ecclesiae Presbyteris, non de magistratibus Corinthiorum, qui erant ethnici. Nec vetat oppositio τῶν νέων, quae sequitur; potuere enim juniores quidem Christiani in seniores, munere, non minus quam aetate, insurgere. CLER. Ep. ad Hebr. xiii 7, Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, et 17, Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν. Cf. Ignat. ad

vestris subditi, et presbyteros qui sunt inter vos debito honore prosequentes. Juvenibus, ut moderata et honesta sectarentur, mandastis; mulieres in inculpabili, honesta, et casta conscientia omnia peragere jussistis, diligentes maritos suos, prout officium postulat; et in obedientiae canone se continentes, res domesticas cum gravitate administrare docebatis, omnino honeste se gerentes.

II. Omnes humili animo eratis, in nullo inani Eph. v 21.
gloriationi dediti, aliorum jugo subjecti potius 1 Pet. v 5.

Magn. § 6, τοῖς προκαθημένοις.

3. ἐπετρέπετε] Vanae sunt Junii conjecturae προυτρέπετε, vel ἐπετρέφετε, aut potius ἐξετρέφετε, neque magis placet Boisii ἐπεσκήπτετε. Nam verbum ἐπιτρέπειν *jubendi*, *injungendi* vim habet, e. g. apud Xenoph. Anab. VI iii 11. Quod orthographiam adtinet fallitur Wottonus. ΝΕΟΙΣ non ΝΑΙΟΙΣ exhibet Codex MStus.

5. στεργούσας καθηκόντως] Similia sunt quae habet Polycarpus in Ep. ad Philipp. § 4. Eaque, si Guil. Burtonum audias, a Clemente nostro mutuatus est priscus ille Smyrnaeorum Episcopus.

6. τῷ κανόνι τῆς ὑποταγῆς] Sic infra § 7, τῆς κλήσεως κανόνα, et § 41, τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα. Cf. Ep. ad Gal. vi 16.

7. τὰ κατὰ τὸν οἶκον] τὰ μετὰ τὸν οἶκον apud Clericum ex operarum incuria natum videtur.

ib. σεμνῶς] Hanc vocem in versione sua omittit Junius.

8. οἰκουργεῖν] αὐτουργεῖν huic loco convenientius esse arbitratur Junius, et lectorem remittit ad Clem. Alex. in Paedag. III, [cap. xi, p. 292 ed. Potter.] ἡ δὲ αὐτουργία ταῖς γυναιξὶ μάλιστα τὸ γνήσιον ἐπιφέρει κάλλος κ. τ. λ. Boisius mallet οἰκουρεῖν. Emendationem Junii probat Sancroftius. ὑπουργεῖν legendum censet Davisius. Nihil autem mutandum, quum, quod et cl. Millius jamdudum observavit, hic ipse librarius, qui Biblia integra quibus Epistola haec Clementis appenditur transcripsit, in Ep. ad Tit. ii 5, pro οἰκουρούς, quemadmodum alii Codices exhibent, scripserit οἰκουργούς.

ib. πάνυ σωφρονούσας] Haec verba priore linea post ὑπαρχούσας collocanda videntur, addita copulandi particula: in hunc modum, ὑπαρχούσας καὶ πάνυ σωφρονούσας, τὰ κατὰ τὸν κ. τ. λ. BOIS.

10. ἥδιον] Hanc veram MSti lectionem exhibuerunt Grabius, Wott. Galland. Schoenem. Hefelius, Reithmayrus. Caeteri omnes cum Junio μᾶλλον. Allusisse videtur S. Pater ad Act. xx 35, ubi conferendus Wetstenius.

διδόντες ἢ λαμβάνοντες· τοῖς ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι, καὶ προσέχοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπιμελῶς, ἐστερνισμένοι ἦτε τοῖς σπλάγχνοις, καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑμῶν. Οὕτως εἰρήνη

1. ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ] Forte doctrinam salutis, ex S. Scripturis haustam, intelligit ut Basilius ad Meletium, Ep. 56, ὠφέλιμα διδάγματα ἢ ἐφόδια πρός τε τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, καὶ τὸν μέλλοντα. Sic Cyrillus Hierosol. Catech. v vult Catechumenos suos fidem in cordibus insculptam habere, καὶ ἐπ' αὐτῆς λέξεως μνημονεῦσαι, i. e. verba ipsa symboli mente et memoria tenere, καὶ ἐφόδιον ἔχειν ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς. Vel potius τὰ βιωτικά, ad victum et vestitum necessaria, τῶν ἐφοδίων nomine intelligenda sunt, ut Paulus, I Tim. vi 8, Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. et Hebr. xiii 5, ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν. JUNIUS. Perinde est, sive de animi, sive etiam corporis, viatico [sicut Guil. Burtono et Wakio visum est] haec intelligantur; sensus enim de utrovis recte constabit. FELL. In Prooemio Const. Apost. ubi ad hunc locum allusisse ejus operis auctorem conjicit Pearsonus, Vind. Ignat. p. 63, ὡπλισμένοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ respondent his vocibus τοῖς ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι ... et recte, ni fallor, ista ἐφόδια interpretatur Wottonus commeatus et apparatus, quibus opus est in militia nostra Christiana. Ea quibus in hac peregrinatione ad victum quotidianum Christi fidelibus opus est, intelligit Dresselius. Ἐφόδια δοῦναι, *subsidia* argumentorum scil. *ministrare*, Interp. ap. Irenaeum, I, Praef. §. 3, p. 4, ed. Massuet.

2. προσέχοντες τοὺς λόγους] Apud LXX saepe conjungitur hoc verbum cum accusativo. Ad λόγους referri debet ἐστερνισμένοι vel ἐνεστερνισμένοι. CLERICUS.

3. ἐστερνισμένοι] *dilatati eratis in visceribus vestris.* Clementi ἐστερνισμένοι sunt qui Latinis *pectorosi, homines lati capacisque pectoris.* Respexit dubio procul ad II Cor. vi 11–13, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται· οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν .... πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Quocirca suspicari quis possit, particulam ἐν e Clementino textu excidisse. COTELER. Hesychius et Suidas interpretantur ἐνστερνισάμενος, περιπτυξάμενος, *complexus*, quia hoc fit pectora conjungendo. Hinc *complexi* hic *visceribus* dicentur, qui in intima viscera id, de quo sermo est, admiserint. Postea verbum hoc ἐνστερνίζομαι frequentius a Scriptoribus Christianis usurpari coepit, hoc scilicet sensu, *in pectus admitto*, cujus etiam intenditur significatio additis verbis τοῖς σπλάγχνοις. CLERICUS. ἐστερνισμένοι ἦτε (subintelligitur τοὺς λόγους vel αὐτοὺς) τοῖς σπλάγχνοις, *ad verba ejus diligenter attendentes recondita servabatis intime in visceribus;* quo in

quam alios vobis subjicientes, lubentius dantes Act. xx 35.
quam accipientes: Dei viatico contenti, et ad verba ejus diligenter attendentes intime recondita in visceribus servabatis, ejusque passiones vobis Gal. iii 1.
prae oculis erant. Sic alta et beata pax, cum inexplebili benefaciendi desiderio, omnibus data fuit;

sensu legimus Const. Apost. *καὶ ἐνεστερνισμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ.* [Prooem. Lib. I, ubi Cotel. in versione Turrianum sequitur, *timorem ejus toto pectore amplexi*, in notis autem passivo sensui favet, *circumdati ac pectus muniti timore Dei.*] Clem. Alex. *καινῆς δὲ ἄλλης τῆς Χριστοῦ διαίτης μεταλαμβάνοντας, ἐκεῖνον, εἰ δυνατὸν, ἀναλαμβάνοντας ἐν ἑαυτοῖς ἀποτίθεσθαι, καὶ τὸν Σωτῆρα ἐνστερνίσασθαι.* [Paed. i 6, p. 123 ed. Potter.] Huic etiam accedit Zonaras, qui cap. i Concil. Gen. 7, *ἐνστερνιζόμεθα* explicat, *ἀγαπητικῶς δεχόμεθα, καὶ κατασπαζόμεθα.* S. Chrysostomus, *ὁ ταύτην (δικαιοσύνην) ἐνστερνισάμενος*, et *ἐνστερνισάμενοι δίκαια πράγματα.* WOTT. Ad calcem paginae Wakius, *ye embraced.* In contextu dederat, *were enlarged in your bowels.* Lipsius, *amore Eum complexi estis.* Herzogius, *Euere Brust war geöffnet der Liebe.* Melius, ni fallor, Ruchatus, *vous aviez le coeur plein de compassion:* loca tamen quae profert interpretationem minime confirmant. Euseb. de Mart. Palaest. 8, *γυνὴ μείζονα τοῦ σώματος τὸν λογίσμον ἐνεστερνισμένη*, et 11, *τοσαύτας ... μνήμας αὐτῶν [γραφῶν] ἐνεστέρνιστο.*

ib. *τὰ παθήματα αὐτοῦ*] Hoc *αὐτοῦ*, ut Cotel. Wott. Freyio, Galland. Proleg. 8, Hilgenfeldio visum, non potest ad aliud referri quam ad praecedens *Θεοῦ*, unde facile evinci potest, si fides Clementi sit habenda, Christum esse Deum; immeritoque a Photio, Cod. CXXVI, male haberi S. Patrem, quod nimis humiliter de Divina Christi natura sensisse videatur. Ex hoc autem loco, judice Coustantio, aperte praevertitur haeresis Nestoriana. Conf. Calvin. in Act. xx 28. Freyius confert S. Ignatii verba ad Rom. § 6, *ἐπιτρέψατέ μοι μιμητὴν εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Θεοῦ μου.* A mentione *αἵματος Θεοῦ* multi in Ecclesia non abhorruerunt, uti videre est apud Wetstenium in notis ad Act. xx 28. Junius in *μαθήματα* mutatam voluit MSti lectionem, quam e Caii Fragmento firmari docet Routhius, Reliq. Sacr. ii 131, *ὁ γὰρ εὔσπλαγχνος Θεὸς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἐβούλετο ἔξω ἐκκλησίας γενόμενον ἀπολέσθαι μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν.* Fleurius tamen, Hist. Eccl. ii 33, tom. i p. 277 ed. Lat. in 8°, Junii conjecturam secutus est.

4. *εἰρήνη βαθεῖα*] Imperatoribus Antonino et Commodo de *οἰκουμένης εἰρήνῃ βαθείᾳ* gratulatur Athenagoras, Legat. § 1. Conf. Euseb. H. E. i 2, *εἰρήνην βαθεῖαν φιλίας.*

βαθεῖα καὶ λιπαρὰ ἐδέδοτο πᾶσιν, καὶ ἀκόρεστος πόθος εἰς ἀγαθοποιΐαν, καὶ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου ἔκχυσις ἐπὶ πάντας ἐγίνετο· μεστοί τε ὁσίας βουλῆς ἐν ἀγαθῇ προθυμίᾳ μετ' εὐσεβοῦς πεποιθήσεως ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς τὸν παντοκράτορα Θεὸν, ἱκετεύοντες αὐτὸν ἵλεως γενέσθαι, εἴ τι ἄκοντες ἡμάρτετε. Ἀγὼν ἦν ὑμῖν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ὑπὲρ πάσης τῆς ἀδελφότητος, εἰς τὸ σώζεσθαι μετ' ἐλέους καὶ συνειδήσεως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ· εἰλικρινεῖς καὶ ἀκέραιοι ἦτε, καὶ †ἀναμνησίκακοι† εἰς ἀλλήλους. Πᾶσα στάσις καὶ πᾶν σχίσμα βδελυκτὸν ὑμῖν· ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι τοῖς πλησίον ἐπενθεῖτε· τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἴδια ἐκρίνετε· ἀμεταμέλητοι ἦτε ἐπὶ πάσῃ ἀγαθοποιΐᾳ, ἕτοιμοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Τῇ παναρέτῳ καὶ σεβασμίῳ πολιτείᾳ κεκοσμημένοι πάντα ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ ἐπετελεῖτε· τὰ προστάγματα καὶ

1. ἐδέδοτο] Cod. MS. ΕΔΕΔΕΤΟ, uti et mox, l. 3, ΠΕΠΟΙΗΘΗΣΕΩΣ.

2. ἀγαθοποιΐαν] Cf. S. Pet. I iv 19, ἐν ἀγαθοποιΐᾳ. Vocem frequentat Clemens noster.

6. ἵλεως γενέσθαι] Junius, Fell. Cotel. Colom. Ittig. et Coust. mallent ἵλεων. Nihil autem muto; ἵλεως enim, ut post Wotton. vidit Gallandius, adverbialiter usurpatum, *propitie*, vel *animo propitio*, satis consonum est τῷ γενέσθαι.

ib. εἴ τι ἄκοντες ἡμάρτετε] Similia sunt quae legas § 51.

7. τῆς ἀδελφότητος] Sic I Pet. ii 17, Τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε.

8. καὶ συνειδήσεως] Recte se non habet oratio; συνείδησις enim vox est media; proque epitheti ratione, bonum fit, vel malum. Boisius legit, συνειδήσεως ἀγαθῆς. Junius vero, συνδέσεως [*concordia*] quod melius. Forsan vero optime rescripseris, καὶ συνευδοκήσεως. Haec vox animorum veluti harmoniam denotat, et huic loco adprime convenit. DAVIS. Rothius conjicit συναισθήσεως *commiseratione*, vel συναιτήσεως, *communi oratione*. Boisii correctionem sequitur Versio Hefeliana. Cod. MSto cum Wott. adhaeret Gallandius, verteret autem potius *unanimi consensu*. Vid. § 34, ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες τῇ συνειδήσει.

9. τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ·] In Officio Mortuorum Deum rogamus ut numerum electorum explere velit.

10. †ἀναμνησίκακοι†] Rectius ἀμνησίκακοι. BOIS. ITTIG. Op-

plena etiam super omnes Spiritus Sancti effusio facta est; sanctaque voluntate pleni, bona animi promptitudine, cum pia confidentia, manus vestras ad Deum omnipotentem extendistis, supplicantes ei, ut esset erga vos animo propitio, si quid inviti peccassetis. Labor omnis et contentio vestra diu noctuque pro universa fraternitate erat, ut numerus electorum ejus cum commiseratione et conscientia salvaretur. Sinceri inter vos invicem, innoxii, et omnis injuriae immemores eratis. Seditio omnis et scissura vobis abominanda erat; proximorum delicta lugebatis, illorum defectus vestros censebatis: propter benefacta nulla poenitentia ducti, ad omne bonum opus prompti eratis. Ornati vene- 2 Cor. ix 8. Tit. iii 1.
randa et omnibus numeris absoluta conversatione, omnia in timore ejus peragebatis: mandata et

time; nam *ἀναμνησίκακοι* si dicerentur, ii significarentur, qui revocarent in memoriam injurias ab aliis acceptas. Hinc atque ex innumeris aliis deprehendimus locis, eum qui Cod. Alex. exscripsit, non satis adtente officio suo defunctum, qui talia menda plane contraria Clementis animo reliquerit. CLER. MSti lectionem mendosam Wottonus cum aliis sic emendat, *ἀμνησίκακοι*. Mallem cum Birrio *παναμνησίκακοι*: *omnis inter vos offensae immemores*. Delectatur certe hujuscemodi compositis S. Pater. Sic mox hic *τῇ παναρέτῳ ...πολιτείᾳ*. § 33, *τῷ παμμεγεθεστάτῳ*, et post pauca, *τὸ παμμεγεθὲς κατὰ διάνοιαν*. § 35, *ὁ πανάγιος*. § 45, *τῷ παναρέτῳ ὀνόματι*. § 57, *ἡ πανάρετος σοφία*. GALL.

12. *τοῖς πλησίον*] Junius et Fellus mallent *τῶν πλησίον*. Cotel. et Colom. *τῶν*, vel *πλησίων*, et nihil quidem frequentius quam a librario nostro O cum Ω permutari. Rectius autem, opinor, Boisius, qui legit *τοῖς τῶν πλησίον*. Eamdem ellipsin habes apud Eurip. Hec. 975 ed. Matth. *Σῶσόν νυν αὐτόν, μηδ᾽ ἔρα τῶν πλησίον*.

ib. *ὑστερήματα*] Cf. II Cor. viii 14, *ὑστέρημα*, *inopiam*, Vulg.

14. *ἕτοιμοι εἰς πᾶν*] Hermas, Past. III ix 24, 'in omnes homines ad faciendam misericordiam *prompti*.'

16. *ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ*] Malim *ἐν τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου*, ut deinde linea sequente, pro *τὰ δικαιώματα τοῦ Κυρίου*, scribatur *τὰ δικαιώματα αὐτοῦ*· rectius enim subjicitur relativum, quam praecedit. BOIS.

ib. *καὶ τὰ δικαιώματα*] Haec verba, quae desunt Edd. restituit ex MSto Wottonus. Ea

τὰ δικαιώματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο.

Quomodo proruperit schisma.

Γ΄. *Πᾶσα δόξα καὶ πλατυσμὸς ἐδόθη ὑμῖν, καὶ ἐπετελέσθη τὸ γεγραμμένον, "Ἔφαγεν καὶ ἔπιεν, καὶ "ἐπλατύνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγα-*

legebat Boisius quoque in suo exemplari, uti ex notis illius patet. Quin et illa legisse Junium, ex ejus versione, *mandata et praecepta Domini*, constare recte monet Gallandius.

1. *ἐπὶ τὰ πλάτη*] Junius, Boisius, et Fellus malunt *ἐπὶ τὰς πλάκας*, proculdubio respicientes ad II Cor. iii 3, *οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.* Ipse retineo *πλάτη*; legitur enim in Proverbiis, vii 3, *ἐπίγραψον δὲ ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας*, et passim apud LXX Intt. Irenæus, *ἐν τῷ πλάτει σου τοῦ νοῦ.* Origenes, Comm. in S. Matt. *ἐπίγραψον ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας.* [*ἀπογράψασθαι κ.τ.λ.* tom. iii p. 445 ed. Ben.] Chrysostom. *τῷ πλάτει τῆς διανοίας ἐναποθέμενος.* Comm. in Genes. p. 17, [tom. i ed. Savil.] *εὐρύναντες ὑμῶν τὸ πλάτος τῆς διανοίας*, p. 51, et in alio loco, *ἐν τῷ πλάτει τῆς ψυχῆς*, apud S. Hippolytum de Anti-Christo, *ἐγκατασπείρῃς τῷ πλάτει τῆς καρδίας σου, ὡσπεροῦν καθαρᾷ γῇ.* Et apud S. Hieronymum ad Eustochium, 'Et mirum in modum illi, quem 'in *latitudine* pectoris tui paullo 'ante descripseras.' Et in versione Hieronym. Ezech. [Jeremiae] xvii 1, *Peccatum Judae scriptum est stylo ferreo—exaratum super latitudinem cordis eorum.* WOTT. Apud LXX Jeremiae locus exhibet in ed. Complut. *ἐπὶ πλακὸς τῆς καρδίας αὐτῶν*, in aliis libris *ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς καρδίας αὐτῶν.* Notandum autem est quatuor priores versus hujus capitis e Codd. Vatic. et Alex. abesse, neque eos ponere Augustinum hunc locum citantem capp. vii et viii Lib. 13 contra Faustum.

3. *Πᾶσα δόξα*] Huc usque laudantur Corinthii; et illorum pii, sancti, et religiosi mores ipsis ob oculos ponuntur; ut vituperium, propter vitia in quae degenerarunt, acrius illorum animos pungeret. Transitio autem paullo abruptior est; et majoris evidentiae causa, quaedam addi posse videntur, ut, *Ἀλλὰ νῦν οἷα ἐξ οἵων*, vel tale aliquid. JUNIUS. Ante haec verba, *Καὶ τοιοῦτοι μέν ποτε ἦτε, νῦν δὲ τί*; inserendum esse putat Boisius. Abruptam nimis esse hanc transitionem non diffiteor. Nihil tamen interponendum esse censeo, quum Photius dudum notavit, esse tam in priore, quam in posteriore Epistola, *νοήματα ἐρριμμένα πως, καὶ οὐ συνεχῆ τὴν ἀκολουθίαν φυλάττοντα.* WOTT.

ib. *πλατυσμὸς*] Ut Cyrillus in Catena nostra in Psalmos interpretatur, est *πραγμάτων εὐθυμία* [*ἴσ. εὐθηνία.* COTEL.] *καὶ εὐρυχωρία.* Corinthus enim illis temporibus, ut Chrysostomus in argumento I ad Corinth. Epist. author est, urbs magna fuit *καὶ πολυάνθρωπος, πλούτου καὶ σοφίας ἕνεκεν θαυμαστή, καὶ*

praecepta Domini in latitudine cordis vestri altius Prov. vii 3.
insculpta erant.

III. Omnis honor et dilatatio vobis data est, et scriptum illud impletum est, *Edit, bibit, dilatatus* Deut. xxxii 15.
et incrassatus est, et recalcitravit dilectus. Ab hoc

τῆς Ἑλλάδος τὸ κεφάλαιον· τὰ γὰρ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἀθλίως διέκειτο λοιπόν, τῆς ἀρχῆς πάλαι μεταπεσούσης. [tom. x p. 2 ed. Ben.] JUNIUS. Haec vox apud profanos authores significat *dilatatio, diductio,* vel *distensio in latum:* [de vini facultate Dioscorides, v 11.] item *jactantia, ostentatio, loquacitas.* [Accipiunt pro *Jactatio,* etiam pro *Loquacitas* ap. Athenaeum, xiii 9.] Apud Patres frequentius denotat *laetos animi affectus,* qui piorum mentibus oboriuntur ex conscientia rite et sincere praestiti officii sui, iis divinitus a S. Spiritu immissos; hinc Origenes περὶ Εὐχῆς, [§ 30, Opp. i 265 D ed. Ben.] θλίψει ἐπλάτυνές με. Συνεργίᾳ γὰρ καὶ παρουσίᾳ τοῦ παραμυθουμένου καὶ σώζοντος ἡμᾶς Λόγου Θεοῦ, τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν ἱλαρὸν καὶ εὔθυμον ἐν τῷ καιρῷ τῶν περιστατικῶν ἀπὸ Θεοῦ γινόμενον πλατυσμὸς ὠνόμασται. *Dilatatio* apud Latinos Patres eamdem significationem obtinet. WOTT. Cum Junio facit Boisius, *opulentia et libertas.* Wakius et Chevall. *enlargement.* D. Paulus ad Cor. Ep. II vi 11, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται, quae verba ita interpretantur nonnulli, *animus noster solatium sentit atque hilaritatem.* ib. 13, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Sic Hermas, Past. II v 1, "Spiritus Sanctus qui habitat in "te .... gaudens dilatabitur." In malo sensu accipit Herzogius, *Aller Ruhm und eitle Prahlerei;* quam notionem illustrabit Scholiastes in Aristoph. Equit. 830 ed. Brunck. τί θαλαττοκοπεῖς καὶ πλατυγίζεις; .... Ἄμφω μεγαλορρημοσύνης ῥήματα, καὶ πλατύνῃ καὶ ἀλαζονεύῃ.

4. Ἔφαγεν καὶ ἔπιεν] Haec verba citantur ex Deut. xxxii 15, paullulum aliter quam apud LXX, Καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη. καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος· ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη. S. Chrysostomus, propius ad Clementis lectionem, Hom. i in Gen. Ἔφαγεν καὶ ἔπιε, καὶ ἐλιπάνθη, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος. Uterque Pater ex LXX citasse videtur memoriter. WOTT. Semel in gratiam juniorum observandum, Clementem ut et reliquos Patres ad exemplum Apostolorum (1°) plerumque LXX Graecam versionem sequi, ubi etiam parum accurate fontes Hebraicos exprimunt, modo summa rei conveniat; non quod crederent corruptos esse fontes, sed quod usitatam et receptam versionem sequi mallent, quam infirmioribus illi assuetis scandalum praebere. (2°) conjungere nonnunquam plura testimonia, tametsi ex diversis petita locis, quasi eodem perscripta essent loco, nonnunquam etiam paullulum immutare, et ad rem suam accommodare. FREY.

5. ἀπελάκτισεν] Sic dedi pro ἀπεγαλάκτισεν, Cod. MSti lec-

" πημένος." Ἐκ τούτου ζῆλος, καὶ φθόνος, καὶ ἔρις, καὶ στάσις, διωγμὸς καὶ ἀκαταστασία, πόλεμος καὶ αἰχμαλωσία· οὕτως ἐπηγέρθησαν οἱ ἄτιμοι ἐπὶ τοὺς ἐντίμους, οἱ ἄδοξοι ἐπὶ τοὺς ἐνδόξους, οἱ ἄφρονες ἐπὶ τοὺς φρονίμους, οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Διὰ τοῦτο πόρρω ἄπεστιν ἡ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη, ἐν τῷ ἀπολείπειν ἕκαστον τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ ἀμβλυωπῆσαι, μηδὲ ἐν τοῖς νομίμοις τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι, μηδὲ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸ καθῆκον τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἕκαστον βαδίζειν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τὰς πονηράς, ζῆλον ἄδικον καὶ ἀσεβῆ ἀνειληφότας, δι' οὗ καὶ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.

Aemulatio et invidia causa schismatis et turbarum; quanta mala ex hoc fonte promanaverint,

Δ'. Γέγραπται γὰρ οὕτως· "Καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέ-" ρας, ἤνεγκεν Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν " τῷ Θεῷ· καὶ Ἄβελ ἤνεγκεν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν " πρωτοτόκων τῶν προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων " αὐτῶν." Καὶ ἐπίδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἄβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς

tione, quam ita corrigendam esse Editores jamdiu omnes viderunt. Neque enim aliter Fello placet, qui tamen librarium tueri videtur his verbis... 'notissimum est infantes uberibus abstractos, protervos, 'importunos, querulosque, et 'prorsus implacabiles esse.' Fallitur autem V. D.; vox enim ἀπογαλακτίζειν significat *a lacte depellere*, quo sensu eam usurpat Diphilus ap. Athenaeum, vi 51, minime vero *ablactati in morem se gerere*.

1. καὶ φθόνος] Has voces addidi ex MSto, quae a nullo lib. impr. ante Wott. habentur. At versio Junii ea agnoscit, unde typographi potius quam ipsius error esse videtur. Gallandius quidem haec verba in contextu posuit; at in Russelii libro non reperiuntur. Cf. infra § 4. Hermas, Past. III viii 7, 'habentes 'inter se quandam invidiam et 'zelum.'

3. αἰχμαλωσία] 'Qui autem 'nefanda cogitant in cordibus 'suis, mortem et captivitatem 'sibi assumunt.' Hermas, Past. I i 1.

6. πόρρω ἄπεστιν] Cf. Esai. lix 14, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκεν.

8. νομίμοις] Vide supra § 1, p. 8 l. 9, et ibi notata.

9. πολιτεύεσθαι] Sic infra § 6, ὁσίως πολιτευσαμένοις. Hoc verbo usus est Apostolus, Act. xxiii 1,

fonte zelus, et invidia, et contentio, et seditio, persecutio, et commotio, bellum, et captivitas, manarunt. Sic viles et inglorii contra honoratos et gloriosos, sic insipientes contra sapientes, et juvenes contra seniores insurrexerunt. Hanc ob causam, procul absunt justitia et pax, dum unusquisque Dei timorem deserat, et in fide ejus caecutiat, neque in institutis praeceptorum ejus ambulet, aut vitam Christo dignam degat; sed secundum pravas ipsius concupiscentias incedat, iniquam et impiam invidiam fovens et amplectens, *per quam mors in mundum intravit.*

1 Tim. vi 4. Esa. iii 5. Sap. ii 24.

IV. Sic enim scriptum est, *Et factum est post dies, obtulit Cain ex fructibus terrae sacrificium Domino. Abel autem obtulit et ipse de primogenitis ovium suarum, et adipibus earum. Et respexit Deus super Abel, et super munera ejus. Super*

Gen. iv 3—8.

et in Ep. ad Philipp. i 27. Sic Clem. Alex. de Joanne Bapt. εἰς δὲ τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας, κατὰ γαλήνην Θεῷ συμπεπολιτευμένος. Paedag. ii 10, p. 237 ed. Potter.

10. τῷ Χριστῷ] Junius mallet Χριστιανῷ. Davis. τῷ ἐν Χριστῷ. Metonymice loquitur B. Clemens, sicut D. Paulus in II ad Cor. i 21, ad Eph. iv 20, aliisque in locis, ubi vox Χριστός Christianam tum fidem tum praxin complectitur.

11. ζῆλον] Locum hunc Clementis respexerunt, ut opinor, delirantes Gnostici, apud Irenaeum. Sic enim ille de Caine: 'dum fratrem suum Abel occideret, primus zelum et mortem ostendit.' I xxxiv, [xxx 9 ed. Massuet.] Quin et Clementem secutus Irenaeus ipse nequitiam hanc Cainis *zelum* vocat. III xxxvi, [xxiii 4] et IV xxxiv [xviii 3.] MILL.

12. ἀνειληφότας] Forte ἀνειληφότα, nihil tamen muto; ἕκαστος enim, quum sit nomen πληθυντικόν, singulare saepius apud poetas, et in prosa oratione nonnunquam, jungitur verbo vel adjectivo plurali. WOTT. Fortasse dicit ἀνειληφότας, respectu habito ad seditionem D. Pauli tempore natam; de qua sub Epistolae finem data opera disserit: ut sensus sit, illos ad iniquam et impiam aemulationem denuo reversos. Vide I Cor. xi. Ratio insuper habenda particulae καὶ, quae immediate sequitur, δι' οὗ καὶ θάνατος κ. τ. λ. FELL. Eamdem locutionem habes infra, § 45; neque solicitandam esse lectionem, inter alia ista suadent, S. Matt. xxvi 22, Act. ii 6, 8.

18. ἐπίδεν] Libb. impr. tan-

exemplis vetustis docetur.

“ δώροις αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ Κάϊν, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις “ αὐτοῦ οὐ προσέσχεν· καὶ ἐλυπήθη Κάϊν λίαν, καὶ “ συνέπεσεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς “ πρὸς Κάϊν, Ἵνα τί περίλυπος ἐγένου; καὶ ἵνα τί “ συνέπεσεν τὸ πρόσωπόν σου; οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσ- “ ενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες; ἡσύχασον· “ πρός σε ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. “ Καὶ εἶπε Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, “ Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον· καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι “ αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ, ἀνέστη Κάϊν ἐπὶ Ἄβελ τὸν “ ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν.” Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ζῆλος καὶ φθόνος ἀδελφοκτονίαν κατειργάσατο. Διὰ ζῆλος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰακὼβ ἀπέδρα ἀπὸ

tum non omnes exhibent ἐπεῖδεν juxta LXX exemplar Vatic. Codex autem Alex. ut Gen. iv 4, ita hic quoque ἐπίδεν habet. Aquila dat ἀπεκηλήθη vel ἀπεκλήθη. Symmachus ἐτέρφθη. Theodotion ἐνεπύρισε.

2. λίαν] Ita Cod. MS, sicut et LXX Gen. iv 5, non ἄγαν ut Junius dederat quem secuti sunt Fell. Colom. Cotel. Russel.

3. προσώπῳ αὐτοῦ.] αὐτοῦ abest a MSto Alex. Gen. iv, at agnoscit Vaticanus. WOTT.

5. οὐκ ἐὰν ὀρθῶς . . .] Sensus, ut jam Irenaeus, IV 34, docet, is est : secundum *quod videtur, recte et legitime obtulisti munera tua: quoad autem animam tuam, non recte—pectore diviso, absque simplicitate cordis.* HEFEL. Hunc locum sic illustrat Pearsonus in Praefatione Paraenetica ad versionem LXX: ‘Si Graecos Patres consuluerimus, quis eos de rebus Divinis disserentes intelliget, qui normam, quam semper in animo dum scriberent habuere, non ante cognitam atque perspectam habeat? aut quae illis Scriptura Veteris Testamenti innotuit, praeter eam quae a LXX senioribus edita est? Illam sane, illam ubique respiciunt; illius auctoritate nituntur, illius verba recitant, sententiam referunt, ut in Patrum operibus legendis caecus plane sit qui eandem non noverit. Quis illa Clementis Romani, Apostolorum discipuli, intelligit, Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες; ἡσύχασον· quis illa quae sequuntur ut ex Sacris Oraculis deprompta agnoscet, καὶ εἶπεν Καϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον, nisi lacunam Hebraeorum Codd. observet, et LXX versionem consulat, cui et Samaritanus et Syrus suffragantur?’

7. πρός σε κ. τ. λ.] *ad te revertitur donum tuum,* i. e. *a me non recipitur, et tuae iterum*

Cain autem, et super sacrificia ejus non advertit: et contristatus est Cain valde, et concidit vultu suo. Et dixit Dominus Deus ad Cain, Quare tristis factus es? Et quare concidit vultus tuus? Nonne si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti? Quiesce; ad te conversio ejus, et tu principatum habebis ipsius. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum, Transeamus in campum. Et factum est, dum essent in campo, surrexit Cain super Abel fratrem suum, et occidit eum. Videtis, fratres, propter zelum et invidiam fratricidium commissum. Propter zelum pater noster Jacob a facie Gen. xxvii 41 sq.

erit potestatis. HEFELIUS.

9. *Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον·*] Non in LXX versione tantum legitur hoc additamentum. Idem habent textus Samaritanus, Vulgatus, Syrus, ac binae Chaldaicae Paraphrases, Jonathanis nempe et Hierosolymitana. Nullus autem Judaicorum Codd. qui hucusque noti ac collati sunt, tale quid servat. Nec legebant haec verba Onkelos, Symmachus, Theodotion, et uterque Arabs. Ipsi Masorethae dissentiunt, dum alii codicibus Hebraeis notam adscripserunt deesse aliquid, alii, et quidem plerique, eam omiserunt, alii contrariam addiderunt, monentes lectorem nihil deesse. Plura dabit De Rossius, Var. Lect. Vet. Test. ad hunc locum.

12. *ζῆλος καὶ φθόνος*] *Ζῆλος* plerumque in bono sensu, nonnunquam autem in malo accipitur, et idem significat quod *φθόνος*, Hesiod. Opp. et Di. [195, *Ζῆλος δ' ἀνθρώποισιν ὀϊζυροῖσιν ἅπασιν Δυσκέλαδος κακόχαρτος ὁμαρτήσει στυγερώπης.*] Herodian. *ζήλῳ καὶ ἔριδι τῇ πρὸς ἀλλήλας.* [III ii 13. Addas ejusdem libri iii 3, *ἐστασίασαν δὲ πρὸς ἀλλήλους τῷ αὐτῷ ζήλῳ καὶ μίσει.*] Et in Nov. Test. *ἐπλήσθησαν ζήλου*, Act. v, [17] et in Ep. ad Gal. [v 20,] annumeratur inter opera carnis. Videntur autem tum S. Cypriano, in libro de Zelo et Livore, tum S. Basilio, *περὶ Φθόνου*, haec Clementis ante oculos obversata fuisse. WOTT.

ib. *κατειργάσατο*] Ita MS. non *κατειργάσαντο*, quod post Wotton dedit Gallandius.

13. *Διὰ ζῆλος*] Neutro saepius legitur hoc vocabulum apud Clementem nostrum. Et bis quidem infra in hoc capite. Neutro bis ponitur in § 7. Cf. § 9, *τὸ εἰς θάνατον ἄγον ζῆλος*— et § 14, *μυσαροῦ ζήλους.* Contra autem masculini tria exempla praebet § 5, eamque usitatiorem formam habes §§ 43, 45. Casus recti, articulo non praefixo, quatuor exempla habes in

προσώπου Ἠσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ζῆλος ἐποίησεν Ἰωσὴφ μέχρι θανάτου διωχθῆναι, καὶ μέχρι δουλείας εἰσελθεῖν. Ζῆλος φυγεῖν ἠνάγκασε Μωϋσῆν ἀπὸ προσώπου Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὁμοφύλου, "Τίς σε κατέστησεν κριτὴν ἢ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες ἐχθὲς τὸν Αἰγύπτιον;" Διὰ ζῆλος Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ ἔξω τῆς παρεμβολῆς ηὐλίσθησαν. Ζῆλος Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντας κατήγαγεν εἰς ᾅδου, διὰ τὸ στασιάσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν. Διὰ ζῆλος Δαβὶδ φθόνον ἔσχεν, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Σαοὺλ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐδιώχθη.

§ 4, et duo in § 6. τὸ γὰρ ζῆλος, Ignat. ad Trall. § 4. Similiter LXX saepius dicunt τὸ ἔλεος, interdum tamen ὁ ἔλεος, uti et Matt. ix 13, xii 7, xxiii 23, Tit. iii 5, Heb. iv 16. Forma masculina occurrit apud Thucyd. iii 40, Aristot. Eth. ii 5, et Demosth. c. Meidiam, § 54. Aliorum vocabulorum masculinum et neutrum promiscue in usu erant, e. g. σάλος, Vid. Pauw. ad Hephaest. p. 99, σκύφος, ὄχος, ῥύπος, τό, Hippocr. Greg. Naz. ap. Steph. ed. Valpy. τὸ ῥύπον, Suidas, et σκότος, de quo plura dabit Pierson. ad Moeridis Lexicon. p. 355. τοῦ σκότους legitur apud Barnab. Ep. §§ 14, 18, D. Petr. I ii 9, D. Paul. Col. i 13, I Thess. v 5. Infra § 13 MS. exhibet τὸ τῦφος.

ib. ὁ πατὴρ ἡμῶν] Non ex hoc loco nobis, cum Tillemontio et Coustantio, temere colligendum Clementem Judaeum fuisse. Ad normam D. Pauli loquitur B. Pater, Rom. ix, 6—8, Gal. vi, 15, 16. Ita Theophilus quoque, non ab Abrahami stirpe ortus, ad Autolycum, III § 23, τὰ γράμματα τοῦ θείου νόμου, τοῦ διὰ Μωσέως ἡμῖν δεδομένου. § 24, Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης ἡμῶν. § 27, ... Ἀβραὰμ τοῦ προπάτορος ἡμῶν. § 94, Δαβὶδ ὁ πρόγονος ἡμῶν.

1. Ζῆλος ἐποίησεν Ἰωσὴφ κ. τ. λ.] Male hoc in loco se habet Junii versio *aemulatione factum est, ut Joseph ad mortem usque in persecutione viveret;* contrariatur enim tum fidei historicae, tum idiomati Graecae linguae: tantum abfuit, quin ad mortem usque in persecutione viveret, ut ad summam dignitatem fuerit evectus, et tantum non consortium regiae majestatis obtinuerit. WOTT.

fratris sui Esau aufugit. Zelus effecit ut Joseph ad mortem usque exagitaretur et usque ad servitutem accederet. Zelus Moysen a facie Pharaonis regis Aegypti fugere compulit, quum popularem suum dicentem audiret, *Quis te constituit arbitrum aut judicem super nos? numquid tu vis me occidere, quemadmodum occidisti heri Aegyptium?* Propter zelum Aaron et Miriam extra castra manere coacti sunt. Zelus Dathan et Abiron vivos ad inferos detrusit, quod cum Moyse Dei famulo seditiose contenderent. Propter zelum David non tantum alienigenarum invidiam sustinuit, sed regem etiam Saul persequutorem expertus est.

Gen. xxxvii. Exod. ii 14. Num. xii 15. Num. xvi 33. 1 Sam. xviii 8 sq.

3. φυγεῖν] Ita cum Cod. MSto Wott. Gall. Hefel. Dressel. Caeteri φεύγειν.

5. Τίς σε κατέστησε κριτὴν] LXX Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν κ.τ.λ. Et sic etiam D. Lucas, Act. vii 27. Mox pro ἐχθὲς LXX et D. Lucas χθὲς, quam formam usitatiorem, lectore non monito, dedit Clericus.

8. Διὰ ζῆλος Ἀαρὼν] Librarii oscitantia dedit hic Ζῆλος Ἀαρὼν κ. τ. λ. in Cod. MSto, et mox Διὰ ζῆλος Δαθὰν κ. τ. λ.

ib. Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ] De Miriam ex textu sacro constat eam castris exclusam, de Aarone non item; sed S. Literae, quum de pluribus loquuntur, ea generatim solent proferre, quae parti tantum revera conveniunt. Sic de latronibus dictum, Matt. xxvii 44, utrosque Domino maledixisse; quum D. Lucas unum solum ea in noxa fuisse distincte pronunciet. Sic D. Lucas et Johannes milites illudentes acetum Domino obtulisse aiunt: D. Matthaeus unum ex iis id praestitisse narrat. Ita D. Paulus Christum post resurrectionem ejus apparuisse refert τοῖς δώδεκα, quum tamen nec Judas qui suspendio vitam finiverat, immo nec Petrus, nec Thomas, nec Jacobus, tunc temporis interfuere. Simili ritu, in Epistola ad Hebraeos de pluribus dicitur, quod clauserunt ora leonum, et serra erant dissecti; quorum tamen unum soli Danieli, alterum Esaiae pertinet. FELL. Sic fere Guil. Burton; at satius forsitan est, cum Clerico, hic apud Clementem μνημονικὸν ἁμάρτημα in re tantilla agnoscere.

9. Ἀβειρὼν] Ita cum MS. et LXX, Wott. Gall. Hefel. Dressel. Caeteri Edd. Ἀβειρώμ.

11. Δαβὶδ φθόνον ἔσχεν] Forte ὑπέσχεν. JUN. Nihil mutandum; nam φθόνον ἔχειν est phrasis bene Graeca, significatque *invideri;* ut docebit H. Stephanus in Thesauro, ex Aristide et Isocrate. CLERICUS.

Non minora novissimis temporibus inde orta sunt mala.

Ε'. Ἀλλ' ἵνα τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς· λάβωμεν τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὰ γενναῖα ὑποδείγματα. Διὰ ζῆλον καὶ φθόνον, [οἱ μέγι]στοι καὶ δικαιότατοι στύλ[οι ἐδιώ]χθησαν καὶ ἕως θανάτο[υ ἦλθον]. Λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶ[ν ἡμῶν] τοὺς ἀγαθοὺς Ἀποστόλου[ς.

S. Petri et S. Pauli Martyrium.

Ὁ Πέτρ]ος διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ [ἕνα οὐ]δὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας ὑπ[ήνεγκεν] πόνους, καὶ οὕτω μαρτυρ[ήσας] ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλ[όμενον]

2. ἔγγιστα] Manifestum est ἔγγιστα hic tantum respectu ἀρχαίων ὑποδειγμάτων positum esse, et ideo vel triginta annis post martyrium Petri et Pauli dici potuisse; verba τῆς γενεᾶς ἡμῶν vero satis aperte produnt, non de re uno tantum vel duobus annis remota hic agi. WINDISCHMANN. Vindic. Petrin. p. 57.

4. [οἱ μέγι]στοι] Junius supplevit [ἐκκλησίας πι]στοί, cujus conjecturam secuti sunt Editores omnes præter Hefel. et Dresselium. Expectares forsitan οἱ τῆς Ἐκκλησίας πιστοί. Lacuna autem haec non major est quam quae proxime sequitur, ubi proculdubio sex tantum literae desiderantur. Birrius conjecit ἄριστοι, vel μέγιστοι, aut κράτιστοι.

5. στύλοι] Sic Apostolus ad Gal. ii 9, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι. Junius inter alia conferri jubet Ignatium ad Philad. στύλοι τοῦ κόσμου οἱ Ἀπόστολοι. quam vero locutionem non reperies nisi apud Interpolatorem, § 9. Melioris frugis sunt Chrysostomi loci quos pergit indicare, Hom. x ad Ephes. § 2, tom. xi p. 78 ed. Ben. Πολλοὺς ἔστιν ἰδεῖν ὡς στύλους ἑστῶτας· οἶδε γὰρ καὶ ἀνθρώπους στύλους καλεῖν, οὐ τῇ δυνάμει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ κάλλει πολὺν παρέχοντας κόσμον, κεφαλὰς ἔχοντας κεχρυσωμένας. Sic Hom. xxxii ad Rom. § 1, tom. ix p. 757 ed. Ben. ubi urbis Romae, in qua Petrus et Paulus passi et sepulti sunt, encomium elegantissimum habetur. Διὰ τοῦτο θαυμάζω τὴν πόλιν, οὐ διὰ τὸν χρυσὸν τὸν πολὺν, οὐ διὰ τοὺς κίονας, οὐ διὰ τὴν ἄλλην φαντασίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς στύλους τῆς ἐκκλησίας τούτους. Addas, a Ruchato indicatum, Eusebium, H. E. VI xli 12, οἱ δὲ στερροὶ καὶ μακάριοι στύλοι τοῦ Κυρίου. V i 14, στύλον καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐνταῦθα ἀεὶ γεγονότα. Cf. I Tim. iii 15.

ib. ἕως θανάτο[υ ἦλθον.] Edd. ἕως θανάτου δεινοῦ, uti hiatum MSti supplevit Junius. Admisi Wottoni conjecturam, quam etiam Gallandio arrisisse video, qui lectorem remittit ad § 4, Ἰωσὴφ μέχρι θανάτου διωχθῆναι κ. τ. λ.

6. τοὺς ἀγαθοὺς Ἀποστόλους] τοὺς ἁγίους, vel αους, i. e. per contractionem πρώτους aut κορυφαίους Junius. [Sic ᾱνοταρίῳ, ᾱτόκου scribebant librarii pro

V. Sed ut vetera exempla relinquamus, ad proximos athletas veniamus; saeculi nostri generosa exempla proponamus. Propter zelum et invidiam, qui maximae et justissimae [Ecclesiae] columnae erant, persequutionem passi sunt, et venerunt usque ad mortem. Ponamus nobis ante oculos bonos Apostolos. Propter zelum iniquum Petrus non unum aut alterum, sed plures labores sustulit, atque ita martyrium passus in debitum gloriae locum

πρωτονοταρίῳ, πρωτοτόκου. In versione tamen sua Junius, *sanctos.*] τοὺς ἁγίους Fellus et Colomesius. [τοὺς ἀγαύους vel τοὺς ἀγαστοὺς Davisius.] ἁγίους hoc in loco legendum non esse quis vel primo intuitu non videt? Eo enim tempore, quo Clemens scripsit hanc Epistolam, vox ἅγιος omnibus fidelibus communis fuit, non secus ac πιστός et ἀδελφός; nec obtinuerat peculiaris illa hujus vocis significatio, quae postea recepta fuit in Ecclesia, qua denotabat eos, qui hac vita defuncti quiescunt in Christo. Neque magis huic aetati convenit vel πρώτους, vel κορυφαίους Ἀποστόλους: hae voces referunt quartum vel quintum saeculum potius quam simplicitatem saeculi apostolici; alienae sunt ab apostolicis Patribus, licet hac utatur S. Chrysostomus, oratorem magis quam Patrem agens: Πέτρος, ὁ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορύφαιος, τὸ στόμα τῶν μαθητῶν, κ. τ. λ. [in Hom. de decem millium talentorum Debitore, § 3. tom. iii p. 4 ed. Ben.] ἀγαθοὺς igitur omnino retinendum est. WOTT. Wetstenius, Prolegom. in duas Epistolas Syriacas, p. ix, conjicit τοὺς θείους Ἀποστόλους.

7. Ὁ Πέτρ]ος] Rectissime Junius Petrum, a tota antiquitate cum Paulo in martyrio conjunctum, hic nominatum esse conjecit. Eum nostro loco, quem imitatur, legisse videtur Petrus Alexandrinus, de Poenit. Can. ix. Routh. Rel. Sacr. iv p. 34. WINDISCHMANN. Vind. Petr. p. 59. Articulum non supplevit Junius; lacuna autem est sex, ni fallor, literarum. Sic infra p. 26 l. 1 Libb. impr. Διὰ ζῆλον [ὁ] Παῦλος ... ubi quatuor ad minimum literae perierunt.

8. ὑπ[ήνεγκεν] Sic dedi cum Gall. post Mill. et Wott. qui Cod. MStum acriter inspicientes H videre poterant. Hodie nihil nisi ΥΠ restat. Edd. cum Junio ὑπ[έμεινεν.]

9. μαρτυρ[ήσας] De Petri et Pauli passionis tempore non liquet. Synodus Romana sub Gelasio PP. haereticos garrire ait Petrum et Paulum diverso tempore martyrio fuisse coronatos. Et tamen sic sentiebant Justinus Martyr et Irenaeus, qui, anonymo Graeco MS. teste, in Libello de Certaminibus Petri et Pauli, Paulum quinque annis post Petrum martyrio sublatum esse, tradiderunt. Sic Philastrius inter haereticos

τόπον τῆς δόξης. Διὰ ζῆλον [καὶ ὁ] Παῦλος ὑπομονῆς βραβεῖον ὑ[πέσχ]εν, ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας, φ[υγα]δευθείς, λιθασθείς, κήρυξ γ[ενό]μενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν [τῇ] δύσει, τὸ γενναῖον τῆς πίστεως

reponit, qui hebdomadis dies septem a planetis nominabant, quum tamen B. Ignatium et Justinum M. ita loqui solitos constet. COLOM. Eusebius, H. E. ii 25, ex Dionysio Corinthiorum Episcopo scribit Petrum et Paulum passos esse κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν, quod de plurium dierum intervallo explicari potest: immo, judice Windischmanno, annorum paucorum interstitium non excludit. Prudentius περὶ Στεφάνων, Hymn. xii, eodem quidem die caesos ait, sed non eodem anno. Cum Prudentio consentit Augustinus in Sermone 28 de Sanctis in Appendicem ab Edd. Ben. relegato, v 241. S. Paulum A. D. 66, S. Petrum autem 65, passum fuisse statuit Greswellius, *Dissertations,* iv 258. Symeon Metaphrastes in Commentario de Peregrinationibus Petri ac Pauli, [ap. Surium ad 29 Junii,] verba Dionysii ita accipit quasi dicere voluisset Petrum et Paulum eodem die simul subiisse martyrium. In quam sententiam, ab Hieronymo olim habitam, uti constat ex ejus libello de Viris Illustr. capp. 1 et 5, discedit Burtonus noster, et annum dat 67 vel 68 aerae vulg. *Lectures upon Ecclesiastical History*, vol. i, p. 320. Cf. Neander, *Geschichte der Pflanzung und Leitung der Ch. Kirche*, 312.

ib. ὀφειλ[όμενον] τόπον τῆς δόξης] Polycarpus in Ep. ad Philipp. § 9, hanc locutionem usurpat, a Clemente, si Guil. Burton. audias, mutuo sumptam. Similem phrasin, τὸν ἴδιον τόπον, legas apud Ignat. Ep. ad Magn. § 5. Cf. Act. i 25.

2. βραβεῖον] Gallandius, qui Hesychii verba, a Suicero voce βραβεῖον indicata, male intellexerat, versionem Wottonianam ita reformandam voluit: *patientiæ certamen sustinuit.* Tu vero conf. D. Paul. ad Cor. I ix 24, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; et Tertull. ad Martyras § 3, 'Bonum 'agmen subituri estis, in quo.. '.. corona aeternitas; brabium 'angelicae substantiae politia in 'coelis, gloria in saecula saecu'lorum.'

ib. ὑ[πέσχ]εν] Libri tantum non omnes ἀπέσχεν exhibent. In MSto autem legimus Υ...ΕΝ, quare ὑπέσχεν dedi cum Millio in ejus Nov. Test. Gr. editione p. 327. Ita Wott. et Gall. quoque, qui tamen lectionem impressorum mallet, si hoc permitteret Cod. MS.

ib. ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας] Discimus ex hoc loco, Paulum septies in vincula fuisse conjectum: quod apud alium auctorem non memini me legere. COTEL. Paulum septies in vincula conjectum fuisse unde cognoverit Clemens equidem non satis perspicio. Acta enim Apostolorum quum de hac re

ascendit. Paulus propter zelum in vincula septies conjectus, fugatus, lapidatus, patientiae praemium sustinuit; et in oriente ac occidente verbi praeco factus, illustrem fidei suae famam sortitus est, in justitia mundum universum instruens, et ad occi-

2 Cor. xi 23—27.

Rom. xv 19.

taceant, alterutrum statuendum est: aut ex Ecclesiae traditione hausit ille, aut conjecturam fecit ex loco II Cor. xi 24. Ibi quum quinquies se captivum fuisse Paulus profiteatur, Clemens fortasse simul meminit captivitatis quam Apostolus et Caesareae et Romae passus est. Cf. Zeller. *Theol. Jahrb.* 1848, p. 530. LIPSIUS. Windischmanno divisio ista captivitatis Hierosolymitanae et Romanae merito displicet; nam quomodo verum esset, bis eum δεσμὰ φορέσαι quum toto illo tempore liberatus non erat? Boisius interpretatur πολλάκις, numerum certum pro incerto. Boisium sequitur Dresselius.

3. φ[υγα]δευθείς] Junius legit παιδευθείς, atque ita Fellus et Colomesius. Cotelerius ῥαβδευθείς, respiciens ad II Cor. xi 25. Sed Cod. MS. usque adhuc Φ exhibet. Wottonus τοῦ Υ quoque majorem partem se vidisse testatur. Lectionem igitur ab illo restitutam, a Gallandio probatam, dedi. Consulas Act. xiii 50, xiv 6, II Cor. xi 22, 23. Sic in Ep. ad Tarsenses S. Ignatio adscripta, § 3, Ἰωάννης δὲ ἐφυγαδεύετο ἐν Πάτμῳ. Vocem φυγαδεύειν usurpat Demosthenes in Orat. in Boeot. de Dote Matris, p. 1018, 5, 10 ed. Reiske. Si cupias plura, adeas Lobeck. ad Phrynichum, p. 385.

ib. κήρυξ] Seipsum κήρυκα nominat B. Paulus, II Tim. i 11.

4. τὸ γενναῖον τῆς πίστεως . . . μέγιστος ὑπογραμμός.] Ex Glossa haec esse suspicatur vir doctus: ita Anonymus. [Bernardus sc.] Huic conjecturae locus non est; non enim dissentiunt ab iis quae de S. Paulo dicuntur in S. Scripturis, et cum re ipsa et fide historica optime conveniunt; neque quemquam male habere possunt, nisi cui in animo est omnia improbare ea quae hoc in loco a S. Patre de B. Apostolo habentur. Displicet forte V. D. quod de S. Paulo dicitur, ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών, et δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον. Plurimas in oriente inter Asiaticos Graecosque B. Apostolum fundasse Ecclesias docent nos Acta Apost. et Epistolae Paulinae ad Ecclesias Graecas et Asiaticas missae. Inde reversus Hierosolyma, et a praefecto Judaeae ad Caesarem appellatione facta, Act. xxv 11, Romam missus est: ibique per biennium Evangelium praedicavit, et fideles instituit: Act. xxviii 30 31. Postea vero, Caesaris sententia liberatus, petiit occidentales Europae partes, sicut testantur veteres. 'Sciendum autem in prima satisfactione, necdum Neronis 'imperio roborato, nec in tanta 'erumpente scelera, quanta de 'eo narrant historiae, Paulum 'a Nerone dimissum, ut Evan-

αὐτοῦ κλέος ἔλαβεν, δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών, καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν ἡγουμένων, οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ

'gelium Christi in occidentis 'quoque partibus praedicaret.' Hieron. de Eccles. Script. [§ 5, tom. ii p. 823 ed. Vallars.] 'Paulus Apostolus . . . vocatus 'a Domino, effusus est super 'faciem universae terrae, ut 'praedicaret Evangelium de Hi'erosolymis usque ad Illyricum; 'et aedificaret non super alte'rius fundamentum, ubi jam 'fuerat praedicatum; sed usque 'ad Hispanias tenderet; et a 'Mari Rubro, immo ab Oceano 'usque ad Oceanum curreret, 'imitans Dominum suum, et so'lem justitiae, de quo legimus, '*A summo coelo egressio ejus, et* '*occursus ejus ad summum ejus;* 'ut ante eum terra deficeret, 'quam studium praedicandi.' Idem, Comment. in Amos. v, [8, 9, tom. vi, p. 291 ed. Vallars.] Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος διδάσκει συντόμως, ὅσοις ἔθνεσιν προσενήνοχε τὰ θεῖα κηρύγματα· 'ὥστε 'με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέ'χρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι 'τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.' Ὕστερον μέντοι καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπέβη, καὶ εἰς τὰς Σπανίας ἀφίκετο, καὶ ταῖς ἐν τῷ πελάγει διακειμέναις νήσοις τὴν ὠφέλειαν προσήνεγκεν. Theod. in Ps. cxvi. Et ἡνίκα τῇ ἀφέσει χρησάμενος εἰς τὴν Ῥώμην ὑπὸ τοῦ Φήστου παρεπέμφθη, ἀπολογισάμενος ὡς ἀθῷος ἀφείθη, καὶ τὰς Σπανίας κατέλαβε, καὶ εἰς ἕτερα ἔθνη δραμών, τὴν τῆς διδασκαλίας λαμπάδα προσήνεγκεν. Idem, in Comm. in II Tim. iv 17. Sic Cyrillus Hierosol. Catech. xvii, et Epiphanius Haer. xxvii p. 107. S. Chrysostomus [Hom. i, tom. ii p. 477 ed. Bened.] de laudibus Pauli, Τὴν οἰκουμένην προσήνεγκεν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ Ἑλλάδα, καὶ Βάρβαρον, καὶ πᾶσαν ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν, ταύτην καθάπερ ὑπόπτερός τις γενόμενος ἐπῆλθε πᾶσαν, οὐχ ἁπλῶς ὁδοιπορῶν, ἀλλὰ τὰς ἀκάνθας ἁμαρτημάτων ἀνασπῶν, καὶ τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας ἀνασπείρων, τὴν πλάνην ἀπελαύνων, τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγων. WOTT. Addas ejusdem Chrysostomi Hom. xxv in Ep. II ad Cor. passim, tom. x pp. 612—617, et locum insignem de laboribus et certaminibus B. Pauli, in Hom. ix in II Ep. ad Tim. tom. xi p. 717 ed. Ben.

1. ὅλον τὸν κόσμον] i. e. totum imperium Romanum, vel eos qui sunt ab Oriente ad Occidentem usque, i. e. Hispaniam caeterasque gentes ad ultimas Occidentales oras; ab Hierosolymis ad Gades usque.... τὰ δὲ Γάδειρα κεῖται μὲν κατὰ τὸ τῆς Εὐρώπης τέρμα. Philostratus. [Vit. Apollonii Tyan. § 3.] WOTT. Lipsio haec videntur sic explicanda esse ut Paulum tamquam Gentium Apostolum designari credamus. Ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος est B. Paulus ap. Chrysost. Hom. xl in Ep. I ad Cor. tom. x p. 385, et Hom. xxiv in Gen. tom. iv p. 223 ed. Ben.

2. καὶ ἐπὶ] Junius literis miniatis; quae tamen in MSto adhuc exhibentur.

ib. τὸ τέρμα τῆς δύσεως] Italiam interpretantur Fellus, et

dentis terminos veniens; et sub praefectis urbis martyrium subiens, sic e mundo migravit, et in

Ruchatus qui comparat Mart. Ign. § 2, εἰς δύσιν ἀπὸ ἀνατολῆς μεταπεμψάμενος. Ad Romam refert cum Hilgenfeldio et Lipsio Schaffius, *History of Apostolical Church*, i 400, conjecturam Wieseleri ὑπό for ἐπί reponentis secutus, et sensum prorsus novum eliciens: *before the highest tribunals of the West.* Hispaniam posse intelligi ostendit cl. Pearsonus in Diss. i de Successu primorum Episcoporum, cap. viii § 9. Cum quo faciunt Neander, *Geschichte d. Pflanzung, &c.* 265, 268, Guerickius, *Handbuch der K. G. p.* 53, Hug, *Einleitung*, ii 322, Olshausen, in *Studien und Kritiken*, 1838, pp. 953—957, et Windischmannus, p. 62, Scriptorem antiquissimum Fragmenti Muratoriani appellans, vid. Routh. Rel. Sacr. i 395, 414, et monens Clementem jam antea de Occidente, ἐν τῇ δύσει, locutum esse, quare τὸ τέρμα τ. δ. hic necessarie aliud quid significare oportet. De Hispania aut alia terra remotiore exponunt Schottus, *Erörterung Chron. Punkte*, p. 123, et Wocherus, *Tübing. Quartalschrift*, 1830, p. 626. De Britannia Usserius in Britan. Eccles. Antiquit. cap. i, et Stillingfleet. in Orig. Brit. cap. i, quorum sententiam, si quae particularis provincia aut regio intelligatur, praeferrent Clericus et Freyius. Arnobius autem Junior, in Ps. cxlvii, ab his illustribus Praesulibus indicatus, recentior est quam ut in hac quaestione auctoritatem illi concedere possimus.

3. ἐπὶ τῶν ἡγουμένων] Cotelerius vertit *sub Principibus:* Junius, Colomesius, et Fellus, *sub Imperatoribus. Sub Nerone* explicat Salmasius. Sic etiam Coustantius, qui dubitat an locus sic vertendus sit, *quum sub principibus martyrium passus esset,* vel *quum coram principibus testimonium dixisset.* Tu vide Pearsonum ad illa verba Symboli Apostolici ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου. Sin autem Neronis jussu occisi fuissent Apostoli, exspectares potius ἐπὶ τοῦ Ἡγουμένου vel Αὐτοκράτορος vel Καίσαρος vel denique Σεβαστοῦ. Diversa nec meliora habet Surius, qui de Galba, Othone, et Vitellio exponit. Neronem et Helium intelligit Greswellius, qui locum nostrum felicissime e Dion. lxiii, 12, illustrat: οὕτω μὲν δὴ τότε ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ δύο αὐτοκράτορσιν ἅμα ἐδούλευσε, Νέρωνι καὶ Ἡλίῳ. *Dissertations*, iv, 257. Haec quidem vox ἡγουμένος non necessario imperatorem denotat. Wotton. Frey, Hug. *Einleitung*, ii, 323, et Windischmannus, p. 64, Pearsonum secuti, Praefectos intelligunt, quales erant Romae, A. D. 67, duo Praefecti Praetorio Tigellinus et Sabinus, et cum summa potestate Helius, qui, Nerone in Graeciam profecto, auctoritatem imperatoriam exercebant. Vide sis libellum de Success. Pontif. Rom. I viii 9. Duos praefectos praetoriis cohortibus imposuit Nero post mortem Burri, A. C. 63. Tacit. Annal. xiv 51. Sic Tertullianus de Corona, § 1, 'et reus ad prae-

κόσμου, καὶ εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.

Plures alii Martyres.

ϛʹ. Τούτοις τοῖς ἀνδράσιν ὁσίως πολιτευσαμένοις συνηθροίσθη πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν, οἵτινες, πολλὰς αἰκίας καὶ βασάνους διὰ ζῆλον παθόντες, ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο ἐν ἡμῖν. Διὰ ζῆλος διωχθεῖσαι γυναῖκες †Δαναΐδες καὶ Δίρκαι† αἰκίσματα δεινὰ καὶ

'fectos.' Sic Cyprianus in Ep. ad Successum. Ep. 80, p. 238 ed. Fell. 'Sed et huic persecutioni quotidie insistunt praefecti in urbe;' [Romana scilicet,] 'ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur, et bona eorum fisco vindicentur.'

ib. ἀπηλλάγη] Pauli passionis tempus indicat Clemens; non item de Petro. Ideo, si Windischmanno audias, pp. 60, 65, quia de Paulo uberius loqui volebat, et Petrum paucioribus verbis absolvens, martyrii temporis demum apud Paulum meminit.

2. μέγιστος ὑπογραμμός.] ὑπογραμμός· τύπος, μίμημα, Hesych. Hanc vocem habes infra §§ 16, 33, et apud D. Petrum in I Ep. ii 21, unde eandem sumsisse videtur Polycarpus in Ep. ad Philipp. § 8. Occurrit apud auctorem quoque II Macc. ii 28. 'Ὑπογραμμός, inquit Le Moynius, Var. Sacr. ii p. 512, est *parva linea vel delineatio, cui ut formae debent insistere operarii, ut recte procedat illorum opus.* Sic Clemens Alex. Paed. i, p. 148 ed. Potter. παρατιθέμενος εὐλόγου φροντίδος ὑπογραμμόν. Strom. v, p. 675, ὑπογραμμὸς παιδικός. Ad quem locum consulendus omnino magnus Bentleius in Epistola ad Joan. Millium.

3. ὁσίως] Ita se habet Cod. MStus, non, quomodo a Junio et libb. impr. exhibetur, θείως, tam in hac, quam in altera Epistola [§ 5]: Τί οὖν ἔστιν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν; εἰ μὴ ὁσίως [Libb. impr. θείως], καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι. Quum enim C et Є haud facile a se invicem distinguantur, nemo miretur, si vel accuratissimus librarius Θ pro O, et Є pro C legat: praesertim quum in hoc MSto, haud dubio omnium quos exstare novimus vetustissimo Sacrarum Literarum Codice, transversa linea vel temporis tractu deleta, vel exesa tinea, Θ exhibet O. Neque aliunde oriri videtur varia ista in antiquissimis Codd. lectio I Tim. iii, 16, Θεὸς ἐφανερώθη· quum enim hoc modo perpetuo in hisce Codd. scribatur $\overline{\Theta\Sigma}$, transversa linea τοῦ Θ cum superiore deleta, $\overline{\Theta\Sigma}$ exhibet OΣ, adeo ut legatur OΣ ἐφανερώθη pro $\overline{\Theta\Sigma}$ (i. e. Θεὸς) ἐφανερώθη; in hoc enim MSto dubio procul semper legebatur $\overline{\Theta\Sigma}$, quod, siquis eum accuratioribus oculis inspiciat, ei facile constabit: licet illo in loco, necnon in aliis haud paucis, Junius, diligentia minime probanda, recentiore calamo utramque lineam duxerit. WOTT. De hac cor-

locum sanctum abiit, patientiae summum exemplar existens.

VI. Viris istis sancte vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui, supplicia multa et tormenta propter zelum passi, exemplar optimum inter nos exstiterunt. Propter zelum mulieres persequutionem passae, Danaides et Dircae,

rectione primus conquestus est Grabius. Millius et Berrimannus affirmant se vestigia virgulae per literam *Theta* ductae videre potuisse. Contra autem Wetstenius, Prolegom. p. 22, contendit nullam talem lineolam exstare, veramque lectionem Cod. Alex. esse ΟΣ non ΘΣ. Tu confer omnino Woidii Notitiam Codicis Alex. ed. Spohn. Lips. 1788, p. 181.

4. πολλὰς αἰκίας καὶ βασάνους] Ita rescribendum viderunt editores omnes pro lectione plane vitiosa quam praebet Cod. MStus, πολλαῖς αἰκίαις καὶ βασάνοις.

6. ἐγένοντο ἐν ἡμῖν.] Russelius ex his verbis colligit, S. Petrum Romae fuisse, et ibidem martyrium subiisse.

7. †Δαναΐδες καὶ Δίρκαι†] Ita Cod. MS. atque ita cum Wottono Gallandius. Caeteri omnes cum Junio exhibent Δίρκη. Has voces, tamquam prorsus alienas a S. Patre, Wakius et Chevallierius in versionibus suis penitus omittunt. Si omnino retinendae sunt, Junius particulam ὡς praemissam vult. Δανάη τε καὶ Δίρκη emendat Cotelerius, probante Colomesio. Legendum esse εὐσεβεῖς καὶ πισταί conjicit Boisius; ἁγναί τε καὶ δίκαιαι Davisius. Clericus, Artis Criticae III iii 5, §§ 14, 15, jubet nos scribere ἄνευ αἰδοῦς καὶ δίκης *sine reverentia et jure*, h. e. irreverenter habito sexu inferiore, et contra jus et fas. Suschkius, ex Act. xvii 34, et ix 36, Δάμαρις καὶ Δορκάς restituendum esse conjectat. Feuerleinius suspicatur locum culpa librarii laborare, et nomina haec e loco suo paullo infra sursum mota fuisse; lectionem igitur ita refingit .... Ζῆλος ἀπηλλοτρίωσεν Δαναΐδας καὶ Δίρκην γαμετὰς ἀνδρῶν. Sed hisce et talibus conjecturis neminem facile subscripturum esse puto. Wottonus, hoc nisus argumento, sc. nomina non minus Ethnica legi in Ep. ad Rom. xvi, Coustant., Reithmayrus, et Tillemont. *Mémoires*, ii 119, quibus, si recte memini, adstipulatur vir doctissimus mihique amicissimus Bleekius, Professor Bonnensis, satis verisimile esse ducunt Danaën et Dircen illustres fuisse foeminas aliunde quidem nobis ignotas, quae prima persecutione a Nerone excitata martyrio coronatae fuerint. Hefelio perplacet viri doctissimi cujus nomen reticetur opinio, foeminas Christianas, ad crudele plebis spectaculum, personam Dirces induere, et Danaidum supplicia subire coactas fuisse. Ego sane nihil melius novi quam

ἀνόσια παθοῦσαι, ἐπὶ τὸν τῆς π[ί]στεως βέβαιον δρόμον κατήντη[σαν], καὶ ἔλαβον γέρας γενναῖον αἱ ἀσθενεῖς τῷ σώματι. Ζῆλος ἀπηλλοτρίωσεν γαμετὰς ἀνδρῶν, καὶ ἠλλοίωσεν τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀδάμ, "Τοῦτ[ο] νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων "μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου." Ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν, καὶ ἔθνη μεγάλα ἐξερρίζωσεν.

Ad resipiscentiam

Ζ'. Ταῦτα, ἀγαπητοί, οὐ μόνον ὑμᾶς νουθετοῦντες

conjecturam viri eruditissimi Christophori Wordsworth νεανίδες, παιδίσκαι reponentis; nisi Ruchato, Ruinarto Act. Sinc. Mart. p. 2, et Windischmanno, p. 56, concedere velis haec nomina in contextum a margine irrepsisse. Cui quidem errori Junius suspicatur ansam praebuisse Clem. Alex. lectionem, qui iv Strom. § 19, pp. 617, 618 ed. Potter. dum repetit quae infra sub finem hujus Epistolae habentur, § 55, et hujus loci ἐξηγητικά sunt, post exempla Judith et Esther, addit e prophana historia et poetarum fabulis, fortium mulierum facta nonnulla, quae gladios, ignes, et tormentorum cruciatus, constanti animo et masculo contempserunt, (quod etiam in libro ad Martyras, § 4, a Tertulliano factum esse deprehenditur) inter quas, Danai filias, et Danaidis auctorem memorat, qui illarum historiam carmine heroico conscripsit. Audiendus autem omnino est Birrius, qui contra monet, Dirces quidem mentionem nullam fieri a Clemente Alexandrino, Danaidas vero non in patientiae, sed audaciae muliebris in armis tractandis exemplum proponi.

ib. αἰκίσματα] Cf. Euseb. H. E. viii 11 et 14.

1. τὸν τῆς πίστεως] τῆς omisit Wottonus, et post eum Gallandius. Legitur autem in Cod. MSto. Junius, deleta praepositione, mallet, τὸν τῆς πίστεως βέβαιον δρόμον κατήνυσαν legere, alludendo ad illud D. Pauli in Epistola secunda ad Timotheum iv 7; vel ἐπί in εἰς mutatum vult, ut infra § 23, εἰς πέπειρον καταντᾷ, et ut D. Paulus ad Ephes. iv 13, et ad Philipp. iii 11. Nihil autem mutandum recte vidit Wottonus, qui confert Cyprianum [Epist. vi ed. Fell.] 'Beatas etiam foeminas, quae vobiscum sunt in eadem confessionis gloria constitutae, quae Dominicam fidem tenentes, et sexu suo fortiores, non solum ipsae ad coronam proximae sunt, sed et caeteris quoque foeminis exemplum de sua constantia praebuerunt.'

2. αἱ ἀσθενεῖς] Cyprian. de Lapsis, p. 122 T. ed. Fell, 'foeminae ... quae cum saeculo dimicantes sexum quoque vicerunt.'

5. Τοῦτ[ο] νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν] Ita Cod. Alex. Gen. ii, licet ali-

postquam gravia et nefanda supplicia sustinuissent, ad firmum fidei cursum pertigerunt, et debiles corpore nobile praemium acceperunt. Zelus uxorum animos a maritis abalienavit, et dictum patris nostri Adami mutavit: *Hoc jam os ex ossibus meis, et* Gen. ii 23. *caro ex carne mea.* Zelus et contentio urbes magnas evertit, et gentes magnas funditus delevit.

VII. Haec, dilecti, non tantum ut vos officii

ter exhibeatur in Bibliis Polyglottis, *τοῦτο νῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου*, omisso *ὀστοῦν*. Agnoscit enim *ὀστοῦν* eo in loco Cod. MStus, eadem manu, licet minutiori charactere, in margine exaratum. Cf. Grabium, Proleg. in LXX, cap. i § 8. WOTT. Vid. Fragment. i S. Polycarpi.

6. *Ζῆλος καὶ ἔρις*] S. Paulus ad Cor. II xii 20, *μήπως ἔρεις, ζῆλοι, κ. τ. λ.* ad Galat. v 20, *ἔρεις, ζῆλοι.* ...

7. *πόλεις*] Hefelius, ut suam de Epistolae tempore opinionem tueatur, haec verba Windischmanni, p. 54, provocat: 'Si quando haec scripsit B. Clemens, Jerusalem, cujus fatale 'excidium solo zelo et internis 'rixis acceleratum fuerat, jam 'cecidisset, praesens illud et 'moestissimum exemplum certe 'non omisisset.' At hoc argumentum, quoad Chronologiam spectat, Windischmannus ipse nullius esse ponderis profitetur, p. 55, 'nam si Epistola viginti 'septem annis post deletam 'urbem sacram scripta est, primus ejus calamitatis horror 'jam transierat, ut Clementem 'tristissimum hoc exemplum 'omittere vix mirabile sit.'

8. *ἐξερρίζωσεν*] Wottonus *ἐξερίσωσεν*, Codex enim MStus duplicem *ρ* in hujusmodi vocibus non exhibet; et quidem in Codd. vetustioribus geminatio hujus literae saepissime locum non habet, uti docet Bastius in Comm. Palaeogr. Jortinus opinatur Clementem Horatii Carm. I xvi 16—20 in animo habuisse. Sirachides, xxviii 14, *Γλῶσσα ... πόλεις ὀχυρὰς καθεῖλε, καὶ οἰκίας μεγιστάνων κατέστρεψε.*

9. *Ταῦτα, ἀγαπητοὶ κ. τ. λ.*] Hic, mutato stylo, superioris objurgationis asperitatem blandiore alloquio lenit et emollit. Sic Christus exemplo suo Apostolos instituit; quos interdum laudat, et beatos praedicat, interdum vero acriter increpat et objurgat. Sic Apostolus Clementem docuit, qui saepenumero in Epistolis suis, ut Chrysostomus in Ep. ad Galat. [cap. 1 § 1, tom. x 658 ed. Ben.] *κατ' ἴχνος τοῦ διδασκάλου βαίνων ποικίλλει τὸν λόγον, πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων χρείαν, νῦν μὲν καίων καὶ τέμνων, νῦν δὲ προσηνῆ φάρμακα ἐπιτιθείς· νῦν μὲν ἐν ῥάβδῳ, νῦν δὲ ἐν ἀγάπῃ καὶ πνεύματι πραότητος ἐρχόμενος*, ut de seipso ad Corinthios loquitur. JUN. Videtur innuere non tantum in Corinthiaca, sed et Romana Ecclesia consimiles subortas esse contentiones insurgentium infe-

hortatur, veniae spem promittens.

ἐπιστέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς ὑπομνήσκον[τες]· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐσμεν σκάμμα[τι,] καὶ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀγὼν ἐπίκει[ται.] Διὸ ἀπολείπωμεν τὰς κενὰς [καὶ] ματαίας φροντίδας, καὶ ἔλθω[μεν] ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τ[ῆς] ἁγίας κλή]σεως ἡμῶν κανόνα. [Βλέπω]μεν τί καλόν, καὶ τί τερπνόν, [καὶ προ]σδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ ποι[ήσαντ]ος ἡμᾶς. [Ἀτενίσ]ω-

riorum in superiores, aut saltem semina ambitionis nonnulla jam observari, quae sint mature reprimenda. FREY.

1. *ὑπομνήσκον[τες]* Ita cum Cod. MSto Jun. Fell. Cotel. Wott. Schoenem. Caeteri Colomesium sequuntur, qui, lectore non monito, dedit *ὑπομιμνήσκοντες*. Clericus emendat in futuro *ὑπομνήσοντες*, quod, ut vidit Gallandius, minus apte cohaeret cum praecedente *νουθετοῦντες*. Forma vero *ὑπομνήσκω* inter Orphica, Hymn. lxxvi 6, p. 345 ed. Herm. occurrit, quem locum indicavit Hefelius :

> *ἡδυτάτη, φιλάγρυπνος, ὑπομνήσκουσά τε πάντα.*

2. *σκάμμα[τι]*] *Ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι σκάμματι* proverbialis est locutio, aut similis proverbiali ; et eo haec spectant omnia, ut et praecedentium mitigetur asperitas, et ad ea quae sequuntur mollior aditus praestruatur. *Ἐν τῷ αὐτῷ ἐσμεν σκάμματι* inquiunt Romani ad Corinthios, hoc est, non haec securis animis scribimus, ac si extra teli jactum positi essemus ipsi, aut a nullis nobis hostibus, nullis periculis amplius metueremus : *sumus et nos in eodem vobiscum stadio*, necdum omnibus certaminibus defuncti. Quocirca, dum vos monemus, etiam nosmetipsos excitamus quodammodo, atque expergefacimus. BOIS. *In eodem stadio versamur*, inquit doctissimus Junius, qui una cum Fabro recte nos docet, *σκάμμα* non tantum locum certaminis et agonis, sed certamen ipsum significare. Quum vero sciamus ex Julio Polluce, vocem hanc *κυρίως* dici *περὶ πεντάθλου ἁλτικοῦ*, et una conjungantur apud eum *σκάμμα* et *κανών*, ut scilicet sit *τὸ μέτρον τοῦ πηδήματος κανών, ὁ δὲ ὅρος τὰ ἐσκαμμένα*, quas voces hic simul positas videmus, malumus *τὸ σκάμμα arenam* vertere ; quandoquidem, licet in stadio omnia exercitiorum genera celebrari solerent, tamen ad cursores peculiari magis jure spectare videbatur. Sed quia de usu *σκαμμάτων* a scriptoribus agonisticis altum fere est silentium, breviter adnotandum duco, in athletarum saltu, non rationem habitam quousque quis prorsum emicaret, sed ut sursum et in altum subsiliret ; qua ex parte quando satisfactum,tunc demum de emenso spatio contendere licebat ; siquidem quicunque, praeteritis sulcorum obicibus, compendia quaerebat, inanem lusisse operam, atque esse *ἔξω τῶν σκαμμάτων* dicebatur. FELL. *τὰ σκάμματα τοῦ στεφανίτου ἐκεί-*

vestri admoneamus, scribimus, sed ut nos ipsos commonefaciamus; in eadem enim arena versamur, et certamen idem nobis impendet. Quare inanes et vanas curas relinquamus, et ad gloriosam et venerandam sanctae vocationis nostrae lineam veniamus: quid pulchrum, quid jucundum, et acceptum coram opifice nostro sit, videamus. Sanguinem Christi

νον, certamina. Chrysost. Hom. v ad Pop. Antioch. tom. ii p. 59 ed. Ben. *εἰ μὴ νῦν, ὡς ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἑστήκαμεν, τῶν πόνων τῆς ἀρετῆς ἀψώμεθα,* Hom. xliii in Gen. tom. iv p. 346, *ὡς ἔτι ἐν τῷ σκάμματί ἐσμεν, πρὶν ἢ διαλυθῆναι τὸ θέατρον,* p. 347. Wakius et Chevall. interpretantur *in the same lists.* Herzogius, *Denn in gleicher Laufbahn stehen wir.* Ruchatus, *nous sommes dans le même danger.* Hanc quoque vocem e Patribus Graecis mutuatus est Tertullianus. Vide supra p. 26, not. 2. 'Itaque epistates vester Christus Jesus, qui vos Spiritu 'unxit, et ad hoc scamma pro'duxit.' Ad Martyras § 3. Ambrosius quoque Lib. de Helia et Jejunio, § 13, 'In scammate si 'quis te manu levat' . . . § 21, 'Progressus in scamma, necesse 'est ut excipias pulverem.'

5. τ[ῆς ἁγίας κλή]σεως] Ita post Junium libri omnes: quae lectio mihi saepius et summa qua potui cura MSti reliquias inspicienti verisimillima esse videtur. Juvat tamen cl. Millii de hoc loco sententiam exscribere. 'Lacuna non nisi sex aut 'septem literarum est. Ideoque 'τ[ελειώ]σεως legendum mal'lem, quod inter cætera apud 'Ecclesiasticos Scriptores *Bap'tismum* significat, cujus κάνων 'seu *regula,* κενῶν καὶ ματαίων, 'de quibus hic sermo, φροντίδων 'renuntiationem inprimis po'stulabat.'

ib. κανόνα] Vox, siqua alia, agonistica, ut supra adnotavimus, quomodo perpetuo fere a D. Paulo, scil. II Cor. x 13 15 16, Gal. vi 16, usurpatur; idem fere quod γραμμή, et aliquando quod σκάμμα. Satis ergo infeliciter *normam* reddidit interpres [Junius :] nos *regulam* substituimus, voce aliquantum latius patente. FELL. Videtur S. Polycarpus, qui plurimis in locis Epistolae suae ad Philipp. paene ipsis Clementis vestigiis insistit, respexisse ad hunc locum, quum scribat, [§ 7] *Διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν, καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας, ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν.* Nemo igitur jure suspicari potest, quin haec sit ipsa epistola a Patribus celebrata, et publice in Ecclesia lecta, quum toties in unica eaque brevissima epistola, ad eam alludat necnon eam citare videatur S. Polycarpus, B. Clementi *σύγχρονος.* WOTT. Conf. infra § 41, *τὸν ὡρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα.*

7. ['Ατενίσ]ωμεν] Sic supplevit Junius, quem sequuntur Edd. omnes. Gallandius quidem suspicatur S. Patrem respexisse ad

μεν εἰς τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, [καὶ ἴδ]ωμεν ὡς ἔστιν τίμιον τῷ Θεῷ [αἷμα] αὐτοῦ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν [σωτ]ηρίαν ἐκχυθὲν παντὶ τῷ κό[σμ]ῳ μετανοίας χάριν ὑπήνεγκεν. [Ἀνέλθ]ωμεν εἰς τὰς γενεὰς πάσας, [καὶ κα]ταμάθωμεν ὅτι ἐν γενεᾷ [καὶ] γενεᾷ μετανοίας τόπον ἔδω[κ]εν ὁ Δεσπότης τοῖς βουλομέ-

illud Heb. xii 2, ideoque veram lectionem esse Ἀφορῶμεν. Certe vulgata mihi verisimilior esse videtur, utpote longe aptior ad spatium lacunae in Cod. MSto adimplendum; atque eadem phrasi utitur Clemens, infra, § ix. Ἀτενίζωμεν habet Bullus, qui hunc locum ad ὑπήνεγκεν affert Exam. Cens. Respons. ad Animadv. vii § 24. Operae pretium est verba magni viri apponere. 'Digna mihi semper visa sunt haec verba, quae aureis literis exarentur, atque a verae Theologiae studiosis aeternae memoriae mandentur; utpote quae maxime genuinam satisfactionis Christi notionem ab Apostolorum συμμύστῃ explicatam contineant. In praesenti non vacat mihi ostendere, quam hoc viri apostolici testimonium omnem controversiam paucis verbis dirimat de satisfactione Christi, adversus tum impios Socinistas, tum alios, qui Socini Charybdim vitantes in Scyllam haud certe minus periculosam inciderunt. Prudens lector illud per se intelligere potis erit. Duo tantum inde colligo, quae ad propositum nostrum quam maxime spectant; 1. Satisfactionem Christi neminem ipso facto liberare, sed illud tantum efficere, ut quivis sub conditione et lege poenitentiae a peccati reatu liberari possit. 2. Non obstante satisfactione Christi, gratiae et misericordiae Dei deputandum esse, quod homini peccatori poenitentiae copiam largiatur, vel, ut mox se explicat Clemens, μετανοίας τόπον concedat, hoc est, credentem, et de peccatis poenitentiam agentem remissione peccatorum beare velit. Ideo scil. μετανοίας χάριν dixit, ut gratuitum Dei actum in hoc negotio exprimeret. Hoc vero illud ipsum est, quod dicimus, posita satisfactione Christi, remissionem peccatorum esse gratuitam.'

2. τῷ Θεῷ [αἷμα] αὐτοῦ] Malit Bleekius τῷ Θεῷ [Πατρὶ] αὐτοῦ, quam conjecturam in textum admisit Dresselius. S. Petrus, I Epist. 1 19, appellat sanguinem Domini nostri Jesu Christi τίμιον αἷμα.

4. [Ἀνέλθ]ωμεν εἰς τὰς γενεὰς] Ita pro Ἀτενίσωμεν reposuit Wottonus, quem sequitur Gallandius. Recte, ut mihi videtur; ἀνέλθωμεν enim vel ἀνίωμεν magis accommodum est τῷ, εἰς τὰς γενεὰς πάσας quae jam praeteritae fuerunt; et supplementum quinque literarum longe melius cum lacunae spatio congruit. Ἀναβῶμεν de suo dederat Davisius.

intentis oculis intueamur, et quam pretiosus Deo sit ejus sanguis, consideremus, qui propter nostram salutem effusus toti mundo poenitentiae gratiam obtulit. Recurramus ad omnes mundi aetates, et discamus, quod in omni generatione, volentibus ad ipsum converti, Dominus poenitentiae locum con-

5. *ἐν γενεᾷ* [*καὶ*] *γενεᾷ*] More Hellenistico. Hebraei habent עד ועד vel עלם ועלם *generatio et generatio*, pro *generatio a generatione* et *omnes generationes*: quam loquendi formam secuti fuerunt Novi Testamenti Scriptores, et Patres, eoque frequentius, quo quis propius accedit ad apostolicum saeculum. WOTT.

6. *μετανοίας τόπον*] Junius *τύπον* legendum esse censet, et autumatur S. Patrem imitatum fuisse illud Ecclesiastici xliv 16, Ἐνὼχ *εὐηρέστησε* Κυρίῳ, *καὶ μετετέθη ὑπόδειγμα μετανοίας ταῖς γενεαῖς*. Equidem Junii conjectura minime esset rejicienda, modo de Patriarchis occurrissent haec verba eo in loco, ubi proponuntur Corinthiis digni quorum exempla sequerentur. Minime vero ferenda est haec emendatio in hoc loco; sive enim ad immediate praecedentia, sive ad proxime sequentia verba attendamus, *τόπον* omnino retinendum jure censebimus. Docet enim Corinthios S. Pater, Redemptionem partam fuisse Christi sanguine; nemini denegatam esse gratiam poenitentiae, Redemptionem hanc et gratiam universalem ad omnia tempora non secus ac loca extendi; adeo ut ex ejus virtute per omnia saecula locus esset poenitentiae, neque deessent, qui auctoritate Dei muniti poenitentiam ac peccatorum remissionem praedicarent; eosque adhortatur, ut percurrant omnes, quae jam praecesserant, generationes; et exinde ediscant Deum per generationem et generationem omnibus qui voluerunt ad ipsum converti dedisse *τὸν τόπον τῆς μετανοίας*. Quae omnia, aliena prorsus a *τὸν τύπον ἔδωκεν*, optime conveniunt cum *τὸν τόπον ἔδωκεν*. Quam phrasin potius ab Epistola ad Hebraeos, ubi occurrit *τόπον μετανοίας οὐχ εὗρεν*, [xii 17] petitam fuisse censeo, quam depromptam ex Ecclesiastico libro quem haud usquam citat Clemens noster; aut allusionem fieri ad morem primaevae Ecclesiae, ubi locus suus poenitentibus assignabatur, donec, praestita satisfactione, cum Deo et Ecclesia ejus conciliarentur, ac privilegiis Ecclesiae restituerentur. Quod si ex aliquo libro Apocrypho petitam fuisse censeat hanc phrasin, quare non ex libro Sapientiae? ubi legimus, *κρίνων δὲ καταβραχὺ ἐδίδους τόπον μετανοίας*, xii 10, et *δοὺς χρόνους καὶ τόπον δι' ὧν ἀπαλλαγῶσι τῆς κακίας*, 20. Non igitur alia videtur esse causa, quare *τύπον* loco *τόπον* substituendum esse vellet Junius, nisi quod *μετανοίας τόπον ἔδωκεν ὁ Δεσπότης τοῖς βουλομένοις ἐπιστραφῆναι ἐπ'*

νοις ἐπιστραφῆναι ἐπ' αὐτόν. Νῶε *ἐκήρυξεν μετάνοιαν, καὶ οἱ ὑπακούσαντες ἐσώθησαν.* Ἰωνᾶς Νινευΐταις *καταστροφὴν ἐκήρυξεν, οἱ δὲ μετανοήσαντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν ἐξιλάσαντο τὸν* Θεὸν *ἱκετεύσαντες, καὶ ἔλαβον σωτηρίαν, καίπερ ἀλλότριοι τοῦ* Θεοῦ *ὄντες.*

Continuatio.

Η'. *Οἱ λειτουργοὶ τῆς χάριτος τοῦ* Θεοῦ *διὰ* Πνεύματος Ἁγίου *περὶ μετανοίας ἐλάλησαν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ* Δεσπότης *τῶν ἁπάντων περὶ μετανοίας ἐλάλησεν μεθ' ὅρκου·* " Ζῶ *γὰρ ἐγὼ, λέγει* Κύριος, *οὐ βούλομαι τὸν* " *θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν·*" *προστιθεὶς καὶ γνώμην ἀγαθήν,* " Μετανοήσατε, *οἶκος* Ἰσ- " *ραὴλ, ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν.* Εἶπον *τοῖς υἱοῖς τοῦ* " *λαοῦ μου, ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς* " *ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐὰν ὦσιν πυρρότεραι κόκκου,*

αὐτόν aperte contrariatur doctrinae de electione et reprobatione absoluta, cui favebat Calvini studiosus. WOTT.

1. *Νῶε ἐκήρυξεν μετάνοιαν*] Hilgenfeldius monet, Noam, secundum Oracula Sibyllina, i 135 sq. antequam in arcam intraret, homines ad poenitentiam revocasse; et hunc locum indicat e Theophilo Antioch. ad Autolycum, iii 19; *ὡς Νῶε καταγγέλλων τοῖς τότε ἀνθρώποις μέλλειν κατακλυσμὸν ἔσεσθαι, προεφήτευσεν αὐτοῖς λέγων, Δεῦτε, καλεῖ ὑμᾶς ὁ Θεὸς εἰς μετάνοιαν· διὸ οἰκείως Δευκαλίων ἐκλήθη.*

2. *καὶ οἱ ὑπακούσαντες*] Deest *οἱ* in Libb. impr. si Wott. Galland. Schoenemann. Hefel. et Dresselium excipias.

7. *Οἱ λειτουργοὶ κ. τ. λ.*] Prophetas videtur intelligere.—LABB.

8. *ὁ Δεσπότης τῶν ἁπάντων*] Hermas, Past. III ix 23, "Dominus noster qui dominatur omnium rerum."

10. *Ζῶ γὰρ ἐγὼ*] Haec verba citantur ex Ezech. xxxiii 11, sed non *αὐτολεξεί*: habent enim LXX Intt. *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος* . . . MS. Alex. (*Ζῶ ἐγὼ, τάδε λέγει Κύριος* . . MS. Vat. *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος Κύριος* . . . ed. Complut.) *οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ,* Cod. Alex. (*ἀσεβοῦς* Vat.) *ὡς τὸ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτόν.* (Vat. omittit *τῆς πονηρᾶς.*) WOTT.

12. *Μετανοήσατε, οἶκος Ἰσραὴλ*] Haec et sequentia verba nullibi habentur in Sacris Scripturis totidem verbis. Recta sane videtur esse conjectura Junii hoc in loco, plura loca ex Sacris Literis in hanc unam citationem compingi: quod non est

cesserit. Noe poenitentiae praeco fuit, et qui ei obtemperarunt, salvati sunt. Jonas Ninivitis excidium praedicavit, illi autem peccatorum poenitentiam agentes, precibus Deum placarunt, et salutem consecuti sunt, licet alieni a Deo essent. 2 Pet. ii 5. Jon. iii.

VIII. Divinae gratiae ministri Spiritu Sancto afflati de poenitentia loquuti sunt. Ipse etiam rerum omnium Dominus cum juramento de poenitentia loquutus est, *Vivo, inquit Dominus, nolo mortem peccatoris, sicut poenitentiam;* addens insuper dictum egregium, *Resipiscite, domus Israel, ab iniquitate vestra. Dic filiis populi mei, si peccata vestra a terra ad coelum usque pertingant; si cocco rubriora et cilicio nigriora fuerint, et ad me* Act. x 36. Ezech. xxxiii 11. Ps. ciii 10 11.

alienum, aut a Patribus, aut a S. Paulo. Vide Rom. iii 10—18, quae quidem ex variis locis citata, Ps. xiv 1—3, liii 1, v 9, cxl 3, x 7, Prov. i 16, Is. lix 7 8, et Ps. xxxvi 1, a S. Paulo in unam citationem compinguntur. Nescio autem quo modo leguntur simul in versione LXX Ps. xiv, licet neque in Ps. liii paene ad verbum eodem, neque in textu Hebraeo habeantur. Quod ad hanc S. Clementis citationem attinet, peti videtur ex Ezech. xviii 30, Κρινῶ ὑμᾶς, *οἶκος* Ἰσραήλ, *λέγει* Κύριος· Ἐπι*στράφητε, καὶ ἀποστρέψατε ἐκ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν ὑμῶν·* pro quo Clemens, *μετανοήσατε, οἶκος Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν.* Ex Ps. ciii 10 11, Οὐ *κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν· ὅτι κατὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ.* Clemens, *ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ.* WOTT. Testimoniorum e Libris Sacris desumptorum confusionem haud absimilem notat Menardus ad S. Barnabae Ep. §§ 5, 11.

15. *καὶ ἐὰν ὦσιν πυρρότεραι—λαοῦ ἁγίου.*] Haec verba in Sacris Literis nullibi occurrunt: similia sunt iis quae in Esai. i legimus, paullo infra ab ipso Clemente citata. Clemens Alex. citat quaedam his haud absimilia, in libro, Quis dives salvetur? [§ 39, p. 957 ed. Potter.] *Διὸ καὶ κέκραγεν·* Ἔλεον *θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν.* Κἂν *ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν ἔριον, ὡς χιόνα λευκανῶ· κἂν μελάντερον τοῦ σκότους, ὡς ἔριον λευκὸν ἐκνίψας ποιήσω.* Quae hic sequuntur, *καὶ ἐπιστραφῆτε . . . . . . ὡς λαῷ ἁγίῳ,* vel potius *λαοῦ ἁγίου,* videntur citari ex Jer. iii 19 et 22, Καὶ *εἶπα,* Πατέρα *καλέσετέ με, καὶ ἀπ' ἐμοῦ οὐκ ἀποστραφήσεσθε.* Ἐπι*στράφητε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.*

“ καὶ μελανώτεραι σάκκου, καὶ ἐπιστραφῆτε πρός με “ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἴπητε, Πάτερ, ἐπακού- “ σομαι ὑμῶν, ὡς λαοῦ ἁγίου.” Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει οὕτως, “ Λούσασθε καὶ καθαροὶ γένεσθε, ἀφέ- “ λεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέναντι “ τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν “ ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύ- “ σασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ, [κ]αὶ δικαιώ- “ σατε χήρᾳ, καὶ δεῦτε καὶ † [δι]ελεχθῶμεν †, λέγει· “ καὶ ἐὰν ὦσιν [αἱ] ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, “ [ὡς] χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς “ ἔριον λευκανῶ· καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ “ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, “ μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ “ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα.” Πάντας οὖν τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ βουλόμενος μετανοίας μετασχεῖν, ἐστήριξε τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι αὐτοῦ.

Clemens autem Alex. [Paedag. i 10, p. 151 ed. Potter.] citat haec ipsa verba ex Propheta Ezech. Τῇ δὲ παραμυθίᾳ παρηγορεῖ τὰ ἁμαρτήματα· μειῶν μὲν τὴν ἐπιθυμίαν, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίδα ἐνδιδοὺς εἰς σωτηρίαν· φησὶ γὰρ διὰ Ἰεζεκίηλ· Ἐὰν ἐπιστραφῆτε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἴπητε, Πάτερ, ἀκούσομαι ὑμῶν ὡς λαοῦ ἁγίου. Si quis igitur velit haec petita fuisse ex Apocrypho aliquo Ezechielis libro, nullas contra illum lites movebo, quum dudum observarit Photius, ὅτι ῥητά τινα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει· ὧν οὐδὲ ἡ πρώτη ἀπήλλακτο παντελῶς. WOTT. Locus ille Ezechielis vel deest in libris nostris, vel desumptus est ex altero Ezechielis volumine, quod is, Josepho teste, [Antiq. x 5,] scripserat, quodque inter Apocrypha recenset Synopsis Athanasiana, vel potius Eusebiana. Sic Esdrae locum laudat Justinus M. in Dialogo cum Tryphone, apud Lactantium Latine versum, iv 18, quem in Codd. nostris incassum quaeras. Alium citat ex Sophonia Clemens Alex. Strom. v, [h. e. ni fallor, iii 12, p. 550 ed. Potter.] qui in ejus vaticinio non comparet. Hunc desumptum esse suspicor ex Sophoniae Prophetia, vel Apocalypsi, inter Libros Apocryphos memorata, in Canone Scripturarum Nicephoro Patriarchae CPol. tributo, et in MS. Bibliothecae Baroccianae. COLOM. Non

ex toto corde conversi fueritis et dixeritis, Pater, Jer. iii 19.
tanquam populo sancto aurem vobis praebebo. Et in alio loco, sic dicit, *Lavamini, mundi estote,* Esai. i 16—20. *auferte mala ex animabus vestris ab oculis meis; quiescite a malitiis vestris, discite facere bonum, quaerite judicium, liberate oppressum, judicate pupillo, et justificate viduam: et venite, colloquamur, dicit Dominus: et si fuerint peccata vestra quasi phoenicium, sicut nivem dealbabo, et si fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabo. Et si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis; si autem nolueritis, neque exaudiveritis me, gladius devorabit vos: os enim Domini loquutum est haec.* Volens igitur omnes dilectos suos poenitentiae participes fieri, omnipotente sua voluntate stabilivit.

est cur haec ex Apocryphis petita fuisse existimemus; Prophetiae sensum exhibet Clemens verbis mutatis, ut vidit Potterus.

1. μελανώτεραι] Sic Cod. MS. Hanc formam habes saepius apud LXX, et apud Strabonem, xvi § 12.

3. ὡς λαοῦ ἁγίου.] Cod. MS. exhibet ΛΑΩΑΓΙΩ, quam lectionem ita corrigendam esse viderunt editores omnes. Sic Clem. Alex. quoque haec verba laudat Paedag. i 10, p. 152 ed. Potter.

9. †[δι]ελεχθῶμεν†] Ita se habet Codex MStus hoc in loco; at Esai. i 18, διελεγθῶμεν: adeo ut utroque in loco facile crediderim legendum esse cum Vat. Cod. διελεγχθῶμεν, [sic legendum. CLER.] in altero loco omisso γ, in altero χ, et eo modo legisse LXX Intt. licet Ald. habeat διαλεχθῶμεν. Chrysostomus et Basilius proculdubio legerunt διελεγχθῶμεν. Tertullianus, in libro primo ad Uxorem, [§ 8] *Venite disputemus*—et in libro quarto contra Marcionem, [§ 14] *Venite conciliemur.* Legit posteriore in loco διαλλαχθῶμεν. WOTT. Versio Vulgata exhibet *Venite et arguite me, dicit Dominus.* Cod. Alex. καὶ δεῦτε καὶ διελεγχθῶμεν. Cod. Vat. καὶ δεῦτε, διελεχθῶμεν.

ib. λέγει] Colomesius et Freyius in contextu addunt ex LXX ὁ Κύριος, quas voces ad oram libri exhibent Fellus et Gallandius.

17. ἐστήριξε κ. τ. λ.] Effatum illud, *Nolo mortem peccatoris,* &c. Deus juramento roboravit. HEFELIUS.

Exempla resipiscentiae et obedientiae proponit.

Θ΄. Διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἱκέται γενόμενοι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, προσπέσωμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν, τήν τε ἔριν, καὶ τὸ εἰς θάνατον ἄγον ζῆλος. Ἀτενίσωμεν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ αὐτοῦ.

Enoch.

Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη, καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος.

Noe.

Νῶε πιστὸς εὑρεθείς, διὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξεν· καὶ

1. ὑπακούσωμεν] Sic cum Cod. Wotton. Galland. Schoenem. Hefelius, Dresselius. Caeteri, Junium secuti, ἐπακούσωμεν, quam lectionem Boisius jampridem ex conjectura correxerat. Millius quoque et Grabius verum perspexerunt, unde mirum videtur Junium vocem intulisse, quae, ut Wottonus monet, nullibi in Novo Testamento occurrit, ad cujus phraseologiam, praecipue Epistolarum Paulinarum, S. Pater quam proxime accedit. ὑπακούειν usurpat Clemens noster § 7.

4. οἰκτιρμοὺς] Sic lege, siquidem ita vulgo obtinuit ἀναλογικώτερον οἰκτειρμούς. [quam scripturam exhibet Cod. MS.] MILL.

5. ματαιοπονίαν] Forte ματαιολογίαν. JUN. Ad hunc locum respexit S. Polycarpus, qui in Ep. sua ad Philipp. [§ 2] haec habet: Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας δουλεύσατε τῷ Θεῷ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ, ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν, καὶ τῶν πολλῶν πλάνην. Unde haud incertus conjecturae locus est, legendum esse hoc in loco ματαιολογίαν potius quam ματαιοπονίαν. WOTT.

ib. τὸ—ἄγον ζῆλος.] τὸν ἄγοντα ζῆλον mallent Bois. Fell. Colom. Wott. Frey. Cotel. Coust. Russ. et Gall. Vide supra notata ad § 4, p. 20 l. 13.

6. Ἀτενίσωμεν] Edv. Bernard. quem ut Anonymum in editione priore citat, litera autem B in altera designat Clericus, Epistolam nostram hic ex Clemente Alex. interpolatam esse summa fiducia pronuntiat. 'Irriti tamen,' ut Wottoni verbis utar, 'sunt hujus conatus. Qui enim hoc modo ex Clemente Alex. arguit, aut eum non probe novit, aut mala fide agit. Eadem enim ratione actum erit de authentia et fide eorum omnium, qui a Clem. Alex. usquam citantur, scriptorum. Nemo enim Patrum majore licentia usus est in citandis Authoribus, sive Sacris, sive Ethnicis; quum ei in more sit, non integra authorum verba semper recitare, sed pro arbitrio suo nunc contrahere, nunc de suo inserere, alia omittere, alia variis modis mutare. Hinc legimus,

IX. Quare magnificae ejus et gloriosae voluntati obsequamur, et suppliciter misericordiam et benignitatem ejus implorantes, relictis vanis operibus, contentione, et aemulatione quae ad mortem ducit, ad miserationes ejus advolvamur et convertamur. Fixis oculis intueamur eos, qui magnificae ejus gloriae perfecte inservierunt. Sumamus Gen. v 24.
Enoch, qui in obedientia justus repertus, translatus Heb. xi 5. Gen. vi 8.
fuit, neque mors ejus deprehensa est. Noe fidelis vii 1. Heb. xi 7.
inventus, per ministerium suum novam mundo 2 Pet. ii 5.
generationem praedicavit; et per eum animalia,

'Paedag. ii, [§ 10, p. 233 ed. 'Potter.] Ἄνθρωπος γοῦν ἦν τις, 'ὁ Κύριος διηγούμενος λέγει, πλού-'σιος σφόδρα, ὃς ἐνεδιδύσκετο πορ-'φύραν καὶ βύσσον, εὐφραινόμενος 'καθ' ἡμέραν λαμπρῶς· οὗτος ὁ 'χόρτος ἦν· πτωχὸς δέ τις ὀνόματι 'Λάζαρος ἐβέβλητο εἰς τὸν πυλῶνα 'τοῦ πλουσίου ἡλκωμένος, ἐπιθυμῶν 'χορτασθῆναι ἐκ τῶν πιπτόντων τῆς 'τραπέζης τοῦ πλουσίου· οὗτός ἐστιν 'ἡ πόα· ἀλλ' ὁ μὲν ἐκολάζετο ἐν 'ᾅδου, ὁ πλούσιος, μετέχων τοῦ 'πυρός· ὁ δὲ ἀνέθαλλεν ἐν κόλποις 'τοῦ Πατρός. Cf. S. Luc. xvi, 'a vers. 19 ad finem, et in eo-'dem Strom. [iv 6, p. 578 ed. 'Potter.] Σοφῶς δὲ ὁ Κύριος ἐν 'τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν πλούσιον, τὸν 'θησαυρίζοντα εἰς τὰς ἀποθήκας, καὶ 'πρὸς ἑαυτὸν λέγοντα, ἔχεις ἀγαθὰ 'πολλὰ ἀποκείμενα εἰς ἔτη πολλά· 'φάγε, πίε, εὐφραίνου, ἄφρονα κέ-'κληκεν· ταύτῃ γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν 'ψυχήν σου παραλαμβάνουσιν· ἃ 'οὖν ἡτοίμασας τίνος γένηται; S. 'Luc. xii a vers. 16 ad 22. Sed 'non opus est, ut plura profe-'ramus de re nota adeo iis, qui 'Clementem Alexandrinum vel 'inspexerunt. Clemens igitur 'Romanus, dum Epistolam ad 'Hebraeos imitatur, latius de-'pingit S. Patriarcharum mo-'res, fidemque praedicat; quae 'in citando pro more suo con-'trahit Alexandrinus.'

7. τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ αὐτοῦ.] Sic B. Petrus, II i 17, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης.

ib. Λάβωμεν Ἐνὼχ] Clemens Alex. Λάβωμεν Ἐνώχ,—μετετέθη, omisso καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος. Cf. quae de Enoch habentur in Epistola ad Hebraeos, ad quam proculdubio respexit S. Pater, et adeo prope ad eam accedit, tum in hoc, tum in aliis locis, ut nonnulli de veteribus Scriptoribus Ecclesiasticis eum aut scripsisse, aut saltem ex Hebraeo in Graecum sermonem eam vertisse, autumentur. WOTT.

9. Νῶε πιστὸς εὑρεθείς,] Clemens Alex. τῷ, μετετέθη de Enocho modo dicto, immediate subnectit, Καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη, praetermissis iis, quae hic fusius legimus. WOTT.

10. παλιγγενεσίαν] De generis humani instauratione et generatione nova, interpretatur Ju-

διέσωσεν δι' αὐτοῦ ὁ Δεσπότης τὰ εἰσελθόντα ἐν ὁμονοίᾳ ζῷα εἰς τὴν κιβωτόν.

Abraham.

Ι'. Ἀβραάμ, ὁ φίλος προσαγορευθείς, πιστὸς εὑρέθη, ἐν τῷ αὐτὸν ὑπήκοον γενέσθαι τοῖς ῥήμασι τοῦ Θεοῦ. Οὗτος δι' ὑπακοῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπως γῆν ὀλίγην, καὶ συγγένειαν ἀσθενῆ, καὶ οἶκον μικρὸν καταλιπών, κληρονομήσῃ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ αὐτῷ, "Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, εἰς τὴν γῆν ἣν ἂν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε,

nius, et conferri jubet S. Matt. xix 28, Apoc. xxi. Ittigius in Sel. Capp. Hist. Eccl. Saec. i, p. 196, vult generis humani per diluvium perditi instaurationem, vel etiam regenerationem spiritalem per poenitentiam intelligi, maxime quum de Noacho Clemens, § 7, dixerit Νῶε ἐκήρυξε μετάνοιαν. Junii explanationem amplectitur Guil. Burtonus. Ittigium sequuntur Davis. et Freyius. Regenerationem quae per Baptismi lavacrum fit operante Spiritu Sancto, intelligit Coustantius, et D. Petri locum adfert, I iii 20, ubi regenerationis ejusdem symbolum fuisse arcam qua Noë servatus est, notatur. De statu mundi inde a lapsu deformati, et restitutione rerum qua unusquisque secundum opera sua retributionem sit accepturus, Olearius in Obss. ad S. Matt. p. 541. P. Zornio, qui de hoc loco Dissertationem peculiarem habet, Opusc. Sacr. tom. i, pp. 434—444, inprimis haec arridet sententia, vocem παλιγγενεσία idem significare quod Act. iii 21, ἡ τῶν πάντων ἀποκατάστασις, quae aliis Divinis Scriptoribus *novi coeli*, *novae terrae*, vel *creaturae* nomine innotuit. Sic fere Herzogius, *eine neue Gestaltung der Welt*: Ruchatus, *le rétablissement* (*de la terre*). Wakius et Chevall. *regeneration*. Grassius, *un nouvel ordre des générations*; expl. *qui a été, pour ainsi dire, le père d'une nouvelle génération*.

1. ἐν ὁμονοίᾳ] Haec eo tendunt ut vel typo brutorum animalium concordiae studium Corinthiis commendaret; quemadmodum et Sacri crebro Scriptores animalium exempla, boum, ciconiarum &c. hominibus proponunt.

quae in concordia arcam sunt ingressa, servavit Dominus.

X. Abraham, amicus vocatus, fidelis inventus est, eo quod verbis Dei obtemperarit. Hic per obedientiam e terra sua, e cognatione sua, et domo patris sui egressus est, ut exigua terra, cognatione debili, et domo parva derelicta, promissiones Dei possideret. Dicit enim ei; *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et vade in terram quam tibi demonstravero. Et faciam te in gentem magnam, et benedicam te, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus: et benedicam*

Esa. xli 8. Jac. ii 23. Heb. xi 8. Gen. xii 1—3.

Et pluribus infra Clemens, § 20, coelo, terrae, animalibus ὁμόνοιαν tribuit. FREY.

3. Ἀβραάμ, ὁ φίλος προσαγορευθείς,] Clemens Alex. τῷ, Καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη, subjungit Καὶ Ἀβραάμ, ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν φίλος Θεοῦ, πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη, neque amplius de Abrahamo; praetermittit enim ea omnia, quae apud Clementem Rom. fusius legimus. WOTT.

ib. ὁ φίλος] Τοῦ Θεοῦ, infra § 17. Additamentum vix hic desiderandum; nam apud Orientales Abraham *Amicus* simpliciter vocabatur. Vide D'Herbelot. v. *Abraham* et *Khalil.* Davisius, cujus correctio Bleekio placet, jubet nos legere Θεοῦ φίλος, putans e voce ΘΥ facile manasse Ο. "Ille amicus Dei." Moyses scilicet. Cyprian. de Lapsis, p. 130 ed. Fell.

5. ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ——πατρὸς αὐτοῦ] Ita cum Junio Fell. Cotel. Wott. Coust. Hefel. Dresselius. Caeteri cum Colomesio ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ—συγγενείας αὐτοῦ—πατρὸς αὐτοῦ.

7. συγγένειαν ἀσθενῆ] Hoc est, quae paucis admodum constabat; Abrahae enim fratres tantum duo fuerunt, Aran et Nachor. Aran vero jam obierat, relicto Lot filio. Cum Lot igitur ex hac prosapia restabant Nachor et Abraham, qui quidem propter sterilitatem Sarae filiis carebat. COUST.

11. τοῦ πατρός—γῆν] Cod. Vat. et caeteri Codd. MSti praeter Alexandrinum et Cottonianum, necnon Editiones Complutensis, et Aldina habent: Ἔξελθε—ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν. Legimus vero in Cod. Alex. tum apud S. Clementem hoc in loco, tum Gen. xii, ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν. Cum lectione Alex. Cod. consentit Textus Hebraeus, et Versiones omnes praeter Vulgatam unam, quae habet: *Egredere—de domo patris tui, et veni in terram.* WOTT.

14. εὐλογημένος] Ita LXX Cod. Vat. In Cod. Alex. εὐλογητός.

“ καὶ καταράσομαι τοὺς καταρωμένους σε, καὶ εὐλο-“ γηθήσονται ἔν σοι πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.” Καὶ πάλιν, ἐν τῷ διαχωρισθῆναι αὐτὸν ἀπὸ Λώτ, εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, “ Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἴδε “ ἀπὸ τοῦ τόπου οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βορρᾶν, καὶ “ λίβα, καὶ ἀνατολάς, καὶ θάλασσαν· ὅτι πᾶσαν τὴν “ γῆν ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτήν, καὶ τῷ σπέρ-“ ματί σου, ἕως αἰῶνος· καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου “ ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς· εἰ δύναταί τις ἐξαριθμῆσαι “ τὴν ἄμμον τῆς γῆς, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐξαριθμη-“ θήσεται.” Καὶ πάλιν λέγει, “ Ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς “ τὸν Ἀβραάμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάβλεψον εἰς τὸν “ οὐρανὸν, καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ “ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς, οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου· “ ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη “ αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.” Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐδόθη αὐτῷ υἱὸς ἐν γήρᾳ, καὶ δι᾽ ὑπακοῆς προσή-νεγκεν αὐτὸν θυσίαν τῷ Θεῷ, πρὸς ἓν τῶν ὀρέων ὧν ἔδειξεν αὐτῷ.

Speciatim

ΙΑ΄. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ

1. *εὐλογηθήσονται*] Ita LXX Alex. In Cod. Vat. *ἐνευλογηθήσονται*. Cotel. Clericus et Coustant. omittunt *καί*.

3. *αὐτὸν ἀπὸ Λώτ*] Typographi, ni fallor, errore, apud Clericum *ἀπό* non legitur.

4. *Ἀναβλέψας—ἴδε*] In plerisque optimae notae MSS. Alex. Vat. Cotton. Oxon. &c. *Ἀνάβλεψον ... καὶ ἴδε*. At in Bib. Complutensibus *ἀναβλέψας ... ἴδε*, quomodo constat legisse Clementem. WOTT.

10. *ἐξαριθμηθήσεται.*] Russel. *ἐξαριθμήσεται*, quae menda in Clerici editionem secundam irrepserat. In LXX Cod. Alex. habet *ἀριθμηθήσεται*.

14. *οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα*] Agnoscunt *καὶ εἶπεν οὕτως* cum Hebraeo Codices MSS. ac Versiones omnes. Videntur igitur casu aliquo ex hoc loco excidisse haec verba : sive ea praetermiserit librarius, sive Clemens ipse, errore facile propter praecedentia, *καὶ εἶπεν αὐτῷ*, vel *πρὸς αὐτόν*. Haec enim si absint, hiatus non est, neque defectus aliquis. WOTT.

15. *ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ*] Ple-

benedicentes te, et maledicam maledicentes te; et benedicentur in te omnes tribus terrae. Et rursus quum a Lot secederet, dixit ei Deus; *Respice oculis tuis, et vide a loco in quo nunc tu es, ad aquilonem, et africum, et orientem, et mare: quia omnem terram quam tu vides tibi dabo eam, et semini tuo usque in saeculum. Et faciam semen tuum sicut arenam terrae: si poterit aliquis dinumerare arenam terrae, et semen tuum dinumerabitur.* Et rursus dicit: *Eduxit Deus Abraham foras, et dixit ei, Respice in coelum, et numera stellas, si potes dinumerare eas, sic erit semen tuum. Et credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad justitiam.* Propter fidem et hospitalitatem datus est ei filius in senectute, et per obedientiam obtulit eum in sacrificium Deo, in uno montium quem ei ostenderat.

Gen. xiii 14—16. Gen. xv 5, 6. Rom. iv 3. Gen. xxi. Gen. xxii. Heb. xi 17.

XI. Propter hospitalitatem et pietatem Lot e Gen. xix 2.

rique MSS. optimae fidei, Alex. Vat. &c. habent Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραάμ. Sed Ed. Complut. ἐπίστευσε δέ, quam esse genuinam lectionem ulterius confirmant tum S. Paulus, Rom. iv 3, tum S. Jacobus, ii 23. WOTT.

16. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν] Clemens Alex. τῷ, Καὶ Ἀβραὰμ ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν φίλος Θεοῦ, subnectit Πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη. Quae sequuntur, καὶ δι' ὑπακοῆς κ. τ. λ. penitus omisit. WOTT.

18. πρὸς ἓν] Forte πορευόμενος εἰς ἓν κ. τ. λ. Vide Gen. xxii. BOIS. Nihil mutandum est, quum προσήνεγκεν—πρὸς ἓν conveniat apte cum idiomate Graecae linguae. WOTT.

20. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν] Clemens Alex. τῷ, Πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη, subnectit, Διὰ φιλοξενίαν — — ἐκ Σοδόμων, praetermittit vero τῆς — — κριθείσης, usque ad ταῖς γενεαῖς γίνονται. De Loto nihil habetur Heb. xi. Haec igitur petuntur ex Gen. xix et II Pet. ii 7, 8. WOTT. Capita xi et xii ab Interpolatoris manu intrusa fuisse suspicatur Moshemius, Institut. Historiae Christianae Major. p. 214—216; cui respondet Hefelius, haec capita cum antecedentibus bene cohaerere, quippe quae eandem materiam tractent, invidiae Corinthiorum exempla hospitalitatis, pietatis, et fidei opponant, simulque poenas dissensionis ostendant.

hospitalitatis in Lot.

Σοδόμων, τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης διὰ πυρὸς καὶ θείου· πρόδηλον ποιήσας ὁ Δεσπότης ὅτι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἐγκαταλείπει, τοὺς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν τίθησι· συνεξελθούσης γὰρ αὐτῷ τῆς γυναικὸς ἑτερογνώμονος ὑπαρχούσης καὶ οὐκ ἐν ὁμονοίᾳ, εἰς τοῦτο σημεῖον ἐτέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν στήλην ἁλὸς ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· εἰς τὸ γνωστὸν εἶναι πᾶσιν, ὅτι οἱ δίψυχοι καὶ οἱ διστάζοντες περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, εἰς κρίμα καὶ εἰς σημείωσιν πάσαις ταῖς γενεαῖς γίνονται.

Et Rahab.

ΙΒ'. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ

1. κριθείσης] Cod. MS. ΚΡΙΘΗΣΗΣ. καυθείσης mallet Junius. κατακαυθείσης Fellus. κατακαυθείσης, vel potius ex Gen. xix 25. καταστραφείσης, Boisius. Nihil autem mutandum, uti viderunt Wottonus et Clericus. Eodem sensu κρίνειν, *sententiam judicialem ferre, et secundum sententiam latam poenas infligere,* saepe usurpatur in libris Nov. Test. e. g. S. Johan. xviii 31, Rom. ii 12. Ejusdem significationis apud Scriptores Ecclesiasticos exempla plura congessit Suicerus in voc. Wottonus existimat S. Patrem proculdubio respicere ad II Pet. ii 6, luculentum sane testimonium eam Epistolam ab initio usque canonicam fuisse, atque ab Ecclesia Romana acceptam.

2. πρόδηλον ποιήσας] Hanc MSti lectionem jure tuentur Davis. et Galland. Boisio καί desiderari videtur ante πρόδηλον. Wottonus πρόδηλον ποιήσαντος τοῦ Δεσπότου mallet, vel potius καὶ πρόδηλον ἐποίησεν ὁ Δεσπότης. Nominativum autem absolutum Scriptoribus non tantum Hellenisticis sed Atticis quoque familiarem esse, docebit tum Blackwallus, *Sacred Classics Defended and Illustrated,* t. i p. 67, cum Winerus, *Grammatik d. Neutestam. Sprachidioms,* § 28, p. 154 ed. tert. Sodomae et reliquarum urbium eversio etiam a Scriptoribus Ethnicis memoratur. Strabon. xvi, p. 1087 ed. Falconer. Tacit. Hist. v 7, et Solin. Polyhist. § 35. Lacus Asphaltitis descriptionem insignem dat Diodorus Siculus, xix §§ 98, 99.

5. συνεξελθούσης γὰρ αὐτῷ] Sic exaratum esse in Cod. MSto pro certissimo equidem habeo. Libb. impr. si Wott. Gall. Schoenemann. Hefel. et Dresselium excipias, παρ' αὐτῷ exhibent, Junium secuti, qui margini ἴσ. γάρ apposuit.

ib. ἑτερογνώμονος] Cod. MS. ΕΤΕΡΟΓΝΩΜΟΣ. Hunc locum addas duobus illis Cyrillianis a Suicero in hac voce laudatis.

Sodoma salvus evasit, quum regio tota in circuitu igne et sulphure poenas lueret; Domino palam faciente quod non derelinquat eos qui in ipso spem collocant; contra vero qui a mandatis ejus declinant, suppliciis et tormentis puniat: uxor enim ejus, quae una cum eo urbe egressa est, quum ab eo dissentiret, nec in concordia persisteret, in signum propterea posita est, et salis statua in hodiernum diem facta est, ut omnibus innotesceret, quod animo dubii et de potentia Divina haesitantes in judicium et signum omnibus generationibus proponantur.

2 Pet. ii 6—8. Luc. xvii 32. Sap. x 7.

XII. Propter fidem et hospitalitatem, Rahab Jos. ii.

6. εἰς τοῦτο σημεῖον ἐτέθη] Coustant. vertit, *in hujusmodi signum posita est.*

7. ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης] Clemens, saeculi praejudicio abreptus, infirmo utitur argumento, aut ad hominem argumentatur. Quamvis multi veterum Patrum [e. g. apud Irenaeum, Haer. IV xxxi 2, xxxiii 9 ed. Massuet. Cf. Routh. Rel. Sac. i p. 57.] tanquam adhuc manentis hujus statuae mentionem fecerint, et Josephus ejusdem cum Clemente aetatis, [Antiq. I xi 4.] nonnullique recentiorum oculis se eam usurpasse narrent, fabulam tamen esse, et nescio quid ab accolis spectatorum oculis subjectum fuisse, quod illi statuam hanc esse nugabantur, hi imprudenter credebant, jam liquidis argumentis demonstratum est. FREY. Multi, si fidem Chrysostomo adhibeas, peregrinationem in Arabiam suscipiebant ut fimum Jobi cernerent, et conspicati terram deosculabantur. Hom. v ad Pop. Antioch. tom. ii p. 59 ed. Ben. Quercum Mambre, sub qua habitavit Abraham, usque ad Constantii Imp. tempora monstratam fuisse, testatur Hieronymus de Sit. et Nom. Loc. Hebr. tom. iii pp. 130 195 ed. Vallars.

8. οἱ δίψυχοι κ. τ. λ.] Sic infra § 23, Ταλαίπωροι εἰσὶν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τὴν ψυχήν . . . Apud Herm. Past. δίψυχοι, *dubii.* e. g. I i 1, 'Haec autem 'faciunt dubii, qui non habent 'spem in Domino.' I iv 2, 'Credite Deo, qui estis dubii.' ib. 'Vae dubiis iis,' &c. et alibi saepius.

12. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν] Quum Scriptor ad Hebraeos, xi 31, Rahabam fide ab interitu servatam esse dicat, Jacobus autem eam ex operibus justitiam accepisse putet, denuo utrumque complectitur Clementis nostri formula. LIPSIUS. Clemens Alex. τῷ, Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων, subnectit Διὰ πίστιν

πόρνη. Ἐκπεμφθέντων γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ τοῦ Ναυῆ κατασκόπων εἰς τὴν Ἱεριχὼ, ἔγνω ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς ὅτι ἥκασι κατασκοπεῦσαι τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἐξέπεμψεν ἄνδρας τοὺς συλληψομένους αὐτούς, ὅπως συλληφθέντες θανατωθῶσιν. Ἡ οὖν φιλόξενος Ῥαὰβ εἰσδεξαμένη αὐτούς, ἔκρυψεν εἰς τὸ ὑπερῷον ὑπὸ τὴν λινοκαλάμην. Ἐπισταθέντων δὲ τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ λεγόντων, [Ἄνδρες πρός σε ἦλ]θον οἱ κατασκοποὶ τῆς [γῆς ἡμῶν,] ἐξάγαγε αὐτούς, ὁ γὰρ βα[σιλεὺς οὕ]τως κελεύει· ἡ δὲ ἀπεκρίθη, Εἰσῆλθον [οἱ δύο ἄν]δρες οὓς ζητεῖτε πρός με, [ἀλλὰ ταχέ]ως ἀπῆλθον, καὶ πορεύο[νται· οὐχ] ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐ[κείνους.] Καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ἄνδρας, [Γινώ]σκουσα γινώσκω ἐγώ, ὅτι [Κύριος ὁ Θεὸς] ὑμῶν παραδίδωσιν ὑμῖν [τὴν πό]λιν ταύτην, ὁ γὰρ φόβος καὶ [τρό]μος ὑμῶν ἐπέπεσεν τοῖς κ[ατοι]κοῦσιν αὐτήν· ὡς ἐὰν οὖν γέ[νηται] λαβεῖν αὐτὴν ὑμᾶς, δια-

καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη, neque amplius; ea omnia, quae fusius a Clemente Romano habentur, pro more suo praetermittens.

1. *Ἐκπεμφθέντων*] ΕΚΠΕΦΘΕΝΤΩΝ Cod. MS.

ib. *Ἰησοῦ τοῦ τοῦ Ναυῆ*] Ita cum Cod. MS. Wott. Galland. Hefel. et Dresselius. Caeteri *Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ*. In Jos. vi 6 LXX secundum Cod. Vatic. habent *Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ*. ubi Cod. Alex. exhibet *Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ*. Unde, forsitan, conjicere licet Clementem scripsisse *Ἰησοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ*.

3. *αὐτῶν*] Colom. Coust. Russel. Schoenemannus exhibent *αὐτοῦ*. Cod. MStum sequuntur Wott. Gall. Hefel. et Dresselius. Sic etiam legisse Junium, licet in ejus editionis textum *αὐτοῦ* irrepserit, patet ex ejus versione, quam Fellus, veram lectionem ignorans, arguebat.

5. *συλληφθέντες*] ΣΥΛΛΗΜΦΘΕΝΤΕΣ Cod. MS. uti infra, § 18.

7. *Ἐπισταθέντων δὲ τῶν*] Citantur haec ex cap. ii Joshuae; sed non *αὐτολεξεί*: licet enim, quod ad res gestas, in omnibus cum iis quae ibi habentur consentiant, neque vel latum unguem a veritate historica discedant, videtur tamen S. Pater ea citasse memoriter; longe enim alia est verborum series, et orationis textura, uti videre est ex locis inter se collatis; quae enim fusius a Joshua, brevius a S. Clemente habentur,

meretrix incolumis servata est. Missis enim a Jac. ii 25.
Josua filio Nun ad urbem Jericho speculatoribus, Heb. xi 31.
rescivit terrae rex, quod regionem eorum exploraturi venissent, et viros emisit, qui eos, ut morti traderentur, apprehenderent. Rahab autem hospitalis suscipiens eos, in solario domus sub lini stipula occultavit eos. Supervenientibus autem
viris a rege missis ac dicentibus: *Viri ad te in-* Jos. ii 3.
gressi sunt, regionis nostrae exploratores, educ eos, sic enim imperat Rex; illa autem respondit, *ingressi sunt duo viri ad me quos quaeritis; sed confestim abierunt et vadunt;* non ostendens eis illos. Et dixit ad viros, *Sciens scio, quod Dominus Deus vester urbem hanc vobis tradit, timor enim et pavor vestri incessit incolas ejus; quandocunque*

semel immutato narrationis ordine. WOTT.

10. *ἡ δὲ ἀπεκρίθη*] *ἥδὲ ἀπεκρίθη*, *haec respondit*, Davisius, quem in notis sequitur Gallandius, in contextu Schoenemannus et Hefelius.

12. *οὐχ*] *ὑποδεικνύουσα κ. τ. λ.*] Quum variis modis quae desiderantur suppleri queant, Junius edendum curavit [*ὁδὸν*] *ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐ*[*ναντίαν*] *viam ostendens eis contrariam:* sensu plane diverso a verbis libri Joshuae ii 5, ubi Rahab negat se scire quo homines illi abierint. Ostendit quidem mulier *contrariam viam*, sed exploratoribus Judaeis, non autem missis ab Hierichuntis rege. COTEL. Coustantius mallet *καί που πορεύονται οὐκ οἶδα*, at hujus supplementi capax non est MSti lacuna. GALLAND.

16. *τοῖς κ*[*ατοι*]*κοῦσιν αὐτήν·*] Lectum ergo Clementi comma versiculi 9 quod a multis editionibus abest, in Complutensi vero ita effertur, *καὶ κατέπτησσον πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀφ' ὑμῶν.* at Codice 720 Bibliothecae Regiae hoc modo, *καὶ τετήκασι πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν.* COTEL. Habentur haec ipsa verba a Theodotione. Aquila vero et Symmachus paullo aliter verterunt, verbum verbo reddentes *ὅτι ἐκτετήκασι πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν.* Quae in LXX desiderantur agnoscit Vulgat. et caeterae versiones omnes. Si Clemens illa legerit, quod quidem verisimillimum est, proculdubio LXX (nondum enim alia fuit versio) haec ab initio agnovit, nescio quomodo lapsa ex codicibus quibus Origenes est usus in contexendis Hexaplis suis. WOTT.

17. *ὡς ἐὰν*] *Ὡς ἐάν*, uti et *ὡς*

σώσα[τέ] με, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός μο[υ]. Καὶ εἶπαν αὐτῇ, Ἔσται οὕτως, ὡς ἐλάλησας ἡμῖν· ὡς ἐὰν οὖν γνῷ[ς] παραγινομένους ἡμᾶς, συνάξεις πάντας τοὺς σοὺς ὑπὸ τὸ στέγος σου, καὶ διασωθήσονται· ὅσοι γὰρ ἐὰν εὑρεθῶσιν ἔξω τῆς οἰκίας, ἀπολοῦνται. Καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον, ὅπως κρεμάσῃ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς κόκκινον, πρόδηλον ποιοῦντες, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, οὐ μόνον πίστις, ἀλλὰ προφητεία ἐν τῇ γυναικὶ γέγονεν.

ἄν, est *simulatque, quandocunque.* Vide sis Hermann. ad Viger. 941, et conf. Rom. xv 24, I Cor. xi 34, Phil. ii 23.

4. ὑπὸ τὸ στέγος σου] Cod. MS. ΥΠΟΤΟΤΟΕΓΟ. Legendum forsitan ὑπὸ τοῦτο τὸ στέγος σου, vel potius ὑπὸ τὸ τέγος σου.

6. Καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον] Hellenismus in Sacris Literis passim occurrens, quo alias utitur S. Pater, ut advertit Wottonus; idemque significat quod ἔδωκαν ἔτι αὐτῇ σημεῖον. Cotelerii versionem, *Et addiderunt ut signum daret,* sugillat Davisius, quod Historiae Divinae repugnet; non enim Rahab speculatoribus, sed speculatores Rahab signum dederunt. Sic igitur ipse, ad sensum quod attinet, interpretatur *praeterea* vel *insuper ei signum dederunt.* Recte; at ejusdem erroris postulandi erant Junius et Fellus Cotelerio praeeuntes. GALLAND.

7. πρόδηλον ποιοῦντες κ. τ. λ.] Huic interpretationi allegoricae miro consensu suffragantur Scriptores veteres Ecclesiastici. Audiamus Justinum M. in Dialogo c. Tryphonem, part. ii p. 374 ed. Thirlby, Τὸ σύμβολον τοῦ κοκκίνου σπαρτίου, οὗ ἔδωκαν ἐν Ἱεριχῷ οἱ ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πεμφθέντες κατάσκοποι Ῥαὰβ τῇ πόρνῃ, εἰπόντες προσδῆσαι αὐτὸ τῇ θυρίδι, δι' ἧς αὐτοὺς ἐχάλασεν, ὅπως λάθωσι τοὺς πολεμίους, ὁμοίως τὸ σύμβολον τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐδήλου· δι' οὗ οἱ πάλαι πόρνοι καὶ ἄδικοι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν σώζονται, ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν λαβόντες καὶ μηκέτι ἁμαρτάνοντες· ὑμεῖς δὲ ταῦτα ταπεινῶς ἐξηγούμενοι πολλὴν ἀσθένειαν καταψηφίζεσθε τοῦ Θεοῦ, εἰ ταῦτα οὕτως ψιλῶς ἀκούοιτε, καὶ μὴ τὴν δύναμιν ἐξετάζοιτε τῶν εἰρημένων. Similia sunt quae habet Irenaeus, IV xx 12, 'Quum universa civitas, in qua habitabat, 'concidisset in ruinam, canen'tibus septem tibicinis, in ultimis Raab fornicaria conser'vata est cum universa domo 'sua, fide signi coccini: sicut 'et Dominus dicebat his qui 'adventum ejus non excipie'bant, Pharisaeis scilicet, et 'coccini signum nullificant,

igitur capere illam vobis contigerit, incolumem me servate, et domum patris mei. Et dixerunt ei, *Eveniet tibi ut loquuta es; simulac igitur nos appropinquantes cognoveris, cognatos tuos omnes sub tecto tuo congregabis, et salvabuntur; quotquot vero extra domum tuam invenientur, peribunt.* Et signum dare addiderunt, ut funiculum scilicet coccineum de domus pariete demitteret: notum facientes, quod omnibus, qui credunt et sperant in Deum, per sanguinem Domini redemtio futura sit. Videte, dilecti, non solum fides, sed etiam prophetia in muliere fuit.

'quod erat pascha, redemptio 'et exodus populi ex Aegypto, 'dicens: *Publicani et meretrices* '*praecedunt vos in regno coelo-* '*rum.*' Plura indicat Cotelerius, e. g. Origen. Homil. iii et vi in Jesum Nave, et ad S. Matth. xxvii 28, Ambrosium, libro de Salomone, § 5, in Appendicem ab Edd. Bened. relegato, et lib. de Fide, V x, ii p. 574 ed. Bened. Hieronymum, Ep. ii i. e. lii ed. Vallars. 'in typo Ecclesiae resti- 'culam, mysterium sanguinis 'continentem.' Augustinum, in Ps. lxxxvi 4, Theodoretum, Quaest. 2 in Josuam, et ad c. xi vers. 31 Epistolae ad Hebraeos.

10. *οὐ μόνον πίστις, κ. τ. λ.*] Origenes, Hom. iii mox citata, [§ 4, tom. ii p. 403 ed. Ben.] 'Sed et ista meretrix, quae eos 'suscepit, ex meretrice efficitur 'jam propheta. Dicit enim, '*Scio quia Dominus Deus vester* '*tradidit vobis terram hanc.* 'Vides quomodo illa, quae ali- 'quando erat meretrix et impia 'et immunda, nunc jam Spi- 'ritu Sancto repleta est; et de 'praeteritis quidem fatetur, de 'praesentibus vero credit, pro- 'phetat autem et praenunciat 'de futuris.' COTEL. Aliquos ex sanctis Patribus explicasse S. Scripturas nimis allegorice non est diffitendum; nemo autem in hoc explicandi genere, quod adeo displicet criticis severioribus, plus ingenio suo indulsit quam Origenes, quem tamen, quasi unus prae omnibus sacras Literas intelligeret, et Christianam fidem solus calleret, tantopere efferunt nonnulli, et de eo ubique gloriantur; eo quod, quo jure, qua injuria, alii judicent, plurima haeretice sensisse tradatur. Origeni licet ubique allegoriis scatere, eaque quae sunt clarissima allegorice interpretando efficere obscura; Clementi igitur fas sit in uno vel altero loco allegorice interpretari S. Scripturas, quum S. Paulus, plurimis in locis, interpretatus est modo allegorico S. Scripturas veteris Testamenti; immo et Servator noster Jesus Christus non semel

Adhortatio ad humilitatem.

ΙΓ'. Ταπεινοφρονήσωμ[εν] οὖν, ἀδελφοί, ἀποθέμενοι πᾶσ[αν] ἀλαζονείαν καὶ τύφος καὶ ἀφρ[ο]σύνην καὶ ὀργάς, καὶ ποιήσωμ[εν] τὸ γεγραμμένον, (λέγει γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, "Μὴ καυχ[ά]σθω ὁ σοφὸς "ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐ"τ[οῦ], μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' "ἢ ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω, τοῦ ἐκζητεῖν "αὐτόν, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύν[ην],") μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, οὓς ἐλάλησε διδάσκω[ν] ἐπιείκειαν καὶ μακροθυμίαν· [οὕ]τως γὰρ εἶπεν, "Ἐλεεῖτε, ἵνα ἐλεη[θῆ]τε· ἀφίετε, "ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν· ὡ[ς] ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται "ὑμ[ῖν]· ὡς δίδοτε, οὕτως δοθήσεται [ὑμῖν]· ὡς "κρίνετε, οὕτως κριθήσε[ται ὑμῖν· ὡς χρη]στεύεσθε, "οὕτως χρη[στευθή]σεται ὑμῖν· ᾧ μέτρῳ με[τρεῖτε],

tantum. Cf. S. Johan. iii 14 15, S. Matt. xii 40. WOTT.

1. *ἀποθέμενοι κ. τ. λ.*] Conf. D. Jacobum, i 21, *ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν.*

2. *καὶ τύφος*] Vide supra § 4, p. 20, l. 13, atque ibi notata. Libb. impr. *τύφον.* Concil. Ephes. Canon. viii. *ἐξουσίας τύφος κοσμικῆς.* ap. Routh. Script. Eccles. Opusc. p. 395.

6. *ἀλλ' ἢ ὁ καυχώμενος*] Citantur haec ex Jerem. ix 23, ubi legimus in LXX, *Ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιεῖν καὶ γιγνώσκειν, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς.* Hujusmodi explicationes, quibus locus aliquis vel plures loci in compendium ducuntur, servato integro sensu verborum, non sunt alienae vel a Rabbinis, vel a sacris N. Testamenti scriptoribus, apud quos in citandis Scripturis Veteris Testamenti hic explicandi modus est usitatissimus: unde et hunc ipsum textum a S. Paulo eodem modo, at multo brevius quam a Clemente, citatum legimus. I Cor. i 31, II Cor. x 17. WOTT. Particulam *ἢ*, quam Junius omiserat, exhibent Wott. Russel. Galland. Schoenemann. Hefel. et Dresselius, eamque legunt LXX.

7. *τοῦ ἐκζητεῖν αὐτόν, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην*] Legebat etiam *ἐκζητεῖν* Lucifer; [*συνιεῖν καὶ γιγνώσκειν, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος κ. τ. λ.* LXX.] vertit enim *inquirere*, Lib. ii pro S. Athanasio, paullo post initium. Item *καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην* reperies in Antiochi Homilia 43. COTEL.

10. *ἐπιείκειαν*] *equity*, Wakius. Rectius Guil. Burton et Cheval-

XIII. Humiles ergo mente simus, fratres, fastum omnem, superbiam, amentiam, et iras deponentes, et quod scriptum est faciamus (dicit enim Spiritus Sanctus: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed qui glo-riatur, in Domino glorietur, quaerendo illum, et judicium et justitiam faciendo*) memoria praecipue recolentes sermones Domini Jesu, quos, aequitatem et longanimitatem docens, loquutus est: sic enim dixit: *Misereremini, ut misericordiam consequamini; dimittite, ut vobis dimittatur; prout facitis, ita vobis fiet; sicut datis, ita vobis retribuetur; sicut judicatis, ita judicabimini; sicut benigni estis, ita benignitatem experiemini; qua mensura meti-*

Jer. ix 23. 1 Cor. i 31. 2 Cor. x 17. Luc. vi 36—38.

lier. *gentleness.* Cf. Act. xxiv 4, II Cor. x 1.

11. Ἐλεεῖτε] ΕΛΕΑΤΕ Cod. MS.

ib. Ἐλεεῖτε, ἵνα ἐλεη[θῆ]τε] Haec verbo non habentur αὐτολεξεί, vel in Evangelio S. Matthaei, vii 1 2, vel in Evangelio S. Lucae, vi 36. Immo licet cum utroque Evangelista, quoad sensum, consentiant, propiusque accedant ad ea quae legimus in Evangelio S. Lucae, non tamen adeo prope ad ea accedunt, ut possimus certo adfirmare, haec inde petita fuisse, ac a S. Clemente citata memoriter. Petuntur forsan ex aliquo libro Apocrypho; viz. ex Evangelio Nazaraeorum, quod fuit antiquissimum, summoque in pretio habitum a Christianis, iis praesertim qui in Palaestina degebant; unde et in aliis regionibus aliquid authoritatis habuit, usque ad Eusebii tempora, saepius a Patribus laudatum; adeo ut Hieronymus, qui et ipse vidit et transtulit illud ex Hebraeo (cui tamen hac de re minime assentiendum est) contendat esse ipsum authenticum Evangelium S. Matthaei. Citationem quamdam Origenis non magis a textu dissentientem ex hoc Evangelio Millius petitam fuisse existimat: [not. in S. Matt. vi 33,] 'Αἰτεῖτε τὰ μεγάλα καὶ τὰ 'μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται· [καὶ αἰ-'τεῖτε τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια 'ὑμῖν προστεθήσεται.] Origen. de 'Orat. Dominica haud semel; 'ut et vii contr. Cels. Clem. 'Alex. Strom. i ex Evangelio 'forte, Patribus passim laudato, 'Nazaraeorum; ita tamen ut 33 'commatis loco positum haud 'putem, sed appositum inter-'pretamenti gratia. Clemens 'enim [Alex.] alibi citat hunc 'versum, prout in Codicibus 'nostris reperitur.' Potuit ergo

“ ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν.” [Ταύτῃ τ]ῇ ἐντολῇ καὶ τοῖς παραγγέλ[μασι] τούτοις στηρίξωμεν ἑαυ[τοὺς πρὸς] τὸ πορεύεσθαι ὑπηκόους [ἡμᾶ]ς τοῖς ἁγιοπρεπέσι λόγοις αὐ[τοῦ], ταπεινοφρονοῦντες· [φησ]ὶν γὰρ ὁ ἅγιος λόγος, “ Ἐπὶ τίνα [ἐπι]βλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ “ τὸν πραῢν καὶ [ἡσύ]χιον καὶ τρέμοντά μου τὰ “ λόγιά ;”

Haec applicat ad Schisma Corinthiorum.

ΙΔ'. [Δί]καιον οὖν καὶ ὅσιον, ἄνδρες ἀδελ[φ]οί, ὑπηκόους ἡμᾶς μᾶλλον γενέ[σ]θαι τῷ Θεῷ, ἢ τοῖς ἐν ἀλαζονείᾳ καὶ ἀκαταστασίᾳ μυσαροῦ ζήλους ἀρχηγοῖς ἐξακολουθεῖν. Βλάβην γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν, μᾶλλον δὲ κίνδυνον ὑποίσομεν μέγαν, ἐὰν ῥιψοκινδύνως ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τοῖς θελήμασι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐξακοντίζουσιν εἰς ἔριν καὶ στάσεις, εἰς τὸ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. Χρη-

hic esse unus ex iis locis, ad quos respexit Photius cum observarit : ‘Quod etiam in priore Epistola quaedam citantur tanquam ex Sacris Scripturis, quae sunt aliena ab iis.’ WOTT. Hilgenfeldius quoque censet Clementem ex Evangelio nescio quo extra-Canonico haec sumsisse.

1. αὐτῷ] ΑΥΤΗ Cod. MS.

2. τοῖς παραγγελ[μασι] τούτοις] Edd. ante Wottonum omittunt τούτοις.

ib. στηρίξωμεν] Ita Codd. MS. non στηρίσωμεν, uti, Wottonum secuti, dederunt Gallandius et Schoenemannus. Vide infra § 18.

3. πρὸς] τὸ πορεύεσθαι] Praepositionem addidi, fidem Cod. MSti, ni fallor, secutus ; desiderantur enim, quantum ex lacuna colligo, septem vel octo literae. Cf. infra, § 50, εἰς τὸ ἀφεθῆναι ἡμῖν δι' ἀγάπης κ. τ. λ.

ib. ὑπηκόους [ἡμᾶ]ς τοῖς ἁ.] Libb. impr. ante Wott. necnon Russelius exhibent ὑπηκόους [ἀεὶ] τοῖς ἁ. At Millius et Wott. in Codice MSto legere poterant ΑΣ . . ΤΟΙΣ cum spatio duarum vel trium literarum, quod Millius conjectura satis infelici sic supplevit, ὑπηκόους [σεβ]αστοῖς. Davisius legendum voluit ὑπηκόους [ὄντ]ας τοῖς.

4. ταπεινοφρονοῦντες] Junius, Colom. et Fellus mallent ταπεινοφρονοῦντας.

5. ὁ ἅγιος λόγος] Sic apud Philonem Jud. saepissime, ὁ ἱερὸς λόγος, ὁ θεῖος λόγος.

ib. ἐπὶ τὸν πραῢν καὶ [ἡσύ]χιον] LXX ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον. Clementinae lectioni favet Chrysostomus, Homil. 9 in Genes. iv, p. 70 ed. Ben. et Ho-

mini, eadem vobis mensurabitur. Hoc praecepto et his mandatis stabiliamus nos ipsos, ut in obedientia sanctorum eloquiorum ejus, cum omni humilitate, semper ambulemus. Dicit enim sermo sanctus, *Super quem respiciam, nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos?* Esai. lxvi 2.

XIV. Justum igitur et pium est, viri fratres, Deo potius obedientes nos esse, quam in superbia et turbulentia detestandae aemulationis duces et auctores sequi. Si enim, omni periculi timore abjecto, voluntatibus hominum nos tradiderimus, qui ad contentionem et seditiones collineant, ut ab eo, quod rectum et bonum est, alienos nos reddant, non leve damnum, immo vero grave periculum subibimus. Benigni erga illos simus, secundum mise-

mil. 15 et 66 in S. Matth. vii, pp. 186 et 652, et in aliis locis saepissime. Addas, si vis, alios a Cotelerio indicatos.

8. [Δί]καιον οὖν] In Pandecte Niconis Monachi, Λόγῳ ιη', Codd. Reg. 2418, 2423, 2424, Κλήμεντος Ῥώμης. *Δίκαιον οὖν καὶ ὅσιον, ... εἰς αἱρέσεις καὶ στάσεις τοῦ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. Τοίνυν ἀκολουθήσωμεν τοῖς μετ' εὐσεβείας, ... πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Κολληθῶμεν οὖν τοῖς ἀθῴοις καὶ δικαίοις· εἰσὶ δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, γέγραπται γάρ, κολλᾶσθαι τοῖς ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. Καὶ ὁ Κύριος λέγει· τὸν ὁμολογήσαντά με, ... τοῦ Πατρός μου. ἐν τίνι δὲ, ... τῶν ἐντολῶν.* Connectit verba Clementis Epist. I cap. hoc et sequenti et 46 item Epist. II cap. 3. COTEL.

10. μυσαροῦ ζήλους] Vide supra § 4, p. 20 l. 13, atque ibi notata. Cod. MS. ΜΥΣΕΡΟΥ.

11. οὐ τὴν τυχοῦσαν] Articulum e Cod. MSto restituit Wottonus, quem secuti sunt Gallandius, Schoenemannus, Hefelius et Dresselius.

14. ἐξακοντίζουσιν] Boisius legendum vult *ἐξακοντίζουσιν λόγους* vel *ῥήματα*. Junius *ἐξακοντίζουσιν* seu potius *ἐξακονῶσιν τὰς γλώσσας* vel *ταῖς γλώσσαις*. Ipse nihil muto, quum opus non est ut aliquid addatur; vox enim *ἐξακοντίζω* saepius legitur verbum neutrum, sive in proprio, sive in metaphorico sensu usurpatur. WOTT.

15. Χρηστευσώμεθα αὐτοῖς] Junius, Fellus, et Colomesius malunt *ἀλλήλοις*, et eo modo verterunt, necnon Cotelerius. *Benigni erga nos invicem* vel *inter nos simus*. Mihi sane neutra lectio displicet; quocunque enim modo legamus, commodus est hujusce loci sensus. Si lega-

στευσώμεθα αὐτοῖς κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ γλυκύτητα τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Γέγραπται γάρ, "Χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολει-"φθήσονται ἐπ' αὐτῆς· οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξολε-"θρευθήσονται ἀπ' αὐτῆς." Καὶ πάλιν λέγει, "Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐπαιρόμενον ὡς "τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδού, "οὐκ ἦν, καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ

mus αὐτοῖς, refertur ad antecedentia. Χρηστότης autem ac benevolentia erga haereticos et schismaticos, ipsosque haeresiarchas et schismatum authores, potest conciliari cum pio et Christiano zelo. Ita enim attemperanda sunt zelus propter fidem, et charitas Christiana, ut neque ex simulata quadam fictave charitate, de fide et disciplina, a S. Apostolis et Ecclesiae Patribus traditis, parum solliciti esse videamur; neque zelus noster propter veritates Evangelicas, regimenque a Christo et Apostolis ejus institutum, in odium et inimicitiam erga ipsos homines convertatur. Non ad cujusquam gratiam aucupandam a defensione veritatis vel minimum recedendum est; neque metuendum, ne Christianam charitatem violemus, dum schisma, toties ab Apostolis et Patribus condemnatum, zelo quantumvis fervido, modo non hostili odio homines, insequamur, et schismaticos periculi sui admoneamus. Hoc tamen cavendum est, ne dum eorum errores damnemus, erga ipsos infensos animos geramus. Hoc egerunt tum B. Ignatius, in Epist. ad Smyrn. § 4, ad Ephes. § 10, tum S. Cyprianus Cornelio [Epist. 59 ed. Fell.] 'Oramus ac deprecamur Deum, 'quem provocare illi et exa-'cerbare non desinunt, ut eo-'rum corda mitescant, ut fu-'rore deposito ad sanitatem 'mentis redeant, ut pectora 'operta delictorum tenebris, 'poenitentiae lumen agnoscant; 'et magis petant fundi pro se 'preces atque orationes anti-'stitis, quam ipsi fundant san-'guinem sacerdotis.' WOTT. Gallandius lectionem αὐτοῖς retinet, et ad schismaticos refert. Editorem autem Venetum fefellit Wottonus in Ep. ii § 4, ubi ἑαυτούς non αὐτούς exhibet Cod. MS. Utrumvis sensum mavis, non est cur lectionem sollicites: ἑαυτοῖς pro ἀλλήλοις saepissime usurpatur, uti ab Apostolo, Epist. ad Coloss. iii 13, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς . . . . . Cf. Xenophon. Memorab. II vi 20, καὶ φθονοῦντες ἑαυτοῖς μισοῦσιν ἀλλήλοις. Αὐτῶν πυνθάνεσθαι *alius alium sciscitari* habet Demosthenes, Philipp. i § 12. τἀναντιώτατα ἑαυτοῖς. c. Midiam, § 53. Ἑαυτούς· ἀλλήλους. Hesych. Cf. Hermann. not. ad Soph. Antig. 145, et Bornemann. annot.

ricordiam et dulcedinem Creatoris nostri; scriptum
enim est, *Benigni incolae erunt terrae, innocentes* Prov. ii 21
relinquentur in ea; legis vero violatores disperi- sec. LXX. Ps. xxxvii
bunt ab ea. Et rursus dicit: *Vidi impium superex-* 9. Ps. xxxvii
altatum, et elevatum sicut cedros Libani: et trans- 35—37.
ivi, et ecce non erat, et quaesivi eum, et non est
inventus locus ejus. Custodi innocentiam, et vide

in Xenophontis Convivium, p. 156.

1. *καὶ γλυκύτητα*] In Wottoni recensione Cod. MS. non exhibet *καί*.

3. Χρηστοὶ *ἔσονται οἰκήτορες κ. τ. λ.*] In MSS. fere omnibus, nec non Editionibus Rom. Lond. Cant. et Franequerae, legimus solum *Ὅτι εὐθεῖς κατασκηνώσουσι γῆν, καὶ ὅσιοι ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ· ὁδοὶ δὲ κ. τ. λ.* at in MSS. quibusdam, ut in Alexandrino, nec non in Editionibus Complutensi et nupera Oxoniensi, vers. 21, Χρηστοὶ *ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ· ὅτι εὐθεῖς . . . . ἐν αὐτῇ.* Quae verba, *ὅτι εὐθεῖς . . . . ἐν αὐτῇ*, in Edit. Oxon. doctissimus editor uncis inclusit, tamquam interpolata. Haec autem ex Aquilae vel Theodotionis aut Symmachi versione, in margine apposita, tandem in textum irrepsisse, immo in plerisque Codicibus genuinam LXX Intt. lectionem exclusisse, conjicio. Legit enim proculdubio apud Intt. LXX Clemens, ipsis Apostolis *σύγχρονος*, Χρηστοὶ *ἔσονται κ. τ. λ.* ita et Clemens Alex. WOTT.

4. *ἐξολεθρευθήσονται*] Ita Wott. Galland. Hefel. et Dresselius cum Cod. MSto, in quo tum hic tum perpetuo apud LXX legitur haec forma antiquior. Caeteri editores cum Junio habent *ἐξολοθρευθήσονται*, quam quidem formam Alexandrinam vel Macedonicam passim exhibet Codex Vaticanus. Plura dabunt Kuinoel., et Krebsius in Act. Apost. iii 23.

6. Εἶδον *ἀσεβῆ*] Ita Edd. post LXX et Clem. Alex. qui haec et sequentia, paucis mutatis, recitat usque ad *οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ.* init. § 16. Vid. Strom. iv 5, p. 577 ed. Potter. Codex MStus habet ΙΔΟΝΑΣΕΒΗΝ, sed vocales diphthongique ibi permutantur, adeo ut I pro EI saepissime exhibeatur.

ib. *ἐπαιρόμενον*] Ita LXX Interpretes. Junius quidem et Edd. omnes ante Wottonum praebent *αἰρόμενον*. Cod. MStus tamen habet ΑΙΠΕΡΟΜΕΝΟΝ, vocali E et diphthongo AI, sicut passim, inter se permutatis.

8. *ἐξεζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ*] Versio LXX, unde haec citantur, uti monet Wottonus, paullo aliter se habet: Ἐζήτησα *αὐτὸν καὶ οὐχ εὑρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ*: ubi *ὁ τόπος αὐτοῦ* obelo notantur; absunt enim ex Hebraeo Textu, neque agnoscuntur a Verss. Syriaca et Hieronymi. Verss. Arab. et Vulg. cum LXX Intt. faciunt.

“ εὗρον. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι “ ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ.”

Adhaerendum est iis qui pacem colunt, non iis qui eam colere simulant.

ΙΕ΄. Τοίνυν κολληθῶμεν τοῖς μετ᾽ εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μεθ᾽ ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. Λέγει γάρ που, “ Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλε- “ σίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἄπεστιν ἀπ᾽ “ ἐμοῦ.” Καὶ πάλιν, “ Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλογοῦ- “ σαν, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν [κα]τηρῶντο.” [Κ]αὶ πάλιν λέγει, “ Ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν, “ καὶ τῇ γλώσσῃ αὐ[τ]ῶν ἐψεύσαντο αὐτόν, ἡ δὲ “ καρδία [α]ὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ᾽ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώ- “ θησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. Ἄλαλα γενηθήτω

2. ἐγκατάλειμμα] Per ἐγκατάλειμμα *memoriam* intelligit Euthymius, quae duplici modo conservatur, vel per prolem, vel per bona opera. Ingeniosissime vero Ferrandus locum hunc ita παραφράζει, *erit tempus quo insonti homini merces congruens rependetur*. Uterque ad Hymnographi mentem. COLOM. Citantur haec ex LXX. Textus Hebraeus aliter habetur, *nam novissimum sive finis viri est pax*. Vulgat. *Quoniam sunt reliquiae homini pacifico*. Vers. Hieron. *Quia erit ad extremum viro pax*. Syr. *quoniam est finis bonus viris pacis*. Symmachus, Ὅτι ἐστι μέλλοντα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ. Hunc locum ita explicat Eusebius, Comment. in Psalmos. Μένει γὰρ ἐγκατάλειμμα καὶ ἐλπὶς ἀγαθὴ τῷ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν μεταδιώξαντι, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηνικῷ ἀνθρώπῳ γενομένῳ· κατὰ δὲ τὸν Συμμαχόν· φύλασσέ, φησιν, ἁπλότητα, καὶ ὅρα εὐθὺ ὅτι ἐστὶ μέλλοντα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ. WOTT. Cod. MStus ΕΝΚΑΤΑΛΙΜΜΑ exhibet.

4. βουλομένοις εἰρήνην.] Malim λαλουμένοις εἰρήνην. Vide Psalm. xxvii 3, et lxxxiv 8. Tum quidem hoc sequentibus apte convenit, in quibus χειλέων et στόματος fit mentio. DAVIS. Minore mutatione, scripseris βουλευομένοις, *suadentibus*, idemque adsequeris; βουλεύματα enim seu *consilia*, non nisi διὰ χειλέων ἢ στόματος dantur. CLERICUS. At amabo te, cur demum MSti lectio solicitanda? Annon satis clare insinuat Pater et animi perversi sententiam et verba dolosa? GALLANDIUS.

5. Οὗτος ὁ λαὸς κ. τ. λ.] Hunc locum Prophetae Clemens exhibuisset sicut a Christo laudatum, S. Marc. vii 6, si pro ἄπεστιν dedisset ἀπέχει.

7. εὐλογοῦσαν] Ita Cod. MS. Edd. ante Gallandium necnon Schoenemannus exhibent εὐλόγουν, quam quidem lectionem a LXX Intt. mutuati sunt. Clemens Alex. habet εὐλογοῦσι.

aequitatem; quoniam sunt reliquiae homini pacifico.

XV. Jungamur itaque eis qui cum pietate tranquille vivunt, non autem eis qui cum simulatione pacem colunt. Dicit enim alicubi: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe abest a me.* Et rursus: *Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.* Et rursus dicit: *Dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei: cor autem eorum non rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Labia fraudulenta ob-*

Esai. xxix 13.
Ps. lxii 4, lxxviii 36, 37.
Ps. xxxi 18.

MSti scripturam, quam pro forma Dorica habent, optimo jure tuentur Millius et Gallandius. In temporibus indicativi historicis, necnon in modo optativo passim, Dores saepe interponebant syllabam σα in tertiae personae numeri pluralis terminationibus. Hunc autem Dorismum, uti alios quamplures, a Scriptoribus Alexandrinis frequentatum fuisse docet F. G. Sturzius, in libello de Dialecto Maced. et Alex. § 9. Mutationis hujus in temporibus historicis exempla inter alia sunt, Exod. xviii 26, ἐκρίνοσαν pro ἔκρινον, xxxiii 8, κατενοοῦσαν in Cod. Vat. Num. i 18, ἐπηξονοῦσαν. Jos. ii. 1, εἰσήλθοσαν. 8, ἐξήλθοσαν. 22, ἤλθοσαν. sec. Cod. Vat. I Paral. xxii 4, ἐφέροσαν, Job. i 4. ἐποιοῦσαν in Cod. Vat. Ps. v 9, et xiii 3, ἐδολιοῦσαν. Ezech. xxii 12, ελαμβάνοσαν in Cod. Vat. II Thess. iii 6, παρελάβοσαν. Syllabam σα in optativo insertam reperies Gen. xlix 8, αἰνέσαισαν. Ps. xxxiv 25, εἴποισαν. ciii 35, ἐκλείποισαν. Prov. xxx 17, καταφάγοισαν et ἐκκόψαισαν. Esai. lxvi 20, ἀνενέγκαισαν. Haec non advertens Wottonus, ut Gallandii verba mea faciam, 'minus recte 'censuit hic forte legendum εὐ'λόγησαν; haec enim temporum 'inversio Psalmi a Clemente 'recitati sententiam immutat.'

8. τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν] αὐτῶν praetermisit Junius.

9. Ἠγάπησαν] LXX Alex. Ἠπάτησαν. Licet satis commodus sensus sit, si legamus Ἠπάτησαν, Ἠγάπησαν tamen genuinam esse lectionem existimo; conciliatur enim cum veritate Hebraica, et illud agnoscunt versiones fere omnes. Versio Hieronymi habet *lactaverunt.* WOTT.

12. Ἄλαλα γενηθήτω κ. τ. λ.] Junius et omnes Codd. impr. exhibent ἀλλά, at MStus Cod. ἄλαλα, sicut a Clemente Alexandrino habetur. Apud utrumque legendum est: Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια, (καὶ ἐξολεθρεῦσαι Κύριος πάντα τὰ χείλη τὰ δόλια, καὶ) γλῶσσαν μεγαλορρήμονα. Proculdubio ita se habuit in ipso αὐτογράφῳ; sed librarius a priore δόλια oculos suos ad γλῶσσαν post alterum

" τὰ χείλη τὰ δόλια, γλῶσσαν μεγαλορρήμονα, τοὺς " εἰπόντας, Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλύνωμεν, τὰ " χείλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστί, τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; " Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ " στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει " Κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ, παρρησιάσομαι ἐν " αὐτῷ."

Ad humilitatem hortatur, pro-

Iϛ'. Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστιν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Τὸ σκῆπτρον

δόλια convertens, mancum adeo reddidit hunc locum, ut difficile esset, nisi quod ex S. Scripturis citantur haec verba, ea supplere. Quod si hoc forte accidisset alio in loco, ubi his omissis sententia foret perfecta, adeo ut hiatus aliquis vel manifestum chasma non sentiretur, hujusmodi errore in omnes exhinc descriptos et impressos Codd. propagato, haec verba ex Clemente penitus excidissent. Neque absimile est, vel accuratissimum librarium posse labi in hujusmodi errores. Hinc in hoc ipso Cod. MSto, I Reg. iii 4, 5, legimus, Καὶ ἐκάλεσεν Κύριος, Σαμουήλ, Σαμουήλ, καὶ εἶπεν, Ἰδού, ἐγώ (omissis post ἰδού, ἐγώ, καὶ ἔδραμεν πρὸς Ἡλεί, καὶ εἶπεν, Ἰδού, ἐγώ) ὅτι κέκληκάς με. WOTT. [Cum Wottono stant Fell. Colom. Coust. Galland. Hefel. et Dresselius. Idem jam antea monuerat Potterus ad Clem. Alex. Strom. iv 6, p. 578.] Locus hic conflatus est ex vers. 19 Psal. xxx, juxta computationem Graecorum, et versu 4 Ps. xi et eis qui sequuntur. Cur in imperativo γενηθήτω et non γενηθείη scribatur, audiatur Basilius ad Psalm. ΜΔ'. [vers. 5.] Καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε. Μὴ ξενιζέτω δὲ ἡμᾶς τὸ προστακτικῶς λέγεσθαι τό, κατευοδοῦ, διὰ τὴν συνήθειαν τῆς γραφῆς, οὕτως ἀεὶ σχηματιζούσης τὰ εὐκτικά· γενηθήτω γὰρ τὸ θέλημά σου, ἀντὶ τοῦ γενηθείη, καὶ ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, ἀντὶ τοῦ ἔλθῃ. Et Cyrillus ad Psalm. ΝΔ'. [vers. 16.] Ἐλθέτω δὴ θάνατος ἐπ' αὐτούς, ut est in Catena nostra, non tantum εὐκτικά, sed προρρητικά etiam in Scripturis προστακτικῶς efferri, auctor est. Ἔθος ἐστὶ τῇ γραφῇ, τὰ προρρητικὰ προστακτικῷ τρόπῳ προσφέρεσθαι· καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τό, ἐλθέτω θάνατος, καὶ τό, καταβήτωσαν, ἀντὶ τοῦ ἐλεύσεται, καὶ καταβήσονται, εἴρηται. JUNIUS.

2. μεγαλύνωμεν] Davisius e LXX reponit μεγαλυνοῦμεν, quam emendationem Gallandius confirmatam censet a Clem. Alex. qui et ipse sic legit in loco citato.

5. ἀναστήσομαι] Cod. MStus exhibet ΑΝΑΣΤΗΣΟΜΕΝ, uti vidit Millius, non ΑΝΑΣΤΗΣΟΜΕ, quod in textu dedit Wottonus.

6. θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ] Ita LXX Intt. nisi quod pro σωτηρίᾳ habent σωτηρίῳ, quibuscum consentit Vulgat. *Ponam in salutari: fiducialiter agam*

mutescant, et disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam; qui dixerunt, Ps. xii 3–6. *Linguam nostram magnificemus, labia nostra a nobis sunt, quis noster dominus est? Propter miseriam inopum, et gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus, ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.*

XVI. Christus enim eorum est, qui humiliter de se sentiunt, non qui cum fastu supra ejus

in eo. Caeterae versiones omnes non agnoscunt *παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ*. WOTT. Apud Clem. Alex. legimus *σωτηρίῳ*.

ib. *ἐν αὐτῷ*] Sc. *ἐν τῷ πτωχῷ*. Singularis collective pro plurali. HEFELIUS.

9. Τὸ *σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης κ. τ. λ.*] Respicit ad Ps. xliv 6, *ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου*, quem locum adducit Author ad Heb. i 8, ad divinas Christi praerogativas stabiliendum; quo etiam prolato, concludit Justinus M. adversus Tryphonem *ὅτι καὶ προσκυνητός ἐστι, καὶ Θεός, καὶ Χριστός*. [§ 63, p. 160 ed. Ben.] Et quidem eo felicius ad retundendam Judaeorum pertinaciam adducitur hic textus, siquidem ad Messiam pertinere vel ipsi fatentur Rabbini, scil. Targum, Kimchi, Aben Ezra, et Salom. Jarchi. Certe Christus *Dei sceptrum*, quod potentiae symbolum, rectissime dicitur, siquidem *per eum omnia facta sunt, quae facta sunt.* S. Johan. i 2, et, ut ait Author ad Hebraeos, *τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*. FELL. Haec citantur a B. Hieronymo, qui in commentariis suis in Esaiam, cap. liii, de humili Messiae conditione haec habet . . . 'inglorius erit inter homines aspectus ejus, non quo formae significet foeditatem, sed quo in humilitate venerit et paupertate . . . . de quo et Clemens, vir Apostolicus, qui post Petrum Romanam rexit Ecclesiam, scribit ad Corinthios: Sceptrum Dei, Dominus Jesus Christus, non venit in jactantia superbiae, quum possit omnia, sed in humilitate.' [Opp. tom. iv p. 612 ed. Vallars.] Videtur igitur legisse *Σκῆπτρον τοῦ Θεοῦ* (omisso *τῆς μεγαλωσύνης*) *ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς* (omis. *ἡμῶν* post *Κύριος*, et lecto *Ἰησοῦς Χριστός* pro *Χριστὸς Ἰησοῦς*) *οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ὑπερηφανίας* (omis. *ἀλαζονείας, οὐδὲ* post *ἐν κόμπῳ*) *καὶ πάντα δυνάμενος* (vertit enim *cum possit omnia*) *ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν*. Hic unus locus sufficiat ad refutandam Photii objectionem, *Ὅτι Ἀρχιερέα καὶ προστάτην τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξονομάζων, οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φώνας.* Satis enim aperte hoc in loco distinguitur inter duplicem Christi conditionem et naturam, quarum alteram quum a Patre derivarit, et in ea cum Patre communicarit, dicitur *τὸ σκῆ-*

positis exemplis Christi,

τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Χριστὸς Ἰησοῦς, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας, οὐδὲ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος· ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν· φησὶ γάρ, "Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; " καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; ἀνηγγεί-" λαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ " διψώσῃ· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ " εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, " ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τὸ

πτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, vel sicut ab Hieronymo habetur *Sceptrum Dei*: *Sceptrum* autem denotat regium imperium; et *Sceptrum Dei*, sive *magnificentiae Dei*, absolutum illud, et supremum imperium, quod Deus, ὁ ἐπὶ πάντων εὐλογητός, in creaturas universas exercet: adeo ut, nisi Deus ipse, nemo possit dici τὸ σκῆπτρον κ. τ. λ. Quod ad alteram, de illo dicitur: οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας καὶ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος, *cum possit omnia*, Hieron. (omnipotens enim est) ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν. Videtur S. Pater prae oculis suis habuisse Phil. ii 6—8. Sufficit et hic locus ab Hieronymo citatus ad refellendam objectionem Anonymi [Edv. Bernard.] petitam ex Clemente Alex. contra authoritatem et authentiam hujus Epistolae; modo enim cum ipso hac de re sentiamus, hic locus, quum in citando eum Alexandrinus una cum aliis praetermiserit, habendus est interpolatus. Sensit hoc Anonymus, ideoque ante Hieronymi tempus Epistolam interpolatam fuisse censet, idque Hieronymum latuisse. WOTT.

2. οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ] Cf. Epist. ad Diogn. § 7. Τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν. Ἆρά γε, ὡς ἀνθρώπων ἄν τις λογίσαιτο, ἐπὶ τυραννίδι καὶ φόβῳ, καὶ καταπλήξει; Οὐ μενοῦν· ἀλλ' ἐν ἐπιεικείᾳ, πραΰτητι.

3. καίπερ δυνάμενος] Hieronymus, qui vertit hanc Epistolam Latine, videtur legisse καίπερ πάντα δυνάμενος, vertit enim *quum possit omnia, sed in humilitate*. Eum secutus sum, haec enim lectio longe clarior; et revera πάντα videtur hic desiderari; nam δυνάμενος, si solum legatur, videretur significare Christum *potuisse venire in jactantia superbiae*, quod verum non est; quia non decebat eum jactare superbe potentiam suam. Sed recte dixeris Christum, *quamvis omnia possit*, humiliter se gessisse. GUIL. BURTON. Hoc loco inter alios utitur Bullus quo tueatur Clementem nostrum, a Photio haeresis quondam adversus Christi Divinitatem suspectum. 'Locus hic 'Clementis,' sic scribit vir

gregem sese efferunt. Sceptrum majestatis Dei, Dominus noster Jesus Christus, non venit in jactantia superbiae et arrogantiae, quamvis potuerit; sed in humilitate, prout Spiritus Sanctus de eo loquutus est: dicit enim, *Domine, quis credidit* Esai. liii. *auditui nostro? Et brachium Domini cui revelatum est? Annunciavimus quasi parvulum in conspectu ejus; sicut radix in terra sitienti: non est species ei neque gloria; et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem; sed species*

magnus, in Defens. Fid. Nic. II iii 4, 'plane geminus est 'illi D. Pauli ad Philippens. ii '6. Et quemadmodum Paulus 'Christi infinitam condescensio- 'nem ex eo commendat, quod, 'quum in forma Dei esset, non 'ostentaverit suam cum Deo 'ἰσοτιμίαν· (id enim significant 'verba, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο 'τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ·) ita Clemens 'docet, Christum, quum revera 'Sceptrum magnificentiae Dei 'fuerit, suam tamen majesta- 'tem, dum ad homines venerit, 'occultasse. Scilicet notanda 'sunt verba, καίπερ δυνάμενος, '*quamquam potuerit*, vel *quam- 'quam potens fuerit*.'

6. ἀνηγγείλαμεν] ἀνετείλαμεν, *exorti sumus*. Ita cl. Is. Vossius. Sic Es. xlii 9 pro ἀναγγεῖλαι legendum ἀνατεῖλαι. Sic enim Codex Alex. et antiquissimus Esaiae liber quem Procopio suo praefixit Johannes Curterius. COLOM. Versio Vulgata, ad fidem textus Hebraei, *Ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti*. Tertullianus, haud dubio secutus veterem Italicam, *Annuntiavimus coram ipso, velut puerulus, velut radix de terra sitienti*. [adv. Marcion. iii 17. *Annuntiavimus de illo*, &c. ib. 7. *Annuntiamus de illo*, &c. adv. Jud. 14.] Theodotio priorem partem hoc modo vertit; Καὶ ἀναβήσεται ὡς θηλάζων ἐνώπιον αὐτοῦ. Symmachus, Καὶ ἀνέβη ὡς κλάδος ἐνώπιον αὐτοῦ. Aquila integram sententiam ita habet, Καὶ ἀναβήσεται ὡς τιθηνιζόμενον εἰς πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς ἀβάτου. WOTT. Citatio Clementis ordinem Cod. Alex. sequitur. Cod. Vat. exhibet ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ. Interpunctione alia utitur Hefelius, ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς παιδίον, κ. τ. λ. *Annunciavimus coram ipso: quasi parvulus est*, &c.

8. οὐκ ἔστιν εἶδος] Ita Cod. MS. et LXX. Editores ante Hefel. ad unum, ne Wottono quidem excepto, Junium secuti, exhibent ὅτι οὐκ ἔστιν κ. τ. λ.

10. ἐκλεῖπον παρὰ τὸ εἶδος] Aliter LXX, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων Cod. Vat. ἐκλεῖπον παρὰ πάντας ἀνθρώπους Cod. Alex. ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων Justinus Martyr in Dialogo contra Trypho-

“ εἶδος τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ “ πόνῳ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται “ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. “ Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν “ ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν “ πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ “ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμα- “ λάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεία εἰρήνης “ ἡμῶν ἐπ᾿ αὐτόν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. “ Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ “ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν

nem, [§ 13, p. 113 ed. Ben.] ubi totum liii caput ab ipso habetur. ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους Clem. Alex. p. 252, [Paedag. iii 1,] ἐκλεῖπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἦν. Idem p. 440. [Strom. ii 5.] Tertullianus, Italicam secutus, *Deficiens citra omnes homines.* [*citra filios hominum*, adv. Jud. § 14, c. Marcion. iii 7.] Adeo ut LXX (ex ea enim versa fuit Italica) in initio videatur habuisse, quod a MSto Alex. exhibetur, ἐκλεῖπον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, licet aliter legisse videantur tum S. Clemens, tum Justinus Martyr, alter Apostolis σύγχρονος, alter proximus apostolico saeculo, et S. Hieronymus cum Vaticano legerit *deficiens prae filiis hominum.* Unde in Commentariis super locum haec habet: ‘Sin autem ‘non habebat speciem neque ‘gloriam, sed forma ipsius erat ‘ignobilis et deficiens prae filiis ‘hominum, sive ut habetur in ‘Hebraeo, *despectus et novissi-* ‘*mus virorum.*’ [Opp. iv, p. 614 ed. Vallars.] Vulgat. *Despectum et novissimum virorum.* ἐξουδενωμένος καὶ ἐλάχιστος ἀνδρῶν Symmachus. WOTT.

1. ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ] Voces καὶ πόνῳ non habentur a LXX, neque eas agnoscit Wottonus in versione sua.

2. ἀπέστραπται] Prae pudore seu ob alapas. HEFELIUS.

5. εἶναι ἐν πόνῳ] Sic cum LXX Arabs. Textus Hebraeus paullo aliter, *Et nos reputavimus eum plagis affectum, percussum Dei, et humiliatum.* Vulgat. *Putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum.* Syr. idem, nisi quod pro *leprosum* habet *cruciatum.* Ἡμεῖς δὲ ἐλογισάμεθα αὐτὸν μεμαστιγωμένον, Theod. ἀφήμενον, i. e. *lepra affectum*, Aquila. ἐν ἀφῇ, *in lepra*, πεπληγότα ὑπὸ Θεοῦ καὶ τεταπεινωμένον, Symmach. Unde S. Hieronymus, Comment. in loc. [Opp. iv, p. 615 ed. Vallars.] ‘Qui vere languores nostros ‘et peccata portavit; et pro ‘nobis dolet, non putative, id ‘est, τὸ δοκεῖν, ut vetus et nova ‘Haeresis suspicantur; sed vere ‘crucifixus est. [Vere doluit,

ejus inhonorata, et deficiens prae filiis hominum. Homo est, in plaga positus et labore, et sciens ferre infirmitatem; quia aversa est facies ejus, despecta, et non reputata. Iste peccata nostra portat, et pro nobis dolet; et nos reputavimus eum esse in labore, et in plaga, et in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostrae super eum, livore ejus nos sanati sumus. Omnes quasi oves erravimus, homo in

'dicens in Evangelio, *Tristis* '*est anima mea usque ad mortem*, Matt. xxvi 38. Et, *Nunc* '*anima mea turbata est*, Joan. 'xii 27.] Et nos putavimus 'eum esse immundum, sive *in* '*dolore*, ut LXX transtulerunt, 'pro quo Aquila et Symmachus posuerunt *leprosum*, Theodotio, *flagellatum*. Quod aliis 'verbis Hebraico idiomate *lepra* intelligitur, [juxta illud 'quod in Psalmo xc 10 scriptum est, *Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.*] 'Et est sensus, Putavimus eum 'pro peccatis suis a Deo esse 'percussum, qui humiliatus est 'propter nos, et cum latronibus crucifixus. Pro eo quod 'Symmachus transtulit ἐν ἀφῇ 'ὄντα, hoc est, *in lepra*, Aquila 'posuit ἀφήμενον, id est, *leprosum;* quod multi non intelligentes putant *relictum*, et alii 'legunt καθήμενον, id est, *sedentem*.' WOTT.

8. παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν] i. e. punitionem et castigationem quae nobis debebatur, ut pace frueremur, ipse in se recepit. COLOM.

11. παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν] LXX habent ταῖς ἁμαρτίαις. Hebraeus Textus alio modo se habet, sensus tamen diversus non est; *Et Dominus fecit occurrere in eum iniquitatem omnium nostrum; oppressus est, et ipse afflictus est, et non aperiet os suum.* Vulgat. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum; oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum.* Symmachus et Theodotio, ὑπακούων οὐκ ἤνοιξε. Hinc S. Hieronymus, Comment. in locum: [tom. iv, 616 ed. Vallars.] .... '*Dominus* autem *posuit in eo iniquitatem omnium nostrum*, sive '*tradidit eum pro peccatis nostris:* ut, quod propter imbecillitatem virium ferre non 'poteramus, pro nobis ille portaret, qui *oblatus est quia ipse* '*voluit*. Non enim necessitate 'crucem, sed voluntate sustinuit, dicens in Evangelio, *Calicem quem mihi dedit Pater,* '*non bibam illum?*... Alioquin, 'si non propria voluntate esset 'oblatus, qui indicare et praedicere poterat proditorem,... 'poterat eos qui ad se missi 'fuerant declinare, quibus occurrit intrepidus, et ultro se 'obtulit, dicens, *Quem quae-*

“ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκα- “ κῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα· ὡς πρόβατον ἐπὶ “ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος “ ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν “ τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν γενεὰν “ αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ “ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἥκει εἰς “ θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς “ αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· “ ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ

‘ *ritis?* qui statim ceciderunt ‘ retrorsum; vocem enim prae- ‘ sentis Dei ferre non poterant. ‘ Pulchreque addidit: *Et non* ‘ *aperuit os suum.* Qui dicenti ‘ Pilato, *Mihi non loqueris?* ‘ noluit respondere. Sive juxta ‘ LXX *afflictus non aperuit os.* ‘ Aut juxta Symmachum et ‘ Theodotionem, *audiens non* ‘ *aperuit os suum.*’ Versio Syriaca ad Hebraeum Textum proxime accedit. Justinus Martyr legit cum LXX, Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. [Dial. c. Tryph. § 13, p. 113 ed. Ben.] Neque dubito quin ita verterint LXX Interpretes, Clementem vero phrasin LXX paululum variasse, ut propius accederet ad phrasin N. Testamenti, in quo semper legimus παρέδωκεν, et παρεδόθη ὑπὲρ ἡμῶν, et ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἡμῶν. WOTT.

2. οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα] Ita Codex Alexandrinus, at Vaticanus exhibet οὐκ ἀνοίγει στόμα αὐτοῦ.

3. ἐναντίον τοῦ κείραντος] Cod. Alex. ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτόν. Cod. Vat. ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος. S. Lucas, Act. viii 32, ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος.

4. τὸ στόμα αὐτοῦ.] Ita Cod. Alex. et S. Lucas. In Cod. Vat. deest αὐτοῦ.

ib. Ἐν τῇ ταπεινώσει] Legunt cum LXX Intt. tum S. Lucas Act. viii 33, tum S. Clemens hoc in loco, nisi quod ab Evangelista interponitur αὐτοῦ inter τῇ ταπεινώσει et ἡ κρίσις. In textu Hebraeo multum aliter legimus, *De clausura et de judicio sublatus est.* Vulgat. *De angustia, &c.* Syr. *E carcere et judicio raptus est.* Tertullianus [adv. Judaeos § 13,] secutus Italicam, *In humilitate enim judicium ejus sublatum est.* S. Hieronymus in locum [tom. iv, 618 ed. Vallars.] ‘ *De angustia* ‘ *et judicio sublatus est;* sive, ut ‘ LXX transtulerunt, *in humi-* ‘ *litate judicium ejus ablatum* ‘ *est,* illud significat, quod de ‘ tribulatione atque judicio ad ‘ Patrem victor ascenderit; sive ‘ quod Judex omnium, judicii ‘ non repererit veritatem; sed ‘ absque ulla culpa, seditione ‘ Judaeorum, et Pilati voce ‘ damnatus sit: unde admira-

via sua erravit; et Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperit os. In humilitate judicium ejus sublatum est; generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et dabo impios pro sepultura ejus, et divites pro morte illius; quia iniquitatem non fecit, neque dolus in ore ejus; et

'tur Propheta, quod omnium 'Deus se tradiderit passioni.' WOTT.

5. *τὴν γενεὰν*] Ob ea quae subsequuntur, Galliciollius *τὴν γενεάν* non de mystica aut inenarrabili generatione Verbi accipiendum, sed ad literam de pravitate illius temporis hominum putat esse intelligendum. DRESSEL.

6. *ὅτι αἴρεται κ. τ. λ.*] Text. Heb. *Quoniam abscissus est de terra viventium, propter praevaricationem populi mei plaga ei.* Vulgat. *Qui abscissus est de terra viventium, propter scelus populi mei percussi eum.* Vers. Syr. *Nam succisus est e terra viventium, et ex iniquis populi mei appropinquarunt ei,* sive *tetigerunt eum.* Theodotio, *Ὅτι ἀπετμήθη ἀπὸ γῆς ζώντων, ἀπὸ ἀθεσίας τοῦ λαοῦ μου ἥψατο αὐτῶν.* Symmachus, *Ἀπετμήθη γὰρ ἐκ γῆς ζώντων, καὶ διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ μου πληγὴ αὐτοῖς.* Tertullianus [adv. Judaeos § 10,] veterem Italicam secutus in citando membro posteriore cum LXX verbum verbo reddens, exhibet, *A facinoribus populi mei perductus est ad mortem.* S. Hieronymus, Comment. super locum, haec observavit: 'Istius igitur, cujus 'generationem, aut nullus, aut 'rarus enarrare potest, sublata 'est vita de terra, ut nequaquam in terra, sed in coelo 'viveret. Sive abscissus est de 'terra viventium, ut impleretur 'de eo quod scriptum est.... 'Quodque jungitur, *propter scelus populi mei percussit eos,* 'sive juxta LXX *ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν,* &c. duplicem habet sen'sum, &c.' WOTT.

7. *ἥκει εἰς θάνατον*] LXX *ἤχθη*. Lectionem Clementinam, meliorem, judice Grabio, exhibet tum S. Justin. M. Apol. i 51, tum Chrysostom. adv. Jud. et Gent. quod Christus sit Deus, § 4, Opp. i. p. 563 ed. Ben.

10. *οὐδὲ εὑρέθη δόλος κ. τ. λ.*] Sic Cod. Alex. At a Vaticano exhibetur *ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.* S. Cyprianus habet, [adv. Judaeos ii. 15] *Quia facinus non fecit, neque insidias in ore suo.* Sed ante eum Tertullianus [adv. Judaeos § 11] *Quia scelus non fecit, neque dolus in ore ejus inventus est.* Justinus Mar-

"στόματι αὐτοῦ· καὶ Κύριος βούλεται καθαρίσαι "αὐτὸν τῆς πληγῆς. Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, "ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον. Καὶ "Κύριος βούλεται ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς "αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, "δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς "ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς "κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ "σκῦλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ

tyr [Apol. i 51] οὐδὲ εὑρέθη δόλος (S. Cyrillus οὐδὲ δόλος εὑρέθη) ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Lectionem Clementinam confirmat ipse Petrus Apostolus, apud quem legimus [Ep. I. ii 22] ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Hebraeus Textus habet, *eo quod injuriam non fecit, neque fuit dolus in ore ejus.* Vulgat. *Eo quod iniquitatem non fecerit, neque fuerit dolus in ore ejus.* S. Hieron. Comment. super locum haec habet; 'Iste pro cujus 'sepultura ac morte impii divi'tesque sunt traditi, iniquita'tem non fecit, neque dolus est 'in ore ejus.' WOTT. Lectio illa quam e S. Cyrillo profert Wottonus non exstat in Comment. in Esaiam lib. V, tom. i, Opp. ii. p. 749 ed. Aubert. Lutet. 1638.

1. καὶ Κύριος βούλεται καθαρίσαι κ. τ. λ.] Heb. et Syr. *Et Dominus vult contundere eum, fecit* eum *aegrotare.* Vulgat. *Et voluit Dominus conterere eum in infirmitate.* Syr. versio cum Hebraeo textu consentit. S. Hieronymus, Comment. super locum, haec habet, 'Juxta 'Hebraicum hic sensus est: si 'posuerit pro peccato animam 'suam ille quem Dominus con'terere voluit, sive mundare, 'videbit semen longaevum, 'quod seminavit in bona terra. 'Juxta LXX hoc dicitur: O 'vos, propter quorum peccata 'filius Dei est ductus ad mor'tem—si volueritis agere poe'nitentiam, et pro peccatis ve'stris offerre sacrificium pla'cens Deo—videbit anima ve'stra semen longi temporis, 'ipsum Dominum Salvatorem.' WOTT.

2. τῆς πληγῆς] Ita cum Cod. MSto Mill. Wott. Gall. Hefel. et Dresselius. Caeteri cum Junio ταῖς πληγαῖς. MSti lectionem exhibent LXX Cod. Alex. ἀπὸ τῆς πληγῆς, et sic legitur hic locus Prophetae apud Justinum M. Dial. c. Tryphon. § 13. Herzogius, *Ihn wollte der Herr von Leiden befreien.*

ib. Ἐὰν δῶτε] Ita Cod. MStus, non δῶται, quam lectionem, a Wottono in contextu datam, e Justino M. defendit Gallandius. Editor autem ipse Cantabrigiensis existimat librarium, ut alibi saepissime, hoc quoque in loco scripsisse AI pro E; et Cod. Alex. a Gallandio allega-

Dominus vult mundare eum a plaga. Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longaevum. Et vult Dominus auferre de dolore animam ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentia, justificare justum bene servientem multis; et peccata eorum ipse portabit. Propterea ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradita est ad mortem anima ejus, et in iniquis

tus non habet δῶται in Esai. liii 10, sed δῶτε, quam lectionem ante oculos habuerunt et Hieronymus et Cyrillus.

3. ὄψεται] In Codice MSto ΕΨΕΤΑΙ.

ib. Καὶ Κύριος βούλεται ἀφελεῖν κ. τ. λ.] LXX eodem modo, quo a Clemente hoc in loco habetur, legunt. Hebraeus textus longe aliter, *Videbit semen, prolongabit dies, et voluntas Domini in manu ejus prosperabitur. Propter laborem animae suae videbit, saturabitur, in scientia sua justificabit justus servus meus multos.* Vulgat. *Videbit semen longaevum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, et saturabitur: in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.* Versio Syriaca, *Ut videret semen, et prorogaret dies, et voluntas Domini in manu ejus prosperaretur: et e labore animae suae videret, et scientia saturaret, atque justificaret justos: servus erit multorum.* Tertullianus habet: *Et Deus voluit eximere a morte animam ejus.* [adv. Judaeos § 11.] Καὶ Κύριος βούλεται ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ θανάτου τὴν ψυχὴν αὐτοῦ: pro ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. S. Hieronymus hunc locum ita explicat: 'Vult enim 'Dominus auferre de dolore 'animam ejus ... et ostendere 'ei lucem, ut omnes per se vi'deat illuminatos. Et formare 'intelligentia, subauditur eum, 'propter quem descenderit Spi'ritus sententiae et intellectus, 'et justificare justum qui bene 'multis servierit. Non enim 'venit, ut ministraretur ei, sed 'ut ministraret ...... Et no'tandum, quod non justificatus 'sit (ut de iniquo justus fieret) 'sed justus justificatur, non ut 'inciperet esse, quod non erat; 'sed ut, quod erat, omnibus 'appareret. Iste justus pro ini'quis passus est, ut omnes nos 'offerret Deo.' WOTT.

5. πλάσαι] πλῆσαι, Grabius, de Vitiis LXX Interpretum. [p. 39.] HEFEL.

9. ἀνθ' ὧν παρεδόθη κ. τ. λ.] Ita exhibetur a LXX Intt. at habetur paullo aliter ab Hebraeo Textu, *Pro eo quod effudit in mortem animam suam.* Vulgat. *Pro eo quod tradidit in mortem animam suam.* S. Cyprianus, [adv. Judaeos ii 15,] *Propterea quod tradita est ad mortem anima ejus.* S. Hieronymus in locum, [tom. iv, 623 ed. Vallars.] 'Propterea accipiet gentes plu'rimas, qui venit praedicare 'captivis remissionem, et capti-

“ αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.” Καὶ πάλιν αὐτός φησιν, “ Ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Πάντες οἱ θεωροῦντές με, ἐξεμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλήν· ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν, σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν.” Ὁρᾶτε, ἄνδρες ἀγαπητοί, τίς ὁ ὑπογραμμὸς ὁ δεδομένος ἡμῖν· εἰ γὰρ ὁ Κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησεν, τί ποιήσομεν ἡμεῖς οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χάριτος αὐτοῦ δι' αὐτοῦ ἐλθόντες;

et Sanctorum vetusti temporis.

ΙΖʹ. Μιμηταὶ γενώμεθα κἀκείνων, οἵτινες ἐν δέρ-

‘vam prius a Diabolo atque ‘Daemonibus duxit captivitatem, et dedit eam dono hominibus. atque credentibus; quia ‘tradidit in mortem animam ‘suam, et cum sceleratis, sive ‘iniquis reputatus est.’ WOTT.

1. καὶ τοῖς ἀνόμοις] καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις LXX et Justinus M. Apol. i 51. At ibid. 50, μετὰ τῶν ἀνόμων.

2. καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας] Eo modo habetur a LXX Intt. καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας Alex. (ἀνομίας Vat.) αὐτῶν παρεδόθη. Sed in Hebraeo Textu legimus: *et praevaricatoribus intercedet.* Vulgat. *et pro transgressionibus rogavit.* S. Cyprianus, [adv. Judaeos ii 15,] *propter facinora illorum traditus est.* S. Hieronymus ita cum LXX Intt. locum explicat: ‘Vere enim re‘putatus est inter peccatores et ‘iniquos... Tantaeque clementiae fuit, ut pro transgressoribus, immo pro persecutoribus ‘suis rogaret in cruce, et diceret, Pater, ignosce illis, ‘quod enim faciunt nesciunt.’ WOTT.

3. Καὶ πάλιν αὐτός φησιν] αὐτός, *ipse*, scil. Christus. SANCROFT. Vide infra, § 22 ad init. καὶ γὰρ αὐτὸς προσκαλεῖται ἡμᾶς.

6. ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν] Ita legit Clemens cum LXX Intt. Textus Hebraeus, *emittent in labio.* Versio S. Hieronymi, ex Hebraeo facta, *demittunt labium.* WOTT.

7. ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον] Eodem modo habetur ab Intt. LXX, in Verss. Syr. et Vulgat. necnon in Evangelio S. Matthaei, xxvii 43. Exhibet nobis Textus Hebraeus, *Volve* vel *verte* te *ad Dominum.* Versio S. Hieronymi: *confugit ad Dominum.* WOTT.

9. τίς ὁ ὑπογραμμὸς] Vide supra notata ad § 5, p. 30 l. 2.

10. εἰ γὰρ ὁ Κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησεν] Sic Augustinus, Tract. 25 in Johan. col. 221,

reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. Et rursus idem dicit, *Ego autem sum vermis et non homo,* Ps. xxii
opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes 6—8.
videntes me, deriserunt me, loquuti sunt labiis, moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat S. Matt.
eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. xxvii 43.
Videtis, viri dilecti, quale nobis exemplar sit propositum; si enim Dominus ita se humiliavit, quid faciemus nos, qui sub jugum ejus gratiae per ipsum S. Matt. xi.
venimus? 29 30.

XVII. Imitatores simus eorum qui in caprinis Hebr. vi 12.

[491 tom. iii ed. Ben.] 'Quid 'superbis, homo? Filius Dei 'propter te humilis factus est. 'Puderet te fortasse imitari 'humilem hominem: saltem 'imitare humilem Deum.' Id. Ps. xviii, col. 99, [87, tom. iv.] 'Jam tandem erubescat homo 'esse superbus, propter quem 'humilis factus est Deus.' BOIS. 'Nomen ὁ Κύριος in'signitum articulo, et simpli'citer positum, altius quiddam 'humano fastigio sonat; nec ad 'creaturam convenit uti neque 'quod *jugum gratiae ipsius* 'vocat.' Petavius, Theol. Dogm. tom. ii, Praef. ii § 7. Vide supra, p. 16 l. 1, et infra, § 33.

ib. τί ποιήσομεν] Ita Cotel. Coust. Russel. Hefel. et Dresselius. Caeteri, librarium pressius quam sapientius secuti, ποιήσωμεν. Apud Cod. MStum ne vestigium quidem exstat particulae οὖν quam Wottonus in nota sua interposuit ante ποιήσομεν.

11. δι' αὐτοῦ] Hae voces non leguntur in Edd. ante Wottonum, non tam Junii, ut videtur, quam typographorum oscitantia; agnoscuntur enim in versione ejus, necnon a Wakio.

12. ἐλθόντες] Ita proculdubio legendum, uti in omnibus Edd. si Junium et Maderum excipias, apud quos exhibetur scriptura MSti plane mendosa, ΕΛΘΟΝΤΟΣ. A librario nostro saepissime permutantur ϵ et ο.

13. οἵτινες ἐν δέρμασιν κ. τ. λ.] Hic locus ex xi ad Hebraeos desumptus est, prout tota haec narratio de fide et obedientia Patriarcham: similitudinem sensuum et verborum, quam Patres inter Epistolam ad Hebraeos et hanc Clementis esse dixerunt, ex hoc loco et aliis facile deprehendere potest diligens et attentus lector. Clemens Alex. Strom. iv [§ 17, p. 610 ed. Potter.] addit καὶ τριχῶν καμηλείων πλέγμασι. JUN. Clemens Alex. τὸ, Δι' ὑπομονὴν καὶ πίστιν ἐν δέρμασιν αἰγείοις κ. τ. λ. subnectit τῷ, Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Praetermittit autem ea omnia quae inde sequuntur, viz. a § 12 ad § 17. Hinc Ano-

μασιν αἰγείοις καὶ μηλωταῖς περιεπάτησαν, κηρύσσοντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ· λέγομεν δὲ Ἠλίαν καὶ Ἐλισαιέ, ἔτι δὲ καὶ Ἰεζεκιὴλ τοὺς προφήτας, πρὸς τούτοις καὶ τοὺς μεμαρτυρημένους. Ἐμαρτυρήθη μεγάλως Ἀβραάμ, καὶ φίλος προσηγορεύθη τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγει, ἀτενίζων εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ταπεινοφρονῶν, "Ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός." Ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰὼβ οὕτω γέγραπται· "Ἰὼβ ἦν δίκαιος,

nymus [Edv. Bernard] hoc in loco observavit, 'Haec junxit, 'Clemens Alexandrinus, p. 516, 'cum § 9 hujus Epistolae, et 'rectissime. Quanta Interpo'lator addidit? sed hoc facinus 'Hieronymum ipsum latuit in 'Com. ad Esaiam.' Haec quidem junxit Clemens Alex. cum § 9 pro more suo, qui in citando pro arbitrio suo alia contrahit, alia fusius tradit, alia tollit, alia interponit, sibique accommodat; qui vero inde arguit, interpolatam fuisse hoc in loco Epistolam B. Clementis, neque Romanum, neque Alexandrinum Clementem probe novit; et dum Hieronymum inscitiae insimulavit, ipse inscitiae suae, et fastus hypercritici dedit insigne specimen; lecta enim fuit publice in Ecclesia haec Epistola paene ad Hieronymi tempora, adeo ut locus esse haud potuerit hujusmodi fraudi: neque alius quisquam fuit perspicacis magis ingenii, et acuminis critici, quam Hieronymus: eadem etiam fraus latuit Photium, si interpolata fuerit haec Epistola ante Hieronymum. Liceat igitur Anonymo per me frui commento suo; vix enim alium quemquam trahet in suas partes, praecipue quum haec propius accedant ad Epistolam ad Hebraeos, quam ea quae a Clemente Alexandrino habentur; neque abhorreat ab hujus more quae ab ipso citantur in compendium ducere; neque alius locus sit, qui hoc facilius admittat. Operae igitur pretium esse duco totum, sicut ab Alexandrino habetur, lectori simul exhibere: Ἀτενίσωμεν οὖν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας αὐτοῦ τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ. Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη. Καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη· καὶ Ἀβραάμ, ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν φίλος Θεοῦ, πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Δι' ὑπομονὴν καὶ πίστιν ἐν δέρμασιν αἰγείοις, καὶ μηλωταῖς, καὶ τριχῶν καμηλείων πλέγμασιν περιεπάτησαν κηρύσσοντες τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ· λέγομεν δὲ Ἠλίαν καὶ Ἐλισσαῖον, Ἰεζεκιὴλ τε καὶ Ἰωάννην, τοὺς προφήτας. ed. Oxon. p. 610. WOTT.

3. Ἐλισαιέ] Cod. MStum secutus sum. Edd. cum Clemente Alex. Ἐλισσαῖον.

4. καὶ τοὺς μεμαρτυρημένους.] i. e. etiam eos qui in Scriptura praeclaris elogiis atque testimoniis ornati sunt. Vid. Act.

et ovinis pellibus adventum Christi praedicantes circumierunt, Eliam dicimus, et Elisaeum, et Ezechielem prophetas, et cum his, eos qui praeclarum testimonium consequuti sunt. Abraham elogio insigni ornatus fuit, et amicus Dei vocatus fuit, qui gloriam Dei defixis oculis aspiciens in humilitate dixit, *Ego autem sum terra et cinis.* Praeterea et de Job sic scriptum est: *Job erat justus,*

Hebr. xi 37. Act. vii 52. II Paral. xx 7. Esai. xli 8, S. Jacob. ii 23. Gen. xviii 27. Job. i 1.

vi 3, et Hebr. xi 2. Participium *μεμαρτυρημένους* sic accipiendum esse, non autem de iis intelligendum, qui mortis illud genus quod Martyrium dicitur subierunt, quae mox sequuntur satis apte videntur declarare. BOIS. Vide sis infra, § 18, et Ignat. ad Philad. § 11. Cf. Euseb. H. E. i 4, *Πάντας δ' ἐκείνους δικαιοσύνῃ μεμαρτυρημένους.* Sic D. Johannes, Ep. III 12, *Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων.* Hermas, Past. III v 2, "quod tam plenum testimonium "Domini sui assecutus fuisset."

5. *καὶ φίλος προσηγορεύθη τοῦ Θεοῦ*] Memoratur a S. Jacobo de Abrahamo, quod *φίλος Θεοῦ ἐκλήθη*, ii 23. Respexerunt proculdubio, tum S. Jacobus, tum S. Clemens, ad II Paralipom. xx 7, *Ἀβραὰμ τῷ ἠγαπημένῳ σου.* (ubi ed. Complut. habet *Ἀβραὰμ τῷ φίλῳ σου.*) vel Esai. xli 8, *Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα*, pro quo Symmachus *Ἀβραὰμ τοῦ φίλου μου.* In utroque loco Text. Hebraeus et Vulgat. exhibent *amici.* Citavit haec ex Romano Clemens Alexandrinus: praetermisit autem *ἀτενίζων εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ*, caeteraque pro usitato illius more immutavit. Apud illum enim, pro *Ἐμαρτυρήθη μεγάλως Ἀβραάμ, καὶ φίλος προσηγορεύθη τοῦ Θεοῦ*, legimus *Ὁ γάρ τοι φίλος Θεοῦ διὰ πίστιν ἐλευθέραν κληθεὶς Ἀβραάμ.* Petivit sane vocem *κληθείς* ex Epistola S. Jacobi. Pro *λέγει ταπεινόφρων* vel *ταπεινοφρονῶν*, apud Clem. Alex. legitur *οὐκ ἐπήρθη τῇ δόξῃ, μετριοπαθῶν δὲ ἔλεγεν.* WOTT.

7. *ταπεινοφρονῶν*] MS. exhibet ΤΑΠΕΙΝΟΦΡΩΝΩΝ, unde posterius ΩΝ redundare existimo; adeo ut legendum sit *ταπεινόφρων*, quod aptius consentit cum analogia et Syntaxi Graecae linguae, in qua duo participia rarius concurrunt absque copula. WOTT. Wottono adstipulatur Gallandius. Attamen *ταπεινοφρονῶν* habemus supra § 16, infra § 19, et saepissime permutantur Ο et Ω.

8. *Ἰὼβ ἦν δίκαιος κ. τ. λ.*] Haec paullo aliter a Clemente quam a LXX Intt. habentur, apud quos legimus [in Cod. Alex.] *ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος.* [in Cod. Vat. *ἀληθ. ἄμ. δίκ. θεοσεβής,*] Clemens Alex. [Strom. iv 17,] in citando hoc loco non discedit a Clemente Romano, nisi quod pro *ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰὼβ οὕτω γέγραπται* habeat *περί τε τοῦ Ἰὼβ οὕτως γέγραπται*, et ante *θεοσεβής* ex LXX inserat *καί.* Quum S. Pater hoc in loco Jobum me-

“ καὶ ἄμεμπτος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ ‘ παντὸς κακοῦ·” ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγ[ορῶν εἶπεν,] “Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπ[ου, ἐὰν καὶ] μιᾶς “ ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτο[ῦ].” Μωϋσῆς “ πιστὸς ἐν ‘ ὅλῳ [τῷ οἴκῳ] αὐτοῦ” ἐκλήθη, καὶ διὰ τῆς [ὑπη-ρε]σίας αὐτοῦ ἔκρινεν ὁ Θεὸς [λαὸν αὐτοῦ Ἰσραὴλ]

dium inter Abraham et Moysen collocet, satis constat eum habuisse Jobum Moyse antiquiorem. Cum S. Clemente sensit Chrysostomus, qui in Homil. de Laudibus Pauli haec habet: *Τίνα ἂν τις μετὰ τὸν Ἰὼβ ἐκπλαγείη; τὸν Μωϋσέα πάντως.* vol. viii, p. 35 ed. Savil. Jobum medium inter Josephum et Moysen collocat S. Chrysostomus; Josephus autem, quum filius fuerit Jacobi nepotis Abrahami, tertius fuit ab Abrahamo, a quo Jobus quintus fuisse existimatur prognatus de Esavo: vid. quae habentur in fine libri Job a Graecis Bibliis. WOTTON.

2. *ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγ*[*ορῶν*] Multo aliter legimus in Clem. Alex. [Strom. iv 17,] *Οὗτος ὁ νικήσας δι' ὑπομονῆς τὸν πειράσαντα, καὶ μαρτυρήσας, καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃς ταπεινοφροσύνης ἀντέχεται, καὶ λέγει· οὐδεὶς κ. τ. λ.* Haec igitur de suo inseruit, quo ea quae sequuntur sibi accommodaret; neque hoc ab ipso alienum est: hinc legimus paullo infra, *ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος φωνὴν Κυρίου διὰ γλώσσης ἀνθρωπίνης διακονῆσαι,* quae verba neque Moysis sunt, neque Clementis Romani. Hinc Strom. v, [§ 10] legimus *καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, φησίν, ὡς ἂν ἐγγηράσαντες τῇ διαθήκῃ τῇ παλαιᾷ, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς—πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης· νήπιος γάρ ἐστι, τὰ πρῶτα μαθήματα πεπιστευμένος· τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφὴ κ. τ. λ.* Quod si hanc licentiam sibi indulserit in citandis Sacris Scripturis, nemo miretur, si eadem usus fuerit quum versetur circa scripta Viri Apostolici. WOTT.

3. *εἶπεν*] Ita se legisse diserte testatur Wottonus. Ego quidem inter *κατηγ* . . . . et *οὐδείς* nihil conspicere potui. Edd. omnes praeter Russel. Gall. Hefel. et Dresselium, exhibent *λέγει*, quam lectionem literis miniatis descripserat Junius, perinde ac si nihil hic exstitisset in Cod. MSto.

ib. *ἐὰν καὶ*] *μιᾶς*] Junius cum Clemente Alex. legit *οὐδὲ εἰ*; neque a vero absimile est eo modo scripsisse ipsum Clementem, quem secutus fuit Alexandrinus, et Origenes ejus discipulus Alexandrinum; legit enim Origenes haud semel *οὐδὲ εἰ*; quum vero hoc in loco in MSto Codice lacuna sit, adeo ut nihil certi inde constare possit, lego cum vulgatis LXX Editionibus, et Codicibus optimae fidei, Alexandrino et Vaticano, *ἐὰν καί.* Dicitur autem apud Jobum interrogative. WOTT. Cod. Vat. *μία ἡμέρα.* Cum Wottono facit Boisius, qui in apographo suo

sine crimine, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo: sed ille seipsum accusans dicit: *Nemo mundus a sorde, etsi vita ejus unius diei fuerit.* Moses fidelis in tota ejus domo vocatus est, et per ejus ministerium judicavit Deus populum ejus Israel per plagas et supplicia; verum ille honore

Job. xiv 4, 6. Num. xii 7. Hebr. iii 2.

legerat, ... *ἀπὸ ῥύπους, οὐδὲ μιᾶς* . . . . Eamdem formam *ῥύπους* exhibet Junius; et neutro quidem genere hanc vocem dixit Hippocrates; *τυρὸν αἴγειον ὀπτᾷν περιξύσας τὸ ῥύπος καὶ τὴν ἅλμην.* de Mulier. Morb. i 65, tom. vii p. 765 ed. Charter. necnon Gregorius Naz. *τὰ τῶν ψυχῶν ῥύπη.* Orat. xvi, tom. i p 263 ed. Paris. 1630. Millius legit *εἰ καί.* Cotelerius lectoris arbitrio permittit eligere quid velit, vel *οὐδὲ εἰ* vel *οὐδ᾽ ἄν*, vel *ἐὰν καί*, vel denique *κἄν. οὐδ᾽ ἄν* legebat Const. Apost. scriptor. ii 18. Hunc locum e libro Job ab Origene quadragies citatum fuisse testatur Wallus, *History of Infant-Baptism*, i, 122.

4. *πιστὸς ἐν ὅλῳ*] Epistolam ad Hebraeos adducit, S Pauli nomine non apposito, sicut et infra, § 36. Vid. Routh. Rel. Sacr. i 422.

5. [*ὑπηρε*]*σίας*] Hanc lectionem, ad oram libri a Colom. Frey. et Coustantio datam, in contextum admiserunt Wott. Hefel. et Dresselius. Caeteri cum Junio, *προστασίας, per ejus praefecturam.*

6. [*λαὸν αὐτοῦ Ἰσραὴλ*] Lacunam hanc explevi ad Millii mentem, qui *τῶν μαστίγων καὶ τῶν αἰκισμάτων* interpretatur de *plagis illis quas in deserto tulerunt Israelitae.* Wottonus, quem sequuntur Hefelius et Dresselius, reposuit *ἔκρινεν ὁ Θεὸς Αἴγυπτον*, eamque lectionem strenue defendit, argumentis nixus hisce; primum, lacunam non esse nisi circiter sex aut septem literarum; deinde, in hoc MSto, propria regionum, civitatum, et virorum nomina saepius contracta legi; denique *ἔκρινεν* . . . *διὰ μαστίγων* eodem modo dictum esse quo *τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης διὰ πυρός* supra § 11. Lacunae magnitudinem quod spectat, infirmo argumento nititur vir doctus; chasma enim hoc ad finem lineae exstat; et in lineis claudendis librarius noster plerumque literis minutioribus et gradatim decrescentibus utitur, ideoque conjectura tantum adsequi possumus quot literae olim hiatum talem expleverint; certum vero numerum literarum quae vel nimia vetustate vel pergamenae corrosione perierint capere omnino non licet. Compendia scripturae quidem complura exhibet Codex Alexandrinus; nusquam autem, quantum e Woidii et Baberi Prolegomenis colligere possum, reperitur exemplum hujus in voce Αἴγυπτος breviationis quam indicat Wottonus; Αιπτον scil. vel Απτον. Davisius, ex eo quod subdit B. Pater Mosis responso, patere censet neque ad Aegyptiorum plagas, nec ad eas quas in deserto subierunt Israelitae respicere Clementem, et reponen-

διὰ τῶν μαστίγων καὶ τῶν [αἰκι]σμάτων αὐτῶν· ἀλλὰ κἀκε[ῖνος] δοξασθεὶς μεγάλως οὐκ ἐμ[εγα]-λορρημόνησεν, ἀλλ' εἶπεν, ἐ[κ τῆς] βάτου χρηματισμοῦ αὐτῷ διδο[με]νου, "Τίς εἰμι ἐγώ, ὅτι με "πέμπ[εις]; ἐγὼ δέ εἰμι ἰσχνόφωνος καὶ βρ[α]δύ-"γλωσσος." Καὶ πάλιν λέγει, "Ἐγὼ δέ εἰμι "ἀτμὶς ἀπὸ κύθρας."

dum credit *ἔκρινεν ὁ Θεὸς* ΤΟΝ ΙΣΛ ΛΥΣΑΙ *τῶν μαστίγων*. Sin vero Gallandium audias, chasma istud sic sanabis, *ἔκρινεν ὁ Θεὸς* ΛΥΣΑΙ ΤΟΝ ΙΣΛ *διὰ τῶν μαστίγων*, ut sensus sit, decrevisse Deum eruere e captivitate Aegyptiaca Israelem dum flagellis et contumeliis acrius premebatur. Ex his variis conjecturis quae emendatio magis placeat eligant lectores. Hoc saltem liquet, lectionem Junianam, *ἔκρινεν ὁ Θεὸς ῥύσαι τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν μαστίγων*, quam exhibent Edd. omnes ante Wottonum, quam retinet Russelius, nequaquam stare posse. Prima enim post *ὁ Θεός* litera, vel Λ vel Α, adhuc exstat; et praepositio *διά* non *ἀπό* legitur in Cod. MSto.

2. *ἐμ[εγα]λορρημόνησεν*] Cod. MS. *ἐμεγαλορημόνησεν*, sine *ρ* geminato: cf. § 6, p. 32 l. 8.

4. *διδο[μέ]νου*] Ita Cod. MStus, non *δεδομένου*, uti in libris Wottoni et Gallandii.

6. *Ἐγὼ δέ εἰμι κ. τ. λ.*] De hoc loco, quum nusquam in Pentateucho reperiatur, pro me respondeat Chrysostomus, Hom. vii in I ad Corinthios: [tom. x p. 53 ed. Ben.] *Καὶ ποῦ γέγραπται ταῦτα; λέγεται γὰρ γέγραφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κείμενα ᾖ [ὡς] ἐπὶ τῶν ἱστοριῶν· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ μὲν νόημα κείμενον ᾖ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, ὡς ἐνταῦθα*: et paullo infra, *ἦ εἰκὸς καὶ γεγράφθαι ἐν βίβλοις, καὶ ἠφανίσθαι τὰ βιβλία, καὶ γὰρ πολλὰ διεφθάρη βιβλία, καὶ ὀλίγα διεσώθη, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας, καὶ τοῦτο δῆλον ἐν ταῖς Παραλειπομέναις.* et Hom. ix in Matth. [tom. vii p. 135] ubi eadem eisdem fere verbis habentur. Josephus [Christianus; ap. Galland. xiv, p. 55,] etiam in Hypomnestico, cap. 120, recenset *τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς γραφαῖς βιβλία ὡς ὄντα, οὐχ εὑρισκόμενα δέ.* JUN. Non est opus talibus apologiis, quando compertissimum sit, non omnia quae dixerant viri sancti scriptis Veteris Testamenti mandari, magis quam quae Dominus noster gessit et locutus est, de quibus ait Johannes, cap. ult. *si scribantur per singula*, &c. Quin et Auctor ad Hebraeos, xii 21, huic ipsi Mosi verba attribuit, quae non magis quam haec in Pentateucho comparent. Nullibi enim dicentem audimus *ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος.* Interea tamen, utcunque alibi desiderentur haec verba, saltem videntur occurrere Psalm. cxix 83, *Ego fui sicut olla in fumo,*

magno affectus, non est grandia loquutus, sed quum ex rubo oraculum Divinum ei daretur, *Quis sum ego*, dixit, *ut me mittas? gracili voce et tarda lingua sum.* Et rursus dicit, *Ego sum ollae vapor.* Exod. iii 11, iv 10.

quamquam versio LXX aliud quiddam profiteatur; [ὅτι ἐγενήθην ὡς ἀσκὸς ἐν πάχνῃ] unde, licet Mosi jure tribui non possint, Davidi fortassis, de quo statim mentio habetur, de facili restituentur. Rem serio pensitanti dubitatio non levis suboritur, locum hunc librarii injuria luxatum, ita posse reponi: Τί δὲ εἴπωμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαβίδ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Θεός, 'εὗ-'ρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, 'Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἐν ἐλαίῳ 'αἰωνίῳ ἔχρισα αὐτόν.' Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεόν, 'ἐγὼ 'δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ χύτρας.' καὶ 'πάλιν λέγει, 'ἐλέησόν με ὁ Θεός,' &c. Fatendum quidem est, periodum hanc non aliter apud Clementem Alex. quam hic haberi; sed qui pespexerit qua licentia utatur Clemens Alex. Strom. iv. 17, in laudando hoc nostro, nimirum quasi ex nominis praerogativa de suo ubique ageret, adeo illum non testem genuinae lectionis citabit, ut corruptae potius insimulandum censeret. Adnotare insuper licebit voces has reperiri Hos. xiii 3, licet enim nunc temporis legatur, ὡς ἀτμὶς ἀπὸ δακρύων, aut (ut alia exemplaria) ἀκρίδων, quasi ex voce ארבה: tamen Theodotion et MS. Alex. ἐκ καπνοδόχης, et B. Hieronymus *e fumario* reddidere: certe hic nullo sensu legitur sive ἀκρίδων sive δακρύων; et verisimile pro χύτρας librarii errore nunc haberi. FELL. Petita haec fuisse ex aliquo libro Ecclesiastico, vel indubitata traditione ad Apostolos dimissa, unde et S. Paulus videtur hausisse ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος, facile credam. Vix autem possum mihi persuadere, librarium haec de loco suo movisse, aut Clementem Alex. eum ita errantem secutum fuisse, aut ipsum eo modo verborum ordinem immutasse, ut, quae Davidis sunt Moysi tribuerentur; quum ea quae apud Psal. cxix ab Hebraeo Textu habentur, vix concilientur cum iis quae apud Clementem legimus. Neque magis verisimile est, petiisse haec S. Patrem ex textu Heb. Hoseae, eaque Moysi attribuisse; eo enim in loco nihil a propheta de Moyse habetur, neque adeo constat eum, Romanus quum fuerit, legisse textum Heb. citat enim ubique versionem LXX quae ab initio habuit ἀκρίδων, non autem δακρύων, quod vulgo habetur, neque καπνοδόχης, quod irrepsit in Cod. Alex. ex Theodotione, sicut ex Hieronymi Comment. in locum constabit: 'Quaerimus 'autem quare LXX pro *fumario*, quod Theodotio transtulit 'καπνοδόχην, *locustas* interpre-'tati sunt. Apud Hebraeos '*locusta* et *fumarium* iisdem 'scribitur literis, pro quo A-'quila καταράκτην, Symmachus '*foramen* interpretati sunt.

David exemplum humilitatis.

ΙΗʹ. Τί δὲ εἴπωμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαβίδ; πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Θεός, "Εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρ-" δίαν μου, Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἐν ἐλέει αἰωνίῳ "ἔχρισα αὐτόν." Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεὸν, "Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, "καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον "τὸ ἀνόμημά μου. Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς "ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθά-"ρισόν με· ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ "ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. Σοὶ "μόνῳ ἥμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποί-"ησα· ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ "νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνο-"μίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ

WOTT. Cogitavi aliquando, annon forte hoc ex Psalmo XC qui Mosen auctorem agnoscit, desumptum sit, ubi multis adhibitis comparationibus fluxam et transitoriam hominis conditionem pulcherrime depingit Moses, quae in hanc brevem et proverbialem summam formamque a Clemente essent contractae. FREY. Cotelerius, Hefelius, Hilgenfeldius censent acceptum textum ex Apocrypho quodam libro desumtum fuisse. Davisio nomina Μωϋσῆς et Ὡσηέ non multum a se invicem distare videntur, ideoque suspicatur Hoseae locum xiii 3 in mentem Clementi venisse. Clericus gravissimum mendum subesse omnino putat, et pro ἀτμὶς ἀπὸ κύθρας, ex conjectura reponit ἄναυδος ἀπὸ μήτρας, *mutus* h. e. *balbus ab utero*. Gallandio magis arridet sententia Fabricii, qui putat hoc dictum desumtum quidem vel ex Ps. cxix, vel ex Hos. xiii 3, sed non referendum ad Mosen; nam, inquit, quum S. Clemens post verba Mosis ex Exod. iii 2 et iv 10 subdit καὶ πάλιν λέγει, non Mosen quidem sed alium Sacrum Scriptorem respexit.

p. 78. 7. κύθρας.] Ita Cod. MStus, enallage Ionica pro χύτράς, ut κιθών pro χιτών. Edd. omnes praeter Wott. Hefel. et Dresselium, χύτρας.

1. Τί δὲ εἴπωμεν κ. τ. λ.] Clemens Alexandrinus τῷ, ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ χύτρας subjicit Θεὸς γὰρ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Dein sequitur, Ναὶ μὴν καὶ Δαβίδ, ἐφ' οὗ μαρτυρῶν ὁ Κύριος λέγει· Εὗρον ἄνδρα κ. τ. λ. WOTT.

3. ἐν ἐλέει αἰωνίῳ] Cod. MS. ΕΝΕΛΑΙΕΙ, uti mox ΕΛΑΙΟΣ, ΑΙ pro Ε posito ut passim apud Codices vetustiores. Clemens Alex. Strom. iv. 17, p. 611, ha-

XVIII. Quid autem de Davide, qui egregium
testimonium obtinuit, dicemus? de quo loquutus
est Deus, *Inveni hominem secundum cor meum,* Ps. lxxxix
Davidem Jesse filium, in misericordia sempiterna 20. 1 Sam. xiii
unxi eum. Ipse vero dicit ad Deum, *Miserere* 14. Act. xiii
mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, 22. Ps. li 1—
et secundum multitudinem miserationum tuarum 17.
*dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab
iniquitate mea, et a peccato meo munda me; quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas quum judicio disceptas. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim veritatem dilexisti;*

bet ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ, et sic Codex noster, necnon Editiones Aldina et Complutensis. In Cod. Vat. ἐν ἐλέει ἁγίῳ. Sic quoque Ps. ci 1, Cod. Alex. Ἔλαιον καὶ κρίσιν ᾄσομαί σοι, Κύριε. Vulgat. *oleo sancto meo.* B. Hieronymus, Comment. in Esai. iv, *in misericordia sancta unxi eum,* ubi Wottonus pro *sancta* legendum esse censet *sempiterna;* 'init enim comparationem inter pactum et promissa tum 'Legis tum Evangelii, quorum 'illa temporanea, haec sempiterna.'

10. Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον] Inter . . . . διαπαντός. et Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον inserit Clemens Alex. [Strom. iv 17, p. 611,] ἔπειτα τὴν οὐχ ὑποπίπτουσαν Νόμῳ αἰνιττόμενος ἁμαρτίαν, γνωστικῶς μετριοπαθῶν, ἐπιφέρει· Σοὶ κ. τ. λ. WOTT.

12. ὅπως ἂν δικαιωθῇς κ. τ. λ.] Citantur haec ex LXX, neque facile adeo concilianda videntur cum Hebraeo Textu, praecipue in posteriore membro. Eadem a S. Paulo habentur cap. iii Epistolae ad Romanos, neque Apostolus in iis citandis vel minime discedit a lectione LXX Interpretum. Hebraeus Textus ita se habet, *Ut justus sis in loquendo te, mundus sis in judicando te.* Syriaca Versio, necnon utraque Latina, cum LXX convenit. Vulgat. *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.* S. Hieronymi, *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaberis.* WOTT. κρίνεσθαι pro *judicio disceptare* frequentant LXX Intt. Conf. S. Matt. v 40. Scriptores Classici ejusdem significationis exempla praebent, e. g. Aristoph. Nub. 66, Thucyd. iv 122.

14. συνελήφθην] Cod. MStus ΣΥΝΕΛΗΜΦΘΗΝ. Vid. supra p. 50 l. 5.

“ μήτηρ μου. Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας· τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. Ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὀστᾶ τεταπεινωμένα. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου, κα[ὶ] πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψ[ον]. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμο[ὶ] ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπο[ρρί]ψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, [καὶ τὸ Πνεῦ]μα τὸ Ἅγιόν σου μὴ ἀντανέ[λῃς ἀπ' ἐ]μοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλ[λίασιν τ]οῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι [ἡγεμο]νικῷ στήρισόν με. Διδά[ξω ἀνό]μους τὰς ὁδούς σου, καὶ ἀ[σεβεῖ]ς ἐπιστρέψουσιν ἐπί σε. [Ῥῦσαί] με ἐξ αἱμάτων, ὁ Θεός, ὁ Θεὸς τῆς [σωτ]ηρίας μου· [ἀγαλλ]ιάσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν [δικ]αιοσύνην σου. Κύριε, τὸ στόμα μου ἀ[ν]οίξεις, καὶ τὰ χείλη μου ἀναγ[γ]ελεῖ τὴν αἴνεσίν σου. Ὅτι εἰ ἠ[θ]έλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει.”

2. τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.] Ita LXX Interpretes et Versiones omnes, etiam Hieronymi. Aliter se habet Textus Hebraeus. WOTT.

4. πλυνεῖς] ΠΛΥΝΙΕΙΣ Cod. MS.

6. ὀστᾶ τεταπεινωμένα] Ita LXX. Eundem sensum praebent tum Vulgat. tum Vers. Syriac. In textu Hebraeo paullo aliter legimus, *Exsultabunt ossa quae contrivisti.* Cum Hebraeo consentit Versio Hieronymi. WOTT.

9. καὶ πνεῦμα εὐθές] Ita Cod. MStus, sicut et apud LXX. Ita Wottonus quoque, Galland. Hefel. et Dresselius. Caeteri Edd. εὐθύ. Neutrum εὐθές legitur etiam II Sam. xix 18, et in Sap. Sal. ix 9.

incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. Asperges me hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor. Auditui meo dabis gaudium et laetitiam; exsultabunt ossa humiliata. Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus; et spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua, et Spiritum tuum Sanctum ne auferas a me. Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me. Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meae; exaltabit lingua mea justitiam tuam. Domine, os meum aperies, et labia mea annuntiabunt laudem tuam. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaris. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despiciet.

10. ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.] Cod. MStus ENKATOIΣ.

ib. ἀπο[ρρί]ψης] Lacuna duas tantum literas capit. Vid. supra notata ad vocem ἐμεγαλορημόνησεν § 17, p. 78 l. 2.

11. ἀπὸ τοῦ προσώπου] Articulus τοῦ, quem, Junium secuti, Editores omnes praeter Wott. Galland. Hefel. et Dresselium omittunt, legitur in MSto et apud LXX.

13. πνεύματι [ἡγεμο]νικῷ] Colomesius interpretatur, *mente perturbationibus imperante;* Hefelius, *Spiritu qui carni imperat:* Dathius, *Animusque ad obedientiam promptus sustentet me.* Versio Vulgata exhibet, *Et Spiritu principali confirma me.*

14. στήρισον] Sic se habet Cod. MS. et sic Wott. Gall. Hefel. et Dresselius; non vero ut in caeteris Edd. et apud LXX στήριξον. Formam recentiorem στήρισον exhibent Codd. 27, 56, recensionis Holmesianae. Vide supra p. 56 l. 2, atque ibi notata. Infra § 33 Cod. MS. habet ἐστήρισεν.

18. τὸ στόμα μου [ἀν]οίξεις] Hodierna LXX versio τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις καὶ τὸ στόμα μου κ.τ.λ. Clementinae tamen lectioni favet S. Ambrosius, *Os meum aperies et annuntiabit laudem tuam.* Epist. xlii, n. 4, ed. Ben. GALLAND.

23. ἐξουθενώσει.] LXX ἐξουδενώσει.

Novis argumentis, a Dei sapientia,

ΙΘʹ. Τῶν τοσούτων οὖν καὶ τοιούτων οὕτως μεμαρτυρημένων τὸ ταπεινόφρονον καὶ τὸ ὑποδεὲς διὰ τῆς ὑπακοῆς, οὐ μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς βελτίους ἐποίησεν, τούς τε καταδεξαμένους τὰ λόγια αὐτοῦ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ. Πολλῶν οὖν καὶ μεγάλων καὶ ἐνδόξων μετειληφότες πράξεων, ἐπαναδράμωμεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένον ἡμῖν τῆς εἰρήνης σκόπον, καὶ ἀτενίσωμεν εἰς τὸν πατέρα καὶ κτιστὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ταῖς μεγαλοπρεπέσι καὶ ὑπερβαλλούσαις αὐτοῦ δωρεαῖς τῆς εἰρήνης εὐεργεσίαις τε κολληθῶμεν· ἴδωμεν αὐτὸν κατὰ διάνοιαν, καὶ ἐμβλέψωμεν τοῖς ὄμμασι τῆς ψυχῆς εἰς τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ βούλημα· νοήσωμεν πῶς ἀόργητος ὑπάρχει πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ.

et ordine in mundo observato pe-

Κʹ. Οἱ οὐρανοὶ τῇ διοικήσει αὐτοῦ σαλευόμενοι ἐν εἰρήνῃ ὑποτάσσονται αὐτῷ. Ἡμέρα τε καὶ νὺξ τὸν

2. *τὸ ταπεινόφρονον*] Ita Cod. MS. Edd. *τὸ ταπεινόφρον*. Vide supra § 17, p. 74 l. 7.

3. *ἀλλὰ καί*] Librarius scripsit ΑΛΛΑΣΚΑΙ, homoioteleuto in *ἡμᾶς . . . τάς* deceptus.

4. *καταδεξαμένους*] Litterula mutata legendum *καταδεξομένους* in futuro. Ita et superiores, et praesentes, et posteros, ut par est, memorat. DAVIS. Conjecturam Davisii comprobat Westcottus, *Introduction to the Study of the Gospels*, 385.

5. *τὰ λόγια αὐτοῦ*] Sic S. Polycarpus, in Ep. ad Philipp. § 7, *τὰ λόγια τοῦ Κυρίου*.

ib. *Πολλῶν οὖν κ. τ. λ.*] Videtur S. Pater hoc loco imitatus fuisse epistolam ad Hebraeos, xii 1, *τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ... δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα*. HEFELIUS.

6. *πράξεων*] Junius, Fellus, et Colomesius mallent *παραδειγμάτων*, quibus lubens adsentitur Wottonus; nihil tamen mutat. Codicis MSti lectionem tuetur Davisius, cui satis commode dici videtur nos harum *πράξεων* participes esse factos, quod earum memoriam prodiderit S. Scriptura.

11. *κολληθῶμεν*] Teneamus pacem aeque firmam ac ea in rerum natura tenetur. HEFEL.

12. *τοῖς ὄμμασι τῆς ψυχῆς*] Infra § 57, *τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν*. Conf. Euseb. H. E. i 2, *καθαροῖς διανοίας ὄμμασι*. Origen. c. Celsum, iii 14, *μετὰ τὴν ἐναν-*

XIX. Talium igitur et tantorum, qui tam clarum elogium consequuti sunt, humilitas et per obedientiam subjectio, non tantum nos, sed et ante nos generationes meliores reddidit, eos nempe, qui in timore et veritate ejus eloquia susceperunt. Quare multorum magnorumque et illustrium exemplarium participes facti, ad pacis scopum nobis ab initio traditum recurramus; ac totius mundi parentem et creatorem diligenter intueamur, atque illius magnificis et exsuperantibus pacis donis et benefactis firmiter adhaereamus. Cogitatione contemplemur eum, et mentis oculis longanimam ejus voluntatem intueamur: quemadmodum clementem se praebeat erga omnem creaturam suam, consideremus.

XX. Coeli per ejus gubernationem commoti, in pace illi subjiciuntur; dies etiam et nox, nullo

θρώπησιν ἀεὶ εὑρίσκεται τοῖς ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς ψυχῆς ὀξυδερκεστάτους. tom. i p. 456 ed. Ben.

14. *πῶς ἀόργητος*] Harmoniam mundi, cap. xx, instituens, clementem se praebet Deus erga omnem creaturam. HEFEL.

15. *σαλευόμενοι*] Patricius Junius emendat *μὴ σαλευόμενοι*, ad lectionem MSti sollicitandam hoc maxime motus, quod Chrysostomus in Comment. ad Psal. cxlviii, § 2, haec habet: *ἐννόησον γοῦν πόσος αἰών, καὶ οὐδὲν συνεχύθη τῶν ὄντων· οὐ θάλαττα τὴν γῆν ἐπέκλυσεν, οὐχ ἥλιος τόδε τὸ δρώμενον κατέκαυσεν, οὐκ οὐρανὸς παρεσαλεύθη κ. τ. λ.* Junio assentitur Colomesius. Davisius vocem *σαλεύεσθαι* indicare censet jactationem ex motu quodam turbido factam, ideoque suspicatur syllabam repetitam excidisse, veramque lectionem esse *τῇ διοικήσει αὐτοῦ οὐ σαλευόμενοι.* Codicis MSti lectionem procul dubio veram ducunt Millius et Wottonus, atque sic intelligunt: motus corporum coelestium a Deo ita attemperari ut de cursu suo illa neutiquam discedant. Locum ita vertit Grassius, *Les cieux soumis aux loix de sa providence, remplissent en paix leurs impétueuses révolutions.* Davisii tamen sententiam nescio quomodo confirmare videntur Servatoris nostri verba, *αἱ δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ σαλευθήσονται,* S. Matt. xxiv. 29, et loca parallela, S. Marc. xiii 25. S. Luc. xxi 26. Cf. Ep. ad Hebr. xii 27. *ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα.*

titis, pacem et concordiam suadet.

τεταγμένον ὑπ' αὐτοῦ δρόμον διανύουσιν, μηδὲν ἀλλήλοις ἐμποδί[ζ]οντα. Ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέ[ρ]ων τε χοροί, κατὰ τὴν διαταγὴν [α]ὐτοῦ ἐν ὁμονοίᾳ δίχα πάσης [π]αρεκβάσεως, ἐξελίσσουσιν [το]ὺς ἐπιτεταγμένους αὐτοῖς ὁρισμούς. Γῆ κυοφοροῦσα, κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τοῖς ἰδίοις καιροῖς τὴν πανπληθῆ ἀνθρώποις τε καὶ θηρσίν, καὶ πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐπ' αὐτὴν ζῴοις ἀνατέλλει τροφήν, μὴ διχοστατοῦσα μηδὲ ἀλλοιοῦσά τι τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ. Ἀβύσσων τε ἀνεξιχνίαστα, καὶ νερτέρων ἀνεκδιήγητα κρίματα τοῖς αὐτοῖς συνέχεται προστάγμασιν. Τὸ κύτος τῆς ἀπείρου θαλάσσης κατὰ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ συσταθὲν εἰς τὰς συναγωγάς, οὐ

1. μηδὲν ἀλλήλοις ἐμποδί[ζ]οντα.] Junius, Fellus, et Colomesius mallent ἀλλήλαις ἐμποδίζουσαι.

4. ἐξελίσσουσιν] Τοσαῦτα γάρ ἐστι φῶτα τῆς σελήνης καὶ τοσαύταις ἡμέραις τὸν αὐτῆς κύκλον ἐξελίττει. Plutarch. de Iside et Osiride, § 42.

6. πανπληθῆ] Ita in Cod. MSto. Apud LXX et Scriptores Alexandrinos *ν* non colliquescit, sed retinetur; et contra nonnunquam colliquescit cum sequentibus ubi ex antiqua orthographia id fieri non solet; uti satis docet Sturzius in libello de Dialect. Maced. et Alex. p. 133.

7. τοῖς οὖσιν ἐπ' αὐτὴν] Ita cum Cod. MSto Wotton. Galland. et Hefelius. Caeteri, Junium secuti, τοῖς οὖσιν ἐν αὐτῇ.

10. Ἀβύσσων τε] Cf. Arnob. adv. Gentes, i 28, 'profundas 'ejus atque inenarrabiles altitu- 'dines.'

11. κρίματα] i. e. *Conditiones, status, dispositiones, ordines,* τάξεις. Vox κρίμα apud LXX et omnes lingua Hellenistica utentes late sumitur; ut et משפט apud Hebraeos. Vid. II Reg. xvii 26, 27, et Sirach. xli 3, 5, 6. BOIS. Junius, Fellus, et Colomesius malunt κύματα. [quam lectionem in versione sua sequitur Wakius.] Ego a fide MSti Codicis minime discedendum esse puto, nisi facili mutatione pro κρίματα legatur κλίματα, *tractus* sive *regiones.* WOTT. Birrius existimat S. Patrem scripsisse κρύμματα. Vox quidem insolens Graecis, ἀναλογῶς tamen efformata ἀπὸ τοῦ κέκρυμμαι, ut a κέκριμαι κρίμα. Conjicit itaque V. D. κρύμματα hic esse χάσματα κεκρυμμένα, i. e. *occultas voragines,* vel *hiatus,* seu *recessus penitus abditos.* Vide sis Cangium in Gloss. v. κρύβγειν. GALLAND. Galliciollio h. l. κρίματα idem sunt

sibi invicem impedimento, constitutum ab eo cursum absolvunt. Sol et luna, et siderum chori, secundum ejus mandatum, sine ulla transgressione, in concordia statutos sibi terminos evolvunt. Terra gravida, suo tempore, secundum ejus voluntatem, hominibus, feris, et omnibus quae super eam sunt animantibus, alimentum in abundantia profert, non haesitans, neque mutans quidquam eorum quae ab eo decreta sunt. Abyssorum investigabilia, et inferorum inenarrabilia judicia eisdem mandatis continentur. Moles immensi maris per ordinationem ejus in cumulos coacervata, repa- Gen. i 9.

quod κρίσεις, *separationes, segregationes.* Praestat κλίματα. DRESSEL. Κρίματα· οἰκονομίαι. Suidas. Cum Dresselio stat Lipsius, qui vocem κρίματα e Rom. ix 33 intrusam fuisse suspicatur. Quam correctionem simplicissimam sane, Hilgenfeldius, parum necessariam reputans, intelligit Paradisum subterraneum, χῶρον εὐσεβῶν, § 50. Ruchatus conjecturam suam, inficetam quidem, χρήματα interpretatur; *toutes les choses qui se trouvent dans les entrailles de la terre.* Integram sententiam ita vertit Herzogius, *Die unerforschlichen Waltungen in der Unterwelt, und die geheimnissvollen in den Tiefen hängen ab von seinen Fügungen.* Chevallier. *the untold judgments of the lower world;* rectius, *the indescribable.*

ib. τοῖς αὐτοῖς] Noltius conjecturam facit τοῖς αὐτοῦ scil. Θεοῦ. Sed infra habemus ταῖς αὐταῖς ταγαῖς.

12. Τὸ κύτος τῆς ἀπείρου θαλάσσης] Wottonus in versione sua sequitur Pearsonum, qui de hoc loco ita disserit in Praefatione Paraenetica: 'Minus bene 'transtulit Junius; *Immensi 'maris profunditas,* &c. quod 'haud perspiceret Patrem an'tiquissimum Creationem re'spexisse, et LXX Intt. verba 'usurpasse, quae in Hebraeo 'non habentur, Gen i 9, Καὶ 'συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω οὐ'ρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. 'Licet enim S. Basilius ob'servet haec verba fuisse obelo 'notata, nec in Hebraeo Co'dice reperiantur, patet tamen 'ea ad interpretationem LXX 'pertinere, et ad ipsa S. Cle'mentem respexisse.' In Pearsoni interpretatione minime probat Birrius verba haec κατὰ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ ita reddi *in ipsa sui creatione,* quum pronomen αὐτοῦ ad ipsum δημιουργόν referendum sit, ad quem etiam sequens verbum διέταξεν necessario refertur. Vertit igitur ipse, *secundum opificium ipsius.*

13. συσταθὲν εἰς τὰς συναγωγάς] In pericope illa ad quam respexit S. Pater, et quam

παρεκβαίνει τὰ περιτεθειμένα αὐτῇ κλεῖθρα, ἀλλὰ καθὼς διέταξεν αὐτῇ, οὕτως ποιεῖ· εἶπεν γάρ, "Ἕως "ὧδε ἥξεις, καὶ τὰ κύματά σου ἐν σοι συντριβή- "σεται." Ὠκεανὸς ἀνθρώποις ἀπέραντος, καὶ οἱ μετ'

Hebraeus Textus non agnoscit, ita legitur apud LXX Intt. καὶ συνήχθη, pro quo Clemens videtur legisse συνέστη. Voce συνίστημι postea in versionibus suis usi sunt Aquila et Symmachus, quorum uterque pericopen immediate praecedentem ita vertunt, καὶ συστήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. WOTT.

3. τὰ κύματά σου] In MSto ΚΡΥΜΑΤΑ, oscitantia librarii, qui ΚΡΙΜΑΤΑ paullo ante scripserat.

ib. ἐν σοι συντριβήσεται.] Habentur haec paullo aliter apud LXX Intt. Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ συντριβήσεταί σου τὰ κύματα. Heb. Textus, *Et hic ponet in elatione fluctus tuos*. Vulgat. paullo propius ad LXX, *Et hic confringes tumentes fluctus tuos*. Versio Syriaca, *Et hic manebis in magnitudine fluctuum tuorum*. Eodem modo se habet Versio Arabica. Symmachus, κυμάτων τετάχθω τὸ ἔπαρμα τῶν Ἕως ὧδέ σου. WOTT.

4. Ὠκεανὸς] Britannicum nostrum et Hibernicum mare intelligit Junius, et lectorem ad Basilium et Ambrosium remittit, quorum ille, Hom. 4 in Hexaëmeron, τὸ πέλαγος τὴν Βρετανικὴν νῆσον καὶ τοὺς ἑσπερίους Ἴβηρας περιπτυσσόμενον, μέγα vocat et πλωτῆρσιν ἀτόλμητον· Opp. i p. 42 ed. Paris. 1638, hic sic scribit, 'Quis deinde sciat, in quantum se illud 'magnum et inausum navigantibus atque intentatum nautis 'fundat mare, quod Britannias 'frementi includit aequore?' Hexaëmeron III iii 15. Guilielmus Burton Junium sequitur et locum Solini profert, 'Mare 'quod Hiberniam et Britanniam interluit, undosum et inquietum toto in anno, nonnisi 'aestivis pauculis diebus est 'navigabile.' Polyhist. § 22. Fellus autem de mare Atlantico exponit.

ib. ἀπέραντος] Ita Cod. MS. quam lectionem Clem. Alex. Strom. v 12, p. 693 ed. Potter. confirmat. Junius et Fellus mallent ἀπέρατος, uti et Origenes videtur legisse in Ezech. viii 3, Opp. iii p. 422 ed. Ben. quem locum Gallandius primus inter Clementis Editores indicavit. Suidas quidem, voc. Ἀπέρατον, haec habet, Ἀπέρατον· ἄπειρον, μέγα, οὗ πέρας οὐκ ἔστιν. Οἱ δὲ μετὰ τοῦ ν γράφοντες ἁμαρτάνουσιν. At ei plura scriptorum antiquiorum loca objicit Suicerus in Thes. Eccl. in voce. Hujus autem S. Patris loci meminerunt praeter Clem. Alex. et Origenem loc. cit. hic iterum περὶ Ἀρχῶν II iii 6, Opp. i p. 82 ed. Ben. Hieronymus ad Ephes. ii 2, Opp. vii p. 571 ed. Vallars. qui ab Origene videtur sumsisse, necnon Photius Cod. cxxvi. Clementis verba, ut Cotelerio visum, imitatur Dionysius Alex. ap. Euseb. H. E. vii

gula sibi circumposita non transgreditur, sed prout eis praecepit, ita facit. Dixit enim, *Huc usque venies, et in te ipso conterentur fluctus tui.* Oceanus hominibus impermeabilis, et qui trans

Ps. civ 9. Job xxxviii 10, 11. Jer. v 22.

21, Καὶ ποῖον γένοιτ' ἂν τοῦ πάντα καθαίροντος ὕδατος ὕδωρ ἄλλο καθάρσιον; πῶς ἂν ὁ πολὺς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώποις ὠκεανὸς ἐπιχυθείς, τὴν πικρὰν ταύτην ἀποσμῆξαι θάλασσαν; Idem confert Plinium, Hist. Nat. ii 67: 'Sic maria 'circumfusa undique dividuo 'globo, partem orbis auferunt 'nobis; nec inde huc, nec hinc 'illo pervio tractu.'

ib. *οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι*] 'Quid 'possumus de his quae ultra 'eum (Oceanum) sunt enun'tiare qualia sint?' inquit Irenaeus [adv. Haer. ii 47, p. 174 ed. Grab.] locum hunc, ut opinor, respiciens. MILL. Citatur hic locus ab Hieronymo in Eph. ii 2, [tom. vii p. 571 ed. Vallars.] qui, opinor, transcribit Origenis Commentarios; necnon ab ipso Origene περὶ Ἀρχῶν, II 3, [6, tom. 1 p. 82 ed. Ben.] quo loci nostrum exponens ait, 'Meminit sane Cle'mens Apostolorum discipulus 'etiam eorum quos ἀντίχθονας 'Graeci nominarunt, atque alias 'partes orbis terrae ad quas 'neque nostrorum quisquam 'accedere potest, neque ex illis 'qui ibi sunt quisquam transire 'ad nos; quos et ipsos mundos 'appellavit, quum ait, *Oceanus 'intransmeabilis est hominibus, 'et hi qui trans ipsum sunt 'mundi, qui his eisdem domi'natoris Dei dispositionibus 'gubernantur.*' Et infra; 'Ex 'his tamen quae Clemens visus 'est indicare quum dicit, *Ocea'nus intransmeabilis est homi'nibus, et hi mundi qui post 'ipsum sunt;* qui post ipsum 'sunt mundos pluraliter nomi'nans, quos et eadem Dei sum'mi providentia agi regique 'significat, semina quaedam no'bis hujusmodi intelligentiae 'videtur aspergere, quo putetur 'omnis quidem universitas eo'rum quae sunt atque sub'sistunt, coelestium et super'coelestium, terrenorum infer'norumque, unus et perfectus 'mundus generaliter dici; in'tra quem vel a quo caeteri (si 'qui illi sunt) putandi sunt 'contineri, &c.' Primae explicationi favet Plinius, Hist. Nat. vi 22, 'Taprobanen alterum 'orbem terrarum esse, diu ex'istimatum est, Antichthonum 'appellatione.' Et postea, 'Sed 'ne Taprobane quidem, quamvis 'extra orbem relegata, nostris 'vitiis caret.' Mela i 9, 'Quod 'si est alter orbis, suntque op'positi nobis a Meridie An'tichthones.' iii 7, 'Taprobane 'aut grandis admodum insula, 'aut prima pars orbis alterius 'Hipparcho dicitur.' Omitto omnium sermone celebratam Epistolam Zachariae Papae ad Bonifacium Archiepiscopum, qua Virgilium presbyterum damnat, [A. D. 748] quod alium mundum aliosque homines sub terra esse affirmaret. Quinetiam partes mundi incognitae, dissitae, et ultra Oceanum positae solent orbes appellari. Sic Seneca

αὐτὸν κόσμοι ταῖς αὐταῖς ταγαῖς τοῦ Δεσπότου διευθύνονται. Καιροὶ ἐαρινοί, καὶ θερινοί, καὶ μετοπωρινοί, καὶ χειμερινοὶ ἐν εἰρήνῃ μεταπαραδιδόασιν ἀλλήλοις. Ἀνέμων σταθμοὶ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν λειτουργίαν αὐτῶν ἀπροσκόπως ἐπιτελοῦσιν. Ἀέναοί τε πηγαί, πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ ὑγίειαν δημιουργηθεῖσαι, δίχα ἐλλείψεως παρέχονται τοὺς πρὸς ζωῆς ἀνθρώποις μαζούς. Τά τε ἐλάχιστα τῶν ζῴων τὰς

in Medea, [v. 375]

Venient annis
Saecula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, et ingens
Pateat tellus, Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.

COTEL.

Neminem nostrum haec moveant, quae minime displicuere primaevis Christianis; licet enim, trajecto Oceano, nostris temporibus perspecti fuerint tractus illi, qui sunt ultra Oceanum, Veteribus tamen penitus ignota fuerunt ea loca, sicut ex Origene constat loco modo citato, et ex S. Augustino de Civ. Dei, xvi 9: 'Nimis absurdum est, ut dicatur aliquos 'homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate trajecta, navigare ac pervenire 'potuisse.' WOTT. Conf. Alex. v. Humboldt, *Kritische Untersuchungen über die historische Entwickelung der geographischen Kartnisse von der neuer Welt, &c., übersetzt von J. L. Ideler, Berlin*, 1835. i 111 sq. Subtilius rem dijudicavit Lipsius p. 151, n. 3. DRESSEL. Ad locum quem ex quarto libro Esdrae, vii 26, protulit Hilgenfeldius, p. 60, *et apparescens ostendetur quae nunc subducitur terra*, Lipsius addit, p. 9, Josephum, Bell. Jud. II viii 11, de Essenorum opinione, τὴν ὑπὲρ ὠκεανὸν δίαιταν ἀποκεῖσθαι. Priori Origenis explicationi accedit Fellus, et haec verba ad regionum Americanarum anticipationem quamdam obscuram refert. Insulas Britannicas intelligit Junius, cui adsentit Guilielmus Burton, et laudat inter alia permulta Vell. Paterc. ii 46, L. Florum iii 11, Solin. Polyhist. § 35, a quibus omnibus *alter orbis* appellatur Britannia. Idem profert Josephum, Bell. Jud. II xvi 4, apud quem Agrippa de Romanis concionatur; ὑπὲρ Ὠκεανὸν ἑτέραν ἐζήτησαν οἰκουμένην, καὶ μέχρι τῶν ἀνιστορήτων πρότερον Βρεττανῶν διήνεγκαν τὰ ὅπλα. Claudianus quoque, ab eodem Interprete indicatus, in Stiliconis Paneg. iii 148, de Roma,

Non stetit Oceano, remisque ingressa profundum
Vincendos alio quaesivit in orbe Britannos.

Et Gervasius Dorobornensis, Imagin. de Discordiis inter Monachos Dorobornenses et Baldewinum Archiep. de Anselmo A. D. 1094, 'ab Urbano PP. 'Pallium suscepit, et tantum

ipsum sunt mundi, eisdem Domini dispositionibus gubernantur. Vernae, aestivae, autumnales, et hyemales tempestates, in pace aliae aliis succedunt. Ventorum stationes peculiari suo tempore munus suum sine offendiculo obeunt. Fontes etiam perennes, ad usum et sanitatem facti, ubera sine defectu ad vitam hominum sustentandam praebent; et animalia minima in pace et concordia congressus

'ejus gratiae habuit, ut eum '*alterius Orbis* Papam vocaret.' inter Decem Scriptores Hist. Angliae a Twysdeno editos, Lond. 1652, p. 1327. Photius Cod. cxxvi sententiam Clementis magis quam verba castigat, quasi de pluribus mundis loqueretur. Αἰτιάσαιτο δ' ἄν τις αὐτὸν . . . . ὅτι . . . τοῦ Ὠκεανοῦ ἔξω κόσμους τινὰς ὑποτίθεται εἶναι. Coustantio et Vallarsio longe probabilius videtur cognitas orbis partes, quae prius latebant, extra Oceanum mundos a B. Patre appellari.

1. ταγαῖς] Ita Cod. MStus. Junius mallet ἐπιταγαῖς vel διαταγαῖς, Fellus ἐπιταγαῖς, Boisius διαταγαῖς. Apud Origen. περὶ Ἀρχῶν II iii 6, ubi hic locus laudatur, Ruffinus interpres habet *dispositionibus*, quem sequuntur Wottonus et Schoenemann. Alii *mandatis*. In Select. ad Ezech. viii 3, Opp. iii p. 422 ed. Bened. Origenes exhibet διαταγαῖς, quod monuit Gallandius.

2. μετοπωρινοί] Codex MStus ΜΕΘΟΠΩΡΙΝΟΙ.

4. Ἀνέμων σταθμοὶ] Scil. Etesiae. SANCROFT. Etiam venti, utcunque inconstantes, legi subjiciuntur: annua agnoscunt flamina, et statis temporibus quasi ex condicto redeunt; adeo non penitus 'ubi vult spirat 'ventus.' FELL. Conf. ἀνέμων σταθμόν, Job. xxviii 25, LXX. Mader. et Fell. cum Junio vertunt *ventorum stationes*; Colomesius, quem secuti sunt Cotelerius, Coustantius, et Gallandius, *Ventorum libramina*. Wakius, *The several quarters of the winds*. Chevall. *The winds in their several stations*. Herzogius, *Ungehindert pflegen die Winde an ihren Stellen und zu ihrer Zeit ihres Amtes*.

5. ἀπροσκόπως] Adjectivum ἀπρόσκοπος adhibet D. Paulus ad Cor. I x 32, ad Philipp. i 10.

ib. Ἀέναοί] Libb. impr. Ἀένναοι. Wott. Gall. Hefel. Dresselius MSti scripturam exhibent, quam legas etiam Job. xix 25. Platon. Phaed. § 139 ἀενάων ποταμῶν. Aristoph. Nub. 275 ἀέναοι νεφέλαι. Apud Scriptores Alexandrinos consonantes simplices pro duplicibus adhibitae passim reperiuntur. Vide Sturzium de Dial. Maced. et Alex. p. 129.

6. ὑγίειαν] ΥΓΕΙΑΝ Cod. MStus.

7. ζωῆς] Edd. [ante Wottonum] ζωήν. Sed MSti lectio retinenda videtur. Sic enim et Act xxvii 34 eadem praepositio secundo casui juncta hoc ipso sensu usurpatur. GALLAND.

συνελεύσεις αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ ποιοῦνται. Ταῦτα πάντα ὁ μέγας δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ προσέταξεν εἶναι, εὐεργετῶν τὰ πάντα, ὑπερεκπερισσῶς δὲ ἡμᾶς τοὺς προσπεφευγότας τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Dei bonitate et omnipraesentia, sanctitatem, et varia officia juniorum, uxorum, cet. commendat,

ΚΑʹ. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρίμα πᾶσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθʼ ὁμονοίας. Λέγει γάρ που, "Πνεῦμα "Κυρίου λύχνος ἐρευνῶν τὰ ταμεῖα τῆς γαστρός." Ἴδωμεν πῶς ἐγγύς ἐστιν, καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν, οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα. Δίκαιον οὖν ἐστιν μὴ λειποτακτεῖν ἡμᾶς

3. ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ] Ita Cod. MStus. Gallandius et Hefelii editio prima et secunda exhibent ἐν ὁμονοίᾳ καὶ εἰρήνῃ.

4. εὐεργετῶν τὰ πάντα κ. τ. λ.] Cf. I Tim. iv 10, Ὅς ἐστι Σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν.

5. προσπεφευγότας] Russelius προσπεφυγότας.

ib. διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ] Videtur Photius ad haec parum attendisse; quum sufficiat unus hic locus ad refutandum illius objectionem, Ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξονομάζων, οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς. In hac enim doxologia, quae nisi Deo vero, uni, atque supremo, summae impietatis est et blasphemiae tribuere, a S. Patre Christo impertiuntur gloria et majestas in saecula saeculorum. WOTT.

6. ᾧ ἡ δόξα κ. τ. λ.] Non tantum in fine, sed in initio et medio Epistolarum suarum, D. Paulus δοξολογίαν usurpat, quem Clemens discipulus, ut in aliis, sic in hoc etiam imitatur. Sic Hieronymus in Praef. in Psalmos probat unum tantum esse Psalmorum volumen, licet quinquies occurrat illud γένοιτο, γένοιτο, i. e. *Amen, Amen:* unde quidam in quinque libros dividere solent, et ἄλλην Πεντάτευχον faciunt, ut loquitur Nicetas in Praef. in Catenam suam. JUN. Articulum ante μεγαλωσύνη primus e Cod. MSto restituit Wottonus.

11. Λέγει γάρ που] Haec exscribit Clemens Alex. usque ad finem capitis xxii, Strom. iv 17, p. 611 ed. Potter.

ib. Πνεῦμα Κυρίου κ. τ. λ.] Dictum est Salomonis, Prov. xx

suos faciunt. Haec omnia magnus opifex, et omnium Dominus, in pace et concordia fieri jussit, benefaciens omnibus, nobis vero superabundanter, qui ad miserationes ejus confugimus, per Dominum nostrum Jesum Christum, cui gloria et majestas in saecula saeculorum. Amen.

XXI. Videte, dilecti, ne benefacta ejus, quae multa sunt, nobis omnibus in condemnationem cedant, nisi dignam eo vitam instituentes bona et accepta in conspectu ejus cum concordia fecerimus; dicit enim alicubi *Spiritus Domini lucerna scrutans secreta ventris.* Consideremus quam prope sit, et quod cogitationum nostrarum, et colloquiorum quae habemus, nihil ipsum lateat. Prov. xx 27.

27, ex memoria paullo indiligentius, ut fere fit, prolatum; neque enim recurrendum ad libros vel Apocryphos, vel Sacros deperditos, quo mittimur a Johanne Morino, Exercitatione Biblica ix, cap. 4 num. 8. COTEL. Apud LXX Interpretes pro Πνεῦμα Κυρίου λύχνος legimus · Φῶς Κυρίου πνοὴ ἀνθρώπων sec. Vat. Codicem; Φῶς Κυρίου πνοὴ ἀνθρώπων ἢ λύχνος sec. Cod. Alex. et Ed. Complut. Videtur autem ἢ λύχνος in hos Codices ex Theodotione irrepsisse, vel ex Hexaplis Origenis; λύχνος enim est Aquilae, Symmachi, et Theodotionis lectio, pro φῶς, quod verterunt LXX Interpretes. WOTT.

12. τὰ ταμιεῖα τῆς γαστρός.] Post haec verba interponit Clemens Alex. Καὶ ὅσῳ τις δικαιοπραγῶν γνωστικώτερος γίγνεται, προσεχέστερον τούτῳ τὸ πνεῦμα τὸ φωτεινόν. In more autem esse Clementi Alexandrino eo modo, prout sibi visum fuerit, interponere, aliaque mutare, quo sibi ea melius accommodet, prius probatum dedimus. Legimus apud Alexandrinum, Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα. Similia iis a S. Polycarpo Clementis συγχρόνῳ habentur, ex illo, ni mea me fallat conjectura, petita: Καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν, οὔτε λογισμῶν, οὔτε ἐννοιῶν. [Ep. ad Philipp. § 4.] quod si ita se habeat, locus non est suspicioni Anonymi, [Bernardi] haec interpolata fuisse ex Clem. Alex. WOTT.

13. πῶς ἐγγύς ἐστιν] Sic infra § 27, Νοήσωμεν ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστίν. Addas Ignatium ad Eph. § 15. . . . καὶ τὰ κρυπτὰ ἡμῶν ἐγγὺς αὐτῷ ἐστίν. Quo sensu hanc vocem ἐγγύς optime interpretaberis apud D. Paulum ad Phil. iv 5, ὁ Κύριος ἐγγύς. sc. facta vestra et cogitata accurate perspicit.

15. Δίκαιον οὖν—ἢ τῷ Θεῷ.]

ἀπὸ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Μᾶλλον ἀνθρώποις ἄφροσι καὶ ἀνοήτοις καὶ ἐπαιρομένοις καὶ ἐγκαυχωμένοις ἐν ἀλαζονείᾳ τοῦ λόγου αὐτῶν προσκόψωμεν ἢ τῷ Θεῷ. Τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν. Τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ

Hoc in loco Anonymus [Bernardus] queritur de duplici interpolatione, viz. ex Alexandrino interpolatum fuisse Romanum, necnon Interpolatorem vitiasse, et, ne fraus detegeretur, de suis addidisse etiam iis, quae petierat ex Clemente Alexandrino. 'Verba,' inquit, 'ab usu remota aut difficilia 'indoctus homo vitat (viz. καὶ 'ὅσῳ τις δικαιοπραγῶν γνωστικώ'τερος γίγνεται, προσεχέστερον 'τούτῳ τὸ πνεῦμα τὸ φωτεινόν) 'immutatque, et mittit de Gno'sticis, ut dolum tegat; sed 'transparet.' Grabius etiam suspicatus est haec Clementis Romani non esse; cui minime hac in re est assentiendum. Contextus enim ratio postulat, ut τὸ, Λέγει γάρ ad ὧν ποιούμεθα legatur intra parenthesin; quod si fiat, Δίκαιον οὖν ἐστὶν κ. τ. λ. cum praecedentibus .... ποιῶμεν μεθ' ὁμονοίας apte connectuntur, et sensum pleniorem efficiunt; adeo ut his absentibus defectus esse videatur. Nihil autem inde deduci potest argumenti contra fidem et integritatem hujus Epistolae, quod a Clemente Alexandrino haec omittuntur; eadem enim licentia est usus in citandis S. Scripturis, e. g. Strom. iv, [21, p. 627 ed. Potter.] praetermittit ea omnia, quae de precibus habentur a commate 5 ad comm. 16 cap. vi Evangelii sec. S. Matthaeum; quaeque de eleemosynis et jejunio habentur, ducit in compendium: in Strom. vi [1 p. 737 ed. Potter.] tria integra commata Psalm. cxii omittuntur; caeteraque eo modo interpolata sunt; ut ipsius potius quam Davidis esse videantur. WOTT.

ib. μὴ λειποτακτεῖν] Cf. S. Ignatium, Epist. ad Polycarpum § 6, atque ibi notata.

2. ἐγκαυχωμένοις ἐν ἀλαζονείᾳ] ΕΓΚΑΥΧΩΜΕΝΟΙ dedit Librarius, cujus oscitantiam a Millio jamdudum notatam silentio praeterit Wottonus. Praepositionem ante ἀλαζονείᾳ omittunt Gallandius ut Schoenemannus, Wottonum secuti. At in Cod. MSto non deest.

3. προσκόψωμεν] Forte προσκρούσωμεν, qua voce Chrysostomus frequentissime utitur: quibus vero προσκόψωμεν magis arridet, per me retineant licebit, quum sciam apud Petrum scriptum esse, [I ii 8] τῷ λόγῳ προσκόπτειν. JUN.

4. Τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν] Apud Clem. Alex. connectuntur haec cum λέληθεν αὐτὸν

Aequum est igitur, ut a voluntate ejus non simus transfugae. Homines stultos et insipientes, et in sermonis sui superbia elatos ac gloriantes, potius quam Deum, offendamus. Dominum Jesum Christum, cujus sanguis pro nobis datus est, veneremur; qui nobis praesunt revereamur, seniores nostros honoremus, juvenes in disciplina timoris

κ. τ. λ. Legimus enim apud eum [p. 611 ed. Potter.] Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα· τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγω, τὸν τῷ παντοκρατορικῷ θελήματι ἐπίσκοπον τῆς καρδίας ἡμῶν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἡγιάσθη. Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους· τιμήσωμεν τοὺς νέους· παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ· μακάριος γὰρ κ. τ. λ. Eo modo se habet in omnibus codicibus impressis: male proculdubio, omnia enim confusa et obscura sunt, dum legimus τιμήσωμεν τοὺς νέους, (quum τιμὴ Presbyteris sit impertienda, sive naturae sive Evangelii leges ac disciplinam spectemus) παιδεύσωμεν παιδείαν τοῦ Θεοῦ. Quos instituamus in disciplina Dei, ne verbum est. In Clemente nostro omnia sunt perspicua et distincta, et singulis, quae sua sunt, tribuuntur: Jesu Christo ἐντροπή, Ecclesiae Praepositis sive Episcopis αἰδώς, Presbyteris τιμή, et denique juvenibus institutio et disciplina. Sanari utcunque potest Clemens Alexandrinus, sive cum Boisio interponamus αὐτόν, et legamus Ἐντραπῶμεν οὖν αὐτόν, τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ . . . sive, ut mihi verisimile magis videtur, mutata interpunctione ita legamus, Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν· τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν· τοὺς νέους παιδεύσωμεν κ. τ. λ. Neutiquam vero discedo a sententia mea, omnia se recte habere apud Clementem Romanum, licet aliter visum fuerit Anonymo, qui in hoc, si quo alio in loco, nodum in scirpo quaerit; observavit enim quod 'Omnia apud 'Clem. Alex. probe cohaerent. 'Apud Clem. Rom. maxima 'est perturbatio. Caput hoc ex 'Clem. Alex. p. 517 misere 'corruptum est.' Nemini sane nisi Anonymo ipso [Edv. Bernard.] quae apud Clementem nostrum legimus possunt videri minus perspicua quam quae apud Alexandrinum. WOTT.

5. ἐδόθη] Ita Cod. MS. Junius mallet ἐξεχύθη. Apud Clem. Alex. Strom. iv 17, p. 611 ed. Potter. legimus ἡγιάσθη.

ib. Τοὺς προηγουμένους] Vide supra p. 10, l. 1.

7. τοὺς νέους παιδεύσωμεν] Paene eadem verba habentur a S. Polycarpo in Epistola sua ad Philippenses [§ 4] Τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. Quum in brevi illa Epistola S. Polycarpus paene ipsis verbis S. Clementis fre-

φόβου τοῦ Θεοῦ. Τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα· τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἁγνείας ἦθος ἐνδειξάσθωσαν, τὸ ἀκέραιον τῆς πραΰτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν, τὸ ἐπιεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν διὰ τῆς φωνῆς φανερὸν ποιησάτωσαν, τὴν ἀγάπην αὐτῶν, μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἴσην παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ὑμῶν τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαμβανέτωσαν· μαθέτωσαν τί ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἁγνὴ παρὰ τῷ Θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλὸς καὶ μέγας, καὶ σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφομένους ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ. Ἐρευνητὴς γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων, οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστίν, καὶ ὅταν θέλῃ ἀνέλει αὐτήν.

quentius utatur mox a denato Clemente, nullus dubito, quin hanc Epistolam legerit, eamque prae oculis suis habuerit, quum scripserit suam; indeque constare posse, legendum esse hoc in loco τοῦ φόβου, a Clemente Alex. omissum, existimo. WOTT. Cf. Rothe, *Anfänge der Christl. Kirche*, p. 403. Uberius de hac re nuperrime disputavit Thoenissen, (*Zwei Hist. Theol. Abhandlungen*, Trier. 1841,) monens, προηγουμένους significare praesentem Episcopum Corinthiorum et successores ejus; vocem πρεσβυτέρους autem de Collegio Presbyterorum, νέους de multitudine Laicorum intelligendum esse. HEFEL.

3. ἐνδειξάσθωσαν] Vox Paulina, ad Rom. ii 15, Tit. ii 10, iii 2, &c.

5. διὰ τῆς φωνῆς] Clemens Alex. [Strom. IV xvi, p. 517.] in citando hoc loco exhibet διὰ τῆς σιγῆς, quae lectio verior esse videtur. Sin retineatur φωνῆς, non tam de voce ipsa, sive loquendi actione, quam de materia circa quam versatur, oportet illud explicemus, vel de submisso loquendi genere, quod maxime indicat modestiam illam, quae piis et sanctis mulieribus propria ipsis magno est ornamento. WOTT. Cum Wottono faciunt Junius, Boisius, Colomesius, Hornemannus, Hilgenfeld. Dresselius, et Ruchati versio, *qu'elles fassent paroître par leurs discours la modération de leur langue.* Davisius conjicit διὰ τῆς ἀφωνίας. ut ad MS. propius accedatur. Sic Herzogius quoque, *Mässigung ihrer Zunge sollen sie zeigen in Schweigen;* et Grassius, *en mo-*

Dei erudiamus, uxores nostras ad id quod bonum est emendemus: amabiles castitatis mores ostendant, puram et sinceram mansuetudinis suae voluntatem demonstrent, linguae suae moderationem vocis lenitate manifestam faciant, charitatem suam, sine ullo partium studio, omnibus Deum sancte timentibus, parem exhibeant: filiique vestri disciplinae Christi participes sint, discant quantum humilitas apud Deum valeat, quid casta charitas apud Deum possit, quemadmodum timor ejus bonus est et magnus, servans omnes qui cum pura mente in ipso sancte versantur; est enim cogi- Heb. iv 12.
tationum et consiliorum mentis scrutator, cujus spiritus est in nobis, et quum vult aufert eum.

dérant par le silence l'excès de leurs paroles.

ib. τὴν ἀγάπην αὐτῶν] S. Polycarpus similia habet in Epist. ad Philipp. [§ 4] Ἀγαπώσας πάντας ἐξ ἴσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ. WOTTON.

6. μὴ κατὰ προσκλίσεις] Cotelerius confert 1 Tim. v 21, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν.

7. ὁσίως, ἴσην παρεχέτωσαν.] Birrius putat ὁσίως ad foeminas Christianas referendum, quas nempe doceat S. Pater Deum timentibus caritatis officium exhibere ὁσίως, i. e. ἁγνῶς καὶ καθαρῶς, et aequa lance, μὴ κατὰ προσκλίσεις. Hinc itaque locum sic distinguit, τὴν ἀγαπὴν αὐτῶν, μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεόν, ὁσίως ἴσην παρεχέτωσαν. GALLAND.

8. Τὰ τέκνα ὑμῶν] Clemens Alexandrinus, l. c. ἡμῶν. Hinc arguit Potterus [p. 612 n. 5] perperam legi ὑμῶν apud Clementum nostrum; eo vel maxime quod paullo superius scripserit S. Pater in prima persona ἐντραπῶμεν . . . αἰδεσθῶμεν κ. τ. λ. Sic et Davisius, Potterum secutus. Sed non est, meo quidem judicio, cur Codicis MSti lectioni vim inferamus. Quod enim scripserit Clemens Romanus τὰς γυναῖκας ἡμῶν, in causa fuit verbum διορθωσώμεθα, ut sermoni jam in prima persona instituto sententia congrueret. Quum autem hic alio scribendi genere utatur, scripsisse omnino censendus τὰ τέκνα ὑμῶν. GALLANDIUS.

12. ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ.] Clemens Alex. ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ.

15. ἀνελεῖ αὐτήν.] Ita Cod. MS. et Clemens Alexandrinus, p. 612 ed. Potter. non ἀνέλοι, uti in libris impressis ante Wottonum. Davisius, quem sequuntur Hefelius et Dresselius, tum hic tum apud Alexandrinum reponendum censet ἀνελεῖ in futuro.

inprimis fidem.

ΚΒʹ. Ταῦτα δὲ πάντα βεβαιοῖ ἡ ἐν Χριστῷ πίστις· καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς· "Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ "μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστιν ἄν-"θρωπος ὁ θέλων ζωήν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγα-"θάς; παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ "χείλη τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, "καὶ ποίησον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον "αὐτήν. Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα "αὐτοῦ πρὸς δέησιν αὐτῶν· π[ρόσωπον δὲ] Κυρίου "ἐπὶ ποιοῦντας κακ[ά, τοῦ ἐξολε]θρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ "μνημ[όσυνον] αὐτῶν. Ἐκέκραξεν ὁ δ[ίκαιος], καὶ "ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτ[οῦ, καὶ ἐκ] πασῶν τῶν "θλίψεων α[ὐτοῦ ἐρρύ]σατο αὐτόν." "Πολλαὶ αἱ "μάσ[τιγες] τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τοὺς δὲ ἐ[λπίζον]τας "ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλώσε[ι]."

Transit ad alterum caput Epistolae, de Resurrectione, cujus fidem variis argumentis suadet.

ΚΓʹ. Ὁ οἰκτίρμων κατὰ πάντα κ[αὶ εὐερ]γετικὸς Πατὴρ ἔχει σπλάγχνα ἐ[πὶ] φοβουμένους αὐτόν, ἠπίως [τε] καὶ προσηνῶς τὰς χάριτας αὐτ[οῦ] ἀποδιδοῖ τοῖς προσερχομένοι[ς] αὐτῷ ἁπλῇ διανοίᾳ. Διὸ μὴ διψυχῶμεν, μηδὲ ἰνδαλλέσθω ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπὶ ταῖς

1. Ταῦτα δὲ πάντα] Scil. Cohortationes quibus quisque quidquid propositum habet strenue ac tranquille perficere jubetur. In primis respexisse videtur quae proxime antecesserunt: Μαθέτωσαν, τί ταπεινοφροσύνη κ.τ.λ. LIPSIUS.

2. καὶ γὰρ αὐτὸς] Simplicius Clem. Alex. a quo haec petita sunt, ὁ Κύριος λέγει. A cap. sequente, i. e. a cap. xxiii ad cap. xl, adulterina omnia, post Clem. Alex. addita. BERN. At aliter sensit Photius, aliter Cyrillus Hierosolymitanus; immo Anonymus ipse [Edv. Bernard.] non potuit non aliter sensisse, si utrumvis Clementem probe nosset; Alexandrinus enim, laudata hac ipsa Epistola, Strom. iv 16, quaedam citat ex cap. xxxvi, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἀσύνετος καὶ ἐσκοτισμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς . . . aliaque ex cap. xxxviii, Ὁ σοφὸς τοίνυν ἐνδεικνύσθω . . . ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. Quis enim sanus sibi persuadere potest, adulterina haec esse, addita post

XXII. Haec autem omnia fides quae est in Christo confirmat; ipse enim per Spiritum Sanctum ita nos compellat: *Adeste, filii, audite me, timorem Domini docebo vos: Quis est homo qui vult vitam, diligens dies videre bonos? prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum: diverte a malo, et fac bonum; quaere pacem, et persequere eam. Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Clamavit justus, et Dominus exaudivit eum, et ex omnibus tribulationibus ejus liberavit eum. Multa sunt flagella peccatoris; sperantes autem in Domino, misericordia circumdabit.* Ps. xxxiv 11—17. Ps. xxxii 10.

XXIII. Misericors in omnibus et benignus Pater viscera erga timentes eum habet, et venientibus ad ipsum cogitatione pura et simplici gratias suas benigne et suaviter largitur. Quare animo duplici ne simus, neque super eximiis et honorificis donis

Clem. Alex. quum ea ab ipso citata inveniat? WOTT.

5. *ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς*] Inter *ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς* et *παῦσον τὴν γλῶσσάν σου*, interponit de suo Clemens Alexandrinus *εἶτα ἑβδομάδος καὶ ὀγδοάδος μυστήριον γνωστικὸν ἐπιφέρει.* Strom. iv [16] p. 612. [ed. Potter.] WOTT.

6. *καὶ χεῖλη*] Lege *καὶ χεῖλη σοῦ*, ut apud LXX et Clementem Alexandrinum. GALLAND.

12. *Ἐκέκραξεν ὁ δ[ίκαιος]* Apud Alexandrinum legitur *ἐκέκραξεν ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσεν.* Habent LXX Interpretes *ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν.* Ubi *οἱ δίκαιοι* obelo notantur ab Origene, eo quod absunt ex Hebraeo Textu. WOTT. Vid. Schleusneri Lexicon in LXX, voc. Κεκράγω.

14. *θλίψεων α[ὐτοῦ]* Libri impressi ante Wottonum omittunt *αὐτοῦ.* Exstat tamen post ΩΝ in MSto A . . . cum spatio circiter septem literarum. Apud LXX *θλίψεων αὐτῶν.* At Clem. Alex. *θλίψεων ἐρρύσατο*, absque *αὐτῶν.*

ib. *Πολλαὶ αἱ μάσ[τιγες]* Cod. MSto non deest articulus, quem, Wottonum secuti, omiserunt Russel. Galland. et Schoenemannus. Clem. Alexandrinus exhibet *πολλαὶ μὲν γὰρ μάστιγες τῶν ἁμαρτωλῶν κ. τ. λ.*

21. *ἰνδαλλέσθω*] Forte *ἐνδοιάσθω*, literarum levi mutatione,

ὑπερβαλλούσαις καὶ ἐνδόξοις δωρεαῖς αὐτοῦ. Πόρρω γενέσθω ἀφ' ἡμῶν ἡ γραφὴ αὕτη, ὅπου λέγει, "Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τὴν ψυχήν, οἱ λέγοντες, Ταῦτα ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἰδοὺ γεγηράκαμεν, καὶ οὐδὲν ἡμῖν τούτων συμβέβηκεν. Ὦ ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ, λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοῤῥοεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, εἶτα φύλλον, εἶτα ἄνθος, καὶ μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα· ὁρᾶτε ὅτι ἐν καιρῷ ὀλίγῳ εἰς πέπειρον καταντᾷ ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου." Ἐπ' ἀληθείας

vel potius ἰλιγγιάσθω, quod idem est, et a Chrysostomo saepenumero usurpatur. JUN. ἐνδοιάσθω exhibent Fellus et Colomesius ad oram libri. Boisius suspicatur hiatum, quem conjectura satis audaci ita expletum vult, ἡ ψυχὴ ἡμῶν κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ, καὶ ῥιπιζομένῳ, ἀλλ' εὐφρανθήτω ἐπὶ ταῖς κ. τ. λ. Davisio reponendum videtur διχαζέσθω. Vox ἰνδάλλεσθαι ita a Fello exponitur hoc in loco: 'ἰνδάλλεσθαι est φαντάζεσθαι, *spectra et phasmata captare.* Inde Jer. l 39. ציים 'quae alibi δαιμόνια redduntur, 'ἰνδάλματα a LXX dici meruere; quo omnino significatu 'eadem vox occurrit, Sapient. 'xvii 3. Qui ergo inani φιλαυτίᾳ sibimet ipsis placent, et 'seipsos, ut sine merito, ita 'etiam sine rivali depereunt, 'quosque B. Judas ἐνυπνιαζομένους appellat, ii sunt a quo'rum labe et morbo S. Clemens 'cavere hortatur atque suadet.' Junius emendationem suam in Versione exhibet: *neque dubitet aut vacillet anima nostra.* Sic Cotelerius quoque, *neque haesitet.* Clerico sic vertenda videtur Clementis sententia, *Neque decipiatur animi sui figmentis.* Felicius, ad mentem fere Felli, Ittigius, *neque efferatur anima nostra:* quam interpretationem, post Hefelium, comprobant Hilgenfeldius et Lipsius. Cf. supra p. 34 l. 3, ἀπολείπωμεν τὰς κενὰς καὶ ματαίας φροντίδας. Apud Hesychium legimus Ἰνδάλλεται· ὁμοιοῦται, φαίνεται, δοκεῖ, στοχάζεται, ἰσοῦται, σοφίζεται. Apud Suidam, Ἰνδάλλεται· *Videtur, apparet, similis est.* Ἰνδάλματα· *Phantasmata, Somnia, Imaginationes rerum absentium, Simulacra, Species.* Vocem ἰνδάλλεσθαι usurpant Homer. Il. ρ. 213, Od. γ. 246; Aristoph. Vesp. 188; Plato, Theaet. p. 189. E. Optime autem hunc locum illustrat Aristoteles de Mundo, § 6, 3, πάντα ταῦτά ἐστι Θεῶν πλέα τὰ καὶ δι' ὀφθαλμῶν ἰνδαλλόμενα ἡμῖν.

2. ἡ γραφὴ αὕτη] Ita Davis. Frey. Schoeneman. Hefel. Dresselius. Caeteri ἡ γραφὴ αὐτή.

ejus vanas species sibi fingat anima nostra. Longe a nobis absit Scriptura haec ubi dicitur: *Miseri sunt, qui animo duplici sunt et inconstanti, dicentes, Haec audivimus etiam tempore patrum nostrorum, et ecce consenuimus, nihil tamen horum nobis accidit. O fatui, comparate vos arbori, vitem sumite, primum quidem folia amittit, germen postea fit, folium deinde et flos, posthaec uva acerba, tandem demum uva matura; videtis quod in exiguo tempore fructus arboris ad maturitatem perducitur.* In veritate brevi et subito voluntas

Jac. i 8. 2 Pet. iii 4. Matt. xxiv 32.

In secunda, ut fertur, Epistola, § 11, ὁ προφητικὸς λόγος.

ib. ὅπου λέγει] Junius mallet λέγεται. Haec verba ex Apocrypha quadam Scriptura desumta fuisse censent Cotelerius, et Grabius, Spicil. i 268. Quam sententiam tuentur Orellius, in particula prima Select. Patrum Ecclesiae Capitum ad Εἰσηγητικὴν Sacram pertinentium, Turici, 1830, et Hilgenfeldius, p. 102. 'Ex ignoto libro sacro,' Windischmann. Vindic. Petr. p. 29. Contra autem Wottonus conjicit loca S. Jacob. i 8 et II S. Pet. iii 3, 4, inter se collata in animo Clementis fuisse. Sententiam quod adtinet, idem comparat Barnabae Epist. § 19, Οὐ μὴ διψυχήσῃς πότερον ἔσται, ἢ οὔ, et Hermae Vis. iii 4, sicut a Clemente Alexandrino citatur, Strom. I, Θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα τὰ ὁράματα, φησί, καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις, εἰ ἄρα ἔστι ταῦτα, ἢ οὐκ ἔστιν. Quos locos jam indicaverat Cotelerius.

4. ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν] Hunc locum illustrat Dodwellus, tum in Cyprian. Dissert. xii 23, tum in Irenaic. Dissert. i 20. Utrobique tamen pro ἐπί legit ἀπό, Junianam editionem secutus. GALLAND. Edd. omnes praeter Wott. Gall. Hefel. Reithmayr. et Dresselium, exhibent ἀπό, at in Cod. MSto ἐπί legitur et hic, et in alterius, quae vocatur, Epistolae fragmento.

6. Ὦ ἀνόητοι] Citationis signa adposui usque ad ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου. Haec enim eadem iisdem paene verbis habentur in fragmento illo quae vulgo laudatur velut Epistola Clementis secunda, § 11; unde scriptoris ejusdem esse haec cujus superiora patet, quod dudum monuerunt Pearsonus et Vendelinus, quos secuti sunt Colomesius, Freyius, et Hilgenfeldius.

ib. συμβάλετε] Ita Cod. MStus, non συμβάλλετε ut in libris impressis. Mox etiam λάβετε habemus, non λαμβάνετε.

7. φυλλορροεῖ] Codex MStus exhibet ΦΥΛΛΟΡΟΕΙ, non cum duplici Ρ. Vide supra notata ad p. 32 l. 8, et conf. infra § 55.

11. καταντᾷ] Verbum hoc Novi

ταχὺ καὶ ἐξαίφνης τελειωθήσεται τὸ βούλημα αὐτοῦ, συνεπιμαρτυρούσης καὶ τῆς γραφῆς, ὅτι "ταχὺ ἥξει, "καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ ἐξαίφνης ἥξει ὁ Κύριος εἰς τὸν "ναὸν αὐτοῦ, καὶ ὁ Ἅγιος ὃν ὑμεῖς προσδοκᾶτε."

Resurrectionis veritatem nobis Deus continuo ostendit.

ΚΔ'. Κατανοήσωμεν, ἀγαπητοί, πῶς ὁ Δεσπότης ἐπιδείκνυται διηνεκῶς ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ἔσεσθαι, ἧς τὴν ἀπαρχὴ[ν] ἐποιήσατο τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκ νεκ[ρῶν] ἀναστήσας. Ἴδωμεν, ἀγαπητοί, τὴν κατὰ και[ρὸν] γινομένην ἀνάστασιν. Ἡμέρ[α καὶ] νὺξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσ[ιν]· κοιμᾶται ἡ νύξ, ἀνίσταται ἡ[μέρα], ἡ ἡμέρα ἄπεισιν, νὺξ ἐπέρ[χεται. Βλέπωμ[εν τοὺς καρπούς· ὁ σπόρος [κόκκου] τίνα τρόπον γίνεται. Ἐξῆλ[θεν ὁ σ]πείρων, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, [καὶ βληθέ]ντων

Foederis Scriptoribus usitatissimum est. Vide sis Act. xx 15, xxv 13, xxvi 7; I Cor. x 11, xiv 36; Eph. iv. 13; Philipp. iii 11.

3. *καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ ἐξαίφνης ἥξει*] Haec verba a Junio praetermissa e Cod. MSto restituit Wottonus, quem sequuntur Russel. Galland. Schoenemann. Hefel. Reithmayr. et Dresselius, non autem Hornemannus. Cod. MS. ΕΞΑΙΧΝΗΣ exhibet; supra ΕΞΕΦΝΗΣ.

4. *καὶ ὁ Ἅγιος . . . .*] Apud Malachiam Prophetam legimus *ὁ Ἄγγελος τῆς διαθήκης ὃν ὑμεῖς θέλετε.* Cotelerius suspicatur in hoc loco vocem *ἄγγελος* per breviationem primo scriptam postea in *ἅγιος* transisse. Freyius monet, quod quidem nemo non videt, loca haec vel per meram accommodationem huc trahi, vel perperam applicari, quum perspicuum sit de alia re verba facere Prophetam utrumque.

10. *Ἡμέρ[α καὶ] νὺξ ἀνάστασιν*] Tertullianus de Resurrectione, § 12, locum hunc eleganter exprimit; nec dubium est, quin in hoc, et sequente capite quod de Phoenice est, Clementem nostrum sequutus sit. 'Aspice nunc,' inquit, 'ad ipsa 'quoque exempla Divinae potestatis. Dies moritur in noctem, et tenebris usquequaque 'sepelitur. Funestatur mundi 'honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta, ubique justitium 'est, quies rerum. Ita lux 'amissa lugetur; et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, 'cum sole, eadem et integra et 'tota universo orbi reviviscit, 'interficiens mortem suam noctem, rescindens sepulturam 'suam tenebras, haeres sibimet 'existens, donec et nox revi-

ejus perficietur, Scriptura etiam testimonium perhibente: *Quod statim venturus sit neque tardabit,* Habac. ii 3. Heb. x 37.
et statim veniet Dominus in templum ejus, et Mal. iii 1.
Sanctus quem vos exspectatis.

XXIV. Consideremus, dilecti, quemadmodum Dominus futuram resurrectionem nobis continuo ostendat, cujus primitias Dominum Jesum Christum fecit, quem a mortuis suscitavit. 1 Cor. xv 20. Col. i 18. Intueamur, dilecti, resurrectionem, quae omni tempore fit; dies et nox resurrectionem nobis ostendunt; nox cubat, exsurgit dies, abit dies, nox insequitur. Intueamur fruges; seminatio grani quomodo fiat: *Egressus est seminator,* Matt. xiii 3. Luc. viii 5. et semen in terram jecit, et jactis

'viscat cum suo et illa sug-'gestu.' Sic Epiphanius in Ancorato, [§ 84, Opp. tom. ii p. 88 ed. Petav.] Καὶ ἡ *κτίσις πᾶσα διαρρήδην αὐτοὺς ἐλέγχει, ὑποφαίνουσα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναστάσεως τὸ εἶδος· δύνει γὰρ ἡ ἡμέρα, καὶ νεκρῶν αἰνιττόμεθα τὸν τρόπον κοιμισμὸν αἰνιττομένης· ἀνατέλλει ἡ ἡμέρα ἡμᾶς διϋπνίζουσα, καὶ ἀναστάσεως ὑποδεικνύουσα τὸ σημεῖον.* Locus hic corruptus videtur, quem nos ex conjectura sic emendandum putamus, *καὶ νεκρῶν ὑπνωττόμεθα τὸν τρόπον, κοιμήσεως θάνατον αἰνιττομένης κ. τ. λ.* JUNIUS. Forte in animo habuerunt S. Patres locum illum Sophoclis,

> *Ὃν αἰόλα νὺξ ἐναριζομένα*
> *τίκτει, κατευνάζει τε, φλογιζόμενον*
> *ἅλιον* . . . Trachin. 94.

12. *νὺξ ἐπέρ[χεται.]* *ἔσεισιν* conj. Colomesius.

ib. Βλέπωμ]*εν τοὺς καρπούς·*] Sic certe legendum cum Gallandio post Millium; non Ἴδωμ]*εν* quod dederat Junius. Ἐπ*έρ[χεται* vox ultima est in pagina Codicis MSti octava; et membrana lacera in superiore parte paginae nonae lacunam certe sex literarum exhibet.

ib. *ὁ σπόρος* [*κόκκου*] Male a Junio legitur *ὁ σπόρος,* [*πᾶσι δῆλον*] *τίνα τρόπον γίνεται,* chasma enim non est nisi sex vel ad plurimum septem literarum. Vana est Davisii conjectura reponentis *οἴδαμεν* vel *εὖ ἴσμεν.* Millius vult *ὁ σπόρος γύμνος* vel *νέκρος,* et vocem *σπόρος* eodem modo quo *σπέρμα* interpretandum esse putat; cujus correctioni summo jure objicitur a Wottono, minus usitatam esse hanc significationem; atque ea quae proxime sequuntur, *σπερμάτων ἅτινα κ. τ. λ.* meram tautologiam fore si hanc interpretationem amplecteremur. Interrogationis signum post *γίνεται* exhibent Hefelii Ed. tertia et quarta, et Dresselius, operarum incuria, uti ex Versionis Latinae interpunctione constat.

σπερμάτων, ἅτινα πέ[πτωκεν] εἰς τὴν γῆν ξηρὰ καὶ γυμνά, δι[αλύεται]· εἶτ᾽ ἐκ τῆς διαλύσεως ἡ μεγα[λειότ]ης τῆς προνοίας τοῦ Δεσπότου [ἀνίσ]τησιν αὐτά, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς πλεί[ονα] αὔξει, καὶ ἐκφέρει καρπόν.

Phoenix Resurrectionis nostrae imago.

ΚΕʹ. [Ἴδω]μεν τὸ παράδοξον σημεῖον, τὸ [γι]νόμενον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς [τό]ποις, τουτέστιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν. Ὄρνεον γάρ ἐστιν ὃ προσονομάζεται Φοίνιξ· τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον ζῇ ἔτη

2. *γυμνά*] Sic Proclus apud Epiphanium, *γυμνὰ καὶ ἄσαρκα βάλλεται εἰς γῆν, καὶ τελεσφορούμενα ἀποδίδοται.* [lxiv 37, tom. i p. 560 ed. Petav.] Sic Apostolus ad Cor. I xv 37, *γυμνὸν κόκκον.* JUNIUS.

ib. *δι[αλύεται]* Ita proculdubio recte Galland. Schoenemann. Hefel. Reithmayr. et Dresselius, Millio et Wottono obsecuti. Caeteri Junianam lectionem *δι[αλύει χρόνος]* exhibent, quae stare omnino nequit; hiatus enim inter ΔΙ et ΕΙΤ, non admittit plures quam quinque vel septem literas. Theophilus Antiochenus, a Wottono indicatus, lib. i § 18 ad Autolycum, p. 34 ed. Fell. habet, *εἰ γὰρ τύχοι εἰπεῖν κόκκους σίτου ἢ τῶν λοιπῶν σπερμάτων, ἐπὰν βληθῇ εἰς τὴν γῆν, πρῶτον ἀποθνήσκει καὶ λύεται.*

ib. *ἡ μεγα[λειότ]ης*] Ita, praeeuntibus Millio et Wottono, reposui pro *ἡ μεγά[λη δύναμ]ις* quod dederat Junius. Cod. MStus exhibet ΜΕΓΑ . . . ΗΣ, et spatium non est plurium quam quinque literarum.

8. *ὃ προσονομάζεται Φοίνιξ*] Non fertur alia fabula in cujus enarratione consentiant magis, magisque dissentiant Scriptores. Consentiunt fere omnes in re, dissentiunt de modo. Et quidem mos est Patribus exemplo Phoenicis partim ad mores uti, partim ad mysteria, partum Virgineum, et resurrectionem Dominicam ac nostram. Trahitur ab aliis ad falsa dogmata. COTEL. De Phoenice vide sis Herodot. ii 73; Plin. H. N. x 2; Tacit. Annal. vi 28; Melam iii 8, 10; Philostr. Vit. Apoll. § 3; Solin. Polyhist. § 36; Dion. Hist. Rom. lvii ad finem. Loca classica habent Ovidius quoque, Metam. xv 391 sq.; Achilles Tatius de Leucippe et Clitoph. iii; et Claudian. carm. 45, quibus fretus nominibus Junius pro veritate historica hujus avis diserte pronuntiat. Fellus ex auctoritatibus Rabbinicis probare conatur Scriptores Sacros in locis illis, Job. xxix 18, Ps. xcii 12, Phoenicem avem in animo habuisse. Locum hunc Clementis nostri recitat Cyrillus Hierosol. Catech. xviii 8, ejusque fere verba usurpat, licet ab ejus narratione nonnihil dissideat. Similia habent Tertullianus de Resurrec-

seminibus, quae nuda et arida in terram ceciderunt, dissolvuntur: deinde post dissolutionem magna divinae providentiae potentia ea resuscitantur, atque ex uno plura fiunt, et fructum producunt. 1 Cor. xv 36.

XXV. Contemplemur signum mirabile quod in partibus orientis, scilicet in Arabia, fit. Avis est, quae Phoenix vocatur: haec sui generis sola ex-

tione Carnis, § 13, Epiphanius in Ancorato, § 84, Const. Apost. v 7, Ambrosius de Fide Resurrect. § 59. Fabulam totam dubitasse videtur Origenes, c. Celsum iv 98. Camdenum si audias, Clemens VIII Papa A. D. 1599, Phoenicis pluma praemissa, Comitem illum Tiroeniae, qui Elizabetha regnante novas res apud Hibernos moliebatur, promissis et indulgentiis aluit: vid. ad calcem libri cui titulus, *Britannia, or a Chorographical Description of Great Britain and Ireland*, p. 783, Londin. 1607. Vitio vertit Photius Clementi nostro quod de Phoenice haec verba fecerit. Tentzelius, Exercit. Select. ii pp. 32—46, in hoc loco credulitatem viro Apostolico prorsus indignam reprehendens, Epistolam totam Clementi abjudicat. Sed lenius cum B. Patre agendum est, in quo culpa haud ita magna residet, si rem apud homines id aetatis receptam crederet. Tacitus, scriptor gravissimus, Clementis nostri fere aequalis, historiae suae ordinem et dispositionem perturbare non dedignatus est, ut quae vera esse judicaret in narrationibus de Phoenice a falsis et inanibus secerneret; Annal. vi 28. Quicunque plura cognoscere velit, is Henrichsenii adeat Commentationem de Phoenicis Fabula apud Graecos, Romanos, et Populos Orientales, Partic. 1 et 2, Hafniae, 1825, 1827; et Piperi *Mythologie der Christlichen Kunst*, Weimar 1847, I i 446—471.

8. τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον] Eusebius, lib. 4 de Vita Constantini prope finem, . . . ὃν δέ φασι μονογενῆ ὄντα τὴν φύσιν. Pomponius Mela, [de Situ Orbis, iii 8.] "Referenda Phoenix semper "unica." Lactantius, [Auctor Incert. Carm. de Phoenice 31, 32,]

Hoc nemus, hos lucos avis incolit unica Phoenix,
Unica, sed vivit morte refecta sua.

BOIS.

ib. ἔτη πεντακόσια] Non convenit inter scriptores de numero annorum vitae Phoenicis, aliis mille illi annos, aliis septies mille praeter sex, aliis sexcentos et sexaginta, aliis nonnisi quingentos tribuentibus. Atque cum his postremis consentit noster, ut et Epiphanius et Ambrosius. [Hexaem. v, 23.] Sic quoque Mela, et Seneca initio Epist. 42; 'Scis quem 'nunc virum bonum dicam? 'hujus secundae notae: Nam 'ille alter fortasse tanquam 'Phoenix semel anno quingen'tesimo nascitur.' BOIS. Vide sis Aelianum, de Animalibus, vi 58, Περὶ τῆς τῶν Φοινίκων

πεντακόσια· γενόμενόν τε ἤδη πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτό, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λιβάνου καὶ σμύρνης, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρωμάτων, εἰς ὃν πληρωθέντος τοῦ χρόνου εἰσέρχεται, καὶ τελευτᾷ· σηπομένης δὲ τῆς σαρκὸς σκώληξ τις γεννᾶται, ὃς ἐκ τῆς ἰκμάδος τοῦ τετελευτηκότος ζῴου ἀνατρεφόμενος πτεροφυεῖ· εἶτα γενναῖος γενόμενος αἴρει τὸν σηκὸν ἐκεῖνον, ὅπου τὰ ὀστᾶ τοῦ προγεγονότος ἔστιν, καὶ ταῦτα βαστάζων, διανεύει ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς χώρας ἕως τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν λεγομένην Ἡλιούπολιν· καὶ ἡμέρας, βλεπόντων πάντων, ἐπιπτάς, ἐπὶ τὸν τοῦ ἡλίου βωμὸν τίθησιν αὐτά, καὶ οὕτως εἰς τοὐπίσω ἀφορμᾷ. Οἱ οὖν ἱερεῖς ἐπισκέπτονται τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων, καὶ εὑρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθέναι.

Resurrectionis nostrae testis S. Scriptura.

ΚϚʹ. Μέγα καὶ θαυμαστὸν οὖν νομίζομεν εἶναι, εἰ ὁ δημιουργὸς τῶν ἁπάντων ἀνάστασιν ποιήσεται τῶν ὁσίως αὐτῷ δουλευσάντων ἐν πεποιθήσει πίστεως ἀγαθῆς, ὅπου καὶ δι' ὀρνέου δείκνυσιν ἡμῖν τὸ μεγα-

ἀριθμητικῆς. Is. Vossius de Sibyllinis § 5, p. 31, Oxon. 1680, affirmat Aegyptiis et Judaeis symbolum Magni Anni fuisse Phoenicem avem, atque fabellam totam excogitatam fuisse ad designandam αἰῶνος seu aevi durationem. Idem docet Ger. Jo. Vossius de Orig. et Progressu Idolol. II xlvii, in Addendis ad p. 566, 14. De hac ratione explicandi, a Larchero, *Mémoires de l'Institut, Classe d'Histoire et de Littérature ancienne,* Tome i, pp. 166—307, Paris. 1815, improbata, videndus omnino est Creuzerus, *Symbolik,* i 438 sq.

1. ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτό] Boisius legendum arbitratur πρὸς ἀπόλυσιν, καὶ καιρὸν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτό, ut posterius ἐξήγησις sit prioris. Davisius tria verba postrema glossematis loco habet, et reponere jubet πρὸς ἀπόλυσιν, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ.

6. τετελευτηκότος] Cod. MS. ΤΕΛΕΥΤΗΚΟΤΟΣ.

7. γενναῖος] *Validus,* quo sensu hanc vocem usurpant Sophocles, Aj. 938, ed. Brunck. et Xenophon, Hist. Gr. V iv 17.

9. διανεύει] Clericus, quem sequuntur Hefel. et Dresselius, mallet διανύει, i. e. *uno progressu fertur, recta volat in*

istens annos quingentos vivit, et quum morte dissolvenda est, e thure, myrrha, et reliquis aromatibus loculum sibi struit, quem completo annorum spatio ingreditur, et vitam deponit; ex carne vero ejus putrefacta vermis quidam nascitur, qui animalis defuncti humore nutritus plumescit, et auctis postea viribus loculum tollit in quo ossa parentis recondita sunt, quae gestans ex Arabica regione in Aegyptum, et urbem quae Heliopolis dicitur, pervolat, ac spectantibus omnibus diurno tempore advolans super altare Solis illa collocat, atque ita unde venerat, regreditur. Sacerdotes commentarios temporum diligenter inspiciunt, et impleto anno quingentesimo, rediisse illam comperiunt.

XXVI. An magnum igitur et admirandum arbitrabimur, si rerum omnium opifex resurgere eos faciat, qui in bonae fidei confidentia religiose illi inservierunt, quum per volucrem promissionis suae magnificentiam abunde nobis patefaciat? Dicit

Aegyptum. Sic Sancroftius quoque, qui interpretatur, *vergit, inclinat, cursum dirigit,* et confert Act. xxi 7, necnon Eunapium in vita Aedesii, *οὐ μακρὰν ὁδὸν ἐκ Καππαδοκίας εἰς Συρίαν συνέτεινε καὶ διήνυε.*

10. Ἡλιούπολιν] Locum hunc de Phoenice, quasi emblemate resurrectionis, nemo castigavit, excepto Photio in Biblioth. Cod. cxxvi. Verum si eruditus ille Criticus attendisset id quod soleant facere Scriptores Ecclesiastici, quando loquuntur *διδακτικῶς*, hoc est, serio et ut doceant; quidve faciant, quum loquuntur tantum *οἰκονομικῶς*, (ut loqui solent) ubi rhetorice tantum illustrant quod docent, forte ab ea castigatione abstinuisset. GUIL. BURTON. Finis historiae de cineribus Phoenicis arae solis impositis, in urbe superstitiosa, ejusdem est ingenii, quod inter mulieres pias Danaidas et Dircas antea recensuit. Si tamen haec essent Clementis, ignoscere quidem viro, aliarum virtutum causa, sed laudare ejusmodi ratiocinationem non possemus. CLERICUS.

11. *καὶ ἡμέρας*] Lege *δι' ἡμέρας.* CLERICUS.

17. *ἁπάντων*] Ita Cod. MStus. Libb. impr. ante Wottonum, *πάντων.*

λεῖον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ; [λ]έγει γάρ που, "Καὶ "ἐξαναστήσεις με, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι·" [κ]αί, "ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα, ἐξη[γ]έρθην, ὅτι σὺ μετ' "ἐμοῦ εἶ." [Καὶ] πάλιν Ἰὼβ λέγει, "Καὶ ἀναστή-"σεις [τὴ]ν σάρκα μου ταύτην, τὴν ἀναντλήσασαν "ταῦτα πάντα."

Spe Resurrectionis adhaereamus Deo, omnipotenti et omniscienti.

ΚΖ΄. *Ταύτῃ οὖν τῇ ἐλπίδι προσδεδέσθωσαν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν τῷ πιστῷ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις, καὶ τῷ δικαίῳ ἐν τοῖς κρίμασιν. Ὁ παραγγείλας μὴ ψεύδεσθαι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οὐ ψεύσεται· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ μὴ τὸ ψεύσασθαι. Ἀναζωπυρησάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, καὶ νοήσωμεν ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστίν. Ἐν λόγῳ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ συνεστήσατο τὰ πάντα, καὶ ἐν λόγῳ δύναται αὐτὰ καταστρέψαι. "Τίς ἐρεῖ αὐτῷ,*

2. *ἐξαναστήσεις με κ. τ. λ.*] Cotelerius, cui assentitur Colomesius, petita haec vult ex Ps. xxvii 7, secundum LXX et Vulgat. secundum Heb. Ps. xxviii; ubi apud LXX Intt. legimus, *Καὶ ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου, καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.* Existimarim sane potius unum esse ex iis locis, de quibus haec habet Photius: *πλὴν ὅτι ῥητά τινα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει, ὧν οὐδὲ ἡ πρώτη ἀπήλλακτο παντελῶς.* WOTT.

3. *ἐκοιμήθην καὶ κ. τ. λ.*] Videtur S. Pater citasse haec memoriter; legimus enim apud LXX, Ps. iii 5, *Ἐγὼ [δέ* Cod. Al.] *ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεταί μου·* et Ps. xxiii 4, *Οὐ φοβηθήσομαι κακά, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ.* WOTT.

4. *Καὶ ἀναστήσεις κ. τ. λ.*] Hunc Jobi locum ad resurrectionem primus traxit B. Clemens, quem alii postea sunt sequuti. COLOM. Legimus apud LXX Intt. *Οἶδα γὰρ ὅτι ἀέννασός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γῆς· ἀναστήσει δέ μου τὸ σῶμα τὸ ἀναντλοῦν ταῦτα.* Cod. Alex. (*Οἶδα γὰρ——με μέλλων, ἐπὶ γῆς ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀναντλοῦν ταῦτα.* Cod. Vat.) Chrysostomus, [in Nicetae Catena Patrum Graecorum a Pat. Junio edita, p. 340,] *Ὁ μέντοι Θεοδοτίων ἐκδούς, Ὁ ἀγχιστεύς μου ζῇ. καὶ ἔσχατον ἐπὶ χώματος ἀναστήσει, πείθει συνάπτειν τοὺς δύο στίχους, καὶ οὕτως ἀναγινώσκειν· Οἶδα γὰρ ὅτι ἀέννασός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γής, ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀναντλοῦν ταῦτα . . . . .* Vulgat. *Scio enim quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrectu-*

enim alicubi: *Suscitabis me, et confitebor tibi:* et, *Dormivi et soporatus sum, surrexi, quia tu mecum es.* Et rursus Job dicit: *Et carnem hanc meam resuscitabis, quae omnia haec passa est.* Ps. iii 5. Job. xix 26.

XXVII. Hac igitur spe animi nostri ad eum adstringantur, qui fidelis est in promissionibus et justus in judiciis: qui mentiri vetuit, multo minus ipse mentietur; nihil enim Deo impossibile, praeterquam mentiri. Exsuscitetur itaque in nobis fides ejus, et quod omnia ipsi propinqua sint consideremus. Verbo majestatis suae constituit omnia, et verbo suo potest illa evertere. *Quis dicet ei,* Heb. vi 18. Tit. i 2. Sap. xi 22, xii 12.

rus sum; et rursus circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum. WOTT. De hoc loco Jobi, confer Hieronymum: 'Nullus tam aperte, post 'Christum, quam iste ante 'Christum de resurrectione lo'quitur,' &c. lib. c. Joan. Hierosol. § 29. Opp. ii p. 438 ed. Vallars. Cf. Pearson. *Exposition of the Creed,* ii, 310, 311. ed. Burton, 1847.

5. σάρκα] ΣΑΡΚΑΝ Cod. MS.

13. Ἐν λόγῳ] Cf. Sap. ix 1, ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ σου.

15. Τίς ἐρεῖ αὐτῷ, κ. τ. λ.] In Prologo ad Lib. Sapientiae, 'Quidam,' inquit Hieronymus, 'id Philoni seniori tribuunt;' in Prol. vero ad libros Salomonis: 'Secundus (nempe, liber 'qui Salomonis nomen prae'fert) apud Hebraeos nusquam 'est. Quin et ipse stylus Grae'cam eloquentiam redolet; et 'nonnulli Scriptorum veterum 'hunc esse Judaei Philonis ad'firmant.' Quod adtinet ad Graecam eloquentiam, nunc quidem non adgrediar expendere quam proxime accedat ad stylum Philonis; sed quaecunque sit, non ideo sequeretur nunquam librum illum exstitisse Hebraice, quamvis ante tempora Hieronymi amissus fuisset. Occasio ejus jacturae potuit esse haec ipsa versio, ab Hellenista, aut Judaeo Alexandrino confecta; quem nihil vetat esse ipsum Philonem, eumque hanc edidisse, multos annos ante tempus quo Clemens epistolam ad Corinthios dedit. Ut libere dicam quod sentio, cur Clemens, hoc loco, non adluserit ad Is. xlv 9, quod et scriptorem Sapientiae fecisse verisimile est? Nam ante haec verba, non videmus γέγραπται, aut λέγει που, aut simile quid; qualia usitata sunt Clementi, ubi Scripturae auctoritatem profert, non ubi ad locum simpliciter adludit. Annon etiam cogitare potuit de verbis magistri sui, Rom. ix 19, 20? Verbis ποιέω et ἀνθίστημι aeque utitur Paulus ac auctor Sapientiae; nec Clemens in verbis quibus utitur, unum,

"τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς "ἰσχύος αὐτοῦ;" Ὅτε θέλει, καὶ ὡς θέλει, ποιήσει πάντα, καὶ οὐδὲν μὴ παρέλθῃ τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ. Πάντα ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσίν, καὶ οὐδὲν λέληθεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. "Εἰ οἱ οὐρανοὶ διη-"γοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀν-"αγγέλλει τὸ στερέωμα· ἡ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύ-"γεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν· καὶ "οὐκ εἰσὶ λόγοι οὐδὲ λαλιαί, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ "φωναὶ αὐτῶν."

Deus timendus, cujus judiciis nemo se subducere valet.

ΚΗ'. Πάντων οὖν βλεπομένων καὶ ἀκουομένων, φοβηθῶμεν αὐτόν, καὶ ἀπολείπωμεν φαύλων ἔργων μιαρὰς ἐπιθυμίας, ἵνα τῷ ἐλέει αὐτοῦ σκεπασθῶμεν ἀπὸ τῶν μελλόντων κριμάτων. Ποῦ γάρ τις ἡμῶν δύναται φυγεῖν ἀπὸ τῆς κραταιᾶς χειρὸς αὐτοῦ; ποῖος δὲ κόσμος δέξεταί τινα τῶν αὐτομολούντων ἀπ' αὐτοῦ; λέγει γάρ που τὸ γραφεῖον, "Ποῦ ἀφήξω,

potius quam alterum, imitatus est. Eadem de ratione, ob quam hic citasse Sapientiam Salomonis dicitur, possem etiam contendere, mutuatum esse Paulum ex eodem libro, Rom. ix 21, exemplum figuli et luti. Sed credimus eum potius respexisse ad Isaiae locum citatum, vel ad Jer. xviii 6. Quid si Clemens animi sensa expressit ejus scriptoris verbis? Ea non profert, ut locum Scripturae, magis quam Paulus senarium Menandri. GUIL. BURTON.

2. ποιήσει πάντα] Ita Cod. MS. uti monuerunt Millius et Wotton. non ἐποίησεν, quod dederat Junius, quem secuti sunt Edd. omnes praeter Gall. Hefel. et Dresselium. Freyius quidem in notis monet lectionem MSti sine causa in editionibus mutatam fuisse, et vocem futuri temporis melius cum seq. καὶ οὐδὲν μὴ παρέλθῃ convenire. Cf. S. Matt. v. 18, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου. Equidem miror qua ratione Wottonus potuerit assentiri Fello et Colomesio restituentibus παρῆλθε, 'ni forte inseramus 'ὥστε, et legamus: Ὅτε θέλει 'καὶ ὡς θέλει ποιήσει πάντα, ὥστε 'καὶ οὐδὲν μὴ παρέλθῃ [vel παρ-'ελθεῖν] τῶν δεδογματισμένων ὑπ' 'αὐτοῦ.'

5. Εἰ οἱ οὐρανοὶ] Abest εἰ e LXX Intt. quod mox rursus inserendum ante ἡ ἡμέρα putant Colomesius et Cotelerius. Davisius mallet, Καὶ οἱ οὐρανοί.

quid fecisti? vel quis fortitudinis ejus robori resistet? Quando et quemadmodum vult, omnia faciet, neque quidquam ab eo semel decretum, Matt. xxiv
infectum praeteribit. Omnia coram ipso sunt, nihil- 35.
que consilium ejus latuit. *Si coeli enarrant glo-* Ps. xix
riam Dei, opera autem manuum ejus annuntiat 1—3.
firmamentum. Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelae, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.

XXVIII. Quum omnia igitur ejus oculis et auribus pateant, metuamus eum, et impuras cupiditates pravorum operum deseramus, ut a futuro judicio ejus misericordia tegamur. Quonam enim quis nostrum a potente ejus manu fugere potest? Quis mundus quempiam ab eo transfugam recipiet? Dicit enim alicubi Scriptura: *Quo fugiam,* Ps. cxxxix
7—11.

8. *καὶ οὐκ εἰσὶ λόγοι*] i. e. *Et non sunt sermones obscuri et verba submissa, quae non intelligantur.* Ita post Eusebium eximius Paraphrastes Lud. Ferrand. COLOM. *καί* non habetur a LXX Intt. qui alio ordine haec verba exhibent, *οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι.*

11. *ἀκουομένων*] Subauditur *ὑπ' αὐτοῦ.* BOIS.

13. *σκεπασθῶμεν*] Ita cum Cod. MS. Wotton. Russel. Galland. Schoenem. Hefel. et Dresselius. Caeteri *σκεπάσωμεν* exhibent cum Junio, qui veram lectionem tanquam conjecturam margini apposuit. Clerici editio altera, Amstelaed. 1724, praebet *σκεπάωμεν,* ex incuria proculdubio typothetarum.

14. *Ποῦ—φυγεῖν*] Junius, Fell. et Colom. mallent *Ποῖ.* Edd. omnes ante Wottonum *φεύγειν.*

16. *αὐτομολούντων*] Plato in Phaed. § 16, *ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, οὐδ' ἀποδιδράσκειν.*

17. *τὸ γραφεῖον*] Recte *γραφείου* nomine Psalterium donatur; quandoquidem, ut discimus ex S. Hieronymo, in Prologo Galeato, ac in Praefatione ad Danielem, distribuuntur Scripturae Test. Vet. in *νομοθεσίαν* seu *νόμον, προφήτας,* et *γραφεῖα*: in libros Mosis seu Legem, Prophetas, et Hagiographa; contineturque in tertio ordine liber Davidis. Certe Lucae xxiv 44 Psalmos distinctos habes a Lege et Prophetis. Ac sentiunt cum Evangelista praestantissimi Judaei, Philo et Josephus; ille libro de Vita Contemplativa, post initium p. 893; hic Lib. I c. Apionem, post initium similiter p. 1036. [§. 8, tom ii. p. 441 ed. Havercamp.] Interdum

"καὶ ποῦ κρυβήσομαι ἀπὸ τοῦ προσώπου σου; ἐὰν "ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς "τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, ἐκεῖ ἡ δεξιά σου· ἐὰν κατα-"στρώσω εἰς τὰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ Πνεῦμά σου." Ποῖ οὖν τις ἀπέλθῃ, ἢ ποῦ ἀποδράσῃ, ἀπὸ τοῦ τὰ πάντα ἐμπεριέχοντος;

Accedamus ad Deum, qui nos peculiariter sibi elegit.

ΚΘʹ. Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἁγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὔσπλαγχνον Πατέρα ἡμῶν, ὃς ἐκλογῆς μέρος ἐποίησεν ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ γέγραπται· "Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὕψιστος ἔθνη, ὡς "διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ

tamen cum γραφείοις et ἁγιογράφοις non numerantur Psalmi juxta alias Scripturae divisiones; nimirum ab Epiphanio, Lib. de Mensuris et Ponderibus § 4, [Opp. tom. ii p. 162 ed. Petav. πέντε γὰρ στιχήρεις, ἡ τοῦ Ἰὼβ βίβλος, εἶτα τὸ Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σαλομῶντος, Ἐκκλησιαστής, Ἆσμα ᾀσμάτων· εἶτα ἄλλη πεντάτευχος τὰ καλούμενα γραφεῖα κ. τ. λ.] illiusque exscriptore Damasceno, Cassiodoro, et Hieronymo in Praefationibus ad Tobiam et Judith; in quibus hic tradit eadem duo volumina ab Hebraeis de catalogo Divinarum Scripturarum secari, atque legi inter Hagiographa, quorum auctoritas ad roboranda illa quae in contentionem veniunt minus idonea judicatur. Quo fit, ut duplicis generis Hagiographa habuisse dicendi sint Hebraei, majoris videlicet, ac minoris auctoritatis; atque in prioribus dumtaxat cum Sacris Scripturis posuisse Psalmos. Nec miraberis diversam acceptionem, auctoritatemque Hagiographorum, postquam insignia ista de Canonicis libris legeris apud B. Augustinum, ii 8 de Doctrina Christiana. [Opp. tom. iii p. 18 ed. Ben.] COTEL. Lectionem γραφεῖον nonnullis suspectam alii viri docti tuentur. His accedat Simonius, qui eamdem illustrat in *Bibl. Chois.* i 273, et in *Critiq. de la Bibl. Dupin*, iii 70, iterumque hac de re agit, p. 33 Respons. ad Vossium, qui immerito existimavit vocem γραφεῖον ab Aquila fuisse confictam. GALLAND. Sic apud Epiphanium, καὶ τὰ Γραφεῖα λεγόμενα, φημὶ δὲ τὰ Στιχήρη, καὶ αἱ Βασιλεῖαι, καὶ Παραλειπόμενα, καὶ Αἰσθήρ, κ. τ. λ. Haer. xxix 7, I p. 122 D ed. Petav.

p. 110. 17. Ποῦ ἀφήξω κ. τ. λ.] Paullo aliter legimus apud LXX Intt. quibuscum paene in singulis consentit tum Hebraeus Textus, tum caeterae versiones omnes. Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσ-

et ubi a facie tua occultabor? si ascendero in coelum, tu illic es; si ad terrae extrema abiero, dextra tua illic; si stratum posuero in abysso, illic est Spiritus tuus. Quo igitur abibit quispiam, vel quo aufugiet, ab eo qui omnia complectitur?

XXIX. Accedamus ergo ad eum in sanctitate animae, castas et impollutas manus elevantes ad illum, diligentes benignum et misericordem Patrem nostrum, qui nos electionis partem sibi fecit. Sic enim scriptum est: *Quando dividebat Altissimus* 1 Tim. ii 8. Deut. xxxii 8, 9.

ὤπου σου ποῦ φύγω; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἅιδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου. Haec a Clemente compendiosius dicuntur, sive ea memoriter citarit, ad sensum non ad verba attendens, sive ea in compendium redegerit. Clemens Alexandrinus in his citandis propius accedit ad Romanum quam ad LXX Intt. [Strom. iv 22, p. 625 ed. Potter.] WOTT. Pro ἀφήξω Junius, Fellus, Colomesius, mallent ἀφίξομαι: Boisius φεύξομαι. Vocem ἀφήκειν usurpat Plato, de Republica vii 12, quem locum indicavit Millius.

3. καταστρώσω] LXX καταβῶ. Optime expressit Clemens vim verbi Hebraici; neque enim semper ille sequitur versionem LXX Intt. sed interdum vel suam vel aliorum Hebraice doctorum praefert. BOISIUS.

5. Ποῖ οὖν τις] Ita Cod. MStus, non Ποῦ uti Clericus.

8. ἁγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας] Imitatur S. Paulum in priore ad Timotheum Epistola, ii 8.

10. ὃς ἐκλογῆς] Junius, Fellus, Colom. et Cotel. mallent ὃς ἡμᾶς ἐκλογῆς, Boisius ὃς ἡμᾶς, vel τὰ ἔθνη, quod probat Wottonus propter ea quae sequuntur citata e Deuteronomio. οὓς ἐκλογῆς potius rescribendum esse putat Davisius, ut ad vocem ἡμῶν referatur. Davisium sequuntur Galland. et Schoenem. Lectori arbitrium in eligendo facit Hefelius. Irenaeus, I vi 4, p. 31 ed. Massuet. ἑαυτοὺς δὲ ὑπερυψοῦσι, τελείους ἀποκαλοῦντες, καὶ σπέρματα ἐκλογῆς.

11. Ὅτε διεμέριζεν] Ita Wott. Russ. Galland. Schoenem. Hefel. et Dresselius, cum Cod. MSto et LXX Intt. Caeteri Edd. διεμέρισεν. Mox pro vera lectione ὡς διέσπειρεν, quam margini tanquam conjecturam apposuit Junius, libb. impr. plerique ὡς δὲ ἔσπειρεν.

12. κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.] Ita legimus apud LXX Intt.; at aliter habetur a Textu Hebraeo, viz. *secundum numerum filio-*

" ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Ἐγενήθη μερὶς Κυρίου " λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ " Ἰσραήλ." Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει, " Ἰδού, Κύ- " ριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἐθνῶν, ὥσπερ " λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἅλω· " καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἅγια ἁγίων."

Ut pars ac sors Dei, quae ipsum deceant, sectemur.

Λ'. Ἁγίου οὖν μερὶς ὑπάρχοντες, ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ πάντα, φεύγοντες καταλαλιάς, μιαράς τε καὶ † ἁγνοὺς † συμπλοκάς, μέθας τε καὶ νεωτερισμοὺς καὶ βδελυκτὰς ἐπιθυμίας, μυσαρὰν μοιχείαν, βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν· " Θεὸς γάρ," φησίν, " ὑπερ- " ηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν." Κολληθῶμεν οὖν ἐκείνοις οἷς ἡ χάρις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δέδοται· ἐνδυσώμεθα τὴν ὁμόνοιαν, ταπεινοφρονοῦντες, ἐγκρατευόμενοι, ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ καὶ καταλαλιᾶς πόρρω ἑαυτοὺς ποιοῦντες, ἔργοις δικαιού-

rum Israel. Ita Vulgat. caeteraeque versiones omnes, necnon Textus Samaritanus. Aquila, εἰς ψῆφον υἱῶν Ἰσραήλ. Theod. et Symmach. κατὰ ἀριθμὸν υἱῶν Ἰσραήλ. Legit Novatianus cum LXX, secutus, quod verisimillimum videtur, versionem Italicam: '*Quum disseminaret filios* '*Adam, statuit fines gentium* '*juxta numerum Angelorum* '*Dei.*' S. Hieronymus, Comment. in Mich. lib. ii c. 6, [Opp. tom. vi, p. 500 ed. Vallars.] '*Et judicio contende adversus* '*montes,* quos non alios significari puto quam Angelos, quibus rerum humanarum commissa est procuratio, Deuteronomio in id ipsum congruente; *Quum divideret Excelsus gentes, quum disseminaret* '*filios Adam, constituit terminos terrae secundum numerum Angelorum Dei.*' WOTT. Versionem LXX sequitur Philo, de Posteritate Caini, et de Plantatione Noe, pp. 241, 338. ed. Mangey, cui verisimile videtur ex hac lectione percrebuisse inter Christianos sententiam de Angelis gentium custodibus. Edd. ante Wottonum omittunt Θεοῦ, ex incuria typothetarum, uti videtur; nam Junii versio exhibet *Angelorum Dei.*

4. ὥσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος] Recte observavit Freyius hunc locum Clementem efformasse tum ex Num. xviii 27, tum ex II Paral. xxxi 14, ut sensus sit, Deus sibi ex reliquis hominibus separavit nos, et fecit ἐκλογῆς μέρος, ut ex area decerpitur ἡ

gentes, quando disseminavit filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei. Et factus est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus haereditatis ejus Israel. Et in alio loco dicit: *Ecce Dominus tollit sibi gentem e medio gentium, prout homo primitias areae suae tollit; et ex gente illa sancta sanctorum egredientur.* Deut. iv 34, vii 6, xiv 2. Ezech. xlviii 8, 14, 18.

XXX. Quum igitur portio Sancti simus, faciamus omnia quae ad sanctitatem pertinent, obtrectationes devitantes, scelestos et incestos complexus, ebrietates, novarum rerum studia, concupiscentias abominandas, detestandum adulterium, exsecrabilem superbiam. *Deus enim,* inquit, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Adglutinemur igitur iis quibus gratia a Deo concessa est, concordiam cum animi modestia induamus, continentes, susurrationem omnem et obtrectationem procul devitantes, operibus non autem verbis justi- Prov. iii 34, xxix 23. Jac. iv 6. 1 Pet. v 5. Jac. ii 17.

ἀπαρχή Deo sacra, quae fit ἅγια ἁγίων. GALLAND.

7. Ἁγίου οὖν] Cod. MStus exhibet ΑΓΙΟΥΝ, literis ΟΥ a manu recentiori super ΙΟ adpictis.

9. † ἀγνοὺς † συμπλοκάς] Legendum est proculdubio vel cum Junio ἀνάγνους, vel cum Colomesio λάγνους. Malim vero ἀνάγνους, utpote apud Ecclesiasticos usitatius. Utitur sane voce λαγνείᾳ S. Chrysostomus cum μέθῃ conjuncta, Homil. xxiii in I Ep. ad Cor. [Opp. tom. x, p. 201 ed. Ben.] Eadem voce, [Paedag. ii § 10, p. 223 ed. Potter.] necnon adjectivo λάγνος [p. 222 ibid.] utitur Clemens Alexandrinus. WOTT.

11. Θεὸς γάρ, φησίν] Citantur haec ex Proverbiis, ubi legimus ὁ Κύριος ἀντιτάσσεται. Eadem citantur a S. Jacobo iv 6, et a S. Petro Ep. I v 5. Apud utrumque horum legimus Θεός, sicut a Clemente exhibetur. WOTT.

14. ἐνδυσώμεθα] Hermas, Past. III ix 28, 'Felices ergo vos, 'quicunque .... indueritis in'nocentiam.'

15. ἐγκρατευόμενοι] Junius et Fellus mallent καὶ ἐγκρατευόμενοι. Wottonus hujus loci interpunctionem incautus ita positam voluit, ἐγκρατευόμενοι ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ, καὶ καταλαλιᾶς πόρρω ἑαυτοὺς ποιοῦντες.

16. ἔργοις δικαιούμενοι] *nos justificantes.* HEFEL. Frustra B. Apostolis Paulo et Jacobo

μενοι καὶ μὴ λόγοις· λέγει γάρ, "Ὁ τὰ πολλὰ λέγων "καὶ ἀντακούσεται· ἢ ὁ εὔλαλος οἴεται εἶναι δίκαιος; "εὐλογημένος γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος. Μὴ "πολὺς ἐν ῥήμασιν γίνου." Ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν Θεῷ, καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν· αὐτεπαινετοὺς γὰρ μισεῖ ὁ Θεός. Ἡ μαρτυρία τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡμῶν διδόσθω ὑπ' ἄλλων, καθὼς ἐδόθη τοῖς πατράσιν ἡμῶν τοῖς δικαίοις. Θράσος καὶ αὐθάδεια καὶ τόλμα, τοῖς κατηραμένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη καὶ πραΰτης, παρὰ τοῖς εὐλογημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Quomodo benedictionem divinam consequamur, exemplo Abrahami et Jacobi docet.

ΛΑʹ. Κολληθῶμεν οὖν τῇ εὐλογίᾳ αὐτοῦ, καὶ *ἴδωμεν τίνες αἱ ὁδοὶ τῆς εὐλογίας· ἀνατυλίξωμεν τὰ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενα.* Τίνος *χάριν ηὐλογήθη ὁ πατὴρ ἡμῶν* Ἀβραάμ; *οὐχὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν διὰ πίστεως ποιήσας;* Ἰσαὰκ *μετὰ πεποιθήσ[εως γινώ]-*

pugna in doctrina de Justificatione objicitur; quum videamus eandem ἐναντιοφάνειαν in uno eodemque homine, qui iisdem vixit temporibus. Clare hic Clemens justificationem ex operibus urget; et tamen idem, mox sequente § 32, omnem operibus nostris, sapientiae, pietati, vim justificandi detrahit, solique fidei eam tribuit: nempe non ad nostrarum Scholarum formulas et subtilitates orationem tum composuere Sancti Viri. Planum est, quum adimit Clemens operibus justificandi vim, opera intelligi propria industria, viribus propriis, ad ductum sapientiae humanae absque gratia Evangelica edita: rursus, quum operibus justificationem attribuit, intelliguntur opera, ex fide, ex gratia Evangelica edita, per quae omnis gloriatio et meritum excluduntur, ita ut haec opera vel in ipsa fide includantur, vel ab ea saltem nullo modo separari queant. FREY.

1. Ὁ τὰ πολλὰ κ. τ. λ.] Sic apud LXX. At aliter Textus Hebraeus, *Numquid multitudini verborum non respondebitur, et num vir labiorum justificabitur? Nugae tuae homines tacere facient?* Versio Vulgat. *Numquid qui multa loquitur non et audiet? aut vir verbosus justificabitur? Tibi soli tacebunt homines?* WOTTONUS.

3. γεννητὸς] Ita Junius, Fell. Wott. Coust. Gall. Hornem. Hefel. et Dresselius, cum Cod. MSto et LXX Intt. Colomesius, Cotelerius, et Russelius

ficati. Dicit enim: *Qui multa dicit, et vicissim audiet; aut etiam eloquens putat se esse justum? Benedictus natus mulieris, brevis vitae: ne multus sis in verbis.* Sit laus nostra a Deo, et non a nobis ipsis; Deus enim suarum laudum praecones odio habet. Testimonium bonarum nostrarum actionum ab aliis nobis exhibeatur, sicut patribus nostris qui justi erant exhibitum est. Temeritas, arrogantia, et audacia, maledictis a Deo; moderatio vero, humilitas, et mansuetudo, illis qui a Deo benedicti sunt.

Job xi 2, 3. 1 Cor. iv 5. 2 Cor. x 18. Rom. ii 29. Prov. xxvii 2.

XXXI. Ejus igitur benedictioni firmiter adhaereamus, et quaenam sint benedictionis viae, videamus: animo revolvamus quae ab initio facta sunt. Cujus gratia Abraham pater noster benedictus fuit? nonne, quia justitiam et veritatem per fidem operatus est? Isaac cum confidentia futurum

Jac. ii 21. Gen. xxii.

exhibent γενητός. Cf. Ignat. ad Eph. § 7.

4. Ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν Θεῷ] Ita Cod. MStus. Junius mallet ἐκ Θεοῦ, propter sequentia καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν. Junio adstipulatur Wottonus, qui confert Rom. ii 29, οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Wottonum sequitur Gallandius.

7. ἐδόθη] Cod. MS. ΕΔΕΗΘΗ. Vid. Tab. I lithographicam.

8. τοῖς κατηραμένοις] Junius et Boisius legendum putant παρὰ τοῖς, ut eadem sit constructio in priore ac in posteriore membro sententiae; sed nihil muto, quum eadem phraseως mutatio subinde occurrat in N. Testamento, ad cujus stylum et phraseologiam proxime accedit Clemens. WOTT.

14. ηὐλογήθη] Ita Cod. MStus, sicut etiam infra, § 33, ηὐλόγησεν. Libb. impr., praeter Wotton. Schoenemann. Hefel. et Dresselium, εὐλογήθη.

16. Ἰσαὰκ μετὰ πεποιθήσ[εως γινώ]σκων κ. τ. λ.] Ex quibus arcanis libris hoc hauserit Clemens equidem plane nescio. Immo contrarium liquido patet ex Gen. xxii 7, &c. et Isaaci fides ob aliam causam laudatur Heb. xi 20. DAVIS. Quum tamen ne minimam quidem objecisse remoram, aut vel suspirium aut querelam emisisse, legatur, haud inepte concluditur prompto paratoque animo μετὰ πεποιθήσεως καὶ ἡδέως voluntati Dei se subjecisse, fatumque obiisse. Ita sane rem intellexit Fl. Josephus, qui in Antiq. I [xiii §§ 3, 4,] longam et sapientem patri orationem, filio

σκων τὸ μέλλον, ἡδέ[ως ἐγένε]το θυσία. Ἰακὼβ *μετὰ ταπεινοφρ[οσύνης] ἐξεχώρησεν τῆς γῆς αὐ[τοῦ δι' ἀδελ]φόν, καὶ ἐπορεύθη πρὸς* [Λαβάν], *καὶ ἐδούλευσεν· καὶ ἐδόθ[η αὐτῷ] τὸ δωδεκάσκηπτρον τοῦ* [Ἰσραήλ].

Non per nos ipsos nec per opera nostra, sed per Gratiam Divinam et fidem justificamur.

ΛΒʹ. [Εἴ] *τις καθ' ἓν ἕκαστον εἰλικρι[νῶς] κατανοήσῃ, ἐπιγνώσεται [τὰ με]γαλεῖα τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδομέ[νων] δωρεῶν.* Ἐξ *αὐτῶν γὰρ ἱερεῖ[ς] καὶ Λευῖται πάντες, οἱ λειτουργ[οῦν]τες τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ* Θεοῦ· *ἐξ αὐτοῦ ὁ* Κύριος Ἰησοῦς *τὸ κατὰ σάρκα· ἐξ αὐτοῦ βασιλεῖς, καὶ ἄρχοντες, καὶ ἡγούμενοι, κατὰ τὸν* Ἰούδαν· *τὰ δὲ λοιπὰ σκῆπτρα αὐτοῦ οὐκ ἐν μικρᾷ δόξῃ ὑπάρχουσιν, ὡς ἐπαγγειλαμένου τοῦ* Θεοῦ, *ὅτι "ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ."* Πάντες *οὖν ἐδοξάσθησαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν, οὐ δι' αὐτῶν, ἢ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἢ τῆς δικαιοπραγίας ἧς κατειργάσαντο, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος αὐτοῦ.*

responsionem sese dignam ex re ipsa attribuit, affirmatque Isaacum *τοὺς λόγους* patris excepisse *πρὸς ἡδονήν*, quemadmodum Clemens hic *ἡδέως*, atque ita alacriter *ὁρμῆσαι ἐπὶ τὸν βωμὸν καὶ τὴν σφαγήν*. Eodem vel haud absimili modo alii antiqui Hebraei rem ceperunt, ut in *Tanchuma* et *Rabbot* ad hanc *Parascham* legere est, nisi quod paullo citius hoc Isaaco innotuisse volunt . . . Nec quidquam a verisimilitudine remotum continetur in illis Clementis verbis *γινώσκων τὸ μέλλον*: quidni enim Isaacus, qui ignorare non potuit se esse *filium promissionis* et haeredem gratiae, Gen. xvii 21, promissionibus Dei bona spe fretus, sese fidenter providentiae voluntatique Numinis committere potuit? immo quid obstat quin eodem modo ratiocinari potuerit quemadmodum parens ejus, *λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός*. Heb. xi 19? FREY. Wocherus desiderat *ὡς* ante *γινώσκων*.

2. *αὐ[τοῦ δι' ἀδελ]φόν*] Edd. ante Hefel. et Dresselium exhibent *αὐ[τοῦ φεύγων ἀδελ]φόν*. Supplementum scilicet tredecim literarum. At lacuna haec minor est quam ea quae proxime antecedit, ubi sex tantum desiderantur.

4. *τὸ δωδεκάσκηπτρον*] Hoc est *τὸ δωδεκάφυλον, σκῆπτρον* enim pro *φυλῇ* sumitur, ut in I Reg.

dignoscens, lubenter factus est sacrificium. Jacob in humilitate a fratre fugiens, terram suam deseruit, et profectus est ad Laban, illique inservivit, et datae sunt ei duodecim tribus Israelis. Gen. xxviii, xxix.

XXXII. Si quis particulatim singula vere et accurate consideraverit, donorum, quae per eum concessa sunt, magnificentiam intelliget. Ab illis enim orti sunt sacerdotes omnes et Levitae, qui altari Dei inserviunt; ab illo Dominus Jesus secundum carnem; ab illo reges, principes, et duces ex sanguine Judae. Nec reliquae ejus tribus in parvo honore sunt, promittente scilicet Domino, *Erit semen tuum tanquam stellae coeli.* Omnes igitur gloriam et amplitudinem consecuti sunt, non per seipsos, aut opera sua, aut justas actiones quas fecerunt, sed per voluntatem ejus. Sic et nos ex

Rom. ix 5.

Gen. xxii 17.

xi 31 [35]. JUNIUS. Sic apud Hebraeos שבט utrumque, et sceptrum et tribum, denotat. Datum est Jacobo, ut pater esset duodecim Patriarcharum, qui totidem quasi sceptra gerebant in republica Israelis. BOIS. Cf. § 32, *τὰ δὲ λοιπὰ σκῆπτρα.* Infra, § 55, Clemens noster habet *τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραήλ.* Exempla hujus vocis *σκῆπτρον* in eodem sensu positae praebent LXX Intt. I Sam. ix 21, I Reg. viii 16, xi 13, 31, et Symmachus, Ps. lxxiii 3, habet *σκῆπτρον* ubi alii *φυλήν* habent, quae indicat Schleusnerus in voc. Ruchatus conferri jubet Testament. xii. Patriarcharum, Dan, 1, *ἵνα μὴ λυθῶσι δύο σκῆπτρα ἐν Ἰσραήλ.* et Nephtali, 5, *Ἀσσύριοι, Μῆδοι . . . . κληρονομήσουσιν αἰχμαλωσίᾳ τὰ ιβʹ σκῆπτρα τοῦ Ἰσραήλ.*

7. [*τὰ με*]*γαλεῖα*] "Magnalia Dei." Hermas, Past. I iv 2. et III x 2, 4.

8. *Ἐξ αὐτῶν*] Ita Cod. MS. Libri impressi *Ἐξ αὐτοῦ*, quam lectionem mallent Wotton. Hefel. et Dresselius, quia scilicet mox *ἐξ αὐτοῦ* bis repetitum habemus. At commode satis *αὐτῶν* referri potest ad *δωρεῶν*, quae non de donis Jacobo a Deo tributis, sed de beneficiis per Jacobum in nobis collocatis intelligit Lipsius.

11. *κατὰ τὸν Ἰούδαν*] *secundum Judam.* Vertit Cotel. *propter Judam.* Alii vero Interpretes *ex familia et sanguine Judae.* Declarat Clemens reges, principes, ac duces originem habuisse ex Jacob, secundum tribum Judae. COUST. Uti Christum quoque Ipsum *κατὰ σάρκα.* Quod monuisse ideo non supervacaneum est, quia Hilgenfeldius, pp. 65, 103, mirum in modum

Καὶ ἡμεῖς οὖν διὰ θελήματος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιούμεθα, οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας, ἢ συνέσεως, ἢ εὐσεβείας, ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας· ἀλλὰ διὰ τῆς πίστ[ε]ως, δι' ἧς πάντας τοῦ ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ Θεὸς ἐδικαίωσεν· ᾧ ἔστω ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Nec tamen charitas et bona opera sunt derelinquenda, exemplo Dei ipsius proposito.

ΛΓ΄. *Τί οὖν ποιήσωμεν, ἀδελφοί; ἀργήσωμεν ἀπὸ τῆς ἀγαθοποιΐα[ς], καὶ ἐγκαταλείπωμεν τὴν ἀγάπη[ν]; Μηθαμῶς τοῦτο ἐάσαι ὁ Δεσπότ[ης] ἐφ' ἡμῖν γε γενηθῆναι· ἀλλὰ σπεύσωμεν μετὰ ἐκτενεία[ς] καὶ προθυμίας πᾶν ἔργον ἀγαθ[ὸν] ἐπιτελεῖν. Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς καὶ Δ[εσπό]της τῶν ἁπάντων ἐπὶ τοῖς ἔρ[γοις] αὐτοῦ ἀγαλλιᾶται. Τῷ γὰρ παμμεγεθεστάτῳ αὐτ[οῦ] κράτει οὐρανοὺς ἐστήρισε[ν],*

torquet haec verba, unde colligit Clementem inter Levitides numerasse Christum.

1. *Καὶ ἡμεῖς οὖν διὰ θελήματος αὐτοῦ*] De hoc loco S. Patris ita disserit Bullus, Harmon. Apost. Diss. Post. cap. xii § 27. 'Nimirum quum Paulus Abrahamum ejusque filios fide sola sine operibus justificari contendit, ejusmodi tantum opera (si Clementi interpreti credimus) excludit, quae ex propria hominis sapientia, intelligentia, pietate, sanctitate, h. e. ex libero ejus arbitrio, gratia Christi destituto, profluunt. Ac sane opera quae ex fide gratiaque proficiscuntur, a justificatione non excludi per Christi Evangelium, non uno in loco nos docet Vir idem Apostolicus,' &c.

2. *οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιούμεθα*] Cf. supra, § 30, p. 114 l. 16.

3. *ἡμετέρας*] ΗΜΕΡΑΣ Cod. MStus.

5. *πάντας τοῦ ἀπ' αἰῶνος*] Hanc MSti lectionem exhibent Galland. Schoenem. Hefel. et Dresselius. Caeteri *πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος*.

6. *ᾧ ἔστω ἡ δόξα*] Ita cum MSto Wotton. Russel. Galland. Hefel. et Dresselius. Caeteri articulum non agnoscunt.

8. *Τί οὖν ποιήσωμεν, ἀδελφοί;*] In Codice quodam Bibliothecae Vaticanae, e quo Leontii et Joannis Sacrarum Rerum Librum edidit, Maius hujus capitis partem exstare testatur, Script. Vett. Nov. Collection. tom. vii p. 84. Equidem satis mirari non possum, quid causae fuerit, quare vir ille doctissimus totum non exscripserit nobis locum, praesertim quum lectione a textu Cotelerii necnon a Damasceni Parall. variare fassus sit.

voluntate ejus in Christo Jesu vocati non per nos ipsos justificamur, neque per sapientiam nostram, intelligentiam, pietatem, vel opera, quae in cordis sanctitate operati sumus; sed per fidem, per quam omnipotens Deus omnes ab initio justificavit; cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

XXXIII. Quid igitur faciemus, fratres? cessabimus a bonis operibus, et charitatem derelinquemus? Neutiquam hoc apud nos fieri permittat Dominus, sed cum diligentia et animi alacritate omne opus bonum peragere festinemus. Ipse enim opifex et Dominus omnium in operibus suis exsultat. Coelos enim suprema sua et maxima potentia stabilivit, illosque incomprehensibili sua

Hunc Codicem Dresselius non poterat reperire.

ib. ἀργήσωμεν] Hanc veram MSti lectionem primus restituit Wottonus. Caeteri ἀργάσωμεν. Fell. et Colom. cum Junio mallent ποιήσομεν vel ἀργήσομεν, et mox ἐγκαταλείψομεν. Coteleriu quidem ἀργήσωμεν e conjectura margini apposuit.

10. μηθαμῶς] Ita Cod. MStus, non μηδαμῶς uti in libris impressis.

ib. ἐφ' ἡμῖν γε γενηθῆναι] Ita Junius; et mihi quidem aoristus in hoc loco aptior esse videtur. Schoenemannus habet ἐφ' ἡμῖν γενηθῆναι. Editores vero caeteri, si Hefel. Reithmayr. et Dresselium excipias, γεγενηθῆναι exhibent, quasi praeteritum γεγενῆσθαι desiderantes.

12. Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς] Citantur haec—non tamquam Incerti, ut habet Cotelerius, sed ut Κλήμεντος Ῥώμης,—apud Johann. Damascenum, Sacr. Parall. Lib. i a § viii, Tom. ii p. 310 ed. Le Quien. Paris. 1712, qui in nonnullis ab archetypo Alexandrino discrepat. Αὐτὸς ὁ δημιουργὸς καὶ Δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀγάλλεται· τῷ γὰρ παμμεγεστάτῳ αὐτοῦ κράτει οὐρανοὺς ἐστήριξεν, γῆν δὲ ἐχώρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος αὐτὴν ὕδατος, καὶ ἥδρασεν ἐπὶ τὸν ἀσφαλῆ τοῦ ἰδίου θελήματος θεμέλιον. Ἐπὶ τούτοις τὸν ἐξοχώτατον καὶ παμμεγεθῆ ἄνθρωπον ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ καὶ ἀμώμοις χερσὶν ἔπλασεν, τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος χαρακτῆρα. Οὕτως γάρ φησιν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ταῦτα οὖν πάντα τελειώσας ἐποίησεν αὐτά, καὶ ηὐλόγησε καὶ εἶπεν· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε.

14. ἀγαλλιᾶται.] Apud Johannem Damascenum legimus ἀγάλλεται . . . παμμεγεστάτῳ. Infra tamen παμμεγεθῆ.

15. ἐστήρισε]ν] Ita Wott. Gall. Hefel. et Dresselius, cum Cod.

καὶ τῇ ἀκαταλήπτῳ αὐτοῦ συ[νέσει διεκόσ]μησεν αὐτούς· γῆν τε [διεχώ]ρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχον[τος αὐτ]ὴν ὕδατος, καὶ ἥδρασεν [ἐπὶ τὸ]ν ἀσφαλῆ τοῦ ἰδίου βου[λήμα]τος θεμέλιον· τά τε ἐν αὐ[τῇ ζ]ῷα φοιτῶντα, τῇ ἑαυτοῦ [προστά]ξει ἐκέλευσεν εἶναι· θάλασ[σάν τε κ]αὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῷα προδημι[ουργή]σας, ἐνέκλεισεν τῇ ἑαυτοῦ [δυ]νάμει. Ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐξοχώτατον, [κα]ὶ παμμεγεθὲς κατὰ διάνοιαν, [ἄ]νθρωπον, ταῖς ἱεραῖς καὶ ἀμώμοις χερσὶν ἔπλασεν, τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος χαρακτῆρα· οὕτως γάρ φησιν ὁ Θεός, "Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίω-"σιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, "ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς." Ταῦτα οὖν πάντα τελειώσας, ἐπῄνεσεν αὐτά, καὶ ηὐλόγησεν, καὶ εἶπεν, "Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε." Ἴδωμεν ὅτι τὸ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς πάντες ἐκοσμήθησαν οἱ δίκαιοι· καὶ αὐτὸς οὖν ὁ Κύριος, ἔργοις ἑαυτὸν κοσμήσας, ἐχάρη. Ἔχοντες οὖν τοῦτον τὸν ὑπογραμμόν, ἀόκνως προσ-

MS. Caeteri cum Johan. Damasc. ἐστήριξεν. Vide supra p. 56 l. 2, p. 82 l. 14.

1. συ[νέσει διεκόσ]μησεν] Ita ex Johan. Damasc. reposui cum Millio et Wottono, quos Coustant. Galland. Hefel. et Dresselius secuti sunt. Cod. MStus exhibet majorem partem literae Υ; et plurium literarum opus est ut expleatur lacuna haud parva quae in paginae summae angulo interiore exstat. Caeteri cum Junio, σ[οφίᾳ ἐκόσ]μησεν.

2. [διεχώρ]ισεν] Junius et Edd. plerique διεμέρισεν: Coust. ἐχώρισεν. Apud Johan. Damasc. γῆν δὲ ἐχώρισεν. Dedi igitur διεχώρισεν, quae vox, ut monet Wottonus, perpetuo usurpatur Genes. i.

3. ἥδρασεν [ἐπὶ τὸ]ν] Junius ἥδρασεν [ὡς πύργο]ν ἀσφαλῆ. Perperam; spatium enim non est tot literarum. Colomesius conjicit θεμελίῳ. Legendum est proculdubio ἐπὶ τόν ex Johan. Damasc. cum Wottono, Coustant. Galland. Hefel. Reithmayr. et Dresselio. Θεμέλιος masculino genere legitur Thucyd. i 93, Lucian. Alex. § 10, Calumn. § 20.

4. τά τε ἐν αὐ]τῇ] Quae sequuntur ad τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει omisit Johan. Damasc. Sin haec omittantur, chasma est satis manifestum: adeo ut nemini

sapientia ornavit, terram etiam ab aqua, quae illam ambit, separavit, et super firmum propriae voluntatis fundamentum firmavit; et animalia quae in illa versantur jussu suo praecepit esse. Mare etiam, et quae in illo sunt animalia quum prius creasset, potentia sua inclusit. Prae omnibus animal excellentissimum, et intellectus dignitate celsissimum, hominem, imaginis suae characterem, sacris et immaculatis manibus formavit. Sic enim dicit Deus, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem* Gen. i 26,
nostram; et creavit Deus hominem, masculum et 27.
feminam creavit eos. Haec igitur omnia quum perfecisset, laudavit ea, et benedixit, dixitque, *Cre-* Gen. i 28.
scite et multiplicamini. Videamus justos omnes bonis operibus ornatos fuisse: ipse etiam Dominus, operibus seipsum ornans, gavisus est. Habentes

constare non possit recte se habere Cod. MStum. WOTT.

6. *προδημι[ουργή]σας*] Scil. *πρὸ τῶν ζῴων γηΐνων.* SANCROFT.

7. *τὸ ἐξοχώτατον*] *τὸν ἐξοχώτατον καὶ παμμεγεθῆ ἄνθρωπον,* Johan. Damascenus, qui *κατὰ διάνοιαν* non agnoscit.

8. *κατὰ διάνοιαν*] Ergo ex Clementis sententia, Dei in nobis imago est, non oris sublimitas, sed mentis celsitudo. BOIS.

9. *ταῖς ἱεραῖς*] *ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ καὶ ἀμώμοις* Johan. Damascenus.

10. *οὕτως γάρ φησιν*] Ita Wotton. Schoenem. Hefel. Reithm. Dresselius cum Cod. MSto et Johanne Damasceno. Caeteri *οὕτω.*

11. *κατ' εἰκόνα*] Apud Johan. Damascenum *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν,* sicut et apud LXX.

14. *ἐπήνεσεν*] *ἐποίησεν* Johan. Damascenus. Male.

ib. *ηὐλόγησεν*] Sic Cod. MStus et Johan. Damascenus. Fellus et Colomesius exhibent *εὐλόγησεν.* Vid. supra p. 116 l. 14.

15. *Ἴδωμεν ὅτι τὸ ἐν*] Junius, Fellus, et Colomesius malunt Εἴδομεν ὅτι τοῖς ἔργοις. Sed non opus est ut aliquid mutemus. WOTT. Nos probabili conjectura nixi scriberemus Ἴδωμεν τί τὸ δέον. Ἔργοις κ. τ. λ. DAVIS. Longius abest a MSto. Propius accedit Birrius, qui, levi mendo sublato, ita scribendum arbitratur, Εἴδωμεν [Εἴδομεν?] ὅτι τε ἐν ἔργοις οἱ δίκαιοι . . . *Vidimus et justos* . . GALLAND. Ἴδωμεν ὅτι τε Hefel. et Dresselius.

17. *ἔργοις*] Hilgenfeldius de Christi miraculis exponit. Rectius ad Ταῦτα οὖν πάντα refert Lipsius.

18. *ὑπογραμμόν*] Vide supra § 5, p. 28 l. 5.

ἔλθωμεν τῷ θελήματι αὐτοῦ· ἐξ ὅλης ἰσχύος ἡμῶν ἐργασώμεθα ἔργον δικαιοσύνης.

Bonis operibus magna apud Deum merces.

ΛΔʹ. Ὁ ἀγαθὸς ἐργάτης μετὰ παρρησίας λαμβάνει τὸν ἄρτον τοῦ ἔργου αὐτοῦ· ὁ νωθρὸς καὶ παρειμένος, οὐκ ἀντοφθαλμεῖ τῷ ἐργοπαρέκτῃ αὐτοῦ. Δέον οὖν ἐστὶν προθύμους ἡμᾶς εἶναι εἰς ἀγαθοποιΐαν· ἐξ αὐτοῦ γάρ ἐστιν τὰ πάντα· προλέγει γὰρ ἡμῖν, "Ἰδοὺ ὁ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ πρὸ προσώπου "αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ." Προτρέπεται οὖν ἡμᾶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπ' αὐτῷ, μὴ ἀργοὺς μήτε παρειμένους εἶναι ἐπὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Τὸ καύχημα ἡμῶν καὶ ἡ παρρησία ἔστω ἐν αὐτῷ· ὑποτασσώμεθα τῷ θελήματι αὐτοῦ· κατανοήσωμεν τὸ πᾶν πλῆθος τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, πῶς τῷ θελήματι αὐτοῦ λειτουργοῦσιν παρεστῶτες. Λέγει γὰρ ἡ γραφή, "Μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν "αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ· καὶ "ἐκέκραγον, Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος σαβαώθ, "πλήρης πᾶσα ἡ κτίσις τῆς δόξης αὐτοῦ." Καὶ

Angelorum exemplum.

1. *ἐξ ὅλης*] Boisius, a quo hac in re minime dissentio, vult ut legatur *καί* ante *ἐξ ὅλης*. WOTT.

5. *ἀντοφθαλμεῖ*] Sapient. Salom. xii 14, Polyb. p. 156, 1205. Toup. in Suidam. Hanc vocem adhibent D. Lucas, Act. xxvii 15, *Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ*. S. Barnabas, § 5, *οὐκ ἰσχύουσιν εἰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμῆσαι*.

ib. *ἐργοπαρέκτῃ*] Ut *ἐργολάβος* est, qui opus faciendum suscipit, et *ἐργοδιώκτης*, qui opus urget; ita *ἐργοπαρέκτης* est, qui opus praebet faciendum. BOIS.

7. *ἐξ αὐτοῦ*] i. e. *τοῦ ἐργοπαρέκτου*, scil. *τοῦ Θεοῦ*. Sic Boisius, cui accedere videtur Wottonus. GALLAND. Junius dederat, *ex hoc enim omnia sunt*. Cotelerius et Colomesius, *ex hoc enim omnia constant*. Hornemannus, *a Deo enim sunt pendentque omnia*.

8. *Ἰδοὺ ὁ Κύριος*] Citantur haec ex Esai. xl 10, *Ἰδού, Κύριος, Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας· ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ*. Vel ex cap. lxii 11, *Ἰδοὺ ὁ Σωτήρ σοι παραγέγονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν*,

itaque hoc exemplar, ad voluntatem ejus impigre accedamus, et opus justitiae totis nostris viribus operemur.

XXXIV. Bonus operarius cum fiducia panem operis sui accipit; segnis vero et remissus, operum distributorem non audet intueri. Ad benefaciendum igitur alacres nos esse oportet; ex ipso enim omnia sunt. Praedicit enim nobis, *Ecce* Esai. xl 10.
Dominus, et merces ejus coram illo, ut reddat uni- lxii 11. Apoc. xxii
cuique secundum opus suum. Adhortando nos ad 12.
ipsum convertit toto corde, ne segnes et desides simus ad omne opus bonum. Gloriatio nostra et fiducia in eo sit; voluntati ejus subjiciamur, et multitudinem universam Angelorum ejus diligenter consideremus, quemadmodum adsistentes voluntatem ejus exsequantur. Dicit enim Scriptura, *Dena* Dan. vii 10.
millia denum millium adsistebant ei, et mille millia
ministrabant ei, et clamabant, Sanctus, Sanctus, Esai. vi 3.
Sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis crea-

καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. WOTT.

10. ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπ' αὐτῷ] Boisius, [innixus Prov. iii 5,] voce nimium licenter intrusa, legebat πεποιθέναι ἐπ' αὐτῷ. At Junius, Fellus, et Colomesius rescribunt ἐπ' αὐτό. Levis quidem est mutatio, sensui vero non admodum consona. Quid igitur? Fidens repono: προτρέπεται οὖν ἡμᾶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπὶ τὸ μὴ ἀργοὺς μηδὲ παρειμένους εἶναι. Sic clara fiunt omnia. DAVIS. Male Schoenemannus vertit, *Itaque ex toto corde nos hortatur ad hoc*—cui adstipulantur Wakius et Chevallierius, *He warns us therefore beforehand with all his heart.* Rectius Guil. Burton, *He exhorts us with our whole heart to apply ourselves hereunto, &c.*

16. Μύριαι μυριάδες κ. τ. λ.] Inversio est prophetici contextus Dan. vii 10, quum a LXX convenienter archetypo redditum fuerit, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. Consentiunt tamen cum Clemente Irenaeus, II vii [4, p 124 ed. Massuet.] Gregorius Nyssenus, Homil. 8 in Ecclesiastem, et Cyrillus Alexandrinus, Epistola in Symbolum. COTEL.

19. πᾶσα ἡ κτίσις] Articulum e MSto primus restituit Wottonus. Apud LXX legimus πᾶσα ἡ γῆ.

ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες τῇ συνειδήσει, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν πρὸς αὐτὸν ἐκτενῶς, εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ· λέγει γάρ, "Ὀφθαλ-"μὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν "ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν τοῖς ὑπομέ-"νουσιν αὐτόν."

Praemii excellentiam adducit; viamque ad illud consequendum, per fidem in Christum et obedientiam evangelicam, indicat;

ΛΕ'. Ὡς μακάρια καὶ θαυμαστὰ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοί! ζωὴ ἐν ἀθανασίᾳ, λαμπρότης ἐν δικαιοσύνῃ, ἀλήθεια ἐν παρρησίᾳ, πίστις ἐν πεποιθήσει, ἐγκράτεια ἐν ἁγιασμῷ· καὶ ταῦτα ὑπέπιπτεν πάντα ὑπὸ τὴν διάνοιαν ἡμῶν. Τίνα οὖν ἄρα ἐστὶν τὰ ἑτοιμαζόμενα τοῖς ὑπομένουσιν; ὁ δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῶν αἰώνων, ὁ πανάγιος, αὐτὸς γινώσκει τὴν ποσότητα καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα εὑρεθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ὑπομενόντων αὐτόν, ὅπως μεταλάβωμεν τῶν ἐπηγγελμένων δωρεῶν.

et quomodo ad eam perveniatur.

Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο, ἀγαπητοί; ἐὰν ἐστηριγμένη ᾖ ἡ διάνοια ἡμῶν πίστεως πρὸς τὸν Θεόν,

1. ἐπὶ τὸ αὐτὸ] Sic saepius apud N. T. Scriptores. S. Matt. xxii 34, S. Luc. xvii 35, Act. i 15, ii 1, 44, iii 1, iv 26, 1 Cor. xi 20, xiv 23. Hesych. ἐπὶ τὸ αὐτό· ὁμοῦ, εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· quam significationem habet apud Polybium quidem passim. Alia ratione hanc dictionem usurpavit Thucydides, vi 104. . . . . αἱ ἀγγελίαι ἐφοίτων δειναὶ καὶ πᾶσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐψευσμέναι.

ib. τῇ συνειδήσει] Forte καὶ τῇ συνειδήσει, vel potius συνδήσει. JUNIUS. Forte, τῇ συνωδίᾳ, vel ut Hesychius συνωδείᾳ. SANCROFT. Non opus est correctione, utut phrasis sit asperiuscula; συνείδησις enim, aut τὸ συνειδός, nonnunquam pro συνειδήσει ἀγαθῇ sumitur: ita supra S. Clemens, § 2, μετ' ἐλέους καὶ συνειδήσεως: ita S. Chrysostomus, Hom. 53 in S. Matt. [§ 4, tom. vii p. 544 ed. Bened.] εἰ γὰρ καὶ ἐν τῷ κατορθοῦν πόνον ἔχει ἡ ἀρετή, ἀλλὰ τὸ συνειδὸς πολλῆς πληροῖ τῆς εὐφροσύνης . . . . οὐδὲν γὰρ ἥδιον συνειδότος ἀγαθοῦ, καὶ ἐλπίδος χρηστῆς. FREY. Coteler. vertit, *communi consensu.* Hilgenfeldius Unitatem Ecclesiae intelligit.

4. Ὀφθαλμὸς οὐκ κ. τ. λ. [Haec

tura gloriae ejus. Ita et nos in concordia congregati in unum conscientia, tanquam ex uno ore impense ad eum clamemus, ut magnarum et gloriosarum promissionum ejus participes fiamus. Dicit enim, *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quanta praeparavit exspectantibus eum.* 1 Cor ii 9. Es. lxiv 4.

XXXV. Quam beata, dilecti, et mirabilia sunt dona Dei! vita in immortalitate, splendor in justitia, veritas in libertate, fides in confidentia, temperantia in sanctitate; et haec omnia sub intellectum nostrum cadunt. Quaenam igitur sunt quae exspectantibus eum praeparantur? Sanctissimus opifex et saeculorum pater quantitatem et pulchritudinem eorum novit. Nos igitur, ut promissorum donorum participes fiamus, in numero exspectantium eum reperiri, summo studio contendamus. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? Si fide in Deum stabilita fuerit mens nostra, si grata illi et accepta diligenter quaesiverimus, si quae ad

tamquam e Bibliis petita laudat etiam Paulus. At nonnulli veteres [e. g. Origen. Tract. xxxv § 117 in S. Matt.] ea ἐκ τῶν Ἠλία ἀποκρύφων desumta statuerunt; quos acriter, ut solet, refellit Hieronymus, Epist. 101 [scil. edd. Vett.; Ep. 57 § 9, ed. Vallars; Ep. 33 ed. Bened.] et ad Esaiae cap. 64. [Opp. tom. iv p. 760 ed. Vallars.] Vide cl. I. A. Fabricium, Cod. Pseud. V. T. p. 1072. DAVIS. Vid. Ep. II. § 11.

6. ἡτοίμασεν] Ita cum Cod. MSto et B. Paulo Wott. Galland. Schoenemann. Hefel. Reithm. et Dresselius. Caeteri Edd. ἑτοίμασεν.

11. καὶ ταῦτα ὑπέπιπτεν] Est oppositio inter ea bona, quae in hac vita ex Dei gratia consequimur, et ea quae in altera vita exspectamus. Similis ῥῆσις illi dicto S. Joann. Ep. I iii 2, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμέν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα. FREY.

19. ἡ διάνοια] Deest articulus in libb. impr. ante Wottonum, neque eum agnoscunt Russelius et Hornemannus.

ib. ἡμῶν πίστεως] Junius, Boisius, Fellus, Coteler. et Colom. [quibuscum faciunt Coustant. Schoenem. Hornemannus] putant legendum esse διὰ πίστεως. Recte sane; contextus enim ratio postulat ut aut legamus

ἐὰν ἐκζητῶμεν τὰ εὐάρεστα καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτῷ, ἐὰν ἐπιτελέσωμεν τὰ ἀνήκοντα τῇ ἀμώμῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσωμεν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας, ἀπορρίψαντες ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοηθείας τε καὶ δόλους, ψιθυρίσμούς τε καὶ καταλαλιάς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ ἀλαζονείαν, κενοδοξίαν τε καὶ ἀφιλοξενίαν. Ταῦτα γὰρ οἱ πράσσοντες στυγητοὶ τῷ Θεῷ ὑπάρχουσιν· οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες αὐτά, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς· λέγει γὰρ ἡ γραφή, "Τῷ "δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, Ἵνα τί σὺ διηγῇ τὰ "δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην "μου ἐπὶ στόματός σου; σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν, "καὶ ἐξέβαλλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω· εἰ

πίστει aut inseramus διά. WOTT. Hefelius praepositionem uncis inclusam in textum recepit. Nulla emendatione opus esse censent Dresselius et Lipsius.

2. ἐπιτελέσωμεν] Ita Cod. MS. Libb. impr. inter ἐπιτελήσωμεν et ἀποτελήσωμεν oscitant.

7. κενοδοξίαν] Conjicit Birrius S. Patrem scripsisse καινοδοξίαν, et *novarum opinionum studium* notare voluisse. Conjecturam confirmat ex eo quod in MSto saepissime occurrat E pro AI positum. GALLAND. Herzogius vertit, *die eitle Ehre*. Cf. B. Paulum ad Philipp. ii 3, Μηδὲν κατὰ ἐριθείαν ἢ κενοδοξίαν· et Ignatium ad Magn. § 11, ad Philad. § 1.

ib. ἀφιλοξενίαν.] Ita proculdubio legendum pro φιλοξενίαν in MSto, uti Wottonus et Millius [not. ad Rom. i 31.] senserunt. Junius et Fellus, quos in versione sua sequitur Chevallierius, mallent φιλοτιμίαν. Colomesius, Cotelerius, Coustantius, et Schoenemannus margini apponunt tum φιλοκενίαν, quam vocem in textum admisit Hornemannus, tum ἀφιλοξενίαν. Birrio, qui ἀφιλοξενίαν respuit tamquam vocabulum prorsus novum, et φιλοδοξίαν legendum esse contendit, Gallandius respondet Cyrillum Alexandrinum habere ἀφιλοξενεῖν, Comm. in S. Johan. Lib. iii, Opp. iv p. 284 ed. Aubert. Paris. 1638. Orellius, Select. Patt. Eccles. Capp. ad Εἰσηγητικήν Sacram pertinent. partic. i p. 6, vel ἀφιλοξενίαν vel etiam πλεονεξίαν lectionem germanam esse putat. Herzogius, ni fallor, legebat φιλοτιμίαν, in versione enim sua habet *die Liebe zur Eitelkeit*. Duriores inhumanioresque Corinthios se gessisse erga peregrinos e Pa-

inculpatam ejus voluntatem spectant fecerimus, et viam veritatis sequuti fuerimus, abjicientes a nobis omnem injustitiam, iniquitatem, avaritiam, conten- Rom. i 29 —32.
tiones, malitias, fraudes, susurrationes, obtrectationes, odium Dei, superbiam, fastum, vanam gloriam, et inhospitalitatem; qui enim haec faciunt Deo odio sunt; neque solum qui ea faciunt, sed qui eis consentiunt: dicit enim Scriptura, *Pecca-* Ps. l 16—23.
tori autem dixit Deus, Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum

laestinensium Ecclesiis suspicatur Lipsius, p. 115.

9. οὐ μόνον] In Codice MSto legimus ΟΥΜΟΝ, ex incuria librarii, qui in hoc capite describendo dormitasse videtur. Exaravit jam ΚΑΤΑΛΙΛΙΑΣ, et mox pro ἐπὶ στόματός σου, ε. σ. ΜΟΥ.

ib. οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες] Ex hoc loco constare potest S. Clementem legisse cap. i v. 32 Epistolae ad Romanos, Ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον δὲ οἱ ποιοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες τοῖς πράσσουσιν. Hanc esse veram ac genuinam lectionem optimo jure contendit Millius ad locum: 'quam quidem firmatam auctoritate complurium Patrum, Cypriani, Epist. lxvii, Augustini haud semel, Hieronymi, Ambrosii, Isidori Pelusiotae; exemplarium longe vetustissimorum ante mille ducentos et aliquot annos descriptorum, quod creditur; Interpretis Vulgati, Apostolorum nescio an aetate supparis; ipsius denique Clementis S. Paulo coaevi, qui epistolam ad Corinthios decimo circiter post hanc ab Apostolo ad Romanos missam anno conscripsit, ac Paulinae hujus αὐτόγραφον ipsum in urbe Roma sine dubio viderat, fideliterque transcribendum curarat; lectionem, inquam, hanc vix est, quam ut, reclamantibus licet plerisque Codd. ac Commentariis Graecorum, ipsius Apostoli veram ac genuinam censeamus.' WOTT. Confer Colomesii Observationes Sacras, p. 136. Millio adhaeret Wetstenius in sua Novi Testamenti editione; adversatur Whitbius in Exam. Var. Lect. II 1 § 1 n. 16. Lachmannus in ora libri exhibet οἱ ποιοῦντες . . . οἱ συνευδοκοῦντες.

14. καὶ ἐξέβαλλες] Ita Wotton. Galland. Reithmayr. propius ad Cod. MS. ubi ΕΞΑΒΑΛΛΕΣ legimus, quam Junius caeterique, qui ἐξέβαλες habent cum LXX.

“ *ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοίχων τὴν μερίδα σου ἐτίθεις· τὸ στόμα σου ἐπλεόνασεν κακίαν, καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκεν δολιότητα· κ[αθ]ήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρός σου ἐτίθεις σκάνδαλον· τα[ῦ]τα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα, ὑπέλαβες, ἄνομε, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος· ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω σε κατὰ πρόσωπόν σου. Σύνετε δὴ ταῦτα οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ Θεοῦ, μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων, καὶ μὴ ᾖ ὁ ῥυόμενος· θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἣν δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.*”

1. *συνέτρεχες αὐτῷ*] Pronomen hoc exstat in Cod. MS. uti Millius jamdudum testatus est. Legitur etiam apud LXX. Attamen abest ab Edd. omnibus ante Gallandium, neque id agnoscit Hornemannus.

ib. *μετὰ μοίχων*] *cum adultero*, Wottonus in versione, quasi *μετὰ μοίχου* legisset cum edd. Aldinis et Complut. et Justino Mart. in Dial. c. Tryphone. § 22, Opp. p. 122 ed. Ben.

4. *δολιότητα*] Sic Cod. MS. cum LXX. At libb. impr. ante Wottonum, necnon Hornemannus, exhibent *δολιότητας*, quam lectionem praebent edd. Aldin. et Complut. et Justinus Martyr, l. c.

ib. *κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου*] Cod. MStus ΤΟΥΑΔΕΛΦΟΥΣΣΟΥ, ex oscitantia librarii qui eamdem literam bis exaravit.

7. *ἄνομε*] Ita proculdubio legendum cum Wott. Gall. Schoenem. Hefel. Reithm. Dresselio: non *ἀνομίαν* cum caeteris libris impressis; Codex enim MStus ΑΝΟΜΑΙ praebet, ΑΙ pro Ε, ut saepius, positis. Clemens Alexandrinus, in his verbis citandis, legit *ἄνομε*, Strom. iv § 24, qui tamen cum LXX habet *ἀνομίαν*, Strom. vi § 14. Lectionem quam in textum admisi, confirmant, teste Wottono, Versiones Syr. Arab. et Vulgata.

8. *παραστήσω σε κ. τ. λ.*] Scripserant LXX *παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου*. Id vero quum obscurum videretur, ex praecedentibus Psalmistae verbis, explicationis gratia, apposuit margini alius pronomen *σε*, alius voces *τὰς ἁμαρτίας σου*. Hincque postea librarii, prout libuit, aut exscripserunt sincerum textum, aut *σε* inseruerunt, aut subjunxerunt *τὰς ἁμαρτίας σου*. Clementinam lectionem amplectitur Glossa in Catena Aurea super Psalmos, et Apollinarius citatus a concinnatore alterius Catenae Aureae in 50 priores Psalmos, ubi praepo-

eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum: haec fecisti et tacui, existimasti, inique, quod ero tui similis: arguam te, et statuam te contra faciem tuam. Intelligite jam haec, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat tanquam leo, et non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter quo ostendam illi salutem Dei.

stero ordine leges, *Arguam te et statuam contra te faciem tuam.* Item Eligius, Hom. 8, eamdem exhibet; ac interpretatur S. Augustinus Enarratione in Psalmum hunc, cujus interpretatio excerpta invenitur in Commentariis quae Ruffino Aquileiensi tribui solent. COTEL. τὰς ἁμαρτίας σου irrepserat in textum in edd. Ald. et Complut. Legitur in 104 Codd. in recensione Holmesiana; atque ita laudatur hic locus a Justin. Mart. Dial. c. Tryph. § 22, et Chrysostom. Homil. in S Johan. 73, tom. viii. p. 434 ed. Bened. Vetus Lat. exhibet *statuam illa.*

10. ὡς λέων] Haec verba non agnoscunt LXX Intt. Antiquissimum, ut monet Cotelerius, videtur esse glossema huc translatum a Ps. vii. 2, cujus vestigia comparent adhuc apud Augustinum, Chrysostomum, Theodoretum, et Arnobium.

11. ὁδὸς ἦν] Servant ἦν Chrysostomus, Hieronymus, Theodoretus, Catenae, et quaedam Psalteria Bibliothecae Christianissimi Regis. Exponit vero Euthymius καθ' ἥν. COTELER. Ita legimus apud LXX Intt. nisi quod pro ἦν habetur ᾗ, neque legitur articulus ante Θεοῦ. Textus Hebraeus exhibet, *Sacrificans confessionem honorabit me, et ponentem viam videre faciam eum in Salutem Dei.* Vulgat. *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter quo ostendam ei salutare Dei.* Versio Hieronymi, *Qui immolat confessionem glorificabit me, et qui ordinat viam ostendam salutare Dei.* Versio Syriaca, *Qui sacrificat laudem, ipse glorificabit me, et illic ostendam ei viam salutis ejus.* Versio Arabica, propius ad LXX, *Sacrificium laudis glorificabit me, et illic ostendam tibi viam salutis Dei.* Symmachus, θυσιάζων ὑπὲρ αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ τῷ εὐτάκτως ὁδεύοντι δείξω σωτήριον Θεοῦ. Mutatis punctis et accentu tonico, quod cuivis integrum est, quum sint additamenta Masorethica, cum lectione LXX ᾗ consentiet Heb. Textus: *Sacrificium confessionis* vel laudis *glorificabit me; et ibi* est *via* qua *ostendam,* &c. neque dubito quin eo modo legerint LXX. WOTT. Ὁδὸς ἦν legitur in 45 Codd. in

Omnis beatitudo nobis per Christum tribuitur.

Λϛʹ. Αὕτη ἡ ὁδός, ἀγαπητοί, ἐν ᾗ εὕρομεν τὸ σωτήριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν ἡμῶν, τὸν προστάτην καὶ βοηθὸν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. Διὰ τούτου ἀτενίζομεν εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν· διὰ τούτου ἐνοπτριζόμεθα τὴν ἄμωμον καὶ ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ· διὰ τούτου ἠνεῴχθησαν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας· διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος καὶ ἐσκοτωμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ Δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι· ὃς

Recensione Holmesiana. Vet. Lat. *illic iter est quod ostendam illis salutare Dei.*

1. ἐν ᾗ εὕρομεν] Junius, Fellus, Colomesius mallent εὑρίσκομεν.

ib. τὸ σωτήριον] S. Symeon, apud D. Luc. ii 30, εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου.

2. τὸν ἀρχιερέα] Hic videtur esse unus ex iis locis, quae Photio displicuerunt, qui, cap. cxxvi Bibliothecae, haec habet: Αἰτιάσαιτο δὲ ἄν τις αὐτὸν ἐν ταύταις· . . , καὶ τρίτον, ὅτι ἀρχιερέα καὶ προστάτην τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξονομάζων, οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς. Quod si tanto Critico displicuerit, quod Jesum vocat Clemens Ἀρχιερέα, petivit eam vocem ex S. Paulo, Heb. iv 15, [Addas ii 17, iii 1, v 10.] neque ab ejus usu abhorret B. Ignatius, Epist. ad Philad. [§ 2.] Eadem igitur Clementi licentia concedatur, praesertim quum S. Pater alibi agnoscit τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ esse τὰ παθήματα τοῦ Θεοῦ, eum esse τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ· necnon distinguit humanam a Divina natura quum dicit ὁ Κύριος Ἰησοῦς τὸ κατὰ σάρκα: [§ 32] eique tribuat δόξαν καὶ μεγαλωσύνην, [§ 20] quae soli supremo Deo debentur, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Jesus autem, quum sit unicus Christianae professionis ἀρχιερεύς, dicitur ἀρχιερεὺς τῶν προσφορῶν ἡμῶν, quia omnes nostrae προσφοραί sive oblationes non aliter a Deo accipiuntur, eique gratae sunt, quam ex intercessione summi Pontificis nostri Jesu Christi τοῦ μεγάλου, διεληλυθότος τοὺς οὐρανούς, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. WOTT.

4. ἀτενίζομεν] Ita dedi cum Junio, Fello, Colomesio, Ittigio, Freyio, Wott. Schoenem. Hefel. Reithmayro et Dresselio. Cod. MStus exhibet ἀτενίσωμεν. Boisius, Cotelerius, Coustantius, Russelius, Hornemannus mallent ἀτενίσωσωμεν . . . . ἐνοπτρισώμεθα.

5. ἐνοπτριζόμεθα] II Cor. iii 18, τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι.

7. οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας] Eamdem locutionem usurpat B. Paulus, Ep. ad Ephes. i 18, πε-

XXXVI. Haec est via, dilecti, in qua salutare nostrum Jesum Christum, oblationum nostrarum summum sacerdotem, infirmitatis nostrae patronum et defensórem, invenimus. Per hunc coeli altitudinem adspicimus, per hunc vultum ejus immaculatum et excelsum tanquam in speculo intuemur, per hunc oculi cordis nostri aperti sunt, per hunc intellectus noster insipiens et obtenebratus in admirabilem ejus lucem repullulat, per hunc voluit nos Dominus immortalem cognitionem gustare; qui majestatis ejus radius existens, tanto

Heb. viii 1—3, iv 15.

Eph. iv 18.

Heb. i 3, 4.

φωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν.

ib. *διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος κ.τ.λ.*] Videtur S. Pater alludere ad Rom. i 21, *Καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία.* Et I Pet. ii 9, *τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.* Junius pro *ἀναθάλλει* legendum putat *ἀναθρεῖ* vel *ἀναθεωρεῖ*, vel locum integrum ita legit, *Διὰ τοῦτο ἐν ἀσυνέτῳ καὶ ἐσκοτισμένῃ διανοίᾳ ἡμῶν ἀνατέλλει τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.* Minime vero ferenda est haec emendatio, quum non tantum MS. verum etiam et Clemens Alex. [Strom. iv 16, p. 613 ed. Potter. qui hanc lectionem contra Junium erudite tuetur] exhibeat *ἀναθάλλει.* WOTTON. Quando verba D. Pauli perpendo, Philip. iv 10, *Ἐχάρην ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν·* ubi certo certius est, vocem *ἀναθάλλω* reponi per metaphoram pariter duram et insolentem, nihil facile mutaverim. FELL. Vide sis Suicerum in Thes. Eccles. voc. *ἀναθάλλω.* Junius in versione exhibet, *mirabilem ejus lucem attente contemplatur*; Colomesius interpretatur, *in admirabilem ejus lucem reflorescit*; Schoenemannus, *assurgit*; Hornemannus, *revirescendo ad mirabilem ejus lucem provehi nititur*; Chevallierius, *rejoices (to behold) his wonderful light*; Guilielmus Burton, *springs to a fresh dawning at his wonderful light.* Clausulam totam *διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος* ad *αὐτοῦ φῶς* praetermittit Herzogius.

8. *ἐσκοτωμένη*] Hanc MSti lectionem exhibent Wott. Russel. Gall. Hefel. Reithm. et Dresselius. Caeteri, cum Clemente Alexandrino, qui hunc locum citat *Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἀσύνετος, . . . ἡμᾶς γεύσασθαι*, Strom. iv. 16, p. 613, ed. Potter., legunt *ἐσκοτισμένη.* Cf. Ephes. iv 18, *ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ.* Rom. i 21, *ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία.*

10. *ὃς ὢν ἀπαύγασμα*] Ex hujusmodi citationibus sive allusionibus ad Epist. ad Heb. constare potest, eam Epistolam, licet a Romana Ecclesia paene per quadringentos annos fuerit e Sacro Canone rejecta, post-

ὢν ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοσούτῳ μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονόμηκεν· γέγραπται γὰρ οὕτως· "Ὁ ποιῶν "τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουρ-"γοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα·" ἐπὶ δὲ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ οὕτως εἶπεν ὁ Δεσπότης, "Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σή-"μερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω "σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, κ[αὶ τὴν κατά]-"σχεσίν σου τὰ πέρατα τ[ῆς γῆς]." Καὶ πάλιν λέγει πρὸς αὐ[τόν, "Κάθου] ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν [θῶ "τοὺς] ἐχθρούς σου ὑποπόδιο[ν τῶν πο]δῶν σου." Τίνες οὖν οἱ [ἐχθροί]; οἱ φαῦλοι καὶ ἀντιτασσ[όμενοι] τῷ θελήματι τ[οῦ Θεοῦ].

Ut in militia alii aliis subjiciuntur,

ΛΖ'. *Στρατευσώμεθα οὖν, ἄνδ[ρες ἀδελ]φοί, μετὰ πάσης ἐκτενεί[ας ἐν τοῖς] ἀμώμοις προστάγμασιν [αὐτοῦ]· κατανοήσωμεν τοὺς στρατ[ευο]μένους τοῖς ἡγουμένοις ἡ[μῶν], πῶς εὐτάκτως, πῶς εὐείκτω[ς],*

eaque ex auctoritate, et certa aliarum Ecclesiarum traditione recepta fuerit, in initio ab Ecclesia Romana ipsoque Clemente agnitam fuisse. WOTT. Sic Tertullian. Apol. 21, 'Iste igitur 'Dei radius . . . delapsus in vir'ginem quamdam, et in utero 'ejus caro figuratus nascitur 'homo Deo mistus.'

5. *ἐπὶ δὲ τῷ Υἱῷ*] Lege *ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ*. BOIS.

8. *κ[αὶ τὴν κατά]σχεσίν σου*] Tum Codex MStus cum LXX habent pronomen *σοῦ*, quod in textum reposuerunt Wottonus, Schoenem. Hefel. Reithm. Dresselius; atque ad oram libri exhibent Cotelerius et Coustantius.

12. *Τίνες οὖν οἱ [ἐχθροί]*; Junius, quem secuti sunt Edd. tantum non omnes, dederat . . . *οἱ [ἐχθροὶ αὐτοῦ]*; quod chasma non admittit. Wottonus reposuit *ἐχθροὶ Κυρίου*, putavit enim Codicem MStum exhibuisse ΚΥ post *ἐχθροί*. Hiatus autem, me quidem judice, non est plurium quam sex literarum. Schoenemannus et Hornemannus, cum Cotelerio et Clerico, omiserunt *οὖν* post *τίνες*.

13. *τῷ θελήματι τ[οῦ Θεοῦ].*] In hoc loco Wottonum secutus sum, qui cernere poterat in Cod. MSto *τοῦ Θεοῦ*, quae voces hodie quidem non exstant. Legimus autem adhuc, ΑΝΤΙΤΑΣΣ . . . . ΤΩΘΕΛΗΜΑΤΙΤΩΘΕΛΗΜΑ . . . Ι . . . lacuna post ΑΝΤΙΤΑΣΣ non capiente plures quam quinque vel sex literas. Lectio ergo

major est Angelis, quanto praestantius nomen sortitus est: scriptum enim est, *Qui facit Angelos suos spiritus et ministros suos ignis flammam.* De Filio autem suo, sic dixit Dominus, *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Et iterum dicit ad eum, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Quinam autem sunt inimici? Homines perversi, et qui Divinae voluntati resistunt.

Ps. civ 4. Heb. i 7.
Ps. ii 7. Heb. i 5.
Ps. cx 1. Heb. i 13.

XXXVII. Militemus igitur, viri fratres, cum omni adsiduitate in inculpatis ejus praeceptis: consideremus milites qui sub ducibus nostris merent, quam ordinate, cum obsequentia quam facili,

illa quam de suo tacite dederat Junius, quam exhibent Edd. omnes ante Wottonum, necnon Russelius et Hornemannus, *ἀντιτασσ[όμενοι τοῦ Θεοῦ] τῷ θελήματι τὸ θέλημα ἴδιον*, MSti fidei non minus quam sermonis usui repugnat. Wottonus summo jure suspicatus est librarium oscitantem et incautum repetiisse alterum *τῷ θελήματι*: quod si quibus minus verisimile videatur, Davisius scribendum censet *ἀντιτάσσοντες αὐτῶν τὰ θελήματα τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ.* Birrius, teste Gallandio, lectionis Junianae patrocinium sibi suscipiendum existimavit, et hunc locum ita refinxit, *ἀντιτασσόμενοι αὐτῶν τῷ θελήματι τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ.* Conjecit nimirum vocem *αὐτῶν* brevi nota scriptam a librario praetermissam fuisse.

14. *Στρατευσώμεθα*] Christiana Religio saepius comparatur militiae propter labores indefessos et pericula, dum ejus officia rite peragamus, subeunda. Hujus militiae Christus dux est, quem oportet sequamur et vestigiis ejus insistamus, ut ab eo mercedem accipiamus. Hinc S. Ignatius [Ep. ad Polycarpum § 6.] *Ἀρέσκετε ᾧ στρατεύεσθε, ἀφ' οὗ καὶ τὰ ὀψώνια κομίζεσθε.* Vid. II Tim. ii 3, 4. WOTT.

17. *ἡγουμένοις ἡ[μῶν]*,] Legerem *αὐτῶν*, plus enim S. Ecclesiae Patres a bello abhorrebant quam ut tribunos militares, *duces suos* appellare sustinerent. FELL. Fello adstipulatur Colomesius. At non e conjectura mera, sicut his viris doctis visum est, hanc lectionem dederat Junius; apud Codicem enim MStum litera H adhuc exstat. Lipsio pronomen *ἡμῶν* documentum est luculentissimum a populo Romano Clementem nostrum originem duxisse.

ib. *εὐεἰκτω[ς]*,] Haec lectio, a

πῶς ὑποτεταγμένως ἐπιτελ[οῦ]σι τὰ διατασσόμενα. Οὐ πάντ[ες] εἰσὶν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλίαρχοι, οὐδὲ ἑκατόνταρχοι, οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεξῆς· ἀλλ᾽ ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι, οὔτε οἱ μικροὶ δίχα τῶν μεγάλων· σύγκρασίς τις ἐστὶν ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτοις χρῆσις.

et membrorum nostri corporis mutua est necessitudo,

Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν· ἡ κεφαλὴ δίχα τῶν ποδῶν οὐδέν ἐστιν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες δίχα τῆς κεφαλῆς· τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὔχρηστά εἰσιν ὅλῳ τῷ σώματι· ἀλλὰ πάντα συνπνεῖ, καὶ ὑπο[τα]γῇ μιᾷ χρῆται εἰς τὸ σῴζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα.

ita in Ecclesia alii

ΛΗʹ. Σωζέσθω οὖν ἡμῶν ὅλ[ον] τὸ σῶμα ἐν

Millio jamdudum probata, quam margini adponunt Junius, Fellus, et Colomesius, quin vera sit equidem nullus dubito; legimus enim in Codice MSto EY^{I}EKTΩ. Pergamenae reliquiae lacerae literam ultimam Ω tantum non integram adhuc exhibent: librarius, ut videtur, pro Y primo scripserat I, syllaba proxime sequente EI ejus menti obversante; et literam I ex incuria praetermissam supra lineam postea adpinxit. Edd. omnes, si Hefelium, Reithmayr. et Dresselium excipias, Junium secuti, praebent εὐεκτικῶς, *corpore bene habito, impigre, strenue*, quam vocem Fellus, qui ipse MStum non inspexit, strenue tuetur. Birrius reponit vel εὐεικτικῶς vel denique si mavis εὐεκθυμῶς.

3. πεντηκόνταρχοι] Cotelerius vertit, *quinquaginta militum praefecti.* Simpliciorem interpretationem Wottonianam, a Coustantio exhibitam, confirmat Gallandius ex Vulg. Interp. Exod. xviii 21, 25, Deut. i 15. Eodem vocabulo utitur Hieronymus, Comm. in Esai. iii 3, Opp. tom. iv p. 49, ed. Vallars. 'Quomodo Centuriones vocantur, qui centum praesunt militibus, et Chiliarchi, qui mille, ... sic in Israelitico exercitu *Quinquagenarii* vocabantur qui in capite erant quinquaginta militum.' ..... necnon e scriptoribus classicis, Varro, R. R. ii 10, Cato, R. R. 69. Vocem πεντηκόνταρχος habes apud Xenoph. de Rep. Ath. i 2, et Demosth. c. Polyclem, sensu autem prorsus alio, nempe *praefectus navis, quam*

et quam submisse imperata exsequantur: non omnes sunt praefecti, neque chiliarchae, neque centuriones, neque quinquagenarii, et sic deinceps; unusquisque vero in suo ordine quae ab imperatore vel ducibus jubentur, peragit. Magni sine parvis, et parvi sine magnis consistere nequeunt; mixtura quaedam est in omnibus, et inde usus. Exemplo nobis sit corpus nostrum; caput sine pedibus nihil est, prout neque pedes sine capite; minima autem corporis nostri membra universo corpori necessaria et utilia sunt, et cuncta conspirant, et una subjectione ad totius corporis conservationem utuntur. 1 Cor. xii 12—26.

XXXVIII. Servetur itaque totum corpus no-

impellunt quinquaginta remiges.

4. ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι] Cf. infra § 41, et D. Paulum ad Cor. Ep. I xv 23.

5. τοῦ βασιλέως] Scil. *Caesaris, Imperatoris Romani*, pro nomine legitimo αὐτοκράτορος. Cf. S. Pet. I ii 13, εἴτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· 17, τὸν βασιλέα τιμᾶτε· et infra Mart. S. Ignat. § 2, Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως. Plura dabit Eckhelius Doctr. Num. Vet. viii p. 366.

6. οὔτε οἱ μικροὶ] Ita Wotton. Schoenem. Hefel. Reithm. Dresselius, cum MSto. Caeteri Edd. οὐδέ. Sententiam quod adtinet, Davisius confert Menenii Agrippae apologum apud Livium, ii 32. Addas Sophocl. Aj. 158,

καίτοι σμικροὶ μεγάλων χωρὶς
σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται·
μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν
καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικροτέρων.

12. ἀλλὰ πάντα συνπνεῖ,] Ita, pro συμπνεῖ, quod ab Edd. omnibus exhibetur, reposuit Wottonus. Vide supra notata p. 86 l. 6. Lineolam sane transversam in medio literae ductam cernere poterat, quam hodie in reliquiis MSti laceris et gallarum succo illitis videre non amplius licet. Post σώματι Boisius aliquid excidisse suspicatur, et inserit καὶ οὐκ ἔστι σχίσμα. Davisius pro ἀλλά legendum censet ἅμα, at nihil mutatione opus, modo ἀλλά, cum Gallandio, vertas *quin immo*, *quin potius*, Hellenismo usitatissimo.

15. ὅλον τὸ σῶμα.] Hanc plenam MSti lectionem restituit Wottonus. Edd. plerique Junium sequuntur, qui, lectore inconsulto, omiserat τὸ σῶμα. Ruchatus comparat Tertull. Apol. 39, 'Corpus sumus de conscientia Religionis, et disciplinae divinitate, et spei foedere.'

aliis subjici debent, ac donis Dei uti.

Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ ὑποτασσέσθ[ω] ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ, καθὼ[ς] καὶ ἐτέθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτοῦ. Ὁ ἰσχυρὸς μὴ †τμμελείτω† τὸν ἀσθενῆ, ὁ δὲ ἀσθενὴς ἐντρεπέτω τὸν ἰσχυρόν· ὁ πλούσιος ἐπιχορηγείτω τῷ πτωχῷ, ὁ δὲ πτωχὸς εὐχαριστείτω τῷ Θεῷ, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ δι' οὗ ἀναπληρωθῇ αὐτοῦ τὸ ὑστέρημα· ὁ σοφὸς ἐνδεικνύσθ[ω] τὴν σοφίαν αὐτοῦ, μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς· ὁ ταπεινοφρονῶν μὴ ἑαυτῷ μαρτυρείτ[ω], ἀλλ' ἐάτω ὑφ' ἑτέρου ἑαυτὸν μ[αρ]τυρεῖσθαι· ὁ ἁγνὸς ἐν τῇ σαρκὶ . . . . καὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσ[κων ὅτι ἕτ]ερός

1. ὑποτασσέσθ[ω] ἕκαστος κ. τ. λ.] Est imitatio Pauli, Ephes. v 21, ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ubi vide a nobis adnotata, in Addit. Hammondianis. CLERICUS.

2. καθὼ[ς] καὶ ἐτέθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτοῦ.] Hoc est, *pro loco in quo proximus ejus collocatus est, dono a Christo accepto.* Sententia egregia est, neque quidquam mutandum. Quamvis Christianum deceat, pro humilitate a Christo praecepta, sibi alios praeferre, fieri hoc debet, pro dono ejus quem sibi praefert. Neque enim omnes sunt eodem loco habendi, nec sane possunt. CLERICUS. Boisius, qui in apographo pravo quo utebatur legebat καθὼς κατετέθη, reponendum putavit καθὼς καθήκει. Wottonus, qui nihil mutat, lectorem remittit ad Irenaeum V xx, i. e. xxii, p. 320 ed. Massuet. 'In sublimitate autem 'positos universi charismatis, 'vel in operibus justitiae confi'dentes, vel ministrationis su'pereminentia adornatos, ne'quaquam extolli, . . . sed hu'milia sentire in omnibus . . . . 'quemadmodum et Apostolus 'docuit, *non alta*, dicens, *sen'tientes, sed humilibus consen'tientes*: nec divitiis, nec glo'ria mundana, neque praesenti 'phantasia capi.' Interpretatio Felliana supra exhibita nihil sane differt a versione Junii, *gratia et dignatione ejus*, quem sequuntur Wottonus, Guil. Burton, Wakius, Chevallierius, et Herzogius. Cotelerius vertit, *juxta gratiae donum ipsi assignatum;* neque aliter Schoenemannus et Hornemannus.

3. μὴ †τμμελείτω†] Pro hac MSti lectione mendosa Junius et Wottonus ad oram libri reponunt μὴ ἀτημελείτω, quod in textum admiserunt Russelius, Hornemannus, Hefel. et Dresselius. Cotelerius, Colomesius, et Schoenemannus, corrigunt vel μὴ πλημμελείτω vel μὴ ἀτημελείτω. Gallandio et Lipsio magis placet correctio Millii, μήτ' ἀμελείτω.

4. ἐπιχορηγείτω] ἐν μετάλλοις

strum in Christo Jesu, et unusquisque proximo suo subjiciatur juxta ordinem in quo per gratiam ejus positus est. Fortis ne negligat imbecillem, imbecillis fortem revereatur; dives pauperi largiatur, pauper Deum laudet quod ei dederit, per quem ejus inopia suppleatur. Sapiens non in verbis, sed in bonis operibus, sapientiam suam manifestet; humilis non sibi testimonium ferat,

Eph. v 21. 1 Pet. v 5.

Prov. xxvii 2.

δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας, Dionysius Corinth. ap. Routh. Rel. Sacr. i. 179. Ἐπιχορηγεῖν vox Apostolica, II Cor. ix 10, Gal. iii 5, Col. ii 19, II Petr. i 5, 11.

6. αὐτοῦ τὸ ὑστέρημα·] Vocem ὑστέρημα hoc sensu positam habes S. Luc. xxi 4, II Cor. ix 12.

7. ὁ σοφὸς] Citantur haec a Clemente Alexandrino, [Strom. iv 16, p. 613 ed. Potter.] apud quem legimus, post Προδήλων οὖν ὄντων ἡμῖν τούτων κ. τ. λ. quae habentur infra § 40, Ὁ σοφὸς τοίνυν ἐνδεικνύσθω τὴν σοφίαν μὴ λόγοις μόνον ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς. Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρείτω μὴ ἑαυτῷ ἀλλ' ἐν τῷ ὑφ' ἑτέρου αὐτὸν μαρτυρεῖσθαι· ὁ ἅγνος τῇ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσκων ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. Quibus subjicit, Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ὅσῳ πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτῳ ὑποκείμεθα μᾶλλον κινδύνῳ· quae habentur infra § 41. WOTT.

9. ἀλλ' ἐάτω ὑφ' ἑτέρου] Pro hac Codicis MSti lectione Russelius exhibet ἀλλ' ἐν τῷ, e Clemente Alexandrino, quem ex hoc loco corrigit Potterus. Mox pro ὑφ', Colomesius et Hornemannus habent ὑπ', Junium secuti, qui veram lectionem hic quoque ad oram libri relegavit.

10. ὁ ἁγνὸς ἐν τῇ σαρκὶ] Hoc et alia quaedam transcripsisse videtur Tertullianus libro de Virginibus Velandis: 'Et si a 'Deo confertur continentiae 'virtus, quid gloriaris, quasi 'non acceperis?' [§ 13, p. 180 ed. Rigalt.] Legimus etiam his similia apud S. Ignatium in Ep. ad Polycarpum [§ 5]: Εἴ τις δύναται ἐν ἁγνείᾳ μένειν εἰς τιμὴν τοῦ Κυρίου τῆς σαρκός, ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω. Ἐὰν καυχήσηται, ἀπώλετο. WOTT. In hoc loco Cotelerius sibi visus est videre unum ex illis in quibus Clemens, juxta relationem cum Epiphanii Haeres. xxx 15, Opp. i p. 139 ed. Petav. tum Hieronymi lib. i § 12 contra Jovinianum, Opp. ii p. 258 ed. Vallars. pro Virginitate per Epistolas suas locutus fuerat.

11. . . . . καὶ μὴ ἀλαζονευέσθω] Membrana lacera spatium forsitan trium aut quatuor literarum post σαρκί linquit, quod Noltius per σιγάτω explendum putat. Junius, Millius, Colomesius et Wottonus, delere jubent importunam particulam καί, quam Clemens Alexandrinus non agnoscit, quam Davisius natam fuisse suspicatur e male repetita prioris voculae syllaba.

ib. ἕτ]ερός ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν]

ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν [αὐτῷ] τὴν ἐγκράτειαν. Ἀναλογι[σώμ]εθα οὖν, ἀδελφοί, ἐκ ποίας [ὕλης] ἐγενήθημεν, ποῖοι καὶ τί[νες εἰ]σήλθομεν εἰς τὸν κόσμον, [ὡς ἐκ τ]οῦ τάφου καὶ σκότους· [ὁ ποιή]σας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας [εἰσή]γαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ, [προ]ετοιμάσας τὰς εὐεργεσίας [αὐτ]οῦ, πρὶν ἡμᾶς γεννηθῆναι. [Ταῦ]τα οὖν πάντα ἐξ αὐτοῦ ἔχοντες, [ὀ]φείλομεν κατὰ πάντα εὐχαριστεῖν [αὐ]τῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Homini non esse unde extollatur.

ΛΘʹ. Ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι καὶ μωροὶ καὶ ἀπαίδευτοι χλευάζουσιν ἡμᾶς καὶ μυκτηρίζουσιν, ἑαυτοὺς βουλόμενοι ἐπαίρεσθαι ταῖς διανοίαις αὐτῶν· τί γὰρ δύναται θνητός; ἢ τίς ἰσχὺς γηγενοῦς; γέγραπται γάρ· "Οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου, ἀλλ' ἢ "αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον. Τί γάρ; μὴ καθαρὸς "ἔσται βροτὸς ἔναντι Κυρίου; ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων "αὐτοῦ ἄμεμπτος ἀνήρ; εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ "πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπε"νόησεν· οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐνώπιον αὐτοῦ· ἔα

Cyprianus ad Donatum de Gratiae Divinae efficacia eleganter; 'Dei est inquam, Dei omne 'quod possumus: inde vivi'mus, inde pollemus,' &c. [p. 3 ed. Fell.] JUNIUS.

2. ἐγενήθημεν] Ita exhibetur a Cod. MSto, non ἐγεννήθημεν, sicut ab impr. Codd. habetur, quo modo, licet ἐγεννήθημεν legat, vertit Junius, *ex qua materia facti simus*. WOTT.

3. εἰ]σήλθομεν] Cod. MStus ex incuria librarii exhibet ... ΣΗΛΘΑΜΕΝ. Hanc periodum aliter distinguendam esse censet Potterus ad Clem. Alex. p. 613, not. 11, Ἀναλογισώμεθα ——ποῖοι καὶ τίνες εἰσήλθομεν εἰς τὸν κόσμον· ὡς ἐκ τοῦ τάφου κ.τ.λ. Utramcunque interpunctionem amplexi fuerimus, vertendum monet Davisius quasi legeretur, ὅτι ἐκ τοῦ τάφου.

4. σκότους] Vide supra notata, p. 20 l. 13.

11. μυκτηρίζουσιν] In Cod. MSto ΜΥΚΤΙΡΗΖΟΥΣΙΝ.

14. Οὐκ ἦν μορφὴ] LXX Interpretes ex quibus haec citantur habent: Εἶδον, καὶ οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου· ἀλλ' ἢ αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον. Hebraeus Textus: *Stabit, et non agnoscam aspectum ejus, imago coram oculis meis, murmur silens*

sed ab altero ferri permittat. Qui carne castus est, ne insolescat, quum sciat alium esse qui continentiae donum ipsi tribuat. Consideremus, igitur, fratres, ex qua materia facti simus, qui et quales mundum ingressi simus tanquam ex sepulchro et tenebris: qui nos fecit et condidit, praeparatis prius benefactis suis antequam nasceremur, in mundum suum introduxit. Haec igitur omnia quum ab eo habeamus, in omnibus gratias illi agere debemus, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

1 Cor. iv 7. Ps. cxxxix 15. 1 Thess. v 18.

XXXIX. Homines imprudentes, desipientes, fatui et imperiti, dum sese cogitationibus suis extollere cupiunt, nos ludibrio habent, et naso suspendunt. Quid enim potest mortalis, aut quale robur ex terra geniti? scriptum enim est, *Non erat figura ante oculos meos, sed auram et vocem audiebam dicentem: Quid enim? nunquid homo coram Domino mundus erit, vel de operibus suis inculpabilis vir? Si contra servos suos non credit, et adversus Angelos suos pravum quid advertit, et coelum non est mundum coram eo, quanto minus qui*

Job iv 16—18. Job xv 15.

et vocem audiam. Vulgat. *Stetit quidam cujus non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis, et vocem quasi aurae lenis audivi.* Versiones Syr. et Arab. prope accedunt ad Intt. LXX. Symmachus prius membrum sic effert: ἔστη τις, οὗ οὐκ ἐγνώρισα τὸ εἶδος. WOTT.

16. ἔναντι Κυρίου] Ita Cod. Alex. apud Jobum. ἐναντίον τοῦ Κυρίου Cod. Vat.

17. εἰ κατὰ παίδων] Ita legitur apud LXX Intt. Aliter apud Heb. Text. *Ecce in servis suis non credet, et in Angelis suis ponet gloriationem.* Versio Vulgata, *Ecce qui serviunt ei non sunt stabiles, et in Angelis suis reperit pravitatem.* Versio Syriaca, *Quandoquidem in servis suis non credit, et in Angelis suis ponet stuporem.* Symmachus, Ὅρα, ἐν δούλοις αὐτοῦ ἀβεβαιότης, καὶ ἐν ἀγγέλοις αὐτοῦ εὑρήσει ματαιότητα. WOTT.

19. οὐρανὸς δὲ—αὐτοῦ] Aliena haec sunt a cap. iv libri Job, at inseruntur ex cap. xv 15, ubi legimus apud LXX ὁ οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐναντίον αὐτοῦ. WOTT.

ib. ἔα δέ,] Legimus apud LXX Intt. τοὺς δὲ κατοικοῦντας

“ *δέ, οἱ κατοικοῦντες οἰκίας πηλίνας, ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ*
“ *ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμεν. Ἔπαισεν αὐτοὺς σητὸς*
“ *τρόπον, καὶ ἀπὸ πρωΐθεν ἕως ἑσπέρας οὐκ ἔτι εἰσίν·*
“ *παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι,*
“ *ἀπώλοντο· ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, καὶ ἐτελεύτησαν,*
“ *παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν. Ἐπικάλεσαι δέ,*
“ *εἴ τις σοι ὑπακούσεται, ἢ εἴ τινα ἁγίων ἀγγέλων*
“ *ὄψῃ· καὶ γὰρ ἄφρονα ἀναιρεῖ ὀργή, πεπλανημένον*
“ *δὲ θανατοῖ ζῆλος. Ἐγὼ δὲ ἑώρακα ἄφρονας ῥίζας*
“ *βαλόντας, ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη αὐτῶν ἡ δίαιτα.*
“ *Πόρρω γένοιντο οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἀπὸ σωτηρίας· κο-*
“ *λαβρισθείησαν ἐπὶ θύραις ἡσσόνων, καὶ οὐκ ἔσται*
“ *ὁ ἐξαιρούμενος· ἃ γὰρ ἐκείνοις ἡτοίμασται, δίκαιοι*

in Cod. Vat. *ἔα δέ, τοὺς κατοικοῦντας* in Cod. Alex. Versio Vulgat. *Quanto magis hi, qui habitant domos luteas,* &c. Symmachus, *Πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς κατασκηνοῦσιν οἰκίας πηλίνας, ὧν γήϊνος ὁ θεμέλιος.* WOTT. Chrysostomus de Incompr. Dei Nat. ii. 5, praebet, *ἐῶ δὲ τοὺς κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας.* Opp. i, p. 458 ed. Bened.

1. *ἐξ ὧν*] Ita Codex Vatic. In Cod. Alex. *ἐξ οὗ.*

2. *Ἔπαισεν*] In Cod. MSto ΕΠΕΣΕΝ, ΑΙ et Ε permutatis, uti saepissime a librario nostro, qui in fine hujus capitis exaravit ΕΞΕΡΕΤΟΙ, et mox § 41, ΠΑΡΑΙΚΒΑΙΝΩΝ.

3. *ἕως ἑσπέρας*] Ita Cod. Alex. et Ed. Complut. *μέχρι ἑσπέρας* Cod. Vat.

5. *ἐνεφύσησεν*] Paullo aliter apud LXX Intt. quam apud Clementem legimus: *ἐνεφύσησε γὰρ αὐτοῖς, καὶ ἐτελεύτησαν· καὶ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν ἀπώλοντο.* Cod. Alex. *ἐνεφύσησε γὰρ αὐτοῖς, καὶ ἐξηράνθησαν· ἀπώλοντο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν.* Cod. Vat. Hebraeus Textus aliter se habet, *Nonne profecta est dignitas eorum in eis? morientur, et non in sapientia.* Vulgat. *Qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis; morientur, et non in sapientia.* Versio Syriac. *Ecce abstulit utilitatem eorum ab ipsis, et nomen eorum in ipsis morietur, et non in sapientia.* Arab. *Ecce abstulit utilitatem eorum ab ipsis, et residui eorum in ipsis morientur, et non in sapientia.* WOTT.

7. *σοι ὑπακούσεται*] Ita Cod. Vat. *σοῦ εἰσακούσεται* Cod. Alex.

8. *ὄψῃ*] Ita Cod. MStus, et LXX. Edd. ante Wottonum, necnon Hornemannus, *ὄψει.*

10. *βαλόντας*] Ita cum Cod. MSto Wotton. Galland. Schoenem. Hefel. Reithm. et Dresselius. Caeteri cum LXX *βάλλον-*

habitant domos luteas, ex quibus et ipsi de eodem Job iv 19—21.
luto sumus! Percussit illos tanquam tinea, et a mane usque ad vesperam ultra non sunt: eo quod non poterant sibi ipsis subvenire, perierunt: insufflavit eis, et interierunt, quia non habebant
sapientiam. Invoca autem, si quis tibi respondeat, Job v 1-5.
vel si quem sanctorum Angelorum adspicias; etenim stultum perimit ira, errantem autem occidit zelus. Ego autem vidi stultos radicem mittentes, sed statim absumta est illorum habitatio. Longe fiant filii eorum a salute, et conterantur super januas minorum, et non erit qui eripiat: quae

τας. Ed. Complut. exhibet ῥίζας. Codd. Alex. et Vat. ῥίζαν.

ib. ἀλλ' εὐθέως] Clemens cum LXX Intt. legit. At Hebraeus Textus multo aliter se habet: *Ego vidi stultum radices agentem, et imprecatus sum habitaculo ejus statim.* Vulgat. *Ego vidi stultum firma radice, et maledixi pulchritudini ejus statim.* Versio Syriaca, *Vidi iniquum prospere agentem et perire progeniem ejus subito.* Arab. *Equidem vidi iniquum se erigentem et perire progeniem post ipsum.* Aquila, καὶ κατηρασάμην τὴν εὐπρέπειαν αὐτοῦ παραχρῆμα. WOTT. Junius, Fell. Colomesius, ἀλλὰ εὐθέως.

11. Πόρρω γένοιντο] Ita Cod. Vat. Legimus in Cod. Alex. ἀλλ' εὐθὺς ἡ δίαιτα αὐτῶν ἐβρώθη. Πόρρω ἐγένοντο κ. τ. λ.

ib. κολαβρισθείησαν] 'κόλαβρος 'Graece est *porcellus* . . . Inde 'κολαβρίζειν Hellenistis *contem-* '*nere*: quia porcello apud Ju- 'daeos nihil fuit contemptius.' Bochart. Hieroz. P. i Lib. ii § 56, p. 707. 'Vox Hebraica, 'quae proprie *conteri* notat, h. l. [Job. v 4.] notionem '*opprimendi* habet. Caete- 'rum contrita vilipenduntur.' Schleusnerus, Lex. Vet. Test. in voc. Aquila reddit ἐπιτριβήσονται. Theodot. κατεκλάσθησαν. Symmachus, ταπεινωθήτωσαν. Phavorinus explicat περιρραγείησαν· χλευασθείησαν· ἐκτιναχθείησαν· εὐτελεῖς νομισθείησαν. Suidas κολαβρισθείη· χλευασθείη, ἐκτιναχθείη, ἀτιμασθείη· κόλαβρος γὰρ καὶ κάλαβρος ὁ μικρὸς χοῖρος· ἀντὶ τοῦ, οὐδενὸς λόγου ἄξιος νομισθείη. Jul. Pollux, iv 14, inter alia saltationis genera memorat κολάβρισμον. Θρᾴκιον ὄρχημα καὶ Καρικόν· ἦν δὲ καὶ τοῦτο ἔνοπλον. Ab Athenaeo, xiv 27, vocatur καλάβρισμος. vid. Kuster. ad Suidam in voce.

13. ἃ γὰρ ἐκείνοις] Paullo aliter legimus apud LXX, ἃ γὰρ ἐκεῖνοι ἐθέρισαν, [συνήγαγον Cod. Vat.] δίκαιοι ἔδονται, αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ ἐξαιρεθήσονται. [ἐξαίρετοι ἔσονται Cod. Vat.] At in Hebraeo Textu habetur, *cujus messem famelicus comedet, et de spinis capiet eum.* Vulgat. *cujus messem famelicus comedet,*

“ ἔδονται· αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ ἐξαίρετοι ἔσον-“ ται.”

Ordo servandus ;

Μ′. Προδήλων οὖν ἡμῖν ὄντων τούτων, καὶ ἐγκεκυφότες εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ Δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐ[κέλ]ευ[σε]ν κατὰ καιροὺς τεταγμένους, τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι· καὶ οὐκ εἰκῇ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ᾽ ὡρισμένοις καιροῖς καὶ

et ipsum recipiet armatus. Aquila, πεινῶν φάγεται, αὐτὸς δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθήσεται. Symmachus, πεινῶντες φάγονται, αὐτοὶ δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθήσονται. WOTT.

3. ἐγκεκυφότες] Clemens Alex. habet ἐκκεκυφότες, non adeo recte, uti monuit Potterus, Strom. iv 16, p. 613. ἐγκεκυφότες germanam esse lectionem Boisius jam antea viderat. Cf. I Pet. i 12, παρακύψαι.

4. εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως] Haec quidem Clemeus Alexandrinus dixerit, at non Romanus. BERNARD. Quid vetat Clementem nostrum locutionem hanc a B. Paulo sumsisse, Ep. ad Romanos, xi 33? Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!

5. Ἐπιτελεῖν ἐ[κέλ]ευ[σε]ν] Distinctionem post hanc vocem ἐκέλευσεν, a Junio incaute positam, primus sustulit Wottonus, quem secuti sunt Edd. omnes recentiores praeter Hornemannum. Interpunctionem Junii cl. Pottero magis placuisse miror; quorsum enim, uti quaerit Wottonus, est κατὰ καιροὺς τεταγμένους in eodem sententiae membro cum ἀλλ᾽ ἐν ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις?

6. κατὰ καιροὺς τεταγμένους] Horae Canonicae. SANCROFT. Turbant sine magna causa, qui hic quid mutatum volunt, aut ad Christianos haec immediate referunt. Ex fine hujus sectionis patet, universum hunc sermonem ad Judaeos spectare: primo universe Christianis Judaicae λειτουργίας ordinem, postea specialius sect. seq. ob oculos ponit commendatque Clemens, intersertis ad Corinthios admonitionibus. Caeterum hic et seq. sect. locus est, ex quo viri docti haud inepte collegere, scriptam esse Epistolam hancce, stante adhuc templo Hierosolymitano, peractisque etiamnum in illo sacris functionibus: quum de istis tanquam adhuc durantibus in praesenti loquatur tempore. Non ignoro, quomodo per figuram quamdam grammaticam, adductis quibusdam exemplis, conentur istud eludere viri quidam docti qui ad Domitiani aut Trajani imperium aetatem hujus epistolae referre malunt. Verum, ni fallor, neutiquam sunt similia ab illis allata exempla huic tam simplici et historicae Clementis ῥήσει. FREY. Vide sis supra, pp. xii, xiii.

ib. προσφορὰς] Observari de-

enim illis parata sunt justi comedent, ipsi vero de malis non liberabuntur.

XL. Quum igitur haec nobis sint manifesta, etiam in profunda Divinae cognitionis introspicientes, debemus omnia rite facere quae Dominus statutis temporibus peragere nos jussit, et oblationes et officia sacra peragi; idque non temere vel inordinate fieri mandavit, sed definitis tem- 1 Cor. xiv 40.

bet, primis Ecclesiae temporibus, non solum singulis diebus Dominicis, in Christianorum conventu, ex D. Pauli mandato, pauperum gratia collectam pecuniariam fuisse institutam; sed etiam ἀκροθίνια quaedam, doni seu *oblationis* nomine, sacrae mensae fuisse allata. Hinc saepius, in hac ipsa Epistola, τῆς προσφορᾶς mentio: ubi etiam Episcopi describuntur hoc charactere et elogio, quod sint προσενεγκόντες τὰ δῶρα. [§ 44.] In quem sensum Θεοφόρος Ignatius, nequidquam reclamante plagoso S. S. Patrum Orbilio, Dallaeo, ait ad Smyrn. [§ 8. Ep. Interpol.] non licere absque Episcopo οὔτε βαπτίζειν, οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσκομίζειν. Nec aliter Justinus M. tum elementa ad Eucharistiam adhibita, tum ad Eulogias absentibus mittendas destinata, Apol. II, [I §§ 65, 67,] disertis verbis προσφοράς appellat. Sed apertissime omnium Irenaeus, IV 39, [§ 17, p. 249 ed. Massuet.] rem totam exsequitur. 'Dominus, discipulis suis 'dans consilium primitias Deo 'offerre ex suis creaturis, non 'quasi indigenti, sed ut ipsi nec 'infructuosi nec ingrati sint, '&c.:' quod saepius ingerit §§ 33 et 34, ut et alibi passim. Quibus succinit B. Cyprianus de Opere et Eleemosyna, [p. 203 ed. Fell.] quem fere descripsit D. August. Serm. 213 de Temp. Atque hanc ipsam ob causam *oblationum* vox tam frequenter apud antiquissimos Ecclesiae Patres occurrit, praesertim ubi de Eucharistiae mysteriis agitur; ut et in Missali Romano: immo vero et in Ecclesiae nostrae Anglicanae solenni Officio etiamnum retinetur. FELL. Expositionem Felli respuit Grabius ad Irenaeum, V xxxii, et contendit Clementem, tum in hoc loco, tum in illis verbis, § 44... ...προσενεγκόντας τὰ δῶρα, intellexisse Eucharistiae sacrificium, idque proprie sic dictum. In alteram autem partem omnino audiendus est Pfaffius in Diss. de Oblat. Vett. Euch. §§ 24, 25, Fragmentis Irenaei Anecdotis subjecta.

7. ἐπιτελεῖσθαι κ. τ. λ.] Davisius, harum vocum sede mutata, legit τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας οὐκ εἰκῇ καὶ ἀτάκτως ἐκέλευσεν ἐπιτελεῖσθαι καὶ γίνεσθαι, ἀλλὰ κ. τ. λ.

8. ἐκέλευσεν] Hanc vocem literis miniatis exaravit Junius, quem sequuntur Edd. ante

ὥραις· ποῦ τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει, αὐτὸς ὥρισεν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτοῦ βουλήσει, ἵν' ὁσίως πάντα τὰ γινόμενα ἐν εὐδοκήσει, εὐπρόσδεκτα εἴη τῷ θελήματι αὐτοῦ. Οἱ οὖν τοῖς προστεταγμένοις καιροῖς ποιοῦντες τὰς προσφορὰς αὐτῶν, εὐπρόσδεκτοί τε καὶ μακάριοι· τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ Δεσπότου ἀκολουθοῦντες οὐ διαμαρτάνουσιν. Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ

Wottonum. Membrana autem, quantumvis detrita et gallis tinctoriis oblita, hujus vocis vestigia satis manifesta adhuc exhibet.

ib. ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις] 'Omnibus tempus determinatum est, et opportunitas omni negotio sub coelis,' inquit Vir Sapiens, Eccl. iii 1. Serio dolendum, si paratas sibi habeant vices levissima vitae munia, sola pietas, in cujus obsequium vita ipsa, et omnia aevi spatia concessa fuerant, temporis limitibus excluderetur. Re vera septimum diem humano generi a condito mundo, maximis, hoc est, suis auspiciis sanctum voluit Deus. Unde postquam in ejusdem παλιγγενεσίᾳ novam reparati orbis epocham instituisset, paribus eam privilegiis et quasi infulis donavit; et τῆς Κυριακῆς sacrosancta facta est religio. Quinetiam quandoquidem Salvator noster pietatem discipulorum suorum, Mosis sequacium κατορθώματα superare voluit; apud quos, ultra Sabbati solennia, secunda et quinta Sabbati habebantur sacrae, 'ne,' ut ait Maimonides, *Tephilla ubircath Cohenim* cap. xii n. 1, 'trium dierum spatio auditione cessaretur;' (unde fluxit mos jejunandi δὶς τοῦ σαββάτου, cujus mentio Luc. xviii 12,) par erat ut iisdem saltem intervallis, apud Christianam pietatem professos, sacra redirent munia; quod utique factum, nimirum stationum diebus ad quartam et sextam promotis, quod passim ex Tertulliano discimus, [de Jejun. § 2, p. 545, ibid. § 14, p. 552 ed. Rigalt.] et etiam a Clemente Alex. [Strom. vii 12, p. 877 ed. Potter.] qui eas τετράδα καὶ παρασκευήν, sive Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης appellitat; licet diu sit, ex quo Romana Ecclesia ab antiquissima hac praxi desciverit. In minutioribus temporis intervallis consimilis omnino ratio; eas enim, quae in Ecclesia Judaica receptae fuerant, vices, non a Domino nostro tantum, sed insuper ab Apostolis agnitas videmus: proinde Act. iii 1, τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς, solennioris officii causa, D. Petrum et Johannem in Templum perduxisse, verbis disertis dictum est. In Synagoga, licet Lege nulla de precibus caveretur, singulis diebus tres recurrebant earundem vices, Maimonides *Jad,* tract. de Precibus, et Benedict. Sacerd. i 4, quas etiam Christianae Ecclesiae moribus receptas Tertullianus in Lib. de Jejuniis, Cyprianus de Oratione, necnon

poribus et horis; ubi etiam et a quibus peragi vult, ipse excelsissima sua voluntate definivit, ut religiose omnia secundum ejus beneplacitum adimpleta, ipsius voluntati accepta essent. Qui igitur praefinitis temporibus oblationes suas faciunt, accepti et beati sunt; Domini enim man-

Hieronymus ad Laetam et Demetriadem, nescire nos vetant. FELL.

2. ὑπερτάτῃ] Cod. MStus ΥΠΕΡΤΑΤΩ.

ib. πάντα τὰ γινόμενα] Hanc plenam MSti lectionem exhibent Wotton. Galland. Schoen. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri articulum τά omittunt.

6. τοῖς γὰρ νομίμοις] Conf. quae observantur supra ad § 1, p. 8 l. 9.

7. Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ] Ecclesiam Judaicam fuisse typum Christianae, eosdemque fere ordines ex instituto Dei apud Judaeos receptos fuisse, qui in Ecclesiam Christi abolita Dispensatione Mosaica admissi fuerunt, nemini apud Scriptores antiquos versato non constat. Habuit Ecclesia Judaica Ἀρχιερέα, Sacerdotes, et Levitas? Habet etiam et Christiana Episcopos, Presbyteros, et Diaconos. Hinc S. Hieronymus, qui unus e veteribus Presbyterorum paritati vel minimum favet, fatetur idem fuisse in Ecclesia Episcopum quod Aaron in Templo, Presbyteros quod et Sacerdotes, Diaconosque quod Levitae. [? Ep. 52 ad Nepotianum, i. p. 260 ed. Vallars.] Vide quae in Dissert. Prooemialibus hac de re observavimus. [p. ccxviii.] Aliquando et Christus ipse dicitur ὁ Ἀρχιερεύς. Cf. S. Ignatium, Ep. ad Philadelph. § 9. Hinc apud S. Cyprianum, 'Nam si 'Jesus Christus Dominus et 'Deus noster ipse est summus 'Sacerdos Dei Patris .... uti-'que ille Sacerdos vice Christi 'vere fungitur, qui id quod 'Christus fecit, imitatur.' [Epist. 63. p. 155 ed. Fell.] Licet autem Christus sit unus utriusque Foederis summus Sacerdos, ejus tamen vices gerit in Ecclesia Episcopus, non secus ac ὁ Ἀρχιερεύς in Templo. Unde S. Cyprianus: 'Dominus nos-'ter, cujus praecepta metuere 'et observare debemus, Epi-'scopi honorem, et Ecclesiae 'suae rationem disponens, in 'Evangelio loquitur, et dicit 'Petro: *Ego tibi dico, quia tu 'es Petrus, et super istam pe-'tram aedificabo Ecclesiam me-'am,* &c. Inde per temporum 'et successionum vices Episco-'porum ordinatio et Ecclesiae 'ratio decurrit, ut Ecclesia su-'per Episcopos constituatur, et 'omnis actus Ecclesiae per eos-'dem praepositos gubernetur.' [Ep. xxxiii, p. 66 ed. Fell.] WOTT. Non negare possum, V. T. Hierarchiam quae vocatur ad Christianorum societatem accommodari: ipsa verba τόπος et διακονία quibus usus est Clemens demonstrant, illud ad Presbyteros, § 44, hoc ad Diaconos referri. Sed Summus

ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσίν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ Λευίταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται.

praesertim in oblationum ritu.

ΜΑʹ. Ἕκαστος ὑμῶν, ἀδελφοί, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐχαριστείτω Θεῷ, ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ παρεκβαίνων τὸν ὡρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα, ἐν σεμνότητι. Οὐ πανταχοῦ, ἀδελφοί,

Pontifex non Episcopus est, sed Christus. Cf. §§ 36, 58. LIPSIUS.

2. ἴδιος ὁ τόπος] Hoc vocabulo officium Ecclesiasticum sive ordinem Sacri ministerii, saepe denotant Patres Graeci. Sic positum habes infra § 44. Sic apud Ignatium quoque, Ep. ad Polycarp. § 1, ad Smyrn. § 6. Conf. Polycarp. ad Philipp. § 11.

3. λαϊκὸς ἄνθρωπος] Quum tam pauca sint Hellenistarum Judaeorum scripta quae ad nos pervenerunt, mirum non est, loca proferri non posse, e quibus liqueat Sacerdotes et Levitas dictos κλῆρον et κληρικούς: potuerunt tamen iis nominibus duplici de causa adpellari. Prior quidem est, quod, quamvis totus populus Hebraeus dictus fuerit κλῆρος τοῦ Θεοῦ, attamen singulari ratione Sacerdotes et Levitae potuerint etiam sic dici, quum eos sibi secrevisset quasi peculiarem suam sortem; quod soli cultui publico Dei consecrati essent et vacarent. Altera vero, quod Deus eorum vicissim fuerit κλῆρος, ut liquet ex verbis Mosis, Num. xviii 20. Qua de causa, potuerunt posteri Aharonis κλῆρος et κληρικοί dici, eo quod κατ' ἐξοχήν Deum haberent quasi κλῆρον; et κληρικοί essent, hoc est, sortis illius divinae participes. Ad vocem vero λαός quod adtinet, quum Levis et Aharonis posteritas eo nomine non minus continerentur quam alii Israëlitae, attamen frequenter, ubi agitur de sacris, *populus* dicuntur reliquae tribus Israëlis. Hinc I Sam. xxi 5, לחם חל, panis profanus, hoc est, panes quos cuivis ἐκ τοῦ λαοῦ comedere licuit, dicti sunt ab Aquila, Symmacho, et Theodotione, ἄρτοι λαϊκοί. Similiter spatium quod Ezech. xlviii 15, חל dicitur, et ab Aquila versum est βέβηλον, Symmachus et Theodotion λαϊκόν transtulerunt. Hinc et Aquila, novorum vocabulorum inventor, saepe usus erat verbo λαϊκόω, pro eo quod est *profano*. Vide Fragmenta Vett. Intt. Deut. xx 6, xxviii 30, Ezech. vii 21. Hinc credibile est, vocem λαϊκός usitatam apud Hellenistas Judaeos, ut significaretur a tribu Levis, aut etiam prosapia Aharonis alienus. Quibus verisimile fit, jam a primaevis scriptoribus Christianorum, qui Judaeorum Hellenistarum sermonem imitati sunt, vocem λαϊκός adhibitam esse ad signifi-

data sequentes, non aberrant. Summo quippe sacerdoti sua munera tributa sunt, sacerdotibus locus proprius assignatus est, et Levitis sua ministeria incumbunt. Laicus praeceptis laicis constringitur.

XLI. Unusquisque vestrum, fratres, in suo ordine Deo gratias agat, degens in bona conscientia, non transgrediens praescriptam ministerii sui regulam, in honestate. Non in omni loco, fratres,

candum eum, qui sacro nullo ministerio fungebatur, et vocibus etiam *κλῆρος* et *κληρικός* ut designentur ii, qui sacris operam dabant; sic Clemens Alex. Strom. v [§ 6, p. 665] dixit, velum Adyti, apud Hebraeos, fuisse *κώλυμα λαϊκῆς ἀπιστίας*, [h. e. si Potterum audias, *λαοῦ ἀπίστου*, qui eo velo ab adyto introspiciendo arcebatur.] CLERICUS. Vox *hominis laici* in oppositione ad hominem ecclesiasticum seu clericum forsitan hic prima vice occurrit; refertur autem in isto loco ad Judaeos, non Christianos, significatque illos qui in Ecclesia Judaica nec summo Pontificatu, nec Sacerdotio, nec ullo alio munere Sacro perfungebantur; quemadmodum in V. T. frequenter עם aut עם הקהל opponitur *τοῖς* כהנים, ut Lev. xv 33. Transiit postea usus hujus vocis a Judaica in Christianam Ecclesiam, unde toties apud secundi et tertii saeculi Patres, Clementem Alex. Origenem, Tertullianum, et Cyprianum occurrit. Rem ipsam, i. e. distinctionem inter ordinem clericorum et laicorum tempore jam apostolico obtinuisse, scripta Apostolorum abunde docent: an jam istis nominibus eo tempore fuerit expressa, in disceptatione versatur, negantibus Salmasio, Rigaltio, aliisque, affirmantibus plerumque Anglis Theologis, urgentibusque locum illum Clementis Alex. in libello, *Quis dives salvetur?* § 42, [p. 959 ed. Potter.] de Johanne Evangelista, qui ab exilio Ephesum reversus, vicinas ecclesias, constitutis Episcopis, ordinavit, *ὅπου δὲ κλήρῳ ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σημαινομένων*: quamvis fortassis Clemens ad usum sui temporis respiciens, iis verbis apostolicum factum expresserit, quibus eo aevo uti solebant. FREY. Quod ad laicorum et clericorum distinctionem adtinet, inquit Hammondus, ea Sacris Instrumenti Novi Scriptoribus satis nota est. Ibi enim ut *ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων*, ita et *ἀδελφῶν* et *πιστῶν* mentionem non semel factam videmus. Dissert. c. Blondell. &c. p. 70.

6. *εὐχαριστείτω*] De Coena Domini intelligit Lipsius.

ib. *συνειδήσει*] Codex MStus exhibet ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΝ, et in linea proxime subsequente ΠΑΡΑΙΚΒΑΙΝΩΝ.

8. *κανόνα*] Conf. supra, p. 34,

προσφέρονται θυσίαι ἐνδελεχισμοῦ, ἢ εὐχῶν, ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελίας, ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ· κἀκεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται, ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, μωμοσκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ

l. 5, τὸν . . . τῆς ἁγίας κλήσεως ἡμῶν κανόνα.

1. προσφέρονται κ. τ. λ.] Windischmannus, p. 54, monet haec a Clemente proferri quidem in praesenti, sed hic praesens ad significandum usum legalem usurpatum esse: non ubique offeruntur hostiae, sed solum Hierosolymis sc. ut in S. Scripturis legimus, quo loquendi genere etiam nos uti possemus, qui a sacrificiorum Judaicorum fine jam tot saeculis remoti sumus.

ib. ἐνδελεχισμοῦ] Exod. xxix 42, Esdr. iii 5, Neh. x 33, θυσία τοῦ ἐνδελεχισμοῦ *sacrificium juge et cotidianum.* Chrysost. Hom. iii adv. Jud. ἐνδελεχισμὸν λέγων τὰς συνεχεῖς θυσίας καὶ καθημερινάς, ut quoque vocantur a Josepho, A. J. III x, III Esdr. v 75. Hesych. Ἐνδελεχισμός· Ἐπιμονή. Suidas, Ἐνδελεχισμός· ἐπιμονή, ἡ συνήθης θυσία καὶ ἐφημερίνη. Schleusner. Lex. V.T. Sacrificiorum tres species primarias distinguit Philo Judaeus, de Animalibus sacrificio idoneis, Opp. ii 240 ed. Mangey.

ib. εὐχῶν] ἴσως εὐχαριστηριῶν inquit Junius. [cui adsentiuntur Fellus et Colomesius.] Sed praeterquam quod Sacrificia de quibus hic sermo, non dicuntur a LXX senioribus εὐχαριστήριοι θυσίαι sed σωτήριοι, nihil mutato opus est, quum et εὐχαί *sacrificia salutaria* sint, ista nempe quae *ex voto* offeruntur, Levit. vii 6. MILL. θυσίαν αἰνέσεως, Ps. l 14, cvii 22, cxvi 17, Hebr. xiii 15.

2. πλημμελίας] Hanc formam Ionicam exhibet MStus. Edd. tantum non omnes margini apponunt πλημμελείας, et sic forsitan rectius; nam ΕΙ et Ι a librario nostro saepissime permutantur.

ib. ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ] ἢ omittitur in Edd. omnibus praeter Wott. Galland. Schoen. Hefel. Reithmayr. et Dresselium.

4. ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ] *coram Templo.* Atrium enim interius constat ex ναῷ, parte tecta, et θυσιαστηρίῳ, seu atrio altaris aperto, et sine tecto. Vide Matth. xxiii 25, Luc. xii 5, Apoc. xi 1, 2, et Mede ibid. pp. 125—7. SANCROFT.

ib. μωμοσκοπηθὲν] Sacerdotes non tantum Judaeorum sed gentium etiam hostias probare solebant, et victimarum praecordia diligenter inspicere et examinare, antequam litarent; quod οἱ ἔξωθεν, δοκιμάζειν et ἐξετάζειν τὰ ἱερεῖα vocant, Scriptores autem Sacri μωμοσκοπεῖν. Unde Philo Judaeus περὶ Γεωργίας, [Opp. i p. 320 ed. Mangey.] Ἄτοπον γὰρ ἱερέων μὲν πρόνοιαν ἔχειν, ὡς ὁλόκληροι τὰ σώματα καὶ παντελεῖς ἔσονται, τῶν τε καταθυομένων ζώων, ὡς οὐδὲν οὐδεμιᾷ τὸ παράπαν ἀλλ' οὐδὲ τῇ

offeruntur sacrificia perpetua, vel votiva, vel pro peccatis et delictis, sed Hierosolymis tantum; neque illic in quovis loco fit oblatio, sed in atrio templi ad altare, diligenter prius inspecto sacrificio a summo sacerdote, et praedictis ministris. Qui Levit. xvii 8, 9.

βραχυτάτῃ χρήσηται λώβῃ· καὶ τίνας δεῖ καὶ ὅσους ἐπ' αὐτὸ τοῦτο χειροτονεῖν τὸ ἔργον, οὓς ἔνιοι μωμοσκόπους ὀνομάζουσιν, ἵνα ἄμωμα καὶ ἀσινῆ προσαγῆται τῷ βωμῷ τὰ ἱερεῖα· κ. τ. λ. ubi nominis rationem observare licet, et quod infrequenter ante ipsum, et a quibusdam tantum usurparetur. Clemens Alex. Strom. iv, [§ 18, p. 617 ed. Potter.] ἦσαν δὲ κἂν ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ οἱ τῶν ἱερείων μωμοσκόποι. Et Chrysostomus, Hom. xx in Ep. ad Romanos [§ 2 Opp. tom. ix p. 657 ed. Ben.] de praevia examinatione nostra corporis et animi, antequam ad Sacram Synaxin accedere praesumamus, sic scribit: Διὸ χρὴ πανταχόθεν μωμοσκοπεῖσθαι τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον· εἰ γὰρ οἱ τὰς παλαίας ἀναφέροντες θυσίας ἐκελεύοντο πάντα περισκοπεῖν, . . . πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς, τοὺς οὐ πρόβατα ἄλογα, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀναφέροντας, πλείονα ἀκρίβειαν ἐπιδείκνυσθαι χρὴ, καὶ πανταχόθεν εἶναι καθαρούς. Et Homil. vii in Ep. ad Hebraeos: Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερεὺς ἐπιφωνεῖ τότε τοὺς ἁγίους καλῶν, καὶ διὰ τῆς φωνῆς ταύτης μωμοσκοπῶν ἅπαντας, ὥστε μὴ προσελθεῖν τινὰ ἀπαράσκευον κ. τ. λ. JUNIUS. Μωμοσκόπους, eos victimarum probatores, μοσχοσφραγιστὰς vocatos invenies in lib. 4 Porphyrii de Abstinentia ab animatis. COTEL. Vid. Levit. xxii 21, ἄμωμον ἔσται εἰσδεκτόν, πᾶς μῶμος οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ, et S. Polycarp. Epist. ad Philipp. § 4, πάντα μωμοσκοπεῖται.

5. διὰ τοῦ ἀρχιερέως] Forte legendum est ἱερέως, quum Sacerdotum inferioris ordinis potius quam summi Sacerdotis sit τὰς θυσίας μωμοσκοπεῖν. Haec sane ita displicuerunt Anonymo [Bernardo] ut non potuerit seipsum temperare, quin pro more suo, quid possit ars critica, frustra tentarit. Inquit enim ad locum a μωμοσκοπηθὲν ad λειτουργῶν, 'Haec ex Clem. Alex. 'p. 521 B male immutata effic- 'taque. Nam et male hic hae- 'rent vix quidem Graeca, et 'falsissimum dicunt, scilicet fu- 'isse summi et caeterorum Sa- 'cerdotum ac Levitarum esse 'μωμοσκόπους.' Quid sibi velit nescio sane, nisi quod omnia carpere ei in animo est. Si connexionem quaeramus, si Graecae linguae proprietatem, nihil est ab ea alienum; si accuratam legalium rituum cognitionem, eorum potuit esse non adeo peritus, ut certo sciat cujus sit μωμοσκοπεῖν. Sin pro ἀρχιερέως legatur ἱερέως, omnia se recte habent: immo summo Sacerdoti aliquali modo tribui potest hoc officium τοῦ μωμοσκοπεῖν, quum ejus sit singulis Sacerdotibus et Levitis, qui altari temploque adsistebant, munus proprium demandare, et curare ut omnia, quae ad templum spectabant, rite peragantur. WOTT. Subtilitates Judaeorum circa

τῶν προειρημένων λειτουργῶν. Οἱ οὖν παρὰ τὸ καθῆκον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ποιοῦντές τι, θάνατον τὸ πρόστιμον ἔχουσιν. Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ὅσῳ πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτῳ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ.

Ordo ministrorum in Ecclesia a Christo constitutus.

MB'. Οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐξεπέμφθη ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἐγένοντο οὖν ἀμφότερα εὐτάκτως ἐκ θελήματος Θεοῦ.

Episcopi et Diaconi ab Apostolis ordinati.

Παραγγελίας οὖν λαβόντες, καὶ πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, μετὰ πληροφορίας

hanc μωμοσκοπίαν legere est apud Maimonidem, qui in *Jad Hasaca* Tract. *Issure Misbeach* §§ 2, 3, numerat 73 vitia sacrificiorum, quorum 50 et hominem et pecus profanum faciunt, reliqua 23 propria sunt pecudibus. Nec tamen aut ibidem aut alibi invenire est, quod hic tradit Clemens, curam hanc accuratissimae inspectionis et perspectionis victimarum integritatis summo praecipue pontifici et reliquis incubuisse sacerdotibus. Sed sive jam ipsi per se hac opera defuncti fuerint, sive alios ad hoc curandum delegaverint, dubitari nequit, quin summo studio et quasi sub eorum oculis peractum fuerit hoc negotium : ea de causa praeter alias opus fuit continua fere praesentia summi sacerdotis in templo : id certe inter praecipuas functiones hujus ponit Maimonides, Tract. *Kele hammicdasch*, § 5. 'Ad gloriam 'et honorem summi pontificis 'pertinet, ut consideat in sanctuario per totum diem, nec 'egrediatur, nisi domum tantum noctu, aut per horam, aut 'bihorium interdiu.' Si cui haec nondum ad scrupulum hunc tollendum satis idonea videantur, quid obstat, quominus mutata vulgari interpunctione, ipsum dubii fundamentum removeamus? ut τὸ διὰ τοῦ ἀρχιερέως κ. τ. λ. non ad vocabulum remotius μωμοσκοπηθέν, sed ad propinquius προσφερόμενον referamus, hoc sensu, non in quolibet loco, sed Hierosolymis dumtaxat, nec in quavis hujus civitatis parte, sed in atrio tantum, sacrificia a summo et reliquis sacerdotibus offeruntur, postquam prius a μωμοσκόποις accurate fuerunt perquisita. Non enim id praecipue agit B. Clemens, ut doceat quis peculiariter sit μωμοσκόπος, sed a quo et quo in loco sacrificia opor-

igitur, praeter id quod voluntati ejus consentaneum est, aliquid faciunt, mortis supplicio puniuntur. Videtis, fratres, quo majore cognitione digni sumus habiti, eo graviori periculo obnoxii Luc. xii 48.
sumus.

XLII. Apostoli nobis a Domino Jesu Christo evangelizaverunt, Jesus Christus a Deo. Missus Joan. xvii
est igitur Christus a Deo, et Apostoli a Christo; 18, xx 21.
et factum est utrumque decenter ex voluntate Dei. Mandata quippe accipientes, et per resurrectionem Domini nostri Jesu Christi plena certitudine imbuti, Deique verbo confirmati, cum

teat offerri. Unde etiam patet, quam infirmum sit fundamentum cl. Edvardi Bernard, hanc totam pericopen ceu falsam et ineptam eo nomine effurcillantis. FREY.

3. πρόστιμον] Polybius, i 17, Τὸ γὰρ πρόστιμον παρ' αὐτοῖς [Ῥωμαίοις] θάνατός ἐστι τῷ προεμένῳ τὸν τόπον. Hesychius, Πρόστιμον· ζημία, παραγραφή. Moeris Attic. Ἐπιτίμιον, Ἀττικῶς. Πρόστιμον, Ἑλληνικῶς.

ib. Ὁρᾶτε, κ. τ. λ.] Citantur haec a Clemente Alex. αὐτολεξεί, [p. 613] quibus, praetermissis iis quae habentur usque ad § 48, subnectit, Ἡ σεμνὴ οὖν, κ. τ. λ. WOTT.

4. κατηξιώθημεν] Cod. MS. ΚΑΤΑΞΙΩΘΗΜΕΝ.

ib. γνώσεως] Divinae Voluntatis notitiae ex Veteris Foederis typo hauriendae. LIPSIUS.

6. εὐηγγελίσθησαν] Forte pro εὐηγγελίσαντο; vel dele ἡμῖν, et dic εὐηγγελίσθησαν, i. e. *nuntium salutis acceperunt, Evangelium edocti sunt.* BOIS. Priorem rationem mallent Wottonus et Schoenemannus. Apud Cotelerium, Coustantium, et Hornemannum, exhibetur εὐαγγελίσθησαν, ex incuria, ut videtur, typographi. Summo jure Hilgenfeldius et Lipsius statuunt εὐηγγελίσθησαν sensu passivo accipiendum esse; ἡμῖν vero dativum commodi. *Apostoli Evangelium nobis praedicandum a Christo acceperunt.* Conf. § 43, ad init. πιστευθέντες ἔργον τοιοῦτο.

11. πληροφορηθέντες] Rom. iv 21, πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι.

12. πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ] Praepositionem ἐν a Wottono repositam exhibent Galland. Schoenem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Eamdem locutionem habes apud D. Paulum, II Ep. ad Tim. iii 14.

13. πληροφορίας] Cf. Col. ii 2, I Thess. i 5. Hac voce sermonem patrium ditavit Bullus, Discourse 3. 'The witness of 'the Spirit doth not ordinarily 'produce in the faithful that

Πνεύματος Ἁγίου, ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες, καθέστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ Πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγέγραπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων· οὕτως γάρ που λέγει ἡ γραφή, "Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν "δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει."

'highest degree of persuasion 'which amounts to a *plero-'phory*, or absolute and full 'assurance of his salvation, ex-'cluding all doubt thereof.' Vol. iii p. 43 ed. Burton.

3. *καθέστανον*] Ita ad Cod. MSti fidem Wotton. Galland. et Schoenem. Caeteri *καθίστανον*. *Καθιστάνω* et *καθιστάω* recentioris Graecismi formae. Cf. infra, § 44, *Τοὺς οὖν κατασταθέντας* . . . et notata ad Ignat. Ep. ad Trall. § 3, *τὸ κατάστημα*.

4. *δοκιμάσαντες*] Quippe quibus *διακρίσεις πνευμάτων* per Spiritum Sanctum datae fuerant. I Cor. xii 10. Cf. infra § 44, *ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες*. § 46, *ἀνδρὶ δεδοκιμασμένῳ*. Hanc vocem e Jure Attico desumtam illustrat Suicerus in Thesauro Ecclesiastico.

ib. *εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους*] Hic insurgunt adversus Ecclesiam novi Aëriani, clamantes agnosci dumtaxat a Clemente duos in Clero ordines, Episcoporum eorumdemque Presbyterorum, et Diaconorum. Ad quos breviter, uti notarum scriptorem decet, ita respondeo. Non sunt expressiora verba Epistolae nostrae testimoniis Novi Testamenti; de Episcopis et Diaconis solummodo, Philipp. i 1 et I Tim. iii; de Episcopis et Presbyteris, Act. xx 17, 28, Tit. i 5, 7, et I Pet. v 1, 2; de Presbyteris ac Presbyterio, Act. xiv 23, xv 2, 4, 6, 22, 23, 41, xvi 4, xxi 18, I Tim. iv 14, v 17, 19, Jac. v 14, II et III Joh. 1. Verum hos textus nequaquam officere Orthodoxiae, fuse solideque demonstratur a Catholicis doctoribus; quod neminem latet. Certe nomina Apostoli, Episcopi, Presbyteri, in Scripturis ponuntur *ὁμωνύμως*. Apostolus Christus: Apostoli, modo tantum duodecim, modo etiam Barnabas, Paulus, Andronicus, Junias, Epaphroditus, aliique plures, I Cor. xv 7. Jam vero Episcopus dicitur Christus, I. Pet. ii 25. Episcopatus tribuitur Apostolis, Act. i 20. Episcoporum nomen veris Episcopis, hoc est, Antistitibus primi ordinis, datur I Tim. iii 2 et Tit. i 7, juxta communem SS. Patrum doctrinam. Et Episcopi, Philipp. i 1, sunt secundi gradus, *δευτέρου θρόνου*, sacerdotes, Chrysostomo, Oecumenio, Theophylacto, Theodoreto, necnon Auc-

certa Spiritus Sancti fiducia egressi sunt, annunciantes regni Dei adventum. Per regiones igitur et urbes verbum praedicantes, primitias earum, Spiritu quum probassent, episcopos et diaconos eorum qui credituri erant, constituerunt. Neque hoc quidem novum institutum fuit, multis enim retro saeculis de episcopis et diaconis scriptum fuerat; sic enim alicubi dicit Scriptura, *Constituam episcopos eorum in justitia, et diaconos eorum in fide.* Esai. lx 17.

tori Commentariorum inter Hieronymi Opera cusorum: item Act. xx 28, Pseudo-Hieronymo illi ad I Tim. iii 8, Theodoreto in interpretatione versus primi Epistolae ad Philippenses, et Maximo ad initium Coelestis Hierarchiae, ac libri de Divinis Nominibus; praeterea I Tim. iii 2 et Tit. i 7, Theodoreto eidem. Denique *πρεσβύτερον* se appellat Apostolus Petrus, itidemque Apostolus Johannes; et I Tim. iv 14 Presbyterium de primo Sacerdotii gradu exponunt antiqui interpretes; in aliis vero locis Presbyteros seu Seniores, interdum volunt esse summos primosque Sacerdotes, interdum Sacerdotes inferiores ac secundos; observantque saepenumero, indiscriminatim solere appellari Episcopos et Presbyteros. Quinetiam ex mente Chrysostomi ad Philipp. i 1 initio Christianismi sub Diaconorum nomine Episcopos etiam ac Presbyteros designabant. COTEL. Forte etiam Episcopos tantum ac Diaconos hic recenset, propter Esaiae locum mox ab eo citatum, in quo Episcopi et Diaconi nominatim memorantur. COUST.

8. *Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους*] Interpretes LXX habent *καὶ δώσω τοὺς Ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς Ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ.* Textus Hebr. *et ponam censum tuum pacem, et exactores justitiam.* Vulgat. *et ponam visitationem tuam pacem, et praepositos tuos justitiam.* Vers. Syr. *censorem tuum constituam pacem, et praefectum tuum pacem.* De Hammondo et Morino asserit Cotelerius, quod alter Clementinam lectionem fuisse Codicis quo utebantur Apostoli, atque hodiernae esse praeferendam; [adv. Blondell. Dissert. iv 7, v 7.] alter decerptum esse quod hic citatur ex libro aliquo sive Sacro sive Apocrypho, qui non exstat hodie, existimavit. [Exercit. Bibl. I ix 4.] Ipse Cotelerius conjuncta fuisse duo Esaiae testimonia lx 17 et lxvi 21 *ἀπ' αὐτῶν λήψομαι Ἱερεῖς καὶ Λευΐτας.* Ego sane existimo Colomesium rem attigisse, apud quem hoc de loco ita legimus: ‘Vix itaque dubitem, quin B. ‘Clemens locum illum ut alios

Exemplum Moysis, qui contentionem de sacerdotali dignitate ortam sedavit.

ΜΓʹ. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ οἱ ἐν Χριστῷ πιστευθέντες παρὰ Θεοῦ ἔργον τοιοῦτο, κατέστησαν τοὺς προειρημένους; ὅπου καὶ ὁ μακάριος πιστὸς θεράπων ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ Μωϋσῆς τὰ διατεταγμένα αὐτῷ πάντα ἐσημειώσατο ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις, ᾧ καὶ ἐπηκολούθησαν οἱ λοιποὶ προφῆται, συνεπιμαρτυροῦντες τοῖς ὑπ' αὐτοῦ νενομοθετημένοις. Ἐκεῖνος γάρ, ζήλου ἐμπεσόντος περὶ τῆς ἱερωσύνης, καὶ στασιαζουσῶν τῶν φυλῶν ὁποία αὐτῶν εἴη τῷ ἐνδόξῳ

'aliquot paullo immutarit, ut ad 'propositum suum aptaret; nec 'Hebraeus Textus secus sentire 'nos cogit, ut pluribus contendit vir notissimae eruditionis 'Henricus Hammondus.' Minime igitur ferendus est Anonymus, [Bernardus,] qui, quum sit perfrictae frontis vir, ausus est hoc in loco temere effutire, 'Qui ausus est tot ineptias Clementis nomine vendere, etiam 'Sacris Literis hanc clausulam 'adjecit, ut assumentum hoc 'praecedentibus responderet.' Impares autem erunt hujus conatus ad infirmandam authoritatem Epistolae, qua non est alia, quae magis respondet characteri Apostolici Scriptoris, aut pluribus usa est testimoniis sanctorum et antiquiorum Patrum. Haec eadem a S. Irenaeo citata eodem in sensu, licet aliter ad veritatem LXX Intt. expressa legimus: Τοιούτους Πρεσβυτέρους ἀνατρέφει ἡ Ἐκκλησία, περὶ ὧν καὶ ὁ Προφήτης φησίν· Δώσω τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. IV xxvi. [5. p. 263 ed. Massuet.] Eodem modo haec explicat S. Hieronymus, '*Ponam*, inquit, *principes tuos* '*in pacem, et episcopos tuos in* '*justitiam*. . . . In quo Scripturae Sanctae admiranda majestas, quod principes futuros 'Ecclesiae Episcopos nominavit; quorum omnis visitatio 'in pace est, et vocabulum dignitatis in justitia;' &c. [Opp. tom. iv, p. 728 ed. Vallars.] WOTT. Quidquid illustr. Fellus aliique viri docti hic laborent, fatendum humani quid passum, atque imbecilli prorsus argumento usum Clementem in allegatione ista. Hebraea verba non sine violentia eo trahi queunt; ut enim פקדה satis commode Ἐπισκοπήν, et per figuram *Episcopos* notare possit, quis concedet נוגשים recte per *Diaconos* verti, indeque firmo ratiocinio concludet, multis retro saeculis, quod hic affirmat Clemens, ordinem Episcoporum et Diaconorum jam a Deo constitutum et perscriptum fuisse? ne alias ab Hebraeo aberrationes in hoc loco reddendo attingam. Vel ergo auctoritas cujusdam Interpretis viro optimo imposuit, vel vitioso innixus est Codice Graeco, vel memoria

XLIII. Et quid mirum, si quibus in Christo a Deo hoc munus commissum fuit, praedictos constituerint? quandoquidem et beatus Moyses, *fidelis servus in universa domo*, omnia quae ipsi mandata erant, in sacris libris notaverit; quem caeteri prophetae uno consensu sequuti sunt, iis, quae ab ipso sancita sunt, testimonium praebentes. Ille enim, quum aemulatio pro sacerdotio incidisset, et tribus inter se dissentirent, quaenam illarum glorioso illo

Num. xii 7. Heb. iii 5.

fefellit. Quotquot fuerunt Interpretes vetusti, Graecus, Syrus, Chaldaeus, Arabs, Latinus, ignorant penitus hos diaconos. FREY. Esaiae verba sic intelligenda sunt ut primario ad judices Judaeorum et ipsorum ministros pertineant, quales in omnibus civitatibus jussu Domini constitutos videmus, Deut. xvi 18. Aequissimum est et S. S. genio valde consentaneum ut quod primario in Judaeorum foro locum habuerit, secundario ad Christi Ecclesiam accommodetur. Illud ab Apostolis ipsis et Evangeliorum scriptoribus non raro factum videmus; nec igitur neganda Clementi libertas ista, qui voculas illas duas, civitate jam (ante scriptam hanc Epistolam) donatas et a Paulo simul positas, Phil. i 1, apud Graecum Esaiae Interpretem, cujus authoritas apud Hellenistas, ipsosque, ad quos scribebat, Corinthios, multum valebat, repererat. HAMMOND. adv. Blondell. Dissert. v 7. Scriptores Ecclesiastici antiquiores loca S. S. in modum ab usu nostro abhorrentem adducere et ad institutum suum accommodare solebant. Conf. supra § 23 extr. et Euseb. H. E. i 4. Ἔνθεν αὐτοὺς δὴ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους εὕροις ἂν καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατηξιωμένους προσωνυμίας, κατὰ τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν φωνήν· "Μὴ ἅψησθε τῶν "χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφή"ταις μου μὴ πονηρεύησθε."

1. πιστευθέντες] Ita Wotton. Russel. Galland. Schoenem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius, ad fidem MSti. At reliqui cum Junio πιστεύοντες, germana lectione ad marginem rejecta. Cf. B. Paulum ad Tit. i 3, ἐν κηρύγματι ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ.

4. τὰ διατεταγμένα] Ante has voces Cotelerius, Colomesius, et Coustantius inserendum ducunt ὅς.

7. Ἐκεῖνος γάρ, κ. τ. λ.] Referendo virgarum historiam, ad contenta capitis xvii libri Numerorum adjicit nonnullas circumstantias admodum verisimiles, ac ut videtur desumptas ex Hebraeorum traditionibus. Quum vero duodecim virgas ponit, eadem in sententia versatur ac Philo Judaeus, lib. iii de Vita Mosis, circa medium, [Opp. ii p. 162 ed. Mangey.] Augustinus, Sermone 3 de Tempore. [Serm. 245 Append. tom. v ed. Bened.] COTEL.

ὀνόματι κεκοσμημένῃ, ἐκέλευσεν τοὺς δώδεκα φυλάρχους προσενεγκεῖν αὐτῷ ῥάβδους ἐπιγεγραμμένας ἑκάστης φυλῆς κατ' ὄνομα· καὶ λαβὼν αὐτὰς ἔδησεν, καὶ ἐσφράγισεν τοῖς δακτυλίοις τῶν φυλάρχων, καὶ ἀπέθετο αὐτὰς εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἐπὶ τὴν τράπεζαν τοῦ Θεοῦ· καὶ κλείσας τὴν σκηνήν, ἐσφράγισεν τὰς κλεῖδας, ὡσαύτως καὶ τὰς ῥάβδους· καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἧς ἂν φυλῆς ἡ ῥάβδος βλαστήσῃ, ταύτην ἐκλέλεκται ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἱερατεύειν καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ. Πρωΐας δὲ γενομένης, συνεκάλεσεν πάντα τὸν Ἰσραήλ, τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας τῶν ἀνδρῶ[ν, καὶ ἐπε]δείξατο τοῖς φυλάρχοις [τὰς σφρα]γῖδας, καὶ ἤνοιξεν τὴ[ν σκηνὴν] τοῦ μαρτυρίου, καὶ προσ[ήνεγκεν] ῥάβδους· καὶ εὑρέθη ἡ ῥ[άβδος] Ἀαρὼν οὐ μόνον βεβλα[στηκυῖα], ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἔχουσα. Τί δοκεῖτε, ἀγαπητοί; Οὐ πρ[οέγνω] Μωϋσῆς τοῦτο μέλλειν [ἔσεσθαι]; Μάλιστα ᾔδει· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀκ[αταστα]σία γένηται ἐν τῷ Ἰσραήλ, οὕτω[ς ἐποί]ησεν, εἰς τὸ δοξασθῆναι τ[ὸ ὄνο]μα τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου [Θεοῦ], ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Apostolo-

ΜΔʹ. Καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ

1. *κεκοσμημένῃ,*] Cod. MStus exhibet ΚΕΚΟΣΜΗΜΕΝΩ.

2. *ἐπιγεγραμμένας*] Davisius mallet *ἐπιγεγραμμένης*.

3. *φυλῆς κατ' ὄνομα·*] *φυλῆς τὸ ὄνομα* conjicit Boisius. Apud Josephum, Antiq. Jud. iv 4, legimus *τὰ τῶν φυλῶν ὀνόματα βακτηρίαις ἐπιγεγραμμένα.* Conf. Ignat. Ep. ad Smyrn. § 13.

4. *ἐσφράγισεν τοῖς δακτυλίοις*] De hoc silent prorsus sacrae literae. Censendum igitur est petitum fuisse ex indubitata aliqua traditione, sicut illud quod dicitur de Prophetia Enoch, in Ep. S. Judae ver. 17, et quod a S. Paulo dicitur de Janne et Jambre Magis Aegyptiis. Nisi forte Spiritus Sanctus ea aliter ignota S. Apostolis dictarit, quod sane B. Chrysostomo haud absimile videtur, qui de his verbis, *ὃν τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωϋσεῖ, κ. τ. λ.* [II Tim. iii 8] haec habet;

nomine ornanda esset, jussit duodecim tribuum principes adferre sibi virgas, quibus uniuscujusque tribus nomen esset inscriptum; quas quum accepisset in fasciculum ligavit, et annulis principum tribuum signavit, et in tabernaculo testimonii super mensam Dei deposuit eas, clausoque tabernaculo, claves similiter et virgas signavit, et dixit eis, Viri fratres, cujus tribus virga germinaverit, hanc elegit Deus, quae ipsi sacra faciat et ministret. Mane autem facto congregavit universum populum Israel, sexcenta millia virorum, et tribuum principibus sigilla ostendit, tabernaculum testimonii aperuit, et virgas protulit; et inventa est virga Aaronis, non tantum germinasse, sed et fructum ferens. Quid vobis videtur, dilecti? An non hoc futurum praesciverat Moyses? Maxime noverat; verum ne seditio et confusio in populo Israel oriretur, ita se gessit, ut nomen veri et solius Dei glorificaretur, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen. Num. xvii.

XLIV. Apostoli quoque nostri per Jesum Chri-

Τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ Μάγοι οἱ ἐπὶ Μωσέως; Πῶς δὲ αὐτῶν τὰ ὀνόματα οὐδαμοῦ ἐμφέρεται ἀλλαχοῦ; ἢ ἀγράφως παραδέδοται, ἢ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος εἰκὸς ἦν εἰδέναι τὸν Παῦλον. [Homil. viii in II Tim. Opp. tom. xi p. 708 ed. Ben.] WOTT. Josephus [Antiq. Jud. iv 4] ait virgas facile cognitas *τῶν τότε ἀνδρῶν κατασημηναμένων αὐτὰς οἵπερ ἐκόμιζον.* FELL.

19. *ἐποί]ησεν*] Ita cum Junio libri omnes in contextu. Cotel. Colom. et Coustant. ad marginem exhibent *ἐνόησεν*, *fieri excogitavit.* Lacunae sane magnitudo lectioni vulgatae favet. Pitra, vero, uti in editione quarta notavit Hefelius, in Spicilegio Solesmensi, i, p. 293, legendum conjecit *ἐνόησεν*, quia in fragmento veteris versionis Latinae, a S. Paulo Nolano, ut putat, exaratae, legitur *sciebat.*

ib. *εἰς τὸ δοξασθῆναι*] In Fragmento apud Pitram legitur, *ut honorabilis Aaron inveniretur.* HEFELIUS.

ib. *τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου Θεοῦ*],] *τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν.* S. Johan. xvii 3.

22. *Ἀπόστολοι ἡμῶν*] Hoc nullus unquam dixit Clemens. BERNARD. Davisius vel *εὖ μὲν ἔγνωσαν* rescribendum, vel *ἡμῶν* prorsus delendum putat.

rum regula de creandis Episcopis.

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν

Quibus bene respondet Gallandius: 'Lege Phil. ii 25..... 'Ἐπαφρόδιτον . . . ὑμῶν ἀπόστολον. Pressius adhuc II Pet. 'iii 2. . . . . τῆς τῶν ἀποστόλων 'ἡμῶν ἐντολῆς. Cur ergo οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν non scripserit S. 'Pater? His addas velim II 'Cor. viii 23. . . . ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν . . . quo sensu forte 'dixerit S. Clemens οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν, ad utramque Ecclesiam, Romanam sc. et Corinthiacam, respiciens. Denique 'ad rem quod attinet, ita statuit ipsemet Apostolus, I Cor. 'iii 22, πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστὶν, 'εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλὼς κ. τ. λ.' In Fragmento apud Pitram, *Apostoli vel successores ejus*, unde suspicatur V. D. Collectorem Ὁ Ἀποστολός τε καὶ ἡμεῖς legisse, intendentem S. Petrum ac primos ipsius διαδόχους, nempe Linum, Cletum, Clementem.

ib. διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν] Ita recte Edd. ad unum cum Junio. Pro ΚΥ, quam vocem excidisse putabat Russelius, librarius noster exaravit ΧΥ.

1. ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς.] Apostoli nostri per Jesum Christum cognoverant (Christo ipso, ut videtur, praedicente) contentionem de Episcopatus nomine orituram esse, scil. aut de *dignitate Episcopali*, ut ὄνομα significat ἀξίωμα, aut de *re ipsa*, adeoque de nomine rem ipsam denotante. HAMMOND. c. Blondellum, Diss. v cap. 7 § 8. Chevall. cum Wakio, *that contentions should arise on account of the ministry*. Herzogius, *über den Namen des Episkopats*. Grassius et Ruchatus, *l'honneur de l'Episcopat*.

3. πρόγνωσιν εἰληφότες] Junii et Colomesii interpretatio eadem est ac Wottoniana. Cotelerius et Coustantius vertunt, *perfectam praecognitionem adepti*. Mire Hornemannus, *omnibus perquisitis, et quae cognoverunt sedulo perpensis*. Tu confer I Tim. i 18, iv 14, et Chrysostomum a Grotio in Comment. indicatum . . . . τότε δέ, ἐπεὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον ἐγένετο, καὶ ἀπὸ προφητείας ἐγίνοντο οἱ Ἱερεῖς. Τί ἐστιν ἀπὸ προφητείας; ἀπὸ Πνεύματος Ἁγίου. Homil. v § 1 in I Ep. ad Tim. Opp. xi p. 574 ed. Bened.

ib. τοὺς προειρημένους] Hoc est, Episcopos et Diaconos. [p. 154 l. 7.] Apostoli constituerunt inspectores et ministros iis qui credituri erant, aeque in Ecclesiis Romana et Corinthia ac in aliis. Qua in re obiter observandum, Petri partes atque auctoritatem non plus valuisse quam aliorum; Clemens enim quosvis commemorat ἀποστόλους, atque ἀποστόλους ἡμῶν vocat. GUIL. BURTON.

4. μεταξὺ] Hic et infra, i. q. μετέπειτα, ut Act. Apost. xiii 42; et Barnab. Ep. § 13, εἶδε δὲ Ἰακὼβ τύπον, τῷ Πνεύματι, τοῦ λαοῦ τοῦ μεταξύ. Hujus significationis paullo insolentioris

stum Dominum nostrum cognoverunt contentionem de nomine Episcopatus oborituram; atque ob hanc causam, perfecta praescientia praediti, constituerunt praedictos, ac deinceps futurae successionis

exempla idonea dabit Krebsius, Observ. Flavian. pp. 220, 221. Cod. MStus hic et infra exhibet ΜΕΤΟΞΥ.

4. ἐπινομὴν] Hujus vocis perpauca exempla praebent Lexica; Plutarch. Vit. Alex. § 35, ubi de ignis, Aelian. Hist. Anim. xii 31, ubi de veneni depastione ponitur: de fasciarum circumvolutione usurpat Galenus. Ad hunc Nostri locum plurimas interpretationes a viris doctis prolatas habemus. Junium si audias, *descriptas ministeriorum et officiorum vices* in animo habuit S. Pater. Salmasius vertit *praeceptum*. Usserius, *ordinem praescriptum*. Colomesius et Hefelius, *ordinationem*. Hammondus, in cujus sententiam eunt Fellus et Wottonus, in Dissert. 5 § 7 contra Blondellum, intelligit *seriem aut modum successionis, catalogum, distributionem, aut ordinationem*. Alio in loco, nempe in libro cui titulus, *The Power of the Keys*, chap. iii § 4 p. 20, idem vir doctissimus, de hoc loco Clementis agens, ita interpretatur, *they set down a list or continuation of successors*. Ab illa interpretatione Hammondi haud multum dissidet Coteleriana, *futurae successionis regulam*; ad hanc accedit Clericus, *subrogationem*, i. e. *nomina subrogandorum, successionem in mortui locum*, ad quam interpretationem confirmandam Hesychium adducit, qui ἐπινόμους exponit κληρονόμους, *haeredes*. Schoenemannus vertit, *futurae successionis hanc tradiderunt regulam*. Ruchatus, *et pour la suite ils ont donné ce Réglement*, &c. Herzogius, *bestellten sie die Vorgenannten; und übergaben ihnen dann das Recht*, &c. In Fragm. Vet. Versionis Latinae apud Pitram, *hanc formam tenentes*. Wakius et Chevall. *and then gave direction*, &c.. Interpres Anon. Aberdoniensis, *and then gave an additional direction*, &c. Rothius, *Anfänge der Christl. Kirche*, p. 374, Hesychio, Ἐπίνομος· κληρονόμος, fultus, reddit, *testamentarische Verfügung*, quasi Apostoli vi testamenti ordinassent, ipsis defunctis, ipsorum munus presbyteros et diaconos eligendi ad alios probatos viros transire debere. *Praeceptum*, vel *Decretum quod additur ad priores Leges*, Lipsius, p. 21. Cui nulla ex his satisfacit, conjecturas quae adferuntur videat. Conjicit Junius legendum esse ἀπονομήν. Boisius, ἐπιλογήν, vel ἐπιλογὴν ἑτέροις, sc. interea dum vivebant aliis jus eligendi concesserunt; Turnerius, apud Usserium de Epistolis S. Ignatii, § 18, ἐπιμονήν. Noltius, ἔτι νόμον, legendum esse censet. Ritschl, *Alt Katholische Kirche*, p. 371, ἐπιστολήν. Bunsenius, in libro *Ignatius und seine Zeit*, Turnerii conjecturam sequitur.

ib. δεδώκασιν] Cod. MStus ex-

κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων, ἢ μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουρ-

Legitime electos ac recte viventes de munere

hibet ΕΔΩΚΑΣΙΝ. Legendum forte ἔδωκαν.

1. κοιμηθῶσιν,] Beate defunctos Spiritus Dei passim vocat κεκοιμημένους. S. Matt. xxvii 52, Act. vii 60, I Cor. xv 6, I Thess. iv. 13, 15. Cf. Ignat. ad Rom. § 4. Sic Hermas, Pastor. I iii 5, 'Electis Dei qui 'dormierunt.' Vix dubitant Hilgenfeldius et Lipsius quin κοιμηθῶσιν ad τοὺς προειρημένους pertineat, non ad Apostolos.

ib. δεδοκιμασμένοι ἄνδρες] *probati*, scilicet, uti videtur, a Spiritu Sancto. Vide supra § 42 δοκιμάσαντες τῷ Πνεύματι.

2. κατασταθέντας κ. τ. λ.] Locus, si quis alius, apprime utilis ad intelligendum quae fuerint partes Cleri et Plebis, in Episcoporum ordinatione. Κατάστασις ad Apostolos et Episcopos, συνευδόκησις ad Plebem spectabat. Rem optime illustrat B. Cyprianus, Epist. lxviii, [lxvii, p. 172 ed. Fell.]—'Diligenter de Traditione Divina 'et Apostolica Observatione 'servandum est et tenendum, 'quod apud nos quoque et fere 'per universas provincias tene'tur, ut ad ordinationes rite 'celebrandas, ad eam plebem 'cui praepositus ordinatur, Epi'scopi ejusdem provinciae pro'ximi quique conveniant, et E'piscopus deligatur plebe prae'sente, quae singulorum vitam 'plenissime novit, et uniuscu'jusque actum de ejus conver'satione perspexit.' Ita in substituendo successore in locum Judae traditoris, quum Apostoli duos constituissent, fideles ex eorum mandato inquirunt, et Ἐπισκοπῇ quadam Episcopum designant, ἐπισκέπτοντες ἄνδρας μεμαρτυρημένους. Cujus rei, quum obiter mentionem fecisset, hanc causam assignat D. Cyprianus modo laudatus: 'Hoc tam di'ligenter et caute convocata 'tota plebe gerebatur, ne quis 'ad altaris ministerium, vel ad 'sacerdotalem locum indignus 'obreperet.' Ita et Timotheus a B. Paulo ordinabatur, siquidem ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν. Act. xvi. Verba Origenis, hac ipsa in re, Hom. vi in Levit. [Opp. ii p. 216 ed. Bened.] legisse minime pigebit, qui ait, 're'quiri in ordinando sacerdote 'praesentiam populi, ut sciant 'omnes et certi sint, quia qui 'praestantior est ex omni po'pulo, qui doctior, qui sanctior, 'qui in omni virtute eminen'tior, ille eligitur ad sacerdo'tium; et hoc adstante populo, 'ne qua postmodum retractatio 'cuipiam, ne quis scrupulus re'sideret.' Iste autem plebis est assensus, quam Theodoretus in causa Petri, successoris Athanasii, iv 20, describit, quod in illo ὁ λαὸς ἅπας ταῖς εὐφημίαις ἐδήλουν τὴν ἡδονήν. In Ecclesia nostra etiamnum requiritur; et ante collatos Presbyteratus ordines in solenni Officio, allocutio ad plebem habetur. Nec

seriem tradiderunt, ut quum illi decessissent, ministerium eorum alii viri probati exciperent. Constitutos itaque ab illis, vel deinceps ab aliis viris eximiis, cum consensu universae Ecclesiae, qui

aliud fere agitur, in constituendis apud nos Episcopis; licet enim nominatio (quae quidem plurimum valere solet) penes sit Principem; electio tamen, ad Presbyterium sive episcopalis sedis capitulum (veteris Alexandrini moris ad instar, de quo Hieronymus, [Epist. 146, i 1076 ed. Vallars.] Eutychius, [Eccles. Alexand. Origg. p. xxx] et alii) etiamnum pertinet: ea tamen peracta (quod etiam Alexandriae factum intelligere est, vel ex loco Theodoreti modo laudati) plebis assensus demum expectatur; in quem finem, electio, a Presbyterio seorsim habita, ab iisdem plebi universae, in navi Ecclesiae Cathedralis, solenniter solet renunciari, qui plerumque eamdem gratam atque ratam habent. FELL.

3. ἐλλογίμων ἀνδρῶν] A Tito, Timotheo, et aliis coadjutoribus Apostolorum, quibus munus, Episcopos, Presbyteros, et Diaconos instituendi, commissum erat. HEFELIUS.

4. συνευδοκησάσης] *Applaudente aut congratulante tota Ecclesia.* Nihil hic de acceptatione totius Ecclesiae, sine qua Episcopos et Diaconos ab Apostolis et Apostolicis viris constitutos non esse, ex hoc loco concludit Blondellus; quasi qui ex Dei jussu et approbatione constituebantur, populi etiam acceptatione indigere putandi essent. HAMMOND. Apostolos sibi successores διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως sive χειροτονίας constituisse, suamque in eos Ecclesiam instituendi ac regendi derivasse ἐξουσίαν, qua et aliis munus Episcopale non interrupta ac continua per omnia saecula successione tradituri essent, testantur ubique sancti Patres; eosque, qui ita constituti fuerunt, non ab hominibus sed a Deo ipso potestatem spiritualem, qua Ecclesiam Christi administrarent et regerent et successores sibi constituerent per omnia futura saecula, accepisse nos docent. Aliam Laïcis unquam fuisse potestatem praeter τὸ συνευδοκεῖν non agnoverunt, quae συνευδόκησις dicitur a S. Cypriano *suffragium plebis:* Ep. lv. [ed. Fell. p. 243.] 'Et 'factus est Episcopus a plu'rimis collegis nostris qui tunc 'in urbe Roma aderant; .... 'factus est Episcopus de Dei et 'Christi ejus judicio, de Cleri'corum paene omnium testi'monio, de Plebis, quae tunc 'affuit, suffragio, et de Sacer'dotum antiquorum ac bono'rum virorum collegio;' &c. Per 'plurimis collegis nostris' ii sunt intelligendi, qui consecrarunt Cornelium: ex eo, quod dicit 'factum esse de Dei et 'Christi ejus judicio,' vult innuere, potestatem ecclesiasticam legitime secundum leges Ecclesiae et praescriptionem Evangelii in successione continua derivatam et constitutam

suo dejicere nefas.

γήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβαλέσθαι τῆς λειτουργίας. Ἁμαρτία γὰρ οὐ μικρὰ ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενεγκόντας τὰ δῶρα, τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν. Μακάριοι οἱ προοδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν ἀνάλυσιν· οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται μή τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου. Ὁρῶ-

Divinitus esse a Deo, Christoque ipso non secus ac *ἐξουσίαν* Apostolicam datam; 'de Clericorum paene omnium testimonio, et de Sacerdotum antiquorum ac bonorum virorum collegio' denotat consessum Romanorum sacerdotum, quorum fuit Episcopum eligere, fideique ejus orthodoxae et inculpatis moribus praebere testimonium; 'populi suffragium' idem est, quod Clementis *συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας*. In alia Epistola legimus: [Ep. lxviii. p. 292.] 'qui Episcopo Cornelio in Catholica Ecclesia de Dei judicio, de Cleri ac Plebis suffragio ordinato, profanum altare erigere, et adulteram cathedram collocare, et sacrilega contra verum Sacerdotem sacrificia offerre tentaverit.' Adeo prope ad B. Clementem accedit Cyprianus. WOTT.

ib. *λειτουργήσαντας ἀμέμπτως*] Irenaeus, Fragm. ii extr. *πνευματικῶς λειτουργοῦντες*. ed. Pfaff. p. 27.

2. *ἀβαναύσως*] Vox Graeca *βάναυσος* de iis artibus dicitur, quae camini et ignis subsidio opera conficiunt; atque inde ad quaslibet mechanicas artes translata est. Unde Hieronymus, I contra Pelagianos, [§ 21, ii p. 702 ed. Vallars.] artes omnes memorans, nominatimque Grammaticam, Rhetoricam, Philosophiam aliasque liberales recensens, praemittit; 'Ut taceam de his quas Graeci *βαναύσους* vocant, nos ad opera manuum pertinere possumus dicere.' Veteribus autem hujusmodi artifices ab honoribus secludere solenne erat. At ministerium hic commendatur, quod non sit hujusmodi illiberale. COUST. Confer locum illum insignem Clementis Alex. Cohort. ad Gentes, § 10, p. 78 ed. Potter. *Φειδίας ὑμῶν καὶ ὁ Πολύκλειτος ἡκόντων, Πραξιτέλης τε αὖ καὶ Ἀπελλῆς, καὶ ὅσοι τὰς βαναύσους μετέρχονται τέχνας, γήϊνοι γῆς ὄντες ἐργάται.*

ib. *μεμαρτυρημένους*] Cod. MS. ΜΕΜΑΡΤΥΡΗΜΕΝΟΙΣ.

6. *τὰ δῶρα*] Nimis audacter pronuntiat Bernardus neminem veterum ita sine adjecto simpliciter locutum esse. Ignatius in

inculpate gregi Christi ministraverunt, cum humilitate, quiete nec illiberaliter, et longo tempore ab omnibus testimonium praeclarum reportarunt, hos censemus officio injuste dejici. Non enim leve nobis erit peccatum, si eos, qui sancte et sine reprehensione offerunt munera, Episcopatu dejecerimus. Beati sunt presbyteri, qui viam prius emensi, fructuosam et perfectam consequuti sunt dissolutionem! non enim verentur, ne quis de constituto

Ep. ad Smyrn. § 7 Eucharistiam vocat τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, et in Const. Apost. viii 12 legimus, οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον. Plura exempla hujus significationis e scriptoribus non tantum vetustatis habentibus congessit Cotelerius, qui notat etiam Eucharistiam ab Aethiopibus *Corban* appellari, i. e. δῶρον. Marc. vii 11. Conf. Suicer. Thes. Eccl. voc. δωρεά, et δῶρον. Virgulam post τὰ δῶρα interposuit Colomesius ut auferret gravem Junii errorem, a Fello notatum, quo vocem ἐπισκοπῆς cum δῶρα construxerat, locumque sic reddiderat, *qui sancte et sine reprehensione Episcopatus munera offerunt.* Herzogius vertit, *wenn wir sie, die unsträflich und heilig die Gaben darbringen, der bischöflichen Würde entsetzen.* Aliter interpretati sunt Guil. Burton, *who have unblamably and holily undergone the duties of their episcopacy :* Wakius et Chevall. . . *should we cast those off from their ministry, who holily and without blame fulfil the duties of it.* Ruchatus, *qui ont offert les dons de l'Eglise, c. d. les prières et l'Eucharistie.* Grassius, *qui offrent dignement et saintement les saints mystères.*

8. τελείαν τὴν ἀνάλυσιν] Conf. B. Paulum, II Ep. ad Tim. iv 6, ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε . . . ad Phil. i 23 τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Hammondus intelligit Martyrium, illam Christi athletarum τελείωσιν.

10. ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου.] Ex hoc loco satis constat, eos, qui ex hac vita pie excesserunt, habere locum, vel sedem, sibi proprium. Hinc a Clemente dicitur de S. Paulo supra, § 5, εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, i. e. ad sedes Beatorum. Hinc a S. Barnaba [§ 19] ὁδεύειν εἰς τὸν ὡρισμένον τόπον· a S. Ignatio, [ad Magnes. § 5] ἕκαστος εἰς τὸν ἴδιον τόπον μέλλει χωρεῖν. Necnon unicuique suum esse gradum secundum fidem, opera, vel labores in hac vita perpessos; quod etiam post resurrectionem fore, non obscure subindicat S. Paulus, I Cor. xv. [41.] Docet etiam nos Beatus Servator noster, [S. Joan. xiv 2] Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν. Quaenam autem est habitaculorum coelestium distinctio, nisi pro felicitatis gradu

μεν γὰρ ὅτι ἐνίους ὑμεῖς μεταγάγετε καλῶς πολιτευομέν[ους], ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης λειτουργίας.

Justos non a justis, sed ab iniquis vexari Scriptura docet.

ΜΕ'. Φιλόνεικ[οί] ἐστε, ἀδελφοί, καὶ ζηλωταὶ περὶ [μὴ] ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. Ἐν[κύπτετε] εἰς τὰς γραφάς, τὰς ἀληθεῖς [ῥήσεις] Πνεύματος τοῦ Ἁγίου. Ἐπίστασθε [ὅτι οὐδ]ὲν ἄδικον οὐδὲ παραπε[ποιημ]ένον γέγραπται ἐν αὐταῖς· [οὐ γὰρ ε]ὑρήσετε δικαίους ἀποβε[βλημ]ένους ἀπὸ ὁσίων ἀνδρῶν. [Ἐδιώ]χθησαν δίκαιοι, ἀλλ' ὑπὸ ἀνό[μων]· ἐφυλακίσθησαν, ἀλλ' ὑπὸ [ἀνο]σίων· ἐλιθάσθησαν ὑπὸ

diverso; adeo ut unicuique sit sua sedes vel μονή, sua gloria? Unde de S. Petro dicit, [supra, p. 24 l. 9] quod ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον τῆς δόξης. S. Polycarpus de S. Paulo ac reliquis Apostolis [Ep. ad Philipp. § 9] εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον. S. Irenaeus, V xxxvi, [2, p. 337 ed. Massuet.] εἶναι δὲ τὴν διαστολὴν ταύτην τῆς οἰκήσεως τῶν τὰ ἑκατὸν καρποφορούντων, καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα, καὶ τῶν τὰ τριάκοντα·——καὶ διὸ εἰρηκέναι τὸν Κύριον· Ἐν τοῖς τοῦ Πατρός μου μονὰς εἶναι πολλάς. S. Chrysostomus de B. Paulo [Homil. viii c. Anomoeos, Opp. i 517 ed. Ben.] Εἰ δὲ περισσότερον πάντων ἔκαμε, περισσότερον καὶ στεφανοῦται· ἕκαστος γὰρ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον, κ.τ.λ. S. Cyprianus de Habitu Virginum, [ad finem, p. 102 ed. Fell.] 'Sed quum habitationes multas 'apud Patrem suum esse dicat, 'melioris habitaculi hospitia 'demonstrat.' Sin quaeratur quis sit ille locus, in quo asservantur Sanctorum animae, apud veteres Patres unanimi omnium consensu constare videtur, non immediate ad altissimos coelos intromissas esse, sed asservari in Paradiso eximia, at coelesti inferiore, felicitate affluente ad ultimum usque resurrectionis et judicii diem. Consulatur Justini M. Dialogus cum Tryphone. [§ 5 p. 107, et § 80 p. 178 ed. Bened.] WOTT.

1. μεταγάγετε] Ita Cod. MS. non μετηγάγετε, quam lectionem exhibent libri impressi.

ib. καλῶς πολιτευομέν[ους],] Wottonus infeliciter vertit *honeste administrantes*, neque melius Junius, Cotel. Colom. Hornemannus. Rectius Wakius, *who lived reputably;* Chevall. *who conducted themselves well.* Cf. infra § 54.

2. τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης λειτουργίας] Quum sedulam curam iis praestare soliti simus, quae in honore ac pretio habemus, λειτουργίαν τιμᾶν dicuntur, qui munera sua diligenter obeunt. Cyrillus in Ju-

ipsis loco eos transferat. Videmus enim quod vos nonnullos honeste viventes, ab officio quod inculpate et cum honore exsequebantur dimovetis.

XLV. Contentiosi estis, fratres, et in rebus quae ad salutem non pertinent accensi zelo. Scripturas diligenter inspicite, quae Spiritus Sancti vera sunt oracula. In illis nihil injustum neque perversum contineri, discite; non enim a viris sanctis invenietis justos dejectos. Persecutionem passi sunt justi, sed ab impiis; in carcerem conjecti, sed a profanis; lapidibus obruti sunt, sed ab iniquis;

lianum, lib. viii, p. 243 D, *ὅτι ζῴου παντὸς ἀπεσχήμεθα, καὶ τὸν τοῦ Πυθαγόρου τετιμήκαμεν λῆρον.* Clementina Homil. iii, cap. 59, *Μηδέποτε τὸ τῆς Μοναρχίας τιμήσαντες ἀγαθόν.* Eos intelligit, qui sententiam de unitate Dei fixam ratamque non servant. Similiter apud Platonem *φοβεῖσθαι δόξαν* idem valet ac *ἕπεσθαι δόξῃ.* Vide Theodoretum, Therap. ii, p. 27. DAVIS.

5. *ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν.*] Eamdem locutionem legas ap. S. Barnabae Epist. § 17, *τῶν ἀνηκόντων ὑμῖν εἰς σωτηρίαν, eorum quae ad vestram salutem spectant.* Cf. S. Ignat. ad Smyrn. § 8.

ib. Ἐν[*κύπτετε*]] Ita cum Cod. MSto Wotton. Galland. Reithmayr. Dresselius. Caeteri cum Junio Ἐ[*γκύπτετ*]*ε*. Litera extrema hujus vocis quam legebat Wottonus jamdiu periit. Conf. § 40, *ἐγκεκυφότες εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως.* S. Jacob. i 25, *ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας.* Conf. I Pet. i 12.

7. Ἐπίστασθε] Ita dedi cum Russel. Hefel. Reithmayr. et Dresselio; atque ita caeteri Edd. ad oram libri, quamquam in contextu retinent lectionem MSti plane vitiosam *ἐπίτασθαι.* Coustantius aliter ac reliqui hunc locum ita distinguit, Ἐγ*κύπτετε εἰς τὰς γραφάς, τὰς ἀληθεῖς ῥήσεις Πνεύματος τοῦ Ἁγίου ἐπίτασθε·* [sic] *οὐδὲν κ. τ. λ.*

10. *ἐφυλακίσθησαν*] Ita Cod. MStus, uti Millius recte vidit. Fell. Cotel. Colom. Ittig. Coustant. Schoenem. Horneman. et Reithmayrus, Junium secuti, legunt *ἐφυλάχθησαν.* Sic etiam Freyius, qui tamen ad calcem paginae profert *ἐνεφυλακίσθησαν,* quod post Wottonum exhibent Russel. Galland. Hefel. et Dresselius.

11. *ὑπὸ πα*[*ραν*]*όμων . . . . ὑπὸ τῶν μιαρῶν*] Junius caeterique censent vocem *ἀλλ'* interponendam esse, propter praecedentia *ἀλλ' ὑπὸ ἀνόμων* et *ἀλλ' ὑπὸ ἀνοσίων.* Sed nihil muto, quum utraque constructio sana sit, neque a Patrum usu aut a Novo Testamento alienae sint hujusmodi variationes. WOTT.

πα[ραν]όμων· ἀπεκτάνθησαν [ὑπ]ὸ τῶν μιαρῶν καὶ ἄδικον ζῆλον [ἀ]νειληφότων. Ταῦτα *πάσχοντες [ε]ὐκλεῶς ἤνεγκαν. [Τί γ]ὰρ εἴπωμεν, ἀδελφοί; Δανιὴλ ὑπὸ τῶν φοβουμένων τὸν* Θεὸν *[ἐ]βλήθη εἰς λάκκον λεόντων; [ἢ]* Ἀ*νανίας καὶ* Ἀ*ζαρίας καὶ* Μ*ισαὴλ ὑπὸ τῶν θρησκευόντων τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔνδοξον θρησκείαν τοῦ* Ὑ*ψίστου κατείρχθησαν εἰς κάμινον πυρός;* Μ*ηθαμῶς τοῦτο γένοιτο.* Τ*ίνες οὖν οἱ ταῦτα δράσαντες;* Ο*ἱ στυγητοὶ καὶ πάσης κακίας πλήρεις εἰς τοσοῦτο ἐξήρισαν θυμοῦ, ὥστε τοὺς ἐν ὁσίᾳ καὶ ἀμώμῳ προθέσει δουλεύοντας τῷ* Θ*εῷ εἰς αἰκίαν περιβαλεῖν, μὴ εἰδότες ὅτι ὁ* Ὕ*ψιστος ὑπέρμαχος καὶ ὑπερασπιστής ἐστιν τῶν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει λατρευόντων τῷ [πα]ναρέτῳ ὀνόματι αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξ[α εἰς] τοὺς αἰῶνας τῶν αἰ[ώνων.* Ἀ*]μήν.*

2. [ἀ]*νειληφότων.*] Ita Galland. Schoenem. Hefel. et Dresselius, cum Wottono, qui, Millium secutus, *ἀνειληφότων* reposuit pro Junii lectione *παρειληφότων.* Optime; exemplar enim MStum majorem partem literae N etiamnum retinet; et supra § 3 extr. legimus *ζῆλον ἄδικον . . . ἀνειληφότας.*

5. [ἢ] Ἀ*νανίας*] In MS. ante Ἀ*νανίας* literae spatium exstat. Wottonus articulum *ὁ* reponendum censet. Mihi autem, cum Gallandio et Schoenemanno, Davisii *ἢ* magis convenire videtur: *καί*, quod inserendum arbitratus est Millius, non admittit lacuna.

8. Μ*ηθαμῶς*] Ita cum MSto Wottonus. Caeteri *μηδαμῶς.*

9. *στυγητοὶ*] Codex MStus ΣΤΥΗΤΟΙ.

10. *εἰς τοσοῦτο ἐξήρισαν θυμοῦ*] Boisius legendum putat, *ἐξήρθησαν* [idque mallet Birrius] vel *ἐξηγριώθησαν*, vel *ἐξηρίσθησαν*, vel *ἐπλήσθησαν.* Quid si *ἐξέκαυσαν*, ut in initio, [p. 8 l. 1] *εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν*? licet literarum affinitas huic lectioni non adeo faveat; vel *ἐξέρριψαν*, scil. *ἑαυτούς*, phrasi Graecis et Latinis scriptoribus non inusitata. JUNIUS. Haec locutio non est Graeca. Videtur legendum, *εἰς τοσοῦτο ἐξήλασαν θυμοῦ. τὸ ἐλάσαι* sic adhibet, inter alios, Cyrillus. Vide lib. iv in Julianum, p. 135 D, lib. v p. 168 B, p. 174 E, et lib. vii pp. 217, [A.] 220 [D, ed. Petav. Lips. 1696.] Vel, si mavis, commode rescribi possit *εἰς τοσοῦτο ἐξῆεσαν θυμοῦ.* Nam quum ira sit brevis furor, irati

occisi sunt, sed a scelestis et injusta invidia abreptis. Quae omnia quum paterentur, gloriose et magnanimiter tulerunt. Quid enim, fratres, dicemus? Daniel in speluncam leonum ab iis qui Deum Dan. vi 16.
timebant conjectus est? Ananias, Azarias, et Misaël Dan. iii 20.
inclusi sunt in ardentis ignis camino ab iis qui magnificum et gloriosum Altissimi cultum profitebantur? Absit hoc prorsus. Quinam igitur haec patrarunt? Abominandi et omni malitia pleni in tantum furorem contentionis studio incitati fuerunt, ut servientes Deo in sancta et inculpata voluntate tormentis injecerint; ignorantes, Altissimum propugnatorem et defensorem eorum esse, qui in pura conscientia, nomen ejus omni virtute plenum colunt: cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen. Illi vero in fiducia patienter tole-

ἐντὸς ἑαυτῶν οὐ γίνονται. Vide Herodotum, vii 119. DAVIS. Cotelerius mallet *ἐξήρησαν*. Huic merae conjiciendi licentiae et temeritati recte obstitit Wottonus. Exempla vocis *ἐξερίζειν* quae desiderabat ille, praebet Thesauri a Stephano constructi editio nova Parisiensis; unum nempe e Plutarch. Vit. Pomp. § 56, alterum ex Appian. Bell. Civ. ii 151. Ruchatus vertit, *qui vinrent à cet excès de fureur*. Herzogius, *bis zu solcher Wuth entbrannten.*

11. *εἰς αἰκίαν περιβαλεῖν,*] Junius, Fellus, et Colomesius mallent *εἰς κάμινον περιβαλεῖν*, quam lectionem interpretati sunt Guil. Burton et Herzogius. Davisius legit *εἰς αἰκίαν προβαλεῖν*. Gallandio probabilis videtur emendatio Birrii, qui suspicatur Clemmentem scripsisse *εἰςαἰκίαν πυρὶ περιβαλεῖν*, hoc scilicet sensu, *ut in cruciatum* (i. e. *cruciandi causa*) *igne circumdarent;* vocemque *πυρί* ob sequentem *περι* excidisse. Sed lectio MSti omnino retinenda est; recte enim monet Wottonus haec non de iis tantum dici qui in ignem conjecti fuerunt, sed de iis etiam, de quibus legimus paullo supra; *ἐδιώχθησαν δίκαιοι—ἐλιθάσθησαν—ἀπεκτάνθησαν.*

14. [*πα*]*ναρέτῳ*] Legunt Codd. imp. cum Junio *ἐναρέτῳ*· at MS. non agnoscit *ε*; spatiumque ante literam *ν* est saltem duarum literarum. Restituo igitur *πανα ρέτῳ*. WOTT. Hanc lectionem, proculdubio veram, exhibent Russel. Galland. Hornemann. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Vocem *πανάρετον* frequentat S Pater. Cf. §§ 1, 2, 57.

[O]ἱ δὲ ὑπομένοντες ἐν πεποιθήσει, δόξαν καὶ τιμὴν ἐκληρονόμησαν, ἐπήρθησάν τε καὶ † ἔπαφροι † ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ μνημοσύνῳ αὐτῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Μϛʹ. Τοιούτοις οὖν ὑποδείγμασι κολληθῆναι καὶ ἡμᾶς δεῖ, ἀδελφοί. Γέγραπται γάρ· "Κολλᾶσθε τοῖς "ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται." Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· "Μετὰ ἀνδρὸς "ἀθῴου ἀθῷος ἔσῃ, καὶ μετ' ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ,

2. †ἔπαφροι†] Librarii culpa hanc vocem laborare nullus equidem dubito. Boisius locum sanasse sibi visus est, quum legeret vel ἐλαφροί, *solutis vinculis*, vel ἀνέπαφοι, *intacti* sc. *ab igne*, quam vocem Chrysostomus de Josepho usurpat, Homil. 44 in Genesin. [Opp. iv p. 455 ed. Bened.] .... θαυμαστὸν καὶ παράδοξον τὸν δίκαιον τοῦτον, εἰς τὴν κάμινον ταύτην τὴν τῆς Βαβυλωνίας χαλεπωτέραν ἐμπεπτωκότα, τὴν ἀσέλγειαν λέγω τῆς Αἰγυπτίας, ἀνέπαφον διαμεῖναι, κ. τ. λ. Junius mallet ἐλαφριζόμενοι, Philonis Judaei auctoritate adductus, qui verbum ἐλαφρίζεσθαι cum ἐπικουφίζεσθαι synonymum facit, et saepius conjungit. Cotelerius conjicit vel ἐλαφροί vel ἔπαυροι. Quid sibi velit hoc in loco ἔπαυροι non intelligo. Hesychius habet Ἐπαύρους· τοὺς χειμάρρους ποταμούς. Ruchatus, ut videtur, ἔπαυροι idem esse existimavit quod ἔπαφροι, quia scilicet Graeci diphthongum αυ pronuntiarent ac si scripta esset αφ. Birrius legendum arbitratur ἔπαρχοι, quae vox occurrit etiam § 37, vel certe ἔφοροι, suadente Historia Sacra, Daniel. iii 30. Fellus, hujus vocis usu apud Galenum aliosque innixus, ubi *quod spuma obductum renidet et albescit* exprimit, retineri posse lectionem Cod. MSti existimat, ut sensus sit, eos qui per patientiam Deum honorarunt, ab ipso exaltatos *niveoque candore nitentes* apud eum in aeterna memoria esse. Davisius locum totum sic refingit, ἐπήρθησαν δὲ καὶ ἐπαιθέριοι ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἔστω μνημόσυνον αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Hefelii conjecturam, ἐπαφρόδιτοι, *gratiosi* accipit Dresselius. Wakius, quem ad verbum sequitur Chevallierius, vertit ... *are exalted and lifted up by God in their memorial throughout all ages.* Herzogius, *Von Gott wurden sie erhoben und erhöht, auf dass ihrer gedacht würde in die Ewigkeiten der Ewigkeiten! Amen!* Ruchatus, *Dieu les a élevés, et a glorifié leur mémoire.*

6. Κολλᾶσθε τοῖς ἁγίοις] Frustra quaeritur hoc dictum in Sacris Literis, si verba tantum spectentur; sed si allegoricas et symbolicas expositiones admittimus, sic exponenda est,

rantes, gloriae et honoris haeredes facti sunt, et a Deo in memoria ipsorum exaltati et elevati, in saecula saeculorum. Amen.

XLVI. Talibus igitur exemplis et nos adhaerere oportet, fratres. Scriptum enim est, *Sanctis vos adjungite, quia qui illis adhaerent sanctificabuntur.* Et rursus in alio loco dicit, *Cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et* Ps. xviii 25, 26.

authore Barnaba Pauli Apostoli sodali, lex Mosaica, Lev. xi, de comedendis iis animalibus, quae et ruminant et bisulca sunt, ac si κολλᾶσθαι τοῖς ἁγίοις juberet. [Barnab. Epist. § 10.] BOIS. Monet Cotelerius, se nusquam in Scripturis hunc locum invenisse, eumque ex pluribus textibus conflatum conjectat, puta ex his, Ecclesiastici vi 35, τίς σοφός; αὐτῷ προσκολλήθητι, et ex I Cor. vii 14, ubi vir infidelis per mulierem fidelem, et mulier infidelis per virum fidelem sanctificari dicitur. Facilius hoc darem, si tantum legere esset, *scriptum est enim, quia qui sanctis adhaerent, sanctificabuntur,* nec subjungeretur disertus Scripturae textus. Jo. Clericus, Art. Crit. Part. iii, Sect. 2, c. 5, n. 12, observat similem esse locum Clementis Alexandrini, Strom. v, [8, p. 677 ed. Potter.] ita enuntiatum: γέγραπται δέ, μετὰ ἀνδρὸς ἀθῴου ἀθῷος ἔσῃ, καὶ μετὰ ἐκλεκλοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις· κολλᾶσθαι οὖν τοῖς ἁγίοις προσήκει, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. Atque is est primus locus ex quo notat vir eruditus Clementis nostri epistolam nonnullis videri interpolatam, utpote in quam haec Clementis Alexandrini, mutato eorum ordine, translata judicent. Sed cur non potius hunc ibi Clementem nostrum imitari censeamus? maxime quum alibi ejus verba exscribat interdum, et ea aut paucioribus perstringendo, aut pluribus interpolando imitari convincatur. Nobis quidem, sed ignoramus ubi scriptum sit, *Sanctis vos adjungite* &c. verborum Clementis Alexandrini ordo videtur concinnior. Sed forte hunc ea ipsa ratio, quia unde sumta esset illa sententia nesciebat, adduxit, ut totius loci ordinem inverteret, neque Clementis nostri nomine eum laudaret. COUSTANT. Ad Sirach. vi 35, 36, respexisse Clementem putat Herzogius. ἀθῷος scribendum esse, non ἀθῶος, docet Elmsleius ad Eurip. Med. 1267.

9. καὶ μετ' ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ] Editoribus ante Wottonum qui hanc clausulam omittunt, fraudi fuit magis, ut videtur, typothetarum incuria quam error Junii, cujus versio Latina haec verba agnoscit. Russelius plenam lectionem Wottoni et Codicis MSti exhibet in Graecis, interpretationi autem nihil addit.

Corinthiorum dissensio quam perniciosa.

"καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις." Κολληθῶμεν οὖν τοῖς ἀθῴοις καὶ δικαίοις· εἰσὶν δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Ἵν[α] τί ἔρεις, καὶ θυμοί, καὶ διχοστασίαι, καὶ σχίσματα, πόλεμός τε ἐν ὑμῖν; ἢ οὐχὶ ἕνα Θεὸν ἔχομεν, καὶ ἕνα Χριστόν; καὶ ἓν Πνεῦμα τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μία κλῆσις ἐν Χριστῷ; ἵνα τί διέλκομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ στασιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον, καὶ εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς ὅτι μέλη ἐσμὲν ἀλλήλων; Μνήσθητε τῶν λόγων Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, εἶπε γάρ· "Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ

2. ἐκλεκτοὶ] Ex hoc loco constat eos esse ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ, qui ἀθῷοι ac δίκαιοι sunt; adeo ut δικαιοσύνη praecedat electionem: aliis in locis significat idem quod κλητοί, i. e. ἅγιοι, πιστοί, ἀδελφοί, μαθηταί· in Ecclesiam accepta fide Christiana admissi, et sacro baptismatis lavacro initiati; per *electos* enim *vocatos* et *sanctificatos* nuspiam, quod sciam, in Sacris Scripturis aut apud Sanctos Patres intelligitur, quod singuli aeternis Dei decretis ad salutem destinati eo modo irresistibili gratia aguntur, ut a fide, et consequenter a salute, nequeant desciscere. WOTT.

4. ἐν ὑμῖν] Junius, [cui adsentiuntur Fell. Cotel. Colom. Schoenem. Hornem. Dressel.] mavult ἡμῖν, propter sequentia ἢ οὐχὶ ἕνα Θεὸν ἔχομεν, καὶ ἕνα Χριστόν; Sed non opus est ut aliquid mutemus; hujusmodi enim personarum mutationes saepius occurrunt in Sacris Scripturis Novi Testamenti. WOTT.

ib. ἢ οὐχὶ ἕνα Θεὸν κ. τ. λ.] Simile dictum B. Clementis laudat S. Basilius de Spiritu Sancto, § 29, [Opp. tom. ii p. 358 Paris. 1637.] Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώτερος· [Διονυσίου] Ζῇ, φησίν, ὁ Θεός, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, quae verba ex quonam opere accepta fuerint, nec dicitur a Cappadociae Archiepiscopo, nec divinare nos valemus. COTEL. Vide infra inter Fragmenta. Wottonus confert illud D. Pauli ad Ephes. iv 4—6, Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν, εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ τῶν πάντων. et quae a S. Ignatio habentur in Ep. ad Magnes. [§ 7] μηδὲ πειράσητε εὔλογόν τι φαίνεσθαι ἰδίᾳ ὑμῖν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ μία προσευχή, μία δέησις, εἷς νοῦς, μία ἐλπὶς . . . εἷς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστὸς κ. τ. λ. Addas etiam I Cor. xii 12, 13, Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλὰ ὄντα,

cum perverso perverteris. Quare innocentibus et justis jungamus nos, ii quippe sunt electi Dei. Cur inter vos sunt contentiones, irae, dissensiones, Jacob. iv 1.
schismata, et bellum? Nonne unum Deum, et 1 Cor. viii 6.
unum Christum habemus? Nonne unus est Spi- Eph. iv 4.
ritus gratiae, qui super nos effusus est, et una 1 Cor. xii 13.
vocatio in Christo? Cur Christi membra divellimus et discerpimus, et contra proprium corpus seditionem movemus, eoque superbiae devenimus, ut nos invicem aliorum membra esse obliviscamur? Rom. xii 5.
Recordamini verborum Domini nostri Jesu Christi, dixit enim: *Vae illi homini: bonum erat ei si* Matt. xxvi 24. et xviii 6.

ἓν ἐστι σῶμα· οὕτω καὶ ὁ Χριστός. Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν.

6. *μία κλῆσις*] Boisius vult ut legamus *μίαν κλῆσιν*, vel *οὐχὶ καὶ ἕν ἐστι πνεῦμα . . . καὶ μία κλῆσις* . . . Sed non opus est ut aliquid mutetur, de sensu enim satis constat; parum autem habuit S. Pater rhetoricas subtilitates, verborumque ac sententiarum elegantias. WOTT.

8. *τὸ σῶμα τὸ ἴδιον*] Vide supra § 37 extr. *εἰς τὸ σώζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα.*

ib. *εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν*] Cf. supra, p. 6 l. 5, *εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας.* Etymol. Magn. *Ἀπόνοια σημαίνει δύο, τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν θρασύτητα· καὶ γίνεται παρὰ τὸ ἄποθεν εἶναι τὸν νοῦν· καὶ γὰρ θρασύτης ἐστὶν ἡ ἄλογος τόλμα. Ἡ ἀπὸ πρόθεσις χωρισμὸν δηλοῖ· τουτέστιν ἡ χωρίζουσα τοῦ δέοντος.* Exempla idonea hujus significationis dabit Suicerus in voc. Altero sensu, *eoque vesaniae,* interpretantur Grassius, Ruchat. Herzog. Wakius, et Chevall.

11. *εἶπε γάρ· κ. τ. λ.*] Quod Antiquis non insolens fuit, multa testimonia in unum conjungit: nempe Matt. xxvi 24, Luc. xvii 2, Matt. xviii 6, Marc. ix 42, et in Marco, aut in Luca, aut in utroque reperisse videtur *περιτεθῇ* pro hodierno *περίκειται·* sicque in Luca exhibet Codex MS. qui est Bibliothecae Regiae 2247. Vulgata, *imponatur.* Verbo etiam *περιτεθῆναι* utitur Theophylactus eum Evangelistam enarrans, necnon Origenes ad Matt. xviii. Et vero eadem divinorum eloquiorum compages struitur a Clemente Alex. ad finem Centonis iii, [18, p. 561 ed. Potter.] ubi cognominis sui Romani verba mutuatur; nec multum absimilis a Tertulliano, lib. iv 35 adv. Marcionem; ab Origene, Homil. 25 in Numeros; item ab Auctore Dialogorum contra Marcionistas, inter Origeniana Opera, Dial. 1; necnon ab Hilario ad Ps. cxix 167. Atque colligi potest ex locis Tertulliani ac Origenis, nonnulla exemplaria Evangelica habuisse *περιδεῖται.* Certe in Latino Eu-

“ ἐκείνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα “ τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσαι· κρεῖττον ἦν αὐτῷ “ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν “ θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσαι.” Τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, πολλοὺς εἰς ἀθυμίαν ἔβαλεν, πολλοὺς εἰς δισταγμόν, τοὺς πάντας ἡμᾶς εἰς λύπην· καὶ ἐπίμονος ὑμῶν ἐστὶν ἡ στάσις.

Exemplo D. Pauli, a conten-

ΜΖ΄. Ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ

thymio legimus, Luc. xvii, ‘Expedit illi, ut mola asinaria ‘alligetur ad collum ejus.’ Idemque verbum in hoc Christi Sermone usurpant non pauci; ut Scriptor tractatus de Coena Domini in Cyprianicis operibus; Hilarius in Matthaeum, Canone 18, Paulinus Presbyter in Vita S. Ambrosii, et Hieronymus c. Jovinianum, i § 13, ad Ezech. capp. xvi, xxxiii xxxiv, ad Mich. iii, et ad Malach. ii. COTELERIUS.

ib. Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ] Citantur haec eadem a Clemente Alexandrino, Strom. iii [18] p. 561 ed. Potter. voce una vel altera leviter immutata; legimus enim apud ipsum, Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, φησὶν ὁ Κύριος· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσαι· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι· τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται δι' αὐτούς. Vocem διαστρέψαι proculdubio ex hoc nostro petivit, apud quem legimus immediate subjunctum Τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, κ. τ. λ. Nemo autem praeter Anonymum [Bernardum] in animum suum potuit inducere vel suspicari, haec ex Alexandrino a nescio quo interpolatore sumpta fuisse; omnia enim minus apte apud Alex. quam apud Romanum cohaerent; quod cuivis constabit, qui Clementem cum Clemente conferet. WOTT. Bernardus atque Clericus alterum hinc pro suspicione sua argumentum arripuerunt, quo testarentur hancce Epistolam ex Clemente Alex. ab aliquo interpolatam esse. ‘Neminem’ enim ‘fore,’ inquit Clericus, qui ‘a se impetrare possit, ut credat, utrumque casu duo haec ‘loca conjunxisse et eodem ‘modo immutasse, aut Clementem Alex. citasse Evangelia ‘ex Clemente Romano.’ Sed hoc argutari est; talibusque fictionibus non opus habet, qui semel animadvertit, quot loca et quomodo Clemens Alex. ex Romano mutuatus sit. Nec vero improbabile est, quod praecipue urget Coustantius, vulgata olim fuisse quaedam Evangeliorum exemplaria, in quibus eadem illa loca conjuncta legerentur, siquidem non solum in diversis Patrum locis a Coteleri allatis eadem conjuncta

natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret: melius erat ut ei mola circumponeretur, et demergeretur in mare, quam ut unum de pusillis meis scandalizaret. Luc. xvii 2. Schisma vestrum multos pervertit, multos in animi dejectionem, multos in vacillationem, omnes nos in tristitiam conjecit; et adhuc seditio vestra durat.

XLVII. Epistolam beati Pauli Apostoli in manus sumite. Quid primum vobis statim in initio

legantur, sed etiam in vetere exemplari Graeco vestigia hujus lectionis exstant, et inter variantes N. T. proferantur. SCHOENEMAN. Pearsono judice, veritati magis consonum est ab Apostolis ipsis aut eorum discipulis haec accepisse Clementem. Vindic. Ignat. P. ii, cap. 9.

1. *καλὸν ἦν*] Post *ἐκείνῳ*, Junius, Boisius, et Fellus interponendum esse censent *δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται*, ex Evangelio S. Matthaei. Quum autem neque Cod. MS. neque Clemens Alex. qui ex nostro ea petivit, haec agnoscant, hanc esse Clementis nostri veram ac genuinam lectionem non dubito. WOTT.

ib. *εἰ οὐκ ἐγεννήθη,*] *μᾶλλον* interponendum esse post *αὐτῷ* censent Junius, Fellus, et Colomesius. Minime sane probanda est haec emendatio; dicitur enim Hellenistico more a S. Patre; ideoque, sicut in Hebraea lingua, comparatio non fit nisi per *ἤ*. WOTT. Neque Textus Sacer, S. Matt. xxvi 24, unde partem hanc sententiae Clemens proculdubio deduxit, neque Clem. Alex. qui haec exscripsit, agnoscunt *μᾶλλον*. GALLAND.

4. *ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσαι.*] Clem. Alex. *ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι. μικρῶν* legitur apud omnes Evangelistas. WOTT.

9. *ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου*] *Εὐαγγέλιον* hoc loco late sumitur, et Apostolorum scripta comprehendit, ut apud Nyssenum, qui contra Apollinarem locum ex Epist. S. Johannis laudans, scribit, . . . *καθώς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ὅλον τότε τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι.* [ad Theophilum, Opp. iii p. 263 Paris. 1638.] Sic Legis nomine non tantum *Πεντάτευχος* Moysis, sed Prophetarum etiam interpretationes, et reliqui Veteris Testamenti libri intelliguntur. Unde Johannis cap. x 34 locus Psalmistae, *ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε,* scriptus esse dicitur *ἐν τῷ νόμῳ·* et cap. xv 25 ejusdem Evangelii, *ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν,* quae verba sunt Psalmistae, Ps. xxxiv 19, *ἐν τῷ νόμῳ* scripta esse dicuntur; et ad Corinth. I xiv 21 locus Esaiae ab Apostolo *ἐν νόμῳ* scriptus

tionibus Corinthios dehortantis, usus, humilitatem et resipiscentiam commendat.

τοῦ Εὐαγγελίου ἔγραψεν; ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν, περὶ αὐτοῦ τε καὶ Κηφᾶ τε καὶ Ἀπόλλω, διὰ τὸ καὶ τότε προσκλίσεις ὑμᾶς πεποιῆσθαι. Ἀλλ' ἡ πρόσκλισις ἐκείνη ἧττον ἁμαρτίαν ὑμῖν προσήνεγκεν· προσεκλίθητε γὰρ Ἀποστόλοις μεμαρτυρημένοις, καὶ ἀνδρὶ δεδοκιμασμένῳ παρ' αὐτοῖς. Νυνὶ δὲ κατανοήσατε τίνες ὑμᾶς διέστρεψαν, καὶ τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας ὑμῶν

esse dicitur. JUNIUS. *ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου* est, inquiunt viri docti, in principio Epistolae primae ad Corinthios. Evangelii scilicet nomine comprehenditur totum Testamentum Novum, ut cernere est Constit. Apost. i § 5, atque docet Origenes, Praefat. Comment. in Johannem. [§ 6, Opp. tom. iv p. 7 ed. Ben.] Unde ab eodem Adamantio, ad Matth. xxi 45, locus I Cor. ii 15 tamquam Evangelii citatur. [Opp. tom. iii p. 787.] Sit ergo *in principio Evangelii*, idem ac apud Clementis imitatorem Polycarpum, § 11, *in principio Epistolae.* Forte tamen principium Evangelii hic denotat prima praedicationis Evangelicae tempora. Cf. Philipp. i 5, *ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν.* et iv 15, *οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι.* Alio sensu Hieronymus c. Jovinianum, ii § 11, [§ 15, tom. ii p. 350 ed. Vallars.] scribit, 'In foribus Evangelii, 'Anna . . . . . . inducitur;' et ante eum Tertullianus de Jejuniis, § 8, [p. 548 ed. Rigalt.] 'In limine Evangelii Anna,' &c. Fores enim ac limen Evangelii dicuntur tempora praecedentia mox secuturum Evangelium, quod, teste Hieronymo in Jovinianum i § 14, [§ 26, p. 277 ed. Vallars.] ante crucem Christi non erat. COTEL. Cum Junio faciunt Guil. Burton, Heinsius, Exercit. Sacr. lib. vi ad Rom. ii 16, et Millius, qui antestatur Irenaeum, iv 66, scil. IV xxiv 1 ed. Massuet. 'Legite diligentius id quod ab 'Apostolis est Evangelium no'bis datum.' Nullus autem dubito quin Clemens respiceret prima praedicationis Evangelicae tempora, quod cum Coteletio viderunt Fell. Wotton. Frey. Hefel. Hilgenfeld. et Dresselius; quo sensu Scriptores Ecclesiastici hanc phrasin frequentant. Cf. Lessium, *Ueber Religion*, i 516. Ruchatus interpretatur, *au commencement* (*de sa prédication*) *de l'Evangile.* Grassius, *au commencement de l'Epitre qu'il vous addresse?* Wakius, *at his first preaching the Gospel among you.*

Evangelii scripsit? Certe divinitus inspiratus, de seipso, de Cepha, et Apollo, per Epistolam vos monuit, quia etiam tum inter vos factiones et partium studia fuerant. Verum factio illa minus vobis peccatum intulit; in Apostolos enim praeclaro testimonio celebres, et virum ab illis probatum animis propendebatis. Nunc vero qui sint,

1 Cor. i 10 et sq.

1. πνευματικῶς] Monitu et ductu Spiritus Sancti.

2. καὶ Κηφᾶ] Hinc constat Cepham, a S. Paulo memoratum, [1 Cor. i 12, iii 22,] non fuisse alium a S. Petro; inquit enim Clemens Ἀποστόλοις γὰρ προσεκλίθητε: neque locum esse explicationi Theodoreti, Chrysostomi, et Theophylacti, qui volunt S. Paulum usum fuisse prosopopoeia ad Corinthios, eaque ad seipsum, Petrum, et Apollo transtulisse, quae de aliis dicenda essent, ut celaret veram causam et ipsos authores Schismatis quod apud eos ortum fuit. Quibus accedit Tillemontius, vid. Not. 36 de S. Petro. Contendit etiam S. Petrum non Evangelium Corinthiis praedicasse; et eos, siqui Petri se fuisse dixerunt, eum alibi audiisse. Nos Clementem, qui et ipse tum Petrum tum Paulum Romae audiit, hac in re, potius quam istorum incertas conjecturas, sequimur. WOTT. Quod alius Cephas a Petro agnosci non debeat, nos docent Hieronymus, [ad Galat. ii 11, 12, Opp. tom. vii, p. 409 ed. Vallars.] Claudius Taurinensis, et Anselmus ad Gal. ii, ubi contrariam refellunt sententiam; de qua consule etiam Eusebium, H. E. i 12. COTEL. Eusebius, in loco a Cotelerio indicato, recitat testimonium Clementis Alex. Hypotyp. v. Conf. Chrysostom. Homil. in Gal. ii. 11, Opp. tom. iii p. 362 ed. Bened. Plura de hac quaestione dabit Vallarsii annotatio. Cum Wottono et Cotelerio stant Coustantius, et Guilielmus Burton, qui Salmasii auctoritate nititur. τε post Κηφᾶ primus restituit Wottonus, quem secuti sunt Galland. Schoenem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius.

4. ἡ πρόσκλισις ἐκείνη] Cod. MStus ΠΡΟΣΚΛΗΣΕΙΣ. Russelius, Gallandius, et Schoenemannus post Wottonum legunt ἡ πρόσκλισις ἡ ἐκείνη; at Cod. MStus lectionem a Junio evulgatam exhibet. Vox πρόσκλισις legitur supra, p. 96, l. 6.

ib. ἧττον ἁμαρτίαν] Legendum ἥττονα ἁμαρτίαν. Sic apud S. Joan. xix 11, ὁ παραδιδούς με σοὶ μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. Omisit, ut fit, librarius ultimam prioris vocis literam, quod ab eadem litera vox posterior ordiretur. DAVIS. Hanc conjecturam Davisii in contextum admiserunt Hefelius et Dresselius.

8. τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου] Conf. supra, p. 8 l. 1, τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον ὄνομα ὑμῶν.

ἐμείωσαν. Αἰσχρά, ἀγαπητοί, καὶ λίαν αἰσχρά, καὶ ἀνάξια τῆς ἐν Χριστῷ ἀγωγῆς, ἀκούεσθαι, τὴν βεβαιοτάτην, καὶ ἀρχαίαν Κορινθίων ἐκκλησίαν, δι' ἓν ἢ δύο πρόσωπα στασιάζειν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. Καὶ αὕτη ἡ ἀκοὴ οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς ἐχώρησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας ἀφ' ἡμῶν· ὥστε καὶ βλασφημίας ἐπιφέρεσθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου διὰ τὴν ὑμετέραν ἀφροσύνην, ἑαυτοῖς δὲ κίνδυνον ἐπεξεργάζεσθαι.

Ut ad fraterni amoris stu-

ΜΗ'. Ἐξάρωμεν οὖν τοῦτο ἐν τάχει, καὶ προσπέσωμεν τῷ Δεσπότῃ, καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες

2. ἀγωγῆς,] ἀγωγή *vivendi ratio*, sicut infra § 48, et apud D. Paulum ad Tim. II iii 10, ubi Theophylactus hanc vocem per βίον καὶ πολιτείαν exponit. Conf. II Maccab. iv 16. Sic Clemens Alex. Paedag. i 7, p. 129 ed. Potter. ἀγωγή τε ὀρθή, ἀνάγουσα εἰς οὐρανόν. et iii 12, p. 303, ἡ δὲ ἀρίστη ἀγωγή, εὐταξία ἐστὶ κ. τ. λ. Plura dabit Krebsius, Observ. in Nov. Test. e Flav. Josepho, p. 365.

ib. ἀκούεσθαι,] Junius, Boisius, Fellus, et Colomesius legendum putant ἀκούεται. WOTT. δεῖ subaudiri, uti in praeceptis passim ante infinitivum, docet Hefelius, post Clericum ad Barnabae Epistolam, § 1. 'Sicut 'ergo locutus est, honestius et 'altius accedere [scil. debemus] 'ad aram illius.'

3. ἀρχαίαν] Ecclesia Corinthiorum dicitur ἀρχαία, non absolute, quum enim Clemens scripserit hanc Epistolam, Ecclesia Christi nondum quadraginta annorum fuit, sed respectu habito ad alias, immo ad ipsam Ecclesiam Romanam; vel dicitur ἀρχαία, eo quod paene in ipsis Evangelii primordiis fuerit fundata; unde S. Irenaeus de Ecclesia Romana dicit: 'maximae et antiquissi'mae' (proculdubio ἀρχαιοτάτης) . . . 'a gloriosissimis duo'bus Apostolis Petro et Paulo 'fundatae et constitutae Eccle'siae.' [III iii 2, p. 175 ed. Massuet.] Quod si inde Ecclesiae Romanae aliquid honoris accedit, quod est ἀρχαιοτάτη, eam praecedit Corinthiorum Ecclesia ab iisdem gloriosissimis duobus Apostolis, Petro scil. et Paulo, fundata et constituta. WOTT. Nequaquam solide ex hoc epitheto inferunt V. D. tempore demum Domitiani aut Trajani scriptam fuisse hanc Epistolam, quum tempore Neronis antiqua nequiverit appellari Ecclesia. Ut enim taceam, quod recte observavit Colomesius, antiquam vocari sensu comparativo, respectu aliarum recentiorum Ecclesiarum, haud negligenda est egregia

qui vos perverterint, et inclyti amoris vestri fraterni decus imminuerint, vobiscum perpendite. Turpia, dilecti, turpia valde, et Christiana conversatione indigna, audiri primordialem et in fide firmissimam Corinthiorum Ecclesiam, unius aut duorum causa, contra Presbyteros seditionem movere. Et hic quidem rumor non tantum ad nos, sed ad eos etiam qui a nobis animo sunt alieniore, manavit; ita ut propter vestram amentiam, blasphemiae nomini Domini inferantur, et vobis ipsis periculum creetur. Rom. ii 24 I Tim. vi 1.

XLVIII. Auferamus igitur hoc quam celerrime, pedibus Domini advolvamur, et flentes suppliciter

observatio cl. Dodwelli, Ecclesiam hanc vocari ἀρχαίαν, i. e. primordialem potius, quam antiquam: quippe quae in prima Evangelii ἀρχῇ fuerit ad fidem Domini conversa: eodem modo quo Mnasonem legimus superstitibus adhuc Apostolis vocatum ἀρχαῖον μαθητήν, Act. xxi 16. Nempe honoratiores fuere illae Ecclesiae quae conditae ante alias, inprimis quae in ipsa ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου fidem recepere. Conversionem autem Corinthiorum jam legimus contigisse Act. xviii. Vid. haec pluribus prosequentem virum eruditum in Dissert. 2 ad Opp. Posthum. Pearsoni p. 222. FREY. Conf. πάλαι, de brevi tempore dictum infra, in Mart. Ignat. § 3.

4. πρόσωπα] Apud Theologos, Sanctos Patres, et rerum Liturgicarum Scriptores, τὸ πρόσωπον significat subsistentiam unam, distinctam, individuam atque intelligentem; quam etiam et ὑπόστασιν appellant. Nescio vero, an τὸ πρόσωπον pro homine usurpatur alibi, nisi in hac ipsa Epistola § 1, [p. 7, l 4] et in II Epist. S. Pauli ad Cor. [i 11,] ἐκ πολλῶν προσώπων εὐχαριστία, quem secutus est Clemens; et S. Ignatii ad Magnesios [§ 6] Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις προσώποις τὸ πᾶν πλῆθος ἐθεώρησα ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ. Parallelum his locum apud Sacros vel Ethnicos Scriptores me comperisse haud memini. WOTTON. Vide notata supra, p. 6 l. 4. Exempla hujus significationis congessit Wetstenius in notis ad II Cor. i 11.

6. ἑτεροκλινεῖς] Proculdubio S. Pater vult Ethnicos; respicit autem illud S. Pauli, Rom. ii 24, τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. WOTT.

8. ἑαυτοῖς δὲ κίνδυνον] Junius et Fellus mallent ἑαυτοῖς τε κίνδυνον. De Persecutionibus intelligunt Lipsius et Hilgenfeldius.

dium cito redeant.

αὐτόν, ὅπως ἵλεως γενόμενος ἐπικαταλλαγῇ ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τὴν σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας ἡμῶν ἁγνὴν ἀγωγὴν ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς. Πύλη γὰρ δικαιοσύνης ἀνεῳγυῖα εἰς ζωὴν αὕτη, καθὼς γέγραπται, "Ἀνοίξατέ "μοι πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομο-"λογήσομαι τῷ Κυρίῳ. Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· "δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ." Πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἀταράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. Ἤτω τις πιστός, ἤτω δυνατὸς γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν

2. ἡμῶν ἁγνὴν] Pronominis genitivum e Cod. MSto primus exhibuit Wottonus. Idem, cum Cotel. Colom. Hefel. et Dresselio, καί inserendum esse existimat inter ἡμῶν et ἁγνήν, quia scilicet apud Clementem Alexandrinum qui hunc locum laudat Strom. iv 17 p. 613 ed. Potter. legimus Ἡ σεμνὴ οὖν τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἁγνὴ ἀγωγὴ τὸ κοινωφελὲς ζητεῖ.

4. Ἀνοίξατέ μοι πύλας] Citantur haec a Clemente Alexandrino: Ἀνοίξατε οὖν, φησὶν ἡ γραφή, πύλας δικαιοσύνης· ἵνα ἐν αὐταῖς εἰσελθὼν ἐξομολογήσομαι (ἴσ. ἐξομολογήσωμαι) τῷ Κυρίῳ· ἀλλ' αἱ μὲν εἰς δικαιοσύνην ὁδοί, πολυτρόπως σώζοντος τοῦ Θεοῦ, ἀγαθὸς γάρ, πολλαί τε καὶ ποικίλαι καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδόν τε καὶ πύλην· ἐὰν δὲ τὴν βασιλικήν τε καὶ αὐθεντικὴν εἴσοδον ζητῇς, ἀκούσῃ. Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Πολλῶν τοίνυν ἀνεῳγμένων πυλῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη ἦν ἐν Χριστῷ· ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι γνωστικῇ. Qui subnectit, αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ κατὰ λέξιν φησί, τὰς διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν δοκίμων. Ubi, si ego recte conjicio, αὐτίκα praecedentibus immediate subnexum innuit Clementis esse tam ea quae praecedunt, quam ea quae sequuntur. Ἤτω τις πιστός, ἤτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξειπεῖν· ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις. Strom. [i 7 pp. 338, 339 ed. Potter.] ... Eadem habentur, at paullo aliter, lib. vi, [vid. not. supra, p. 172, l. 11] adeo ut Clemens Alexandrinus non minus a seipso quam a Clemente Romano dissideat. Unde liceat Anonymo [Bernardo] discere Clementem Alex. non fideliter adeo citare ex aliis ut eorum verba semper αὐτολεξεί exhibeat. WOTT.

5. ἐξομολογήσομαι] Ita Edd. omnes, si Wotton. et Russel. excipias. Recte, ut mihi qui-

imploremus eum, ut propitius factus nobis reconciliari velit, nosque in decoram et castam fraterni amoris conversationem nostram restituat. Haec enim porta justitiae est ad vitam aperta, sicut scriptum est, *Aperite mihi portas justitiae, ingressus in eas confitebor Domino: haec porta Domini, justi intrabunt in eam.* Quum igitur multae portae apertae sint, quae in justitia est, eadem et in Christo est, in quam beati sunt omnes qui intrarunt, et iter suum in sanctitate et justitia direxerunt, sine perturbatione omnia et in pace peragentes. Sit aliquis fidelis, sit potens in explicanda cognitione, sit sapiens in sermonum

Ps. cxviii 19, 20.

Matt. vii 13, 14.

dem videtur, ita enim apud LXX, et vocales O et Ω saepius in Codice nostro permutantur quam ut nos oporteat ἵνα inserere ante εἰσελθών, quod mallet Wott. quia librarius ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΩΜΑΙ exhibet. Vir ipse doctissimus nequaquam existimavit pro προσκλίσεις editionum ΠΡΟΣΚΛΗΣΕΙΣ MSti exhibendum esse supra, § 47, quia sic exaravit librarius noster.

7. Πολλῶν οὖν πυλῶν] Citantur haec a Clemente Alex. Strom. vi, [8, p. 772 ed. Potter.] tamquam ex S. Barnaba, lapsu memoriae, vel levi incuria, aut errore; supra enim, Strom. i, [7, p. 338 ed. Potter.] Clementi, ut mihi videtur, ea tribuit. Sin aliter se res habeat, et alienis, sive Clementis, sive Barnabae, tamquam suis utatur, i Strom. inde discat Anonymus [Bernardus] male ab eo concludi, quia aliquibus, tacito Clementis nomine, tamquam suis utitur Alexandrinus, quae in hac Epistola inveniuntur, ideo hanc interpolatam fuisse ex Clem. Alex. Legimus autem Strom. vi, [8] Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, φησίν· ἐν αὐταῖς εἰσελθὼν ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ· ἐξηγούμενος δὲ τὸ ῥητὸν τοῦ Προφήτου Βαρνάβας ἐπιφέρει· Πολλῶν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, κ. τ. λ. Cf. quae habentur Strom. i, de quibus vide notam praecedentem. [p. 174 l. 2.] WOTT. Vid. Routh. Annot. in Hegesippi Fragm. Reliq. Sacr. i 234–237.

8. ἡ ἐν Χριστῷ] Cf. Hermae Pastorem III, Simil. ix 12, ‘Porta vero Filius Dei est, qui ‘solus est accessus ad Deum;’ et Ignatii Ep. ad Philad. § 9, αὐτὸς ὢν θύρα τοῦ Πατρὸς κ. τ. λ.

11. ἀταράχως] Rectius opinor καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀταράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. BOISIUS.

12. γνῶσιν ἐξειπεῖν,] Grassius, *qu' il ait le don d'instruire les autres.* Ruchatus, *qu'il ait une grande capacité à expliquer la*

διακρίσει λόγων, ἤτω ἁγνὸς ἐν ἔργοις· τοσούτῳ γὰρ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι, καὶ ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν, καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ.

Charitatis encomium.

ΜΘʹ. *Ὁ ἔχων ἀγάπην ἐν Χριστῷ, τηρησάτω τὰ τοῦ Χριστοῦ παραγγέλματα. Τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τίς δύναται ἐξηγήσασθαι; τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλονῆς αὐτοῦ τίς ἀρκεῖ, ὡς ἔδει, εἰπεῖν; τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἀνάγει ἡ ἀγάπη, ἀνεκδιήγητόν ἐστιν.*

science. Herzogius, *sei er mächtig in Auslegung.*

ib. *ἐν διακρίσει*] Libb. impr. omnes habent *ἐν δικαίᾳ κρίσει*: non adeo recte. Codex enim MStus exhibet ΔΙΑΚΡΙΣΙΝ. Lego autem cum Clemente Alex. *διακρίσει*; ita enim ab eo exhibetur in utroque loco, viz. Strom. i prius citato, et Strom. vi. Forte scripsit Clemens Romanus *διακρίσεσιν*; errore autem facili librarius, lapsis literis *ε σ*, posuit *διάκρισιν*. WOTT. Millius quoque et Davisius *ἐν διακρίσει* e Clemente Alexandrino reponebant, cui lectioni favet usus verbi *διακρίνειν* in I Cor. xiv, 29, *Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.* Cf. *διακρίσεις διαλογισμῶν*, Rom. xiv 1, *διακρίσεις πνευμάτων*, I Cor. xii 10. Ego quidem, quum Codicem acrius inspicerem, ΔΙΑΚ . ΙΑΚΡΙΣΙΝ cernere visus sum, verisimillimumque duxi duas priores syllabas repetitas fuisse, per eamdem festinationem et incuriam quibus debemus accusativum pro dativo quem sensus plane postulat. Librario indocto *γνῶσιν* proxime praecedens fraudi forsitan fuit. Sed pergamena in hac parte MSti tam trita, tam commaculata est, ut nemo sanorum pro certo hoc vel illud statuere audeat.

1. *λόγων*] *Διάκρισις λόγων* idem est atque *διάκρισις πνευμάτων*, I Cor. xii 10; pertinet autem ad orationes in Christianorum concionibus habitas dijudicandas, et cum Christiana veritate recte intellecta comparandas. LIPSIUS.

ib. *ἤτω ἁγνὸς ἐν* . . .] Conjiciebat Cotelerius [post Junium] ex altero Clemente reponendum esse *ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις.* Sed nihil nos cogit ut MS. emendemus ex Alexandrino; qui, aliorum scripta excerpens, addit, detrahit, invertit, ut viris eruditis compertum. GALLAND. Clemens Alex. Strom. i 7, p. 339 ed. Potter. habet *ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις.* at vi 8, p. 773, *ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις, ἤτω ἁγνός.* quam lectionem, ut pleniorem, sic veriorem existimant Potterus, et Grabius in Spicilegio, i p. 263.

ib. *τοσούτῳ γὰρ μᾶλλον*] Ita cum Cod. MSto Wott. Russel. Galland. Hornem. Hefel. Reithmayr. Dresselius, necnon Clem.

dijudicatione, sit castus in operibus; quanto major esse videtur, tanto humilior esse debet, et quod omnibus utilitatem afferat, non suum quaerere. Matt. xxiii 11. 1 Cor. x 33.

XLIX. Qui charitatem in Christo habet, servet Christi mandata. Vinculum charitatis Dei quis potest enarrare? quis praestantiae ejus magnificentiam prout par est enarrare valet? Altitudo ad quam evehit charitas inenarrabilis est. Cha- Col. iii 14.

Alex. Caeteris Edd. deest γάρ, nec quidem incommode.

ib. τοσούτῳ γὰρ κ. τ. λ.] Citatur in Antonii Melissa, Parte 2, Serm. 73, Κλήμεντος· ... τοσοῦτόν τις μᾶλλον ὀφείλει ταπεινοφρονεῖν, ὅσον δοκεῖ μᾶλλον εἶναι· καλὸν γὰρ ἀεὶ τῷ κρείττονι τὸ χεῖρον ἀκολουθεῖν, διὰ βελτιώσεως ἐλπίδα. [Sic legitur in Cod. Barocc. cxliii, fol. 160.] Et in Maximo, Locorum Communium Sermone 49, Κλήμεντος· τοσοῦτόν τις μᾶλλον ὀφείλει ταπεινοφρονεῖν, ὅσον δοκεῖ μᾶλλον εἶναι. Vides et abesse utrobique vocem μείζων, et sententiam καλὸν γὰρ κ. τ. λ. sejungi debere a priori. Quod postremum firmat veteris codicis auctoritas; necnon Damasceni Eclogae MStae in Bibliotheca Claromontana, cap. Περὶ συναγωγῆς χρηστῶν ἀνδρῶν. quae Philoni adscribunt illud καλὸν γὰρ ἀεὶ κ. τ. λ. COTEL. Grabius quoque, in Spicil. tom. i p. 270, censet Epistolae Clementinae additam hic vocem μείζων. Sed nihil detrahendum suadet Clemens Alex. qui hanc S. Patris sententiam integram recitat. Strom. vi 8, p. 773. GALLAND.

3. καὶ ζητεῖν] Videtur S. Pater digitum intendisse in illud I Cor. x 33, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. GALLAND.

6. Τὸν δεσμὸν] Citantur haec a B. Hieronymo, qui in Commentariis in Ep. ad Eph. [iv 1.] *Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino*, ita adnotavit: 'Potest 'et in Christi vinculis et in car'cere pro martyrio constitutus 'haec scribere; melius autem 'est, si vinctum in Christi cha'ritate dicamus. Cujus rei et 'Clemens ad Corinthios testis 'est, scribens *Vinculum chari'tatis Dei quis poterit enar'rare?*' [Opp. tom. vii p. 606 ed. Vallars.] WOTT.

8. ἀρκεῖ, ὡς ἔδει,] Millius et Wottonus mirantur quomodo istas tres voces eruerit Junius, quippe quae plane fugerant e MSto. Mihi autem, summa qua potui cura Codicem inspicienti, visum est harum vocum reliquias tenuissimas quidem adhuc exstare.

9. τὸ ὕψος, κ. τ. λ.] Habentur haec a Clemente Alex. usque ad εἰ μὴ οὓς ἂν καταξιώσῃ ὁ Θεός, at multo compendiosius. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον· αὕτη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ὕψος ἀνάγει. Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἀγάπη

Ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· οὐδὲν βάναυσον ἐν ἀγάπῃ, οὐδὲν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ στασιάζει, ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστόν ἐστιν τῷ Θεῷ. Ἐν ἀγάπῃ προσελάβετο ἡμᾶς ὁ Δεσπότης· διὰ τὴν ἀγάπην ἣν ἔσχεν πρὸς ἡμᾶς, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριος *ἡμῶν, ἐν θελήματι* Θεοῦ, *καὶ τὴν σάρκα ὑπὲρ τῆς σαρκὸς ἡμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.*

Quam expetenda sit charitas.

Ν΄. Ὁρᾶτε, *ἀγαπητοί, πῶς μέγα καὶ θαυμαστόν ἐστιν ἡ ἀγάπη, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις.* Τίς *ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρ[εθῆναι], εἰ μὴ οὓς ἂν καταξιώσῃ [ὁ* Θεός; Εὐχώμε]*θα οὖν καὶ αἰτώμεθα ἀπ[ὸ τοῦ ἐλέ]ους αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀγάπῃ [ζῶμεν],*

πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ· τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις, φησί· τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρεθῆναι, εἰ μὴ οὓς ἂν αὐτὸς καταξιώσῃ ὁ Θεός; [Strom. iv p. 613 ed. Potter.] WOTT.

1. *ἀγάπη καλύπτει*] Sic sine articulo in hac etiam clausula; quamquam Coustantius, Wottonus, et Gallandius, Millii nomine, ut videtur, capti, inserunt *ἡ* ante *ἀγάπη*.

5. *ἐν τῇ ἀγάπῃ*] Hunc articulum a Wottono e Codice repositum habent Colom. Russel. Galland. Hornem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri editores non agnoscunt.

ib. *ἐτελειώθησαν*] Sic D. Johannes, Ep. I iv 18, *ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ.*

9. Ἰησοῦς Χριστὸς] Edd. ante Wottonum, necnon Hornemannus, ὁ Χριστός. Sed MS. exhibet ΙΣ, quo modo Ἰησοῦς perpetuo scribitur in hoc Codice.

10. *καὶ τὴν σάρκα, κ. τ. λ.*] Paene eadem habentur a B. Irenaeo forsan respiciente hunc locum: Τῷ *ἰδίῳ οὖν αἵματι λυτρωσαμένου ἡμᾶς τοῦ* Κυρίου, *καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν.* [V i 1, p. 292 ed. Massuet.] Ex sententia igitur utriusque Patris Jesus Christus Dominus

ritas nos Deo agglutinat, charitas peccatorum multitudinem tegit, charitas omnia sustinet, omnia patienter tolerat; nihil sordidum in charitate, nihil superbum; charitas non habet schisma, charitas seditionem non movet, charitas omnia in concordia facit, in charitate omnes Dei electi perfecti sunt facti, sine charitate nihil Deo acceptum est. In charitate nos Dominus sibi assumsit: propter charitatem quam erga nos habuit, Dominus noster Jesus Christus voluntate Dei sanguinem suum pro nobis dedit, et carnem suam pro carne nostra, et animam pro animabus nostris.

1 Pet. iv 8. 1 Cor. xiii 7. Jacob. v 20.

Johan. iii 16, xv 13. 1 Johan. iv 9.

L. Videtis, dilecti, quam magna et admiranda sit charitas, et quod perfectionis ejus non est enarratio. Quis est idoneus ut in ipsa inveniatur, praeter eos quos Deus dignos esse judicaverit? Oremus igitur et precibus petamus ab illius mise-

noster dedit *τὴν ψυχὴν καὶ σάρκα ἑαυτοῦ ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς ἡμῶν*, quod plane evertit impium Socini dogma, Jesum Christum non praestitisse satisfactionem plenam et vicariam: nec non Apollinaris dogma, eum non habuisse animam rationalem, quum locum ejus suppleverit *ὁ λόγος*: ut enim animas nostras redimeret, dedit animam suam, i. e. humanam; quum aliter non fuisset proprium sacrificium pro anima humana. WOTT. Quanto rectius hic quam Hornemannus, qui in his verbis nihil vidit 'praeter flosculum oratorium!'

16. *καταξιώσῃ*] Ita tacite Junius, quem summo consensu et optimo quidem jure secuti sunt Editores omnes. Codex MStus exhibet ΑΠΑΞΙΩΣΗ, sensu plane absurdo.

17. *ἀπ[ὸ τοῦ ἐλέ]ους αὐτοῦ,*] Codex MStus praebet ΑΙΤΩΜΕΘΑΑΠ ..... ΟΥΣ et spatium circiter sex literarum. Conjecturam Millii, praeeunte Gallandio, admisi, pro lectione Juniana *αἰτώμεθα [εἶναι ἀξί]ους αὐτοῦ*, quam exhibent Editores caeteri praeter Wott. Hefel. Reithmayr. et Dresselium. Wottonus, Millium conatum esse lacunam supplere nescius, statuit syntaxeos rationem postulare accusativum aliquem commodum post *αἰτώμεθα*; conjecturam tamen Millianae simillimam facit, *ἀπὸ ἐλέους*, quam ipse vix Graecam censet, quam Clericus quasi de suo promit. Davisii medelae, *αἰτώμεθα ἁγιασμούς*,

δίχα προσκλίσεως ἀνθρω[πίνης], ἄμωμοι. Αἱ γενεαὶ πᾶσαι [ἀπὸ Ἀδὰμ] ἕως τῆσδε ἡμέρας παρῆ[λθον]· ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέν[τες], κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἔχου[σιν] χῶρον εὐσεβῶν· οἳ φανερ[οῦν]ται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλ[είας] τοῦ Χριστοῦ. Γέ-

quae Schoenemanno praeplacet, nullus revera est locus; ne enim dicam exempla pluralis nominis istius adhuc desiderari, in Codice etiam hodie cernere poteris ΑΠ. Mox pro αὐτοῦ, Junius, Fellus, et Colomesius, mallent αὐτῆς, i. e. ἀγάπης.

1. δίχα προσκλίσεως ἀνθρω[πίνης],] Infeliciter Grassius, *et sans aucune affection pour les choses terrestres*. Recte Chevallierius, *without human partiality*, quem ad modum Ruchatus quoque et Herzogius. Vide supra, § 47.

2. [ἀπὸ Ἀδὰμ] Hoc supplementum exhibent Coteler. Coustant. Frey. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Nullam lacunam indicant Junius, Galland. Russel. Schoenemannus. Spatium autem in quo ἀπὸ Ἀδάμ aut denique tale quid desideratur, certe exstat; et quamquam maculae quibus pagina haec tota afficitur omnem hariolationem vetant, auctoritate Clementis Alexandrini nitimur qui hunc locum, Αἱ γενεαί ad τῆς βασιλείας, tacito Clementis nostri nomine, citat, Strom. iv 7, p. 614 ed. Potter.

3. τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν,] Ita Cod. MStus et Clemens Alex. Edd. ante Wottonum, necnon Hornemannus, habent τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Mirari Junii negligentiam licet, qui veram lectionem margini apposuit.

4. χῶρον εὐσεβῶν·] Ita a Cod. MSto exhibetur; at Codd. impressi omnes, necnon Clemens Alex. habent χώραν εὐσεβῶν. Non est cur lectionem MSti Codicis sollicitemus, quum legamus χῶρος apud optimae notae scriptores, tum poetas, tum eos qui soluta oratione scripserunt. Apud Homerum νεκύων χῶρος, et in alio loco ἀτέρπεα χῶρον. Et apud Authorem Dialogi Axiochi nomine inscripti χῶρον ἀσεβῶν. Locus etiam fuit in insula Siciliae inter Syracusas et Messanam, a piis fratribus dictus Εὐσεβῶν χώρα vel χῶρος· Διὰ ταῦτα οἱ Σικελιῶται τὸν χῶρον ἐκεῖνον Εὐσεβῶν χώραν ἐκάλεσαν. Conon. Nar. 43. Forte legendum est χῶρον in secundo loco: certe apud Lycurgum locus hic dicitur Εὐσεβῶν χῶρος. De loco illo vid. celeberrimi Ric. Bentleii Dissertationem de Phalar. p. 185, qui et ipse pro singulari sua, qua omnes excipere solet, humanitate, me monuit, non esse discedendum hoc in loco a fide MSti Codicis. Χῶρος εὐσεβῶν idem est ac ἱδρυμένος τόπος § 44. Esse autem hunc medium quemdam statum felicitatis, quo piae animae mox a discessu e corporibus fruuntur, non autem ipsum coelum, credidisse videtur Clemens noster, ὁ σύγχρονος ac discipulus Sanctorum Petri, Paulique, sicut ex iis quae sequuntur im-

ricordia, ut inculpati, sine propensione aliqua humana, in charitate vitam transigamus. Generationes omnes ab Adamo usque in hodiernum diem praeterierunt; qui vero per Dei gratiam in charitate sunt consummati, locum piorum obtinent, et in visitatione regni Christi manifestabuntur. Sap. iii 7, LXX.

mediate, colligi potest; et S. Irenaeus adhuc clarius: 'Quum 'enim Dominus in medio um-'brae mortis abierit, ubi animae 'mortuorum erant, post dein-'de corporaliter resurrexit, et 'post resurrectionem assump-'tus est; manifestum est, quia 'et discipulorum, propter quos 'et haec operatus est Dominus,' αἱ ψυχαὶ ἀπέρχονται εἰς .... τὸν τόπον, (*invisibilem locum*) τὸν ὡρισμένον αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, κἀκεῖ μέχρι τῆς ἀναστάσεως φοιτῶσι περιμένουσαι τὴν ἀνάστασιν· ἔπειτα ἀπολαβοῦσαι τὰ σώματα καὶ ὁλοκλήρως ἀναστᾶσαι, τουτέστι σωματικῶς, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἀνέστη, οὕτως ἐλεύσονται εἰς τὴν ὄψιν τοῦ Θεοῦ. Iren. V xxxi. [2 p. 331 ed. Massuet.] Cum his consentiunt Justinus Martyr, Tertullianus, et plerique Sanctorum Patrum. Alius tamen est hic a Purgatorio eo, quod posteriora saecula induxerunt. Hinc Ecclesia Romana hanc opinionem quasi haereticam condemnat, quam Clemens ipse videtur amplexus fuisse. Quod siquis aliter hac de re quam Sancti Patres, sentiat, audiat saltem Hieronymum, qui alia de re, [scil. de aurea atque gemmata Jerusalem quam sibi restituendam Judaei putant] de qua non aeque constat, ita judicat: 'Licet non sequamur, tamen 'damnare non possumus; quia 'multi Ecclesiasticorum viro-'rum et Martyres ista dixe-'runt. Et unusquisque in suo 'sensu abundet, et Domini 'cuncta judicio reserventur.' Comment. in Hierem. lib. iv cap. 19. [tom. iv 676 ed. Vallars.] WOTT. Minus feliciter hunc locum reddunt Wakius et Chevall. *a place among the righteous*. Melius Grassius, *l'héritage des Saints*. Ruchat. *la région des gens pieux*. Herzog. *den Ort der Frommen*. Conf. § 44, p. 164 l. 10, et Irenaeum V v, p. 298, κἀκεῖ μένειν τοὺς μετατεθέντας ἕως συντελείας, προοιμιαζομένους τὴν ἀφθαρσίαν.

ib. φανερ[οῦν]ται] Ita Wott. Russel. Schoenemann. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri cum Clem. Alex. φανερωθήσονται. Forma contractior, quam a LXX frequentatam saepissime usurpant Scriptores Ecclesiastici, melius certe cum lacunae spatio congruit.

5. ἐν τῇ ἐπισκοπῇ] Infeliciter hunc locum vertunt Wakius et Chevallier. *in the Judgment of the Kingdom of Christ*. Melius Guil. Burton cum Intt. Latinis, *in the visitation of the Kingdom of Christ*. Herzogius, *bei der Beschauung des Reichs Christi*. Ruchatus, *dans la revue du Royaume de Jésus Christ*. Grassius, *au jour que Jésus Christ viendra juger le*

γραπται γάρ· "Εἴσελ[θε] εἰς τὰ ταμεῖα μικρὸν ὅσον " ὅσο[ν], ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ καὶ θ[υμός] μου· " καὶ μνησθήσομαι ἡμέρ[ας] ἀγαθῆς, καὶ ἀναστήσω " ὑμᾶς [ἐκ] τῶν θηκῶν ὑμῶν." Μακάριοί ἐσμεν, ἀγαπητοί, εἰ τὰ [προσ]τάγματα τοῦ Θεοῦ ἐποιοῦμεν ἐ[ν ὁ]μονοίᾳ ἀγάπης, εἰς τὸ ἀφεθῆ[ναι] ἡμῖν δι' ἀγάπης τὰς ἁμαρτίας [ἡμῶν]· γέγραπται γάρ, "Μακά- " ριοι ὧν [ἀφέ]θησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκ[αλύ]- " φθησαν αἱ ἁμαρτίαι· μακάριος [ἀνὴρ] οὗ οὐ μὴ " λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στό-

monde, et qu'il entrera dans son règne. ἐπισκοπή hoc loco idem significat quod παρουσία saepius in N. T. e. g. II Thess. ii 1. Polycrates, ap. Routh. Rel. Sac. ii 15. περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπήν. Cf. Schleusner. Lex. V. T. et Suicer. in voce.

1. ταμεῖα] Ita Junius, Fellus, Colom. Cotel. Frey. Hefelius, Reithmayr. et Dresselius, idque recte nullus dubito; Cod. enim MStus habet ΤΑΜΙΑ, Ι pro diphthongo scriptum, ut saepissime. Intt. LXX quoque sec. Cod. Vat. ταμεῖα praebent: Russel. et Gall. post Wotton. et LXX sec. Cod. Alex. usitatiorem scripturam ταμιεῖα. At ταμεῖον apud recentiores passim obvium. Vid. Porson. in Eurip. Orest. 229. Cf. S. Matt. xxiv 26.

ib. ὅσον ὅσο[ν],] Ita Junius, Cotel. Frey. cum Cod. MSto. Wottonus, Russel. Galland. legunt μικρὸν ὅσο[ν], ἕως. Ὅσον geminatum habes in Ep. ad Hebraeos, x 37, et apud Aristoph. Vesp. 213 ed. Brunck.

3. καὶ μνησθήσομαι ἡμέρ[ας], κ. τ. λ.] Simile nonnihil habes in libro Apocrypho iv Esdrae ii 16. Quem auctorem Graecos sua lingua habuisse vel illa arguunt quae ex v 35 a Clem. Alex. Strom. iii [16, p. 556 ed. Potter.] Graece referuntur. COLOM. *Et resuscitabo mortuos de locis suis, et de monumentis educam illos.* Lege etiam Esaiae xxvi 19, lxiii 11, et Heb. xiii 20, hinc enim forte consarcinatus fuit iste locus. COTEL. Cotelerio aegre adsentitur Coustantius. Gallandius vix dubitat quin S.Pater respexerit ad illud Ezech. xxxvii 12, 13. Lueckio, non agnoscenti Pseudo-Ezram ut hujus citationis fontem, Hilgenfeldius adstipulatur.

4. θηκῶν] Sic cum Cod. MSto Wottonus, quem secuti sunt Russel. Galland. Schoeneman. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri σηκῶν.

5. τὰ [προσ]τάγματα] Articulum ad MSti fidem primus exhibuit Wottonus.

6. εἰς τὸ ἀφεθῆ[ναι]] Animadverte hic, Clementem eamdem plane vim Charitati ad remis-

Scriptum enim est, *Ingredere in cubicula tua* Esai. xxvi
paullulum quantulumcunque, donec ira mea et 20.
furor pertranseat: et recordabor diei boni, et Ezech.
suscitabo vos e sepulchris vestris. Beati sumus, xxxvii 12, 13.
dilecti, si praecepta Dei in charitatis concordia 4 Esdr. ii 16.
impleverimus, ut per charitatem peccata nostra
nobis remittantur; scriptum enim est, *Beati quo-* Ps. xxxii
rum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta 1, 2.
sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Do-

sionem peccatorum seu Justificationem consequendam tribuere, quam tribuit Fidei Apostolus Paulus, cujus tamen mentem ignorare aut ab ea deflectere non potuit Clemens: immo eadem plane utitur forma loquendi, Οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐγένετο ἐπὶ κ. τ. λ. qua Paulus ad Rom. iv 9, Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος κ. τ. λ. tandemque idem Davidis testimonium adhibet ad confirmationem hujus doctrinae de Charitatis efficacia ad Justificationem, ex quo Fidei vim sine operibus docuerat Paulus, Rom. iv 6—8, ut longe clarissimum sit, nunquam sanctos hos viros tam subtilem notionem Fidei animo concepisse, quae sanctitatem Charitatemque ab ea removerat. Patet etiam quomodo intelligendum, quod § 32 inculcarat. FREY. Conf. omnino Bulli Harmoniam Apostolicam, Dissert. Post. cap. xii § 27, tom. iii p. 232 ed. Burton.

7. ἁμαρτίας [ἡμῶν]·] Sic Edd. usque ad Wott. qui contendit neque exstare in MSto vocis ἡμῶν spatium, neque ad perficiendam sententiam ejus opus esse. Abundantia verum hujusmodi a stylo Clementis nostri minime abhorret; atque mihi, Codicem MStum identidem inspicienti, persuasum est lineam sinistram literae Η adhuc cerni posse. In fine lineae superioris tres literae ΝΑΙ perierunt e voce ΑΦΕΘΗΝΑΙ, sicut in inferiore duae syllabae priores vocis ΑΦΕΘΗΣΑΝ. Quum igitur librarius, in lineis claudendis, tantum non semper minusculis literis utatur, chasma certe satis largum habemus.

8. ὧν [ἀφέ]θησαν] ὧν literis miniatis Junius; verum in Cod. usque adhuc expresse legitur.

ib. καὶ ὧν] Fallitur doctissimus Millius, qui monet in MSto exstare Ω; folium enim, quamvis misere detritum, si in perpendicularem erectum solis radiis opponatur, vestigia impressa literae Ν adhuc exhibet.

9. οὗ οὐ] Ita se habet Cod. MS. tum hoc in loco, tum Ps. xxxii. Vat. Cod. exhibet ᾧ οὐ μή. Sic S. Paulus ad Rom. [iv 8] eodemque modo legitur in Hebraeo textu, et Versionibus omnibus: ᾧ igitur genuinam esse lectionem existimo; ad idem vero redit, sive ᾧ sive οὗ legamus. WOTT.

" ματι αὐτ[οῦ] δόλος." Οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐ[γέ]νετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγμένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμ[ῶν], ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶ[ν]ας τῶν αἰ[ώ]νων. Ἀμήν.

Ad peccati confessionem et veniae implorationem dissidii auctores hortatur.

ΝΑʹ. Ὅσα [οὖ]ν παρέ[βη]μεν διά τινος τῶν [τοῦ] ἀντικε[ιμέ]νου, ἀξιώσωμεν [συγγνώμην]· καὶ ἐκεῖνοι δὲ οἵτι[νε]ς ἀρχηγ[οὶ τῆς] στάσεως καὶ διχοστασίας ἐγεν[ήθ]ησαν, ὀφείλουσιν τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος σκοπεῖν. Οἱ γὰρ μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης πολιτευόμενοι, ἑαυτοὺς θέλουσιν μᾶλλον αἰκίαις περιπίπτειν ἢ τοὺς πλησίον· μᾶλλον δὲ ἑαυτῶν κατ[ά]γνωσιν φέρουσιν, ἢ τῆς παραδεδομένης ἡμῖ[ν] καλῶς καὶ δικαίω[ς] ὁμοφωνίας. Καλὸν γ[ὰρ] ἀνθρώπῳ

Praestat de lapsibus confiteri, quam cor indurare.

ἐξομολογεῖσθαι περὶ τ[ῶν] παραπτωμ[ά]των, ἢ σκληρῦναι τὴν καρδίαν αὐτ[οῦ,] καθὼς ἐσκληρύνθη ἡ καρδία τῶν στασιαζόντων πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν· ὧν τὸ [κρί]μα πρόδηλον ἐγενήθη, κατέβ[η]σαν γὰρ εἰς ᾅδου ζῶ[ν]τες, καὶ θά[νατος κατέπιεν α]ὐτούς. Φαραὼ καὶ ἡ στρα[τιὰ αὐτ]οῦ,

3. ᾧ ἡ δόξα, κ. τ. λ.] Confer hanc Doxologiam cum ea quae habetur § 20, in qua Christo tribuitur ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη, et cum eis, quae habentur §§ 58 et ult, Δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, τιμή, κ.τ.λ. Et paullo infra, Δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμή, κράτος καὶ μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος, κ. τ. λ. Ex his enim constare potest, utramque Doxologiarum formulam in initio ab Apostolicis usque temporibus apud Ecclesiam receptam fuisse. WOTT.

5. Ὅσα [οὖ]ν παρέ[βη]μεν] Sic pro ὅσοι, lectione Juniana, primus restituit Wott. e MSto.

6. [τοῦ] ἀντικε[ιμέ]νου] Junius, Fellus, Colomesius, et Coustantius, hunc locum ita refingendum censent, Ὅσοι οὖν ἄκοντες παρέβημεν διά τινας τῶν τοῦ ἀντικειμένου παρεμπτώσεων . . . . e Clemente Alex. apud quem, Strom. iv 17, p. 614 ed. Potter., ita legimus, Ἡ ἀγάπη ἁμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ· ἣν δὲ καὶ περιπέσῃ ἄκων τοιαύτῃ τινὶ περιστάσει διὰ τὰς παρεμπτώσεις τοῦ ἀντικειμένου, μιμησάμενος τὸν Δαβίδ, ψαλεῖ· Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κ. τ. λ. uti supra in § 52. Vocem παρεμπτώσεων margini apponunt Cotel. et Schoenem. in contextu exhibet Hornemannus.

minus peccatum, neque est in ore ejus dolus. Haec beatitudo contigit eis, qui a Deo sunt electi per Jesum Christum Dominum nostrum, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

LI. Quaecunque igitur per aliquas adversarii suggestiones deliquimus, veniam et indulgentiam imploremus; illos vero qui seditionis et dissensionis principes exstiterunt, communem spem attendere oportet. Qui enim in timore et charitate vitam degunt, seipsos potius quam proximos in cruciatus incidere volunt, et seipsos potius quam pulchre et juste traditam nobis consensionem subire vituperationem volunt. Melius enim est ut homo peccata sua confiteatur, quam induret cor suum, prout induratum est eorum cor, qui contra Moysem famulum Domini seditionem concitarunt; Jos. i 2.
quorum condemnatio manifesta fuit, descenderunt Ps. xc Inscr.
enim in infernum vivi, et mors eos absorpsit. Num. xvi.
Pharao una cum ejus exercitu, et omnes praefecti

Post τοῦ ἀντικειμένου Wottonus suspicatur in MSto deesse τεχνῶν, δόλων, ἐπιβολῶν, ἐνεδρῶν, πειρασμῶν, aut tale quid. Davisius sic corrigit, Ὅσα οὖν παρέβημεν διὰ πειρασμῶν vel τεχνασμάτων. Wakius vertit, *as many as have transgressed by any* of the suggestions *of the adversary.* Sic Chevall. quoque, Guilielmus Burton, Ruchatus et Herzogius. Ὁ ἀντικείμενος est Satanas apud Clem. Alex. Strom. ii 5, p. 439 ed. Potter. ὁ ἀντικείμενος τῷ γένει τῶν δικαίων, Mart. Polyc. § 17. Sic Barnabae Epist. § 2. 'Cum .... 'Contrarius habeat hujus saeculi potestatem.' Alio sensu D. Paulus ad Thess. II ii 4, ad Tim. I v 14.

8. τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος] Cf. Ignat. ad Eph. 1, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος καὶ ἐλπίδος. ib. 21, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν. ad Philad. 5, Χριστῷ τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

10. αἰκίαις] Lectionem a Schoenem. Hornem. Hefel. Reithm. Dressel. in contextum admissam, a caeteris omnibus ad oram librorum datam, accepi, pro OIKIAIΣ quod Cod. MStus exhibet.

12. καλῶς καὶ δικαίω[ς]] Ita cum MSto Wotton. Russel. Reithmayr. Galland. Schoenem. Hefel. et Dresselius. Caeteri καλῆς καὶ δικαίας.

13. Καλὸν γ[ὰρ]] Καλὸν γὰρ ἀνθρώπῳ ἐξομολογεῖσθαι ... ἢ σκληρῦναι est Hebraismus apud N.T. scriptores et Clementem usitatissimus. WOTT.

καὶ πάντες οἱ ἡγούμε[νοι Αἰγ]ύπτου, τά τε ἅρματα καὶ οἱ [ἀναβά]ται αὐτῶν, οὐ δι᾽ ἄλλην τινὰ [αἰτία]ν ἐβυθίσθησαν εἰς θάλασσαν [ἐρυθρ]άν, καὶ ἀπώλοντο, ἀλλὰ διὰ [τὸ σκλη]ρυνθῆναι αὐτῶν τὰς ἀσυ[νέτου]ς καρδίας, μετὰ τὸ γενέσθαι [τὰ σημ]εῖα [καὶ] τὰ τέρατα ἐν γῇ Αἰγύ[πτου], διὰ [τοῦ θ]εράποντος τοῦ Θεοῦ [Μ]ωϋσέως.

Talis confessio Deo placet.

NB'. Ἀπροσδεής, ἀδελφοί, [ὁ] Δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἁπάντων, [οὐ]δὲν οὐδενὸς χρήζει, εἰ μὴ τὸ [ἐξ]ομολογεῖσθαι αὐτῷ. Φησὶ γὰρ [ὁ] ἐκλεκτὸς Δαβίδ· "Ἐξομολογήσο[μ]αι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀρέσει "αὐτῷ ὑπὲρ [μ]όσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ "ὁπλάς· ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν." Κ[αὶ πά]λιν λέγει· "Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰ[νέ]-"σεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ "ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦ-

2. [ἀναβά]ται] Ita, Colomesii conjecturam secuti, Wott. Galland. Hornem. Hefel. Reithm. et Dresselius. Caeteri cum Junio ἱππόται, quae vox, uti monet Wottonus, non occurrit in Historia Sacra, Exod. xiv 23—26, quam proculdubio respexit S. Pater. Lacuna insuper est plurium quam quatuor literarum: in lineis duabus proxime praecedentibus habemus supplementum sex literarum; atque infra tribus in locis literas quinque periisse certissimum est.

ib. οὐ δι' ἄλλην] Ita legendum vidit Junius pro ΟΙ quod in Codice MSto legitur. Correctionem, quam margini apponunt caeteri, Russel. Schoenem. Hornem. Hefel. Reithm. Dresselius in contextu exhibent.

5. γενέσθαι [τὰ σημ]εῖα [καὶ] τὰ τέρατα] Sic proculdubio legendum est. Fere enim ubique in Sacris Literis eo modo simul leguntur, praecipue in libro Exodi, ubi haec ipsa narrantur. Et S. Stephanus de hac ipsa re agens dicit, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἰγύπτου. Act. vii 36. WOTT. Edd. ante Wotton. uti et Russel. et Hornemannus, cum Junio legunt μετὰ τὸ γενέσθαι [τηλικαῦ]τα τέρατα. Cod. MStus exhibet ΓΕΝΕΣΘΑΙ . . . . . . ΕΙΑ . . . ΤΑΤΕΡΑΤΑ.

6. διὰ [τοῦ θ]εράποντος] Hiatus in MSto plane et omnino postulat articulum ante θεράποντος, quem primus reposuit Wottonus.

8. Ἀπροσδεής, κ. τ. λ.] Sic Justinus Martyr ad Diognetum, [§ 3.] Ὁ γὰρ ποιήσας τὸν οὐρανὸν

Aegypti, currus etiam et equites eorum, non aliam Exod. xiv.
ob causam rubri maris profundo immersi sunt et
perierunt, quam quod stulta eorum corda, post tot
signa et miracula ostensa per famulum Dei in Num. xii 7.
terra Aegypti, indurata fuerint. Heb. iii 5.

LII. Nullius rei, fratres, indigus est Dominus Act. xvii
omnium; nihil a quoquam desiderat, praeterquam 25.
ut ipsi fiat confessio. Dicit enim electus David,
Confitebor Domino, et placebit ei super vitulum Ps. lxix
novellum cornua producentem et ungulas: videant 30—32.
pauperes et laetentur. Et rursus dicit, *Immola* Ps. l 14,
Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota 15.
tua. Et invoca me in die tribulationis tuae, et

καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ πᾶσιν ἡμῖν χορηγῶν ὧν προσδεόμεθα, οὐδενὸς ἂν αὐτὸς προσδέοιτο τούτων ὧν τοῖς οἰομένοις διδόναι παρέχει αὐτός. Et Cyrillus de Festis Paschalibus, Homil. xxii, παναρχὲς γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ ζωοποιεῖ μὲν τὰ πάντα, δεῖ δὲ ὅλως αὐτῷ τῶν τοιούτων οὐδενός. JUNIUS. Ruchatus in sua Gallica versione monuit ad hunc locum, parem sententiam occurrere in Actis Theclae, apud Grabium, Spicil. tom. i p. 101, Θεὸς ἀπροσδεής, χρῄζων τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας. GALLAND. Sic Clemens Alex. Paedag. iii 1, p. 250 ed. Potter. ἀνενδεὴς δὲ μόνος ὁ Θεός. et in libro, *Quis dives salvetur?* § 27, p. 951. Si plura cupias, adeas Wetsten. ad Act. Apost. xvii 25. Epistolam ad Diognetum, argumentis in utramque partem diligenter expensis, a Justino M. abjudicat eruditissimus Neander, Opusc. Patt. Select. i pp. 109—113. Berol. 1826.

ib. [ὁ] Δεσπότης] Ita Edd. cum Junio; et spatium articuli in MSto proculdubio est, ne dicam fragmentum literae O etiamnum cerni posse. Wottonus articulum omisit, quod fugit Galland. et Schoenemannum.

9. [οὐ]δὲν οὐδενὸς] Ita cum Cod. MSto Wotton. Galland. Hefel. Reithmayr. Dresselius. Caeteri cum Junio οὐδὲ οὐδενός.

ib. τὸ [ἐξ]ομολογεῖσθαι] Junius, Fellus, Colomesius, et Schoenemannus reponunt τοῦ ἐξομολογεῖσθαι. Sed nihil opus est, modo cum Cod. MSto legamus, οὐδὲν οὐδενὸς χρῄζει, κ. τ. λ. *nihil a quoquam petit, nisi ut ipsi confiteatur.* DAVIS.

11. Δαβίδ·] Haec et sequentia usque ad finem capitis, nonnihil mutata, recitat Clem. Alex. Strom. iv 17, p. 614 ed. Potter.

ib. Ἐξομολογήσο[μ]αι] Apud LXX Intt. legimus, Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου μετ' ᾠδῆς, μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει· καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὁπλάς.

" μαί σε, καὶ δοξάσεις με. Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ " πνεῦμα συντετριμμένον."

Moysis ingens charitas.

ΝΓ'. Ἐπίστασθε γάρ, καὶ καλῶς ἐπίστασθ[ε, τὰ]ς ἱερὰς γραφάς, ἀγαπητοί, [καὶ ἐγκε]κύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ [Θεοῦ· εἰς ἀ]νάμνησιν οὖν ταῦτα [λά-βετε]. Μωϋσέως γὰρ ἀναβά[ντος εἰ]ς τὸ ὄρος, καὶ ποιήσαν[τος τεσσαρ]άκοντα ἡμέρας καὶ τεσ[σαρά-κοντ]α νύκτας ἐν νηστείᾳ [καὶ ταπειν]ώσει, εἶπεν πρὸς αὐτὸν [ὁ Κύριος, " Μωϋ]σῆ, Μωϋσῆ, κατάβηθι " [τὸ τάχος] ἐντεῦθεν, ὅτι ἠνόμησεν [ὁ λαός σ]ου, " οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς [Αἰγύπτο]υ· παρέβησαν ταχὺ " ἐκ [τῆς ὁδο]ῦ ἧς ἐνετείλω αὐτοῖς, [ἐποίησα]ν ἑαυ-" τοῖς χωνεύματα. [Καὶ εἶπε]ν Κύριος πρὸς αὐτόν· " Λελάλη[κα πρός] σε ἅπαξ καὶ δίς, λέγων, [ἑώ-" ρακα] τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδού, λαὸς [σ]κλη-" ροτράχηλος· ἔασόν [με ἐξολ]εθρεῦσαι αὐτούς, καὶ " ἐξα[λείψω τὸ] ὄνομα αὐτῶν ὑποκά[τωθεν] τοῦ " οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω [σὲ εἰς ἔθ]νος μέγα καὶ θαυ-" μαστόν, [καὶ πολ]ὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο. [Εἶπε δὲ

5. [λάβετε].] In Cod. MSto ΤΑΥΤΑ . . . . . . ΙΜΩΥΣΕΩΣ, unde summo jure Junius et post eum Wottonus conjecerunt scriptum fuisse ΛΑΒΕΤΑΙ post ΤΑΥΤΑ, ΑΙ pro Ε positis, ut passim a librario nostro; et λάβετε quidem legitur in omnibus editis. Millius autem contendit lacunam hanc non nisi septem literis expleri posse, ideoque reponit [ἐλάβετα]ι, i. e. ἐλάβετε, sensu parum commodo.

6. ἀναβά[ντος] Edd. qui lineam sinistram τοῦ Ν censebant esse Ι, exhibent ἀναβαί[νοντος εἰ]ς. At lacuna non nisi sex literas admittit; et tempus aoristi melius cum contextu congruit.

7. ποιήσαν[τος—νύκτας] Insolens videtur Wottono haec phrasis, ποιεῖν χρόνον, quae tamen frequenter occurrit apud Sacros Novi Test. Scriptores. Act. xv 33, xviii 23, xx 3, II Cor. xi 25, Jac. iv 13. Quid plura? Wetsten. ad Act. xv 33 profert aliquot hujusmodi exempla vel ex ipsis limatissimis Graecis Scriptoribus, Demosthene, Platone, Polybio desumta. GALLANDIUS.

9. [ὁ Κύριος, Μωϋ]σῆ,] Junius, αὐτὸν [Θεός, Ἀνάστηθ]ι, Μωϋσῆ, contra fidem Codicis MSti,

eruam te, et glorificabis me. Sacrificium enim Ps. li 17. *Deo spiritus contribulatus.*

LIII. Nostis autem, dilecti, et probe nostis Sacras Scripturas, et penitius in Divina eloquia introspexistis; illa igitur memoria recolite. Quum Moyses in montem ascendisset, et quadraginta dies ac totidem noctes in jejunio et humilitate transegisset, dixit ad eum Dominus, *Moyses,* Deut. ix 12 seq. *Moyses, descende velociter hinc, quia iniquitatem fecit populus tuus, quos eduxisti de terra Aegypti; transgressi sunt cito de via quam mandasti eis, et fecerunt sibi fusilia. Et dixit Dominus ad illum, Locutus sum ad te semel et iterum, dicens, Vidi populum hunc, et ecce, populus dura cervice* Exod. xxxii 9, 10. *est; dimitte me exterminare eos, et delebo nomen eorum de sub coelo, et faciam te in gentem magnam*

qui sic se habet, ΑΥΤΟΝ . . . . . . ΣΗ. Itaque Millius legit ut apud LXX *αὐτὸν* [Κύριος· *ἀναστή*]*ση* pro *ἀνάστηθι.* Wottonus vero, *αὐτὸν* [*ὁ* Θέος· Μωϋ]*σῆ.* Sic et Russelius. Alii Junium sequuntur, si Clerici secundam editionem excipias; ubi tamen, neque lectore admonito, neque rite reddita MSti lacuna, ita locus effertur: *αὐτὸν ὁ Θεός·* [Μωϋ]*σῆ.* GALLAND. Lacuna Cod. MSti nou est nisi sex literarum, quas ita, ni fallor, exaravit librarius noster, ΟΚΣΜΩΥ.

12. *ἧς ἐνετείλω*] Ita LXX, necnon Versiones omnes antiquiores praeter unam Arabicam; at Hebraeus Textus, sicut hodie punctuatur, legitur in prima persona; abjectis autem punctis, cum Versionibus convenit: quum autem utraque lectio sana sit, utra praeferatur penes lectorem sit judicare. Hebraeo-Samaritanus Textus utramque admittit; at Versio Samaritana convenit cum caeteris plerisque Versionibus. WOTT.

13. [Καὶ *εἶπε*]*ν*] LXX Intt. habent *καὶ εἶπε* Κύριος *πρός με* (*λέγων* Cod. Vat. at non agnoscit Cod. Alex.) *λελάληκα πρός σε ἅπαξ καὶ δίς, λέγων,* Ἑώρακα *κ. τ. λ.* At neque Hebraeus Textus, neque ex Versionibus aliqua agnoscit *λελάληκα πρός σε ἅπαξ καὶ δίς.* WOTT.

15. *καὶ ἰδοὺ λαὸς*] Vox *λαός*, a Junio literis miniatis descripta, legitur in MSto. Nihil igitur causae est cur, cum Pottero ad Clem. Alex. Strom. iv 19 p. 617, censeamus ex Alexandrino potius quam ex LXX Intt. Clementem nostrum esse reformandum.

16. *ἐξολ*]*εθρεῦσαι*] Cf. notata supra ad § 14, p. 58 l. 4.

“ Μ]ωϋσῆς· Μηθαμῶς, Κύριε· [ἄφες τὴν ἁ]μαρτίαν “ τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζών- “ των.” Ὦ μεγάλης ἀγάπης, ὢ τελειότητος ἀνυπερβλήτου! παρρησιάζεται θεράπων πρὸς Κύριον, αἰτεῖται ἄφεσιν τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ἐξαλειφθῆναι μετ' αὐτῶν ἀξιοῖ.

Quid iis agendum propter quos orta est seditio.

ΝΔ'. Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος; τίς εὔσπλαγχνος; τίς πεπληροφορημένος ἀγάπης; εἰπάτω, Εἰ δι' ἐμὲ στάσις, καὶ ἔρις, καὶ σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι οὗ

1. Μηθαμῶς, Κύριε·] Citantur haec ex Exod. xxxii 32, ubi legitur *καὶ νῦν, εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*, Alex. (*αὐτῶν* Vat.) *ἄφες· εἰ δὲ μή, ἐξάλειψον κἀμέ* Alex. (*ἐξάλειψόν με* Vat.) *ἐκ τῆς βίβλου σου, ἧς ἔγραψας.* In utroque loco de eadem re agit Moyses; et hinc fit quod conjunguntur simul haec ex libro Exodi citata et ea, quae prius citavit Pater ex Deuteronomio. Eodem modo habentur a Clemente Alex. proculdubio ex Nostro petita, licet pro more alia mutaverit, alia contraxerit, alia inseruerit. Legimus enim apud ipsum: *Ταύτης τοι τῆς τελειότητος ἔξεστιν ἐπ' ἴσης μὲν ἀνδρί, ἐπ' ἴσης δὲ καὶ γυναικὶ μεταλαβεῖν. Αὐτίκα οὐχ ὁ Μωϋσῆς μόνος ἀκούσας παρὰ τοῦ Θεοῦ, ‘ Λελάληκα πρός σε ἅπαξ καὶ δίς, ‘ λέγων· Ἑώρακα τὸν λαὸν τοῦτον, ‘ καὶ ἰδού ἐστι σκληροτράχηλος· ‘ ἔασόν με ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ‘ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω ‘ σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, ‘ καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο· ἀποκρίνεται δεόμενος, μὴ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν· ‘ Μηδαμῶς, Κύριε· ἄφες τὴν ἁμαρ- ‘ τίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ κἀμὲ ἐξά- ‘ λειψον ἐκ βίβλου ζώντων. Ὅση ‘ τελειότης τοῦ συναποθανεῖν ἐθε- ‘ λήσαντος τῷ λαῷ. ἢ σώζεσθαι ‘ μόνος! ἀλλὰ καὶ Ἰουδίθ,’ κ. τ. λ.* Strom. iv. 19, p. 617 ed. Potter. WOTT. Junius exhibet *μηδαμῶς*. Votum illud Paulinum adducit Wottonus, ut charitatem hac Moysis longe insigniorem exprimens. At sive cum Lockio, aliisque, *ἀνάθεμα εἶναι* intelligis *morte atrocissima mori*; seu *excommunicationem pati* cum Hammondo, sive Waterlandum sequeris in interpretando *ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ* *more Christi*, sicut *ἀπὸ προγόνων* II Tim. i 3, minime intelligendus est Apostolus tamquam animam suam lubenter ad aeternam perditionem devoturus. Cf. Gregor. Naz. Orat. 44, tom. i 711 A. ed. Morel. *ὥστε καὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ παθεῖν τι ὡς κατάκριτος δέχομαι· μόνον εἰ σταίητε μεθ' ἡμῶν, καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσαιμεν.* Longe melius est, ni fallor, verba *ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου*, Rom. ix 3, cum *λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, κ. τ. λ.* conjungere, et *ηὐχόμην . . . Χριστοῦ*, lunulis inclusa, vertere *olim enim ipse ego gloriabar esse*, &c. Respicit scilicet Apostolus

et mirandam, et multam magis quam hanc. Dixit autem Moyses, Neutiquam, Domine: remitte huic populo peccatum, vel etiam dele me de libro viventium. O charitatem magnam! O insuperabilem perfectionem! Famulus Dominum libere alloquitur, pro plebe remissionem postulat, vel seipsum una cum eis deleri petit. Exod. xxxii 32.

LIV. Quis igitur inter vos generosus est? quis misericors? quis charitate plenus? Dicat: Si propter me seditio, contentio, et schismata orta

id tempus aetatis suae quo adhuc *τὴν πίστιν ἐπόρθει.*

2. *ἢ κἀμὲ*] Ita cum MSto Wott. Russell. Galland. Hefel. Reithm. et Dresselius. Ita Clemens Alexandrinus quoque l. c. et LXX Intt. sec. Cod. Alex. Junius vero caeterique *καί με.* Cod. Vat. *ἤ με.*

8. *πεπληροφορημένος ἀγάπης;*] Junius, Boisius, Fellus, [et Colomesius] mallent *πεπληρωμένος.* Nihil autem mutandum est. *Πληροφορεῖσθαι* enim apud Sacros et Ecclesiasticos Scriptores significat idem quod *πληροῦσθαι, τελειοῦσθαι,* *perfici, impleri.* Chrysostomus, Hom. ix in II Epist. ad Timotheum, *τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, τουτέστι, πλήρωσον.* [Opp. xi p. 716 ed. Ben.] Theophylactus in eumdem locum . . . . . *πληροφορηθῇ, τουτέστι, βεβαιωθῇ, ἢ εἰς πέρας ἔλθῃ καὶ πληρωθῇ.* Oecumenius, *ὁ Θεὸς τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει,* i. e. *πληρώσει.* WOTTON. Cum Wottono stat Cotelerius. Cf. Ecclesiast. viii 11, LXX, *διὰ τοῦτο ἐπληροφορήθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρόν.*

9. *ἐκχωρῶ, ἄπειμι*] Citantur haec ab Epiphanio [e memoria, si Cotelerium audias], lib. i adversus Carpocratios; [Haer. xxvii § 6] *λέγει γὰρ (ὁ Κλήμης) ἐν μιᾷ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ· Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, ἐνσταθήτω (ἴσ. εὐσταθείτω) ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ.* WOTT. Locum hunc Epiphanius etiam exemplo et moribus Clementis nostri descriptum ait: qui Ecclesiae Romanae cathedrae a D. Petro admotus, se eo munere abdicavit, quamdiu Linus et Cletus in vivis essent. Ex qua duplici successione fortassis, si non potius ex Ecclesiis a B. Petro et Paulo, Judaeorum Gentiumque Apostolis, seorsim aliquamdiu habitis, fieri potest, ut adeo parum inter Scriptores conveniat, utrum Clemens immediate successerit Petro, an quarto saltem loco: licet non sim nescius aliam etiam causam a plurimis redditam, quod, scilicet, nemo illi Romae succedere liquido potest dici, de quo multum dubitatur an ipse Romae unquam fuerat. Hoc ipsum quod hic loci suadet B. Clemens, de se profitetur et spondet S. Chrysostomus, qui ait, Homil. xi ad Ephes. [Opp. xi p. 89 ed.

ἐὰν βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους· μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνευέτω, μετὰ τῶν καθεσταμένων πρεσβυτέρων. Τοῦτο ὁ ποιήσας ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν Κυρίῳ περιποιήσεται, καὶ πᾶς τόπος δέξεται αὐτόν· "τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ "τὸ πλήρωμα αὐτῆς." Ταῦτα οἱ πολιτευόμενοι τὴν ἀμεταμέλητον πολιτείαν τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν, καὶ ποιήσουσιν.

Multi se periculis et morti propter alios tradiderunt.

ΝΕ'. Ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγματα ἐθνῶν ἐνέγκωμεν, πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἡγούμενοι, λοιμικοῦ τινὸς ἐνστάντος καιροῦ, χρησμοδοτηθέντες, παρέδωκαν ἑαυ-

Bened.] εἰ μὲν οὖν περὶ ἡμῶν ταῦτα ὑποπτεύετε, ἕτοιμοι παραχωρῆσαι τῆς ἀρχῆς, ὅτῳ περ ἂν βούλοισθε· μόνον ἐκκλησία ἔστω μία. Et Gregorius Nazianzenus reipsa praestitit; qui ut seditioni obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protenus τὴν προστασίαν παρῃτήσατο. Socrat. Hist. v 7. Et merito id quidem; utcunque enim schismatis macula levioris notae nunc temporis habeatur, Cypriano judice, adeo non lacrymarum lixivio eluenda fuerat, ut nec vel ipso Martyrii sanguine purganda crederetur. lib. de Unit. Eccles. [Opp. p. 113 T ed. Fell.] FELL. Hunc Cypriani locum, ni fallor, respexit Chrysostomus l. c. p. 86. Cf. Gregor. Naz. Orat. ad 150 Episcopos. Or. 43 ed. Ben. De duplici successione in quibusdam civitatibus, donec Gentiles cum Judaeis in unum corpus coalescerent, vide Pearson. Vindic. Ignat. ii 186, et de Successu Rom. Pontif. ii 3.

9. ὑποδείγματα ἐθνῶν] En Origenis verba in S. Johann. [tom. vi, § 36, Opp. iv p. 153 ed. Ben.] huc respicientis, Μεμαρτύρηται καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι πολλοί τινες, λοιμικῶν ἐνσκηψάντων νοσημάτων, ἑαυτοὺς σφάγια ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ παραδεδώκασι· καὶ παραδέχεται ταῦθ' οὕτως γεγονέναι οὐκ ἀλόγως πιστεύσας ταῖς ἱστορίαις ὁ πιστὸς Κλήμης, ὑπὸ Παύλου μαρτυρούμενος. Idem in iisdem Commentariis [tom. xxviii, § 14, Opp. iv p. 393,] περὶ δὲ τοῦ πολλάκις ἐπικρατούντων τινῶν χαλεπῶν ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, οἷον λοιμῶν, ἢ ἐπιβλαβῶν νηνεμιῶν, ἢ λιμῶν, λύεσθαι τὰ τοιαῦτα, οἱονεὶ καταργουμένου τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτὰ πονηροῦ πνεύματος, διὰ τὸ ἑαυτόν τινα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ διδόναι, πολλαὶ φέρονται Ἑλλήνων καὶ Βαρβάρων ἱστορίαι, τὴν περὶ τοῦ τοιούτου εὔνοιαν, κ. τ. λ. Quibus similia profert lib. 4 [Opp. iv p. 541] in Epist. ad Romanos, ante finem, atque tom. i contra Celsum, ante medium. [i § 31, Opp. i p. 349.] COTEL. Frustra hunc locum sollicitat Anonymus [Bernardus], dum quae-

sunt, emigrabo, abibo quocunque volueritis, et quae a plebe mandantur faciam: solum Christi grex in pace degat cum constitutis presbyteris. Qui hoc fecerit, magnam sibi gloriam in Domino conciliabit, et omnis locus eum excipiet. *Domini enim est terra et plenitudo ejus.* Haec faciunt, et facient, qui vitam juxta normam Dei; cujus nunquam poeniteat, instituunt. Ps. xxiv 1.

LV. Ut autem etiam exempla Gentium proferamus, multi reges et gubernatores, saeviente tempore pestifero, quum oraculo essent admoniti,

rit, 'Ubi sunt illa exempla 'Gentilium? Origenes enim in-'nuit talia apud Clementem 'exstitisse.' Certe nodum in scirpo quaerit; habentur enim illa exempla paullo infra. Πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἡγούμενοι, κ. τ. λ. WOTT. Haec facinora Clemens tantum generatim memorasse contentus, mox ad certiora fidelium exempla animos revocat. COUST.

10. πολλοὶ βασιλεῖς, κ. τ. λ.] Quales Codrus, Lycurgus, Genusius Cippus, M. Curtius, et Scipio Africanus, qui ingratam urbem relicturus, per quem stetit ut ingrata esse possit, Clementis nostri fere verbis ei valedixit, dicens, 'Exeo, si plus 'quam tibi expedit crevi.' Quin et Oedipus a poeta introducitur [Seneca scil. Oedip. Act. v sub finem] in eundem morem verba faciens:

Quicunque fessi corpore et morbo graves
Semianima trahitis corpora, en! fugio, exeo;
Relevate colla, mitior coeli status
Post terga sequitur.

Tale etiam quiddam affertur e Cicerone, in Orat. pro Milone. [§ 93. Tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam atque abibo.] FELL. Huc spectant quae de tribus Deciis et aliis nonnullis narrantur, sed imprimis quae a Plutarcho, opinor, referuntur de Bute et Sperche Lacedaemoniis, qui, accepto oraculo, patriam suam peste qua graviter tum premebatur liberatam iri, si Persarum regi, quem offenderant, unus et alter Lacedaemoniorum se interficiendos traderent, ultro sese ei occidendos obtulerunt. BOIS. De Buli et Sperthia, vid. Herodot. vii 134—137.

11. παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον] Hujus rei exempla dabit B. Paulus ad Rom. xvi 4, Priscillam et Aquilam, qui pro anima ejus suas cervices supposuerunt; et ad Philip. ii 30, Epaphroditum, animae suae Parabolanum, παραβολευσάμενον τῇ ψυχῇ. [Hanc lectionem tuetur Griesbachius haud contemnenda sane Codicum et Versionum

τοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ῥύσωνται διὰ τοῦ ἑαυτῶν αἵματος τοὺς πολίτας· πολλοὶ ἐξεχώρησαν ἰδίων πόλεων, ἵνα μὴ στασιάζωσιν ἐπὶ πλεῖον. Ἐπιστάμεθα πολλοὺς ἐν ἡμῖν παραδεδωκότας ἑαυτοὺς εἰς δεσμά, ὅπως ἑτέρους λυτρώσονται· πολλοὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς δουλείαν, καὶ λαβόντες τὰς τιμὰς αὐτῶν, ἑτέρους ἐψώμισαν. Πολλαὶ γυναῖκες ἐνδυναμωθεῖσαι διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπιτελέσαντο πολλὰ ἀνδρεῖα. Exemplum Judithae, Ἰουδὶθ

auctoritate.] Sequentium temporum Heroas, qui in hac laude claruerunt, referre mora esset. Gentis tamen nostrae Protomartyr Sanctus Albanus a nobis praeteriri minime debet, 'qui 'sub Diocletiano, pro Clerico 'hospite, quem persecutionem 'fugientem susceperat, seipsum 'tradens, post verbera aliaque 'acerbiora tormenta, capite 'plexus est:' quemadmodum Baronius, in An. 303, ex Beda nostrate historiam narrat. Hoc autem in loco observari poterit, durante primaevae charitatis impetu, tantam fuisse Parabolanorum segetem, quibus id negotii dabatur, ut propriae salutis dispendio alienam procurarent; inque tam magna collegia hominum excrevisse, ut eorum numerum Imperatorum rescriptis necesse esset coercere, quemadmodum videre est Cod. Theod. lib. xvi Tit. 2, de Episc. Eccl. et Clericis Leg. 43. FELL. De Parabolanis vid. Suicer. Thes. Eccl. in voce.

4. ἐν ἡμῖν] Bene Gundert ad Romanos refert, *Zeitschrift für Luther. Theologie*, 1853, p. 650. LIPSIUS.

5. λυτρώσονται·] Ita cum Cod. MSto Edd. omnes, praeter Schoenemannum qui praebet λυτρώσωνται. Cf. Herm. Past. II viii, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. De eximia Ecclesiae Romanae liberalitate erga fratres ad metalla damnatos aut in exsilium missos, necnon de more captivorum redimendorum in Ecclesia antiquitus recepta cf. Routh. Reliq. Sacr. i p. 187. Dresselius statuit locum ex Herma Past. citatum huc non spectare. At audiendus est Suicerus in voc. '*Vincula* et *carcer* sunt 'ἀνάγκη.' Conf. III Macc. iv 9, ἀγόμενοι σιδηροδέσμοις ἀνάγκαις.

ib. εἰς δουλείαν, καὶ] Boisius legendum putat δουλείαν, ἵνα ἑτέρους ἐλευθερώσωσι· πολλοὶ ἐπώλησαν τὰ ὑπάρχοντα, καὶ λαβόντες, κ. τ. λ. Sed non opus est ut aliquid mutemus; licebat enim annum vicesimum agenti seipsum vendere in servitutem, ut ipse pretium acciperet. WOTT. Ad horum exemplum postea B. Paulinus Nolanus Praesul subiit servitutem voluntariam, ut filium viduae liberaret, referente Magno Gregorio, lib. iii Dialogorum, cap. i. Ἂν αἰχμάλωτον, inquit incertus scriptor de Persica captivitate a R. P. Francisco Combefisio publici

seipsos morti tradiderunt, ut suo sanguine cives liberarent. Multi, ne diutius seditio duraret, a civitatibus suis secesserunt. Multos etiam inter nos cognovimus, qui ut alios redimerent, seipsos in vincula conjecerunt. Multi in servitutem seipsos addixerunt, et accepto pretio sui, alios cibarunt. Multae mulieres gratia divina corroboratae, virilia multa gesserunt. Beata Judith, quum urbs Judith. viii seq.

juris factus, *θεάσῃ δακρύοντα, προσπίπτοντα, ταλαιπωροῦντα, χειμαζόμενον, τόπον ἐκ τόπου πρὸς εὐποιΐαν μετερχόμενον, μαστιζόμενον ὑπὲρ* Χριστοῦ, *καταπονούμενον, καὶ ὡς κτῆνος πιπρασκόμενον· μὴ μόνον χρήματα, ἀλλ' εἰ δυνατὸν τὰ ἑαυτῶν σώματα μεταδώσωμεν. Καλὸν γὰρ ἀγοράσαι* Χριστὸν *πιπρασκόμενον.* COTEL.

6. *ἐψώμισαν.*] Hanc vocem usurpat D. Paulus in Ep. I ad Cor. xiii 3, *καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντα μου, κ. τ. λ.* Conf. Rom. xii 20.

8. Ἰουδὶθ *κ. τ. λ.*] Habentur a Clemente Alex. sed non *αὐτολεξεί.* Ἀλλὰ *καὶ* Ἰουδίθ, *ἡ ἐν γυναιξὶ τελειωθεῖσα, ἐν συγκλεισμῷ τῆς πόλεως γενομένης, δεηθεῖσα τῶν πρεσβυτέρων, εἰς μὲν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐξέρχεται, τοῦ παντὸς καταφρονήσασα κινδύνου ὑπερ τῆς πατρίδος, ἑαυτὴν ἐπιδοῦσα τοῖς πολεμίοις ἐν πίστει* Θεοῦ· *λαμβάνει δ' εὐθὺς τἀπίχειρα τῆς πίστεως, κύρια τῆς* Ὀλοφέρνου *γενομένη κεφαλῆς.* Strom. iv [19, p. 617 ed. Potter.] WOTT. Profert exemplum Judithae, ex Apocrypha apud Judaeos Historia. Talem eam Clementi creditam argumento est, quod eam Historiam inter Ethnicas protulerit, quamvis peculiarius nihil addiderit. Ad defendendum Clementem, memor sit studiosus lector, non tantum a Petro et Juda adducta scripta Enochi Apocrypha, atque a posteriore etiam librum de dimissione vel morte Mosis, (quamvis vir mirandus Jos. Scaliger observarit Fragmenta Enochi, quae nunc habemus, corruptiora esse posterioribus additamentis et interpolationibus Judaeorum quam erant Apostolorum aevo) sed etiam ipsum Paulum usum esse locis desumtis e libris Apocryphis Judaeorum; quod Graeci Patres observarunt. In I ad Cor. respicit ad Apocrypha Eliae; in Ep. ad Galat. ad Apocrypha Mosis; in Ep. ad Ephes. ad Apocrypha Jeremiae. Nec inde propterea sequitur, Paulo probata quaecumque in iis scriptis erant, magis quam amatoria quae erant in Comoediis Menandri, quia iambum moralem ex iis protulerit. Vide D. Heinsii Exercit. Sacrarum lib. xviii 2. GUIL. BURTON. Cod. MStus exhibet ΙΟΥΔΕΙΘ. De Enochi Fragmentis videsis *The Book of Enoch*, a Praesule Reverendissimo Ric. Lawrence editum, Oxon. 1821, et librum cui titulus Enoch Restitutus, ab Edv. Murray conscriptum. Londin.

ἡ μακάρια, ἐν συγκλεισμῷ οὔσης τῆς πόλεως, ᾐτήσατο παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐαθῆναι αὐτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων· παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύνῳ, ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὄντος ἐν συγκλεισμῷ· καὶ παρέδωκεν Κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. Οὐχ ἧττονι καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθὴρ κινδύνῳ ἑαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μέλλον ἀπολέσθαι, ῥύσηται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς, ἠξίωσεν τὸν παντεπόπτην Δεσπότην, Θεὸν τῶν αἰώνων· ὃς ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἐρρύσατο τὸν λαὸν ὧν χάριν ἐκινδύνευσεν.

et Estheris.

Preces et admonitionem mutuam commendat.

NϚ'. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐντύχωμεν περὶ τῶν ἔν τινι παραπτώματι ὑπαρχόντων, ὅπως δοθῇ αὐτοῖς ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη, εἰς τὸ εἶξαι αὐτοὺς μὴ

1836. Exemplum Judith profert Hieronymus, in Ep. ad Eustochium, tom. i, p. 104 ed. Vallars. Conf. Ep. ad Salviniam, ib. p. 504. "in typo Ecclesiae "diabolum capite truncavit."

3. τῶν ἀλλοφύλων·] De hac voce videndus est Krebsius in Observ. Flav. ad Act. x 25.

6. Οὐχ ἧττονι] Ita dare debebam in editione prima; Cod. enim MS. ΟΥΧΗΤΤΟΝΕΙ praebet. Libb. omnes, praeter Hefelii ed. tertiam, Reithmayr. et Dressel. Οὐχ ἧττον αὖ.

7. καὶ ἡ τελεία, κ. τ. λ.] Citantur haec non secus ac ea de Juditha prius a Clem. Alex. ex nostro, sed non αὐτολεξεί: legimus enim de Juditha modo habitis subnexa: Πάλιν τε αὖ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθὴρ ῥυομένη τὸν Ἰσραὴλ τυραννικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ Σατράπου ὠμότητος, μόνη γυνὴ νηστείαις τεθλιμμέναις πρὸς μυρίας ὁπλισαμένας ἀντετάξατο δεξιάς, τυραννικὸν διὰ πίστεως ἀναλύουσα δόγμα. Καὶ δὴ τὸν μὲν ἐτιθάσσευσεν, ἀνέστειλεν δὲ τὸν Ἅμαν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῇ τελείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσει ἀπαθῆ διεφύλαξεν. Strom. iv. [§ 19.] WOTT.

8. τὸ δωδεκάφυλον] Cf. Act. xxvi 7, εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν, ... ἐλπίζει καταντῆσαι. Vide supra § 31. Orac. Sibyll. ii 171, δωδεκάφυλος λαός. Sic in Protevangelio Jacobi, § 1, Καὶ ἐλυπήθη Ἰωακεὶμ σφόδρα, καὶ ἀπίει εἰς τὸ δωδεκάφυλον τοῦ λαοῦ κ. τ. λ. ubi perperam vertunt, *et accessit ad duodecim tribuum Genealogiam.* Lexicis addas vocem δωδεκακώδων, quam usurpat Scriptor ille Apocryphus pro Pontificis tunica talari hyacinthina.

circumsessa esset, rogavit seniores ut sibi liceret in alienigenarum castra exire; et periculo se objiciens, propter amorem patriae populique obsessi, egressa est; et tradidit Deus Olophernem in manus mulieris. Non minori perfecta in fide Esther, Esth. vii, viii.
ut duodecim tribus Israel ab instanti exitio liberaret, periculo seipsam objecit: per jejunia enim iv 15.
et humiliationem, suppliciter oravit rerum omnium inspectorem Dominum, saeculorum Deum; qui animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit, cujus gratia periculum subierat.

LVI. Oremus igitur et nos pro eis qui in peccatum aliquod lapsi sunt, ut moderatio et humilitas eis concedatur, ut non nobis sed voluntati

10. παντεπόπτην] Ita cum Wottono Russel. Gall. Schoenem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Atque ita Codex MStus, in quo tamen Junius et Millius sibi visi sunt legere ΠΑΝΤΕΠΟΗΤΗΝ, quos secuti Edd. caeteri exhibent παντοποιητήν. Vocem παντεπόπτην, hujus loci sententiae multo aptiorem, habes inf. § 58, et apud B. Polycarpum in Epist. ad Philipp. § 7. Eadem usi sunt Cyrill. Alex. in Esai. lv, Opp. ii p. 767 ed. Aubert. Ἔνεστι τὰ πανταχοῦ δύνασθαι καθορᾷν τῷ παντεπόπτῃ Χριστῷ. et Clem. Alex. Paedag. iii 8, p. 280 ed. Potter. Ἐπεῖδεν αὐτοὺς ὁ παντεπόπτης Λόγος, ὃν οὐκ ἔστι λαθεῖν ἀνόσια δρῶντας.

11. Θεὸν τῶν αἰώνων·] Has voces varie tentant Interpretes. Guil. Burton. vertit, *the God of all ages of the world.* Wakius, *the God of spirits.* Chevallierius, *the God of the worlds.* Herzogius, *den Gott der Zeiten.* Ruchatus, *le Créateur universel du Monde.* Hornemannus, *Deum aeternum.* Versiones caeterae Latinae Junium sequuntur, *saeculorum Deum.*

12. ἐρρύσατο] Codex MStus ΕΡΥΣΑΤΟ. Vide p. 32 l. 8.

ib. ὧν χάριν] *Cujus gratia,* seu secundum literam Graecam *quorum gratia;* ita tamen ut illud *quorum* pariter referatur ad populum, quod nomen quum collectivum sit, hanc patitur constructionem. Quocirca, minus placet hic versio Cotelerii, *propter pericula quae illa adierat.* COUSTANT.

15. παραπτώματι] Junius, Fellus, et Colomesius περιπτώματι legendum esse censent: ego [cum Cotelerio] a fide MS. non discedo. Alludit proculdubio S. Pater ad illud B. Apostoli, Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, κ. τ. λ. Gal. vi 1. Aliud sane hoc est argumentum, retinendam esse vocem παραπτώματι. WOTT.

ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ· οὕτως γὰρ ἔσται αὐτοῖς ἔγκαρπος καὶ τελεία ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους μετ' οἰκτιρμῶν μνεία. Ἀναλάβωμεν παιδείαν ἐφ' ᾗ οὐδεὶς ὀφείλει ἀγανακτεῖν, ἀγαπητοί· ἡ νουθέτησις ἣν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους καλή ἐστιν, καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γάρ φησιν ὁ ἅγιος λόγος· "Παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με. Ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται." "Παιδεύσει με" γάρ, φησιν, "δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με, ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλήν μου." Καὶ πάλιν λέγει, "Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἤλεγξεν ὁ Κύριος· νουθέτημα δὲ Παντοκράτορος μὴ ἀπαναίνου· αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ,

Qui talem castigationem non renuit, Deum habet protectorem.

2. καὶ τοὺς ἁγίους] Aut interpolata fuisse haec verba, aut de Sanctorum Invocatione intelligenda esse, diserte pronuntiat Lipsius, pp. 44, 45. Hilgenfeldius autem, p. 90, deprecationem intelligit erga Ecclesiam factam. Neque video quid vetat τοὺς ἁγίους eodem sensu hic poni quo a B. Paulo, I Cor. vi 1, xvi 1. Κόμματος καινοτέρου quam Clementis Romani aevi est Invocatio Sanctorum, qui, ut cum S. Augustino loquamur, 'honorandi sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem.' De Vera Religione, § 55.

3. μνεία.] Hunc locum respexit Millius, qui Rom. xii 13 vult ut legatur ταῖς μνείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες, et nos ad Clementem Rom. amandat, ut suam inde conjecturam confirmet. WOTT. Sic et Wetstenius in l. c. Aliter Whitbius in Exam. var. Lect. p. 129. GALLAND. μνεία vox Paulina: Cf. Rom. i 9, Eph. i 16, Phil. i 3, I Thess. iii 6, II Tim. i 3.

4. ὀφείλει] Ita, proculdubio recte, Russel. Wott. Gall. Schoenem. Hornem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri cum Junio ἐφίλει, et veram lectionem conjecturae loco margini apponunt. Colomesius vel ὀφείλει vel φιλεῖ. Codex MStus, in quo vocalis I et diphthongus EI saepissime permutantur, exhibet ΟΦΙΛΕΙ: a librario autem nostro ϵ et O parvo discrimine exarantur, quae literae adhuc similiores fiunt quandocunque aetas edax lineam transversam τοῦ ϵ aboleverit. Inde forsitan Junii error.

divinae cedere possint. Sic enim apud Deum et sanctos uberem et perfectam cum misericordia recordationem obtinebunt. Suscipiamus, dilecti, disciplinam, propter quam nemo irasci debet. Admonitio qua alii alios commonefacimus bona est, et apprime utilis; voluntati enim divinae nos agglutinat. Sic enim dicit sacer sermo, *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.* Ps. cxviii 18. *Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit.* Prov. iii 12. Heb. xii 6. Dicit enim, *Corripiet me justus misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatorum non impinguat caput meum.* Ps. cxli 5. Et rursus dicit, *Beatus homo quem arguit Dominus, monitionem vero Omnipotentis ne renuas; ipse enim dolere facit, et rursus restituit; percutit, et manus ejus sanant.* Job. v 17—26. *Sexies de necessi-*

9. Κύριος παιδεύει,] Eo modo legimus in Epistola ad Hebraeos, xii, et in Proverbiis, iii, unde haec desumuntur, nisi quod Cod. Vat. et plerique alii Codd. pro παιδεύει exhibent ἐλέγχει in Proverbiis. At Hebraeus Textus habet, *Quem enim diligit Dominus, corripiet, et veluti pater filium, quem volet.* Vers. Vulgat. *Quem enim diligit Dominus corripit; et quasi pater in filio complacet sibi.* Vers. Syr. *Quoniam, quem diligit Dominus corripit, instar patris qui corripit filium suum.* WOTT. Παιδεύει habent Alexandrinus Clemens, Paedag. i 9, [p. 145 ed. Potter. qui opinatur Clem. Alex. hunc Nostri locum respexisse,] Chrysostomus in Ps. cx, et Catena Graecorum in Proverbia. Alii Codices ἐλέγχει. At in Apoc. iii 19 utrumque verbum conjungitur, ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω. COTEL.

12. ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν] Ita LXX Intt. at Textus Hebraeus paullo aliter: יהלמני צדיק הסד ויוכיחנו שמן ראש אל יני ראשי. Vulgat. *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Versio Hieronymi, *Corripiat me justus in misericordia, et arguat me. Oleum amaritudinis non impinguet caput meum.* Cum LXX consentit Interpres Syrus, nisi quod ἐν ἐλέει non agnoscat. WOTT. Hunc versum difficillimum ita explicat Dathius post Doederleinium:

Corripiat me justus, beneficium erit,
Reprehendat me, instar unguenti capitis mihi erit:
Non renuam, si vel repetat;
Sed jam contra malitiam eorum deprecor.

“ καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισεν, καὶ αἱ χεῖρες “ αὐτοῦ ἰάσαντο· ἑξάκις ἐξ ἀναγκῶν ἐξελεῖταί σε, ἐν “ δὲ τῷ ἑβδόμῳ οὐχ ἅψεταί σου κακόν. Ἐν λιμῷ “ ῥύσεταί σε ἐκ θανάτου, ἐν πολέμῳ δὲ ἐκ χειρὸς “ σιδήρου λύσει σε· καὶ ἀπὸ μάστιγος γλώσσης σε “ κρύψει, καὶ οὐ μὴ φοβηθήσῃ κακῶν ἐπερχομένων· “ ἀδίκων καὶ ἀνόμων καταγελάσῃ, ἀπὸ δὲ θηρίων “ ἀγρίων οὐ μὴ φοβηθῇς· θῆρες γὰρ ἄγριοι εἰρηνεύ- “ σουσίν σοι. Εἶτα γνώσῃ ὅτι εἰρηνεύσει σου ὁ “ οἶκος· ἡ δὲ δίαιτα τῆς σκηνῆς σου οὐ μὴ ἁμάρτῃ· “ γνώσῃ δὲ ὅτι πολὺ [τὸ σπέρμα σου], τὰ δὲ τέκνα “ σου ὥσπερ [τὸ παμβό]τανον τοῦ ἀγροῦ. Ἐλεύσ[ῃ “ δὲ ἐν τά]φῳ ὥσπερ σῖτος ὥριμο[ς, κατὰ και]ρὸν “ θεριζόμενος, ἢ ὥσ[περ θημω]νία ἅλωνος καθ᾽ ὥραν “ συ[γκομι]σθεῖσα.” Βλέπετε, ἀγαπητ[οί, ὅτι] ὑπερασπισμός ἐστιν τ[οῖς παιδευ]ομένοις ὑπὸ τοῦ [Δ]εσπό[του· καὶ γὰρ] ἀγαθὸς ὢν παιδε[ύει ὁ Θεός], εἰς τ[ὸ] νουθετ]ηθῆναι ἡμᾶς διὰ τῆς ὁσίας [παι]δείας αὐτοῦ.

1. ἔπαισεν] ἔπαιξεν in utraque Clerici editione ex operarum incuria natum videtur.

3. οὐχ ἅψεταί] Sic Edd. omnes. Codex MStus exhibet ΟΥ in fine lineae, et in initio alterius ΚΟΨΕΤΑΙ, unde Millius dat οὐκ ὄψεται, quo sensu equidem prorsus nescio. Apud LXX Intt. legimus sec. Cod. Alex. οὐχ ἅψηται. sec. Cod. Vat. οὐ μὴ ἅψηται.

5. καὶ ἀπὸ μάστιγος] Ita LXX Intt. At in Cod. Alex. post οὐ μὴ φοβηθήσῃ ἀπὸ κακῶν ἐρχομένων, legimus καὶ οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ ταλαιπωρίας, ὅτι ἐλεύσεται ταλαιπωρία· quae neque Hebraeus Textus, neque ex Versionibus aliqua agnoscit. WOTT.

7. ἀδίκων καὶ ἀνόμων] Eodem modo haec a LXX Intt. exhibentur. At in Hebraeo Textu, *In vastitate et in fame ridebis, et a bestiis terrae ne timeas; nam cum lapidibus agri pactum tuum, et bestia agri pacifica erit tibi.* Versio Vulgat. *In vastitate et fame ridebis, et bestias terrae non formidabis; sed cum lapidibus regionum pactum tuum, et bestia agri pacifica erit tibi.* Post εἰρηνεύσουσίν σοι legimus in Cod. Alex. Ὅτι μετὰ τῶν λίθων τοῦ ἄγρου ἡ διαθήκη σου, καὶ τὰ θήρια τοῦ ἄγρου

tatibus te eruet, et in septimo non tanget te malum. In fame liberabit te a morte, in praelio vero de manu ferri solvet te. A flagello linguae abscondet te, et non timebis a malis ingruentibus; injustos et iniquos deridebis, et feroces bestias non timebis. Bestiae enim ferae pacatae erunt tibi; deinde scies quod in pace erit domus tua, habitatio autem tabernaculi tui non deficiet. Scies autem quod multum semen tuum, et liberi tui erunt quasi omnis herba campi. Et venies in sepulchrum tanquam frumentum maturum quod in tempore messuerunt, vel sicut acervus areae in tempore comportatus. Videtis, dilecti, protegi eos, qui a Domino castigantur; quum enim bonus sit, castigat nos Deus, ut sancta ejus disciplina commonefiamus.

εἰρηνεύσει σοι· καὶ γνώσῃ ὅτι ἐν εἰρήνῃ τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐπισκοπὴ τῆς εὐπρεπείας σου· καὶ σὺ μὴ ἁμάρτῃς. At Cod. Vat. haec non agnoscit, saltem hoc in loco. WOTT.

10. *ἡ δὲ δίαιτα*] Eo modo a LXX Intt. exhibetur; at Hebraeus Textus habet, *Et visitabis habitaculum tuum, et non peccabis.* Versio Vulgat. *Et visitans speciem tuam, non peccabis.* Vers. Syr. *Et reverteris ad tabernaculum tuum, et non peccabis.* Aquila, *καὶ ἐπισκέψῃ ὡραιότητά σου, καὶ οὐ μὴ ἁμαρτήσῃ.* Symmachus, *οὐ δυσπραγήσῃ.* WOTT.

16. [Δ]*εσπό*[*του· καὶ γὰρ*] *κ. τ. λ.*] Cod. MS. exhibet ΥΠΟΤΟΥ. ΕΣΠΟ...... ΑΓΑΘΟΣΩΝΠΑΙΔΕ... ....ΕΙΣΤ.........ΗΘΗΝΑΙΗΜΑΣ. In reddenda hac lacuna, de qua nullam conjecturam periclitatur Millius, nihil melius habui quam ut Wottonum sequerer. Ex quo tempore ille Codicem contulit, literae duae e voce *Δεσπότου*, Δ scilicet et Τ, perierunt; et membrana denuo consarcinata fuisse videtur. Hodie certe spatium post ΕΙΣΤ duas priores syllabas vocis *νουθετηθῆναι* facile admittit, quare de *ἠγηθῆναι*, quod ut brevius et aptius supplementum nobis offert vir doctus, minus opus est ut cogitemus. Libb. impr. Junium secuti, locum ita exhibent .... *ὑπὸ τοῦ Δεσπό*[*του· καὶ γὰρ*] *ἀγαθὸς ὢν παιδ*[*ευτὴς θέ*]*λει* [*νουθετ*]*ηθῆναι ἡμᾶς* .... Davisius scribendum putat .... *Δεσπότου· Θεὸς γὰρ ἀγαθὸς ὢν παιδεύει, ἀλλ' εἰς τὸ εὐθυνθῆναι ἡμᾶς* ... quam quidem conjecturam summis laudibus accipit Clericus. Wottonum secuti sunt Galland. Schoenem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Lectionem Junianam in versionibus suis Wakius, Chevall. et Herzog. interpretantur.

Iterum dissidii auctoribus modestiam et resipiscentiam inculcat.

ΝΖʹ. Ὑμεῖς οὖν οἱ τὴν καταβολὴν [τῆς] στάσεως ποιήσαντες, ὑποτ[άγη]τε τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ παι[δεύ]θητε εἰς μετάνοιαν· κάμψαν[τες] τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν, μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀποθέμενοι τὴν ἀλάζονα καὶ ὑπερήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδ[ειαν]· ἄμεινον γάρ ἐστιν ὑμῖν [ἐν] τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς καὶ ἐλλογίμους εὑρεθῆναι, ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας ἐκριφῆναι ἐκ τῆς

2. τοῖς πρεσβυτέροις,] Τοῖς πρεσβυτέροις a Clemente nostro etiam Episcopus adnumeratur; alibi enim, c. 42, B. Pater nonnisi de Episcopis et Diaconis loquitur, omissis Presbyteris. HEFELIUS. Guilielmus Burton in adnotationibus ad hunc locum contendit nulla in hac Epistola inveniri Episcopatus singularis vestigia, nulla argumenta quae persuadeant Ecclesiam, sive Romanam, sive Corinthiam, alio regimine usam, eo tempore quo scripta est Epistola, quam plurium Presbyterorum. Cui sic respondet Clericus, 'Si non possit ex hac Epistola probari regimen, quale 'est hodie sub uno Episcopo, 'nullo hinc etiam modo, plu'rium Presbyterorum, quales 'fuerunt postea secundi Or'dinis Pastores, regimen tum 'fuisse institutum liquet. Sed 'qui Burtono favebunt respon'debunt, plurium Presbytero'rum hic mentionem fieri, non 'unius Episcopi. Sed ante 'omnia sciendum, nomina illa 'Episcopi et Presbyteri per'mista fuisse; atque in una 'Ecclesia, primis illis tempo'ribus, si urbs magna esset, 'qualis Roma aut Corinthus, 'plures fuisse, quibus utriusque 'Ordinis potestas, quae postea 'divisa est, inter Episcopos, sic '*κατ' ἐξοχὴν* dictos, et Presby'teros, secundi Ordinis Pas'tores, collata erat. Sed ante 'finem primi saeculi, vivis eti'amnum Johanne atque aliis 'forte Apostolis, iis visum est 'uni mandari potestatem ordi'nandi Presbyteros, eosque in 'Senatum Ecclesiasticum adle'gendi; caeteris vero Sacra'mentorum administrationem 'et alia id genus. Sed cur 'mutatum est, inquies, regimen 'illud prius Apostolicum, quo 'pari auctoritate Ecclesiae prae'erant Pastores, quibus utrius'que Ordinis, qui postea fuit, 'potestas collata fuerat? Ea'dem, nimirum, de causa, ob 'quam ad Ecclesiam Corinthi'am scripsit Clemens; nempe, 'divisiones et contraria studia 'Rectorum Ecclesiarum, qui 'inter se dissidebant, et Plebis 'etiam cum suis Rectoribus. 'Haec fuit jam olim Hieronymi 'sententia, in Comment. cap. i 'Epist. ad Titum. "Diligenter," 'inquit, "verba adtendamus 'dicentis, *ut constituas per ci'vitates Presbyteros, sicut ego 'tibi disposui.* Qui, qualis

LVII. Vos igitur qui seditionis fundamenta jecistis, in obedientia subditi estote Presbyteris, et disciplinam accipite in poenitentiam: flectentes genua cordium vestrorum, discite subjici, depo- 1 Pet. v 5. nentes gloriosam et superbam linguae vestrae arrogantiam; melius enim vobis est in ovili Christi parvos et bonae famae reperiri, quam sibi videri aliis eminentiores, et e spe illius dejici. Sic enim

'Presbyter debeat ordinari in 'consequentibus disserens, hoc 'ait: *Si quis est sine crimine, 'unius uxoris vir,* &c. postea 'intulit: *oportet enim Episco-'pum sine crimine esse, tam-'quam Dei dispensatorem.* Idem 'est ergo Presbyter qui Episco-'pus; et antequam, Diaboli in-'stinctu, studia in religione fie-'rent, et diceretur in populis, '*Ego sum Pauli, ego Apollo, 'ego autem Cephae,* communi 'Presbyterorum consilio Eccle-'siae gubernabantur. Postquam 'vero unusquisque, quos bapti-'zaverat, suos putabat esse non 'Christi, in toto orbe decretum 'est, ut unus de Presbyteris 'electus superponeretur caete-'ris, ad quem omnis Ecclesiae 'cura pertineret, et schismatum 'semina tollerentur." [Opp. 'tom. vii p. 694 ed. Vallars.] 'Tum probat e Philip. i 1, 2 'et Act. xx 28 mista fuisse 'Presbyterorum atque Episco-'porum nomina. Deinde con-'tendit: sicut Presbyteri sci-'unt, se ex Ecclesiae consue-'tudine ei, qui sibi praepositus 'fuerit, esse subjectos; ita et 'Episcopos nosse oportere, se 'magis consuetudine, quam dis-'positionis Dominicae veritate, 'Presbyteris esse majores. At 'vero non consuetudine tantum 'Ecclesiae, sed dispositione A-'postolica, factum hoc esse ex-'istimaverim; quod discordiae 'Ecclesiarum, ut adparet vel 'ex Corinthia Ecclesia, vivis 'etiamnum Apostolis nonnullis 'et multis Apostolicis viris, ni-'mis cito eruperint. Quare hoc 'remedium ab Apostolis et Apo-'stolicis viris inventum atque 'usurpatum ante finem saeculi 'primi existimo.'

3. *τὰ γόνατα τῆς καρδίας*] Haec phrasis, in Patribus et Conciliis frequens, desumpta videtur ex Oratione Manassis, quam quaedam Biblia complectuntur, quamque referunt Const. Apost. II xvii. [*καὶ νῦν κλίνω γόνυ καρδίας μου.*] Multas vero similes in Scriptoribus Sacris et Ecclesiasticis invenies. COTEL. Ratione haud dissimili loquitur D. Petrus, Ep. I i 13, *ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν.*

8. *καθ' ὑπεροχὴν*] Junius, Fellus et Colomesius mallent *καθυπερέχειν.*

ib. *ἐκ τῆς ἐλπίδος*] *ἐκριφῆναι ἐλπίδος*, Hefelii editio tertia. Junius legendum censet vel *ἔξω τῆς κιγκλίδος* vel potius *ἐπαυλίδος.* Colomesio magis placet *ἐπαυλίδος.* Nihil autem mutandum recte viderunt Cotelerius et

ἐλπίδος αὐτοῦ. Οὕτως γὰρ λέγει ἡ πανάρετος Σοφία· "Ἰδοὺ προήσομ[αι ὑμῖ]ν ἐμῆς πνοῆς ῥῆσιν, " διδάξω [δὲ ὑμᾶς] τὸν ἐμὸν λόγον. Ἐπ[ειδὴ ἐκά-" λουν], καὶ οὐχ ὑπηκούσα[τε, καὶ ἐξέτει]νον λόγους, " καὶ οὐ [προσείχετε]· ἀλλ' ἀκύρους ἐποι[εῖτε ἐμὰς] " βουλάς, τοῖς δὲ ἐμ[οῖς ἐλέγχοις] ἠπειθήσατε· τοι-" γαρ[οῦν κἀγὼ] τῇ ὑμετέρᾳ ἀπωλεί[ᾳ ἐπιγελάσο]-" μαι· καταχαροῦμαι δὲ [ἡνίκα ἂν] ἔρχηται ὑμῖν " ὄλεθρο[ς, καὶ ὡς ἂν ἀ]φίκηται ὑμῖν ἄφνω θ[όρυ-" βος, ἡ δὲ] καταστροφὴ ὁμοία κ[αταιγίδι πα]ρῇ, ἢ " ὅταν ἔρχηται ὑμ[ῖν θλίψις] καὶ πολιορκία. Ἔσται

Wottonus; quorum ille confert τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος supra § 51, Ignatium ad Eph. § 1 ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος καὶ ἐλπίδος, ad Magnes. § 9 εἰς καινότητα ἐλπίδος, ad Philad. § 11 ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν, et Polycarpum ad Philipp. § 8 προσκαρτερῶμεν τῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

1. ἡ πανάρετος Σοφία·] Librum Proverbiorum, πανάρετον Σοφίαν appellat post Clementem Rom. Clemens Alex. Strom. ii, [§ 22, p. 501 ed. Potter.] itemque Hegesippus, Irenaeus, καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορός apud Eusebium, H. E. iv 22. Sed et eodem nomine insignitur Sapientiae [Salomonis] volumen ab Athanasio in Synopsi, [Opp. ii 173 D ed. Ben.] Epiphanio, de Mensuris et Pond. § 4, [ii 162 C ed. Petav.] Damasceno, Orthod. Fid. iv 17, [i 284 B ed. Le Quien.] et a Gregorio Nyss. c. Eunomium, vii, ed. Paris. 1638, ii p. 638. [C.] In Bibliothecae Regiae Codice Biblico 721, Σοφία Σολομῶντος ἡ πανάρετος, et 1253, Σοφία Σολομῶντος πανάρετος. Praeterea Sapientiam Siracidis, seu Ecclesiasticum, vocari πανάρετον Σοφίαν, et πανάρετον, invenies in Eusebii lib. viii Dem. Evang. et in ejusdem et aliorum Chronicis, et in Hieron. Praefatione ad libros Salomonis. Jam quod Σοφία simpliciter ac Sapientia de Proverbiis dicatur, ostendunt loca Constitutionum Apostolicarum, i 7, 10, ii 3, iv 11, et alibi; Justini Mart. in Dial. p. 359, [ed. Paris. 1615] Melitonis Sardensis apud Euseb. H. E. iv 26; Irenaei iv 37 [20 3 ed. Massuet.]; Clementis Alex. in Protreptico, p. 52 [B Lutet. 1629] Paedagog. ii cap. 2, et Strom. i 317 [ii § 18]; Origenis Hom. 14 in Gen. [ii 97 E ed. Ben.] 6 in Exod. [151 A] ac saepe; Cypriani ad Quirinum, iii 6 [p. 47 ed. Fell.]; Gregorii Nyss. lib. de Vita Mosis, [i p. 252] Orat. 5 de Oratione Dominica, [i p. 757 C] et in Ὑποτυπώσει de Pietatis scopo [iii p. 306 D]; Chrysostomi sive alterius sermone de Tribus Pueris. [vi 613 E ed. Ben.] Quibus ad-

dicit omnem virtutem complectens Sapientia, *Ecce proferam vobis spiritus mei dictionem, docebo autem vos meum sermonem. Quoniam vocabam, et non obediistis, et extendebam verba, et non attendistis; sed irrita faciebatis mea consilia, et meis increpationibus rebelles fuistis; itaque et ego vestra perditione ridebo; gaudebo autem quum venerit vobis interitus, et quoties vobis subito advenerit perturbatio, atque eversio similis procellae adfuerit, vel quum venerit vobis tribulatio et oppressio.* Prov. i 23—31.

junge veterem Interpretem Epistolae Ignatio attributae ad Tarsenses, § 6. Similiter Ecclesiastico Σοφίας nomen absolute datur per multos, Origenem, Hom. 2 in Ps. xxxviii [ii 698 D], Hom. 6 Graeca in Jeremiam [iii 163 F], et ad Rom. ix 20, 21 [iv 616 C]; Gregorium Nyss. de Vita Mosis [i p. 208 B]; Hieronymum, Dial. i adv. Pelagianos, § 33 [ii 717 A ed. Vallars.]; Pseudo-Hieronymum ad 2 Cor. ix 7 [xi p. 970 D]. Denique Παροιμίαι sunt Σοφία παιδαγωγική, Gregorio Naz. Orat. 11 [i 180 D Paris. 1609]. Ecclesiasticus est A Deo spirata Sapientia, Magna Sapientia, in Excerptis Chronologicis ex Eusebio, Africano, et aliis. Atque de Cantico Canticorum, Scriptor Homiliae de Susanna, tom. vi [608 E ed. Bened.] Chrysostomi ait, κατὰ τὴν Σοφίαν τὴν λέγουσαν, κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη. Cant. iv 12. Auctor operis imperfecti in Matthaeum apud eundem Patrem, [p. lxxv E ad calc. tom. vi ed. Bened.] ad Matt. vi 6, 'Sicut in Canticis ex persona 'Ecclesiae Sapientia dicit;' et consarcinator Epistolae Decretalis primae, Clementi nostro affictae, 'Dicente Sapientia, *Valida est dilectio ut mors*.' Cant. viii 6. COTEL. Sapientiam in hoc loco personam esse, censet Lipsius. Operae pretium est adire Suiceri Thesaurum Scriptt. Ecclesiasticorum in voce Πανάρετος.

4. ἐξέτει]νον λόγους, καὶ οὐ [προσείχετε]·] Ita apud LXX legimus; at Hebraeus Textus exhibet—*extendi manus meas, et non erat qui attendebat.* Vulgat. *extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret.* Vers. Syr. *et extendi vocem, et non audivistis.* WOTT.

6. ἠπειθήσατε·] Ita LXX sec. Cod. Vat. In Cod. Alex. οὐ προσείχετε, quemadmodum etiam Edd. Ald. et Complut.

7. ἀπωλείᾳ] Hanc formam e Cod. MSto restituit Wott. quem secuti sunt Frey. Russel. Galland. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri ἀπολείᾳ.

10. ἢ ὅταν] Cod. MStus exhibet HOTAP.

11. πολιορκία.] Post πολιορκία exhibent Codd. Alex. et Vat. καὶ ὅταν ἔρχηται ὑμῖν ὄλεθρος. At Hebraeus Textus ea non habet,

" γ[ὰρ ὅταν ἐπι]καλέσησθέ με, ἐγὼ δὲ [οὐκ εἰσα]- " κούσομαι ὑμῶν· ζητ[ήσουσίν] με κακοί, καὶ οὐχ " εὑρή[σουσιν]. Ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, [τὸν δὲ " φό]βον τοῦ Κυρίου οὐ προείλα[ντο, οὐδὲ] ἤθελον " ἐμαῖς προσέχ[ειν βουλαῖς]· ἐμυκτήριζον δὲ ἐμοὺ[ς " ἐλέγχους]. Τοιγαροῦν ἔδονται τῆς [ἑαυτῶν] ὁδοῦ " τοὺς καρπούς, [καὶ τῆς ἑαυτῶν] ἀσεβείας πλησθή- " σον[ται]. * * * * * * * * *ιπον."*

neque aliqua ex Versionibus praeter unam Arabicam. Absunt etiam ex pluribus Graecis MStis, neque ea legisse videtur Clemens noster, qui illa in hoc loco citando praetermisit. Potuerunt in hunc locum irrepsisse librarii errore paullo superius habita, aut saltem ex aliqua e Versionibus sive Theodotionis, sive Aquilae, sive Symmachi. WOTT.

2. ζητ[ήσουσίν] με κακοί,] Ita LXX Intt. at sec. Hebraeum Textum, *Quaerent me diluculo, et non invenient.* Vulgat. *Mane consurgent, et non invenient me.* Cum Hebr. Textu consentit Versio Syriaca. WOTT.

3. σοφίαν,] παιδείαν LXX sec. Cod. Alex.

ib. [τὸν δὲ φό]βον] Τὸν δὲ λόγον habent Codd. Alex. et Vat. Cyprianus legit *verbum Domini,* [*sermonem Dei.* adv. Judaeos, p. 21 T ed. Fell.] item Lucifer Calaritan. At Aldina et Complutensis Editiones τὸν δὲ φόβον, quae lectio verior esse videtur; ei enim suffragantur Text. Heb. et Versiones omnes. Clemens etiam proculdubio legit φόβον. WOTT.

4. προείλα[ντο,] Hanc Aoristi formam, a Grammaticis veteribus, necnon a Dawesio, Misc. Crit. ed. Kidd. 475, et Dorvillio in Charit. 402, improbatam, tanquam Macedonicam novam et Alexandrinam tolerat Fischerus ad Gr. Gr. Velleri iii 24: apud Scriptores non Atticos tuentur Lobeck. ad Phrynich. 183, Wernsdorf. ad Himer. 100, Buttmann. Gr. Gr. maj. i 417, ii 1 139. LXX in Esai. xxxviii 14, ὃς ἐξείλατό με, καὶ ἀφείλατό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς.

7. [καὶ τῆς ἑαυτῶν] ἀσεβείας] Ita et Intt. LXX. Pro quibus Hebraeus Textus; *et de consiliis suis saturabuntur.* Vulgat. *suisque consiliis saturabuntur.* Versio Syriaca: *et cogitationibus suis saturati sunt.* WOTT.

ib. πλησθήσον[ται].] Junius, cui forte Codicem conferre contigit prius quam a bibliopego Anglico praescissus fuerat et in corio compactus, diserte statuit folium integrum hoc loco excidisse. Lipsius, p. 14, nulla ratione reddita, statuit paginas circiter tres desiderari. Hodie MStus post ΠΛΗΣΘΗΣΟΝ, ad calcem paginae exhibet undecim aut duodecim, ut mihi qui-

Erit enim quum invocabitis me, ego autem non exaudiam vos: quaerent me mali, et non invenient. Oderunt enim sapientiam, timorem autem Domini non assumserunt, neque volebant meis attendere consiliis, subsannabant autem meas redargutiones. Ergo comedent viae suae fructus, et sua ipsorum impietate saturabuntur.

dem visum est, literarum spatium. Bunsenius, *Ignatius u. s. Zeit*, 101, lacunam quindecim literarum capacem aestimat. A pagina autem proxime sequenti literae tres perierunt ante ΙΠΟΝ. Et Boisius quidem, ex asteriscis in apographo quo utebatur, lacunam haud majorem esse existimavit; quae enim desiderantur sic supplet, Φοβερὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ἀλλ' ὁ πονηρῶν ἀνθρώπων ἐπόπτης Θεὸς κ. τ. λ. Colomesius suspicatur hic locum habuisse Sibyllae testimonium, de quo auctor Quaestionum ad Orthodoxos, in Resp. ad Quaest. 74, ad calcem Opp. S. Justin. M. p. 469 ed. Ben. ubi quaeritur, 'Εἰ τῆς 'παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος 'ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν 'ἀσεβῶν, καθά φασιν αἱ γραφαὶ 'Προφητῶν τε καὶ Ἀποστόλων, ἔτι 'δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθὼς φησιν 'ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς 'Κορινθίους Ἐπιστολῇ.' Sed summo jure Guil. Burton longe verisimilius existimat, sicut doctissimo Usserio quoque in Dissert. de Clem. et Ignat. Epist. cap. x visum est, locum a scriptore illo laudatum ex altera Epistola desumptum esse, quam Clementis esse plerique tum veteres tum recentiores negant. Vide Cotelerii Judicium de Epistola posteriore, infra, p. 221. Pro ΙΠΟΝ Junius, Fell. Cotel. Colom. Frey. Coustant. habent ηπον. Hornemannus neque ηπον neque ιπον exhibet. Post πλησθήσονται, Wottonum si audias, comma proxime sequens e Proverbiis legendum est, Ἀνθ' ὧν γὰρ ἠδίκουν νηπίους φονευθήσονται· καὶ ἐξετασμὸς ἀσεβεῖς ὀλεῖ.

9. * * * ιπον."] Quidam volunt ad hunc locum, ubi chasma est, respicere S. Irenaei verba: 'Qui ignem praeparaverit Diabolo et Angelis ejus.' [III iii 3 p. 176 ed. Massuet.] Ut ego autem dicam quod sentio, haec non sunt Clementis, sed ipsius Irenaei verba, et pertinent ad traditionem Ecclesiae, i. e. ad formulam Fidei et Doctrinae. Forsitan in hoc chasmate locum habere potuerunt ea, quae a S. Basilio citata ex B. Clemente apud eum non legimus hodie: Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώτερος, Ζῇ, φησίν, ὁ Θεός, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. De Spiritu Sancto, c. 29. [iii 61 A ed. Bened.] WOTT. Expleri quidem haec lacuna nullo ingenio aut arte potest. Inde tamen hoc consequimur commodi, ut intelligamus, futiles

Precatio.

ΝΗ'. Ὁ παντεπόπτης Θεὸς [καὶ] Δεσπότης τῶν πνευμάτων καὶ Κύριος [πά]σης σαρκός, ὁ ἐκλεξάμενος [τὸ]ν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ [εἰ]ς λαὸν περιούσιον, δῴη πάσῃ [ψ]υχῇ ἐπικεκλημένῃ τὸ μεγαλο[π]ρεπὲς καὶ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ, [π]ίστιν, φόβον, εἰρήνην, ὑπομονήν, μακροθυμίαν, ἐγκράτειαν, ἁγνείαν καὶ σωφροσύνην, εἰς εὐαρέστησιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, τιμή, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Corinthii missos a Clemente

ΝΘ'. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ' ἡμῶν Κλαύδιον Ἔφηβον, καὶ Οὐαλέριον Βίτωνα, σὺν καὶ Φορτου-

esse illorum rationes, qui γνησιότητι hujus Epistolae eo nomine dicam scribunt, quod nonnulla testimonia a Patribus allegata in hac Epistola non occurrant. Desiderantur, aiunt, quae Auct. Quaest. et Resp. ad Orthodoxos, Qu. 74, [Vide supra, et conf. p. 221.] Basilius in Tract. de Spiritu Sancto, c. 29, aliique ex hac Epistola allegarunt. At vero, ne dicam quaedam testimonia revera in hac Epistola exstare quae negant illi hic comparere, ut quod Hieronymus in Comm. ad Ephes. 'de 'mundis aliis trans Oceanum,' [vii 571 C ed. Vallars.] et 'in-'enarrabili vinculo caritatis' [606 A] citat; ut taceam, saepe Patres testimonia ex scriptis aliis Clementis, sive genuinis, sive eidem affictis allegare; unde sciunt isti, quae ex hac Epistola citantur, non in hoc loco, in quo tam magnus est hiatus, olim exstitisse? Certe ῥῆσις illa Basilii Ζῇ ὁ Θεός κ.τ.λ. peropportune illi loco convenit, et accommodari potest in Epistola ad finem decurrente. FREY.

4. [εἰ]ς λαὸν περιούσιον,] Imitatur Paulum ad Tit. ii 14. At Paulus e LXX hanc loquutionem mutuavit. DAVIS. Conf. I Pet. ii 9, λαὸς εἰς περιποίησιν. Chrysostomus, Homil. v in Ep. ad Tit. [Opp. xi p. 759 ed. Bened.] interpretatur λαὸν ἐξειλεγμένον, οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς τοὺς λοιπούς. Theophylactus vero: Περιούσιος· ὁ οἰκεῖος, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ δεσπότου στρεφομένων οἰκετῶν, οἷον, ἐξειλεγμένον, ἐξαίρετον, οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς τοὺς λοιπούς.

7. σωφροσύνην,] Conf. Ignat. Ep. ad Ephes. § 10.

8. διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου ἡμῶν] Hic, suspicari licet, unus est ex iis locis quae Photio displicuerunt, Biblioth. cxxvi. At eodem modo S. Paulum et B. Ignatium de Christo

LVIII. Inspector omnium Deus, spirituum herus, et universae carnis Dominus, qui elegit Dominum Jesum Christum, et nos per eum in populum peculiarem, det omni animae, quae gloriosum et sanctum nomen ejus invocaverit, fidem, timorem, pacem, patientiam, aequanimitatem, continentiam, castitatem et pudicitiam, ut nomini ejus recte placeat, per summum sacerdotem et patronum nostrum Jesum Christum, per quem illi sit gloria, majestas, potestas, honor, et nunc, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

Num. xvi 22, xxvii 16.

LIX. Missos autem a nobis Claudium Ephebum, et Valerium Bitonem cum Fortunato, in pace cum

locutos esse demonstrat Wottonus. Vide supra notata ad § 36, p. 132 l. 2.

9. *δι' οὗ αὐτῷ δόξα*] De compluribus Doxologiae formulis in Ecclesia, ante excogitatam Arii haeresin, usurpatis, videndi omnino sunt Bull. Fid. Nicaen. Def. II iii 6, 10, 13, et Hooker. *Eccles. Polity*, V xlvii 9—11.

12. Κλαύδιον Ἔφηβον,] Junius cum Edd. ex mala interpunctione quinque legatos ad Corinthios fuisse missos perhibet. At illud *καί* inter Ἔφηβον et Οὐαλέριον interjectum, tres duntaxat fuisse ostendit; quorum duo, suis praenominibus insigniti, videntur fuisse liberti in familias Claudiorum et Valeriorum adsciti. Idque jam suspicatus est Boisius. Quod exinde probarunt Pearsonus in notis in Ep. S. Ignatii ad Smyrn. § 10, et Dodwellus in Dissert. ad Opp. Posthum. Pearsoni p. 221, aliique. Caeterum Ephebus iste, ut monuit Colomesius, memoratur inter Clementis discipulos ad calcem Pseudo-Abdiae a Lazio vulgati. Sed pro *Ephebus* vitiose legitur *Febus*. De Valerio autem Episcopo Trevirensi, discipulo Petri Apostoli, ad d. 29 Januarii agere Martyrologia notatum fuit Cotelerio. GALLAND. Tres tantum viros a Corinthiis missos fuisse recte viderunt Wakius, Wotton. Freyius, Schoeneman. Hefel. Reithmayr. et Dresselius: caeteri Edd. quos sequitur Herzogius, nomina haec ita distinguunt ut quinque faciant legatos. Pari in errore versabantur Interpretes plerique in loco Ignatii supra indicato, ubi e duobus, Philone et Rheo Agathopode, tres faciunt, Philonem, Rheum, et Agathopoda. Conf. Ep. ad Philad. § 11.

13. *σὺν καὶ Φορτουνάτῳ*,] Forsan legendum *σὺν Γαΐῳ Φορτουνάτῳ*, nam Ephebo, et Vitoni sua data sunt praenomina. DAVIS. Idem esse videtur qui a S. Paulo memoratur; [I Cor. xvi 17, ubi Codd. nonnulli Φορτουνάτου] qui,

cito remittant.

νάτῳ, ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς ἐν τάχει ἀναπέμψατε πρὸς ἡμᾶς, ὅπως θᾶττον τὴν εὐκταίαν καὶ ἐπιποθήτην ἡμῖν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἀπαγγέλλωσιν· εἰς τὸ τάχιον καὶ ἡμᾶς χαρῆναι περὶ τῆς εὐσταθείας ὑμῶν.

Benedictio.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων πανταχῇ τῶν κεκλημένων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμή, κράτος, καὶ μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ α'.

quum fuerit jam aetate provectus, magnaeque apud Ecclesiam Corinthiorum famae et authoritatis, a Corinthiis missus Romam venit, ut Romanos de schismate certiores faceret, et posceret eorum opem ad sedandas lites infelices apud ipsos ortas. WOTT. *καί* non agnoscit Junius. Cum Wottono faciunt Cotel. Davis. Frey. Galland. Eumdem esse Fortunatum, qui cum Stephano et Achaico ad D. Paulum, dum ageret Ephesi, ablegatus fuerat, admittit Hefelius, in medio relinquit Windischmannus, omnino negat Guil. Burton.

2. *ἐπιποθήτην*] Ita cum Cod. MSto Wott. Russel. Galland. Schoeneman. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri *ἐπιπόθη-*

gaudio ad nos brevi remittite, ut citius votis expetitae et desiderandae vestrae pacis ac concordiae nuntium adferant, et nos de statu vestro recte ordinato citius gaudeamus.

Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum, et cum universis ubique a Deo et per eum vocatis; per quem illi sit gloria, honor, potestas, majestas, et dominatio sempiterna, a saeculis in saecula saeculorum. Amen.

Clementis ad Corinthios Epistola I.

τον, quod longe melius arbitratur Boisius.

3. *ἀπαγγέλλωσιν·*] Ita cum Cod. MSto Wotton. Russel. Galland. Schoeneman. Hefel. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri *ἀπαγγέλωσιν*, quam formam jam exaratam librarius correxit.

4. *περὶ τῆς εὐσταθείας*] Conf. Clem. Alex. Strom. iv 23, p. 632 ed. Potter. *οὕτω τοίνυν τῷ ὄντι καλὰ φαίνεται ἥδιστα, παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζεται ὃν ποθεῖ καρπόν, τὴν τῆς ψυχῆς εὐστάθειαν.* Ib. § 25, p. 637, *δικαιοσύνη οὖν ἐστὶν εἰρήνη βίου καὶ εὐστάθεια.*

10. *Κλήμεντος κ. τ. λ.*] Codex MStus hanc epigraphen praestat, ab Editoribus omnibus, si Wotton. Hefel. Reithmayr. et Dresselium excipias, praetermissam.

J. B. COTELERII JUDICIUM

DE

POSTERIORE EPISTOLA S. CLEMENTIS.

EXSTAT de hac Epistola judicium magni Critici Eusebii, Hist. Eccles. iii 38, hisce verbis expressum; *ἰστέον δ' ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος Ἐπιστολή· οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μηδὲ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν.* Quae a Rufino, uti solet, indiligenter redduntur sic: "Dicitur tamen "esse et alia Clementis Epistola, cujus nos notitiam non "accepimus." Nec magis accurate Hieronymus, Libro de Viris Illustribus: "Fertur et secunda esse ex ejus nomine "Epistola, quae a Veteribus reprobatur." [§ 16, tom. ii p. 843 ed. Vallars.] Et Photius, Μυριοβίβλου Cod. cxii, cxiii, *ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται.* Neque enim dicit Eusebius, secundam Clementis Epistolam "notham esse, et ab Antiquis reprobatam;" dicit solummodo "ignoratam fuisse, in citationibus a Vete-"ribus praetermissam, in dubium vocatam:" unde eodem loci et alibi priorem nuncupat *ὁμολογουμένην, ἀνωμολογημένην παρὰ πᾶσιν.* Itaque rectius in Nicephoro, iii 18, habetur; *καὶ ἄλλη δὲ αὐτοῦ φέρεται Ἐπιστολή, τῆς προτέρας κατὰ πολὺ ἀποδέουσα· περὶ ἧς ὁ αὐτός φησιν Εὐσέβιος, μὴ ἐν ἐπιστήμῃ ταύτης τοὺς ἀρχαίους εἶναι.* Maximus in Prologo ad Dionysii Opera, agens de Eusebio, *καὶ μὴν οὔτε Παντaίνου τοὺς πόνους ἀνέγραψεν, οὔτε τοῦ Ῥωμαίου Κλήμεντος, πλὴν δύο καὶ μόνων Ἐπιστολῶν.* Et vero quemadmodum Caesariensi

Episcopo credimus, dubitatum fuisse de Auctore nostrae Epistolae; quemadmodum non possumus nunc, post deperditos tot primorum Patrum libros, memoriam illius accusare, quae tamen non semper fida exstitit; ita negamus inde consequi, pro Pseudepigrapha necessario habendam Epistolam; quum fieri quiverit, ut opus genuinum in controversiam venerit, et a primis Ecclesiae scriptoribus non fuerit celebratum. Certe ea dubitatio, ea omissio, non deterruerunt Auctorem Canonum Apostolicorum, Can. ult., Epiphanium, Haer. xxvii 6, xxx 15,[a] et eum qui Librum Pontificalem composuit, quo minus de Clementinis Epistolis, perinde ac nihil intercederet inter illas discriminis, loquerentur. Mitto enim Niconem, de quo ad superioris Epistolae cap. xiv.[b] Immo quod admodum mirere, id ab ipsis Hieronymo ac Photio designatum, quando suam, non Eusebii, proponunt opinionem: ille in volumine i adversus Jovinianum, cap. 7, [cap. 14, tom. ii p. 258 ed. Vallars.] hic in Myriobibli cap. cxxvi. Quinetiam utramque inter Sacrae Scripturae libros collocasse videntur Ecclesiae illae, quae Canonibus Apostolicis regebantur, quique eos Canones in Novi Testamenti voluminibus recenset Johannes Damascenus, Orthodoxae Fidei lib. iv cap. 18, et quotquot Bibliorum Codicibus utebantur similibus illi Theclae, e quo duae istae Epistolae prodierunt. Accedit huc quod eaedem utrobique apparent antiquitatis notae, eadem interdum verba usurpantur; nec tantam diversitatem habet stylus, quin ab eodem scriptore variis temporibus diversisque pro causis oriri potuerit. Dionysius autem Corinthius scribens ad Romanos apud Eusebium, iv 23, ideo unius tantum Epistolae Clementis mentionem facit, quia loquitur de Literis Romanorum nomine datis ad Corinthios[c]; at

[a] Tom. i p. 107 ed. Petav. *λέγει γὰρ ἐν μιᾷ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ.* ibid. p. 139, *ὡς αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς κατὰ πάντα ἐλέγχει, ἀφ' ὧν ἔγραψεν Ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων.*

[b] Vid. supra p. 56 l. 8.

[c] Cf. omnino Routhii Annot. in B. Dionysium, Rel. Sacr. i p. 188.

posterior Clementis, etsi, teste Photio, ad Corinthios quoque esset scripta, non tamen, sicut prior, Ecclesiae Romanae nomen, sed Romani Pontificis praeferebat. Indicatur id appellatione, ἀδελφοί μου, quam in secunda non semel positam invenies, [§§ 7, 10] nusquam in priore.

Objicit Jacobus Usserius, Dissertatione de Scriptis Ignatii, &c, cap. x, ad hunc modum: Epistola titulo Clementis ad Corinthios ornata, proferebat (quemadmodum ex Quaestionibus ad Orthodoxos, Justino Martyri tributis, Resp. ad Quaest. 74, intelligimus) Carmina Sibyllina, quae Clementis temporibus posteriora fuerunt; unde colligitur eam citationem, quum in priore Clementis Epistola nusquam compareat, ad alteram referri debere, quae ejusdem nomine falso inscribatur. Infirmum plane argumentum. Audi verba Pseudo-Justini: Εἰ τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστίν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθώς φασιν αἱ γραφαὶ Προφητῶν τε καὶ Ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθώς φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ· κ. τ. λ. Quae in Gallicam linguam ita vertit David Blondellus, de Sibyllis lib. i cap. 20, ac si legisset, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ. Sed erratum est properantis hominis, nimiumque memoria fidentis. Itaque quum Pseudo-Justinus generatim de Epistolis loquatur, neutra autem ad nos integra pervenerit, temere ab Usserio asseveratur res, quam nullo modo potuit rescire. Quin immo si divinationibus indulgere liceat, crediderim in primae Epistolae lacuna ad cap. lvii factam Sibyllae mentionem. Atque conjecturae fundum et auctorem do S. Irenaeum, adversus Haer. lib. iii cap. 3, ubi hoc pacto disserit; "Sub hoc igitur Clemente,[d] dissensione non "modica inter eos qui Corinthi essent fratres facta, scripsit

[d] III iii 3 p. 176 ed. Massuet. Graeca ex parte servavit Eusebius, H. E. v 6. Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτούς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἣν νεωστὶ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει.

"quae est Romae Ecclesia potentissimas Literas[e] Corinthiis, ad pacem eos congregans, et reparans fidem eorum, "et annuncians" (*annuncians* omittitur in Graeco apud Eusebium, v 6, et Nicephorum, iv 15, forte ob similitudinem participiorum ἀνανεοῦσα et ἀναγγέλλουσα. Nam Rufinus videtur hoc quoque in Eusebio legisse, dum interpretatur *exprimens*) "quam in recenti ab Apostolis receperant" (ex Eusebio, Rufino, Nicephoro, atque ex sensu scribendum *receperat*) "traditionem, annunciantem unum "Deum omnipotentem, factorem coeli et terrae, plasmatorem hominis; qui induxerit cataclysmum, et advocaverit Abraham, qui eduxerit populum de terra Aegypti, "qui collocutus sit Moysi, qui Legem disposuerit, et Prophetas miserit, qui ignem praeparaverit diabolo et angelis ejus." Brevem enumerationem capitum, in hac Ecclesiae Romanae Epistola contentorum, sanctus Martyr instituit. Ea autem omnia adhuc legere est, excepto ultimo, quod dubio procul lacuna illa circa finem interjecta complectebatur. Quis porro non videt, ubi "ignis diabolo "et angelis ejus praeparatus" memorabatur, ibi commode potuisse agi "de mundi fine," ac "de impiorum per ignem "judicio" tunc futuro; ideoque et Sibyllae mentionem fieri?

Ait tamen vir perdoctus, non licuisse per tempora Clementi ex Sibyllinis Carminibus, utpote ipso posterioribus, testimonium petere. Hoc probandum erat, non modo dicendum; quod si constaret, requirerem praedictarum Quaestionum Codices MSS num pro καθὼς haberent καὶ ὡς, aut καὶ καθὼς. Verum super Sibyllinis versibus exploratum non habetur, quando coeperint apud Christianos evulgari. Sub Apostolis rem contigisse persuaderet, quod a multis refertur, Clementem Alexandrinum in vi Stromateo, p. 636,

[e] *potentissimas*] *luculentissimam epistolam* melius reddidit Valesius. MASSUET. Convenit potius verbum ἱκανός nostro *tüchtig*, Latinorum *probus, justus, cui nihil deest*. Melius igitur vertit Strothius, *einen sehr gründlichen Brief*. HEINICHEN.

[p. 762 ed. Potter.] recitare verba Pauli Apostoli, Graecos seu Gentiles ad Sibyllae Oracula amandantis; nisi aut Clemens fabulam a quodam Apocrypho sumpsisse dici posset, aut potius illius sensum viderentur non attigisse homines docti; quae quidem mea est opinio. Eo quippe loci postquam ex Petri Praedicatione, libro extra Canonem posito, affirmavit ὁ Στρωματεύς, Graecis, ut Deum colerent et gloria afficerent, concessam fuisse Philosophiam, quemadmodum eandem ob causam utrumque Testamentum Judaeis et Christianis; ista paullo obscuriora subjicit: *ἐπεὶ ὅτι, καθάπερ Ἰουδαίους σώζεσθαι ἐβούλετο ὁ Θεὸς τοὺς Προφήτας διδούς, οὕτως καὶ Ἑλλήνων τοὺς δοκιμωτάτους, οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλεκτῷ Προφήτας ἀναστήσας, ὡς οἷοί τε ἦσαν δέχεσθαι τὴν παρὰ Θεοῦ εὐεργεσίαν, τῶν χυδαίων ἀνθρώπων διέκρινεν, δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου κηρύγματι ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος· Λάβετε καὶ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους, ἐπίγνωτε Σίβυλλαν, ὡς δηλοῖ ἕνα Θεὸν καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες ἀνάγνωτε, καὶ εὑρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ καθὼς παράταξιν ποιήσουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς μισοῦντες αὐτόν, καὶ τοὺς φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Εἶτα ἑνὶ λόγῳ πυνθάνεται ἡμῶν· ὅλος δὲ ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, τίνος; οὐχὶ τοῦ Θεοῦ;*[f] Quae verba sic accipiunt, quasi λάβετε &c. sit Apostoli exhortatio. At ego illa, ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος, non refero ad consequentia, Λάβετε &c. sed ad praecedentia, *οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ* Προφήτας, seu ad versiculum 12 cap. i Epistolae ad Titum, *εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν* Προφήτης: et Λάβετε &c. Clementis esse arbitror, non Pauli; tum quod in fine dicitur, *εἶτα ἑνὶ λόγῳ*, &c. Praedicationi Petri tribuo, cum cujus ultimo sermone paullo ante per Clementem laudato convenit optime. Quocirca verto: "Quandoquidem quod

[f] De hoc loco Clem. Alex. vide Beveregii adnotationem in Cod. Canon. Eccles. Prim. Illustr. I xiv § 7, vel apud Potter. p. 761, et conf. Grabium in Spicil. Patt. i 67.

" sicut Judaeos Deus salvos esse voluit, dans eis Prophetas, " ita etiam Graecorum probatissimos, proprios suae linguae " Prophetas excitans, prout poterant capere Dei bene- " ficentiam, a vilibus vulgaribusque hominibus secreverit, " declarabit praeter Petri praedicationem qui hoc dicit " Apostolus Paulus: Libros quoque Graecos sumite: " agnoscite Sibyllam, quo modo unum Deum manifestet, " et ea quae futura sunt: sumptum etiam Hystaspem[g] " legite, et invenietis Dei Filium multo clarius apertiusque " esse scriptum, utque multi reges adversus Christum " aciem instruent, odio habentes tum illum, tum eos qui " nomen ejus gestant, et ejus fideles, illiusque tolerantiam " atque adventum. Deinde uno verbo, seu una ratione, " nos interrogat; totus autem mundus, et quae sunt in " mundo, cujus sunt? Nonne Dei?" Sic pulchre omnia sibi constant, aliter impeditiora. Adde quod vix in toto Clemente invenias aliquid Apocryphi prolatum, nomine duntaxat auctoris, non praemisso operis titulo, non adjecta dictione quae quale sit scriptum declaret. Legatur tota Alexandrini disputatio: conferatur cum iis quae in Stromateo i edisserit de Graecorum Sapientibus, praesertim pag. 299, ubi locum Epistolae ad Titum adducit: confido fore, ut mea non improbetur interpretatio. Nihil ergo adjuvamur hoc testimonio, ad investigandum quod quaerimus tempus. Jam vero si agatur de Sibyllinorum Carminum Sylloge[h] qua hodie utimur, pro certo haberi debet,

[g] De Hystaspe consulendi sunt Ammianus Marcellinus, xxiii 6, p. 374 ed. Vales. Agathias, ii 24, p. 117 ed. Niebuhr. Lactantius, Div. Inst. vii 15, 18, tom. i, pp. 562, 567, 699 ed. Le Brun et Du Fresnoy.

[h] Carmina Sibyllina habes in Gallandii Biblioth. Patt. i pp. 335—410, quibus nunc accessit liber novus, quartus decimus, Maii studio e MSto erutus, typisque excusus Mediolani 1817. Plura si cupias, adi Bleekii disputationem *Ueber die Entstehung und Zusammensetzung der uns in acht Büchern Erhaltenen Sammlung Sibyllinischer Orakel*, in Ephemeridi Theologica, Berolin. 1819. fascic. 1 et 2; Thorlacii disquisitionem, quae inscribitur, *Libri Sibyllistarum veteris Ecclesiae, crisi, quatenus monumenta Christiana sunt, subjecti*, Hafniae, 1815; et Excursus quos ad Libros Sibyllinos subjecit Carolus Alexandre, Paris. 1856.

quod a multis evidenter fuit probatum, eam multo post Apostolica tempora lucem vidisse. Nonnulli sane in ea versus leguntur, aetate posteriores scriptis Patrum Sibyllina Oracula citantibus: quales hi duo,

> Οὐκέτι γὰρ παρὰ σεῖο τὸ τῆς φιλοθρέμμονος ὕλης
> Παρθενικαὶ κοῦραι πῦρ ἔνθεον εὑρήσουσιν.

in 'Ραψῳδίᾳ nostra, lib. v post medium [395, 6]; sunt enim de incenso Vestae templo sub finem imperii Commodi, proindeque quum jam Justinus, Athenagoras, et Theophilus Antiochenus Sibyllina in testimonium pro fide Christiana advocassent. Ac Origeniani cujusdam manum redolet Libri ii finis, [332, sq.] ad quem Scholiastes Graecus sic annotabat:

> ψεύδη προφάνως· οὐδὲ γὰρ λήξει ποτὲ
> τὸ πῦρ κολάζον τοὺς κατακεκριμένους.
> κἀγὼ γὰρ ἂν εὔξαιμι τοῦθ' οὕτως ἔχειν,
> οὐλαῖς μεγίσταις σφαλμάτων ἐστιγμένος,
> αἱ μείζονος χρῄζουσι φιλανθρωπίας.
> ἀλλ' αἰσχυνέσθω φληναφῶν 'Ωριγένης,
> πέρας γενέσθαι τῶν κολάσεων λέγων.

Recteque observat qui nostra aetate plurimos judicio superavit, Gerardus Vossius, de Poetis Graecis cap. i, non exstitisse temporibus Justini Martyris, Tatiani, Clementis Alexandrini, Eusebii, aliorumque multorum, versus Sibyllinae Collectionis lib. i [295] et lib. iii [760] de Sibylla Noae coaetanea; quandoquidem ex illorum Patrum professione, nulla e Sibyllis Mosem antiquitate superavit. Ex quibus intelligitur, non unum Poetam Sibyllam se esse finxisse, sed plures, diverso tempore, quorum versus disjectos unum in corpus consarcinator incertus multo post denatos Apostolos compegerit.

Quod autem a pluribus existimatur, primo saeculo ac principio secundi, Sibyllam a Christianis Scriptoribus citari nequivisse, id vero ego inficior, rationibus adductus non paucis. Quoniam, scilicet, gratis ac sine fundamento illud

asseritur. Deinde quia viventibus Apostolis, ac Luca scribente Evangelium, multa Apocrypha et Pseudepigrapha otiosi temerariique homines edebant, inquit Origenes, Hom. i in Lucam, [Opp. iii p. 933 ed. Bened.] eumque saepissime sequens Hieronymus, prooemio Commentariorum super Matthaeum, [Opp. x p. 661 ed. Vallars.] necnon Titus, Ambrosius, Beda, Euthymius, Theophylactus ad 1 vers. Evang. Lucae; quidni et in illis quaedam Sibyllino nomine? Ad haec certum est ex Varrone, Cicerone, Tacito, Suetonio, Plutarcho, multa vana et supposititia inter Paganos quasi Sibyllina fuisse circumlata, ante et statim post primordia nostrae Religionis: hoc exemplo cur non idem evenerit apud nos? Adjice his testimonium Hermae, I Vis. ii cap. 4, quaeque ibi annotabam de insigni isto loco Josephi, Ant. Jud. i 5, [cap. iv § 3 ed. Havercamp.] *Περὶ δὲ τοῦ πύργου τούτου, καὶ τῆς ἀλλοφωνίας τῶν ἀνθρώπων, μέμνηται καὶ Σίβυλλα, λέγουσα οὕτως· "Πάντων ὁμοφώνων "ὄντων τῶν ἀνθρώπων, πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, "ὡς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ. Οἱ δὲ θεοὶ "ἀνέμους ἐπιπέμψαντες, ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκά-"στῳ φωνὴν ἔδωκαν· καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι "τὴν πόλιν."* qui locus respondet his Sibyllinis, lib. iii circa initium; [9]

ἀλλ' ὁπόταν μεγάλοιο Θεοῦ τελέωνται ἀπειλαί· &c.

Concludo, nihil vetare quin vero Clementi laudata fuerit Sibylla, in re praesertim Ethnicis non ignota, mundi videlicet fine, ac impiorum per ignem judicio: de qua consule praecipue Justinum Martyrem, Apol. ii p. 66, [ed. Paris. 1615, Apol. i § 20, p. 55 ed. Bened.] et Sibyllina nostra Oracula, lib. ii [194—213, 284—295, 304—337,] et iii [19—25, 556, 627—631, 698.] Ac forsan Clemens exemplaria viderat antequam a Christianis, ut conqueritur Celsus apud Origenem, lib. vii contra eum, [§ 53 Opp. i p. 732 ed. Bened.] fuissent interjectis pluribus interpolata.

Caeterum videtur haec secunda Epistola ante primam esse scripta. Quandoquidem innuit fragmentum illius pa-

cifica tempora; et ex Photii Codice cxxvi colligimus dissidii Corinthiaci in ea factam non fuisse mentionem; at si data esset post priorem, hoc est, post finem persecutionis Domitiani, tempore pacis, atque ante persecutionem sub Trajano redintegratam, non praetermisisset discordiam aut reconciliationem Corinthiorum, quum utrumque tempus solummodo annus sejungat. Quare missam arbitror inter duas primas persecutiones, Neronis ac Domitiani, et ante seditionem Corinthi excitatam.

Omittebam hic, ut in Veterum Testimoniis, duo quae postea occurrerunt loca. Primus locus est Praefationis Concilii Nicaeni, Latinae ex Arabico per Abrahamum Ecchellensem factae, in quo dicitur Clementem Epistola ii mentionem fecisse Sectarum 70. Verum illa Epistola, si eadem est ac nostra, nec est plane Apocrypha, nequaquam retulit 70 Haereses, retulit forsan 7. Alterum locum deprompsi ex optimis membranis Codicis admodum antiqui in Bibliotheca PP. Soc. Jesu, copiam faciente Gabriele Cossartio, viro cum insignis doctrinae, tum prolixae humanitatis. Est autem S. Damasceni Eclogarum Sacrarum, cap. *Περὶ τῶν προσκαίρων καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, καὶ ὅτι χρὴ τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα προτιμᾷν·* quod respondet capiti 20 libri ii Parallelorum editorum.[i]

[i] Vide Fragm. IV infra, p. 261.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β.

Christus Deus.

ʼΑΔΕΛΦΟΙ, *οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς περὶ Θεοῦ, ὡς περὶ κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· ἐν τῷ γὰρ φρονεῖν ἡμᾶς μικρὰ περὶ αὐτοῦ, μικρὰ καὶ ἐλπίζομεν λαβεῖν· καὶ οἱ ἀκούοντες*

1. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ *κ. τ. λ.*] Tituli hujus ne literam quidem integram praebet Cod. MStus. Linea prima, *ʼΑδελφοί, οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν,* literis miniatis exhibetur.

4. ʼΑΔΕΛΦΟΙ,—*ἕνεκα ἡμῶν.*] Hunc locum a Severo Antioch. Patr. ut ex Ep. ii ad Cor. prolatum exhibet Curetonus, Corp. Ignat. p. 246; inter excerpta autem varia e S. Patribus ita laudatum, p. 244, ut ex Ep. iii de Virginitate sumtus videatur.

5. *ὡς περὶ Θεοῦ,*] Si haec Epistola Clementis sit, sufficit hic unus locus ad refellendam Photii objectionem, [Bibl. Cod. cxxvi] quod exilia nimis de Christo scripsisse videtur; quia non ea profert, quae praecipue conferant ad adstruendam Divinam Christi naturam. Legisse Photium hanc Epistolam satis constat; de illa enim haec habet: *Ἡ δὲ δευτέρα καὶ αὐτὴ νουθεσίαν καὶ παραίνεσιν κρείττονος εἰσάγει βίου, καὶ ἐν ἀρχῇ Χριστὸν τὸν Θεὸν κηρύσσει.* Qui characteres apprime huic conveniunt. WOTTON.

6. *περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν·*] Pro Judaeorum placito Messiae regnum in terris somniantium; aut ad eorum dogma, qui promissa ad allegorias trahebant,

S. CLEMENTIS

EPISTOLA II.

FRATRES, ita sentire nos oportet de Jesu Christo, tamquam de Deo, tamquam de judice vivorum et mortuorum; nec decet nos humilia sentire de salute nostra; dum enim humiliter sentimus de illo, parva etiam nos accepturos speramus; et dum tamquam exigua audimus, pec-

Johann. v 22, 27. Act. x 42, xvii 31. 2 Tim. iv 1.

dicentes *resurrectionem praeteriisse,* II Tim. ii 18. FELL. Jortinus emendat περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· comparans locum illum ad Hebraeos, ii 10, cujus, uti monet, Epistolae loca plurima respicit Clemens in Epist. ad Corinthios priore. Idem arbitratur scriptorem nostrum in animo habuisse Ebionaeos, de quibus Eusebius, H. E. iii 27, Ἐβιωναίους τούτους οἰκείως ἐπεφήμιζον οἱ πρῶτοι, πτωχῶς καὶ ταπεινῶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ δοξάζοντας. Λιτὸν μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ κοινὸν ἡγοῦντο, κατὰ προκοπὴν ἤθους αὐτὸ μόνον ἄνθρωπον δεδικαιωμένον, κ. τ. λ.

8. καὶ οἱ ἀκούοντες] Hiulca videtur haec sententia. Junius, Colomesius, [et Schoenemannus] legendum esse conjecerunt, Καί τοι ἀκούοντες ὡς περὶ μικρῶν— Boisius, Καὶ εἰ ἀκούομεν τῶν περὶ Χριστοῦ, ὥσπερ μικρῶν— Forte legendum est, Καὶ ἡμεῖς οἱ ἀκούοντες τούτων, ὥσπερ μικρῶν, κ. τ. λ. WOTT. [quem sequitur Freyius.] Birrius ita sententiam integram reddit, καὶ οἱ παρακούοντες, ὥσπερ μικρῶν . . . *quique negligenter audimus, quasi tenuia sint, peccamus.* GALLAND. Birrium in Versione sequitur Hefelius. Noltius conjecturam facit, καὶ ὧν ἀκούοντες.

ὥσπερ μικρῶν ἁμαρτάνομεν, οὐκ εἰδότες πόθεν ἐκλήθημεν, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ εἰς ὃν τόπον, καὶ ὅσα ὑπέμεινεν Ἰησοῦς Χριστὸς παθεῖν ἕνεκα ἡμῶν. Τίνα οὖν ἡμεῖς αὐτῷ δώσομεν ἀντιμισθίαν; ἢ τίνα καρπὸν ἄξιον οὗ ἡμῖν αὐτὸς ἔδωκεν; πόσα δὲ αὐτῷ ὀφείλομεν ὅσια; τὸ φῶς γὰρ ἡμῖν ἐχαρίσατο, ὡς πατὴρ υἱοὺς ἡμᾶς προσηγόρευσεν, ἀπολλυμένους ἡμᾶς ἔσωσεν. Ποῖον οὖν αἶνον αὐτῷ δώσομεν, ἢ μισθὸν ἀντιμισθίας ὧν ἐλάβομεν; πηροὶ ὄντες τῇ διανοίᾳ, προσκυνοῦντες λίθους καὶ ξύλα, καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ χαλκόν, ἔργα ἀνθρώπων, καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅλος ἄλλο οὐδὲν ἦν εἰ μὴ θάνατος. Ἀμαύρωσιν οὖν περικείμενοι, καὶ τοιαύτης ἀχλύος γέμοντες ἐν τῇ ὁράσει, ἀνεβλέψαμεν, ἀποθέμενοι ἐκεῖνο ὃ περικείμεθα νέφος, τῇ αὐτοῦ θελήσει. Ἠλέησεν γὰρ ἡμᾶς, καὶ σπλαγχνισθεὶς ἔσωσεν, θεασάμενος ἐν ἡμῖν πολλὴν πλάνην καὶ ἀπώλειαν, καὶ μηδεμίαν ἐλπίδα ἔχοντας σωτηρίας, εἰ μὴ τὴν παρ' αὐτοῦ. Ἐκάλεσεν γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας, καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς.

Quanta ei debemus.

Per misericordiam Dei salvi facti sumus.

3. *παθεῖν ἕνεκα ἡμῶν.*] Mallet Birrius *παθῶν*.

4. *ἀντιμισθίαν* ;] Hanc vocem adhibet D. Paulus ad Rom. i 27, ad II Cor. vi 13.

5. *ὀφείλομεν ὅσια* ;] i. e. *quanta vero debemus ei subsidia ad sanctimoniam ?* vel potius ex Hellenistico hoc exponendum est: *quantas vero ei debemus gratias*, aut *beneficia ?* ut enim vox *ὅσιος* apud LXX frequenter respondet Hebr. חסיר, ita *τὰ ὅσια* exprimit החסרים Esai. lv 3, in celebri illo loco quem Graeci, et post illos Paulus, Act. xiii 34, reddit *τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.* Eaedem voces occurrunt II Chron. vi 42, ubi Graeci habent *τὰ ἐλέη Δαυίδ*, ut adeo *τὰ ὅσια* illis sint promiscue *τὰ ἐλέη*. FREY. Vertit Birrius, *quot vero ejus clementiae beneficia accepta referimus ?* Quae sane beneficia deinceps S. Pater enumerat. Haud absimili sensu usurpatur vox *ὅσια* in Constit. Apost. ii 23, Ὁ *τοιοῦτος ἄφεσιν οὐχ ἕξει, κἂν λέγῃ παρ' ἑαυτῷ, Ὅσιά μοι γένοιτο. Bene mihi sit.* GALLAND. Dresselius intelligit *justa, officia, munia, jura*, omnino id quod inviolabile est et sanctum.

camus, nescientes unde vocati simus, et a quo, et in quem locum, et quanta sustinuerit Jesus Christus pati propter nos. Quam igitur nos ipsi dabimus remunerationem, aut quem fructum dignum eorum quae nobis ipse dedit? Quanta vero ei debemus beneficia? Nam lucem nobis largitus est, tamquam pater filios nos appellavit, pereuntes nos servavit. Qualem ipsi laudem tribue- Ps. cxvi 12.
mus, aut mercedem qua compensemus quae accepimus? qui mente eramus debiles, et adorabamus lapides, ligna, aurum, argentum, atque aes, hominum opera; et tota nostra vita nihil aliud erat quam mors. Obscuritate itaque circumdati, et tali caligine plenum habentes visum, respeximus, ipsius voluntate deponentes eam qua cingebamur nebulam. Nam miseratus est nos, et visceribus commotus salvos fecit, quum in nobis multum errorem ac interitum spectasset, nec ullam nos habere salutis spem, nisi eam quae ab ipso. Vocavit enim Rom. ix 24. Osee ii 23.
nos qui non eramus, et voluit e nihilo esse nos.

8. Ποῖον οὖν αἶνον] Ita legendum viderunt Editores omnes. Cod. MStus exhibet ΠΟΙΟΥΝ sicut in Epist. prior. § 30, ΑΓΙΟΥΝ pro Ἁγίου οὖν. Mox μίσθων ἀντιμισθίαν conjicit Junius.

ib. μισθὸν ἀντιμισθίας] Locutio desumta ex Psalm. cxvi 12, [τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι;] quae ita auctori nostro placuit, ut eam ter in brevi hac Epistola repetiverit. Quemadmodum enim qui Dei patientia abutuntur, et flagitiis ad iram provocant, dicuntur ipsum *servitute premere*, Esai. xliii 24, et qui pauperibus subveniunt, *foenerari* Deo, Prov. xix 17, ita qui mandatis ejus obsequuntur, et pietatis officia praestant, non incommode vices referre et mercedem rependere censeantur. FELL. Cotelerius, dum literae tenax esse vult, Clementis sententiam non reddit. Vertit Vendelinus, *vel retributionis mercedem ob ea quae accepimus*. COUST.

9. πηροὶ ὄντες] *mente debiles*, i. e. *caeci*. Sic Birrius e Gloss. Cyrill. et Hesych. GALLAND. Boisius mallet πηροὶ ἐτυγχάνομεν ὄντες τῇ διανοίᾳ.

14. περικείμεθα] Intt. pro forma Ionica imperfecti habuisse videntur.

17. ἐλπίδα ἔχοντας σωτηρίας,] ΕΛΠΙΔΑΝΕΧΟΝΤΕΣ MStus. Cf.

Ecclesiae prius sterilis mira fecunditas.

Β'. "Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον "καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα "τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα." Ὃ εἶπεν, "Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα," ἡμᾶς εἶπεν· στεῖρα γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸ τοῦ δοθῆναι αὐτῇ τέκνα. Ὃ δὲ εἶπεν, "Βόησον ἡ "οὐκ ὠδίνουσα," τοῦτο λέγει, τὰς προσευχὰς ἡμῶν ἁπλῶς ἀναφέρειν πρὸς τὸν Θεόν, μή, ὡς αἱ ὠδίνουσαι, ἐγκακῶμεν. Ὃ δὲ εἶπεν, "Ὅτι πολλὰ τὰ "τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν "ἄνδρα·" ἐπεὶ ἔρημος ἐδόκει εἶναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ λαὸς ἡμῶν, νυνὶ δὲ πιστεύσαντες, πλείονες ἐγενόμεθα

p. 248 l. 6. Boisius conjicit *καὶ ὅτι μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔχομεν εἰ μή, κ. τ. λ.*

1. *Εὐφράνθητι στεῖρα*] Locus hic Esai. liv 1 ab ipsis Judaeis ad Messiae tempora refertur; et ab Apostolo in hanc mentem laudatur, Gal. iv 27. FELL.

5. *ἡ ἐκκλησία ἡμῶν*] Hilgenfeldius exponit, *die Gemeinde der Heiden.*

9. *ἐγκακῶμεν.*] Verbo *ἐγκακεῖν* usus fuerat Symmachus Interpres, Num. xxi 5, vertens *ἐνεκάκησεν*, quod LXX verterant *προσώχθισεν*. Praetuli tamen, *ἐκκακῶμεν*, [sic etiam Fell.] ob Luc. xviii 1, quo respexisse videtur Clemens: *Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν.* Simili modo propter verba Apostoli, Ephes. iii 13, *Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν*, [Gal. vi 9] scribere oportet apud Gregorium Theologum, Orat. 44, p. 709, [A. tom. i ed. Morel. 1609] *εἰ μὴ ἐκκακοῦμεν ἐν ταῖς θλίψεσι*, sublato typographico mendo *ἐκκαμοῦμεν*. [*ἐκκακοῦμεν*. 735 C tom. i. Paris. 1840.] COTEL. *ἐγκακῶμεν* MSti lectionem tuetur Wottonus ex Hesychio, qui habet *ἐγκακέω· ὑψόω*. Cotelerius mavult *ἐκκακῶμεν*, *deficiamus*. [quem secuti sunt Hefel. et Dresselius.] Si ad *ὠδίνουσαι* respexeris, utrumque recte dici potuit. Sed judicium dirigi debet ad significatum *τοῦ ἁπλῶς*; quod si *simpliciter*, *submisse* vertas, praeferenda erit lectio MSti; sin *semel*, *una vice* interpreteris, rectius *ἐκκακῶμεν* scribas, cui quidem vocabulo frequens sacrorum Novi Testamenti librorum usus suffragatur. SCHOENEMAN. Vendelinus vertit, *parientium instar*, *vociferemur*, probantibus Colomesio et Wottono. Tu vero Coustantium audi; 'Dupliciter peccare mihi 'videtur haec translatio, primo 'quidem quod clamare nobis 'vetat, quum Clemens locum 'Esaiae interpretatur in quo

II. *Laetare sterilis, quae non paris, erumpe et clama, quae non parturis: quia multi filii desertae, magis quam ejus quae habet virum.* Quod dixit, *Laetare sterilis quae non paris,* nos dixit; sterilis quippe erat Ecclesia nostra, ante quam dati essent ei liberi. Quod vero dixit, *Clama, quae non parturis,* hoc dicit, ut preces nostras simpliciter ad Deum perferamus, neque, ut parturientes solent, vociferemur. Quod autem dixit, *Quia multi filii desertae, magis quam ejus quae habet virum,* quandoquidem populus noster desertus esse videbatur et Deo orbatus; nunc vero quum credidimus, plures facti sumus iis qui Deum habere censebantur. Alia Esai. liv 1. Gal. iv 27.

'clamare praecipimur; deinde 'quod antithesin seu oppositio- 'nem instituit, quam diversa 'constructio verborum *ἀναφέ- 'ρειν* et *ἐκκακῶμεν* seu *ἐγκακῶμεν* 'non patitur.' Locum Hesychianum a Wottono prolatum suspectum habet Albertius, qui Clementem nostrum ex conjectura parum felici corrigit *ἐκκαλῶμεν*. Sicut et apud Polybium, IV xix 10, legendum censet Ernestius *ἐξεκάκησαν* pro *ἐνεκάκησαν*.

11. *ἐπεὶ ἔρημος ἐδόκει*] Boisius interponit *τοῦτο λέγει*, ut connexio aptior sit; at Photius multis abhinc saeculis observavit, quod frustra in his Epistolis semper aptam connexionem quaesieris, quum *τὰ ἐν αὐταῖς νοήματα ἐρριμμένα πως, καὶ οὐ συνεχῆ τὴν ἀκολουθίαν ὑπῆρχε φυλάττοντα*. WOTT. Pro *ἀπό* Junius e conjectura margini apponit *ἄνευ*. At nihil mutandum. Praepositio eamdem vim forsitan hoc loco habet qua invenitur apud Herodotum, iv 13, 195, vii 195, *quod adtinet ad Deum*. Vid. Abresch. Animadv. in Aeschylum, p. 613.

12. *πλείονες ἐγενόμεθα τῶν δοκούντων*] Ita loquens se Gentilem indicat, non Judaeum. COUST. [Cf. supra notata ad Epistolam priorem, § 4, p. 20 l. 13.] Ex his verbis colligit H. Venema auctorem eo demum tempore vixisse, quo Christianismus inter Gentes numerosissimus erat supra Judaeos; quod quidem, inquit, rectius quam in Clementis, quadrat in Trajani et sequentium Imperatorum tempora, quibus Ecclesia Gentium longe lateque propagata est. Quid multis opus est? Nonne Paulus ad Romanos scribens, gratias Deo agebat, quod fides eorum annuntiabatur *in universo mundo?* [i 8.] Nonne dicebat *in omnem terram* exiisse sonum Apostolorum, et in *fines orbis terrae* verba eorum? [x 18.] Nonne Deum glorificabat quod mysterium temporibus aeternis taci-

τῶν δοκούντων ἔχειν Θεόν. Καὶ ἑτέρα δὲ γραφὴ λέγει, "ὅτι οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ "ἁμαρτωλούς." Τοῦτο λέγει, ὅτι δεῖ τοὺς ἀπολλυμένους σώζειν. Ἐκεῖνο γάρ ἐστιν μέγα καὶ θαυμαστόν, οὐ τὰ ἑστῶτα στηρίζειν, ἀλλὰ τὰ πίπτοντα· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἠθέλησεν σῶσαι τὰ ἀπολλύμενα, καὶ ἔσωσεν πολλούς, ἐλθὼν καὶ καλέσας ἡμᾶς ἤδη ἀπολλυμένους.

Christus nos revocavit a cultu deorum mortuorum, et Patrem notum fecit nobis.

Γ'. Τοσοῦτον οὖν ἔλεος ποιήσαντος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, πρῶτον μὲν ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς θεοῖς οὐ θύομεν, καὶ οὐ προσκυνοῦμεν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἔγνωμεν δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας, τίς ἡ γνῶσις ἡ πρὸς αὐτόν, ἢ τὸ μὴ ἀρνεῖσθαι δι' οὗ ἔγνωμεν αὐτόν; Λέγει δὲ καὶ αὐτός, "Τὸν ὁμολογήσαντά "με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἐνώ-"πιον τοῦ Πατρός μου." Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ μισθὸς ἡμῶν, ἐὰν οὖν ὁμολογήσωμεν δι' οὗ ἐσώθημεν. Ἐν τίνι δὲ αὐτὸν ὁμολογοῦμεν; Ἐν τῷ ποιεῖν ἃ λέγει, καὶ μὴ παρακούειν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, καὶ μὴ μόνον χείλεσιν αὐτὸν τιμᾷν, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, "Ὁ

Agnoscendus ergo a nobis,

tum, patefactum esset ad obedientiam fidei *in cunctis gentibus?* [xvi 25, 26.] Eodem loquendi genere alibi quoque utitur idem Apostolus, ad Coloss. i 6—20, I Tim. iii 16. GALLAND. in Proleg. p. xviii.

2. ἀλλὰ ἁμαρτωλούς.] In Novo Testamento post ἁμαρτωλούς legimus εἰς μετάνοιαν in libb. impr. sed Codd. MSS. optimae fidei non ea agnoscunt. WOTTON. Apud S. Matthaeum scilicet, apud S. Lucam non item.

10. πρῶτον μὲν ὅτι] Boisius ex ingenio refingit, πρὸ πάντων εὐχαριστῶμεν αὐτῷ ὅτι, κ. τ. λ.

11. προσκυνοῦμεν αὐτοῖς,] Cum dativo construitur προσκυνεῖν apud serioris Graecismi scriptores. Lobeck. Phrynich. p. 463. Cf. Mart. Polyc. § 12.

12. τίς ἡ γνῶσις ἡ πρὸς αὐτόν,] Vendelinus, *Quaenam erit nostra erga ipsum agnitio?* Hic locus ex iis forsitan est, quos sibi non satis cohaerere censuit Photius. Si post *ad eum* suppleatur *perducens* aut *pertingens*, integra erit sententia; ac

quoque Scriptura ait, *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Hoc dicit, quod debeat pereuntes servare. Illud enim magnum et admirabile est, non fulcire quae stant, sed quae cadunt. Sic et Christus servare voluit pereuntia, et multos servavit dum venit, dumque nos jam pereuntes vocavit. Matt. ix 13. Luc. v 32. Matt. xviii 11.

III. Quum igitur tantam misericordiam erga nos ipse fecerit, primo quidem, quod nos qui vivimus Diis mortuis non sacrificamus, nec adoramus eos, sed per ipsum cognovimus veritatis Patrem, quaenam est cognitio ad eum, nisi ut non negemus illum, per quem cognovimus eum? Ait vero etiam ipse; *Qui me confessus fuerit in conspectu hominum, confitebor ipsum in conspectu Patris mei.* Haec est itaque merces nostra, si quidem confiteamur eum per quem servati sumus. In quonam autem illum confitebimur? Faciendo quae dicit, et mandata illius non spernendo; nec solum labiis eum honorando, sed ex toto corde, et ex tota mente. Dicit quippe in Esaia; *Populus iste la-* Matt. x 32. Matt. xxii. 37. Deut. vi 5. Esai. xxix 13.

recte consequetur, ut postquam cognovimus Patrem, non negemus Filium. COUST. Haec quoque ad incudem revocat Boisius, *τίς ἡ γνῶσις τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἢ τὸ κ. τ. λ.*

14. Τὸν ὁμολογήσαντά κ. τ. λ.] Paullo aliter legimus apud S. Matthaeum, x 32, Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

17. ἐὰν οὖν] Vox οὖν videtur haberi hoc in loco parum recte. Legerem μέν vel αὐτόν. WOTT. COLOM. Media vox sensum turbat. Lege ἐὰν συνομολογήσωμεν, vel ἐὰν αὐτόν; utraque enim ratio aeque commoda videtur. DAVIS. Nihil mutat Birrius, quum notum sit, οὖν saepe παρέλκειν, nec raro pro τοίνυν proinde poni: quo sensu hic quoque adjecta videtur. GALLAND. ἐὰν αὐτόν Dresselius, post Hefelium in ed. secunda.

ib. Ἐν τίνι δὲ] Hic incipit § 4 in Schoenemanni libro.

21. ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ,] In Esaia legimus, Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Vide Epist. prioris § 15, ubi haec eadem eodem modo citantur, nisi quod pro ὁ λαὸς οὗτος legimus οὗτος ὁ λαός. Nec

“ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν “ πόρρω ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ.”

ejusque praeceptis parendum.

Δ'. Μὴ μόνον οὖν αὐτὸν καλῶμεν Κύριον· οὐ γὰρ τοῦτο σώσει ἡμᾶς· λέγει γάρ, “Οὐ πᾶς ὁ λέγων “ μοι, Κύριε, Κύριε, σωθήσεται, ἀλλὰ ὁ ποιῶν “ τὴν δικαιοσύνην.” Ὥστε οὖν, ἀδελφοί, ἐν τοῖς ἔργοις αὐτὸν ὁμολογῶμεν, ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἑαυτούς, ἐν τῷ μὴ μοιχᾶσθαι, μηδὲ καταλαλεῖν ἀλλήλων, μηδὲ ζηλοῦν, ἀλλ' ἐγκρατεῖς εἶναι, ἐλεήμονας, ἀγαθούς· καὶ συμπάσχειν ἀλλήλοις ὀφειλό[μεν], καὶ μὴ φιλαργυρεῖν· ἐν τ[ού]τοις ἔργοις ὁμολογῶμεν [τὸν Θεόν], καὶ μὴ ἐν τοῖς ἐναντίοις· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς φοβεῖσθαι το[ὺς] ἀνθρώπους μᾶλλον ἀλλὰ τὸν Θεόν. Δ[ιὰ] τοῦτο ταῦτα ἡμῶν πρασσόν[των] εἶπεν ὁ Κύριος, “ Ἐὰν ἦτε μετ' ἐμο[ῦ] συνηγμένοι ἐν τῷ κόλπῳ “ μο[ῦ], καὶ μὴ ποιῆτε τὰς ἐντολὰς μο[ῦ], ἀποβαλῶ “ ὑμᾶς, καὶ ἐρῶ ὑμῖν, Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα “ ὑμᾶς, πόθεν ἐστέ, ἐργάται ἀνομίας.”

Mundus contemnendus, et

Ε'. Ὅθεν, ἀδελφοί, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμου τούτου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ καλέ-

insuetum est Novi Testamenti Scriptoribus eodem modo ex Vetere Testamento citata compendiosius dicere. WOTT.

4. Οὐ πᾶς] S. Pater in his citandis, sensum potius quam ipsa verba exhibet. Legimus enim apud S. Matthaeum: Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Quibus subdit Interpres Vulg. *ipse intrabit in regnum coelorum.* WOTT.

6. Ὥστε οὖν] His verbis incipit § 4 apud Colomesium.

7. ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἑαυτούς,] Ita MS. i. e. ἀλλήλους. Cf. infra § 12, et Ep. I. § 14, p. 58 l. 1. Libb. impr. αὐτούς, cujus loco αὐτόν, i. e. τὸν Κύριον, substituunt Junius, Colomesius, et Wottonus.

11. ἐν τ[ού]τοις ἔργοις] Libb. impr. ante Wottonum exhibent ἔν τε ἀγαθοῖς τοῖς ἔργοις. Librarius noster proculdubio scripsit vel ἐν τούτοις vel ἐν τοιούτοις, *in istis* aut *talibus operibus*, sc. quae proxime nominaverat. Malis forsitan ἐν τούτοις τοῖς.

ibid. [τὸν Θεόν],] Articulo, quem praefigit Junius, spatium

biis me honorat: cor autem eorum longe abest a me. Matt. xv 8.

IV. Non modo igitur ipsum vocemus Dominum; id enim non salvabit nos: siquidem ait, *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, salvabitur; sed qui facit justitiam.* Itaque, fratres, in operibus ipsum confiteamur; in diligendo alii alios, in non adulterando, neque obtrectando invicem, neque aemulando; sed vivendo in continentia, misericordia, bonitate; et compassione mutua duci debemus, at non pecuniae cupiditate: in his operibus confiteamur Deum, non autem in contrariis; nec timendi nobis sunt homines, sed potius Deus. Idcirco, nobis haec facientibus, dixit Dominus; *Si fueritis mecum congregati in sinu meo, et non feceritis mandata mea, abjiciam vos; et dicam vobis, Discedite a me; nescio vos, unde sitis, operarii iniquitatis.*

Matt. vii 21. S. Jacob. iv 11. Matt. vii 23. Luc. xiii 27.

V. Unde, fratres, derelicta peregrinatione mundana, faciamus voluntatem ejus qui vocavit nos, et

in MSto non exstare contendit Millius. Recte, ut mihi quidem videtur; membrana autem lacerata et a bibliopego inhumaniter abscissa nos diserte pronuntiare vetat. Hefelius, in edd. post primam, Rothium secutus, pro *τὸν Θεόν* exhibet *αὐτόν*.

13. *το[ὺς] ἀνθρώπους μᾶλλον κ. τ. λ.*] Wottonus, Boisium secutus, putat vel delendum *μᾶλλον*, vel legendum *μᾶλλον ἢ τὸν Θεόν*. Birrius tamen non sollicitandam MSti lectionem contendit. Sic enim fere, inquit, infra § 10, *καὶ διώξωμεν μᾶλλον κ. τ. λ.* Sed et male distinguebant ante *μᾶλλον* prius. GALLAND.

15. *Ἐὰν ἦτε μετ' ἐμο[ῦ] συνηγμένοι κ. τ. λ.*] Periodus ista, quod auctori nostro solenne est, ex multis S. Scripturae locis conflatur. Non enim tantum respexisse videtur Matt. vii 23, sed etiam Esai. xl 11, nec non Jer. xxii 24. FELL. Proculdubio hic est unus ex iis locis, quem respexit Photius, quum observavit, quod Auctor *ῥητά τινα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει.* [Cod. cxxvi.] Citantur enim ex Apocrypho aliquo scripto, quod adhuc non exstat; [Sic Cotel. quoque et Coustant.] forsan ex Evangelio secundum Aegyptios, quod paullo infra [§ 12] citatur, sicut ex Clemente Alex. discimus. WOTTON.

ad alterius vitae felicitatem nobis contendendum est.

σαντος ἡμᾶς, καὶ μὴ φοβηθῶμεν ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος, "Ἔσεσθε ὡς "ἀρνία ἐν μέσῳ λύκων. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος "αὐτῷ λέγει, Ἐὰν οὖν διασπαράξωσιν οἱ λύκοι τὰ "ἀρνία; Εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, Μὴ φοβεί-"σθωσαν τὰ ἀρνία τοὺς λύκους μετὰ τὸ ἀποθανεῖν "αὐτά· καὶ ὑμεῖς μὴ φοβεῖσθε τοὺς ἀποκτείνοντας "ὑμᾶς, καὶ μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν· ἀλλὰ "φοβεῖσθε τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑμᾶς ἔχοντα ἐξου-"σίαν ψυχῆς καὶ σώματος, τοῦ βαλεῖν εἰς γεένναν "πυρός." Καὶ γινώσκετε, ἀδελφοί, ὅτι ἡ ἐπιδημία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς ταύτης μικρά ἐστιν καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη καὶ θαυμαστή ἐστιν, καὶ ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ζωῆς αἰωνίου. Τί οὖν ἔστιν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν, εἰ μὴ τὸ ὁσίως καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι, καὶ τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς

3. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος] De dicto Christi lego Luc. x 3; at de tali colloquio Christi cum Petro, quale hic commemoratur, reperio nihil. Fortasse sumta sunt ex Apocrypha aliqua Historia. BOIS. Sub ipsis Apostolorum temporibus plurimos Evangelia sua Ecclesiae intulisse, qui res a Domino gestas parum exacte callebant, innuit D. Lucas cap. i. Haereticos vero Apostolorum emendatores se venditasse, locuples est testis Tertullianus adv. Marcion. lib. v. Evangelia Nicodemi, Nazarenorum, sec. Aegyptios, &c. passim apud Veteres laudantur. FELL. Dicta alia Domino nostro Jesu Christo tributa, non autem in quatuor Evangeliis memorata, habes infra §§ 8, 12. Sic in Epistola Barnabae legimus, § 4, 'Dicit 'Filius Dei: *Resistamus omni 'iniquitati, et odio habeamus 'eam,'* et § 7, Οἱ θέλοντές με ἰδεῖν, καὶ ἅψασθαί μου τῆς βασιλείας, ὀφείλουσι θλιβέντες καὶ πολλὰ παθόντες λαβεῖν με. Cf. Act. xiv 22. Justinus M. item, in Dial. c. Tryphone, § 47, p. 143 ed. Ben. et Clemens Alex. *Quis dives salvetur?* § 39, p. 957 ed. Potter. Διὸ καὶ ὁ ἡμέτερος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· Ἐν οἷς ἂν ὑμᾶς καταλάβω, ἐν τούτοις καὶ κρινῶ· quae verba Grabius ex Evangelio secundum Hebraeos citata fuisse suspicatur. Clemens Alex. dictum iis quae Matt. vi 33 leguntur ge-

de hoc mundo exire non timeamus. Ait enim Dominus; *Eritis velut agni in medio luporum.* Matt. x 16, 28. *Respondens autem Petrus ei dicit; Si ergo lupi* Luc. x 3, *agnos discerpserint? Dixit Jesus Petro; Ne* xii 4, 5. *timeant agni post mortem suam lupos: et vos nolite timere eos qui occidunt vos, et deinde nihil vobis possunt facere; sed timete eum, qui postquam mortui fueritis, habet potestatem animae et corporis, ut mittat in gehennam ignis.* Et scitote, fratres, quod peregrinatio carnis hujus in hoc mundo brevis est ac parvi temporis; promissio autem Christi magna et admirabilis est, atque requies futuri regni ac vitae aeternae. Quid igitur faciendo ea consequi poterimus, nisi sancte justeque vivendo ac operando, et mundana haec tamquam

minum allegat, *Αἰτεῖτε γάρ, φησι, τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται.* Strom. i 24. Aliud apophthegma quod tanquam a B. Servatore nostro prolatum plures e Patribus recitant, habes ib. § 28, *Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζῖται,* e Parabola de Dispensatore improbo forsitan desumtum. Ad utrumque locum consulendus omnino est Potterus, pp. 416, 425. Origenes, Comment. in S. Matt. tom. xiii § 2, Opp. iii p. 573 ed. Bened. *Καὶ Ἰησοῦς γοῦν φησι· Διὰ τοὺς ἀσθενοῦντας ἠσθένουν, καὶ διὰ τοὺς πεινῶντας ἐπείνων, καὶ διὰ τοὺς διψῶντας ἐδίψων.* Plura dabunt Fabricius in Cod. Apocr. Novi Testamenti tom. i p. 330, et Grabius in Spicil. Patrum, i p. 12.

4. *οἱ λύκοι τὰ ἀρνία;*] Addendum existimo *τί λέγεις;* aut tale quid. BOIS.

7. *τοὺς ἀποκτείνοντας*] MS. praestat ΑΠΟΚΤΕΝΝΟΝΤΑΣ.

8. *μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν·*] Junius *πλέον* inter *μηδέν* et *ὑμῖν*, Boisius inter *δυναμένους* et *ποιεῖν*, vel *πλέον*, vel *μετὰ τοῦτο* inserendum putat.

10. *τοῦ βαλεῖν εἰς γεένναν*] Legendum *βαλεῖν αὐτὰ εἰς γεένναν πυρός.* BOIS.

15. *αἰωνίου.*] Omnino legendum *αἰώνιος.* Hanc enim opponit *ἐπιδημίᾳ τῇ ἐν κόσμῳ τούτῳ,* quam *μικρὰν* et *ὀλιγοχρόνιον* dixit. DAVIS. *αἰώνιος* ad oram libri exhibent Frey. et Reithmayr.

ib. *Τί οὖν ἔστιν*] Hinc Colom. Ittig. et Freyii libri novum caput inchoant.

16. *εἰ μὴ τὸ ὁσίως*] Davisius mallet *εἰ μὴ τῷ ὁσίως.* Junius, eodem errore quo venatus erat supra, Epist. I § 6, dederat *εἰ μὴ τὸ θείως,* eumque secuti sunt Cotelerius et Coustantius. Cf. notata p. 30 l. 3. Caeteri lectionem MSti praestant.

ἀλλότρια ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; ἐν γὰρ τῷ ἐπιθυμεῖν ἡμᾶς κτήσασθαι ταῦτα, ἀποπίπτομ[εν] τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας.

Saeculum praesens et futurum duo inimici.

ϛʹ. Λέγει δὲ ὁ Κύριος· "Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται "δυσὶ κυρίοις δουλεύε[ιν]." Ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν καὶ "Θεῷ δ[ουλ]εύειν καὶ Μαμωνᾷ," ἀσύμφο[ρ]ον ἡμῖν ἐστίν. "Τί γὰρ τὸ ὄφελος, ἐάν τις τὸν ὅλον "κόσμον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῇ;" Ἔστιν δὲ οὗτος ὁ αἰὼν καὶ ὁ μέλλων δύο ἐχθροί. Οὗτος λέγει μοιχείαν, καὶ φθοράν, καὶ φιλαργυρίαν, καὶ ἀπάτην· ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. Οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀποταξαμένους ἐκείνῳ χρᾶσθαι. Οἰώμεθα ὅτι βέλτιόν ἐστιν τὰ ἐνθάδε μισῆσαι, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτά· ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ καὶ ἄφθαρτα. Ποιοῦντες γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, εὑρήσομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μήγε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρακούσωμεν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Λέγει δὲ καὶ ἡ γραφὴ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ, ὅτι ἐὰν ἀναστῇ "Νωὲ καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιήλ,

Spreto illo, hoc diligamus.

Christi mandata spernentibus nulla salutis spes.

1. ἀλλότρια] Sic D. Lucas, xvi 12, εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει;

6. Μαμωνᾷ,] Ita Cod. MStus: ita Hesychius, Suidas, D. Lucas, et Codd. plerique apud D. Matthaeum. Ita denique pronuntiarunt Poeni; ita Syrus, cujus linguae vox ista. MILL. Cum μ simplici scribunt Wotton. Galland. et Schoenem. Hefel. Reithmayr. et Dresselius.

ib. ἀσύμφο[ρ]ον] Ita ex ingenio Boisius correxerat ἀσύμφωνον, lectionem mendosi quo utebatur apographi.

7. Τί γὰρ τὸ ὄφελος,] Citantur haec ex Evangelio S. Matthaei, sed non αὐτολεξεί. Legimus enim apud ipsum; Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν ὅλον κόσμον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; WOTT.

8. ζημιωθῇ;] Hanc Evangelistae scripturam MStum praestare viderat Millius, et sic ex ingenio correxit Davisius. Edd. vero, si Galland. Schoeneman. Hefel. et Dresselium excipias, Junium secuti, exhibent ζημιώσῃ. Mox pro Ἔστιν δὲ οὗτος, Junius, Colomesius, et Schoenemannus mallent Εἰσὶν δὲ κ. τ. λ.

aliena putando, nec illa concupiscendo? dum enim ipsa possidere concupiscimus, excidimus a via justa.

VI. Dicit autem Dominus, *Nullus servus potest duobus dominis servire.* Si nos volumus et *Deo servire et Mammonae*, incommodum nobis est. *Nam quae utilitas, si quis universum mundum lucretur, animam autem detrimento afficiat?* Porro hoc saeculum et futurum sunt duo inimici. Illud, adulterium, corruptelam, avaritiam, et fraudem praedicat; hoc vero istis renunciat. Non ergo possumus amborum amici esse; oportet autem ut illi valedicentes, hoc utamur. Putemus melius esse, quae hic sunt odisse, quia parva et exigui temporis et corruptioni obnoxia sunt; illa autem diligere, utpote bona et incorrupta. Facientes enim Christi voluntatem, requiem inveniemus; sin minus, nihil nos ab aeterno supplicio eripiet, si mandata illius contemnamus. Dicit autem et Scriptura in Ezechiele; *Si Noe, et Job, et Daniel re-*

Matt. vi 24. Matt. xvi 26. Ezech. xiv 14, 20.

10. *καὶ φθοράν,*] *corruptelam, stuprum*, quo sensu legitur haec vox apud Plutarchum, de capiend. ex hostibus utilitate. *Ποστουμίαν δὲ τὸ γελᾶν προχειρότερον, καὶ λαλιᾳ χρῆσθαι θρασυτέρᾳ πρὸς ἄνδρας, διέβαλεν, ὥστε κριθῆναι φθορᾶς.* Opp. vi p. 334 ed. Reiske.

13. *χρᾶσθαι.*] Sic cum MSto Wotton. Galland. Schoeneman. Reithmayr. et Dresselius. Caeteri *χρῆσθαι.*

ib. *Οἰώμεθα*] Ita Russel. Galland. Hefel. Reithmayr. et Dresselius, in contextu, et ad oram libri Cotel. Colom. Frey. Schoenemannus, qui cum Junio et Wottono legunt *Οἰόμεθα*, quod sane exhibet Cod. MStus, O et Ω, ut mihi quidem videtur, permutatis. In versione Edd. omnes praestant *putemus*.

15. *τὰ ἀγαθὰ καὶ ἄφθαρτα.*] Cum haec ex adverso ponat iis, quae supra vocarat *μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτά*, reponendum credo *τὰ μεγάλα καὶ ἄφθαρτα.* DAVIS.

19. *Λέγει δὲ καὶ ἡ γραφὴ*] In Colomesii, Ittigii, et Freyii libris incipit hic caput septimum.

20. *ὅτι ἐὰν ἀναστῇ*] S. Chrysostomus, Hom. xliii in Genesim, [Opp. iv p. 436 ed. Bened.] *Ἐὰν στῇ γάρ, φησί, Νωὲ καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιήλ, υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας αὐτῶν οὐ μὴ ἐξελων-*

“ οὐ ῥύσονται τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ.” Εἰ δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι δίκαιοι οὐ δύνανται ταῖς αὐτῶν δικαιοσύναις ῥύσασθαι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἡμεῖς, ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἁγνὸν καὶ ἀμίαντον, ποίᾳ πεποιθήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ; ἢ τίς ἡμῶν παράκλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὑρεθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;

Sic certandum, ut coronemur, aut coronae proximi simus.

Ζʹ. Ὥστε οὖν, ἀδελφοί μου, ἀγωνισώμεθα, εἰδότες ὅτι ἐν χερσὶν ὁ αἰών· καὶ ὅτι εἰς τοὺς φθαρτοὺς ἀγῶνας καταπλέουσιν πολλοί, ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται, εἰ μὴ οἱ πολλὰ κοπιάσαντες, καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα, ἵνα πάντες στεφανωθῶμεν. Ὥστε θῶμεν τὴν ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν,

ται. Expositione in Psal. xlviii [v p. 210 ed. Bened.] Ἐὰν στῇ Νωὲ καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιὴλ, υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας οὐ μὴ ῥύσονται. Clementis ἀναστῇ idem significat atque Chrysostomi στῇ, hoc est, *steterint, statuantur, exsurgant.* Nam ut non intelligatur de resurrectione a mortuis, facit praeter contextum Scripturae, quod tunc temporis viveret Daniel. COTEL. Clemens noster in his citandis compendiosius ea dixit, quam apud Ezechielem leguntur; apud eum enim octo commata occupant. Sed ita citare a more Patrum antiquissimorum non abhorret. WOTT. Ἀνέστη legitur in libris impr. ante Wottonum, qui lectionem MSti revocavit.

1. ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ.] Vendelinus, *de captivitate.* Observat Cotelerius, et *in captivitate,* quod Graecus textus postulat, dicere Ezechieli licuisse, utpote qui in captivitate scribebat, qua cum filiis Israel detinebatur. Recte igitur subaudiatur *qui sunt* ante τὸ *in captivitate.* COUSTANT.

5. τὸ βασίλειον] Displicet Birrio *in regiam Dei.* Καινολογία est enim, inquit, pro εἰς τὴν βασιλείαν. Sed Graecae litterae inhaerendum puto, eo quod S. Pater digitum fortasse intenderit in parabolam de rege qui fecit nuptias filio suo, Matth. xxii 11, 12, deque eo qui *in regiam* ingressus, absque veste nuptiali discubuit. GALLAND. Cf. ἐπίγειον εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ in Caii Fragmentis. Routh. Rel. Sacr. ii 128.

9. ὅτι ἐν χερσὶν ὁ αἰών·] Vitio laborare hunc locum suspicantur Fell. Cotel. Colom. Coustantius, et mallent ἀγών, quod in textu exhibent Schoenemannus et Hefelius. Facilis sane mutatio; istamque conjecturam nequaquam improbant Wotton.

surgant, non eruent liberos suos in captivitate. Quod si adeo justi viri non possunt justitiis suis eruere liberos suos, nos, nisi baptisma purum et immaculatum servaverimus, qua confidentia intrabimus in regiam Dei? aut quis advocatus noster erit, si non inveniamur opera pia et justa habere?

VII. Quocirca, fratres mei, certemus, scientes quod in manibus est saeculum; et quod ad corruptibilia certamina multi appellunt, sed non omnes coronantur, nisi qui plurimum laboraverint, et praeclare certarint. Nos igitur certemus, ut omnes coronam reportemus. Ergo curramus viam

et Gallandius; nihil tamen mutant. Sensu plane alio Ps. cxix 109 secundum Cod. Alex. Ἡ ψυχή μου ἐν ταῖς χερσίν μου διαπάντος. Emendationem si admiseris, comparandus erit Cyprianus, Epist. 13 ed. Fell. 'Adhuc in saeculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.' Dresselius nihil mutat, et interpretatur, *scientes quia saeculum militia est.*

10. καταπλέουσιν] Forte legendum est καταπαλαίουσιν, *lucta vincunt*, ut et paullo infra καταπαλαίσωμεν; est enim vox agonistica, et his locis optime convenit; sed nihil muto. WOTT. Hanc emendationem reprobant Freyius et Birrius, quibus, praeeunte Boisio, non modo commoda, sed et elegans videtur significatio navigationis ad situm Corinthi, ubi ludi Isthmici ingenti concursu celebrabantur, et propter portuum Corinthiacorum commoditatem navibus adibantur. Ad istos autem Isthmicos Agonas hic respicere S. Pater videtur. GALLAND.

ib. ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται] Idem ab Apostolo dictum I Cor. ix 24. Scil. unus βραβεῖον solenne, sive coronam obtinuit; aliis praemia quaedam tamquam solatia victorum cessere. Quod quidem factum hac sub conditione, ut ad metam et palmam proximi fuerint; alios enim dedecus et jactura solum manebant. FELL.

11. εἰ μὴ οἱ πολλὰ] Codex MStus ΟΙΜΗΟΙ, ubi librario fraudi fuisse videtur articulus proxime sequens.

13. θῶμεν] Junius mallet τρέχωμεν. Colom. Cotel. θέωμεν. [Sic item Fell. Ittig. Coustant. Frey.] Ego retineo θῶμεν, et ita legendum puto: Ὥστε θῶμεν τὴν ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν εἰς ἀγῶνα κ. τ. λ. WOTT. Davisius conj. βῶμεν. Ego quidem, inquit Birrius, θῶμεν relinquo B. Clementi, verum a τίθημι natum: *ponamus vel proponamus viam rectam pro curriculo nobis;* i. e. viam virtutis, quod incorruptum certamen interpretatur. Hinc et ἀγωνοθέται et ἀγωνοθεσία. Vide sis Polluc. cap. ult.

ἀγῶνα τὸν ἄφθαρτον, καὶ πολλοὶ εἰς αὐτὸν καταπλεύσωμεν· καὶ ἀγωνισώμεθα, ἵνα [κ]αὶ στεφανωθῶμεν· καὶ εἰ [μ]ὴ δυνάμεθα ἅπαντες στεφα[ν]ωθῆναι, κἂν ἐγγὺς τοῦ στεφάνου γενώμεθα. Εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ ὅτι ὁ τὸν φθαρτὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, ἐὰν εὑρεθῇ φθείρων, μαστιγωθεὶς αἴρεται, καὶ ἔξω βάλλεται τοῦ σταδίου. Τί δοκεῖτε; ὁ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀγῶνα φθείρας, τί παθεῖται; τῶν γὰρ μὴ τηρησάντων, φησίν, τὴν σφραγῖδα, "ὁ σκώληξ αὐτῶν

lib. iii. Hoc enim significatu solenne istud agonale verbum est. GALLAND. Huic Birrii explicandi rationi favet absentia praepositionis ante *ἀγῶνα*. Junius et Boisius cum Wottono mallent *εἰς ἀγῶνα*: Freyius vel *εἰς* vel *πρός* interserit.

1. *εἰς αὐτὸν*] Ita e MSto restituit Wottonus pro *ἑαυτόν* quod dederat Junius.

2. *ἀγωνισώμεθα, κ. τ. λ.*] Hunc locum citat Dorotheus, [vigebat circiter A. D. 560.] sed non *αὐτολεξεί*, Doctrina xxiii, *Κἂν γὰρ οὐκ ἐφθάσαμεν τὴν κατάστασιν τῶν ἁγίων, κἂν οὐκ ἔσμεν ἄξιοι τοῦ εἶναι ἐν τῇ δόξῃ αὐτῶν, ἀλλὰ δυνάμεθα μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ παραδείσου, ἐὰν νήφωμεν, καὶ βιάζωμεν ἑαυτοὺς μικρόν· ὡς λέγει καὶ ὁ ἅγιος Κλήμης, κἂν μὴ στεφανωταί τις, ἀλλὰ σπουδάσῃ μὴ μακρὰν εὑρεθῆναι τῶν στεφανουμένων.* WOTT.

3. *εἰ [μ]ὴ δυνάμεθα, κ. τ. λ.*] Lux petenda ex legibus athleticis, quippe per quas uni corona cedit, consequuntur alii praemia, alii postea laudem: caeteros nec corona, nec praemium, nec laus manet. Verba Tertulliani sunt, lib. i ad Uxorem, cap. 3, [p. 163 ed. Rigalt.] 'Ad primum locum certamen 'omne contendit, secundus ha- 'bet solatium, victoriam non 'habet.' Ephremi, citante Petro Fabro, Agonistici lib. iii cap. 10, 'Festinemus autem 'magis, ut cum perfectis ac 'fidelibus coronemur: sin vero, 'vel cum multis placentium 'laudem praeconii mereamur. 'Beatus qui in agone certave- 'rit, ut cum perfectis victoriae 'coronam accipiat. Miserabilis 'vero qui hoc tempus vitae suae 'negligenter consumpserit, ut 'indignus sit etiam cum mi- 'nimis collaudari.' Chrysostomi ad I Cor. ix 24. [Hom. 23, Opp. x p. 200 ed. Ben.] *Nescitis quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* *Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς καὶ ἐνταῦθα ἑνὸς ἐκ πάντων μέλλοντος σώζεσθαι· ἄπαγε· ἀλλ' ὡς πολλὴν ὀφειλόντων ἡμῶν εἰσενεγκεῖν τὴν σπουδήν. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ κατιόντων πολλῶν εἰς τὸ στάδιον οὐ στεφανοῦνται πολλοί, ἀλλ' εἷς ἕνα τοῦτο περιΐσταται, καὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ καθεῖναι εἰς τὸν ἀγῶνα, οὔτε τὸ ἀλείψασθαι καὶ παλαῖσαι· οὕτως καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι,*

rectam, certamen incorruptibile, et multi ad ipsum navigemus, atque certemus, ut et coronemur; et si non possumus omnes coronari, saltem prope coronam simus. Scire nos oportet, quod qui certamen corruptibile certat, si corrumpere ac peccare inveniatur, flagellatus aufertur, et extra stadium projicitur. Quid vobis videtur? Qui incorruptionis certamen corruperit, quid patietur? De iis enim qui sigillum non servaverint, ait; *Vermis eorum* Esai. lxvi 24.

καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγωνίσασθαι, ἀλλὰ ἂν μὴ οὕτως δράμωμεν, ὡς μέχρι τέλους ἀλήπτους ἑαυτοὺς παρασχεῖν καὶ ἐγγὺς γενέσθαι τοῦ βραβείου, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον. COTEL.

4. τοῦ στεφάνου] De Martyrio speciatim haec intelligenda esse censet Hilgenfeldius.

ib. Εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ] Haec apud Colomesium, Ittig. et Frey. caput octavum incipiunt.

5. ἐὰν εὑρεθῇ φθείρων,] Agones diis sacri; proinde impietatis genus erat contra solenniorum leges delinquere. Vid. Fab. Agonist. iii 17. FELL.

6. μαστιγωθεὶς αἴρεται,] Iterum mos agonisticus flagellandi ac ejiciendi athletas, qui contra certaminum scita peccarent, a multis antiquis, recentioribus, saepenumero memoratus; insigniter vero inter Paganos a Luciano in Piscatore, post medium; [§ 34] Arriano in Epicteto, lib. iii c. 22; Dione Chrysostomo, Oratione 34: inter Christianos ab Origene, Hom. 3 in Jeremiam; Epiphanio, Haeresi 91, cap. penult. [Opp. i p. 511 ed. Petav.] et Sidonio, lib. ii Epist. 2. Cyprii Episcopi locus cum Romani Pontificis valde congruit: παραφθείρας γὰρ ἀγῶνα ὁ ἀθλητής, μαστιχθεὶς ἐκβάλλεται τοῦ ἀγῶνος. COTEL. Addas inter alia Thucyd. v 50. Noltius infeliciter conj. δέρεται.

9. τὴν σφραγῖδα] Baptismum intellige. Locum hunc pariter explicant Tertullianus adv. Marc. l. 4, Cyprianus ad Demet., et Hieronymus in Comment. Vid. Apoc. vii 3. FELL. Cf. § 7 supra, ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα κ. τ. λ. Nihil vulgatius apud veteres quam ita appellari Baptismum: vide exempla quamplurima in Thesauro Suiceri, voce Σφραγίς. Ideo autem Baptismum ita nominabant, quia Dominus illo quasi nota impressa, sibi baptizatos vindicat, εἰς συντήρησιν καὶ τῆς δεσποτείας σημείωσιν, ut loquitur Gregorius Nazianzenus, Orat. xl. FREY. Barnabae Epist. § 9, περιτέμνεται ὁ λαὸς εἰς σφραγῖδα. Cf. Schoettgen. Hor. Hebr. et Talmud. in Rom. iv 11. Hermas, Past. III ix 16, 'Illud 'autem sigillum aqua est, in 'quam descendunt homines 'morti obligati, ascendunt vero 'vitae assignati.' ib. 31. Locis a Suicero indicatis addas Clem. Alex. *Quis Dives Salvetur?* § 39, p. 957 ed. Potter. μετὰ τὴν σφραγῖδα καὶ τὴν λύτρωσιν, ubi Baptismum significat; Strom.

“ οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, “ καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί.”

Poenitentiae locus non est nisi in hac vita.

Η′. Ὡς οὖν ἐσμὲν ἐπὶ γῆς, μετανοήσωμεν. Πηλὸς γάρ ἐσμεν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεχνίτου· ὃν τρόπον γὰρ ὁ κεραμεύς, ἐὰν ποιῇ σκεῦος, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ διαστραφῇ, ἢ συντριβῇ, πάλιν αὐτὸ ἀναπλάσσει· ἐὰν δὲ προφθάσῃ εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς αὐτὸ βαλεῖν, οὐκέτι βοηθήσει αὐτῷ· οὕτως καὶ ἡμεῖς, ἕως ἐσμὲν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν πονηρά, μετανοήσωμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἵνα σωθῶμεν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἕως ἔχομεν καιρὸν μετανοίας. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, οὐκέτι δυνάμεθα ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι ἢ μετανοεῖν ἔτι. Ὥστε, ἀδελφοί, ποιήσαντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρός, καὶ τὴν σάρκα ἁγνὴν τηρήσαντες, καὶ τὰς ἐντολὰς

ii § 3, p. 434, ubi μακάρια σφραγίς ponitur pro impositione manuum quae Baptismum sequebatur. In Boisii notula pro δικάζων lege δεκάζων. Ruchatus comparat Theclae Martyrium: Μακάριοι οἱ τὸ Βάπτισμα καθαρὸν τηρήσαντες, ὅτι αὐτοὶ ἀναπαύσονται πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. ap. Grabii Spicil. Patt. i. p. 96. Cf. ἐσφραγίσθητε, Ephes. iv 30.

p. 244. 9. ὁ σκώληξ αὐτῶν] Citantur haec ex LXX Intt. apud quos haec legimus; nisi quod pro τελευτήσει habeamus τελευτᾷ. Posterius membrum paullo aliter in Hebraeo textu legitur: *Et erunt nausea omni carni.* Exposuerunt autem LXX Interpretes vocem דראון, ac si derivatum fuisset a ראה *vidit:* καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί. Ita et Interpres Vulgat. *Et erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* Versio Syriaca: *Et sint admirationi omni carni.* WOTT.

3. Ὡς] Ἕως mallet Noltius, quem in Editione quarta sequitur Hefelius.

5. ἐν ταῖς χερσίν] Junius mallet ἐν τῇ χειρί.

7. αὐτὸ βαλεῖν,] Colom. βάλλειν, ex incuria, ut videtur, typothetarum.

8. ἕως ἐσμὲν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ] Ita Cyprianus, lib. de Mortalitate. ‘Qualem te invenit ‘Deus, cum de hoc mundo te ‘evocat et accersit, talem pa‘riter et judicat.’ [p. 163 T. ed. Fell. ubi legimus, ‘qualem te ‘invenit Dominus quum vocat, ‘talem,’ &c.] Et ad Demet. ‘Quando illinc excessum fuerit, ‘nullus jam locus poenitentiae ‘est, nullus satisfactionis effec-

non morietur, et ignis eorum non exstinguetur; et erunt in visionem omni carni.

VIII. Quamdiu ergo in terris degimus, poenitentiam agamus. Lutum quippe sumus in manu artificis; quemadmodum enim figulus, si vas fecerit, illudque in manibus ejus distortum fuerit aut contritum, rursus ipsum refingit; sin autem praeoccupaverit illud mittere in fornacem ignis, jam non amplius id corriget: ita et nos, quamdiu sumus in hoc mundo, de malis quae in carne gessimus, ex toto corde resipiscamus, ut a Domino salvemur, dum tempus poenitentiae habemus. Postquam enim e mundo exivimus, non amplius possumus ibi confiteri, aut poenitentiam adhuc agere. Quare, fratres, voluntatem Patris facientes, et carnem servantes castam, et mandata Domini custo-

Rom. ix 21. Jer. xviii 4—6.

'tus. Hic vita aut amittitur, 'aut tenetur. Hic saluti aeter- 'nae cultu Dei et fructu fidei 'providetur.' [p. 196 T. ed. Fell.] Succedentes Patres multi sunt in hac re, donec lucrosum Purgatorii dogma, vicaria superstitum merita terrarum orbi sibi vitiisque faventi commendaret, et venale coelum hastae submitteret. FELL.

9. ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν] Legendum, δι' ἃ ἐπράξαμεν, immissa praepositione, quae, ob syllabae praecedentis similitudinem, videtur excidisse. DAVIS. Post πονηρά addo μισήσομεν καί, vel ἐν τῇ σαρκὶ μισήσομεν καί. BOIS.

12. οὐκέτι δυνάμεθα] Hinc praevertitur Origenis error, quo, ut loquitur Justinianus, tom. v Concil. Lab. p. 666 A, 'Omnium impiorum hominum, et 'praeterea daemonum, poenam 'finem habituram esse, restitutumque iri tum impios ho- 'mines tum daemones in pris- 'tinum ordinem suum,' censuit. Haec enim sine praevia poenitentia admitti nequeunt. Rursumque dum numero sequenti docemur, nullum post hanc vitam superesse tempus in quo sanari valeamus, illa in pristinum ordinem revertendi spes impiis prorsus aufertur. Neque minus Origenis de resurrectione placito adversantur quae de eadem mox subjiciuntur. COUST. Nonne adversantur haec eadem Scholasticorum doctrinae de Purgatorio? Nonne praevertuntur etiam figmenta illa de Missarum sacrificiis, quibus vulgo dicebatur Sacerdotem offerre Christum in remissionem poenae aut culpae pro vivis et de-

τοῦ Κυρίου φυλάξαντες, ληψόμεθα ζωὴν αἰώνιον. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· "Εἰ τὸ μικρὸν "οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; λέγω γὰρ "ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ "πιστός ἐστιν." Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει, Τηρήσατε τὴν σάρκα ἁγνὴν καὶ τὴν σφραγῖδα ἄσπιλον, ἵνα τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολάβωμεν;

Resurrectio carnis.

Θ'. Καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν, ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται, οὐδὲ ἀνίσταται. Γνῶτε ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν τίνι ἀνεβλέψατε, εἰ μὴ ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ ὄντες. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναὸν Θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα.

Caro casta servanda, quia in carne judicabimur.

Ὃν τρόπον γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ ἐκλήθητε, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ ἐλεύσεσθε. Εἷς Χριστὸς ὁ Κύριος, ὁ σώσας ἡμᾶς, ὢν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σάρξ, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἐκάλεσεν· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀπολημψόμεθα τὸν μισθόν. Ἀγαπῶμεν οὖν ἀλλήλους,

functis? Sed venia sit Benedictino doctissimo quod talia notare praetermiserit.

2. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος] Wottonus exhibet ex MSto articulum ὁ ante Κύριος, quem Editi, [ne Russelii quidem et Schoenemanni libris exceptis] omittunt. Locum a S. Patre velut ex Evangelio hic descriptum, recitat quoque S. Irenaeus, II lxiv, [34, p. 169 ed. Massuet.] 'Et ideo Dominus dicebat in'gratis in eum existentibus: '*Si in modico fideles non fu*'*istis, quod magnum est quis* '*dabit vobis?*' Ubi Grabius conjecit haec ex Evangelio secundum Aegyptios fuisse deprompta. GALLAND.

5. Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει,] Haec non, ut Wottono visum, e libro apocrypho citata, sed, ad interpretationem loci antecedentis, a Clemente ipso scripta esse recte statuerunt Hefelius et Hilgenfeldius.

6. τὴν σάρκα] Cod. MStus ΣΑΡΚΑΝ. Hic quoque, uti supra, p. 244 l. 8, conferre licet falsarium illum qui B. Pauli praedicationem detorquere non dubitavit: Act. Theclae, § 4, Μακάριοι οἱ ἁγνὴν τὴν σάρκα τηρήσαντες, ὅτι αὐτοὶ ναοὶ Θεοῦ γενήσονται. et § 11, Ἄλλως ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἐὰν μὴ ἁγνοὶ μενεῖτε, μήδε τὴν σάρκα ὑμῶν μολύνετε.

ib. τὴν σφραγῖδα ἄσπιλον,] Vide supra p. 240, l. 11. Nescio an lucem afferat Optatus, II viii, p. 57 ed. Dupin. 'Haeretici '. . . *sigillum integrum* (id est, 'symbolum catholicum) non

dientes, consequemur vitam aeternam. Ait quippe Dominus in Evangelio, *Si parvum non servastis*, Luc. xvi 10.
quis magnum vobis dabit? Dico enim vobis; Qui Matt. xxv 21.
fidelis est in minimo, et in majori fidelis est. Nonne igitur hoc dicit, Servate carnem castam, et sigillum immaculatum, ut recipiatis vitam aeternam?

IX. Et nemo vestrum dicat, quod haec caro I Cor. xv 12.
non judicatur, neque resurgit. Agnoscite in quo servati estis, in quo visum recepistis, nisi dum in hac carne vivitis. Nos ergo decet, carnem sicut I Cor. iii 16, vi 19.
templum Dei custodire. Quemadmodum enim in carne vocati estis, ita in carne venietis. Unus Christus Dominus, qui nos servavit, quum primum esset spiritus, *caro factus est*, atque sic vocavit Joan. i 14.

'habentes.' D. Jacobus, i 27, *ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου.*

7. *ἀπολάβωμεν*;] Leg. *ἀπολάβητε* summo consensu monent Editores omnes. Lectionem Cod. MSti defendit Noltius, collato Rom. vii 4.

11. *ὡς ναὸν*] Conf. Ignat. Ep. ad Philad. § 7.

13. *Εἷς Χριστὸς*] Sic Wotton. Frey. Russel. Galland. Schoenem. et Reithmayrus, cum Cod. MSto, in quo litera Ε majori exaratur charactere et in marginem excurrente. Junius tamen, quem sequuntur caeteri, tanquam ΟΙΣ legisset, exhibet *Ὁ Ἰησοῦς*. Veram lectionem viderat Millius; putabat autem *Ὡς* esse legendum, uti etiam Davis. Frey. Schoenem. Hefel. et Dresselius, quia scilicet *ἐν ἀποδόσει* sequitur *οὕτως καί*. Versionem Syr. vide sis ap. Cureton. p. 244. *Εἷς—ἐκάλεσεν· became then in the flesh.* Ign. Ep. ad Magn. § 7, *Εἷς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός.*

14. *ὢν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα,*] His verbis S. Pater Divinitatem Christi manifeste adstruit, ut recte advertit Ruchatus. Sic et I Pet. i 11 de antiquis Prophetis dicitur, *Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ.* Eodemque plane sensu Theophilus Antioch. ad Autolyc. ii 14, *Οὗτος οὖν ὢν Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχὴ καὶ σοφία καὶ δύναμις Ὑψίστου, κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας.* GALLAND. Conferendus omnino est Augustinus, Epist. 140, n. 11, a Coustantio indicatus: 'Verbum caro factum est et 'habitavit in nobis: reddite 'vicem, et efficimini spiritus, et 'habitate in Illo.' Opp. ii p. 323 ed. Antv. 1700.

16. *Ἀγαπῶμεν οὖν*] Hic incipit caput undecimum in Ed. Colomesiana.

ὅπως ἔλθωμεν πάντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Ergo praeparemus nos in tempore.

Ὡς ἔχομεν καιρὸν τοῦ ἰαθῆναι, ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τῷ θεραπεύοντι Θεῷ, ἀντιμισθίαν αὐτῷ διδόντες. Ποίαν; τὸ μετανοῆσαι ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας. Προγνώστης γάρ ἐστιν τῶν πάντων, καὶ εἰδὼς ἡμῶν τὰ ἐν καρδίᾳ. Δῶμεν οὖν αὐτῷ †αἰώνιον†, μὴ ἀπὸ στόματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἵνα ἡμᾶς προσδέξηται ὡς υἱούς. Καὶ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· "Ἀδελφοί μου "οὗτοί εἰσιν, οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρός "μου."

Vitio relicto virtutem persequamur.

I'. Ὥστε, ἀδελφοί μου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν, καὶ διώξωμεν μᾶλλον τὴν ἀρετήν, τὴν δὲ κακίαν καταλείψωμεν, ὡς προοδοίπορον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καὶ φύγωμεν τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἡμᾶς καταλάβῃ κακά. Ἐὰν γὰρ σπουδάσωμεν ἀγαθοποιεῖν, διώξεται ἡμᾶς εἰρήνη. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν

Bonis promissis

ἄνθρωπον. Οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους,

2. Ὡς ἔχομεν] Libb. impr. habent Ἕως: quum autem ὡς sit lectio Cod. MSti, et saepius idem significat quod ἕως, a fide MSti non discedo. WOTT. Sic Gal. vi 10, quo forte respexit S. Pater. GALLAND. Russel. Hefel. et Dresselius Cod. MStum sequuntur.

5. ἐν καρδίᾳ.] Junius mavult ἐγκάρδια, at in hoc MSto fere ubique in ejusmodi vocibus litera ν ante κ non mutatur in γ. Eodem vero redit sive ἐνκάρδια sive ἐν καρδίᾳ legamus. WOTT.

6. Δῶμεν οὖν αὐτῷ † αἰώνιον †,] Birrius scripsisse Clementem αἶνον αἰώνιον indubitanter affirmat; errorem inde manasse contendens, quod alterum vocabulum, inter dictandum vel describendum, ob similitudinem fuerit omissum. GALLAND. Legendum Δῶμεν οὖν αὐτῷ αἶνον cum Fello putant Colom. Ittig. Cotel. Wotton. Coust. Frey. Schoenem. Hefelius. Αἶνον vel δόξαν αἰώνιον conjecerat Junius.

7. ὡς υἱούς.] Edd. ante Wottonum ὡς Θεοῦ υἱούς, at Cod. MStus vocem Θεοῦ non agnoscit.

8. Ἀδελφοί μου] Citantur haec ex Evangelio S. Matthaei xii 50, ubi legimus, Ὅστις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστί.

nos: ita etiam nos in hac carne mercedem recipiemus. Diligamus igitur nos invicem, ut veniamus omnes in regnum Dei. Donec tempus habemus in quo sanemur, dedamus nos medico Deo, remunerationem ipsi tribuentes. Quam? poenitentiam ex sincero corde. Namque praescius omnium est, et quae in corde nostro versantur novit. Demus itaque illi laudem, non ab ore solum, sed etiam ex corde, ut nos tamquam filios suscipiat. Etenim Dominus dixit; *Fratres mei sunt ii, qui faciunt* Matt. xii 50.
voluntatem Patris mei.

X. Ergo, fratres mei, faciamus voluntatem Patris qui vocavit nos, ut vivamus; et persequamur potius virtutem, vitium autem derelinquamus veluti praecursorem peccatorum nostrorum; et fugiamus impietatem, ne nos mala comprehendant. Nam si bene agere studuerimus, consectabitur nos pax. Ob eam siquidem caussam non est reperire hominem. Quilibet enim humanis timoribus ductantur,

WOTT. Propius veniunt excerpta ex Evangelio Ebionitarum apud Epiphanium, Haer. XXX 14, Οὗτοι εἰσιν οἱ ἀδελφοί μου καὶ ἡ μήτηρ, οἱ ποιοῦντες τὰ θελήματα τοῦ Πατρός μου. Hilgenfeldius, p. 122, n. 5.

14. ἁμαρτιῶν] Junius, Colomesius, et Cotelerius malunt τιμωριῶν, [sic quoque Fell. Ittig. Coust. Frey.] Boisius τῆς ἀπωλείας. Ego retineo ἁμαρτιῶν, vox enim κακία denotare potest internum mentis affectum, τὴν ἐπιθυμίαν: ἁμαρτία scelus foris peractum. WOTT. Recte: quidni enim respexerit Clemens ad illud Jacobi i 15, ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν? GALLAND.

15. καταλάβῃ κακά.] Ita Cod. MStus, ut jam viderant Millius et Wottonus, absque articulo τά, quem Edd. plerique, Junium secuti, interserunt ante κακά. E quo vocabulo litera prima minime periit, ut Wottono visum est, qui exhibet καταλάβῃ ακά.

16. ἀγαθοποιεῖν,] Hoc verbum frequentat D. Petrus in Epistola priore. Nomen ἀγαθοποιΐα adhibet Clemens, I §§ 2, 33, 34.

18. ἄνθρωπον.] Forte legendum est ἂν Θεόν. Quum enim in hoc MSto hoc modo scribatur ANON, deleta transversa linea τοῦ Θ, ANΘN, i. e. ἂν Θεόν, exhibet ANON sive ἄνθρωπον. Quod

voluptas posthabenda.

προῃρημένοι μᾶλλον τὴν ἐνθάδε ἀπόλαυσιν, ἢ τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν. Ἀγνοοῦσιν γὰρ ἡλίκην ἔχει βάσανον ἡ ἐνθαδε ἀπόλαυσις, καὶ οἵαν τρυφὴν ἔχει ἡ μέλλουσα ἐπαγγελία. Καὶ εἰ μὲν αὐτοὶ μόνοι ταῦτα ἔπρασσον, ἀνεκτὸν ἦν· νῦν δὲ ἐπιμένουσιν κακοδιδασκαλοῦντες τὰς ἀναιτίους ψυχάς, οὐκ εἰδότες ὅτι δισσὴν ἕξουσιν τὴν κρίσιν, αὐτοί τε, καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτῶν.

De promissis Dei ne ambigatur.

ΙΑʹ. Ἡμεῖς οὖν ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ δουλεύσωμεν τῷ Θεῷ, καὶ ἐσόμεθα δίκαιοι· ἐὰν δὲ μὴ δουλεύσωμεν, διὰ τοῦ μὴ πιστεύειν ἡμᾶς [τῇ] ἐπαγγελίᾳ τοῦ Θεοῦ, ταλαίπωρ[οι] ἐσόμεθα. Λέγει γὰρ καὶ ὁ προ[φη]τικὸς λόγος· "Ταλαίπωροί εἰσ[ιν] οἱ δί-"ψυχοι, οἱ διστάζοντες τ[ῇ] καρδίᾳ, οἱ λέγοντες, "Ταῦτα πά[ντα] ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατ[έ]ρων

si ita legatur, oportet ut inseramus [aut intelligamus] αὐτοῖς post ἔστιν· οὐκ ἔστιν αὐτοῖς εὑρεῖν ἂν Θεόν, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, κ. τ. λ. WOTT. Scribendum puto, Οὐκ ἔστιν εὑρεῖν οὐρανόν, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους· '*Coelum non* '*possunt invenire, qui hominum* '*metum prae se ferunt.*' DAVIS. Si modestiori conjecturae locus est, totum locum, parvula mutatione, sic arbitror restituendum esse. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἄνθρωπον, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, i. e. *Quam ob causam non temere inter homines invenias, qui humanos timores negligunt.* BIRRIUS. Vendelinus, cujus explicationem comprobat omnino Colomesius, in Divinatione de Clementis tempore, interpretatur, *prosequetur nos pax; ad quam obtinendam non oportet inveniri hominem qui eum largiatur, sed Deum scilicet:* intelligens Vespasianum Imperatorem, qui anno nostro 75 templum Pacis aeternae dedicavit. Boisius legit διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν, οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἄνθρωπον ἐν εἰρήνῃ ὄντα· οἵτινες γὰρ ἔχουσι φόβους ἀνθρωπίνους κ. τ. λ. *Qui metuunt sibi a paupertate, infamia, contemptu, ut homines hujus saeculi solent.* Wottoni emendationem caeteris meliorem censent Freyius et Schoenemannus. MSti scripturam Hilgenfeldius credit esse formam contractam scribendi ἄνωθεν. p. 114. Lectionem vulgatam ita explicandam esse censet Hefelius, οὐκ ἔστιν εὑρεῖν [αὐτὴν sc. τὴν εἰρήνην] ἄνθρωπον [pro ἀνθρώπους] οἵτινες κ. τ. λ. Hefelium sequi-

praeponentes voluptatem praesentem repromissioni futurae. Ignorant enim quantum habeat tormentum hujus saeculi fruitio; et quales habeat delicias futura promissio. Ac quidem, si ipsi soli ista facerent, tolerabile esset; jam vero perseverant insontes animas pravis doctrinis imbuere, nescientes quod duplicem habebunt condemnationem, et ipsi, et qui audiunt eos.

XI. Nos ergo in corde mundo Deo serviamus, et erimus justi: quod si non servierimus, non credendo pollicitationi Dei, erimus miseri. Dicit enim et sermo propheticus; *Miseri sunt qui animo duplices, et corde incerti sunt; qui dicunt, Haec omnia audivimus etiam tempore patrum*

tur Galliciollii versio. Noltius, deleto ἄνθρωπον legi vult αὐτήν. Grassius vertit, *Et c'est pour cette raison que si peu d'hommes l'ont en partage:* Ruchatus, *Et pour cette cause, il ne faut point complaire aux hommes.*

ib. Οἵτινες παράγουσι] Hanc MSti lectionem reposuit Wottonus, ante quem Edd. exhibent Οἵτινες γὰρ ἄγουσι. Irenaeus I Praef. § 1, διὰ τῆς πανούργως συγκεκροτημένης πιθανότητος παράγουσι τὸν νοῦν τῶν ἀπειροτέρων.

4. Καὶ εἰ μὲν—ἀκούοντες αὐτῶν.] Haec ex Apocrypha quadam Scriptura desumta fuisse suspicantur Vendelinus et Colomesius.

5. κακοδιδασκαλοῦντες] Nomen κακοδιδασκαλία habes apud Ignat. Ep. ad Philad. § 2, et apud Epiphan. Haer. xxvi 4, xxvii 4.

6. ἀναιτίους ψυχάς,] Indubitanter dedi quod legendum viderunt ad unum Editores. Junius quidem, Colom. et Wotton. retinent scripturam MSti ἀνετίους, et lectionem meliorem in oram libri relegant. At in Codice hoc Alexandrino E passim ponitur pro AI. Davisius conjectura parum necessaria correxit τὰς ἀνοήτους ψυχάς.

ib. οὐκ εἰδότες] His similia sunt ea, quae a B. Ignatio habentur, Ep. ad Ephes. [§ 16] WOTT.

11. διὰ τοῦ] Junius et Boisius mallent τό.

12. ταλαίπωρ[οι] ἐσόμεθα.] ἐσώμεθα apud Colomesium, ex incuria operarum, ut videtur, natum, retinuerunt Clericus et Russelius.

ib. Λέγει γὰρ καὶ κ. τ. λ.] In Edd. ante Wottonum καί non legitur.

13. Ταλαίπωροί εἰ[σιν] οἱ] Cf. Epist. sup. § 23, p. 100 l. 2.

14. οἱ λέγοντες,] Edd. ante Wott. οἱ δὲ λέγοντες.

15. ἐπὶ τῶν πατ[έ]ρων] Junius

" ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι, " οὐδὲν τούτων ἑωράκαμεν. Ἀνόητοι, συμβάλετε " ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλ- " λορροεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, " εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα· οὕτως καὶ ὁ λαός μου " ἀκαταστασίας καὶ θλίψεις ἔσχεν, ἔπειτα ἀπολή- " ψεται τὰ ἀγαθά." Ὥστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλὰ ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν κομισώμεθα. Πιστὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐπαγγειλάμενος τὰς ἀντιμισθίας ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐὰν οὖν ποιήσωμεν τὴν δικαιοσύνην ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰσήξομεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ληψόμεθα τὰς ἐπαγγελίας, " ἃς [οὓς] οὐκ " ἤκουσεν, οὐδὲ ὀφθαλμὸς ἴδεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν " ἀνθρώπου ἀνέβη."

Regnum Dei quotidie expectandum.

ΙΒʹ. Ἐκδεχώμεθα οὖν καθ' ὥραν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀγάπῃ καὶ δικαιοσύνῃ· ἐπειδὴ οὐκ οἴδαμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ. Ἐπερω-

et Colom. mallent, ἀπό. Sed vide supra p. 100 l. 4 atque ibi notata.

1. ἡμεῖς δὲ ἡμέραν] Ita Libb. impr. ante Wott. qui exhibet ἡμεῖς δὲ υἱοὶ ἡμέραν, contendens vocem υἱοί in MSto haberi interlinearem, eadem manu et minutiore charactere exaratam. Legitur quidem in MSto non ΥΙΟΙ sed ⅄ΟΙ. Cernis literam primam scriptura inversa exhiberi, nempe ⅄ pro Υ. Et quidem nullus dubito quin nos hic impressionem habeamus vocis ΤΟΥ, atramento adhuc humido factam, e pagina sequenti quae jampridem periit. Nam linea transversa literae T, utpote tenuis, nullam effecit lituram. Nec sane negligendum est quod monuit Gallandius, hanc vocem υἱοί non comparere in superioris Epistolae § 23, ubi haec paene eadem occurrunt. Mox iterum post ἑωράκαμεν Wottonus interserit ἔτι. Etiam hic certe legitur vox interlinearis ΟΤΙ, aut si Wottonum audias, ΕΤΙ. Sed haec ultima pagina praebet in universum novem interlineationes magis minus perspicuas; quo autem jure erant duae tantum retinendae, caeterae silentio altissimo praetermittendae? Additamenta haec viri docti, quae inania pronuntiarat Davisius, in textum admiserunt

nostrorum; nos vero diem de die exspectantes, nihil horum vidimus. Amentes, comparate vos arbori: sumite vitem: primo quidem foliis defluit, germen postea fit; postea uva acerba, indeque uva matura. Ita et populus meus agitationes et pressuras tulit; dehinc vero bona excipiet. Itaque, fratres mei, animo ne vacillemus, sed sperantes sustineamus, ut et mercedem reportemus. Fidelis enim est, qui pollicitus est se unicuique retributurum operum remunerationes. Si ergo fecerimus justitiam coram Deo, in regnum illius ingrediemur, et accipiemus promissiones, *quas auris non audivit, nec oculus vidit; quaeque in cor hominis non ascenderunt.* Esai. lxiv 4. 1 Cor. ii 9.

XII. Igitur in horas regnum Dei exspectemus, in charitate et justitia, quandoquidem Dei adventus diem nescimus. Interrogatus enim a quodam ipse

Russel. Galland. et Hefelius; Schoenemannus vero et Dresselius non item.

2. συμβάλετε ἑαυτοὺς] Wotton. edidit συμβάλητε. Coustant. et Schoenem. συμβάλλετε. Codex autem MS. ΣΥΜΒΑΛΕΤΕ praestat hic, uti et in Epistola priori; vide p. 100 l. 6.

7. διψυχῶμεν,] Quid sit διψυχία et διψυχεῖν vid. supra § 23 prioris Epistolae. WOTT.

12. εἰσήξομεν] Vocem εἰσήκειν non agnoscunt Lexica. Formam geminam eandemque minus usitatam ἀφήξω usurpat Clemens, Ep. i § 28. ἀνήξω Cornelius, Epist. ad Fabium, Routh. Rel. Sacr. iii p. 27 l. 6.

13. [οὓς]] Hanc vocem in MSto desiderari non indicat Colomesius.

18. τῆς ἐπιφανείας] Vox Paulina, eodem sensu posita quo saepius ab Apostolo. Vid. 2 Thess. ii 8, 1 Tim. vi 14, 2 Tim. i 10, iv 1, 8, Tit. ii 13. A Scriptoribus Ecclesiasticis usurpatur, uti et Θεοφάνεια, de Filii Dei incarnatione, necnon de diebus sacris quo Christiani celebrabant Nativitatem et Baptismum Domini.

ib. Ἐπερωτηθεὶς γὰρ κ. τ. λ.] A Salome, in Evangelio secundum Aegyptios; uti discimus e Clementis alterius Strom. iii. [9, 13, pp. 539 et 553 ed. Potter.] Similia Aegyptiaci Evangelii citantur ac exponuntur in Alexandrino Presbytero. Vide Oracula Sibyl. ii 70, 71. Sed et Evangelii Aegyptiorum mentio fit apud Origenem, Hom. i in Lucam, [tom. iii p. 933 ed. Ben.] Hieronymum, Prooemio

τηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ὑπό τινος, πότε ἥξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν, "Ὅταν ἔσται τὰ δύο ἕν, "καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς "θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ." Τὰ δύο δὲ ἕν ἐστιν, ὅταν λαλῶμεν αὐτοῖς ἀλήθειαν, καὶ ἐν δυσὶ σώμασιν ἀνυποκρίτως εἴη μία ψυχή. Καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, τοῦτο λέγει· τὴν ψυχὴν λέγει τὸ ἔσω, τὸ δὲ ἔξ[ω] τὸ σῶμα λέγει· ὃν τρόπον οὖν σου τὸ σῶμα φαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ψυχή σου δῆλος ἔστω ἐν [τοῖς] καλοῖς ἔργοις. Καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ, τοῦτ[ο] *

* * * *

Reliqua desunt.

Comment. in Matthaeum, [tom. vii p. 2 ed. Vallars.] Epiphanium, Haeres. lxii c. 2. [tom. i p. 514 ed Petav.] Titum, ac Theophylactum ad principium Lucae. Quamquam vero Haeretici veteres ad stabiliendum odium suum in nuptias, Evangelii juxta Aegyptios testimoniis uterentur, non tamen ea talia sunt, quae non queant ad pium sensum adduci, ex sententia utriusque Clementis: ut dicta habeantur et literaliter, et mystice, *ὡς ἐν παραβύστῳ μυστηριωδῶς* inquit Epiphanius, [l. c.] more Aegyptiaco; ac de Christi regno duplici, intra nos, atque in futura vita. Profecto, si ab aliquo eorum qui temporibus Apostolicis prohibebant nubere, compositum fuit Evangelium Aegyptiorum dictum, admodum ille virus erroris sui occultavit, qui a viris doctissimis juxta ac sanctissimis deprehensus non fuit, sed laudatus ac expositus. Unum affirmare possum, Pseudo-Evangelistam ex solenni apud Apocryphorum scriptores consuetudine imitandi Canonicos libros, allusisse ad Apostoli verba Galat. iii 28, quod et innuit Clemens Stromateus, atque etiam forte ad Ephes. ii 15. COTEL. Hanc imperfectam historiolam in Anglica metaphrasi omisit Wakius, ne, ut ait in Prolegomenis, abruptum faceret finem; forte etiam, quia parum digna Clemente, quem auctorem hujus facit Epistolae, ei videbatur. FREY.

4. *οὔτε ἄρσεν*] In hoc loco depravationem quamdam forsitan suspicari licet verborum D. Pauli ad Galatas, iii 28, *οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*

5. *λαλῶμεν αὐτοῖς*] Junius mallet *ἄλλοις* vel *ἀλλήλοις*, Millius autem, *ἑαυτοῖς*. Hunc locum, si Hilgenfeldio audias, in animo habuit Photius, quum

Dominus, quando venturum esset regnum ejus, dixit; *Quum duo erunt unum, et quod foris ut quod intus, et masculum cum femina, neque mas neque femina. Duo* autem sunt *unum*, quando alter ad alterum loquemur veritatem, et in duobus corporibus absque simulatione fuerit una anima. *Et quod foris ut quod intus*, hoc ait: animam vocat, *quod intus*; et corpus, *quod foris*. Quo modo igitur corpus tuum conspicuum est, ita et anima tua manifesta sit in bonis operibus. *Et masculum cum femina, neque mas neque femina*: hoc * *

Reliqua desunt.

verbis citatis supra p. 132 l. 2 subjungeret, καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοκότως ἔχει.

ib. ἐν δυσὶ σώμασιν] Ἐρωτηθεὶς τί ἐστι φίλος; ἔφη, Μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα. Diog. Laert. in Vit. Aristot. V i 20.

6. ἀνυποκρίτως] Adject. ἀνυπόκριτος adhibent D. Paulus ad Rom. xii 9, II Cor. vi 6, I Tim. i 5, II i 5, D. Petrus, I i 22, D. Jacobus, iii 17.

7. τοῦτο λέγει·] Exhinc nata occasione disserendi de castitate, reliquum, credo, Epistolae, omnemque paene sermonem de virginitatis puritate contexuit; de quo multa superesse non dubito apud Clem. Alex. Patresque alios. VENDEL. Αὐτὸς παρθενίαν διδάσκει, inquit de Clemente Epiphanius, Haeres. xxx, quod idem Hieronymus, lib. i contra Jovinianum, cujus verba hic usurpat doctissimus Vendelinus. COLOM. Vendelini notulam sub Colomesii nomine praebent Clericus et Russelius.

9. δῆλος ἔστω] Junius et Colomesius malunt πρόδηλος, qua quidem voce usus est Clemens, Ep. I §§ 11, 12, 40. Boisius, quem secuti sunt Hefelius et Dresselius, sic refingit, καὶ ἡ ψυχή σου δήλη ἔσται. Exemplum autem adjectivi simplicis δῆλος communi genere positi habes apud Eurip. Med. 1194 ed. Porson.

11. τοῦτ[ο] * * * *] Supplemento accedunt loci sequentes e Clementis Alexandrini Strom. iii desumti, § 9. Οἱ δὲ ἀντιτασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφήμου ἐγκρατείας, κἀκεῖνα λέγουσι τὰ πρὸς Σαλώμην εἰρημένα, ὧν πρότερον ἐμνήσθημεν· φέρεται δέ, οἶμαι, ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγελίῳ. Φασὶ γάρ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Σωτήρ, "Ἦλθον "καταλῦσαι τὰ ἔργα τῆς θηλείας·" θηλείας μέν, τῆς ἐπιθυμίας· ἔργα δέ, γένεσιν καὶ φθοράν......... ὅθεν εἰκότως περὶ συντελείας μηνύσαντος τοῦ Λόγου, ἡ Σαλώμη φησί· "Μέχρι τίνος οἱ ἄνθρωποι ἀπο- "θανοῦνται;" ἄνθρωπον δὲ καλεῖ ἡ Γραφὴ διχῶς· τόν τε φαινόμενον,

καὶ τὴν ψυχήν· πάλιν τε αὖ, τὸν σωζόμενον, καὶ τὸν μή· καὶ θάνατος ψυχῆς ἡ ἁμαρτία λέγεται. Διὸ καὶ παρατετηρημένως ἀποκρίνεται ὁ Κύριος, "Μέχρις ἂν τίκτωσιν αἱ γυ"ναῖκες·" τουτέστι, μέχρις ἂν αἱ ἐπιθυμίαι ἐνεργῶσι...... φαμένης αὐτῆς, "Καλῶς οὖν ἐποίησα μὴ "τεκοῦσα·" ὡς οὐ δεόντως τῆς γενέσεως παραλαμβανομένης· ἀμείβεται λέγων ὁ Κύριος, "Πᾶσαν "φάγε βοτάνην· τὴν δὲ πικρίαν "ἔχουσαν μὴ φάγῃς·" σημαίνει γὰρ καὶ διὰ τούτων, ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης κατὰ κώλυσιν ἐντολῆς, ἤτοι τὴν ἐγκράτειαν, ἢ καὶ τὸν γάμον· κ. τ. λ. pp. 539—541 ed. Potter. Et rursus § 13, p. 553. *Διὰ τοῦτό τοι ὁ Κασσιανός φησι· 'Πυνθανομένης τῆς Σα'λώμης, Πότε γνωσθήσεται τὰ περὶ 'ὧν ἤρετο, ἔφη ὁ Κύριος· Ὅταν τὸ 'τῆς αἰσχύνης ἔνδυμα πατήσητε καὶ 'ὅταν γένηται τὰ δύο ἕν, καὶ τὸ 'ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρ'ρεν, οὔτε θῆλυ.' Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς παραδεδομένοις ἡμῖν τέτταρσιν Εὐαγγελίοις οὐκ ἔχομεν τὸ ῥητόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους. Ἔπειτα δὲ ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ, ὅτι θυμὸν μέν, ἄρρενα ὁρμήν· θήλειαν δέ, τὴν ἐπιθυμίαν αἰνίττεται· οἷς ἐνεργήσασι, μετάνοια ἕπεται καὶ αἰσχύνη. Ὅταν οὖν μήτε τις θυμῷ, μήτ' ἐπιθυμίᾳ χαρισάμενος, ἃ δὴ καὶ ἐξ ἔθους καὶ τροφῆς κακῆς αὐξήσαντα ἐπισκιάζει καὶ ἐγκαλύπτει τὸν λογισμόν, ἀλλ' ἀποδυσάμενος τὴν ἐκ τούτων ἀχλύν, ἐκ μετανοίας καταισχυνθείς, πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἑνώσει κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπακοήν· τότε, ὥς ὁ Παῦλός φησιν, 'Οὐκ ἔνι 'ἐν ὑμῖν οὐκ ἄρρεν, οὐ θῆλυ.' Ἀποστᾶσα γὰρ τοῦδε τοῦ σχήματος, ᾧ διακρίνεται τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, ψυχὴ μετατίθεται εἰς ἕνωσιν, οὐθ' ἕτερον οὖσα.* Cf. Grabii Spicilegium i pp. 35, 36, et 263, 264.

S. CLEMENTIS

QUAE FERUNTUR

FRAGMENTA.

I, II.

Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ἐπισκόπου Ῥώμης.

Αὐταρκὴς εἰς σωτηρίαν ἡ εἰς Θεὸν ἀνθρώπου ἀγάπη. Εὐγνωμοσύνης γάρ ἐστι τὸ πρὸς τὸν τοῦ εἶναι ἡμᾶς αἴτιον ἀποσώζειν στοργήν, ὑφ᾽ ἧς καὶ εἰς δεύτερον καὶ ἀγήρω αἰῶνα διασωζόμεθα.

Τοῦ Αὐτοῦ. Ἐπείρασεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραάμ, οὐκ ἀγνοῶν τίς ἦν, ἀλλ᾽ ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα δείξῃ, καὶ μὴ κρύψῃ τὸν τοιοῦτον, καὶ διεγείρῃ εἰς μίμησιν τῆς ἐκείνου πίστεως καὶ ὑπομονῆς, καὶ πείσῃ καὶ τέκνων στοργῆς ἀμελεῖν πρὸς ἐκπλήρωσιν θείου προστάγματος· ὅθεν ἔγγραφον περὶ αὐτοῦ ἱστορίαν γενέσθαι ᾠκονόμησεν.

I, II.

S. Clementis Episcopi Romani.

Ad salutem sufficit hominis erga Deum amor. Grati siquidem animi est, dilectionem erga eum conservare, qui nobis, ut simus, est auctor; qua fit etiam, ut ad alterum ac senii expers saeculum salvi evadamus.

Ejusdem. Tentavit Deus Abraham, non quia ignoravit quis esset, sed ut posterioribus saeculis notum faceret, nec latere pateretur tantum virum; quin potius alios ad fidem et patientiam illius imitandam excitaret, suaderetque etiam filiorum amorem prae Divini praecepti exsecutione negligendum esse. Quamobrem prospexit ac fecit ut historia ejus literis commendaretur.

Ex S. Johanne Damasceno, Eclog. lib. i, tit. 49, p. 752. Haec Fragmenta exhibent Coustant. Galland. et Schoenemanni libri.

III.

Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐκ τῆς β′ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς.

Μὴ ταρασσέτω τὴν καρδίαν ὑμῶν, ὅτι βλέπομεν τοὺς ἀδίκους πλουτοῦντας, καὶ στενοχωρουμένους τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους. Οὐδεὶς γὰρ δικαίων ταχὺν καρπὸν ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκδέχεται αὐτόν. Εἰ γὰρ τὸν μισθὸν τῶν δικαίων ὁ Θεὸς εὐθέως ἀπεδίδου, ἐμπορίαν ἠσκοῦμεν, καὶ οὐκ εὐσέβειαν. Ἐδοκοῦμεν γὰρ εἶναι δίκαιοι, οὐ διὰ τὸ εὐσεβές, ἀλλὰ τὸ κερδάλεον διώκοντες.

III.

S. Clementis Episcopi Romani, e secunda ad Corinthios Epistola.

Non turbet cor vestrum, quod iniquos ditescentes videamus, et Dei servos angustiis afflictos. Nemo quippe justorum continuo fructum retulit, sed illum exspectat. Si enim justorum mercedem Deus statim redderet, mercaturae, non pietati, operam daremus. Justi siquidem esse non religionis, sed quaestus gratia videremur.

Ex S. Johanne Damasceno, S. Parall. tom. i p. 783 ed. Le Quien. Legitur in Coustant. Galland. et Schoenemanni libris.

IV.

Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους β′.

Ὁ τῶν παρόντων αἰσθητικὸς συνίησιν ὡς οὔτε ἃ λογίζονταί τινες εἶναι

IV.

S. Clementis, ex Epistola secunda ad Corinthios.

Qui praesentia sentit, intelligit etiam ea, quae nonnulli jucunda repu-

τερπνά, ξένα καὶ μακράν ἐστι τῶν ἀπεχθῶν. Ἀλλὰ καὶ πλοῦτος πολλάκις μᾶλλον πενίας ἔθλιψε, καὶ ὑγίεια πλέον ἠνίασε νόσου. Καὶ καθόλου τῶν λυπηρῶν καὶ φευκτῶν πάντων ὑπόθεσις καὶ ὕλη ἡ τῶν ἀσπαστῶν καὶ κατ' εὐχὴν περιβολὴ γίνεται.

tant, aliena et procul dissita non esse ab iis quae odio habentur. Quin etiam divitiae saepenumero magis quam paupertas laeserunt, et sanitas plus morbo afflixit. In summa, gratarum atque optatarum rerum affluentia omnium tristium ac fugiendarum causa et materia evadit.

E vetusto Codice Bibliothecae PP. Soc. Jesu. In quo scilicet continentur Eclogae Sacrae S. Damasceni. Excerptum fuerat hoc Fragmentum Cotelerii opera ex cap. περὶ τῶν προσκαίρων καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, καὶ ὅτι χρὴ τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα προτιμᾷν· quod respondet capiti 20 libri iii Parallelorum apud Damascenum olim editorum, ubi tamen desiderabatur, quoad illud in novissima Damasceni editione, tom. ii p. 787, eruditissimus vir Michael Le Quien nobis exhibuit. COUSTANT. Legitur in libris Colomesii, Wotton. Coust. Galland. et Schoenem. necnon apud Grabii Spicil. i p. 288.

V.

Κλήμεντος Ῥώμης.

Οὐ δίκαιόν ἐστι, τοῦ δεδωκότος ἐγκαταλειφθέν-

V.

Clementis Romani.

Haud aequum est, eo qui dedit derelicto, quae

10. κατ' εὐχὴν] μετ' εὐχὴν Clericus in Ed. secunda, ex incuria typothetarum.

26. ἐγκαταλειφθέντος] καταλειφθέντος Russel. ἐγκαταλείπει habet Clemens, I § 11, supra p. 48 l 3, ἐγκαταλείπωμεν § 33, p. 120 l. 9.

τος, τὰ δοθέντα παραμένειν τοῖς ἀγνώμοσιν.

data sunt apud ingratos remanere.

Ex Sermone viii S. Maximi, edit. Combefis. p. 556. Wottonus, Coustant. Russel. Galland. et Schoenemann. exhibent hoc Fragmentum, quod legitur in Codice Bibliothecae Bodleianae, 143 inter Baroccianos, fol. 29, § *περὶ εὐεργεσίας καὶ χάριτος, εὐχαριστίας καὶ ἀχαριστίας.* Ex secunda Clementi adscripta Epistola id depromtum esse conjicit Grabius, Spicil. i pp. 270, 289.

VI.

Κλήμεντος Ῥώμης.

Διαφορὰ τυγχάνει ἀληθείας καὶ συνηθείας· ἡ μὲν γὰρ ἀλήθεια γνησίως ζητουμένη εὑρίσκεται· τὸ δὲ ἔθος ὁποῖον ἂν παραληφθῇ, εἴτε ἀληθές, εἴτε ψευδές, ἀκρίτως ὑφ' ἑαυτοῦ κρατύνεται. Ἐν αἷς γὰρ ἕκαστος ἐκ παιδόθεν ἐθίζεται, ταύταις ἐμμένειν ἥδεται. Ὃ γὰρ μισεῖ τις διὰ τὴν ἐπιοῦσαν τῇ ἡλικίᾳ σύνεσιν, τοῦτο διὰ τὴν πολυχρόνιον τῶν κα-

VI.

Clementis Romani.

Est differentia inter veritatem et consuetudinem; veritas enim sincere quaesita invenitur; consuetudo autem, qualiscumque etiam assumatur, sive recta, sive vana, indiscriminatim a semetipsa firmatur. Quibus enim quisque a puero assuescit, illis inhaerere amat. Quod enim quis odit pro ea prudentia quam aetas invexit, id ob diuturnam malorum

21. *ἐμμένειν*] Cod. MStus *ἐμμαίνειν.*

23. *τῇ ἡλικίᾳ*] Cod. MStus *τῆς ἡλικίας.*

25. *πολυχρόνιον*] Vocem *ὀλιγοχρόνιος* legas Epist. II §§ 5, 6.

κῶν συνήθειαν πράττειν συναναγκάζεται, δεινὴν σύνοικον τὴν ἁμαρτίαν παρειληφώς.

consuetudinem facere cogitur, peccatum nactus gravem contubernalem.

E MS. Collectione sententiarum ex Patribus aliisque auctoribus decerptarum in cod. 143 Barocc. Bibliothecae Bodleianae, cap. περὶ συνηθείας καὶ ἔθους. fol. 136 p. 2. Fragmentum hoc a Grabio erutum, vid. Spicil. Pat. tom. i p. 288, exhibent Wotton. Coustant. Galland. et Schoenemannus. Postrema illius pars, a verbis Ὁ γὰρ μισεῖ τις ad finem usque, a Maximo, ed. Combefis. Serm. lxii p. 673 incerta jam habebatur.

VII.

Ἀλλὰ καὶ Κλήμης ἀρχαϊκώτερος, Ζῇ, φησίν, ὁ Θεός, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Πνεῦμα Ἅγιον.

VII.

Sed et antiquior Clemens, Vivit, inquit, Deus, et Dominus Jesus Christus, et Spiritus Sanctus.

Ex Basilio, lib. de Spiritu Sancto cap. xxix, tom. iii p. 61 A ed. Ben. In hoc Fragmento forsitan non tam professionem dogmaticam habemus, quam jusjurandum gravissimum, ad normam illius formulae, Ζῇ ὁ Κύριος, quae passim apud LXX invenitur. Cf. Fragment. Serapionis apud Routh, Reliq. Sacr. i, 452, Ζῇ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σωτᾶς ὁ μακάριος . . . . ἠθέλησε τὸν δαίμονα τῆς Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν.

14. ἀρχαϊκώτερος,] Dionysio sc. antiquior. Vide supra notata ad p. 178 l. 3. Gallandius, cum MStis et editione prima Basileensi, ἀρχαϊκώτερον. *Sed et Clemens simplicius.*

VIII.

Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ἐπισκόπου Ῥώμης, μετὰ τὸν Ἀπόστολον Πέτρον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἡγησαμένου, εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Μακάριος ὁ κεκλεισμένους ὀφθαλμοὺς ἀνοίξας, καὶ διωκόμενον ἄσθματι πνεῦμα διὰ τοῦ ἐγεῖραι ἀναλαβών. Τὸ χαμαὶ κεῖσθαι τοῦτο ἦν, καὶ τὸ ἐπὶ ποδῶν μὴ ἑστάναι, τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἔχειν. Ἀνάστασις δέ ἐστι Πατρὸς ἡ ἐπίγνωσις, καὶ ἐπιφάνεια τοῦ Υἱοῦ, ᾗ τὰς αἰσθήσεις ἐφανέρωσε. Μακάριος ἀνὴρ ὁ γινώσκων τὴν τοῦ Πατρὸς δόσιν δι' ἐκπορεύσεως τοῦ

VIII.

Sancti Clementis Episcopi Romani, qui post Apostolum Petrum sedi apostolicae praefuit, de Spiritu Sancto.

Beatus vir, qui clausos oculos aperuit, et expulsum flatus difficultate spiritum per resurrectionem recepit. Hoc erat humi jacere, et in pedes non stare, non habere veritatem. Resurrectio autem est Patris agnitio, et apparitio Filii, qua sensus patefecit. Beatus vir, qui noscit Patris donum per processionem sanctissimi Spiritus. Beatus vir, qui agnoscit et compre-

5. *de Spiritu Sancto.*] Plures sermones Pseudo-Clementis, exstitisse jam supra p. 268. [Spicil. tom. i] notavi, et in quodam horum doctrinam de Spiritu Sancto expositam fuisse, p. 288 conjeci. * * * * * At vero nunquam ulla mentio peculiaris libri de Spiritu Sancto qui sub Clementis nomine prodierit, occurrit: unde in una dictarum homiliarum de hac materia tractatum fuisse colligo. GRABIUS.

18. ἐπιφάνεια] Cf. Ep. II § 12, p. 254 l. 18.

παναγίου Πνεύματος. Μακάριος ὁ γινώσκων καὶ λαβών, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν ἡ δόσις αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο ἐν τύπῳ περιστέρας παρέσχε. Τὸ γὰρ ζῷον ἀκακίαν ἔχει, καὶ ἄχολόν ἐστιν. Ἄκακος δὲ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἔδωκεν ἄκακον, ἀνόργητον, ἀπίκραντον, τέλειον, ἀμίαντον, ἀπὸ σπλάγχνων ἰδίων προϊέμενος, ἵνα ῥυθμήσῃ τοὺς αἰῶνας, καὶ τοῦ ἀοράτου δῷ τὴν ἐπίγνωσιν. Ἔστιν οὖν τοῦτο ἅγιον καὶ εὐθές, τὸ ἀπ' αὐτοῦ προελθόν, καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ θέλημα αὐτοῦ, εἰς πλήρωμα δόξης αὐτοῦ φανερωθέν. Τοῦτο οἱ λαβόντες τυποῦνται ἀληθείας τύπῳ, χάριτος τελείας.

hendit, Spiritum Sanctum esse donum illius, ab eo in figura columbae traditum. Hoc enim animal innocentiam habet, et caret felle. Pater autem ab omni malitia alienus Spiritum dedit a malitia alienum, expertem irae atque acerbitatis, perfectum, intaminatum, e suis visceribus emittens, ut componeret saecula, et ejus qui videri non potest, praeberet cognitionem. Ille ergo Spiritus Sanctus est et rectus, qui ab ipso procedit, item virtus et voluntas ejus, qui ad plenitudinem gloriae ejus apparuit. Hunc qui accipiunt, veritatis et gratiae perfecto typo signantur.

Ex vetere Codice Bibliothecae Regiae. A Cotelerio erutum est, et vulgatum inter notas ad lib. i Recog-

1. τοῦ παναγίου] ὁ πανάγιος, Ep. I § 35, p. 126 l. 14.

13. ῥυθμήσῃ] Verbum ῥυθμεῖν usurpat Scholiast. Theocrit. x 39, quem locum indicavit Wakefieldius.

17. εὐθές,] Vid. supra, p. 82 l. 9.

nitionum, cap. 24, p. 347. [p. 498 tom. i Clerici ed. secundae.] Non ausim asserere ex eodem opere excerptum ex quo Basilius superius fragmentum exscripsit. Nempe quum Basilii consilio, non secus atque praecedens, opportunum accommodumque esset, probabile est Basilium neque illud omissurum fuisse, si ibidem exstitisset. COUSTANT.

IX.

Ἵνα καὶ γενώμεθα, βουληθέντος αὐτοῦ, οὐκ ὄντες πρὶν γενέσθαι, καὶ γενόμενοι ἀπολαύσωμεν τῶν δι' ἡμᾶς γενομένων. Διὰ τοῦτό ἐσμεν ἄνθρωποι, καὶ φρόνησιν ἔχομεν καὶ λόγον, παρ' αὐτοῦ λαβόντες.

IX.

Ut existamus per voluntatem ejus qui nulli eramus ante quam ille nos faceret: atque ut existentes fruamur bonis propter nos creatis. Idcirco homines sumus, et mentis atque rationis beneficio ejusdem compotes.

Hoc Fragmentum ex Epistola nona S. Clementis Romani citatur a Leontio, et Johanne, quorum Rerum Sacrarum Libros duos edidit Angelus Maius in Scriptorum Vett. Nova Collectione, tom. vii p. 84. Conf. tom. i p. 76 ad calcem. Exstat num. 5 Tit. 1 De Hominis Creatione. Hic locus in Codice Vaticano subsequitur caput 30 Epistolae prioris. Vide supra p. 120 l. 8 et ibi notata. Maius opinatur eum fuisse desumtum ex illis Epistolis in quibus Hieronymus, adv. Jovinianum i § 12, laudes Virginitatis legebat, ampliores, ut videtur, quam quae in duabus illis lingua Syriaca conscriptis occurrunt, quas edidit Wetstenius.

X.

Καὶ ὁ *μέγας* Ἀπόστολος Κλήμης *παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ πρωτοκορυφαίου* Πέτρου, "Σὺ *μὲν* "*δήσεις ἃ δεῖ*," *φησίν*, "*δεθῆναι, καὶ λύσεις ἃ* "*δεῖ λυθῆναι· οὐ δήσεις* "*τὸν πταίσαντα, ἀλλ'* "*ὃν δεῖ κατὰ τοὺς κανόνας ἡμῶν, τὸν παρανομοῦντα καὶ μὴ στέργοντα αὐτούς*."

X.

Et magnus Apostolus Clemens a primo coryphaeo Petro, "Tu quidem ligabis," inquit, "quae ligari debent, et "solves quae solvi debent. Non ligabis eum "qui titubat, sed quem "oportet secundum canonas nostros, eum "nempe qui contra jus "facit et eos non diligit."

Fragmentum hoc Clementi adscriptum inveni in Codice quodam chartaceo Bibliothecae Caesareo-Vindobonensis. Cod. MS. Jurid. Graec. N. vii, fol. 225 p. 1. Vid. Nessel. Catal. P. 2 p. 18.

2. ὁ μέγας Ἀπόστολος Κλήμης] Sic apud Clementem Alexandrinum, Strom. iv 17, p. 609 Potter. Ὁ Ἀπόστολος Κλήμης. Apud Anastasium, p. 526 ed. Gretser. Ὁ δὲ ἱερὸς καὶ ἀποστολικὸς διδάσκαλος Κλήμης.

4. πρωτοκορυφαίου] Haec vox composita aevum, ni fallor, Clemente Romano longe recentius sapit. τῷ πρωτοκορυφαίῳ τῶν Ἀποστόλων Πέτρῳ legitur in Officio dicto *Hora*, Goar, Euchulog. 667. S. Petrus vocatur ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν, κορυφαῖος τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν, a Chrysostomo; κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων ab eodem et aliis Patribus passim. Loca dabit Suicerus, Thes. Eccl. voc. Πέτρος. τῇ τοῦ μεγάλου Πέτρου ὁμολογίᾳ Defin. Fid. apud Concil. Chalced. Vide Routh. Script. Eccles. Opusc. ii p. 78 l. 8. Longe simplicius Clemens noster ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος. p. 24 l. 7, p. 26 l. 1.

